

Засновники журналу:
 Подільський державний аграрно-технічний університет
 ПВНЗ «Хмельницький економічний університет»
 ІІІ «Інститут економіки, технологій і підприємництва»,
 Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція Інституту кормів та сільського господарства Поділля
 НААН

Головний редактор:
 Стельмашук А.М.,
 д.е.н., професор

Заступник головного редактора:
 Волощук К.Б.,
 д.е.н., професор

Відповідальний секретар:
 Печенюк А.В., к.е.н., доцент

Редакційна рада:
 Іванишин В.В., д.е.н., проф.
 Кулик С.М.
 Смоленюк Р.П., к.е.н., доцент
 Стельмашук А.М., д.е.н., проф.

Редакційна колегія:
 Варченко О.М., д.е.н., проф.
 Губені Ю.Е., д.е.н., проф.
 Дем'яненко М.Я., д.е.н., проф., акад. НААН
 Жук М.В., д.е.н., проф.
 Зінчук Т.О., д.е.н., проф.
 Іванишин В.В., д.е.н., проф.
 Малік М.Й., д.е.н., проф., акад. НААН
 Місюк М.В., д.е.н., проф.
 Пуцетейло П.Р., д.е.н., проф.
 Рудик В.К., д.е.н., доцент
 Саблук П.Т., д.е.н., проф., акад. НААН
 Ульяновченко О.В., д.е.н., проф., чл.-кор. НААН
 Цвігун І.А., д.е.н., доцент
 Чикуркова А.Д., д.е.н., проф.
 Ясінецька І.А., д.е.н., доцент

Зарубіжні вчені

Глінковська Беата, д.е.н. (Польща)
 Горнович Мірослав, хаб. д.е.н., проф. (Польща)
 Данкевич Роберт, д.е.н. (Польща)
 Лискава Кшиштоф, хаб. д.е.н., проф. (Польща)
 Маркс-Бельська Рената, хаб. д.е.н., (Польща)
 Островська-Данкевич Анна, д.е.н., (Польща)
 Павлов К.В., д.е.н., проф. (Росія)
 Пармакли Д.М., д.е.н., проф. (Молдова)
 Усенко Л.М., д.е.н., проф. (Росія)
 Шмарловська Г.О., д.е.н., проф. (Білорусь)

Наукові редактори:

Загітко Л.А., к.е.н., доцент
 Корженівська Н.Л., к.е.н., доцент
 Пастух Ю.А., к.е.н., доцент
 Петрушенко О.О., к.філ.н.
 Сава А.П., к.е.н., с.н.с.
 Сидорук Б.О., к.е.н., с.н.с.

ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ

1-2'2019(78)

Зміст

<u>Транскордонна конвергенція між Україною та ЄС</u> Баглей Р.Р., Бучинська Т.В. АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІТОВОГО РИНКУ ПРАЦІ ПІД ВПЛИВОМ РЕВОЛЮЦІЇ 4.0.....	5
<u>Економіка та інноваційний розвиток національного господарства</u> Стельмашук А.М. ФОРМУВАННЯ РИНКОВОЇ МОДЕЛІ АГРОСТРАХУВАННЯ НА ЗАСАДАХ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА.....	13
Мойсеєнко І.П. ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ.....	25
Нікітін Ю.О., Мельник М.В. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ВІДКРИТИМ ІННОВАЦІЙНИМ ПРОЦЕСОМ.....	32
Антохов А.А., Котельбан С.В. РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ЗМІСТ, МЕТОДИ, ІНСТРУМЕНТИ.....	41
Мирон О.І. ВОЗМОЖНОСТИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СИСТЕМЫ ДОБРОВОЛЬНОГО МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ С ГОСУДАРСТВЕННОЙ СИСТЕМОЙ ОБЯЗАТЕЛЬНОГО МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА.....	46
Гальчинська Ю.М. ОЦІНКА РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ БІОЕНЕРГЕТИКИ ЗА РАХУНОК ВІТЧИЗНЯНОГО АГРАРНОГО СЕКТОРУ.....	56
Кравець І.В. ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ПІДХІД.....	63
Маршалок Т.Я. ЕКОНОМІЧНІ ХВИЛІ ТА ЦИКЛИ В НАУКОВИХ ТЕОРІЯХ, СЦЕНАРІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КОН'ЮНКТУРИ.....	69
Мішук Н.В. ОСВІТА ЯК ЧИННИК КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МОЛОДІ НА РИНКУ ПРАЦІ.....	80
Лещук Ю.А. ЗЕРНОВА БІРЖА ЯК САМОРЕГУЛІВНА ОРГАНІЗАЦІЯ НА РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ.	87
Гонак І.М. ЕФЕКТИВНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКСПОРТУ ОЗБРОЄННЯ І ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ВВП КРАЇНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО СУПЕРНИЦТВА КРАЇН.....	94
Негода Ю.В. ВПЛИВ ПОЛІТИКИ РЕФОРМУВАННЯ НА РОЗВИТОК АГРАРНОГО СЕКТОРУ КРАЇН З ПЕРЕХІДНОЮ ЕКОНОМІКОЮ.....	101
<u>Економіка та конкурентоспроможність підприємств</u> Чикуркова А.Д., Фень К.С. ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ.....	107
Сосновська О.О. МЕТОДОЛОГІЯ ПОБУДОВИ ФІНАНСОВОЇ АРХІТЕКТОНІКИ ПІДПРИЄМСТВ ЗВ'ЯЗКУ.....	113
Мушеник І.М., Чорнобай Л.М. ОСОБЛИВОСТІ І ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	119

<p>Редактор: Довгань О.М.</p> <p>Рекомендовано до друку Вченою Радою Подільського державного аграрно-технічного університету, протокол № 8 від 07.03.2019 р.</p> <p>Виходить щомісячно</p> <p>Реєстраційне посвідчення Серія KB № 11715-586P від 08.08.2006 р.</p> <p>Перереєстровано: Реєстраційне посвідчення Серія KB № 19945-9745ПР від 28.05.2013 р.</p> <p>Затверджено: <i>Постановою Президії ВАК України від 14 червня 2007 р. №1-05/6 як наукове фахове видання України (економічні науки)</i></p> <p><i>Постановою Президії ВАК України від 10 березня 2010 р. № 1-05/2 як наукове фахове видання України (економічні науки)</i></p> <p><i>Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.07.2015 № 747 як наукове фахове видання України (економічні науки)</i></p> <p>ISSN 2309-1533 ISSN 2310-4864 (ел. вар.)</p> <p>Журнал «Інноваційна економіка» в наукометричних базах: РИНЦ – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50859 INDEX COPERNICUS – http://journals.indexcopernicus.com/+_p12420,3.html</p> <p>Підписано друку 11.03.2019 р.</p> <p>Формат 70x108/16 Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк арк. 27,2</p> <p>Тираж 300 прим.</p> <p>Віддруковано з готових діапозитивів в СМП «ТАЙП» вул. Чернівецька, 44 б, м. Тернопіль, 46000</p> <p>Автори статей несуть відповідальність за достовірність наведеної інформації (точність наведених у статті даних, цитат, статистичних матеріалів тощо) та за порушення прав інтелектуальної власності інших осіб. Висловлені авторами думки можуть не співпадати з точкою зору редакції. Передрук дозволяється лише зі згоди автора.</p>	Харченко Т.Б. ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.... 125
	Щукін Д.В. ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ СТРАТЕГІЧНОГО АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА..... 130
	Насіров Мехді Фарман Огли. ВПЛИВ ТАРИФНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ НА УСПІШНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКО-ПРОЄКТІВ ПІДПРИЄМСТВ З РЕЦИКЛІНГУ ВІДХОДІВ ПЛАСТИКУ..... 136
	Цімошинська О.В. БЕНЧМАРКІНГ ОСВОЄННЯ КОШТІВ ДЕРЖАВНОГО ДОРОЖНЬОГО ФОНДУ В РОЗРІЗІ СЛУЖБ АВТОМОБІЛЬНИХ ДОРІГ УКРАВТОДОРОУ..... 142
	Силенко О.М. МОДЕРНІЗАЦІЯ АРХІТЕКТОНІКИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ЩОДО УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ..... 150
	<u>Економічна політика регіонального розвитку і місцеве самоврядування</u>
	Ivanyshyn V.V., Pecheniuk A.V., Pecheniuk A.P. FINANCIAL AND EDUCATIONAL INCLUSIVENESS OF RURAL TERRITORIAL GROUPS..... 156
	Панухник О.В., Голич Н.В. РЕАЛІЇ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІЙНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ 162
	<u>Економіка природокористування та екологізація навколишнього середовища</u>
	Дзядикевич Ю.В., Любезна І.В., Градовий В.В. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД У СФЕРІ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ..... 167
	Хумарова Н.І., Коджебаш А.П. ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНА СКЛАДОВА СФЕРИ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ..... 176
	<u>Демографія, зайнятість населення і соціально – економічна політика</u>
	Гончар Л.В., Гарна С.О., Мартиненко А.О. ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЯК ФАКТОР УСПІШНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ..... 182
	<u>Маркетинг і ринкові відносини</u>
	Марков Р.Р. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕХНІКИ ДЛЯ ГАЛУЗЕЙ РОСЛИННИЦТВА..... 187
	<u>Фінансово-кредитна і грошова політика</u>
Яцук О.О. ОЦІНКА ВАРТОСТІ ПОЗИЧЕНИХ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ, ЗАЛУЧЕНИХ У ГОСПОДАРСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ..... 194	
Ільїна О.В., Ільїн В.Ю. ВЕНЧУРНЕ ФІНАНСУВАННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ..... 206	
<u>Статистика, облік, аналіз та аудит</u>	
Пармакли Д.М., Дудогло Т.Д., Тодорич Л.П. ОСОБЕННОСТИ АНАЛИЗА ПРОИЗВОДСТВА ПРОДУКЦИИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В ДИНАМИКЕ..... 212	
Головацька С.І., Курак А.І. ЗВІТНІСТЬ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕНЬ МАЙБУТНІХ ВИТРАТ І ПЛАТЕЖІВ В УПРАВЛІННІ РИЗИКАМИ ПІДПРИЄМСТВА: ОБЛІКОВО-УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ..... 219	
Зінкевич А.В. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ПОДАТКОВОГО АУДИТУ ПІДПРИЄМСТВ..... 224	
РЕФЕРАТИ..... 230	
АВТОРИ НОМЕРА..... 273	

Founders of the journal:
 Podolskyi State Agrarian and Technical University
 Private Institution of Higher Education “Khmelnyskyi economical University”
 Private enterprise “Institute of Economics, Technologies and Entrepreneurship”
 Ternopil State Agricultural Experimental Station of the Institute of Feeds Research and Agriculture of Podillia of NAAS

Chief editor:
 Stelmashchuk A.M.,
 Dr.econ.sc., prof.

Deputy chief editor:
 Voloschuk K.B.,
 Dr.econ.sc., prof.

Executive Secretary:
 Pecheniuk A.V.,
 Candidate of Economic Sciences,
 associate professor

Editorial Council
 Ivanyshyn V.V., Dr.econ.sc., prof.
 Kulyk S.M.
 Smoleniuk R.P., Cand.econ.sc., assoc. prof.
 Stelmashchuk A.M., Dr.econ.sc., prof.

Editorial Board:
 Varchenko O.M., Dr.econ.sc., prof.
 Hubeni Yu.E., Dr.econ.sc., prof.
 Demianenko M.Y., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
 Zhuk M.V., Dr.econ.sc., prof.
 Zinchuk T.O., Dr.econ.sc., prof.
 Ivanyshyn V.V., Dr.econ.sc., prof.
 Malik M.Y., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
 Misiuk M.V., Dr.econ.sc., prof.
 Putsenteilo P.R., Dr.econ.sc., prof.
 Rudyk V.K., Dr.econ.sc., assoc. prof.
 Sabluk P.T., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
 Ulianchenko O.V., Dr.econ.sc., prof., corresponding member of NAAS
 Tsvihun I.A., Dr.econ.sc., assoc. prof.
 Chykurkova A.D., Dr.econ.sc., prof.
 Yasinetska I.A., Dr.econ.sc., assoc. prof.

Foreign scientists:
 Dankiewicz Robert, Dr. (Poland)
 Glinkowska Beata, Dr. (Poland)
 Gornowicz Miroslaw, Dr. hab., prof. UWM (Poland)
 Łyskawa Krzysztof, Dr. hab., prof. UWM (Poland)
 Marks-Bielska Renata, Dr. habil (Poland)
 Ostrowska-Dankiewicz Anna, Dr. (Poland)
 Parmakli D.M., Dr. econ.sc., prof. (Moldova)
 Pavlov K.V., Dr. econ.sc., prof. (Russia)
 Shmarlovska G.O., Dr.econ.sc., prof. (Belarus)
 Usenko L.M., Dr. econ.sc., prof. (Russia)

Scientific editors:
 Zahnitko L.A., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
 Korzhenivska N.L., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
 Pastukh Yu.A., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
 Petruschenko O.O., Cand. Sci. (Philological) Assoc. Prof.
 Sava A.P., Cand. Sc. (Econ.), senior research fellow
 Sydoruk B.O., Cand. Sc. (Econ.), senior research fellow

INNOVATIVE ECONOMY

Scientific and Production journal

1-2'2019 (78)

Contents

<u>Cross-border convergence between Ukraine and the EU</u> Bahley R.R., Buchynska T.V. ANALYSIS OF THE TRANSFORMATION OF THE WORLD LABOUR MARKET UNDER THE INFLUENCE OF REVOLUTION 4.0.	5
<u>Economy and innovative development of the national economy</u> Stelmashchuk A.M. FORMATION OF THE MARKET MODEL OF AGRICULTURE ON THE PRINCIPLES OF THE STATE AND PRIVATE PARTNERSHIP.....	13
Moiseenko I.P. INSTITUTIONAL BASIS FOR REGULATION OF INNOVATIVE DEVELOPMENT.....	25
Nikitin Yu.O., Melnyk M.V. ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF MANAGEMENT OF OPEN INNOVATIVE PROCESS	32
Antochov A.A., Kotelban S.V. THE REGULATION OF INNOVATIVE ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION: CONTENT, METHODS, TOOLS.....	41
Miron O.I. POSSIBILITIES OF INTERACTION OF THE VOLUNTARY MEDICAL INSURANCE SYSTEM WITH THE STATE SYSTEM OF COMPULSORY MEDICAL INSURANCE IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA.....	46
Galchynska Ju.M. ASSESSMENT OF RESOURCE SUPPORT FOR BIO-ENERGY DEVELOPMENT AT THE EXPENSE OF THE DOMESTIC AGRARIAN SECTOR.....	56
Kravets I.V. IDENTIFICATION AND PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY IN THE ACTIVITIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND DOMESTIC APPROACH.....	63
Marshalok T.Ya. ECONOMIC WAVES AND CYCLES IN THE SCIENTIFIC THEORIES, SCENARIOS OF ECONOMIC CONJUNCTURE.....	69
Mishchuk N.V. EDUCATION AS A FACTOR IN THE COMPETITIVENESS OF YOUTH IN THE LABOUR MARKET.....	80
Leschuk Yu.A. GRAIN EXCHANGE AS A SELF-REGULATING ORGANIZATION IN THE MARKET OF AGRICULTURAL PRODUCTS	87
Honak I.M. THE EFFECTIVENESS OF NATIONAL EXPORTS OF ARMAMENTS AND MILITARY EQUIPMENT AND ITS IMPACT ON THE COUNTRY'S GDP AS AN ELEMENT OF ECONOMIC RIVALRY OF COUNTRIES.....	94
Nehoda Yu.V. IMPACT OF REFORM POLICY ON THE DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN SECTOR OF TRANSITION ECONOMIES.....	101
<u>Economy and competitiveness of the enterprises</u> Chykurkova A.D., Fen K.S. FORMATION OF A POSITIVE IMAGE IN THE SYSTEM OF ENTERPRISE COMPETITIVENESS MANAGEMENT.....	107
Sosnovska O.O. METHODOLOGY OF CONSTRUCTION OF THE FINANCIAL ARCHITECTONICS OF COMMUNICATION ENTERPRISES.....	113
Mushenyk I.M., Chornobay L.M. FEATURES AND EVALUATION OF INVESTMENT AND INNOVATION ACTIVITY OF AGRARIAN ENTERPRISES.....	119
Kharchenko T.B. FUNCTIONING OF FARMS IN UKRAINE: THE STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT.....	125

<p>Editor: Dovhan O.M.</p> <p>Recommended for publication by the Scientific Council of Podolskyi State Agrarian and Technical University, protocol № 8 from 07.03.2019</p> <p>Periodicity - once a month</p> <p>Licence of government registration of printed mass media KB № 11715-586P from 08.08.2006</p> <p>Re-registered: Licence of government registration of printed mass media KB № 19945-9745IIP from 28.05.2013</p> <p>Approved: as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/6; issued 14.06.2007)</p> <p>as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/2; issued 10.03.2010)</p> <p>by the Order of Ministry of Education and Science of Ukraine from 13.07.2015, No 747 as scientific professional editions of Ukraine (economic sciences)</p> <p>ISSN 2309-1533 (Print) ISSN 2310-4864 (Online)</p> <p>The journal “Innovative economy” is included in the international scientometric databases: RYNTS – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50859 INDEX COPERNICUS – http://journals.indexcopernicus.com/+,p12420,3.html</p> <p>Signed for printing 11.03.2019</p> <p>Format 70x108/16. Offset paper. Printing is offset. Con. print pages 27,2</p> <p>Circulation is 300 copies.</p> <p>has been printed from ready slides in SMP «TAYP» str. Chernivetska, 44, Ternopil, 46000</p> <p>The authors of the articles are responsible for the authenticity of the information (the accuracy of the presented information in the article, quotations, statistical materials, etc.) and for violation of intellectual property rights of others. Opinions expressed by the authors may not reflect the views of the editors. Reprinting is permitted only with the consent of the author.</p>	<p>Shchukin D.V. THEORETICAL PROVISIONS OF THE CONCEPT OF STRATEGIC ANTI-CRISIS MANAGEMENT OF THE INDUSTRIAL ENTERPRISE.....</p>	130
	<p>Nasirov Mehdi Farman Ogly. INFLUENCE OF TARIFF POLICY IN THE FIELD OF UTILITIES ON THE SUCCESS OF IMPLEMENTATION OF ECO-PROJECTS OF RECYCLING ENTERPRISES OF PLASTIC WASTE.....</p>	136
	<p>Tsimoshynska O.V. BENCHMARKING OF THE DEVELOPMENT OF STATE ROAD FUNDS IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN AUTOMOBILES ROAD SERVICES.....</p>	142
	<p>Sylenko O.M. MODERNIZATION OF THE ARCHITECTONICS OF DECISION MAKING ON MANAGEMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF METALLURGICAL ENTERPRISES.....</p>	150
	<p><u>The economic policy of regional development and local government</u></p> <p>Ivanyshyn V.V., Pecheniuk A.V., Pecheniuk A.P. FINANCIAL AND EDUCATIONAL INCLUSIVENESS OF RURAL TERRITORIAL GROUPS.....</p>	156
	<p>Panukhnyk O.V., Holych N.V. REALITIES OF THE SMALL BUSINESS DEVELOPMENT OF TERNOPIL REGION IN CONDITIONS OF INSTITUTIONAL UNCERTAINTY.....</p>	162
	<p><u>Environmental economics and ecologization of the environment</u></p> <p>Dziadykevych Yu.V., Liubezna I.V., Hradovyi V.V. FOREIGN EXPERIENCE IN ENERGY SAVING.....</p>	167
	<p>Khumarova N.I., Kodzhebash A.P. THE GOALS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND THE TRANSPORT AND LOGISTICS COMPONENT OF WASTE MANAGEMENT IN UKRAINE</p>	176
	<p><u>Demography, population employment and social - economic policy</u></p> <p>Honchar L.V., Harna S.O., Martynenko A.O. FINANCIAL LITERACY OF THE POPULATION OF UKRAINE AS A FACTOR FOR THE SUCCESSFUL DEVELOPMENT OF THE STATE.....</p>	182
	<p><u>Marketing and market relations</u></p> <p>Markov R.R. CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE MARKET OF AGRICULTURAL MACHINERY FOR BRANCHES OF PLANT GROWING.....</p>	187
	<p><u>Financial-credit and monetary policy</u></p> <p>Iatsukh O.O. ESTIMATION OF THE COST OF BORROWED FINANCIAL RESOURCES INVOLVED IN THE ECONOMIC ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES.....</p>	194
	<p>Ilina O.V., Ilin V.Yu. VENTURE FINANCING IN THE SYSTEM OF MANAGEMENT OF INNOVATIVE PROCESSES.....</p>	206
	<p><u>Statistics, accounting, analysis and audit</u></p> <p>Parmacli D.M., Dudonlo, T.D., Todorici L.P. FEATURES OF THE ANALYSIS OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN THE DYNAMICS..</p>	212
	<p>Holovatska S.I., Kurak A.I. REPORTING ON PROVISION OF FUTURE COSTS AND PAYMENTS IN ENTERPRISE RISK MANAGEMENT: ACCOUNTING AND MANAGEMENT ASPECTS.....</p>	219
	<p>Zinkevych A.V. ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF TAX AUDIT OF ENTERPRISES.....</p>	224
	<p>ABSTRACTS.....</p>	230
<p>INFORMATION ABOUT THE AUTHORS.....</p>	273	

ТРАНСКОРДОННА КОНВЕРГЕНЦІЯ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

УДК 339.91

JEL Classification J 62, O 33

Баглей Р.Р.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри
міжнародних економічних відносин,
Бучинська Т.В.,
викладач кафедри міжнародних економічних відносин,
Тернопільський національний економічний університет

АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІТОВОГО РИНКУ ПРАЦІ ПІД ВПЛИВОМ РЕВОЛЮЦІЇ 4.0

Bahlei R.R.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor
at the department of international economic relations,
Buchynska T.V.,
lecturer at the department of international economic relations,
Ternopil National Economic University

ANALYSIS OF THE TRANSFORMATION OF THE WORLD LABOUR MARKET UNDER THE INFLUENCE OF REVOLUTION 4.0.

Постановка проблеми. Структурні та секторальні зміни, що відбуваються сьогодні як в національній, так і світовій економічній системі під впливом глобалізаційних та технологічних процесів, стали основною причиною фундаментальних трансформацій світового ринку праці. Нові технологічні процеси, використання нової техніки, роботизація ряду бізнес-процесів, запровадження технологій блокчейну та розвиток нейромереж, технологій штучного інтелекту призводять до змін у структурі та характері зайнятості, умовах праці, організаційних формах суспільно-трудова відносин, способах оплати та потребують притоку нової кваліфікованої робочої сили.

За прогнозами фахівців, у розвинутих країнах починаючи з 2015 року, практично всі додаткові робочі місця створюватимуться для фахівців з вищою освітою. Сьогодні у США, Японії, Німеччині кваліфіковані робітники – це ті, що навчалися щонайменше 15 років. В постсоціалістичних країнах цей термін дорівнює в середньому 8-10 років [14]. В зв'язку з цим, для забезпечення конкурентоспроможності людини на ринку праці, необхідно постійно оволодівати новими навичками, підвищувати свій кваліфікаційний рівень та перманентно навчатися.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми трансформації ринку праці були предметом досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, зокрема В.І. Герасимчука, О.А. Грішної, Б. Данилишина, В. Іноземцева, Л.М., Коченко, Е.М. Лібанової, І.Л. Петрової, М.М. Семенюка, Д.П. Богині, О.В. Сотнікової, Т. Шульца, Р. Дарендорфа. Проте, переважна більшість науковців досліджувала проблеми трансформації ринку праці, акцентуючи увагу на визначенні особливостей трансформації структури та механізму функціонування ринку праці в умовах сучасної ринкової економіки.

Технологічні зміни, що відбуваються під впливом Революції 4.0 засвідчили трансформацію всіх складових життя людини, в т.ч. і ринку праці. Під впливом технологічних змін трансформуються взаємовідносини між працедавцем і працівником, швидкими темпами поширюються такі форми організації трудових відносин, як дистанційна робота та її види – фрілансер, аутсорсинг, аутстафінг. Результат запровадження віддаленого працевлаштування – інтенсивний розвиток міжнародного аутсорсингу та краудсорсингу. Нові форми організації праці вносять корективи і в систему оплати праці, що призводить до вирівнювання доходів працівників з різних країн світу та появи нового

соціального класу, що характеризується нестійким соціальним становищем, слабкою соціальною захищеністю, так званого прекаріату. Зміни відбуваються і в структурі зайнятості та професійно-кваліфікаційних характеристиках. Під впливом автоматизації, роботизації, «штучного» інтелекту тощо в найближчому майбутньому може зникнути цілий ряд професій практично у всіх сферах виробництва продукції та послуг.

Існуючий досвід свідчить, що безпосереднім результатом трансформації ринку праці в умовах Революції 4.0 можуть бути й деструктивні прояви (зокрема, збільшення структурного безробіття, посилення дисбалансу попиту і пропозиції праці). Саме тому з метою мінімізації негативних наслідків процесу трансформації ринку праці необхідно провести його аналіз, обґрунтувати основні вимоги до сучасних фахівців з урахуванням умов сьогодення.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз структурних змін на світовому ринку праці, що відбуваються під впливом Революції 4.0 та визначення основних вимог до фахівців в умовах сьогодення з метою забезпечення їх конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансформація світового ринку праці відбувається за різними напрямками: умови праці; способи найму і звільнення працівників; способи і розміри оплати праці; тривалість робочого часу, структура зайнятості населення, професійно-кваліфікаційні характеристики працівника.

Результатом впровадження нових технологій на ринку праці є швидка зміна умов праці та запровадження можливості дистанційної роботи – такої форми її організації, коли відповідно до трудового договору вона може виконуватися віддалено за допомогою засобів інформаційно-комунікаційних технологій за межами приміщення власника або уповноваженого ним органу [9].

Особливу увагу питанню дистанційної зайнятості працівників приділяє Міжнародна Організація Праці (МОП) ще з середини 90-х рр. ХХ ст. Так, 20.07.1996 р. вказаною організацією прийнята Конвенція №177 «Про надомну працю» [6], в рамках якої визначено термін «надомна праця», умови угоди між працівником та роботодавцем та способи оплати праці. Сьогодні, за даними МОП, кількість працівників в світі, що працюють дистанційно складає 17%. Ця кількість зростає приблизно на 20-30% щорічно. Країнами-лідерами такої зайнятості є США, Канада, Фінляндія, Данія, Швеція. В Японії, США кількість віддалених працівників складає 40%. У Фінляндії кількість віддалених працівників становить приблизно третину всього працюючого населення [7].

В 2014 р. учасники Global Leadership Summit 2014, організованого Лондонською Школою Бізнесу, спрогнозували, що через 6 років половина їх штатних співробітників або навіть $\frac{3}{4}$ будуть працювати віддалено. Серед основних компаній – софтверні компанії, такі як Versata, Zseventy, Augea, Ride Austin, Ignite і т.п. Майкл Делл, керівник компанії CEO Dell Company на зазначеному саміті заявив про впровадження програми 2020 Legacy of good, згідно якої половина працівників компанії буде працювати віддалено до 2020 року.

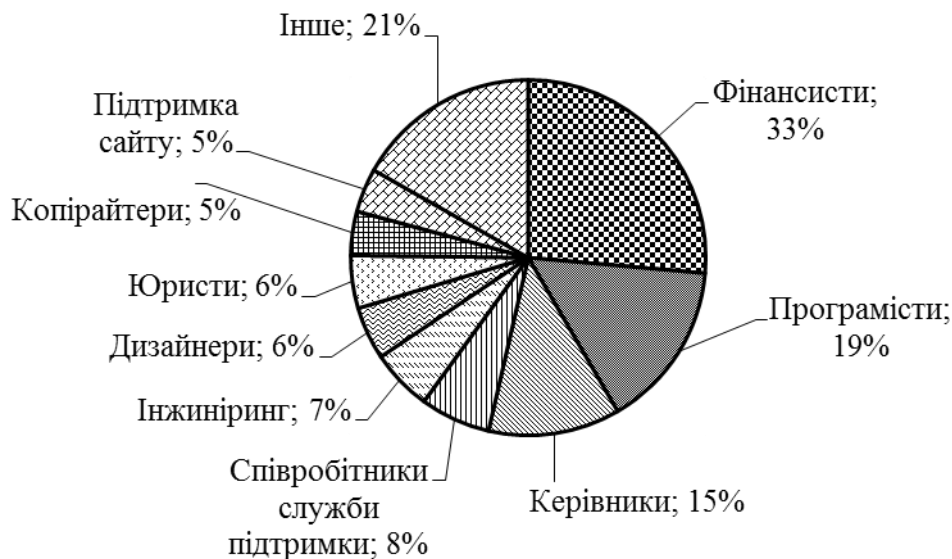
В щорічному списку «100 Top Companies with remote jobs», що складає ресурс Flexjobs, постійно фігурують такі компанії як IBM, Apple, American Express, Appen, General Electric та ряд інших, як такі, що залучають працівників на умовах дистанційної роботи. Таким чином, широке впровадження дистанційної роботи сьогодні стала новою тенденцією на ринку праці, що надає переваги як роботодавцю, так і працівнику та охоплює різні професії.

Згідно результатів дослідження, проведеного дослідницькою компанією GfK, серед основних професій працівників з дистанційною роботою є фінансисти, програмісти, інші ІТ - фахівці, про що свідчать дані рис. 1.

Дистанційна робота призводить до зникнення територіальної та часової прив'язки співробітника та має, як зазначалося, свої позитивні аспекти як для роботодавця, так і для працівника, а також суспільства в цілому. Основними перевагами дистанційної зайнятості є: скорочення витрат працедавця на оренду приміщень і організацію робочих місць; істотна економія часу, енергії і засобів працівника внаслідок відсутності транспортних проблем; зростання продуктивності праці при її організації відповідно до особистих запитів індивіда в комфортніших домашніх умовах; зменшення забруднення навколишнього середовища через скорочення транспортних потоків; можливість підвищення ділової активності дистанційно-працюючих; деякі верстви населення (люди з інвалідністю, жінки з малолітніми дітьми та ін.) завдяки новим технологіям зайнятості отримують можливість працювати, не покидаючи дім; підприємці можуть залучати працівників, не забезпечуючи останніх робочим місцем [4, с. 87]. Дистанційна робота дозволяє забезпечити більш широкий доступ людині до роботи, та відповідно до результатів праці підвищуючи тим самим рівень інклюзивного розвитку економіки країни в цілому.

Окрім зазначених переваг дистанційної роботи слід наголосити також на зміні відношення співробітників до роботи. Так, в 2016 році засновник компанії Leadership IQ Марк Мерфі з'ясував відношення працівників до стаціонарної та віддаленої роботи серед 8 тис. працівників. Як засвідчили результати тестування, опубліковані в Forbes, люблять свою роботу 43% осіб, що працюють дистанційно, і лише 19% осіб серед офісних працівників.

Розвиток дистанційного працевлаштування призвів до появи нових організаційних форм взаємовідносин на ринку праці, таких як freelance, outsourcing, outstaffing тощо.

Рис. 1. Основні професії з дистанційною зайнятістю

Джерело: складено на основі даних компанії GfK.

Перевагами таких форм організації трудових відносин, окрім переваг притаманних дистанційній роботі, є можливість гнучко реагувати на необхідність залучення працівників до виконання окремих проектів, зниження витрат на звільнення працівників, ряд податкових ефектів. Якщо дистанційна, або віддалена робота, передбачає укладення довгострокового договору з роботодавцем, то фрілансер (англ. freelancer – вільний митець) є вільнонайманцем, що знаходиться поза постійним штатом якої-небудь компанії та може одночасно виконувати замовлення для різних клієнтів.

В США на сьогодні працює 57 млн фрілансерів, які щорічно вносять в розвиток економіки біля 1,4 трлн дол. США. В той час як в Америці кожний рік спостерігається збільшення чисельності зайнятого населення в середньому на 2,6%, коефіцієнт розповсюдження фріланс-спеціальностей в країні в рік складає 8,1%.

Однак, для того, щоб бути успішним в фрілансі слід мати і відповідні навички, більшість з яких тим чи іншим чином пов'язані зі сферою технологій. Найбільш високооплачуваними фрілансерами в світі, за оцінкою компанії Fit Small Business є спеціалісти з глибокого навчання – виду машинного навчання, який передбачає розробку нейронних мереж подібно людському мозку без необхідності використання помічених або структурованих даних; фахівці з блокчейн-технології, що використовуються для підтримки криптовалют; фахівці з робототехніки, що займаються конструюванням та розробкою механічних елементів та машин; спеціалісти з перевірки захисту від несанкціонованого доступу; фахівці з біткойну, в обов'язки яких входить створення автоматичних інструментів для проведення торгових операцій, розробка графіків руху ринку, налагодження операцій з оплати за допомогою біткойнів через додатки і на сайтах; фахівці з віртуальної реальності; спеціалісти з маркетингу в Instagram тощо [8].

Швидкими темпами розвивається і фріланс-ринок України. Так, за даними українського фріланс-сервісу Freelancehunt, у 2018 р. кількість зареєстрованих на платформі фрілансерів зросла на 45% і склала 320 000 чоловік. Самими популярними напрямками діяльності фрілансерів у 2018 р. були дизайн, робота з текстами та програмування.

Таким чином, розвиток Інтернет кардинально вплинув на умови праці, тривалість робочого часу, умови прийому та звільнення працівників, можливості оплати праці. Результатом швидкого запровадження віддаленого працевлаштування став також інтенсивний розвиток міжнародного аутсорсингу, що змінює організаційні структури компаній та робочі місця. Поширення міжнародного аутсорсингу відкрило перед компаніями унікальну можливість отримання вигод від міжнародного поділу праці за рахунок позиціонування на ринку як в ролі постачальника аутсорсингових послуг, так і в ролі їх замовника.

За даними Американського Інституту Аутсорсингу 89% підприємств делегують частину своїх бізнес-процесів зовнішнім провайдерам. В середньому в Європі на аутсорсинг передають ряд бізнес

процесів більш як 83 % підприємств. В той час в Німеччині – 87% підприємств, у Франції – 88%. Хоча історично аутсорсинг уперше визнаний як бізнес стратегія ще у 1989 році, сьогодні він щільно проникає у міжнародну діяльність, набуває під впливом технологічних змін все більше обертів, вносячи зміни до методів роботи та організації праці на світовому ринку. Використання послуг зовнішніх підрядників допомагає компаніям отримувати доступ до необхідних професійних ресурсів та підвищувати власну конкурентоспроможність.

Як мінімум 90% сучасних підприємств використовують аутсорсинг хоча б одного бізнес-процесу. Toyota, Honda, Chrysler делегують стороннім підрядникам приблизно 70% бізнес-процесів [4]. В серпні 2015 року аналітична і консалтингова компанія Information Services Group (ISG) оприлюднила статистику ринку аутсорсингу в регіоні EMEA (Europe, the Middle East and Africa – Європа, Близький Схід та Африка), згідно якого протягом шести місяців 2015 р. обсяг аутсорсингу бізнес-процесів на території EMEA склав 900 млн. євро. Найпривабливішим ринком аутсорсингу аналітики ISG визнали британський, який в 2015 р. продемонстрував зростання на 150% в грошовому еквіваленті. Значні темпи зростання демонструє і ринок аутсорсингу Індії. За даними ISG, під контролем компаній з Індії знаходиться 27,1% світового ринку аутсорсингу. Індійські ІТ-фірми, такі як Tata Consultancy Services і Infosys націлені на великі контракти і для залучення клієнтів використовують більш вигідне для замовників ціноутворення, а також пропонують їм працювати без великих авансових платежів [3].

В цілому, як зазначають фахівці, серед країн-виконавців аутсорсингових послуг лідирують Індія та Китай, до яких надходять замовлення з країн Європи, США та Японії. При цьому спостерігається тенденція до скорочення замовлень з США та переорієнтація на аутсорсинг у власній країні. В свою чергу, Японія збільшує кількість замовлень на аутсорсинг до Китаю. На замовників з європейських країн в більшій мірі працюють виконавці з країн Східної та Центральної Європи, Китаю та Індії [6].

Реалізує свій потенціал на ринку аутсорсингу і Україна. З 2014 р. Україна піднялася із 41-го на 24-те місце в глобальному рейтингу аутсорсингової привабливості (Global Services Location Index, GSLI), що включає 56 країн та стала третьою країною за найбільшим зростанням у рейтингу після Колумбії та Туреччини. Українські розробники працюють у корпоративних і веб-проектах, частина з них працює над вирішенням складних інженерних завдань. Найбільше українські аутсорсери працюють з США – на цю країну припадає близько 80% експорту ІТ-послуг. На другому та третьому місцях за обсягами замовлень – країни Євросоюзу та Ізраїль. До конкурентних переваг України відносять широкий спектр технічних можливостей, від програмного забезпечення до промислової інженерії [12].

Найбільш поширені бізнес процеси, що передаються на аутсорсинг в світі представлені на рис. 2.

Рис. 2. Найбільш популярні види аутсорсингу в світі

Джерело: складено на основі даних Американського інституту аутсорсингу

Як свідчать дані Американського інституту аутсорсингу, провідні позиції в списку аутсорсингових послуг в світі займають аутсорсинг ІТ-функцій, кол-центри та бухгалтерські послуги.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій сприяв не лише поширенню аутсорсингу, а й появи нових його видів, одним з яких є краудсорсинг (англ. crowd sourcing: crowd – натовп, юрба; sourcing – використання ресурсів). Краудсорсинг передбачає залучення до виконання ряду робіт широкого кола осіб, в т.ч. фрілансерів. Згідно з результатами останньої доповіді Staffing Industry Analysts (SIA) обсяг витрат на краудсорсинг у світі коливається в межах 47-51 мільярдів доларів США. Сьогодні все чіткіше простежується тенденція до збільшення кількості корпорацій, що впроваджують рішення з використанням людської хмари (краудсорсингу) для пошуку та рекрутингу талантів. Серед

компаній, що найбільш інтенсивно використовують людські хмари, у 2016р. лідируючі позиції займали компанії Китаю з оборотами більш як 25 млн. дол. США, що працюють в B2B сегменті. Замикають TOP–5 компаній з використанням краудсорсингу США. В TOP-10 компаній входять компанії з Японії, Ізраїлю та Австралії.

Таким чином, сьогодні світовий ринок праці характеризується швидким розвитком нових форм організації взаємовідносин працівника та працедавця, що змінюють роль людини як економічного агента.

Нові форми організації праці вносять певні корективи і в систему оплати праці та способи отримання доходу, призводять до вирівнювання доходів працівників з різних країн світу. Так, заробітна плата «нижнього середнього класу» в країнах Заходу перестала зростати під тиском нових організаційних форм праці – фрілансу, аутсорсингу та особливо краудсорсингу.

Поява поряд з отримувачами гарантованої заробітної плати тих, хто отримує нестабільний дохід, сприяла появі нового соціального класу, з своїми характерними рисами та особливостями. В книзі «Прекаріат: новий небезпечний клас», її автор Гай Стендинг акцентує увагу на появі на противагу саларіату (отримувачів гарантованої заробітної плати) прекаріату (від лат. *praecarium* – нестабільний, негарантований) – соціального класу працівників з тимчасовою або частковою зайнятістю, яка носить постійний або стійкий характер. Серед основних ознак автор виділяє нестійке соціальне становище зазначеного класу, слабку соціальну захищеність, відсутність багатьох соціальних гарантій, депрофесіоналізацію.

Зазначене вимагає пошуку нових підходів до регулювання трудових відносин, корегування політики держави в напрямку оптимізації співвідношення попиту та пропозиції на ринку праці в умовах технологічних змін, шляхів соціальної захищеності людини та її інтеграції в соціум.

Вплив Революції 4.0 на ринок праці позначається не лише на організації роботи, умовах праці та способах отримання доходу, а значною мірою на зміні структури зайнятості. Як зазначалося вище, ринок праці, структура зайнятості є реальним відображенням всіх структурних зрушень, що відбуваються як в національній, так і світовій економіці. «Структурні зміни, що відбуваються у сучасній економіці характеризуються збільшенням частки високотехнологічних виробництв; появою нових технологічних процесів; використанням нової техніки, нових видів сировини й виробництвом нових видів продукції; зниженням частки виробничого сектора й зростанням сектора послуг. Саме вони формують стратегічні сектори глобальних змін у структурі зайнятості на ринку праці» [13, с. 28].

Так, частка зайнятих працівників в секторі послуг є найбільшою та коливається від 67,8% (Італія) до 83,5% (Великобританія). В майбутньому прогнозується подальше скорочення чисельності працівників в окремих галузях промисловості та сільському господарстві, а також зростання частки зайнятих в сфері послуг.

В Європейському Союзі було проведено дослідження на предмет з'ясування структурних змін в зайнятості на період 2015–2025рр. За результатами дослідження було визнано скорочення зайнятості на 18% у такій галузі як видобуток вугілля, на 10% – в енергетичній та газовій галузі. На 18% прогнозується також скорочення зайнятості в сільському господарстві. Одночасно прогнозується зростання зайнятості на 20% у таких сферах як нерухомість, наука і техніка, на 15% – у сфері адміністративної діяльності та служби підтримки та на 10% – освітній галузі.

Зміни, що відбудуться у зайнятості до 2025 року за прогнозом ЄС зображено на рис. 3.

На думку інших науковців, темпи зміни структури зайнятості будуть ще швидшими. Так, як зауважує Б. Данилишин, темпи, якими в світі розвивається третя і четверта промислові революції, свідчать про майбутню (в найближчі пару-трику десятиліть) істотну зміну загальної структури зайнятості та уповільнення темпів створення нових робочих місць [2].

Змінюється не лише структура зайнятості за окремими сферами, а й професійно-кваліфікаційна структура. Нині у світі налічують більше як 50 тис. професій. Вважається, що протягом 10 років зникне близько 5 тис. професій і з'явиться майже стільки ж нових [5]. Окремі професії застарівають, деякі повністю залишають ринок. Натомість з'являються нові, пов'язані з новими технологіями, виробництвом нових товарів та їх просуванням на ринок. Вже сьогодні під впливом цифрових технологій ряд професій постали перед загрозою зникнення, як колись зникли професії візника, факельника, які здавалося будуть існувати вічно. Сьогодні проти працівників колл-центрів виступають боти, проти водіїв – безпілотники, проти нотаріусів – блокчейн. Надзвичайно швидкими темпами впроваджуються технології блокчейну в різні сфери діяльності людини. Тому від впровадження цієї технології можуть постраждати і працівники, зайняті в сферах фінансових операцій, операцій з нерухомістю та страхування, реєстратори тощо. За неповні 10 років від першого застосування блокчейну на практиці та створення на його основі криптовалюти біткоїн в 2009 році, зазначена технологія знайшла своє широке використання в процесах голосування, в системі захисту інтелектуальної власності, авторського права.

Все більше на слуху так звані розумні або смарт-контракти, що працюють на блокчейні та значно спрощують процедуру підписання договорів. Завдяки прозорості блокчейн-розрахунків значно менше праці необхідно на здійснення розрахунків після торгів та аудиту в сфері торгового

фінансування. Таким чином, нові цифрові технології швидкими темпами здійснюють тиск не лише на структуру зайнятості за окремими сферами, а й в самих сферах.

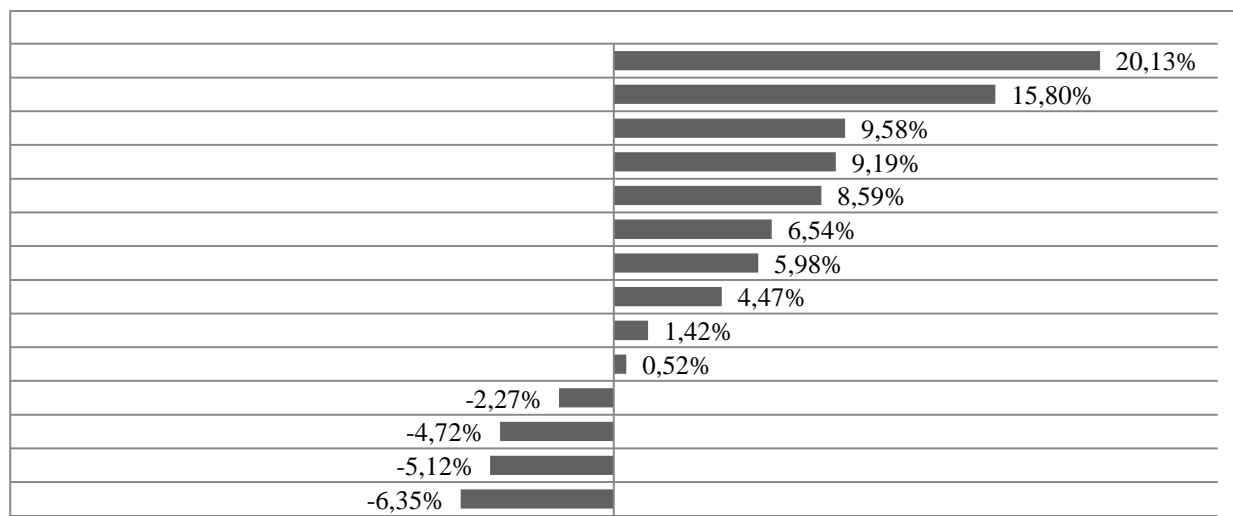

Рис. 3. Зміни в зайнятості населення у сферах економіки

Джерело: [10]

За прогнозами Глобального інституту McKinsey, вже до 2036 року може бути автоматизовано від 20 до 50% роботи, вираженої в людино-годинах, а до 2066 року ця частка може вже скласти від 46 до 96%.

Дослідивши структурні зміни на ринку праці США, американські фахівці Д. Аутор і Д. Дорн в 2013 році спрогнозували, що до 2050 року в США будуть комп'ютеризовані і значною мірою автоматизовані: 80% робочих місць в автомобільній промисловості, 70% – у виробництві пластмас, 60% – в сфері безпеки і оборони, 45% – в медицині і охороні здоров'я, 30% – в туристичній галузі.

В 2013 році професори Карл Фрей та Майкл Осборн проаналізувавши 702 професій заявили, що в результаті автоматизації в США можуть втратити роботу 69 млн. осіб, що еквівалентно 47% робочої сили.

Аналогічні прогнози стосуються і країн Європейського Союзу. Так, Брюссельська європейська і глобальна економічна лабораторія (BRUEGEL) прогнозує, що в найближчі два-три десятиліття майже 50% професій в низці найбільш розвинених європейських країн, таких як Швеція, Великобританія, Франція, також будуть комп'ютеризовані і автоматизовані. В найближчі 20-30 років в Болгарії, Румунії та Хорватії можуть бути заміщені новими технологіям, заснованими на комп'ютеризації та роботизації, майже 60 % професій. За прогнозами аналітиків Міжнародної організації праці в найближчі 20 років 135 млн. працівників Південно-Східної Азії можуть втратити свої робочі місця.

Таким чином, глобалізація, що відбувається в світі сприяє швидкому розповсюдженню нових технологій у всіх регіонах світу та відповідно відображається на світовому ринку праці та поширенні технологічного безробіття в усіх регіонах світу.

Революція 4.0, що характеризується автоматизацією та комп'ютеризацією, швидким запровадженням робототехніки та штучного інтелекту дає змогу значно підвищувати продуктивність праці. Так, на корейському автомобільному гіганті Hyundai Motor на одного працівника обсяг виробітку майже в п'ять разів більший, ніж на російському заводі АвтоВАЗ.

Практично повністю роботизовано фабрики тайванського виробника електротехніки Foxconn. За останніми даними Міжнародної декларації робототехніки (IFR) в середньому в промисловості на 10 тис. працівників припадають 74 роботи. В Європі щільність роботів на виробництві найвища й становить 99 одиниць, в Америці – 84, а в Азії – 63 одиниці. Десятку найбільш автоматизованих країн у світі очолює Південна Корея (631 робот на 10 тис. працівників), далі – Сінгапур, Німеччина, Японія, Швеція, Данія, США, Італія, Бельгія та Тайвань [1].

Україна, на жаль, не входить навіть в перелік 40 країн, що використовують робототехніку у виробництві. Якщо роботи продовжать брати на себе фізичну працю, то алгоритмізація, тобто оцифрування процесів в програмний код і софт, швидкі темпи поширення штучного інтелекту дозволять автоматизувати виконання значної кількості рутинних інтелектуальних завдань. Вже сьогодні технології штучного інтелекту затребувані в медицині, оборонному секторі, журналістиці, логістиці тощо.

Футурологи зазначають, що без роботи можуть залишитися не лише люди, що займаються фізичною працею, а й більша частина представників рутинної інтелектуальної праці – банкіри, рекрутери, нотаріуси, бухгалтери, юристи, новинники-журналісти. Так, Associated Press Bot вже пише в

секунду дві тисячі осмислених новин. Великі рітейлери, на кшталт Target і Amazon вже сьогодні заробляють мільйони доларів США завдяки здатності їх магазинів передбачати потреби людини. Так, сервіс рекомендацій на сайті Amazon.com працює на базі технологій машинного навчання, вони ж допомагають обирати оптимальні маршрути автоматичного переміщення в центрах обробки і виконання замовлень [8]. В Китаї робот компанії FlyTek склав медичний іспит на 456 балів, хоча для успішного складання достатньо 360 і отримав ліцензію на лікування. Тепер роботи допомогатимуть лікарям у діагностиці.

Одним із наслідків швидких темпів поширення Революції 4.0 є зростання технологічного безробіття, зміна професійно-кваліфікаційних характеристик людини. Будь-які технологічні зміни ведуть до зміни структури робочих місць, структури зайнятості населення, необхідності оволодіння новими професіями впродовж життя. Як зазначає Б. Данилишин, втрата робочих місць та технологічне безробіття не є новим явищем, воно існує в світі вже як мінімум з XIX століття – початку Першої промислової революції та завжди компенсувалося створенням нових робочих місць, які необхідні були для створення і обслуговування нової техніки [11].

Роботи та боти не зможуть замінити творчість, винахідництво, проектування, програмування і обслуговування їх самих, організацію і налагодження виробництва. Автоматизації значно гірше піддаються такі навички як вирішення проблем, інтуїція, творчість та вміння переконувати.

В зв'язку із зазначеним, людині сьогодні необхідно оволодівати новими кваліфікаційними навичками, перманентно навчаючись впродовж життя. Для з'ясування основних навичок, якими повинна оволодівати людина в умовах швидкого поширення Революції 4.0, дослідницькими організаціями, Світовим банком здійснюються опитування роботодавців, експертів. Так, за результатами опитування роботодавців України STEP, домогосподарств ULMS-STEP та оглядом вакансій Headhunter [8], було з'ясовано, що для того щоб бути успішним та конкурентоздатним на ринку сьогодні людина повинна володіти пізнавальними навичками (вирішення проблем, комунікація, творче і креативне мислення, управління часом); соціально-емоційними (контроль-вміння управляти собою, стійкість – опір стресу і наполегливість, етика, мотивація досягнень, цілеспрямованість і мотивація вчитися, робота в команді) та технічними навичками (обчислення і програмування, знання ринків і законів, навички продажу, проектування, дизайн, водіння автомобіля).

Аналізуючи вплив та загрози для ринку праці Революції 4.0, Всесвітній економічний форум 2016 року в м. Давос (Швейцарія) сформулював 10 ключових навичок, що будуть затребувані на ринку праці до 2020 року, а саме: комплексне вирішення проблем, критичне мислення, креативність, вміння управляти людьми, емоційний інтелект, вміння аналізувати та приймати рішення, клієнтоорієнтованість, навички ведення переговорів, гнучкість мислення, вміння працювати в команді. Зазначені навички відносяться до універсальних навичок, які потрібно формувати впродовж життя.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи даний аналіз, варто зазначити, що описані вище кардинальні виклики ринку праці Революції 4.0 вимагають формування нових компетентностей людини, в першу чергу універсальних. Формування цих компетентностей найефективніше здійснювати в умовах інклюзивного розвитку світового господарства.

В сучасному глобалізованому світі Революція 4.0 викликає фундаментальні зміни в структурі ринку праці, як стосовно форм організації соціально-трудова відносин, так і структури зайнятості, що обумовлює більш гнучку поведінку як працівника, так і працедавця. Структурні зміни, що відбуваються на ринку праці, в свою чергу, потребують працівників все більш висококваліфікованих та мобільних, тобто таких, які гнучко реагують на запити ринку. Це обумовлює необхідність навчання людини впродовж життя та набуття нею відповідних універсальних компетентностей.

Література

1. Глобальна роботизація призведе до безробіття. URL: <https://konkurent.in.ua/publication/23716/globalna-robotizaciya-prizvede-do-bezrobittya-infografika/>. (дата звернення: 18.09.2018).
2. Данилишин Б. Що чекає на ринок праці? Як підготуватися до технологічного безробіття. URL: https://ukr.lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/402644_shcho_chekaie_rinok_pratsi_yak.html. (дата звернення: 22.08.2018).
3. IT–аутсорсинг (мировой рынок) Tadviser. URL: [http://www.tadviser.ru/index.php/Статья:ИТ-аутсорсинг_\(мировой_рынок\)](http://www.tadviser.ru/index.php/Статья:ИТ-аутсорсинг_(мировой_рынок)). (дата звернення: 17.09.2018).
4. Ковальчук Г.В. Аутсорсинг як інструмент підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств в умовах господарювання. URL: http://www.rusnauka.com/6_NITSB_2010/Economics/59530.doc.htm. (дата звернення: 01.10.2018).
5. Коченко Л.М., Савченко Н.В., Літвінчук Л.И., Грамма О.В. Професії майбутнього для України: науково-практична розробка. Київ: ІПКДСЗУ, 2017. 47 с.
6. Конвенция Международной организации труда. «О надомном труде»: от 20.06.1996 р. №177. URL: http://www.zakon.rada.gov.ua>laws/show/993_530. (дата звернення: 10.11.2018).
7. Морозов А. Правовое регулирование в сфере удаленной работы: перспективы развития России. URL: https://zakon.ru/Blags/pravovoe...v_sfere...v.../2251/. (дата звернення: 18.09.2018).

8. Навички необхідні роботодавцям. Підсумки опитування роботодавців STEP Світовим банком. Матеріали робочої наради 24.10.2016. Київ. 10 с.
9. Особливості домашньої та дистанційної роботи пропишуть в КЗпП. URL: <https://news.dtrt.ua/labo>. (дата звернення: 22.09.2018).
10. Професії майбутнього: як зміниться ринок праці найближчим часом. URL: <https://iser.org.ua/analitika/analiz-derzhavnoyi-politiki/profesiyi-maibutnogo-iak-zminitsia-naiblizhchim-chasom-rinok-pratsi>. (дата звернення: 10.10.2018).
11. Рост технологических безработицы-новый тренд мирового экономического развития. URL: <http://edclub.com.ua/blog/rost-tehnologicheskoy-bezrobotytsy-novyuy-trend-mirovogo-ekonomicheskogo-razvytyya>. (дата звернення: 12.10.2018).
12. Україна на першому місці в Європі з ІТ-аутсорсингу. URL: https://www.eduget.com/news/ukraina_na_pershomu_misci_v_ievropi_z_it-outsorsingu-1345. (дата звернення: 15.09.2018).
13. Шаульська Л., Якимова Н. Проблеми тіньової зайнятості в контексті структурних трансформацій ринку праці. СХІД №2(148). Березень-квітень 2017. С. 28-34.
14. Чухно А. Зміна характеру та структури зайнятості в умовах постіндустріального суспільства. URL: <http://soskin:info/ea/2022/1/2002172.html>. (дата звернення: 31.08.2018).

References

1. Global robotics will lead to unemployment, available at: <https://konkurent.in.ua/publication/23716/globalna-robotizaciya-prizvede-do-bezrobotitya-infografika/>. (access date September 18, 2018).
2. Danylyshyn, B. "What awaits the labor market? How to prepare for technological unemployment", available at: https://ukr.lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/402644_shcho_chekaie_rinok_pratsi_yak.html. (access date August 22, 2018).
3. IT outsourcing (global market). Tadviser, available at: [http://www.tadviser.ru/index.php/Статья:ИТ-аутсорсинг_\(мировой_рынок\)](http://www.tadviser.ru/index.php/Статья:ИТ-аутсорсинг_(мировой_рынок)). (access date September 17, 2018).
4. Kovalchuk, H.V. (2010), "Outsourcing as a tool for improving the competitiveness of domestic enterprises in terms of management", available at: http://www.rusnauka.com/6_NITSB_2010/Economics/59530.doc.html. (access date October 01, 2018).
5. Kochenko, L.M., Savchenko, N.V., Litvinchuk, L.Y. and Hramma, O.V. (2017), *Profesii maibutnoho dlia Ukrainy: naukovo-praktychna rozrobka* [Professions of the future for Ukraine: scientific and practical development], IPKDSZU, Kyiv, Ukraine, 47 p.
6. International Labor Organization Convention. "On home work": from 06.20.1996, No. 177, available at: http://www.zakon.rada.gov.ua>laws/show/993_530. (access date November 10, 2018).
7. Morozov, A. "Legal regulation in the field of remote work: prospects for the development of Russia", available at: https://zakon.ru/Blags/pravovoe...v_sfere...v.../2251/. (access date September 18, 2018).
8. Skills needed by employers. Results of the survey by employers STEP World Bank. Workshop materials 24.10.2016. Kyiv, Ukraine, 10 p.
9. Features of home and remote work will be filed in the Labor Code, available at: <https://news.dtrt.ua/labo>. (access date September 22, 2018).
10. "Professions of the future: how the labor market will change in the near future", available at: <https://iser.org.ua/analitika/analiz-derzhavnoyi-politiki/profesiyi-maibutnogo-iak-zminitsia-naiblizhchim-chasom-rinok-pratsi>. (access date October 10, 2018).
11. "The rise of technological unemployment is a new trend of world economic development", available at: <http://edclub.com.ua/blog/rost-tehnologicheskoy-bezrobotytsy-novyuy-trend-mirovogo-ekonomicheskogo-razvytyya>. (access date October 12, 2018).
12. Ukraine is on the first place in Europe with IT outsourcing, available at: https://www.eduget.com/news/ukraina_na_pershomu_misci_v_ievropi_z_it-outsorsingu-1345. (access date September 15, 2018).
13. Shaulska, L. and Yakymova, N. (2017), "Problems of Shadow Employment in the Context of Structural Labor Market Transformations", *SKhID*, no. 2 (148), pp. 28-34.
14. Chukhno, A. "Changing the nature and structure of employment in a post-industrial society", available at: <http://soskin:info/ea/2022/1/2002172.html>. (access date August 31, 2018).

Стаття надійшла до редакції 26.01.2019 р.

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету П.Р. Пуцентейло

ЕКОНОМІКА ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

УДК 368.02 : 368.5

JEL Classification E 60, G 22

Стельмашук А.М.,
д-р екон. наук, професор,
головний науковий співробітник науково-дослідної частини,
Подільський державний аграрно-технічний університет

ФОРМУВАННЯ РИНКОВОЇ МОДЕЛІ АГРОСТРАХУВАННЯ НА ЗАСАДАХ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Stelmashchuk A.M.,
dr.sc.(econ.), professor, chief research fellow
of scientific and research part,
State Agrarian and Engineering University in Podilya

FORMATION OF THE MARKET MODEL OF AGRICULTURE ON THE PRINCIPLES OF THE STATE AND PRIVATE PARTNERSHIP

Постановка проблеми. У ринковій економіці сільськогосподарські ризики безпосередньо впливають на виробників сільськогосподарської продукції. Специфіка ризикової ситуації в сільському господарстві полягає в тому, що процес виробництва нерозривно пов'язаний з природними процесами розвитку живих організмів рослин і тварин, життєдіяльність яких багато в чому залежить від природних явищ [2; 9; 14].

Цим викликані негативні, навіть катастрофічні для сільськогосподарського виробництва наслідки несприятливих природних явищ внаслідок непередбачуваності місця і часу їх настання.

Тема сільськогосподарського страхування актуальна, оскільки сільськогосподарське виробництво в Україні, як і в багатьох країнах світу, функціонує в умовах ризиків, викликаних природно-кліматичними явищами (посуха, повені, пожежі та ін.). До цих природних катаклізмів слід додати шкідників сільськогосподарських рослин і захворювання сільськогосподарських тварин і птахів, наприклад епідемії (африканської чуми свиней, пташиного грипу та ін.). Ці чинники завдають серйозної шкоди сільськогосподарським товаровиробникам, що обчислюється в окремі роки і в окремих областях мільйонами грн. Тому ефективна організація сільськогосподарського страхування в певній мірі сприяє сталому розвитку сільськогосподарської діяльності.

Без державної підтримки такий загальноновизнаний ефективний механізм управління ризиками в сільському господарстві як агрострахування все ще знаходиться в Україні на початковому рівні розвитку [7; 19].

Нерозвиненість системи агрострахування призводить сільгоспвиробників до вимушеної відмови від глибокої спеціалізації як ефективного механізму забезпечення належного рівня продовольчої безпеки в країні. держава вимушена регулярно вдаватися до заходів фінансової допомоги потерпілим сільгоспвиробникам. Витрачаючи значні кошти з державного бюджету, держава покривала лише 10-20% понесених сільгоспвиробниками збитків.

Очевидно, що такий стан розвитку страхування сільськогосподарської продукції не відповідає своєму основному завданню – управляти ризиками в аграрному секторі для забезпечення стабільності сільськогосподарського виробництва, сталого та ефективного розвитку аграрного сектора економіки [12; 14]. Це зумовлює необхідність впровадження та розвитку системи, яка має забезпечити достатній рівень функціональної взаємодії всіх головних учасників ринку страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою – сільгоспвиробників, страховиків та держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенням проблеми розвитку системи страхування сільськогосподарської продукції активно займалися такі дослідники, як: Александрова М.М. [1], Алескерова Ю.В. [2], Борисова В.А. [3], Борсук О.М. [4], Грушко В.І. [5],

Гутко Л.М. [6], Добіжа Н.В. [8], Кобилянська О.М. [9], Кондрашихін А.Б. [10], Косенко О. [11], Котлова Л.М., Бадалова В.М. [12], Кушнір І.В. [13], Непочатенко О.О., Пушка О.В. [14], Нужна С.А. [15], Рубцова Н.М. [17], Сахацький М.П. [18], Стецюк П.А. [19], Тарельник Н.В. [20] та інші. Проте, окремі питання формування ринкової моделі агрострахування на засадах державно-приватного партнерства не повною мірою є розвинутими і вимагають подальших наукових пошуків.

За висновками експертів з аграрного страхування, враховуючи підвищені ризики даного бізнесу, визнано, що роль аграрного страхування повинна бути однією з основних у аграріїв при плануванні розвитку їх бізнесу. Однак, на практиці все йде інакше. Рівень агрострахування в Україні становить всього лише 5-7%, в той час як в Польщі цей показник знаходиться на рівні 30%, в Німеччині – понад 60% [18].

Для регулювання ринку агрострахування в нашій країні прийнятий Закон «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції за державної підтримки», який надає аграріям право на отримання компенсації сум з державного бюджету, сплачених за договорами агрострахування. Однак, на практиці він не працює.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд існуючої практики і обґрунтування формування новітньої ринкової моделі агрострахування на засадах державно-приватного партнерства в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Притаманні сільськогосподарському виробництву ризики є високорельєвними (системними) і можуть викликати значні збитки для великої кількості сільгоспвиробників одночасно, що може призвести до великих страхових виплат. Саме тому, важливою складовою системи регулювання складними економічними процесами в сільському господарстві є страхування сільськогосподарської продукції, яке забезпечує управління ризиками в аграрному секторі та сприяє створенню підґрунтя для стійкого економічного зростання сільськогосподарського виробництва.

Підтримка державою страхування пріоритетних видів сільськогосподарської продукції стимулює виробництво необхідної продукції. Впровадження ефективних інноваційних технологій та порівняно сприятливі погодні умови протягом останніх років забезпечили позитивну динаміку розвитку виробництва сільськогосподарської продукції. Запроваджена в останні роки державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції сприяла збільшенню кількості договорів страхування у аграрному секторі [8].

В Україні існують можливості для державної підтримки сільського господарства, так з 2013 року діє Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України», крім того, 9 лютого 2012 року прийнято Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», яким забезпечується механізм субсидованого страхування, згідно з яким держава буде відшкодовувати частку сплаченої аграрієм страхової премії.

Сучасний стан розвитку вітчизняного агрострахування не відповідає своєму основному завданню – управляти ризиками в аграрному секторі для забезпечення стабільності сільськогосподарського виробництва. [12; 16]. В Україні страхується близько трьох відсотків усіх наявних ризиків, тоді як у більшості розвинутих країн цей показник досягає 90-95 відсотків [2]. Визначені проблеми потребують розв'язання консолідованими зусиллями органів державної влади та учасників ринку страхування сільськогосподарської продукції. У результаті проведеного аналізу стану розвитку страхування в аграрному секторі виявлена необхідність формування відповідної системи, яка дозволить забезпечити необхідний рівень функціональної взаємодії трьох головних учасників ринку страхування сільськогосподарської продукції – сільгоспвиробників, страховиків та держави. Ця Концепція визначає стратегічні напрями державної політики у сфері страхування сільськогосподарської продукції, що розвивається на ринкових засадах з мінімально можливим втручанням держави, та принципи функціонування системи страхування сільськогосподарської продукції з урахуванням позитивного міжнародного досвіду [1].

На сучасному етапі державна участь в аграрному страхуванні в світовій практиці виділяє три категорії систем сільськогосподарського страхування:

- з головною роллю держави, де воно є основним регулятором страхового ринку (Канада, Кіпр, Греція, Індія, Іран, Філіппіни);
- з перевалюванням приватних страхових компаній на страховому ринку, в яких держава в основному тільки законодавчо регулює страховий ринок (Аргентина, Південна Африка, Австралія, Німеччина, Угорщина, Нідерланди, Швеція, Нова Зеландія);
- з розвиненим державно-приватним партнерством, де гармонійно поєднується ринкова конкуренція страхових компаній з розумним державним регулюванням на основі різних принципів (США, Португалія, Іспанія, Туреччина, Південна Корея, Бразилія, Чилі, Франція, Італія, Мексика, Польща, Україна, Російська Федерація) [8].

Зарубіжна практика страхування сільськогосподарських ризиків має досить давню історію на відміну від вітчизняної, котра тільки розпочинає формуватися. Вона є стабільною, багатоплановою і підтверджує, з одного боку, особливу увагу держави до даного механізму захисту матеріальних інтересів аграріїв, а з іншого – демонструє новий етап розвитку взаємин держави і страхових компаній,

який відображено в створенні сучасних структур і систем, спрямованих на вирішення об'єктивно необхідних і соціально значущих державних завдань.

За американською моделлю проведення сільськогосподарського страхування державна підтримка компенсує 60% загального обсягу страхових внесків (близько 6 млрд дол. США). Основними страховими продуктами з державною підтримкою є [1]:

– захист від катастрофічних ризиків, майже обов'язкове страхування з мінімальною вартістю;

– страхування врожаю від погодних ризиків – в даному продукті держава фінансує адміністративні витрати страховика і частина страхової премії.

Крім зазначених загальних програм Федеральна корпорація США зі страхування сільськогосподарських культур здійснює комбіноване страхування сільськогосподарських культур, реалізуючи 7 базових програм:

1. Комбіноване страхування сільськогосподарських культур. Це найбільш поширена програма страхування. Вона надає гарантії на дохід за трьома рівнями покриття – на 50, 65, 75% середнього фермерського доходу за минулі роки, надає захист від збитків внаслідок майже всіх природних випадків і покриває збитки від комах і хвороб.

2. Катастрофічні поліси – компенсація збитків в розмірі 50% від доходу, 55% від ціни реалізації, встановлені по даній культурі. Таке покриття практично безкоштовне, фермери вносять символічну плату за обробку полісів по кожній культурі, відшкодовуючи витрати на ведення страхової справи. Катастрофічний страховий продукт забезпечує мінімальний рівень відновлення господарства в разі стихійного лиха.

3. Страхування майбутніх доходів. Реалізується з 1996 року, з метою забезпечення сталого доходу і покриває втрату прибутку внаслідок знищення врожаю або падіння цін; встановлює гарантію прибутковості ще до посіву і посадки.

4. Захист прибутку, використовується з 1995 року. Даний страховий продукт розроблений для страхування сільськогосподарського виробництва від ризику зниження доходу нижче середнього рівня і падіння цін на врожай через надання фіксованої гарантії на одиницю площі. Якщо після збирання врожаю фактичний його обсяг, помножений на фактичну його вартість, менше розміру гарантії, то страховиком виплачується різниця.

5. Страхування сталого доходу, введений в США з 1997 року. Забезпечує захист певних культур (кукурудза, соя) від зниження доходу внаслідок падіння цін або зменшення рівня врожайності. Даний страховий продукт ґрунтується на середніх цінах в даній місцевості.

6. Страхова програма – регіонального ризику. Страхове відшкодування сільськогосподарському виробнику виплачується в разі, якщо середній в даній місцевості урожай падає нижче певного рівня врожаю, який був обраний страхувальником. Головна особливість цієї програми – відсутність оцінки втрат врожаю на рівні окремого страхувальника. Середній рівень врожайності оцінюється для всього регіону. З цією метою Міністерство сільського господарства США відбирає репрезентативні фермерські господарства.

7. Захист прибутку від групи ризиків і зміни вартості продукції. Даний страховий продукт введений в дію з 1999 року і є формою страхування доходу для цілого регіону. Страхове відшкодування виплачується фермеру за умови, що дохід в регіоні на одиницю площі застрахованої культури нижче обумовленого доходу, який визначений виробником. Такий продукт недорогий, надає страховий захист доходу з мінімальним обсягом експертної роботи і документів [19].

За даними страхових продуктів в США застосовуються такі види фінансової державної підтримки:

– дотації, що виплачуються приватним страховикам для покриття адміністративних та операційних витрат;

– прийняття урядом сільськогосподарських ризиків в перестраховування;

– фінансування досліджень в сфері страхування сільськогосподарських культур;

– програма уряду щодо запобігання стихійних лих за умови, що фермери купують мінімум 50% покриття комбінованого страхування сільськогосподарських культур.

Отже, програми державної фінансової підтримки специфічних страхових продуктів передбачає захист врожаю фермерів і майбутніх доходів, як основи сталого розвитку регіону та галузі.

Отже, узагальнюючи досвід закордонного аграрного страхування врожаю сільськогосподарських культур, можна виділити наступні положення:

1. Розвинена система державної підтримки.

2. Різноманітні форми участі держави: субсидування страхових внесків або відшкодування частини збитків.

3. Системний підхід в здійсненні страхування, що передбачає:

– присутність певної нормативно-правової бази, що відповідає інтересам аграріїв, держави і страховиків;

– здійснення координуючої ролі певною державною структурою – Міністерством сільського господарства, спеціальним агентством або спеціальною організацією;

– об'єднання фінансових ресурсів шляхом створення спеціального фонду або проведення перестраховальних операцій з гарантіями держави.

4. Чіткі критерії програм, в яких бере участь держава.

5. Покриття страховим захистом за участю держави тільки певної частини врожаю, тобто забезпечення необхідного мінімуму підтримки для сільськогосподарського товаровиробника [13].

Створення та розвиток системи страхування сільськогосподарської продукції повинні ґрунтуватися на: стабільності, надійності та безпеці діяльності всіх учасників цієї системи.

Система страхування сільськогосподарської продукції включає такі структурні елементи:

– сільськогосподарські товаровиробники (далі – сільгоспвиробники), яким надаються послуги зі страхування сільськогосподарської продукції, та їх об'єднання;

– страховики, які надають послуги сільгоспвиробникам зі страхування сільськогосподарської продукції (далі – страховики);

– перестраховики (в тому числі нерезиденти), яким страховики передають у перестраховування частину ризиків;

– страхове бюро зі страхування сільськогосподарської продукції – єдине об'єднання страховиків, які здійснюють страхування сільськогосподарської продукції за державної підтримки, членство в якому для цих страховиків є обов'язковим.

При страховому бюро утворюються гарантійний фонд та централізовані страхові резервні фонди: фонд агрострахування та фонд катастрофічних подій.

Участь страховиків, які здійснюють страхування сільськогосподарської продукції за державної підтримки, в утворених при страховому бюро фондах обов'язкова.

Страхове бюро за погодженням з Агентством встановлює порядок формування та використання цих фондів. Фонд катастрофічних подій є резервом катастроф, що накопичується до досягнення розрахованого актуарно оптимального розміру.

Кошти фонду агрострахування використовуються на формування страхових резервів, здійснення страхового відшкодування, сплату перестрахових платежів.

Існує низка невирішених питань і проблем, що гальмують ефективне використання фінансових ресурсів, що виділяються на підтримку страхування державою і забезпечення фінансової стійкості сільськогосподарського страхування:

– недосконалість чинної нормативно – правової бази;

– висока вартість страхування і необхідність оплати 100% страхової премії при укладенні договору страхування;

– відсутність страхових інструментів для покриття великомасштабних збитків і системи перерозподілу ризиків;

– відсутність єдиної системи незалежної оцінки збитку і порядку врегулювання збитків за договорами страхування, забезпечених державною підтримкою [20].

Є очевидними проблеми в системі державної підтримки аграрного страхування і необхідності їх вирішення в Україні. До таких проблем і негативних сторін агрострахування з державною підтримкою можна віднести:

– недостатність обсягів субсидування, непрозорість і недостатню гнучкість процесів субсидування;

– недостатні знання про можливості агрострахування, на етапі укладення договору помилково оцінюється рівень страхового покриття;

– для більшості господарств ціна страхового полісу є великою, а державні субсидії господарства отримують пізніше сплати страхової премії, адже не всі сільгоспвиробники можуть дозволити собі страхування свого майна, високий рівень кредиторської заборгованості, яку мають підприємства – в даному виді страхування діють жорсткі терміни сплати страхових внесків, що збігаються з періодами підготовки і проведення сезонних сільськогосподарських робіт. Перед фермером постає вибір: здійснювати господарську діяльність далі або страхувати її [12].

– складність процедури отримання субсидій та укладення договорів страхування;

– сільгоспвиробники отримують необхідні їм кошти з великим запізненням або не в повному обсязі;

– відсутність необхідних і ефективних засобів захисту інтересів і прав агровиробників у відносинах зі страховиками.

Принципи страхування з державною підтримкою повинні бути зосереджені на:

– створення об'єднання страховиків;

– чіткі правила проведення експертизи та акредитації експертів;

– страхова сума не повинна бути менше 75% страхової вартості врожаю;

– реалізація плану сільськогосподарського страхування;

– створення об'єднання страховиків, при ризику втрати понад 30% врожаю і більше 40% посадок багаторічних культур виплачувати 50% страхової премії.

Система страхування сільськогосподарських ризиків з державною підтримкою вимагає вдосконалення, при цьому ключовим питанням є баланс інтересів учасників страхування, при цьому важливими є цінова доступність страхових послуг, підвищення якості надання послуг, формування ефективної інфраструктури страхового ринку, розвиток системи державного контролю та нагляду за діяльністю суб'єктів страхового ринку.

Для поліпшення умов агрострахування та залучення сільгоспвиробників в дану сферу можна використовувати такі методи:

- зниження діючих в законодавстві мінімумів втрати врожаю, що дасть можливість аграріям страхувати посіви при будь-якому рівні загибелі;
- розширення переліку ризиків для сільськогосподарських культур такими природними явищами, як тривалі зливи, рання поява сніжного покриву і промерзання верхнього шару ґрунту;
- введення гнучких програм агрострахування та можливості державної підтримки для регіонів з високоризикових землеробством;
- виведення агрострахування зі складу «єдиної субсидії». Коригування розвитку аграрного страхування з державною підтримкою відповідно до запропонованих напрямками дозволить підвищити його ефективність і розширити охоплення сільгоспідприємств аграрним страхуванням.

Концепція розвитку системи страхування сільськогосподарської продукції в Україні передбачає створення суб'єктів страхування під егідою державної підтримки (агенства і страхового бюро). Це дасть змогу:

- забезпечити умови для співпраці всіх учасників ринку страхування сільськогосподарської продукції;
- здійснити управління та контроль за коштами, що спрямовуються на державну підтримку страхування сільськогосподарської продукції;
- приймати участь у створенні централізованої бази даних зі страхування сільськогосподарської продукції,
- здійснювати облік укладених договорів страхування;
- проводити необхідні наукові та статистичні дослідження у сфері аналізу ринку страхування сільськогосподарської продукції, включаючи проведення аналітичних та статистичних досліджень ринку, необхідних для актуарного розрахунку страхових тарифів;
- у межах повноважень, визначених законодавством, здійснювати контроль за правильністю укладення договорів страхування сільськогосподарської продукції за державної підтримки та проведенням експертиз щодо оцінки збитків;
- забезпечити консультаційну підтримку розгляду спірних питань між страхувальниками та страховими компаніями за угодами страхування сільськогосподарської продукції за державної підтримки [11].

Розподіл страхової відповідальності здійснюється страховим бюро на підставі актуарних розрахунків з урахуванням спроможності членів страхового бюро приймати частину відповідальності на власне утримання та в межах договорів перестраховання з іншими членами, оптимального та наявного розміру фонду катастрофічних подій, умов перестраховання у міжнародних перестраховиків та наявності у державному бюджеті коштів на випадок катастрофічних подій.

На першому етапі впровадження страхування сільськогосподарської продукції за державної підтримки розмір власного утримання страховиків не перевищує 5%, якщо інше не буде визначено згідно з актуарними розрахунками [11]. Передбачається, що договори внутрішнього перестраховання забезпечуватимуть кожному страховику виплати страхового відшкодування у передбачених договорами перестраховання межах.

На першому етапі ці межі становитимуть 130-280% суми нетто страхових премій за договорами окремого страховика, якщо інші межі не будуть визначені згідно з актуарними розрахунками. Частка відповідальності за договорами внутрішнього перестраховання відповідає частці страховика у відрахуваннях до фонду агрострахування за звітний період. При цьому, кожен страховик отримуватиме відшкодування за договорами внутрішнього перестраховання пропорційно до його частки у відрахуваннях до фонду агрострахування за звітний період. Водночас, за договорами міжнародного перестраховання покриватимуться виплати страхового відшкодування, що здійснюються членами Бюро, в установлених цими договорами перестраховання межах, якщо інші межі не будуть визначені згідно з актуарними розрахунками.

Система страхування сільськогосподарської продукції за державної підтримки функціонує за наступними правилами:

- відповідно до державної політики у аграрному секторі економіки Кабінетом Міністрів України за поданням Міністерства аграрної політики щорічно визначаються обсяги коштів для здешевлення вартості страхових премій за страхуванням сільськогосподарської продукції за її видами із урахуванням територіальних потреб, які затверджуються в державному бюджеті;
- щорічно у державному бюджеті окремо або у складі видатків, передбачених для здешевлення вартості страхових премій за страхуванням сільськогосподарської продукції, визначається обсяг коштів на випадок катастрофічних подій;

– розмір коштів для здешевлення вартості страхових премій за договором страхування сільськогосподарської продукції визначається виходячи з того, що здешевленню підлягає не менше 50% від страхового нетто тарифу, визначеного у такому договорі, але не вище нетто тарифу, встановленого у відповідній програмі державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції на поточний рік.

– Агентство на підставі угоди з страховим бюро щоквартально авансом перераховує у фонд агрострахування кошти, передбачені державним бюджетом для здешевлення вартості страхових премій за договорами страхування сільськогосподарської продукції за державної підтримки;

– страховики укладають договори страхування сільськогосподарської продукції за державної підтримки в межах коштів, отриманих у фонд агрострахування від Агентства. Якщо ці кошти вичерпано – укладання договорів припиняється [17].

– здешевлення вартості страхової премії здійснюється в обсягах, передбачених для договору в цілому. Не може бути часткового здешевлення страхової премії за договором;

– страхувальник (сільгоспвиробник) сплачує страховику лише частину страхової премії (нетто премію та навантаження), яка не підлягає здешевленню за рахунок бюджетних коштів;

– договір страхування сільськогосподарської продукції за державної підтримки набуває чинності за умови отримання у повному обсязі страховиком частини страхової премії від сільгоспвиробника та розподілення страховику коштів, отриманих у фонд агрострахування від Агентства;

– страховики залишають у себе в межах власного утримання частину нетто-премії, отриманої від сільгоспвиробника, та в повному обсязі навантаження у складі страхового платежу;

– залишок коштів, отриманих від сільгоспвиробників, страховики перераховують до фонду агрострахування, де ведеться їх персоналізований облік;

– кошти, отримані у фонд агрострахування від Агентства, розподіляються у цьому фонді між страховиками відповідно до укладених ними договорів страхування та перестрахування. Бюро веде персоналізований облік цих коштів;

– розподілені у фонді агрострахування кошти, що відповідають частині навантаження, що компенсується за рахунок бюджетних коштів, перераховуються страховикам;

– нерозподілена частка коштів, отриманих у фонд агрострахування від Агентства, направляється до фонду катастрофічних подій. Персоналізований облік цих коштів не ведеться;

– кожний страховик укладає з усіма іншими членами Бюро договір перестрахування щодо ризиків за укладеними ним договорами страхування. Укладання таких договорів членами страхового бюро є обов'язковим. Розподіл відповідальності за такими договорами перестрахування має відповідати частці кожного члена страхового бюро у відрахуваннях до фонду агрострахування за звітний період. Кошти резервів страховиків за такими договорами перестрахування (страхування) залишаються у фонді агрострахування, де ведеться їх персоналізований облік;

– страхове бюро за дорученням членів укладає договір (договори) перестрахування частини ризиків у міжнародних перестраховиків та сплачує перестрахову премію за рахунок коштів страховиків у фонді агрострахування;

– доходи від розміщення персоналізованих коштів страховиків у фонді агрострахування щоквартально перераховуються страховикам;

– залишки коштів страховиків у фонді агрострахування після формування резервів за договорами перестрахування (страхування), перерахування страховикам компенсації частини навантаження та сплати перестрахової премії міжнародним перестраховикам, перераховуються у фонд катастрофічних подій, де ведеться їх персоналізований облік [13].

Агентство, виходячи з оптимального та наявного розміру фонду катастрофічних подій, забезпечує надходження до неперсоналізованої частини фонду катастрофічних подій коштів державного бюджету на випадок катастрофічних подій (у грошовій чи іншій формі – казначейські зобов'язання України, державні облігації України) у обсягах, що забезпечують підтримання розрахованого актуарно оптимального розміру фонду катастрофічних подій. У разі настання страхового випадку відшкодування здійснюється в межах відповідальності таким чином:

– страховиком (за рахунок коштів резервів, сформованих в межах власного утримання);

– страховиком (за рахунок коштів резервів у фонді агрострахування, сформованих у межах відповідальності);

– перестраховиками, що є членами Бюро, (за рахунок коштів резервів у фонді агрострахування, сформованих в межах відповідальності);

– з фонду катастрофічних подій (за рахунок персоналізованих коштів страховика у фонді катастрофічних подій);

– міжнародними перестраховиками;

– з фонду катастрофічних подій (за рахунок неперсоналізованих коштів страховиків у фонді катастрофічних подій);

– з державного бюджету у випадку, коли для здійснення страхового відшкодування вичерпано всі зазначені джерела коштів;

– після закінчення періоду страхування кошти страховиків у фонді агрострахування, що не були використані, перераховуються до фонду катастрофічних подій, де ведеться їх персоналізований облік [3].

За рахунок коштів місцевих бюджетів сільгоспвиробнику може бути надана додаткова допомога для здешевлення вартості страхових премій за договорами страхування сільськогосподарської продукції за державної підтримки.

Для забезпечення функціонування системи страхування сільськогосподарської продукції створюються елементи допоміжної інфраструктури: спеціалізовані актуарії, незалежні сертифіковані аварійні комісари, установи з підготовки фахівців зі страхування сільськогосподарської продукції, а також Бюро забезпечує формування та ведення баз даних про погодні умови, укладені договори страхування та інші статистичні дані.

Згідно з даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, станом на 02.08.2017 ліцензію на впровадження страхової діяльності у формі добровільного страхування сільськогосподарської продукції мають 58 страхових компаній [16].

У 2017-му році вперше, починаючи з 2011 року, зросла кількість укладених договорів страхування: зростання склало 21%. Обсяг зібраних страхових премій у гривні зростає вже третій рік поспіль, зокрема, у 2017-му році він зріс на 30% та склав 204.4 млн грн. Другий рік поспіль зростає також обсяг страхових премій у доларовому еквіваленті, який у 2017-му році склав 7.7 млн. дол, що на 28% перевищує показник 2016-го року [16].

Загальна страхова сума (або об'єм загальних страхових зобов'язань) у 2017 році, порівняно з 2016-м, дещо скоротилася (з 6.240 млрд грн до 5.913 млрд грн (або на 5%). Це можна пояснити двома причинами:

1) зростанням середньої ставки страхової премії (у 2017 році вона склала 3.5% проти 2.5% у попередньому році);

2) тим, що 2017-й рік представлений даними за 9 місяців. Дані за повний рік, ймовірно, можуть бути скореговані в бік підвищення, як це відбулося з даними за 2016-й рік (загальна страхова сума за 2016-й рік після уточнення даних в процесі проведення цього річного дослідження змінилася з 5.809 млрд грн до 6.240 млрд грн, тобто зросла на 7.4%).

Зведені дані за весь період дослідження наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Страхування сільськогосподарських культур у 2005-2017 роках

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Кількість договорів	910	1 330	4 397	1 637	1 980	1 217	2 710	1 936	1 722	1 392	1 062	793	957
Площа, тис. га	390	670	2 360	1 171	510	553	786	727	869	732	689	700	657
Страхова сума, млн грн	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	3 055	3 969	6 240	5 913
Сума премії, млн грн	12.8	28.5	116.7	155.4	42.0	72.1	136.3	130.4	135.4	72.8	77.7	157.0	204.4
Субсидія, млн грн	5.8	12.5	47.8	72.8	0	0	0	0.086	0	0	0	0	0
Рівень виплат	н/д	н/д	н/д	н/д	36.5%	50.9%	28.0%	41.0%	9.7%	7.6%	12.9%	44.2%	3.7% ²
Середня ставка премії	3.8%	н/д	4.5%	4.9%	3.2%	3.8%	3.7%	3.8%	3.1%	2.4%	2.0%	2.5%	3.5%
Курс \$/грн ³	5.05	5.05	5.05	5.22	8.00	7.91	7.98	7.99	7.99	12.95	22.91	26.02	26.54
Страхова сума, млн \$	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	235.9	173.3	239.8	222.8
Сума премії, млн \$	2.5	5.6	23.1	29.8	5.3	9.1	17.1	16.3	16.9	5.6	3.4	6.0	7.7

Джерело: [16]

Загальна сума страхових виплат у 2016-му андерайтинговому році склала 69.5 млн грн, зокрема, 5.9 млн грн. – за зимовий період, і 63.6 млн грн. – за період весна-літо. Отже, рівень виплат склав у 2016 андерайтинговому році 44.2%. За період з 2005 по 2016 рік лише один раз було зафіксовано рівень виплат, вищий за показник 2016-го року (у 2010-му році він склав 50.9%).

У 2017-му андерайтинговому році здійснювалося страхування 16-ти видів сільськогосподарських культур. У порівнянні з 2016-м роком, кількість застрахованих культур залишилась сталою, але відбулися незначні зміни в структурі застрахованих культур: не було договорів страхування гарбузів та льону але, натомість, було застраховано сорго та яре жито. Показники страхування у 2017-му році наведені у таблиці 2, а здійснені страхові виплати в розрізі сільськогосподарських культур, 2017 р. у табл. 3.

Таблиця 2
Зведені дані страхування в розрізі сільськогосподарських культур, 2017 р.

Культура	К-ть договорів	Площа, га	Страхова сума, грн	Сума премій, грн	Середня ставка премії	Сума премій, грн/га
Озима пшениця	453	414 538	3 142 993 024	111 880 932	3.6%	270
Озимий ріпак	241	95 401	396 643 931	12 051 882	3.0%	126
Кукурудза	89	70 209	1 529 975 022	61 328 076	4.0%	874
Соняшник	61	36 747	374 017 703	5 294 230	1.4%	144
Озимий ячмінь	24	9 417	40 381 201	1 457 110	3.6%	155
Соя	21	7 139	112 515 508	2 379 945	2.1%	333
Озиме жито	20	5 866	32 701 209	1 091 361	3.3%	186
Ярий ячмінь	13	3 661	54 851 220	851 847	1.6%	233
Цукровий буряк	11	4 790	119 955 945	6 082 837	5.1%	1 270
Горох	11	3 632	22 921 208	564 943	2.5%	156
Яра пшениця	6	2 841	23 488 231	537 173	2.3%	189
Сорго	2	1 107	6 304 428	131 762	2.1%	119
Гречка	2	215	2 313 823	104 517	4.5%	486
Квасоля	1	1 403	48 698 272	633 078	1.3%	451
Яре жито	1	136	505 400	32 952	6.5%	242
Овочі, сад	1	43	5 100 000	24 225	0.5%	567
Загалом	957	657 144	5 913 366 125	204 446 870	3.5%	311

Джерело: [16]

Таблиця 3
Страхові виплати в розрізі сільськогосподарських культур, 2017 р.

Культура	Сума виплат (зима), грн	Сума виплат (весна-літо), грн	Загальна сума виплат за рік, грн	Частка у виплатах по ринку	Рівень виплат
Озимий ріпак	4 479 690		4 479 690	58.7%	37.2%
Озима пшениця	2 393 241	584 111	2 977 352	39.0%	2.7%
Озиме жито	171 500		171 500	2.2%	15.7%
Загалом	7 044 431	584 111	7 628 542	100.0%	3.7%

Джерело: [16]

Загальна інформація за типами страхових продуктів, які страхові компанії використовували у 2017-му андеррайтинговому році, наведена у таблиці 4.

Таблиця 4
Використання страхових продуктів, 2017 р.

Програма	Частка договорів	Частка застрахованої площі	Частка страхової суми	Частка зібраних премій
Мультиризик (страхування майбутнього врожаю)	37.8%	33.1%	68.2%	77.4%
Повна загибель + весняні заморозки	32.2%	43.2%	10.1%	9.6%
Поіменовані ризики	14.8%	13.3%	16.2%	5.8%
Повна загибель	10.4%	6.5%	2.7%	3.6%
Часткова та повна загибель + весняні заморозки (для озимих культур)	2.0%	1.1%	0.1%	1.7%
Продукт МФК "Тотал"	1.9%	1.3%	0.7%	1.0%
Мультиризик (страхування посівів до збирання)	0.9%	1.5%	1.8%	0.9%
Багаторічні насадження (яблуні)	0.1%	0.0%	0.1%	0.01%
Загалом	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Джерело: [16]

У 2017-му андерайтинговому році відбулися деякі зміни щодо використання продуктів страхування на період перезимівлі. Якщо у 2016-му році 84,3% укладених на зимовий період договорів були договорами страхування від повної загибелі, і лише 7,7% склали договори страхування від повної загибелі плюс весняні заморозки, то у 2017-му році більш розповсюдженими стали договори, які пропонують комбінований захист – страхування від повної загибелі в період перезимівлі плюс весняні заморозки. Таких договорів на період перезимівлі було укладено 72,3% проти 23,3% договорів від повної загибелі.

На договори страхування від повної загибелі плюс весняні заморозки припадає 74% постраждалої площі та 44.4% від здійснених виплат за зимовий період, на договори страхування від повної загибелі, відповідно, 26% постраждалої площі та 55.6% виплат.

Дані, що стосуються весняно-літнього періоду, наведені у таблиці 5.

Таблиця 5

Використання страхових продуктів, весна-літо 2017 р.

Програма	Частка договорів	Частка застрахованої площі	Частка страхової суми	Частка зібраних премій	Частка у постраждалій площі	Частка у виплатах
Мультиризик (страхування майбутнього врожаю)	68.2%	67.8%	78.9%	90.3%	49.5%	26.4%
Поіменовані ризики	26.4%	26.8%	18.7%	6.6%	50.5%	73.6%
Часткова та повна загибель + весняні заморозки (для озимих культур)	3.6%	2.2%	0.2%	2.0%	0.0%	0.0%
Мультиризик (страхування посівів до збирання)	1.6%	3.1%	2.1%	1.0%	0.0%	0.0%
Багаторічні насадження (яблуні)	0.2%	0.0%	0.1%	0.0%	0.0%	0.0%
Загалом	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Джерело: [16]

Як видно з таблиці 5, найбільшу частку договорів, укладених на весняно-літній період, складають договори страхування майбутнього врожаю від багатьох ризиків (мультиризик) – 68,2%. На ці договори, за даними станом на 1 жовтня 2017-го року, припадає 49,5% постраждалої площі та 26,4% страхових виплат. Договори страхування від поіменованих ризиків складають 26,4% від загальної кількості договорів, укладених на період весна-літо 2017-го року. На ці договори, станом на 1 жовтня 2017-го року, припадає 50,5% постраждалої площі та 73,6% страхових виплат.

У таблицях 6-7 наведена інформація щодо договорів страхування у 2017 андерайтинговому році, що були пов'язані з програмами фінансування сільгоспвиробників.

Таблиця 6

Страхування, пов'язане з програмами фінансування сільськогосподарських виробників, 2017 р. (обсяги)

Програма	Кількість договорів	Застрахована площа, га	Страхова сума, грн	Страхові премії, грн	Виплати, грн
Аграрний фонд ⁴	223	166 594	2 866 277 592	126 093 764	381 500
ДПЗКУ	85	29 858	254 404 094	8 505 324	0
Інші	1	527	9 154 782	274 643	0
Загалом	309	196 979	3 129 836 468	134 873 731	381 500

Джерело: [16]

Таблиця 7

Страхування, пов'язане з програмами фінансування с/г виробників, 2017 р. (відсотки)

Програма	Частка у загальній к-ті договорів	Частка у застрахованій площі	Частка у страховій сумі	Частка у страховій премії	Частка у страхових виплатах
Аграрний фонд	23.3%	25.4%	48.5%	61.7%	5.0%
ДПЗКУ	8.9%	4.5%	4.3%	4.2%	0.0%
Інші	0.1%	0.1%	0.2%	0.1%	0.0%
Загалом	32.3%	30.0%	52.9%	66.0%	5.0%

Джерело: [16]

Як видно з таблиць, кількість договорів, укладених в рамках участі страхових компаній у цих програмах, зросла з 255 у 2016-му до 309 у 2017-му році (або на 21%). Темп зростання кількості договорів за програмами фінансування сільгоспвиробників співпадає з темпом росту загальної кількості договорів. Це підтверджує той факт, що їх частка у загальній кількості договорів залишилася практично незмінною (32,3% у 2017-му проти 32,9% у 2016-му).

Натомість, частка таких договорів у загальній застрахованій площі склала у 2017-му році 30%, що на 4,5 процентних пунктів більше, ніж у попередньому році. Суттєво зросла також їхня частка у загальній страховій сумі (з 33,9% у 2016-му до 52,9% у 2017-му, або на 19 процентних пунктів) та у загальній сумі зібраних страхових премій (з 44,7% у 2016-му до 66% у 2017-му році, або на 21,3 п.п.).

Водночас, відсоток виплат, які були здійснені за договорами, пов'язаними з програмами фінансування с/г виробників, у загальних виплатах 2017-го року скоротився порівняно з 2016-м роком на 34 п.п. (з 39% до 5%).

Отже, у 2017-му андеррайтинговому році продовжилася тенденція зростання ринку агрострахування, відновлена у 2016-му році. Про це свідчить поведінка більшості показників ринку, зокрема:

- у 2017-му андеррайтинговому році відбулося зростання обсягу зібраних страхових премій (на 30% – у гривні та на 28% – у доларовому еквіваленті);

- загальний обсяг страхових зобов'язань (страхова сума) дещо скоротився, що можна пояснити двома чинниками: зростанням середньої ставки премії та збільшенням бази порівняння 2016-го року через уточнення повних річних даних за 2016-й рік;

- середня ставка премії у 2017-му році зросла, порівняно з минулим роком, на 10 процентних пунктів та склала 3.5%, в тому числі 3.7% – за період перезимівлі та 3.4% – за період весна-літо. Це зростання є позитивною тенденцією, і його можна пояснити змінами, які відбулися у 2017-му році щодо використання страхових продуктів, зокрема, більшим використанням продуктів мультиризикового страхування.

- загальний рівень виплат 2017-го року, станом на 1.10.2017 складає 3.7% і є нижчим за минулорічний. Рівень виплат за період перезимівлі 2016-2017 рр. складає 23.9% та перевищує показник 2015-2016 рр. на 8.5 процентних пункти. В період перезимівлі 2016-2017 рр. найбільше постраждали озимий ріпак та озима пшениця.

Страхування, пов'язане з програмами фінансування сільгоспвиробників, складає приблизно третину від усіх укладених на ринку договорів та усіх застрахованих площ. Умови страхування за цими договорами дещо відрізняються від тих, які в середньому застосовуються на ринку. Зокрема, середня ставка премії за цими договорами складає 4.3%. Відповідно, частка договорів, які укладаються через Аграрний Фонд та ДПЗКУ, у загальному обсязі зібраних страхових премій складає 66% [16].

Висновки з проведеного дослідження. Трансформаційні процеси в економіці потребують подальшого удосконалення у аграрному секторі системи регулювання, яка повинна забезпечувати безперервність процесу відтворення продуктивності сільського господарства, стабільність сільськогосподарського виробництва та доходів сільгоспвиробників, а також сприяти забезпеченню продовольчої безпеки держави. Результати господарської діяльності в аграрному секторі більше ніж в будь-якому іншому секторі економіки залежать від погодних факторів та, відповідно, наражаються на ризики, що перебувають поза межами впливу на них господарюючих суб'єктів. Притаманні сільськогосподарському виробництву ризики є висококорельованими (системними) і можуть викликати значні збитки для великої кількості сільгоспвиробників одночасно, що може призвести до великих страхових виплат та необхідності надання державної допомоги. Саме тому важливою складовою системи регулювання складними економічними процесами в сільському господарстві є страхування сільськогосподарської продукції, яке забезпечує управління ризиками в аграрному секторі та сприяє створенню підґрунтя для стійкого економічного зростання сільськогосподарського виробництва.

1. Аграрне страхування – один із головних інструментів, що дозволяють захистити сільгоспвиробників від збитків.

2. Аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що у сільгосптоваровиробників найбільш популярні програми страхування доходів з виробництва окремих культур і доходів всього сільськогосподарського підприємства. Державна підтримка агрострахування може здійснюватися з бюджетів різних рівнів і реалізується державними установами за коштами програм субсидування.

3. Узагальнюючи правове поле українського аграрного страхування, можна зробити висновок, що для вітчизняних аграріїв повинна створюватися ефективна система забезпечення балансу інтересів усіх суб'єктів і учасників сільськогосподарського страхування з державною підтримкою, а також регламентуватися процес врегулювання збитків. При цьому створювана система повинна мати наслідки ефективної реалізації страхових відносин, в тому числі за допомогою застосування ефективних інструментів сільськогосподарського страхування зарубіжних країн.

Література

1. Александрова М.М. Закордонний досвід формування та розвитку систем страхування сільськогосподарських культур. *Міжнародний збірник наукових праць*. 2011. № 2(20). С. 18-28.
2. Алескерова Ю.В. Державна політика у сфері сільськогосподарського страхування. *Інноваційна економіка*. 2012. № 7 (33). С. 226–232.
3. Борисова В.А. Страхувальний захист ресурсного потенціалу АПК: монографія. 2-ге вид. перероб. і доп. Суми: Видавництво “Довкілля”, 2010. 199 с.
4. Борсук О.М. Страхування сільськогосподарських ризиків як метод підвищення інвестиційної привабливості галузі. *Вісник аграрної науки*. 2010. № 4. С. 77-79.
5. Грушко В.І. Вплив глобальних та інтеграційних процесів на розвиток інститутів фінансового ринку України. *Економічний вісник Донбасу*. 2009. № 4 (18). С. 110-114.
6. Гутко Л.М. Становлення та розвиток сільськогосподарського страхування в Україні. *Агроінком*. 2008. № 3-4. С. 79-82.
7. Державно-приватне партнерство в системі регулювання економіки: монографія / Т. І. Єфименко, Є. Л. Черевиков, К. В. Павлюк та ін. ; за заг. ред. Т. І. Єфименко. Київ: НАН України, Ін-т екон. та прогнозув., 2012. 372 с
8. Добіжа Н. В. Сучасний стан та проблеми агрострахування в Україні. *Ефективна економіка*. 2013. № 8. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2256> (дата звернення: 15.01.2019).
9. Кобилянська О. М. Ризик як економічна категорія та його особливості в аграрному виробництві. *Економіка АПК*. 2008. № 1. С. 140-143.
10. Кондрашихін А. Б. Вимірвальний підхід до оцінки підприємницьких ризиків в аграрному виробництві. *Економіка АПК*. 2009. № 11. С. 62-65.
11. Косенко О. Страхувальний потенціал. *Демократична Україна*. 2011. № 17. С. 7.
12. Котлова Л. М., Бадалова В. М. Удосконалення механізму державної підтримки сільськогосподарських підприємств. *Економічний простір*. 2009. № 22/1. С. 242–248.
13. Кушнір І. В. Забезпечення страхового захисту аграрних товаровиробників. *Облік і фінанси АПК*. 2011. № 1. С. 149-155.
14. Непочатенко О. О., Пушка О. В. Особливості прояву виробничих ризиків у сільському господарстві. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2011. Вип. 75. Ч. 2: Економіка. С. 292-297.
15. Нужна С. А. Оцінка економічного ризику сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2007. № 4. С. 51-59.
16. Ринок агрострахування України у 2017-му андеррайтинговому році. Аналітичне дослідження. URL: <https://forinsurer.com/files/file00624.pdf> (дата звернення: 15.01.2019).
17. Рубцова Н. М. Сучасний стан та перспективи розвитку діючої системи агрострахування в Україні. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2014. № 4. С. 237–240.
18. Сахацький М. П. Державна підтримка агрострахування в сучасних умовах. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2010. № 4 (57). С. 3–7.
19. Стецюк П. А. Теорія і практика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2008. 386 с.
20. Тарельник Н. В. Інформаційне забезпечення страхового менеджменту ризиків в аграрній сфері. *Економіка АПК*. 2011. № 12. С. 156-161.

References

1. Aleksandrova, M.M. (2011), “Foreign experience of formation and development of agricultural cultures insurance systems”, *Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats*, no. 2(20), pp. 18-28.
2. Aleskerova, Yu.V. (2012), “Public policy is in the field of agricultural insurance”, *Innovatsiina ekonomika*, no. 7 (33), pp. 226–232.
3. Borysova, V.A. (2010), *Strakhovyi zakhyst resursnoho potentsialu APK* [Insurance protection of the resource potential of agrarian and industrial complex], monograph, 2nd edition, corrections and additions, Vydavnytstvo “Dovkillia”, Sumy, Ukraine, 199 p.
4. Borsuk, O.M. (2010), “Insurance of agricultural risks as a method of increasing the investment attractiveness of the industry”, *Visnyk ahrarnoi nauky*, no. 4, pp. 77-79.
5. Hrushko, V.I. (2009), “Influence global and integration processes on development of institutes of the financial market of Ukraine”, *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, no. 4 (18), pp. 110-111.
6. Hutko, L.M. (2008), “Formation and development of agricultural insurance in Ukraine”, *Ahroinkom*, no. 3-4, pp. 79-82.
7. Yefymenko, T.I., Cherevykov, Ye.L., Pavliuk, K.V. et al. (2012), *Derzhavno-pryvatne partnerstvo v systemi rehuliuвання ekonomiky* [Public-private partnership in the system of economic regulation], monograph, NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prohnozuv, Kyiv, Kyiv, Ukraine, 372 p.

8. Dobizha, N.V. (2013), "Current status and problems of agricultural insurance in Ukraine", *Efektivna ekonomika*, no. 8, URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2256> (access date: January 15, 2019).
9. Kobylinska, O.M. (2008), "Risk as an economic category and its features in the agricultural production", *Ekonomika APK*, no. 1, pp. 140-143.
10. Kondrashykhin, A.B. (2009), "Measuring approach to the assessment of entrepreneurial risks in agricultural production", *Ekonomika APK*, no. 11, pp. 62-65.
11. Kosenko, O. (2011), "Insurance potential", *Demokratychna Ukraina*, no. 17, p. 7.
12. Kotlova, L.M. and Badalova, V.M. (2009), "Improving the mechanism of state support of agricultural enterprises", *Ekonomichnyi prostir*, no. 22/1, pp. 242-248.
13. Kushnir, I.V. (2011), "Providing insurance protection of agrarian commodity producers", *Oblik i finansy APK*, no. 1, pp. 149-155.
14. Nepochatenko, O.O. and Pushka, O.V. (2011), "Features of manifestation of industrial risks in agriculture", *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho natsionalnoho universytetu sadivnytstva*, iss. 75, chapter 2 : *Ekonomika*, pp. 292-297.
15. Nuzhna, S.A. (2007), "Economic risk assessment of agricultural enterprises", *Ekonomika APK*, no. 4, pp. 51-59.
16. "Ukraine's agricultural insurance market in the 2017 underwriting year. Analytical study", URL: <https://forinsurer.com/files/file00624.pdf> (access date: January 15, 2019).
17. Rubtsova, N.M. (2014), "Current state and prospects of development of the current agricultural insurance system in Ukraine", *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, no. 4, pp. 237-240.
18. Sakhatskyi, M.P. (2010), "State support of agricultural insurance in modern conditions", *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomoria*, no. 4 (57), pp. 3-7.
19. Stetsiuk, P.A. (2008), *Teoriia i praktyka upravlinnia finansovymy resursamy silskohospodarskykh pidpriemstv* [The theory and practice of management of financial resources of agricultural enterprises], monograph, NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, 386 p.
20. Tarel'nyk, N.V. (2011), "Information provision of insurance risk management in the agrarian sector", *Ekonomika APK*, no. 12, pp. 156-161.

Стаття надійшла до редакції 28.01.2019 р.

УДК 330.341.1:330.837

JEL Classification O30, O38, L51, E60

Мойсеєнко І.П.,
д-р екон. наук, професор,
професор кафедри фінансів та обліку,
Львівський державний університет внутрішніх справ

ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Moiseenko I.P.,
dr.sc.(econ.), professor,
professor at the department of finance and accounting,
Lviv State University of Internal Affairs

INSTITUTIONAL BASIS FOR REGULATION OF INNOVATIVE DEVELOPMENT

Постановка проблеми. В Україні спостерігається сповільнення інноваційної активності, як наслідок, зниження рівня економічної безпеки та темпів розвитку. Причина цього – наявність системних проблем проведення науково-технологічної та інноваційної політики, а саме здійснення державного управління без чітко сформульованої стратегії інноваційного розвитку, вибудованого державного менеджменту її реалізації, послідовної економічної політики.

До основних проблем інвестиційно-інноваційного розвитку належать: недосконалий механізм фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційних програм; високий ступінь зносу основних виробничих засобів; відсутність ефективного менеджменту; недостатній ступінь залучення середнього та малого бізнесу до інвестиційно-інноваційної діяльності; нерозвиненість регіональної інфраструктури інвестиційно-інноваційного процесу, включаючи системи інформаційного забезпечення, техніко-економічної експертизи, сертифікації і просування розробок, підготовки та перепідготовки кадрів та виробничо-технологічної підтримки; недосконалість законодавчо-правового забезпечення інноваційної діяльності; відсутність фінансового забезпечення, механізму стимулювання та забезпечення захисту інтелектуальної власності; недостатній розвиток теоретичних та методичних досліджень у цій сфері тощо [1, с. 46].

В Україні формування нормативно-правової бази наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності незавершене і позбавлене системного підходу, що підтверджує відсутність цілеспрямованої, послідовної державної політики у цих сферах і стримує створення інноваційної інфраструктури.

Динамічний розвиток та економічне зростання мають здійснюватися на основі оновленої інноваційної інфраструктури, вдосконалення інституціонального регулювання інноваційного розвитку з врахуванням факторів економічної безпеки та сталого розвитку. Необхідність таких досліджень визначається потребою держави в науково-методичному забезпеченні процесу вирішення проблем щодо гарантування економічної безпеки держави, інноваційної трансформації економіки на засадах концепцій економічної безпеки та сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню інноваційних перспектив України, визначенню пріоритетних галузей виробництва у забезпеченні інноваційного розвитку національної економіки присвячені наукові роботи відомих українських вчених А. Чухна, А. Гальчинського, В. Гейця. Системі інституалізації інновацій та напрямкам реформування інноваційної політики України присвячені наукові дослідження О. Гончаренко [2], Н. Демчишак [1], М. Жука [3], Г. Груби [4], С. Захаріна [5] та ін.

Інституціоналізація інновацій розглядається як процес формування сукупності взаємопов'язаних інституцій (сигнальних, регулюючих, стимулюючих), які визначають інноваційне середовище, регламентують взаємодію суб'єктів інноваційного процесу і забезпечують цілеспрямованість інноваційного розвитку [2].

Інституціоналізація інноваційної сфери є процесом виникнення та підготовки інститутів інноваційного розвитку, визначення і закріплення соціально-економічних норм, правил, статусів і ролей, приведення їх у діючу систему шляхом прийняття конкретних правових актів з метою забезпечення сприятливого середовища для появи та виробництва інновацій. Результатом процесу інституціоналізації можна вважати створення відповідно до норм і правил чіткої статусно-рольової структури, схваленої більшістю учасників інноваційного процесу.

Концепційні умови інституціонального регулювання інноваційного розвитку передбачають застосування системного підходу до здійснення інноваційних перетворень за рахунок запровадження інструментів активізації інноваційних процесів, формування інституціонального середовища, імплементації стратегій і програм інноваційного розвитку, а також створення інноваційної інфраструктури [2].

Структура інституціоналізації інноваційної сфери – це система взаємопов'язаних інституцій, які дозволяють створити сприятливе інноваційне середовище у вигляді норм права за допомогою економіко-правової регулюючої діяльності реальних суб'єктів влади. У структурі системи інституціоналізації виділяють наступні основні складові підсистеми: інституційно-економічну, організаційно-інституційну (структурну), нормативну (регулятивну), інституційно-фінансову та соціокультурну [4, с. 8].

Фактори впливу на інституційне середовище інноваційної сфери варто розподілити за характером прояву на глобальні, ринкові та соціальні. До складу глобальних належить: конкуренція на глобальному рівні, глобальні попит та пропозиція на ринку капіталу та праці; міжнародні зв'язки та євроінтеграція як ринкові фактори. До соціальних належать: інститут влади, державне регулювання, оподаткування, засоби масової інформації та інтелектуально-інформаційна система, громадська думка. Ринкові інститути включають: конкуренцію, ринкову інфраструктуру, відносини власності, попит і пропозиції продукції та послуг, реорганізацію, реструктуризацію та ліквідацію. Економічні інститути не можна розглядати ізольовано від регуляторних функцій держави.

Отже, інститути інституційного середовища інноваційної активності розподіляються за приналежністю до соціальної чи економічної сфер, макро- чи галузевого рівнів. Макрорівень інституцій представлений саме державними, регіональними та місцевими органами влади.

Для ефективного функціонування національної інноваційної системи доцільно сформувати і забезпечити тісну взаємодію таких типів інноваційних інститутів [3, с. 67]: фінансові інноваційні інститути; виробничо-технологічні інститути; інформаційні інститути; інститути підготовки кадрів для інноваційного процесу; експертно-консультативні інститути; інститути регулювання і контролю. Інститути підтримки і розвитку є одним з інструментів державної політики, яка впливає на розвиток інноваційних процесів і формування інноваційної інфраструктури, з використанням механізмів державно-приватного партнерства. До основних напрямів функціонування таких інститутів належать сфери, які є ключовими з погляду реалізації державної соціально-економічної політики, а саме: розвиток сучасних ринкової і соціальної інфраструктур, інфраструктурного забезпечення інноваційного процесу; розвиток ефективного національного інноваційного середовища; сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності інноваційних підприємств; підтримка розвитку національного інноваційного малого і середнього бізнесу; нівелювання наявного дисбалансу в інноваційному розвитку територій (створення і підтримка регіональної інноваційної структури тощо) [3, с. 67].

Представлені підходи до класифікації інститутів інноваційного розвитку однак не відображають принципів забезпечення економічної безпеки та сталого розвитку, що є необхідними умовами модернізації інноваційної політики України.

Одним із провідних факторів, який характеризує інноваційний розвиток економіки України, є інноваційна активність. Стан інноваційної активності промислових підприємств України можна охарактеризувати за такими показниками, як частка підприємств, які займалися інноваціями та впроваджували їх та частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі промислової продукції (рис. 1). Низький рівень показників підприємств, що займалися інноваціями, та тих, що впроваджували інновації, свідчить про негативні тенденції в інноваційній сфері.

Статистичний аналіз динаміки інноваційної активності промислових підприємств України (табл. 1) показав, що за 2000-2017 рр. показники характеризувалися нерівномірними темпами розвитку.

Як свідчать дані таблиці 1, низький рівень інноваційної активності промислових підприємств України спостерігається внаслідок слабкого зв'язку між стадіями інноваційного процесу, неефективності регулюючих заходів держави. Причинами стали фінансові, кадрові, організаційні проблеми. Не створено єдиної організаційної основи підтримки і стимулювання розвитку інновацій. В організації інноваційного процесу наявні негативні тенденції формування і якісного оновлення інтелектуального капіталу, не набув належного поширення трансфер інновацій. Діючі інституції не сприяють безперервності інноваційного процесу, а економіка, не отримавши широкого застосування технологій, втрачає можливості реалізації інноваційного розвитку і спирається переважно на екстенсивні фактори [6].

Таким чином, аналіз стану інноваційної активності промислових підприємств України свідчить про необхідність вдосконалення існуючої системи інституційного регулювання інновацій для забезпечення інноваційного розвитку. В наведених дослідженнях структура інституціоналізації інновацій представлена в різному складі та з виділенням підсистем і факторів впливу на реалізацію інновацій. Для удосконалення інноваційної політики актуальним є застосування системного підходу до вибору видів інновацій та структури інститутів їх використання згідно з цілями сталого розвитку.

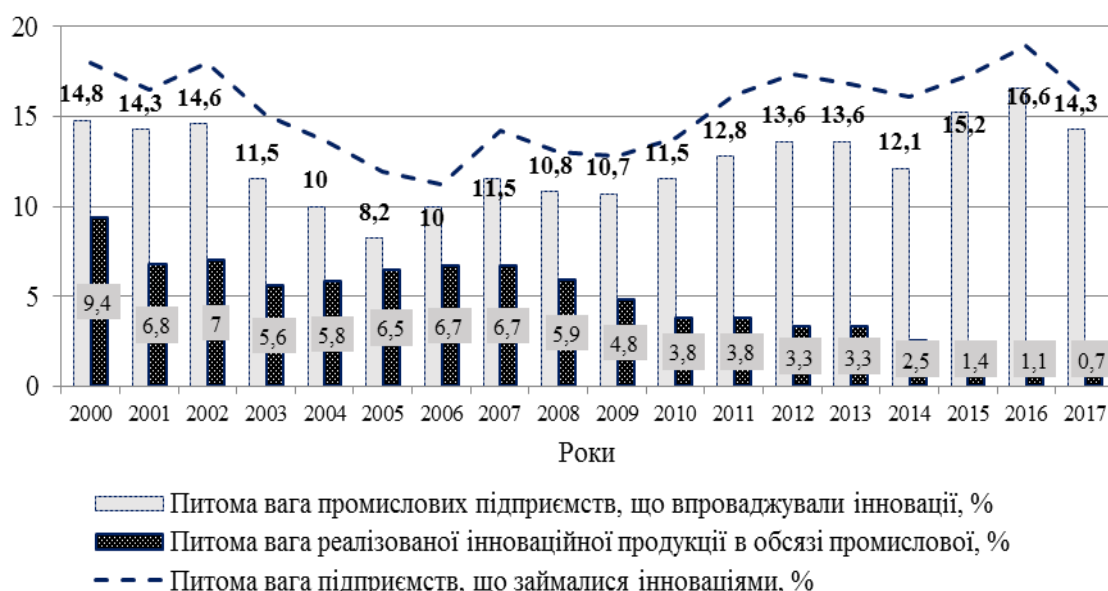

Рис. 1. Динаміка показників інноваційної активності підприємств України у 2000-2017 рр.
Джерело: [7]

Таблиця 1

Середні темпи зростання показників інноваційної активності підприємств України за 2000-2017 рр.

Показник	Середній темп зростання
Питома вага підприємств, що займалися інноваціями, %	1,003
Загальна сума витрат, млн грн	1,175
<i>у тому числі за напрямками</i>	
дослідження і розробки	1,149
придбання інших зовнішніх знань	0,992
придбання машин обладнання та програмного забезпечення	1,200
інші витрати	1,103
Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	1,007
Впроваджено нових технологічних процесів, процесів	1,059
у т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	1,035
Впроваджено виробництво інноваційних видів продукції, найменувань	0,921
з них нові види техніки	1,046
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	0,973

Джерело: за даними [7]

Постановка завдання. Метою даного дослідження є застосування системного підходу до вдосконалення інституалізації регулювання інноваційного розвитку з врахуванням принципів економічної безпеки та сталого розвитку.

Завдання дослідження:

- систематизувати перелік інститутів інноваційного розвитку;
- проаналізувати стан інноваційної активності;
- впорядкувати перелік економічних інтересів, що є основою формування цілей інноваційного розвитку;
- розробити модифікований механізм інституціонального регулювання інновацій;
- визначити напрями та заходи реалізації інституційних основ механізму регулювання інноваційного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Механізм інституціонального регулювання має включати визначення пріоритетів, цілей, завдань, інструментів інноваційної політики та вплив інституцій в напрямку забезпечення сталого розвитку всіх сфер суспільного розвитку. В таблиці 2 представлено перелік складових механізмів регулювання інноваційного розвитку.

Основні інститути інституційного середовища розподіляються на формальні та неформальні. Перші створюють законодавчо-правову основу. Неформальний інститут – це інститут, в якому функції, засоби та методи діяльності не встановлені формальними правилами (тобто чітко не визначені і не закріплені в спеціальних законодавчих актах і нормативних документах). Незважаючи на це, неформальні інститути так само, як і формальні, виконують управлінські та контрольні функції. Неформальні інститути представлені інноваційною культурою, інтелектуальним та людським капіталом, цілями сталого розвитку та переліком економічних інтересів.

Таблиця 2

Інституційні механізми регулювання інноваційного розвитку

Інституційні механізми	Завдання застосування
Економічний	Створення конкурентного середовища, стимулювання інноваційної активності амортизаційна та цінова політика
Інституційний	Нормативно-правова база створення, виробництва, комерціалізації інновацій, захист прав інтелектуальної власності
Організаційний	створення інноваційної інфраструктури, матеріально-технічне, фінансове, інформаційне забезпечення інноваційної активності
Фінансовий	Фіскальне стимулювання інноваційної активності, фінансово-кредитні інструменти,
Управлінський	Модернізація державного та місцевого управління, впровадження управлінських інновацій, модернізація статистичних досліджень інновацій

Джерело: розроблено автором

Ефективне інституційне середовище має забезпечити функціонування механізмів регулювання інноваційного розвитку (таблиця 2): використання системи стимулів до ефективної діяльності підприємства, серед яких зниження податкових витрат, пільгові умови кредитування, тарифи тощо; створення умов для якісного вдосконалення процесів за рахунок комплексної інформатизації, розбудови інноваційної сфери, створення умов забезпечення інноваційної привабливості; знаходження взаєморозуміння та забезпечення гармонізації інтересів суб'єктів економіки на основі впровадження норм сталого розвитку, а також розриву між приватними, корпоративними та суспільними цілями суб'єктів підприємства; стимулювання ефективного інноваційного інвестування.

Основними принципами формування інноваційної політики інноваційного розвитку є збалансованість розвитку, що спрямований на оптимальне використання внутрішнього і зовнішнього потенціалу країни та забезпечення умов переходу до інноваційного розвитку як основи економічної безпеки та гармонізації всіх видів інтересів; інституціональна системність, що передбачає узгодженість організаційних, економічних, правових, інфраструктурних регулюючих впливів та створення їх вертикальних і горизонтальних об'єднань і взаємодій в напрямку сприяння інноваційному розвитку [8].

З огляду системності інституціоналізації інновацій в реалізації інноваційної політики інституціональне регулювання інноваційного розвитку має базуватись на пріоритетності сталого розвитку, цільовій спрямованості забезпечення економічної безпеки, вертикальній і горизонтальній інтегрованості регулюючих впливів, інноваційній інфраструктурі, яка охоплена горизонтальними зв'язками суб'єктів інноваційного процесу.

Забезпечення сталого розвитку держави і суспільства є одним з елементів формування національної стійкості та економічної безпеки. На досягнення цієї мети спрямовані Цілі сталого розвитку як програмний документ ООН, покликаний вирішити низку проблем глобального розвитку. Адаптована до національних потреб версія ЦСР представлена у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», відповідно до якої визначено 86 завдань розвитку у різних сферах [9].

Для упорядкування цілей інноваційного розвитку як складових механізму інституціонального регулювання інновацій необхідно визначити види економічних інтересів способи, методи та умови їх узгодження. В таблиці 3 представлено перелік економічних інтересів, фактори, що їх визначають та спрямованість.

Способи вирішення протиріч економічних інтересів: прийняття та дотримання норм, стандартів, вимог, які забезпечують відповідність екологічної, соціальної, економічної, технічної та іншої діяльності суб'єктів стратегічній меті інноваційного розвитку; удосконалення формальних та неформальних інститутів інституційного середовища; створення нових та удосконалення існуючих інституцій інституційного середовища; затвердження в якості основ діяльності кожного суб'єкту моральних та соціально відповідальних принципів господарювання.

Види економічних інтересів

Види інтересів	Обумовлені	Спрямовані
Індивідуально-особистісні	особистими потребами та прагненням індивідів до ефективної трудової діяльності	підвищення якості та стандартів життя
внутрішньо організаційні	особистими та виробничими потребами працівників підприємств	неухильне підвищення прибутковості підприємств, підвищення якості людського капіталу працівників підприємств
державні	потребами державних структур прагненням здійснювати ефективну діяльність з розвитку виробничої та невиробничої сфер	досягнення макроекономічної рівноваги
національні	суспільними потребами, розвитком продуктивних сил і економічних відносин щодо сталого розвитку	підвищення рівня і якості життя усього населення

Джерело: розроблено автором

Умови узгодження інтересів: відкритість учасників до діалогу, консенсус поглядів на досягнення стратегічної мети; отримання власної вигоди суб'єктами економіки: держава та місцеві органи самоврядування, суб'єкти підприємництва, громадяни, ЗМІ тощо; інформаційна відкритість суб'єктів; побудова відносин в межах правового поля, вимог міжнародних стандартів; дотримання умов громадського моніторингу та відкритості звітності про стан діяльності.

Методи узгодження інтересів: формування різного роду об'єднань; нормативне та договірне закріплення прав та обов'язків суб'єктів; усні домовленості суб'єктів; формування ланцюга створення доданої вартості тощо.

Інструменти узгодження інтересів: використання інструментів державної та регіональної політики (податкової, митної, кредитної, інвестиційної тощо); стратегічне планування, прогнозування та програмування на рівні регіону; усунення адміністративних бар'єрів щодо розвитку підприємництва; запровадження форм державно-приватного партнерства; регуляторні інструменти підприємництва.

Загальні фактори формування інституційного середовища інновацій для забезпечення економічної безпеки включають: міжнародні норми права та необхідність усунення невідповідності норм вітчизняного права міжнародним умовам; уніфікація інституційного середовища у відповідності з принципами міжнародного співробітництва; сучасний рівень розвитку інституцій та бар'єри для їх саморозвитку та відтворення; інноваційна та інтелектуально-інформаційна модель розвитку економіки.

Таким чином, забезпечення ефективного використання інституційного середовища обумовлюється рівнем застосування формальних та неформальних інститутів та діяльністю певних інституцій.

Узгодженню економічних інтересів сприяє відповідний механізм регулювання, який представлено на рис. 2 з врахуванням видів економічних інтересів, способів вирішення їх протиріч, факторів формування інституційного середовища, умов, інструментів та методів узгодження інтересів як важливих факторів економічної безпеки держави.

Основні заходи щодо реалізації механізму регулювання інноваційного розвитку та економічної безпеки, які представлені в таблиці 4, забезпечують оновлення Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України з врахуванням принципів економічної безпеки та сталого розвитку, а в умовах гібридної війни використання військових інновацій; внесення змін до чинного законодавства України щодо стимулювання інноваційної винахідницької та патентно-ліцензійної діяльності у відповідності з цілями Концепції; здійснення постійного моніторингу інноваційної активності за видами інновацій та галузями діяльності, на предмет їх впливу на інноваційний розвиток; інтеграція науково-технічної та освітньої діяльності, розвиток системи підготовки кваліфікованих наукових кадрів, залучення молоді в сферу науки; організація моніторингу складу і структури інноваційного потенціалу регіонів; виконання наукомістких програм і проектів із застосуванням сучасних індикаторів інноваційної активності; створення єдиного інформаційно-технологічного комплексу на базі регіональних центрів моніторингу ринків інтелектуальної продукції та ресурсів регіонів [10; 11].

Організаційний механізм інституційного регулювання інноваційної сфери реалізується шляхом: визначення і підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності державного, галузевого, регіонального і місцевого рівнів; формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм; створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної активності; захисту прав та інтересів суб'єктів інноваційної активності; фінансової підтримки виконання інноваційних проектів; стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів; встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної активності; підтримки функціонування й розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

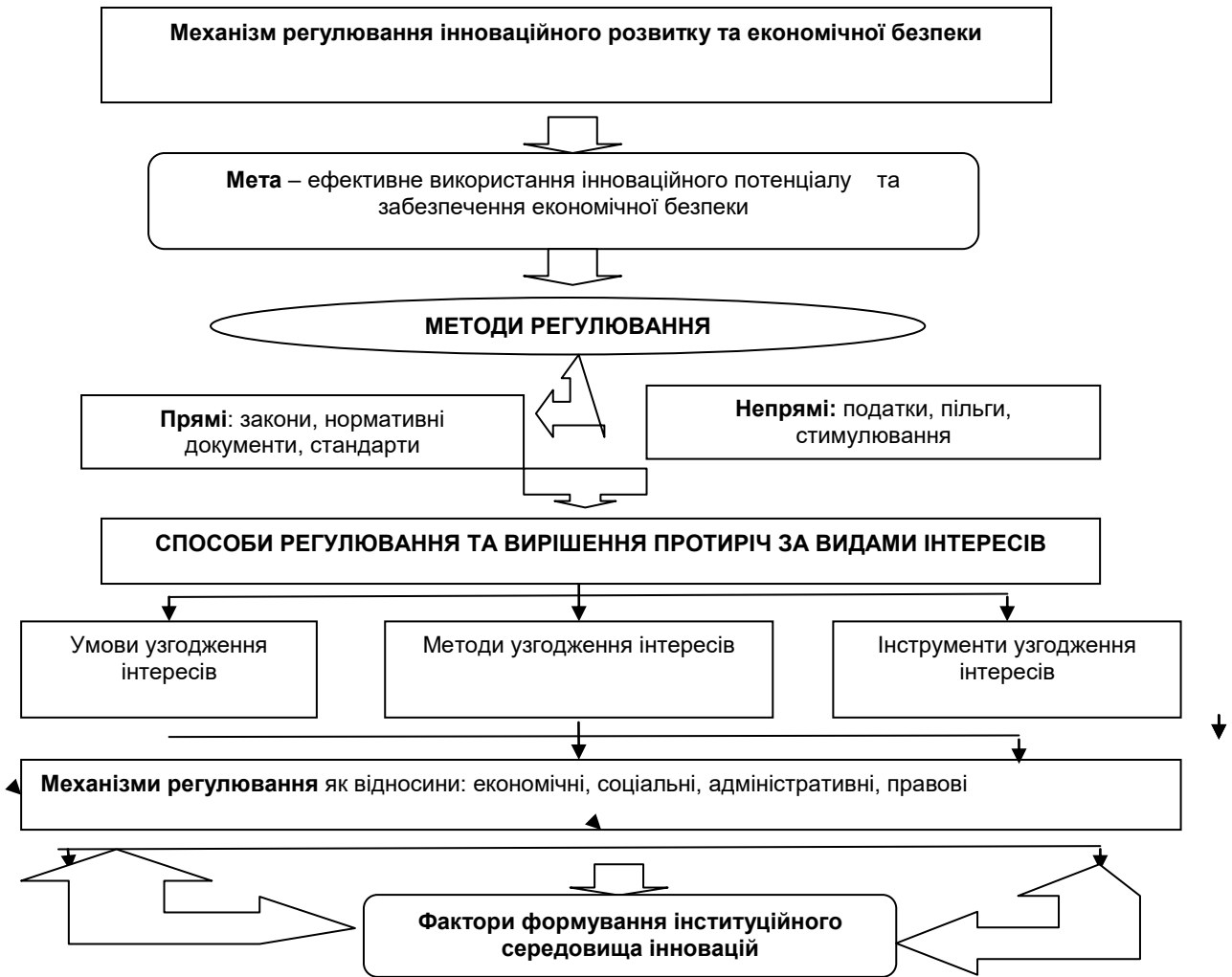

Рис. 2. Механізм регулювання інноваційного розвитку та економічної безпеки
Джерело: розроблено автором

Таблиця 4

Організаційно-інституційні основи інноваційного розвитку

Основні напрямки	Завдання	Інструменти
Теоретично-методологічні та інституційні основи	модифікація загальної концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України	концепція, стратегія
Організаційний механізм Інноваційна інфраструктура	створення відповідних інститутів, для залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для розвитку національної економіки, створення технологічних парків та інноваційних структур інших типів,	національні проекти, державні цільові програми, регіональні та галузеві програми
Стимулювання та фінансування інновацій	конкретні засоби реалізації інноваційної політики, а також використання новітніх технологій для інноваційного розвитку національної економіки	Фіскальне стимулювання, бюджетне та партнерське фінансування

Джерело: розроблено автором

Для впровадження запропонованого механізму інституційного регулювання необхідно модернізувати організаційно-інституційні основи інноваційного розвитку. Для реалізації середньострокових пріоритетів інноваційної діяльності в Україні доцільно впорядкувати роботу технологічних парків, створити сучасні наукові центри та лабораторії при корпораціях, новітню інноваційну інфраструктуру та інформаційні банки технологій, спеціальні інноваційні фонди із залученням інституціональних інвесторів комерційних банків. Має бути модернізовано діяльність

вільних економічних зон як регіонального, так і міжнародного типу, створено мережу малих інноваційних підприємств.

Висновки з проведеного дослідження. У результаті проведеного дослідження було визначено низку факторів інноваційної активності, серед них основними є: позитивна динаміка кількості підприємств, що впроваджували інновації, які підтверджуються статистичними даними; підприємства промисловості України орієнтовані на впровадження технологічних інновацій, а частка маркетингових та організаційних інновацій є незначною; недостатній обсяг фінансування інноваційної діяльності стримує інноваційний розвиток підприємств; головним джерелом фінансування розробки й впровадження інновацій на вітчизняних підприємствах були та залишаються власні ресурси, обсяг фінансування за рахунок державних коштів та іноземних інвестицій є вкрай низьким. Таким чином, для забезпечення інноваційного розвитку необхідно використати всі необхідні регуляторні інструменти.

Удосконалення регулювання інноваційного розвитку потребує застосування системного підходу до розгляду інституційних інновацій, врахування сучасних факторів формування інституційного середовища на основі чинників економічної безпеки та сталого розвитку. Для модифікації регулювання інноваційного розвитку ідентифіковано перелік інститутів та механізмів регулювання. Розроблено механізм інституційного регулювання інновацій на основі класифікації економічних інтересів, визначено способи та умови узгодження інтересів. Описано організаційні основи та напрями реалізації механізму інституційного регулювання інновацій.

В динаміці інноваційної активності спостерігаються взаємовпливи інноваційних циклів різної довжини та їх взаємодія з динамікою суміжних галузей. Це визначає напрям подальших досліджень інноваційної активності з виділенням видів інновацій (економічних, військових, технічних тощо), суб'єктів інноваційної активності та видів діяльності.

Література

1. Демчишак Н. Б. Фінансове регулювання інноваційної діяльності в Україні: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 494 с.
2. Гончаренко О. В. Інституціональне регулювання розвитку інновацій в агропромисловому виробництві: теорія, методологія, практика: монографія. Київ: ТОВ «ДКС Центр», 2014. 440 с.
3. Жук М. Забезпечення функціонування інноваційної інфраструктури в умовах поглиблення інтеграції. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 44. С. 64–72.
4. Груба Г. І. Інституціональний механізм формування національної інноваційної системи України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2009. № 3. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=37> (дата звернення: 02.02.2019).
5. Захарін С. Фінансові інструменти активізації інвестиційної та інноваційної діяльності. *Економіка України*. 2010. № 12. С. 267–278.
6. Ястремська О. М., Доуртмес П. О. Інноваційна діяльність промислових підприємств: результати оцінювання. *Бізнес Інформ*. 2016. № 4. С. 161–168.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Розділ Наука, технології та інновації. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 02.02.2019).
8. Мойсеєнко І. П. Пріоритети сталого інноваційного розвитку України. *Вісник Кам'янець-Подільського національного імені Івана Огієнка. Економічні науки*. Випуск 9. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин Я.І., 2014. С. 68–73.
9. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь України. URL: http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalR (дата звернення: 02.02.2019).
10. Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України: Постанова ВРУ від 13.07.1999 № 916-XIV URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/916-14>. (дата звернення: 04.02.2019).
11. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / За заг. ред. В. М. Гейця, НАН України. Київ, 2015. 336 с.

References

1. Demchyshak, N.B. (2016), *Finansove rehulivannia innovatsiinoi diialnosti v Ukraini* [Financial regulation of innovation activity in Ukraine], monograph, LNU Imeni Ivana Franka, Lviv, Ukraine, 494 p.
2. Honcharenko, O.V. (2014), *Institutsionalne reguluvannya rozvitku Innovatsiy v agropromislovomu virobnytstvi: teoriya, metodologiya, praktika* [Institutional regulation of the development of innovations in agro-industrial production: theory, methodology, practice], monograph, TOV "DKS Tsentr", Kyiv, Ukraine, 440 p.
3. Zhuk, M. (2015), "Ensuring the functioning of the innovation infrastructure in conditions of deepening of integration", *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, iss. 44, pp. 64–72.
4. Hruba, H.I. (2009), "Institutional mechanism of formation of the national innovation system in Ukraine", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, no. 3, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=37> (access date February 02, 2019).

5. Zakharin, S. (2010), "Financial Instruments to Boost Investment and Innovation", *Ekonomika Ukrainy*, no. 12, pp. 267-278.
6. Yastremska, O.M. and Dourtmes, P.O. (2016), "Innovative activity of industrial enterprises: evaluation results", *Biznes Inform*, no. 4, pp. 161–168.
7. State Statistics Service of Ukraine. "Section Science, Technology and Innovation", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (access date February 02, 2019).
8. Moiseenko, I.P. (2014), "Priorities of Sustainable Innovation Development of Ukraine", *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka. Ekonomichni nauky*. Iss. 9, FOP Sysyn Ya.I., Kamianets-Podilskyi, Ukraine, pp. 68–73.
9. "Sustainable Development Goals: Ukraine. National report of Ukraine", available at: http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalR (access date February 02, 2019).
10. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On the Concept of Scientific, Technological and Innovative Development of Ukraine" dated 13.07.1999 № 916-XIV, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/916-14> (access date February 02, 2019).
11. Heiets, V.M. (ed.) (2015), *Innovatsiina Ukraina 2020: natsionalna dopovid* [Innovative Ukraine 2020: National Report], NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 336 p.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2019 р.

УДК 338.24.01
JEL Classification O10; O32

Нікітін Ю.О.,
*д-р техн. наук, завідувач сектору
інновацій і трансферу технологій,*
Мельник М.В.,
молодший науковий співробітник,
Інститут надтвердих матеріалів ім. В.М. Бакуля НАН України

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ВІДКРИТИМ ІННОВАЦІЙНИМ ПРОЦЕСОМ

Nikitin Yu.O.,
*dr.sc.(techn.), head at the sector of
innovation and transfer technology,*
Melnyk M.V.,
junior research fellow,
Institute for Superhard Materials V. Bakul NAS Ukraine

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF MANAGEMENT OF OPEN INNOVATIVE PROCESS

Постановка проблеми. В умовах глобалізації конкурентоспроможність країни визначається здатністю національної економіки розробляти і впроваджувати інноваційну продукцію та технології, використовуючи інноваційні процеси. Об'єктивна необхідність інноваційного розвитку України обумовлена цим трендом та інтеграцією України у Європейський союз.

Сучасні тенденції показують, що в умовах зростання динаміки змін на ринках отримання конкурентних переваг можливе лише за рахунок швидкої розробки інновацій, що стимулює підприємства по всьому світу змінювати бізнес моделі та організаційно-економічні механізми створення та впровадження інновацій.

Протягом багатьох років компанії покладалися на закриті інновації та закриті лінійні інноваційні процеси, що обмежені у взаємодіях із зовнішнім середовищем. Але сьогодні, в умовах швидких технологічних змін застосування закритого інноваційного процесу може призвести до втрат

конкурентних переваг і, навпаки, відкритий інноваційний процес може сприяти прискореному створенню конкурентних переваг.

В умовах посилення конкуренції більшість наукових організацій та підприємств України змушені переглянути багато аспектів своєї фінансово-господарської діяльності та направити свої погляди на здійснення інноваційної діяльності в інтересах збереження конкурентоспроможності та подальшого розвитку в умовах перехідної економіки.

В сучасних умовах української економіки активізація відкритих інноваційних процесів є вкрай актуальною, не тільки для інноваційних підприємств-лідерів, а й для наукових організацій та підприємств, які тільки починають створювати та впроваджувати різні типи інновацій, і потребують ефективної комерціалізації наукових розробок.

Недостатня теоретична розробленість проблематики відкритих інновацій веде до того, що на практиці при застосуванні інноваційних процесів в наукових організаціях та підприємствах часто приймають необґрунтовані і неефективні рішення, що відбувається, в тому числі, і через відсутність організаційно-економічного механізму управління інноваційним процесом, який забезпечує ефективність та обґрунтованість необхідного рівня взаємодії суб'єктів інноваційного процесу. Тим більш ці проблеми виникають при застосуванні в наукових організацій та підприємствах відкритих інноваційних процесів. Зазначені обставини визначають актуальність і важливість даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наука про інновації, виникнувши вперше в роботах Й. Шумпетера [1], отримала розвиток в напрямку теорії управління інноваційною діяльністю підприємства в працях таких вчених, як: П.Ф. Друкер [2–4], Б. Санто [5], Б. Твісс [6], Е.Б. Аткинсон [7], Р. Барр [8] та інших.

Зазначені автори сформуvalи відповідний термінологічний апарат, дали класифікації інновацій, запропонували підходи до вивчення інноваційної діяльності, показали роль інноваційного підприємництва в економіці ринкового типу і його вплив на ефективність виробництва.

Питаннями розвитку визначення сутності механізмів управління підприємством вивчалось багатьма вченими такими, як: Грецак М. Г. [9], Денисенко М. П. [10], Мельник Л. Г. [11], Жданов С. А. [12]. Розвиток сутності організаційно-економічного механізму управління досліджено в роботах таких вчених, як: Довгань Л.Є., Дудукало Г.О. [13], Садеков А.А. [14], Джур О.Є. [15], Баластрик Л.О., Транченко Л.В. [16], Войку І.П. [17], Белова С. А. [18], Головка О.І. [19] та інші.

Питання розвитку визначення сутності та економічних наслідків, що лежать в основі впровадження відкритих інновацій активно досліджувались із точки зору стратегічних, організаційних, поведінкових, юридичних та бізнес-перспектив компаній такими вченими, як Чесборо, Г. [20-22], Смородинська Н. [23], Ранг М., Етскович Г. [24], Музамил М., Шаран Кур [26], Дахландер Л., Ган Д. [27] та інші.

Але більшість досліджень, до теперішнього часу, простежуються за межами вивчення питань управління відкритого інноваційного процесу відкритих інновацій.

Незважаючи на значну кількість публікацій із проблем інновацій та через соціально-економічне значення інновацій для бізнесу та суспільства, поки що не всі її аспекти вивчені глибоко, особливо, що стосується застосування відкритих інновацій.

Незважаючи на значну чисельність наукових робіт, присвячених питанням інноваційної діяльності підприємства, питанням формування організаційно-економічного механізму інноваційної діяльності підприємства присвячена незначна кількість наукових робіт, а роботи, присвячені розробці організаційно-економічного механізму управління відкритого інноваційного процесу відсутні.

Постановка завдання. Провести аналіз підходів формування організаційно-економічного механізму управління підприємством, на основі яких розробити організаційно-економічний механізм управління відкритим інноваційним процесом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виняткова роль у формуванні теорії управління інноваційною діяльністю підприємства належить Й. Шумпетеру, який ввів термін «інновація» (нововведення) в науковий обіг, виділив зміст інновації, як: використання нової техніки, технології, ринкового забезпечення виробництва, впровадження продукції з новими властивостями, використання нової сировини, зміни в організації виробництва і його матеріально-технічному забезпеченні, поява нових ринків збуту. Також, Й. Шумпетер запропонував теорію підприємницького прибутку, як сума прибутків від нововведень в економічному процесі, та доводить, що «кількість нововведень при будь-якому стані економіки практично безмежна», ввів цикли економічної інноваційної діяльності та обґрунтував виконання наукових досліджень, як однієї частини інноваційної діяльності. Він не вважав за безумовним розбіжність у часі між отриманням результатів наукових досліджень і їх впровадженням у виробництво, але на практиці велике значення має той факт, чи відбуваються обидва ці процеси одночасно, чи ні. Досліджуючи інноваційний процес з різних точок зору, він надавав великого значення підприємницькій функції шляхом впровадження винаходів [1].

Таким чином, ще Й. Шумпетером було обґрунтовано глибокий зв'язок між підприємництвом, інноваціями, інноваційним процесом та потенційно із інноваційною діяльністю підприємства. Ідеї Й. Шумпетера були пізніше певною мірою розвинені П. Друкером, який підкреслював, що

інноваційність є особливий інструмент підприємництва, застосованого в інноваційному процесі, як цілеспрямованого й організованого пошуку змін, які складають зміст інновації та виділив сім джерел інноваційних ідей, як: несподівана подія, невідповідність між реальністю й уявленням про неї, нововведення, засновані на потреби процесу, раптові зміни в структурі галузі та ринку, демографічні зміни, зміни в сприйняттях і установах, нові знання [2-4]. У більш конкретному плані вивченням проблем інновацій займалися Б. Санто [5], Б. Твісс [6], а обґрунтування необхідності інновацій в умовах індустріального і постіндустріального суспільства було дано у роботах провідних західних економістів Е.Б. Аткінсона [7], Р. Барра [8] та інших.

Згідно існуючих визначень, «механізм управління підприємством» [9-11] є найбільш активною частиною системи управління підприємством, що забезпечує вплив на певні елементи та системи підприємства, стан яких обумовлює результат діяльності підприємства як об'єкту управління [12].

До основних механізмів управління підприємством відносять: організаційні, економічні, структурні, управлінські, адміністративні, інформаційні та інші.

Організаційно-економічний механізм трактують як систему формування цілей і стимулів, які дозволяють перетворити в процесі трудової діяльності рух (динаміку) матеріальних і духовних потреб членів суспільства на рух засобів виробництва і його кінцевих результатів [13].

Аналіз підходів формування організаційно-економічного механізму управління підприємством, представлених різними авторами, дозволив встановити, що структурно організаційно-економічний механізм управління підприємством включає: елементи, системи та механізми.

До елементів організаційно-економічного механізму управління підприємством відносять: суб'єкти; об'єкти управління; етапи використання системи управління; принципи і методи, які забезпечують ефективне управління підприємством [14]. До систем відносять: систему забезпечення, функціональну систему і цільову систему [15]. До механізмів відносять: структурні механізми, інформаційні механізми, механізм організації управління, економічні та мотиваційні механізми [16].

Для формування організаційно-економічного механізму інноваційної діяльності запропоновано застосовувати системний і інституційний підходи. Системний підхід передбачає розгляд механізму як цілісної безлічі елементів і сукупності відносин і зв'язків між ними. Інституційний підхід визначає умови формування механізму ефективності інститутів, що стимулюють інноваційну діяльність господарюючих суб'єктів [17].

Проаналізовано форми організаційно-економічного механізму, які характеризуються комплексною структурою та включають: організацію інноваційної діяльності, розвиток підприємництва в науково-технічній сфері, впровадження інновацій у виробництво, планування інноваційної діяльності, фінансування організацій, які беруть участь в інноваційній діяльності, включаючи питання оподаткування і страхування організацій, що створюють і освоюють інновації, ціноутворення на науково-технічну продукцію-завершення НДДКР, інновації та інноваційні проекти [18].

Аналіз сучасних проблем механізму управління інноваційним процесом показав відсутність ефективного ланцюга взаємозв'язку і взаємодії між управлінням на макро-, мезо- та мікроекономічних рівнях, що в сучасних умовах обґрунтовує необхідність розробки нової концептуальної моделі управління інноваційним процесом [19].

Сучасний досвід економічно розвинених країн показав, що прискорення інноваційного розвитку підприємств можливе на основі застосування концепції відкритих інновацій, яка успішно впроваджується в економічну практику розвинених країн світу, в тому числі країнах Європейського Союзу [20-24] та має перспективи до застосування для розвитку інноваційної системи України [25].

Дослідження показують, що впровадження відкритих інновацій включають проблеми та переваги. Так, до проблем, з якими можуть стикатись компанії при впровадженні відкритих інновацій можна віднести наступне [21; 22]:

- труднощі продуктивності стратегічних альянсів;
- значні операційні витрати для пошуку і оцінки зовнішніх партнерів;
- складність отримання доступу до зовнішніх партнерів;
- міркування інтелектуальної власності можуть перешкодити реалізації відкритих інновацій;
- труднощі змін мислення менеджменту підприємства, що глибоко вкоренились;
- захист підприємства від некоректної поведінки партнерів;
- збереження основних активів підприємства від витоку критичних ноу-хау та інформації.

До переваг компаній від впровадження відкритих інновацій можна віднести наступне [22; 23]:

• у співдружності, в цілому, партнери сприяють реалізації більших можливостей для досягнення результатів, які перевершують існуючі;

• ефективне використання науково-технологічного потенціалу наукових організацій та підприємств;

• доведення інноваційної розробки до конкурентоспроможного рівня та в найкоротші терміни просування на ринки;

- пошук партнерів і організацій для сумісної розробки та виробництва нової інноваційної продукції та технологій;

- відкриті інновації можуть принести ресурси, які експлуатуються іншою компанією, особливо враховуючи права інтелектуальної власності.

Для реалізації переваг від впровадження відкритих інновацій та інтернаціоналізації знань партнерів потрібна дисципліна розробки, здатність до навчання, організаційна поведінка співробітників, що підвищує шанси створення та впровадження відкритих інновацій. Встановлено, що неформальні організаційні структури сприяють більше створенню та впровадженню відкритих інновацій, чим жорсткі формальні структури. Поведінка неформальних організаційних структур сприяє створенню успішних відкритих інновацій [26].

Стимулювання впровадження відкритого інноваційного процесу стало можливим за рахунок двох основних чинників [20]:

- зростання кількості та мобільності працівників розумової праці, що ускладнює контроль ідей і досвіду;

- зростаюча доступність приватного венчурного капіталу допомогла комерціалізувати нові ідеї, які були менш корисні в корпоративних дослідних лабораторіях та дозволила фінансувати створення нових компаній.

Таким чином, основні причини необхідності впровадження відкритих інновацій наступні [27]:

- Глобалізація розширила масштаби ринків, що збільшує розподіл праці.
- Має місце вдосконалення таких ринкових інститутів, як права інтелектуальної власності, венчурний капітал, і технологічні стандарти, що дозволило організаціям обмінюватися ідеями.

- Інновації дозволяють використовувати нові способи співпраці і координації з різних географічних відстаней.

- Відкриті інновації відображають соціально-економічні зміни у діяльності професіоналів розумової праці, які прагнуть до портфельної кар'єри, а не мати постійну роботу на весь термін служби у одного роботодавця. Тому компанії повинні адаптувати свій підхід, щоб отримати доступ до талантів, які не прагнуть до прямої виключної зайнятості.

Також, внутрішні слабкі сторони компаній можуть мотивувати до впровадження відкритих інновацій [20; 21].

На основі аналізу сутності, структури організаційно-економічного механізму управління підприємством, принципів відкритих інновацій та відкритого інноваційного процесу запропоновано організаційно-економічний механізм управління відкритим інноваційним процесом, який включає: суб'єктів (учасників) відкритого інноваційного процесу, зовнішню і внутрішню системи відкритого інноваційного процесу та їх елементи (рис. 1).

Суб'єктами (учасниками) організаційно-економічного механізму відкритого інноваційного процесу є: внутрішній суб'єкт, в якості якого виступає інноваційне підприємство, що є ініціатором проведення НДДКР та розробку відкритої інновації спільно із зовнішніми суб'єктами (партнери, користувачі, конкуренти, стейхолдери тощо) за рахунок збалансування їх зовнішніх та внутрішніх можливостей та ресурсів.

Зовнішня система організаційно-економічного механізму відкритого інноваційного процесу включає: цільову підсистему та мережеву підсистему.

Цільова підсистема вивчає зовнішні тенденції та зовнішні виклики споживачів і формує бази даних та цільові установки, завдання щодо створення відкритих інновацій шляхом впровадження відкритого інноваційного процесу.

Мережева підсистема включає: мережеву платформу відкритого інноваційного процесу, мережу внутрішнього суб'єкту (інноваційне підприємство), бази даних та мережі зовнішніх суб'єктів (учасників).

Мережева платформа відкритого інноваційного процесу об'єднує всіх суб'єктів (учасників) відкритого інноваційного процесу та здійснює взаємодію із іншими платформами.

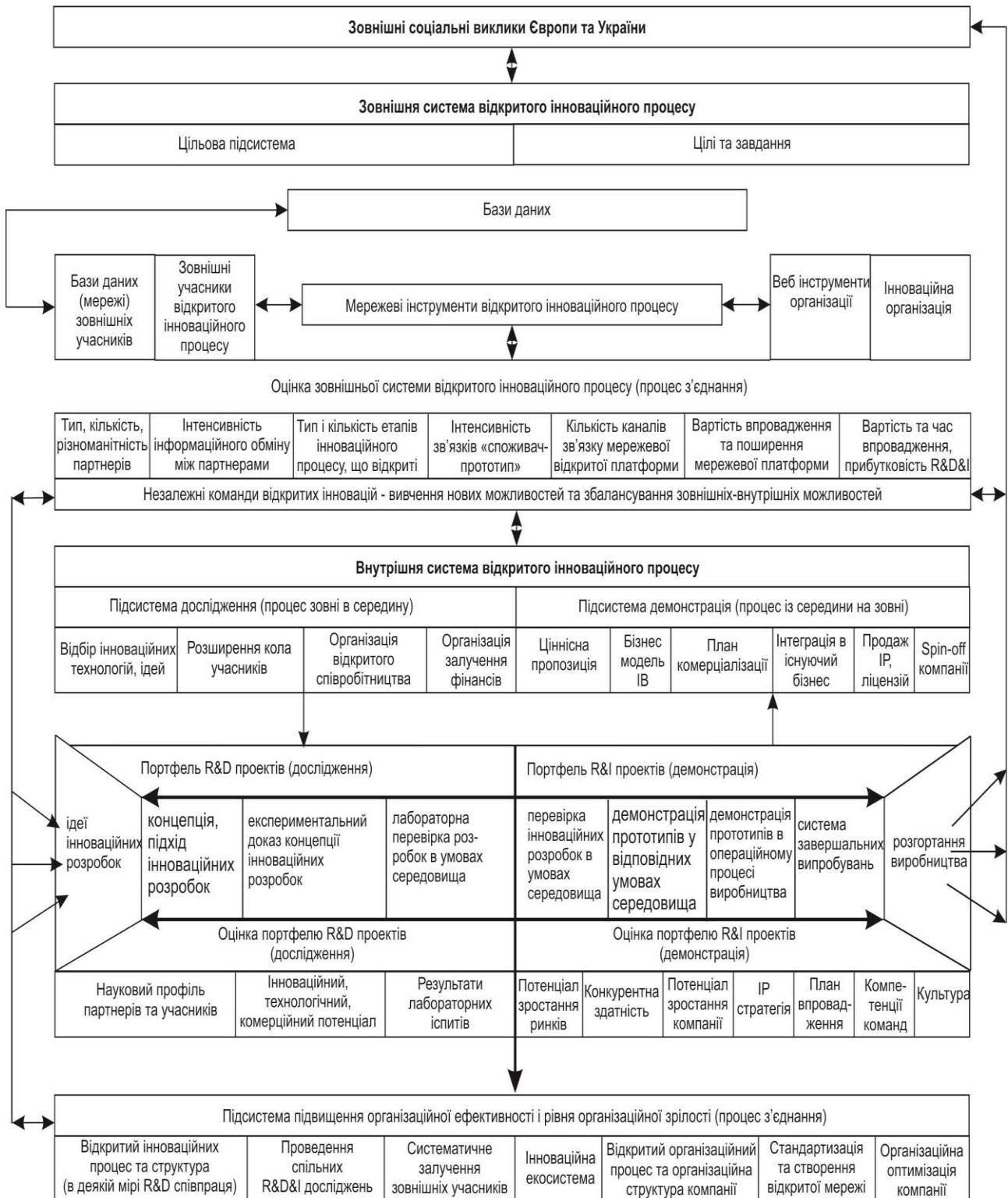
Застосування мережевої платформи у відкритому інноваційному процесі дає можливість більш ефективно здійснювати співпрацю внутрішнього суб'єкту з зовнішніми суб'єктами за рахунок формування ланцюжків доданої вартості, що дозволяє краще інтегрувати партнерів у консорціуми і альянси та здійснювати ефективну координацію етапів підпроцесів відкритого інноваційного процесу.

Внутрішня система організаційно-економічного механізму відкритого інноваційного процесу включає: підсистему дослідження, підсистему демонстрації та підсистему підвищення організаційної ефективності та зрілості.

Підсистема дослідження направлена на формування підпроцесу «зовні в середину» відкритого інноваційного процесу і включає: відбір інноваційних ідей та технологій, розширення кола партнерів та учасників, організацію відкритого співробітництва та організацію залучення фінансів.

Реалізація підпроцесу «зовні в середину» відкритого інноваційного процесу направлена на формування та реалізацію портфелю R&D проектів, в основі яких є іноваційні розробки, розвинутих у проектних концепціях та проектних підходах, реалізації експериментальних досліджень, направлених

на отримання експериментальних доказів концепції інноваційних розробок, та лабораторних перевірок в умовах середовища. В процесі формування портфелю R&D проектів передбачається оцінка: кількості партнерів, зовнішніх учасників; інтенсивності співпраці з кожним партнером і зовнішнім учасником; інноваційного, технологічного і комерційного потенціалу технологічних пропозицій; оцінці результатів лабораторних перевірок в умовах середовища.

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм відкритого інноваційного процесу
Джерело: розроблено авторами

Підсистема «демонстрація» направлена на формування підпроцесу «зовні в середину» відкритого інноваційного процесу і включає: пропозицію цінності, бізнес модель, план комерціалізації

щодо просування інноваційних розробок на ринки, інтеграції інноваційних розробок у існуючий бізнес, чи продажу ліцензій, чи створення spin-off компаній.

Реалізація підпроцесу «із середини на зовні» відкритого інноваційного процесу направлена на формування портфелю R&D&I проектів, які базуються на створенні прототипів інноваційних розробок, тестуванні прототипів інноваційних розробок у відповідних умовах середовища та операційному процесі виробництва, завершальних випробуваннях, стандартизації виробничих процесів та розгортанні виробництва. В процесі формування портфелю R&D&I проектів передбачається оцінка: потенціалу зростання ринків, конкурентна здатність інноваційних розробок, потенціалу зростання компанії, стратегії управління інтелектуальною власністю, компетенцій персоналу компанії.

Підсистема підвищення організаційної ефективності та організаційної зрілості направлена на реалізацію підпроцесу «з'єднання» відкритого інноваційного процесу і включає: організацію співпраці внутрішнього суб'єкту з зовнішніми суб'єктами шляхом: в деякій мірі, R&D співпраці; проведення окремих спільних R&D&I досліджень; системні спільні R&D&I дослідження; впровадження моделі відкритих інновацій; формування інноваційної організаційної культури, інноваційних екосистем та відкритих організаційних структур.

Всі підсистеми відкритого інноваційного процесу показують, чому необхідно мати повне уявлення про те, як і де відкриті інновації можуть додавати цінність, які вимагаються знання. Все це обґрунтовує необхідність впровадження нових методів управління створення та впровадження інноваційних розробок.

Ефективне управління організаційно-економічним механізмом відкритого інноваційного процесу передбачає подолання внутрішніх перешкод, які можуть висувати вимоги до ширини відкритого інноваційного процесу (кількість партнерів, зовнішніх учасників) та глибини відкритого інноваційного процесу (інтенсивність співпраці з кожним партнером і зовнішнім учасником).

Ефективне управління організаційно-економічним механізмом відкритого інноваційного процесу дозволяє внутрішньому суб'єкту створювати цінність у інноваційних розробках шляхом придбання навичок і знань від партнерів та зовнішніх учасників, доповнюючи внутрішні можливості своєї інноваційної компанії.

Важливим моментом щодо впровадження запропонованого організаційно-економічного механізму управління відкритим інноваційним процесом є необхідність:

- вираховування чинників, що прискорюють та гальмують впровадження відкритого інноваційного процесу;
- підготовки внутрішнього суб'єкту, в якості якого виступає інноваційне підприємство, до застосування відкритого інноваційного процесу.

Чинники, що прискорюють впровадження відкритого інноваційного процесу: наявність знань і ресурсів, науково-освітній потенціал, об'єм ринку, можливість виробляти інноваційні продукти, організаційна здатність переходу до відкритого інноваційного процесу.

До чинників, що гальмують впровадження відкритого інноваційного процесу можна віднести: скорочення державної підтримки і державного фінансування науково-технічних програм, високі ставки по кредитах, відсутність інноваційної інфраструктури та інноваційних екосистем, важкий фінансовий стан наукових організацій, недостатній рівень підготовки кадрового персоналу в сфері інноваційного менеджменту та відкритих інноваційних процесів.

До основних напрямків підготовки внутрішнього суб'єкту, в якості якого виступає інноваційне підприємство, до застосування відкритого інноваційного процесу можливо віднести:

- навчання співробітників щодо розвитку партнерських відносин із партнерами та зовнішніми учасниками, які приносять нові знання, ресурси і нові можливості створення високої доданої вартості;
- проведення організаційних змін щодо процедур узгодження з партнерами нових цінностей, які змушують реагувати на зміни потреб клієнтів;
- впровадження моделі відкритих інновацій, підвищення організаційної ефективності та організаційної зрілості шляхом формування інноваційної культури, інноваційних екосистем, відкритої організаційної структури та реалізації стратегічних консорціумів та альянсів, спираючись на провідних співробітників, інформаційний та організаційний капітал, який відображається у відкритій організаційній структурі.

Також, організаційно-економічний механізм відкритого інноваційного процесу є результатом певних співвідношень внутрішніх і зовнішніх організаційних і економічних елементів, що забезпечують певну послідовність і узгодженість етапів підпроцесів відкритого інноваційного процесу, спрямованого на ефективний метод створення та впровадження інновацій. До важливих елементів відкритого інноваційного процесу слід віднести: мережу, організаційну структуру, підпроцеси, набір ключових показників, систему оцінки ключових показників.

Запропонований організаційно-економічний механізм відкритого інноваційного процесу дозволяє розвивати співробітництво для обміну інформацією, визначення можливостей, спільного створення та впровадження відкритих інновацій, таким чином збільшуючи швидкість розуміння ринку та динаміки ситуації навколишнього середовища, клієнтів, створення вартості, виходу інноваційних розробок на

ринок; знижувати витрати на внутрішню вертикальну інтеграцію та підвищувати організаційну ефективність та організаційну зрілість.

Запропонований організаційно-економічний механізм управління відкритим інноваційним процесом, будучи як внутрішньою, так зовнішньою формами інноваційної діяльності, покликаний забезпечити економічну ефективність за рахунок скоординованої роботи всіх ланок інноваційної компанії, її взаємодії із партнерами, зовнішніми учасниками та здійснює цілеспрямований вплив на відкритий інноваційний процес, встановлюючи зв'язки і відносини між суб'єктами, об'єктами та етапами відкритого інноваційного процесу. Механізм такого впливу пов'язаний з виконанням змістовної сторони етапів підпроцесів відкритого інноваційного процесу, а також конкретних форм їх прояву. Будучи орієнтованим на реалізацію кінцевої мети, організаційно-економічний механізм відкритого інноваційного процесу направлений на забезпечення виконання комплексу робіт і заходів, сукупність яких кількісно і якісно може бути визначено за обсягами і термінами створення та впровадження відкритих інновацій.

Відкритий інноваційний процес дає можливість сканувати широкий спектр доступних технологій або нових змін на ринку. З цих та інших причин організаціям та компаніям вигідно переходити від застосування закритого інноваційного процесу до відкритого інноваційного процесу, який здатний до створення інноваційних продуктів і технологій із високою прибутковістю.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз підходів формування організаційно-економічного механізму управління підприємством, представлених різними авторами, дозволив встановити, що:

- структурно організаційно-економічний механізм управління підприємством включає: елементи, системи та механізми (до елементів відносять: суб'єкти, об'єкти управління; до систем відносять: систему забезпечення, функціональну систему і цільову систему; до механізмів відносять: структурні механізми, інформаційні механізми, механізм організації управління, економічні та мотиваційні механізми);

- для формування організаційно-економічного механізму можливо застосовувати системний підхід, який передбачає розгляд механізму елементів і сукупності відносин і зв'язків між ними та інституційний підхід, який визначає умови формування інститутів, що стимулюють інноваційну діяльність господарюючих суб'єктів.

Встановлено, що існує широке усвідомлення необхідності впровадження відкритих інновацій та відкритого інноваційного процесу.

Запропоновано організаційно-економічний механізм управління відкритим інноваційним процесом, який включає зовнішню систему із цільовою і мережевою підсистемами та внутрішньою системою із підсистемами: дослідження, демонстрації та підвищення організаційної ефективності та зрілості.

Обґрунтовано, що ефективне застосування запропонованого організаційно-економічного механізму відкритого інноваційного процесу залежить від врахування чинників, що прискорюють та гальмують впровадження відкритого інноваційного процесу та підготовки внутрішнього суб'єкту, в якості якого виступає інноваційне підприємство, до застосування відкритого інноваційного процесу.

Література

1. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Москва: Директмедиа Паблишинг, 2008. 203 с.
2. Друкер Питер Ф. Задачи менеджмента в XXI веке / пер. с англ. Москва: «Вильямс», 2007. 272 с.
3. Друкер Питер Ф. Менеджмент. Вызовы XXI века. Москва: «Манн, Иванов и Фербер», 2012. 256 с.
4. Питер Друкер Питер Ф. Классические работы по менеджменту. Москва: «Альпина Бизнес Букс», 2008. 220 с.
5. Санто Б. Инновация как средство экономического развития / пер. с венг. Москва: Прогресс, 1990. 295 с.
6. Твисс Б. Управление научно-техническими нововедениями / пер. с англ. Москва: Экономика, 1989. 271 с.
7. Аткинсон Е.Б. Лекции по экономической теории государственного сектора / перевод с англ. Москва: Аспект-пресс., 1995. 832 с.
8. Барр Р. Политическая экономия: в 2-х т.: Т. 1 / пер. с фр. Москва: Междунар. отношения, 1995. 608 с.
9. Грецак М. Г., Гребешкова О. М., Коцюба О. С. Внутрішній економічний механізм підприємства: навч. посіб. / за ред. М. Г. Грецака. Київ: КНЕУ, 2001. 228 с.
10. Денисенко М. П. Економіка підприємства: пошук шляхів розвитку: посібник. Київ: МАУП, 2002. 80 с.

11. Мельник Л. Г. Экономика предприятия: учеб. пособие. Сумы: Университетская книга, 2002. 632 с.
12. Жданов С. А. Механизмы экономического управления предприятием: учеб. пособие. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 319 с.
13. Довгань Л. Є., Дудукало Г. О. Формування організаційно-економічного механізму ефективного управління підприємством. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»: збірник наукових праць*. 2012. № 9. С. 253–258.
14. Садеков А. А., Цурик В. В. Управление предприятием в условиях кризиса: монография. Донецк: ДонГУЭТ, 2006. 178 с.
15. Джур О. Є. Удосконалення організаційно-економічного механізму управління підприємством космічної галузі. *ВІСНИК ЖДТУ*. Сер.: Економічні науки. 2012. № 4 (62). С.290-295.
16. Баластрик Л. О., Транченко Л. В. Проблемы удосконалення організаційно-економічного механізму управління підприємством. *Теоретичні та прикладні питання економіки. Зб. наук. праць*. Вип. 7. Київський університет. 2005. С. 188-195.
17. Войку И. П. Сущность организационно-экономического механизма развития инновационных процессов в сельском хозяйстве. *Вестник Псковского государственного университета*. Сер.: Экономические и технические науки. 2013. № 2. С. 31-34.
18. Белова С. А. Организационно-экономический механизм развития инновационных процессов в отраслях растениеводства: автореф. ... дис. канд. экон. наук: 08.00.05. Москва, 2011. 20 с.
19. Головкин О. И. Организационно-экономический механизм обеспечения инновационного развития организаций. *Экономические науки*. Сер.: Экономика и управление народным хозяйством. 2016. 4(137). С. 92-94.
20. Chesbrough H. Open Innovation: The New Imperative for Creating and Profiting from Technology. Harvard Business School Press, 2003. 336 p.
21. Чесборо Г. Открытые инновации: создание прибыльных технологий / пер. с англ. Москва: Поколение, 2007. 336 с.
22. Чесборо, Г. Открытые бизнес модели. IP менеджмент / пер. с англ. Москва: Поколение, 2008. 352 с.
23. Смородинская Н. Тройная спираль как новая матрица экономических систем. *Инновации*. 2011. № 4 (150). С. 66-78.
24. Ranga, M. Etzkowitz Henry. Triple Helix systems: an analytical framework for innovation policy and practice in the Knowledge Society. *Industry and Higher Education*. 2013. № 27(4). P. 237-262.
25. Nikitin, Y., Melnik, M. Development of innovation evolution and open innovation process model of scientific organizations and enterprises of Ukraine. *Технологічний аудит та резерви виробництва*. № 3/5(35), 2017. P. 38-43.
26. Muzamil Naqshbandi M., Sharan Kaur. A study of Organizational Citizenship Behaviours, Organizational Structures and Open Innovation. *International Journal of Business and Social Science*. Vol. 2. No. 6; April 2011. P. 182-193.
27. Dahlander L., Gann D.M. (2010) How open is innovation? *Research Policy*. Vol. 39. P. 699-709.

References

1. Schumpeter, J.A.(2008), *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya* [Theory of economic development], textbook, Directmedia Publishing, Moscow, Russia, 203 p.
2. Drucker, Peter F. (2007), *Zadachi menedzhmenta v XXI veke* [Tasks of management in the XXI century], Translated from English, textbook, Vilyams, Moscow, Russia, 272 p.
3. Drucker, Peter F. (2012), *Menedzhment. Vyzovy XXI veka* [Management. Challenges of the XXI century], Mann, Ivanov i Ferber, Moscow, Russia, 256 p.
4. Drucker, Peter F (2008), *Klassicheskiye raboty po menedzhmentu* [Classic management work], Alpina Biznes Buks, Moscow, Russia, 220 p.
5. Santo, B. (1990), *Innovatsiya kak sredstvo ekonomicheskogo razvitiya* [Innovation as a means of economic development], Translated from Hungarian, Progress, Moscow, Russia, 295 p.
6. Twiss, B. (1989), *Upravleniye nauchno-tekhnicheskimi novovedeniyami* [Management of scientific and technical innovations], Translated from English, Ekonomika, Moscow, Russia, 271 p.
7. Atkinson, E.B., (1995), *Lektsii po ekonomicheskoy teorii gosudarstvennogo sektora* [Lectures on the economic theory of the public sector], Translated from English, Aspekt-press, Moscow, Russia, 832 p.
8. Barr, R. (1995), *Politicheskaya ekonomiya* [Political Economy], Translated from French, Vol. 1, Mezhdunarodnyye otnosheniya, Moscow, Russia, 608 p.
9. Hreshchak, M.H., Hrebeshkova, O.M. and Kotsiuba, O.S. (2001), *Vnutrishnii ekonomichnyi mekhanizm pidpriemstva* [Internal economic mechanism of the enterprise], edited by M. H. Hreshchak, KNEU, Kyiv, Ukraine, 228 p.
10. Denysenko, M.P. (2002), *Ekonomika pidpriemstva: poshuk shliakhiv rozvytku* [Enterprise economy: search for development paths], MAUP, Kyiv, Ukraine, 80 p.

11. Melnik, L.G. (2002), *Ekonomika predpriyatiya* [Enterprise economics], textbook, Universitetskaya kniga, Sumy, Ukraine, 632 p.
12. Zhdanov, S.A. (2002), *Mekhanizmy ekonomicheskogo upravleniya predpriyatiyem* [Mechanisms of economic enterprise management], textbook, UNITI-DANA, Moscow, Russia, 319 p.
13. Dovhan, L.Ye. and Dudukalo, H.O. (2012), "Formation of organizational and economic mechanism of effective enterprise management", *Ekonomichniy visnyk NTUU «KPI»*, no. 9, pp. 253-258.
14. Sadekov, A.A. and Tsurik, V.V. (2006), *Upravleniye predpriyatiyem v usloviyakh krizisa* [Enterprise management in a crisis], monograph, DonGUET, Donetsk, Ukraine, 178 p.
15. Dzhur, O.Ye. (2012), "Improvement of the organizational and economic mechanism of management of the space industry enterprise", *VIISNYK ZhDTU*, Ser.: Ekonomichni nauky, no. 4(62), pp. 290-295.
16. Balastryk, L.O. and Tranchenko, L.V. (2005), "Problems of improvement of organizational and economic mechanism of enterprise management", *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*, Kyivskiy universytet, iss. 7, pp. 188-195.
17. Voyku I.P. (2013), "The essence of the organizational and economic mechanism for the development of innovative processes in agriculture", *Vestnik Pskovskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Ekonomicheskkiye i tekhnicheskkiye nauki*, no. 2, pp. 31-34.
18. Belova, S.A. (2011), "Organizational and economic mechanism for the development of innovation processes in the crop industry", Thesis abstract for Cand. Sc. (Econ.), 08.00.05, State Scientific Institution All-Russian Scientific Research Institute of Agricultural Economics Russian Agricultural Academy, Moscow, Russia, 20 p.
19. Golovko, O.I. (2016), "Organizational and economic mechanism for ensuring the innovative development of organizations", *Ekonomicheskkiye nauki*. Ser.: Ekonomika i upravleniye narodnym khazyaystvom, Vol. 4(137), pp.92-94.
20. Chesbrough, H. (2003), *Open Innovation: The New Imperative for Creating and Profiting from Technology*, textbook, Harvard Business School Press, Boston, Massachusetts, USA, 336 p.
21. Chesbrough, H. (2007), *Otkrytyye innovatsii: sozdaniye pribyl'nykh tekhnologiy* [Open Innovation: Creating Profitable Technologies], Translated from English, Pokoleniye, Moscow, Russia, 336 p.
22. Chesbrough, H. (2008), *Otkrytyye biznes modeli. IP menedzhment* [Open business models. IP management], Translated from English, Pokoleniye, Moscow, Russia, 352 p.
23. Smorodinskaya, N. (2011), "The Triple Helix as a New Matrix of Economic Systems", *Innovatsii*, Vol. 4 (150). pp. 66-78.
24. Ranga, M., Henry, Etzkowitz (2013), "Triple Helix systems: an analytical framework for innovation policy and practice in the Knowledge Society", *Industry and Higher Education*, Vol. 27(4), pp. 237-262.
25. Nikitin, Yu. and Melnik, M. (2017), "Development of innovation evolution and open innovation process model of scientific organizations and enterprises of Ukraine", *Tekhnolohichniy audyt ta rezervy vyrobnytstva*, Vol. 3/5(35), pp.38-43.
26. Naqshbandi, Muzamil M. and Kaur, Sharan (2011), "A study of Organizational Citizenship Behaviours, Organizational Structures and Open Innovation", *International Journal of Business and Social Science*, Vol. 2, no. 6, pp.182-193.
27. Dahlander, L. and Gann, D.M. (2010) How open is innovation? *Research Policy*, Vol. 39, pp. 699-709.

Стаття надійшла до редакції 28.01.2019р.

УДК 338.23:330.341

JEL Classification: O3, G38

Антохов А.А.,
д-р екон. наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії, менеджменту та адміністрування,
Котельбан С.В.,
аспірант* кафедри економічної теорії, менеджменту та адміністрування,
Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича

РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ЗМІСТ, МЕТОДИ, ІНСТРУМЕНТИ

Antokhov A.A.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of economic theory, management and administration,
Kotelban S.V.,
postgraduate student at the department of economic theory, management and administration,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

THE REGULATION OF INNOVATIVE ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION: CONTENT, METHODS, TOOLS

Постановка проблеми. В умовах періодичних політичних криз та макроекономічної нестабільності, регулюючі впливи держави набувають несистемних та неефективних ознак з обмеженим бюджетним фінансуванням. В результаті економіка країни втрачає конкурентні позиції в динамічно прогресуючому глобальному середовищі. Особливо це актуально нині для України. Нашій державі на даному етапі слід велику увагу приділяти особливостям застосування методів та інструментів регулювання інноваційного розвитку та визначення його змісту як визначального і вкрай важливого чиннику соціально-економічного поступу, забезпечення конкурентоспроможності в глобальному просторі економічної конкуренції. Адже без інновацій практично неможливий у наш час швидкий економічний прогрес та забезпечення розвитку суспільства. Саме тому тема обраного дослідження є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань державного регулювання інноваційних процесів в Україні займалися такі вітчизняні вчені, як Бутенко О., Верхоглядова Н., Вишнівська Б., Гладинець Н., Зінь Е., Іванов О., Карлюк Д. та інші.

Позитивно оцінюючи результати аналізу останніх досліджень і публікацій необхідно відзначити, що досліджувана проблема ще недостатньо вивчена і вимагає подальшого дослідження. Особливий науковий інтерес представляють питання регулювання інноваційного розвитку економіки в умовах глобалізації, зокрема розкриття їх змісту, методів та інструментів.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні головних методів, інструментів та змісту регулювання інноваційного розвитку економіки України в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання державного регулювання інноваційного розвитку економіки потребує постійних наукових досліджень з урахуванням викликів сьогодення. У публікаціях українських авторів висвітлюються окремі аспекти регулюючого впливу на інноваційний розвиток економіки з вивченням практик більш розвинутих держав. Узагальнення таких напрацювань дозволяє виокремити інструменти державного регулювання інноваційного розвитку економіки. Розгляд їх застосування у методології наукового дослідження потребує побудови відповідного механізму, для якого необхідним є визначенням змісту такого регулювання, його основних методів та інструментів.

Виконання завдання формування попиту на інноваційний продукт дуже тісно переплітається із завданнями цільової підтримки інституційних форм інноваційного типу – кластерів, бізнес-інкубаторів, технопарків і т. д. У науковій літературі такі форми ще називають формами взаємодії інноваційних суб'єктів. Їх є дуже багато, хоча на практиці розвитку трансформаційних економік, у тому числі України, більшість з них використовується не так часто. В Україні наразі популяризується кластерна модель, хоча це радше ініціативи місцевих органів державної влади у рамках секторальної співпраці з

* Науковий керівник: Антохов А.А. – д-р екон. наук, доцент

представниками бізнесу інформаційних технологій, будівництва, туризму і рекреації, інших пріоритетних сфер господарювання на рівні регіонів. Натомість на державному рівні слід підтримувати найбільш ефективні форми інституційних взаємодій інноваційних суб'єктів. Наразі в Україні такими є індустриальні (промислові) парки, на які покладаються значні надії в реанімації втраченого промислового потенціалу.

У табл. 1 відображено найбільш вагомні цілі, які охоплюють широке коло завдань державного регулювання інноваційного розвитку економіки. Кожне завдання – це фактично окремих напрям регулюючого впливу, що потребує добору специфічного інструментарію. Складно охопити різні напрями регулювання інноваційного розвитку. У зв'язку з цим уряди різних країн визначають пріоритети регулювання інноваційного розвитку. В Україні вони теж визначені – в Законі «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» 2011 року. Його метою поставлено забезпечення інноваційної моделі розвитку економіки шляхом концентрації ресурсів держави на пріоритетних напрямках науково-технічного оновлення виробництва, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Таблиця 1

Цілі і завдання механізму державного регулювання інноваційного розвитку економіки

№ з/п	Цілі	Завдання загальної дії	Завдання конкретної дії
1	Домінування в структурі економіки наукомістких видів економічної діяльності	– Формування попиту на інноваційний продукт; – Формування сприятливого інноваційного клімату для залучення фінансових і технологічних інвестицій;	1.1. Цільова підтримка (пільги, дотації) нових сфер господарювання; 1.2. Підтримка достатньої наукомісткості структури зовнішньоторговельної політики.
2	Становлення креативного класу, в тому числі підприємців з типом поведінки інноваторів	– Цільова підтримка підприємництва; – Розвиток інноваційної інфраструктури;	2.1. Цільова підтримка (пільги, дотації) нових суб'єктів господарювання та осіб з високим креативним потенціалом; 2.2. Стимулювання науково-освітнього середовища з розвитком інноваційної складової діяльності; 2.3. Цільова підтримка інституційних форм інноваційного типу – кластерів, бізнес-інкубаторів, технопарків і т. д.; 2.4. Мотивація суб'єктів бізнесу залучення персоналу до різних форм креативної діяльності.
3	Висока якість та інноваційність національної продукції	– Стимулювання широкого впровадження інноваційних технологій у різних сферах підприємництва в умовах добросовісної конкуренції	3.1. Регламентация і контроль дотримання високих стандартів якості продукції, технологічних процесів; 3.2. Відповідальність за порушення стандартів якості.
4	Забезпечення обміну інформації, дифузії інновацій		4.1. Захист прав інтелектуальної власності; 4.2. Підтримка практичного використання нових знань (ідей, рішень); 4.3. Підтримка різних форм співпраці, в т.ч. міждержавної, з участю у різних проектах, грантах і т.д.

Джерело: побудовано авторами

Серед цілей і завдань державного регулювання інноваційного розвитку економіки є дуже важливе завдання загальної дії – розвиток інноваційної інфраструктури. Дане завдання є передумовою активізації інституційних форм інноваційного типу. У той же час рівень розвитку інноваційної інфраструктури є базовим індикатором ефективності державного регулювання інноваційного розвитку економіки країни.

Інноваційна інфраструктура, згідно Концепції розвитку національної інноваційної системи, складається з виробничо-технологічної, фінансової, інформаційно-аналітичної та експертно-консалтингової складової, а також з технополісів, технологічних та наукових парків, інноваційних центрів та центрів трансферу технологій, бізнес-інкубаторів та інноваційних структур інших типів, інформаційних мереж науково-технічної інформації, експертно-консалтингових та інжинірингових фірм, інституційних державних та приватних інвесторів [1].

Перевагою інноваційної інфраструктури є можливість об'єднання різних типів інноваційних суб'єктів – новаторів, які здійснюють пошук інноваційних ідей та розроблення нововведень (науково-дослідні організації, малі інноваційні підприємства), інвесторів, які здійснюють фінансування розроблення нововведень (банки, інвестиційні компанії, приватні особи), інноваторів, які здійснюють впровадження і просування нововведень (концерни, промислово-фінансові групи) [2, с. 86].

Як підтверджує практика та доводять фахівці, в Україні інноваційна інфраструктура ще

недостатньо розвинена, не охоплює всі ланки інноваційного процесу і не має системного підходу до забезпечення відповідними послугами у сфері інноваційної діяльності; основними її недоліками є наступні [3, с. 439]:

- практично не діють венчурні фонди і центри трансферу технологій;
- немає належної підтримки діяльності винахідників, раціоналізаторів, науковців, які мають завершені науково-технічні розробки;
- недостатньо реалізовується освітній і науковий потенціал, насамперед вищих навчальних закладів, у сфері інформаційно-комунікаційних, високих технологій тощо.

Тому завдання розвитку інноваційної інфраструктури має входити до основних у рамках державного регулювання інноваційного розвитку. Наявність належних інфраструктурних одиниць забезпечить інституційні основи активізації інноваційної діяльності та матиме багато інших позитивних наслідків.

Виконання завдань та досягнення цілей механізму державного регулювання інноваційного розвитку економіки спрямовані на єдину мету, в основі якої – становлення інноваційної економіки. Дана модель економічного розвитку рекомендує себе як найбільш прийнятна в умовах динамічного технологічного розвитку світової цивілізації. Вона найбільш ситуативна й адаптивна.

Різні погляди на зміст інноваційної економіки зводяться до її розгляду як економіки знань, інтелектуальної економіки та типу економіки, заснованої на потоці інновацій, на постійному технологічному вдосконаленні, на виробництві й експорті високотехнологічної продукції з дуже високою доданою вартістю й самих технологій [4, с. 12; 5, с. 37]. Власне всі цілі державного регулювання інноваційного розвитку комплексно спрямовані на посилення згаданих ознак в економічних процесах. Причому вони мають постійно оновлюватись.

Основою становлення інноваційної економіки має бути інноваційне підприємництво. Даний тип підприємництва представляє бізнес, який для одержання прибутків застосовує якісно нові підходи, сировину, ідеї, продукцію з метою задоволення попиту споживачів; інноваційне підприємництво включає такі стадії, як пошук інноваційної ідеї, оцінку ідеї, розробку бізнес-плану інноваційного проекту, пошук необхідних ресурсів, управління створеним нововведенням [6].

Розвиток інноваційного підприємництва забезпечує якісні структурні зміни в економіці на користь наукомістких видів економічної діяльності. Як правило, такі види відносять до галузі промисловості, хоча сфера послуг теж відзначається все вищим рівнем наукомісткості, що визначає потенціал її інноваційності. Наукомісткість означає, що на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи в галузі витрачається більше 4% від загального обороту. Виходячи з технологічних укладів, є види економічної діяльності, для яких висока наукомісткість є обов'язковою умовою. Тому розвиток наукомістких видів економічної діяльності з якісними структурними змінами в економіці можна здійснювати двома шляхами чи в їх поєднанні:

- 1) Посилувати наукомісткість промислових видів економічної діяльності та пріоритетних напрямків сфери послуг;
- 2) Розвивати види економічної діяльності, що формують V–VII технологічні уклади [7, с. 123]:
  - a. Vй – електронна, вимірювальна, оптико-волоконна техніка, програмне забезпечення, телекомунікації, роботобудівництво, інформаційні послуги;
  - b. VIй – наноенергетика, молекулярні, клітинні, нанотехнології, нанобіотехнології, нанобіоніка, мікроелектронні технології, наноматеріали та ін.;
  - c. VIIй – приладо- і роботобудівництво, біокомп'ютерні системи і біомедицина, тобто зв'язок штучних і органічних, «живих» систем.

За таких умов актуально посилювати інституційні позиції недержавних структур, зокрема суб'єктів малого і середнього бізнесу, представників ІТ галузей, які формують попит на інноваційну продукцію. Розвиток новітніх форм інноваційної кооперації за галузевими інтересами дозволить мобілізувати інтелектуальний потенціал населення та утвердити креативний клас у соціальній структурі українського суспільства.

Регулювання інноваційного розвитку економіки здійснюється з використанням низки методів різного спрямування. Використання цих методів має свої переваги та недоліки, а також можливе за певних умов, що визначає їх кінцевий результат. Крім того, за певними класифікаціями є можливість застосування системи методів та заходів для збільшення ефективності.

Методи регулювання інноваційного розвитку економіки традиційно поділяють на дві частини – прямого та непрямого регулювання [8]. Методи прямого регулювання застосовуються державою в самому процесі інноваційного науково-технологічного розвитку та суміжних сферах і визначаються особливістю їх безпосередньої участі. До них можна віднести:

- визначення державних пріоритетів розвитку науки і техніки та державні науково-технічні програми;
- підтримка інновацій та нових технологій на державному рівні;
- державне замовлення в науково-технічній сфері;

– державна науково-технічна експертиза та державна політика щодо формування і заохочення науково-технічних кадрів (мотивація якісних результатів праці фахівців, які займаються інноваційною діяльністю);

– бюджетне фінансування досліджень і робіт, що виконуються в рамках пріоритетних напрямів розвитку науки та техніки;

– державна політика у сфері патентів і ліцензій.

До методів непрямого регулювання належать ті, які створюють інноваційний, економічний та правовий клімат в галузях впливу на інноваційний розвиток. Серед таких методів можна визначити наступні:

– диференційована податкова політика з певними пільгами і преференціями для інноваційних проектів та податковим навантаженням при використанні старих технологій;

– стимулююча фінансово-кредитна політика;

– збалансована амортизаційна політика;

– правовий захист інтелектуальної власності та переслідування цифрового піратства;

– державна політика у сфері міжнародного науково-технічного співробітництва (організація конференцій, семінарів та виставок).

Ці методи можуть також використовуватись системно та певні конкретні форми їх реалізації можуть набувати різних видів у залежності від цілей і площин застосування (рис. 1).

Рис. 1. Методи державного регулювання інноваційного розвитку в глобалізаційних умовах

Джерело: побудовано авторами

Очевидно, що використання цих всіх методів має свої певні особливості, які залежать від економічного, політичного та фінансового становища держави, рівня розвитку її інститутів та можливостей впровадження тих чи інших рішень. Методи реалізації державної науково-технічної політики можуть відбуватись в площинах правового, адміністративного та економічного регулювання за відповідним способом впливу [9].

Важливою особливістю регулювання інноваційного розвитку в Україні є усвідомлення реального стану справ, оцінка наявних можливостей та дієвих способів стимулювання такого розвитку. Адже декларативність та непродуманість основних стратегій можуть привести до створення видимості системних перетворень, втраті важливих етапів прийняття рішень та подальшого погіршення соціально-економічної ситуації в державі. Одними з основних можливостей для такого регулювання визначено врахування трендів глобальної зацікавленості та попиту – використання альтернативної та екологічної енергетики, відновлювальних процесів та партнерського співробітництва з ЄС. Також слід

зазначити, що бездумне використання іншого досвіду, навіть самого передового без врахування регіональних особливостей та умов теж може не принести бажаного результату. Врахування особливостей та можливостей використання регулюючих методів може стати конкурентною перевагою держави та інноваційного розвитку її економіки. На даному етапі розвитку України основним завданням є спрямування найбільш ефективної та потрібної підтримки інноваційного розвитку в сфері та виробничі процеси, які дадуть максимальний ріст.

Важливим для розуміння є факт, що повторення інновацій передових країн та підтримка вітчизняних секторів економіки і проектів, що дали ефект в розвинутих країнах, не обов'язково приводитиме до успішного інноваційного розвитку в окремо взятій державі, де значні проблеми мультиплікативного характеру з фінансовим забезпеченням та реалізацією заважають появі власних інновацій. Тому методи регулювання інноваційного розвитку можна також поділити на наступні за типами підтримуваних інновацій – методи, спрямовані на підтримку і впровадження інновацій зарубіжного позитивного досвіду, та методи створення і розвитку власних інновацій.

Важливою передумовою успішності реалізації методів державної підтримки інновацій в Україні є:

- системна підтримка до визначених заходів;
- використання технологій управління проектами для них;
- обов'язкова ревізія отриманих результатів та впровадження поправок у наступних проектах;
- інтелектуальна система внесення та прийняття поправок в електронному вигляді;
- підтримка вітчизняних проектів такого ж спрямування через стимулювання фандрайзингу, краудфандингу тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, забезпечення інноваційного розвитку здійснюється через низку регулюючих методів, основним суб'єктом реалізації яких є держава. Роль держави у забезпеченні інноваційного розвитку залишається провідною. При визначенні основних методів регулювання мають насамперед братись до уваги національні і регіональні особливості, але й одночасно враховуватись глобалізаційні прогресивні тренди та умови. Однією з основних можливостей регулювання інноваційного розвитку через призму глобальних впливів визначено врахування трендів глобальної зацікавленості та попиту – використання альтернативної та екологічної енергетики, відновлювальних процесів та партнерського співробітництва з ЄС. Також для використання цих методів необхідним є запозичення провідного досвіду в сфері управління проектами, перевірки результатів та аудиту. Україна, орієнтуючись на найбільш затребувані напрямки інноваційного розвитку в світі, здатна звузити цільовий сегмент продукування інновацій і забезпечити таким чином прорив у глобальному конкурентному просторі.

Література

1. Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи: Закон України від 17.06.2009 року № 680-р / Законодавство України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-%D1%80/card2#Card> (дата звернення: 20.01.2019).
2. Григоренко Є. О. Розвиток інноваційної інфраструктури як елемента антикризового управління машинобудівними підприємствами. *Економіка і регіон*. 2014. № 5(48). С. 85-89.
3. Гринько Т. В. Формування інноваційної інфраструктури України як основа активізації інноваційної діяльності підприємств. *Вісник національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління*. 2008. № 628. С. 438-442.
4. Корсак К. Від традиційних моделей організації економіки – до інноваційної. *Персонал (Журнал інтелектуальної еліти)*. 2010. № 2. С. 12-17.
5. Краус Н. М. Інноваційна економіка: дефініція поняття та інституціональний базис розвитку. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка*. 2015. Вип. 2(1). С. 36-42.
6. Драчук Ю. З., Трушкіна Н. В. Пропозиції щодо підвищення ефективності розвитку інноваційного підприємництва в Україні. *Економіка. Управління. Інновації*. Серія: Економічні науки. 2015. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2015_3_8 (дата звернення: 20.01.2019).
7. Федулова Ю. В. Перспективи інноваційного розвитку України: технологічні уклади. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2016. № 1. С. 123-126.
8. Іванов О. В., Сумак Н. А. Регіональна складова державної інноваційної політики в Україні. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2009-4/doc/3/18.pdf> (дата звернення: 20.01.2019).
9. Гладинець Н. Ю. Концептуальні засади формування механізму регулювання інноваційної діяльності в регіоні. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Економіка. 2011. Спецвип. 33. Ч. 1. С. 74-79.

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2009), The Law of Ukraine “On Approval of the Concept of the Development of the National Innovation System”, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-%D1%80/ card2#Card> (access date: January 20, 2019).

2. Hryhorenko, Ye. O. (2014), "Development of innovative infrastructure as an element of crisis management machine-building enterprises", *Ekonomika i rehion*, no. 5(48), pp. 85–89.
3. Hrynko, T.V. (2008), "Formation of Innovative Infrastructure of Ukraine as a Basis for Activation of Innovative Activity of Enterprises", *Visnyk natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika. Problemy ekonomiky ta upravlinnia*, no. 628, pp. 438–442.
4. Korsak, K. (2010), "From traditional models of organization of economics – to innovation", *Personal (Zhurnal intelektualnoi elity)*, no. 2, pp. 12–17.
5. Kraus, N.M. (2015), "Innovative economy: the definition of the concept and the institutional basis of development", *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu*, no. 2(1), pp. 36–42.
6. Drachuk, Yu.Z. (2015), "Proposals for improving the efficiency of the development of innovative entrepreneurship in Ukraine", *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii*, no. 3, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2015_3_8 (access date: January 20, 2019).
7. Fedulova, Yu.V. (2016), "Prospects of Innovation Development in Ukraine: Technological Styles", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 1, pp. 123–126.
8. Ivanov, O.V. (2009), "Regional component of the state innovation policy in Ukraine", available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2009-4/doc/3/18.pdf> (access date: January 20, 2019).
9. Hladynets, N.Yu. (2011), "Conceptual principles of forming a mechanism for regulating innovation activity in the region", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*, no. 33/1, pp. 74–79.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2019 р.

УДК 368.041

JEL Classification: I13

Мирон О.И.,
д-р экон. наук, конференциар,
Кагульский государственный университет,
Республика Молдова

ВОЗМОЖНОСТИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СИСТЕМЫ ДОБРОВОЛЬНОГО МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ С ГОСУДАРСТВЕННОЙ СИСТЕМОЙ ОБЯЗАТЕЛЬНОГО МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА

Miron O.I.,
Ph.D in economics, associate professor,
Cahul State University, Republic of Moldova

POSSIBILITIES OF INTERACTION OF THE VOLUNTARY MEDICAL INSURANCE SYSTEM WITH THE STATE SYSTEM OF COMPULSORY MEDICAL INSURANCE IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Постановка проблемы. В условиях развития и диверсификации рыночных отношений, когда производители разворачивают и осуществляют свою деятельность самостоятельно, роль страхования значительно возрастает. И как следствие, назревает необходимость усовершенствования форм защиты граждан и их благосостояния через страхование имущества и личное страхование, включающее в себя и медицинское.

Несмотря на огромный вклад молдавских учёных в процесс организации медицинского страхования в Республике Молдова, по сей день остаются недостаточно освещёнными и изученными ряд проблем, связанных с финансированием системы здравоохранения. Среди них можно особо отметить проблему эффективного взаимодействия систем добровольного и обязательного медицинского страхования, которым посвящена данная научная статья.

Анализ последних исследований и публикаций. Над проблемой организации медицинского страхования, ставшей столь актуальной для стран СНГ после ликвидации Советского Союза, а

вместе с ним и системы бесплатной медицины, в последние годы трудилось много учёных как отечественных, так и зарубежных. К наиболее значимым международным работам, посвящённых проблеме медицинского страхования, можно отнести работы Р.Б. Салтмана, Дж. Фигейраса, Роберта Бланка, С.В. Шишкина, И.М. Шеймана [1; 2] и др. Стоит также отметить вклад международных экспертов из Европейской Обсерватории по системам и политике здравоохранения (Л. Маклхоз, Элиас Моссиалос, Светлана Анкер, Валериу Сава, Михай Чокану, Гинтарас Кацявичус, Сергей Шишкин, Эрика Ричардсон, Рифат Атун) [1; 3], изучающих системы здравоохранения стран СНГ в динамике их становления и развития. В Республике Молдова, в силу своей специфики, данной проблемой занимались в основном учёные Государственного Медицинского Университета «Nicolae Testemițianu» (Юрий Маланчук, Геннадий Дамаскан, Вероника Идричан [4], румынский учёный Емилиан Драгня) и Экономической Академии Республики Молдова (Т. Высоцкая, В. Сырбу, Д. Ласко [5]). Помимо вышеперечисленных авторов, проблемой организации финансирования системы здравоохранения сквозь призму внедрения и осуществления страховой медицины занимались и другие признанные учёные и специалисты в данной сфере, такие как Кобзарь Л., Фотеску С., Ульянов Г., Маноле Т., Радулеску С., Чёкану М. [6], Ецко К. [7] и др.

Несмотря на значительное количество научных работ, посвящённых вопросам медицинского страхования, проблема эффективного взаимодействия систем добровольного и обязательного медицинского страхования до сих пор недостаточно освещена и изучена, что и послужило темой исследования.

Постановка задания. Цель статьи – предложить на выбор две модели взаимодействия систем обязательного и добровольного медицинского страхования, основанных на сотрудничестве и конкуренции, для успешного внедрения одной из них в странах, проходящих через этап становления системы качественного и доступного медицинского обслуживания с учетом интересов и платежеспособности населения.

Изложение основных результатов исследования. Основная цель медицинского страхования состоит в гарантировании гражданам при возникновении риска страхового случая получение медицинской помощи из накопленных средств, а так же финансировать различные профилактические мероприятия для уменьшения возникновения страхового риска.

Исходя из общей цели, можно выделить несколько частных задач медицинского страхования:

1. Социальные задачи: охрана здоровья населения, обеспечение воспроизводства населения, развитие медицинского обслуживания.

2. Экономические задачи: финансирование здравоохранения, улучшение его материальной базы, защиты доходов граждан и их семей, перераспределение средств, идущих на оплату медицинских услуг, между различными группами населения.

Как известно, медицинское страхование осуществляется в двух основных формах: обязательной и добровольной, каждая из которых имеет свои особенности, принципы и порядок проведения страхования.

Обязательное медицинское страхование (ОМС) является одним из наиболее важных элементов системы социальной защиты населения в части охраны здоровья и получения необходимой медицинской помощи в случае заболевания.

Добровольное медицинское страхование (ДМС) аналогично обязательному медицинскому страхованию и преследует ту же социальную цель – предоставление гражданам гарантии получения медицинской помощи путем страхового финансирования. Однако эта общая цель достигается двумя разными системами и разными средствами, обусловленными основными различиями между обязательным и добровольным медицинским страхованием (табл. 1).

Отмечая вышеперечисленные различия между обязательным и добровольным медицинским страхованием, хотелось бы остановиться на самых основных.

Во-первых, ДМС, в отличие от ОМС, является отраслью не государственного, а коммерческого страхования. ДМС наряду со страхованием жизни и страхованием от несчастных случаев относится к сфере личного страхования и в тоже время является социальным страхованием, способствующим социальной защите населения.

Во-вторых, как правило, ДМС выступает дополнением к системе ОМС, обеспечивая гражданам возможность получения медицинских услуг сверх установленных в программах ОМС или гарантированных в рамках национальной системы здравоохранения.

В-третьих, несмотря на то, что и та, и другая системы страховые, ОМС использует принцип солидарности, а ДМС – принцип страховой эквивалентности. По договору ДМС застрахованное лицо получает те виды медицинских услуг и в тех размерах, за которые была уплачена страховая премия.

В-четвертых, участие в программах ДМС не регламентируется государством и реализует потребности и возможности каждого отдельного гражданина или профессионального коллектива.

Таблица 1

Основные различия между обязательным и добровольным медицинским страхованием

Добровольное медицинское страхование	Обязательное медицинское страхование
1. Коммерческое страхование	1. некоммерческое страхование
2. Часть финансово-коммерческой деятельности и относится к личному страхованию	2. Часть системы социального страхования
3. Регламентируется Законом о страховании и другими нормативными документами, относящимися к предпринимательской деятельности	3. Регламентируется только Законом об обязательном страховании медицинской помощи.
4. Условия страхования устанавливаются страховой компанией	4. Условия страхования устанавливаются государственными структурам и НМСК
5. Носят добровольный характер	5. Носят обязательный характер
6. Осуществляются индивидуально, семейно или в группе	6. Осуществляются массово, в общем порядке.
7. Осуществляются страховыми компаниями с различными видами собственности	7. Осуществляются НМСК (бесприбыльной организацией)
8. Страхователями являются физические и юридические лица	8. Страхователями являются – работодатели и работники, - государство и органы местной государственной власти
9. Источник денежных средств пополняется за счёт персональных доходов граждан и за счёт прибыли предпринимателей.	9. Источник денежных средств пополняется за счёт взносов работников и работодателей и государственного бюджета.
10. Программа страхования (количество услуг) устанавливается в контракте заключённом между страхователем и страховщиком.	10. Единая Программа Медицинского Страхования (гарантированный минимум услуг) утверждается государственными органами
11. Тарифы устанавливаются в контракте на основании актуарных расчётов	11. Тарифы устанавливаются законом в зависимости от субъектов обязательного страхования
12. Цены на оказанные медицинскими учреждениями услуги устанавливаются в обоюдном соглашении (контракте)	12. Цены на оказанные медицинскими учреждениями услуги устанавливаются через соглашение между субъектами обязательного страхования
13. Доходы могут быть использованы в любой коммерческой и некоммерческой деятельности.	13. Доходы могут быть использованы только на развитие основной деятельности обязательного медицинского страхования.
14. Система контроля качества оговаривается в контракте	14. Система контроля качества устанавливается в соглашении сторон под управлением НМСК.

Источник: Разработка автора на основе: Veronica Idrecean, Teza de doctor „Aspecte economice și manageriale ale asigurărilor facultative de sănătate în Republica Moldova”, 2006; Constantin Ețco, Ludmila Goma, Elizaveta Reabov, Sergiu Marin și Nina Globa. *Economia ocrotirii sănătății. Manual. Editura EPIGRAF, Chișinău, 2000; Alexei Rusu. Finanțarea Sistemului Sănătății în Economia de Piață. Editura „Business-Elite” S.A., Chișinău, 1999, [4; 7; 8]*

С экономической точки зрения ДМС представляет собой механизм компенсации гражданам расходов и потерь, связанных с наступлением болезни или несчастного случая. Социально-экономическое значение ДМС заключается в том, что оно дополняет гарантии, предоставляемые в рамках социального обеспечения и социального страхования, до максимально возможных в современных условиях стандартов. Это касается в первую очередь проведения дорогостоящих видов лечения и диагностики; применения наиболее современных медицинских технологий; обеспечения комфортных условий лечения.

Начало рынка страхования в Республике Молдова было положено в 1991 году созданием Госстраха при Министерстве Финансов, который затем был преобразован в акционерное общество ASITO S.A. В целях повышения эффективности страхования в Республике Молдова были созданы страховые общества с частным, смешанным и иностранным капиталом. Однако из-за несовершенства молдавского рынка страхования и трудностей переходного периода страховые общества предлагали ограниченный перечень страховых продуктов. Особенно ярко данная тенденция проявлялась в сфере личного страхования. В частности, медицинское страхование начало развиваться и завоевывать свои позиции на рынке страхования с конца 90-х годов прошлого столетия. Этому развитию способствовала сложная финансовая ситуация национальной системы здравоохранения, описанная в первой главе. В условиях недостаточного финансирования медицинских учреждений и роста скрытых финансовых потоков в сфере предоставления медицинских услуг, одним из своевременных решений стало внедрение на рынок медицинских услуг добровольного медицинского страхования, осуществлявшегося частными страховыми компаниями.

С 1 января 2004 г. В Республике Молдова был введен в действие Закон №1585-XIII от 27.02.1998 г. «Об обязательном медицинском страховании», полностью изменивший систему

национального здравоохранения [9]. Была принята Единая Программа обязательного медицинского страхования, устав НМСК и другие нормативные акты, явившиеся законодательной базой проводимой реформы.

Однако на сегодняшний день Единая программа обязательного медицинского страхования покрывает не более 50% от объема медицинских услуг, необходимых населению, что создаёт некоторые предпосылки для оказания медицинских услуг, необходимых застрахованным лицам и не покрытых Единой программой, в т.ч. плановое стационарное лечение, часть дорогостоящих диагностических исследований и прописанных лекарств, платно или через добровольное медицинское страхование.

К сожалению, развитие частного медицинского страхования было резко приостановлено в 2004 году, когда вступило в силу и начало действовать на всей территории республики обязательное страхование медицинской помощи.

Это событие можно оценить как положительно, так и отрицательно.

Во-первых, работодатели, вынужденные выплачивать в обязательном порядке взносы ОМС, прекратили заключение коллективных договоров страхования своих сотрудников с частными страховыми компаниями. По этой причине у страховых компаний резко снизилось количество выданных полисов медицинского страхования, что может быть оценено отрицательно.

Во-вторых, обязательность ежемесячных отчислений повлекла за собой распространение таких негативных явлений, как неофициальный приём на работу, выдача заработной платы «в конверте» и другие, что так же оценивается отрицательно.

Но существуют и положительные моменты внедрения обязательного медицинского страхования на всей территории республики. Во-первых, выиграло население, получившее возможность доступа к медицинским услугам без заключения индивидуального страхового договора с какой-либо страховой компанией. Во-вторых, оказание данных медицинских услуг гарантировалось государством и являлось наиболее доступным.

В отличие от обязательного страхования медицинской помощи, действующего по отдельно принятому закону, регламентирующему основные моменты осуществления данного вида страхования, добровольное медицинское страхование до настоящего момента не имеет специально разработанных нормативов, определяющих порядок осуществления в республике Молдова добровольного медицинского страхования.

Единственным первичным законодательным документом является Закон о страховании от 21.12.2006 года, который является базовым для осуществления любого вида страхования, кроме обязательного страхования медицинской помощи [10]. Он представляет собой свод статей, отражающих правовую базу страхования, категории и классы страховой деятельности, процесс заключения договора страхования, регулирование страховой и перестраховочной деятельности, а также деятельность посредников и ответственность участников процесса страхования.

Согласно вышеупомянутому закону, виды страхования жизни на договорной основе включают в себя:

а) страхование жизни, а именно: страхование на случай дожития, страхование на случай смерти, страхование на случай дожития и смерти (смешанное страхование жизни), страхование жизни с возвратом премий, страхование брака, страхование рождения;

б) аннуитеты;

с) дополнительное страхование жизни: страхование на случай смерти от несчастного случая, страхование от телесных повреждений, страхование постоянной нетрудоспособности вследствие болезни, страхование постоянной нетрудоспособности вследствие несчастного случая, страхование временной нетрудоспособности вследствие болезни, страхование временной нетрудоспособности вследствие несчастного случая, страхование госпитализации, страхование медицинских расходов, страхование тяжких заболеваний, страхование безработицы, – если оно является дополнением к договору страхования жизни;

д) постоянное страхование здоровья [10].

Исходя из этого, можно заключить, что к категории добровольного медицинского страхования в Республике Молдова можно отнести дополнительное страхование жизни такие подвиды, как:

а) страхование на случай смерти от несчастного случая,

б) страхование от телесных повреждений,

с) страхование постоянной нетрудоспособности вследствие болезни,

д) страхование постоянной нетрудоспособности вследствие несчастного случая,

е) страхование временной нетрудоспособности вследствие болезни,

ф) страхование временной нетрудоспособности вследствие несчастного случая,

г) страхование госпитализации,

h) страхование медицинских расходов,

і) страхование тяжких заболеваний,

ј) страхование безработицы, если оно является дополнением к договору страхования жизни,

к) постоянное страхование здоровья.

Медицинское страхование как составляющая часть страхования жизни включает все виды страхования по защите имущественных интересов страхователей и застрахованных, связанные с утратой здоровья или трудоспособности. Непосредственным интересом страхователя или застрахованного лица является возможность компенсации затрат на медицинское обслуживание за счёт средств страховщика. Таким образом, можно сказать, что «медицинское страхование» – это страхование на случай потери здоровья по любой причине: болезнь, несчастный случай, отравление, умышленное действия третьих лиц и т.п. Добровольное медицинское страхование предназначено для финансирования оказания медицинской помощи сверх гарантированного государством объёма, предоставляемого в рамках обязательного медицинского страхования.

Добровольное медицинское страхование в Республике Молдова в настоящий момент, к сожалению, является одним из самых невостребованных видов добровольного страхования и отличается от аналогичного вида страхования в развитых странах, население которых характеризуется высокой степенью платежеспособности. Низкие доходы населения Республики Молдова, финансовая неустойчивость предприятий, непредсказуемость событий в политической и экономической областях ограничивают рамки развития добровольного медицинского страхования. Оно распространяется в основном на физических и юридических лиц, получающих достаточно высокие доходы.

Ещё одной немаловажной причиной непривлекательности ДМС в Республике Молдова можно назвать введение и широкое распространение обязательного страхования медицинской помощи. Система ОМС включила в себя практически все государственные медицинские учреждения и часть частных клиник. Поэтому, основной аргумент в пользу приобретения Полиса добровольного медицинского страхования – качественное медицинское обслуживание в частной медицинской клинике, практически не действует из-за малого количества данных медицинских учреждений, особенно на районном уровне. В финансовом плане сказывается нежелание страхователя приобретать дополнительную медицинскую страховку на обслуживание в районной больнице, либо Центре Семейных Врачей, если он может получить почти то же количество и качество медицинских услуг по полису обязательного медицинского страхования.

Отсюда следует сделать вывод, что для увеличения количества желающих приобрести полис ДМС необходимо увеличить количество частных медицинских учреждений с расширенными возможностями предоставления качественной медицинской помощи. Развитие и рост продуктов добровольного медицинского страхования тесно взаимосвязаны с постоянным совершенствованием качества медицинских услуг и увеличением количества медицинских учреждений, предоставляющих эти услуги.

Для стабильного роста доли рынка ДМС в Республике Молдова необходимы кардинальные меры. Одной из этих мер может послужить применение страховыми компаниями механизма предлагаемого нами так называемого «экономного страхования».

Данный механизм подразумевает *предоставление значительной скидки в оплате медицинского полиса на последующий страховой период, лицам, использовавшим в течение предыдущего страхового периода сумму, не превышающую стоимости полиса, либо сумму, не превышающую стоимости внесённых страховых взносов.*

Таким образом, страховые компании смогут привлечь и удержать потенциальных клиентов, выполнив тем самым довольно сложную задачу в условиях низкой платёжеспособности населения республики.

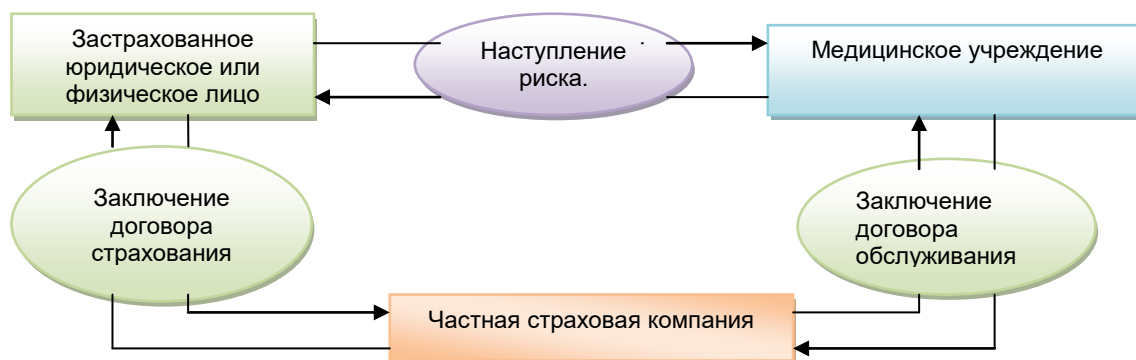
На практике данный механизм должен быть дифференцирован в зависимости от категории обратившегося в страховую компанию лица. Таким образом, для физических лиц, купивших в текущем году полис добровольного медицинского страхования и не обратившихся за медицинской помощью на сумму большую, чем было выплачено за год страховых взносов, может быть предоставлена скидка при покупке полиса на следующий год в размере 50-80%, в зависимости от потраченной суммы. Скидка должна быть предоставлена клиентам таким образом, чтобы застрахованное лицо могло доплатить необходимую сумму к оставшемуся неиспользованному остатку. Благодаря этому, страховая компания покроет свои расходы на обслуживание данного физического лица за прошедший страховой период.

Предложенная нами схема работы с потенциальными клиентами страховых компаний позволит увеличить доходы компании по ДМС, а так же создать круг постоянных клиентов, что очень важно на начальном этапе развития рынка страховых услуг в сфере здравоохранения.

Предлагаемое нами описанное выше «экономное страхование» хотя и является по сути временной мерой маркетингового типа, позволит увеличить количество владельцев полисов ДМС, в первую очередь крупных коллективов предприятий, что в свою очередь будет способствовать развитию частной медицины, создаст конкурентные условия для государственных медицинских учреждений и позволит существенно повысить уровень качества обслуживания и оказания медицинских услуг в Республике Молдова.

Однако недостаточно предложить населению с низкими и средними доходами дешёвый вариант добровольного медицинского страхования, чтобы обеспечить стабильный спрос на полисы ДМС.

Основным противоречием актуальной ситуации в сфере медицинского страхования является низкий уровень платёжеспособности населения и высокий риск возникновения необходимости в дополнительных расходах на лечение, не входящих в Единую Программу ОМС. Таким образом, среднестатистический гражданин Республики Молдова вынужден ежегодно доплачивать определённую сумму денег медицинским и фармацевтическим учреждениям для поддержания собственного здоровья. В данной ситуации частные страховые компании предлагают населению классическую схему добровольного медицинского страхования, не пользующуюся особым спросом на рынке страхования. Для полного раскрытия сути предлагаемых нами изменений в этой сфере необходимо рассмотреть классические взаимоотношения между участниками добровольного медицинского страхования, представленные следующей схемой (рис. 1).

Рис. 1. Классическая схема взаимоотношений между участниками добровольного медицинского страхования

Источник: разработка автора

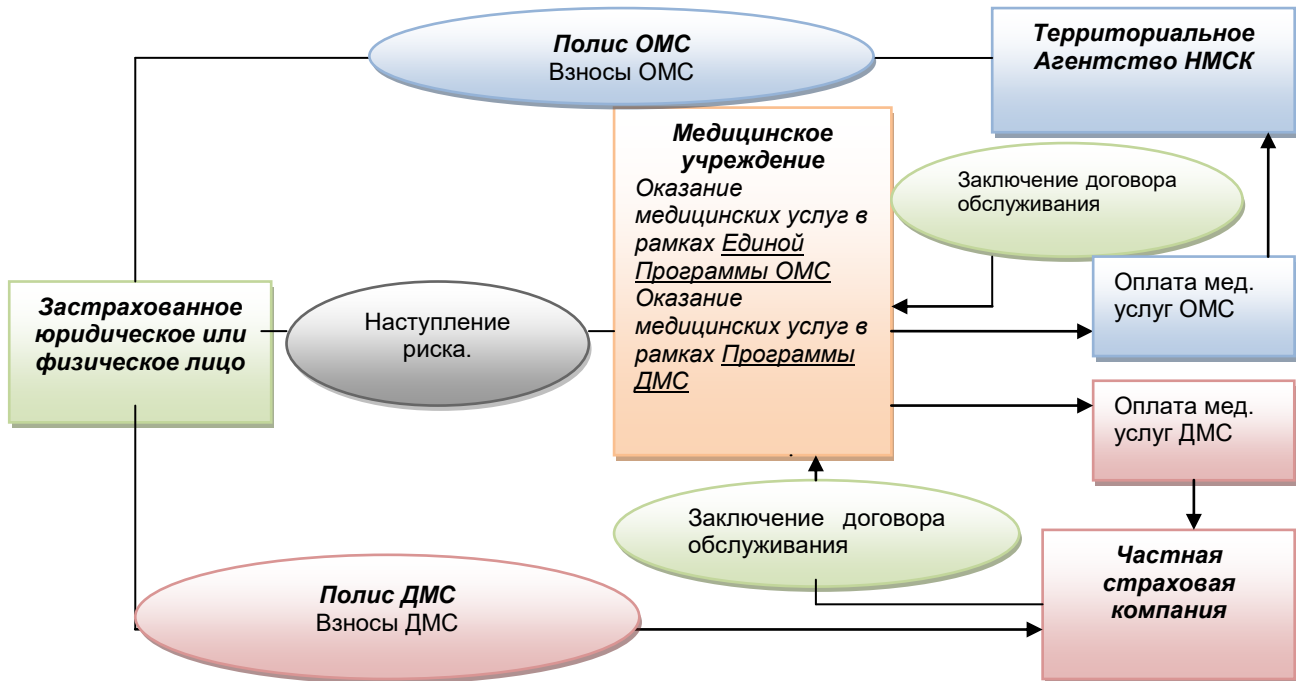
Согласно приведённой схеме юридическое или физическое лицо заключает договор страхования с частной страховой компанией, выплачивает начисленные взносы страхования, а в случае наступления риска (возникновения заболевания) обращается в медицинское учреждение. Данное медицинское учреждение имеет контракт с частной страховой компанией, согласно которому обслуживает бесплатно застрахованных компанией лиц. В дальнейшем страховая компания возмещает медицинскому учреждению стоимость лечения застрахованного лица. Таким образом, страхователь, выплачивая сравнительно низкие страховые взносы, имеет возможность в случае необходимости получить медицинское обслуживание и помощь в размере, оговоренной в договоре страхования страховой суммы. Медицинское учреждение в рамках данной схемы получает возможность оказания более широкого спектра медицинских услуг, чем указанные в Единой Программе обязательного медицинского страхования, с последующей компенсацией их стоимости частной страховой компанией. Последняя в свою очередь, расширяя круг застрахованных лиц, увеличивает фонды и может предложить всё более широкий выбор страховых программ по ДМС.

Однако в условиях Республики Молдова, данная схема неэффективна, поскольку существование обязательного медицинского страхования, нехватка частных клиник и низкая платёжеспособность населения сводят на нет все преимущества классического страхования.

В данном случае национальной системе финансирования здравоохранения необходимо перенять опыт организации данной системы в других, более развитых странах с обязательной адаптацией для актуальной экономической и социальной ситуацией Республики Молдова. Наиболее приемлемым в сложившейся ситуации может стать изучение и применение опыта таких стран, как Франция и Германия.

Во Франции, как уже описывалось ранее, в системе финансирования здравоохранения присутствует комбинация оплаты медицинских услуг через полисы ОМС и ДМС, причём страховая компания покрывает стоимость медицинских услуг, не входящих в список полиса ОМС. Таким образом, добровольное медицинское страхование существует как дополнительное к обязательному медицинскому страхованию. Исходя из опыта оплаты медицинской помощи во Франции, мы предлагаем, как один из возможных вариантов улучшения финансирования национального здравоохранения, – комбинацию систем обязательного и добровольного медицинского страхования, основанной на сотрудничестве. Данный процесс отражён в рис. 2.

Согласно предложенной нами схеме, любое юридическое или физическое лицо, оплачивающее взносы обязательного медицинского страхования, может одновременно заключить договор ДМС с частной страховой компанией, имеющей договора с медицинскими учреждениями на оказание медицинских услуг застрахованным лицам.

Рис. 2. Комбинация систем обязательного и добровольного медицинского страхования на основе сотрудничества

Источник: разработка автора

В данном случае застрахованное лицо оплачивает как взносы обязательного, так и добровольного страхования, имея на руках два полиса медицинского страхования. При обращении в медицинское учреждение, пациент имеет возможность получить лечение в пределах Единой программы ОМС, а также сверх того дополнительно в пределах страховой суммы по договору ДМС. Медицинское учреждение получает возможность оказания более дорогостоящего и эффективного лечения предьявителю обоих полисов. После оказания необходимой врачебной помощи медицинское учреждение отправляет данные об оказанных услугах Территориальному Агентству НМСК, которое оплачивает стоимость медицинских услуг, входящих в перечень Единой программы ОМС, и одновременно данную информацию получает частная страховая компания. Территориальное Агентство НМСК и Частная страховая компания, проверив предоставленные к оплате документы, перечисляют медицинскому учреждению соответствующую сумму, необходимую для оплаты медицинских услуг. Причём в данном случае страховая программа ДМС не должна содержать перечень медицинских услуг, входящих в Единую Программу обязательного медицинского страхования.

Для улучшения предлагаемой схемы сотрудничества между системами ОМС и ДМС мы считаем необходимым **внедрение в медицинское учреждение специалиста по расчётам со страховыми компаниями**, который, владея информацией по оказанным застрахованному лицу медицинским услугам, будет отправлять соответствующую информацию как в Территориальное Агентство НМСК, так и в частную страховую компанию для оплаты оказанных услуг. Таким образом, функция установления объема оказанных медицинских услуг в рамках Единой программы ОМС и медицинских услуг, которые должны быть оплачены из страховой суммы по полису ДМС, передаётся представителю медицинского учреждения.

В данном случае возникнет потребность в обучении и приёме на работу специалиста по расчётам с системами ОМС и ДМС в каждом медицинском учреждении.

Наличие отдельного независимого специалиста обеспечит прозрачность и чистоту проводимых взаиморасчётов и выплат между всеми участниками предлагаемой схемы взаимодействия систем обязательного и добровольного медицинского страхования.

Предложенная нами схема сотрудничества систем ОМС и ДМС имеет определённые преимущества и недостатки.

К преимуществам данной схемы взаимодействия можно отнести:

- Расширение количества доступных медицинских услуг, которые могут быть оказаны населению и как следствие повышение уровня здоровья граждан республики;
- Расширение возможностей медицинских учреждений в плане совершенствования качества и модернизации процесса оказания медицинской помощи;

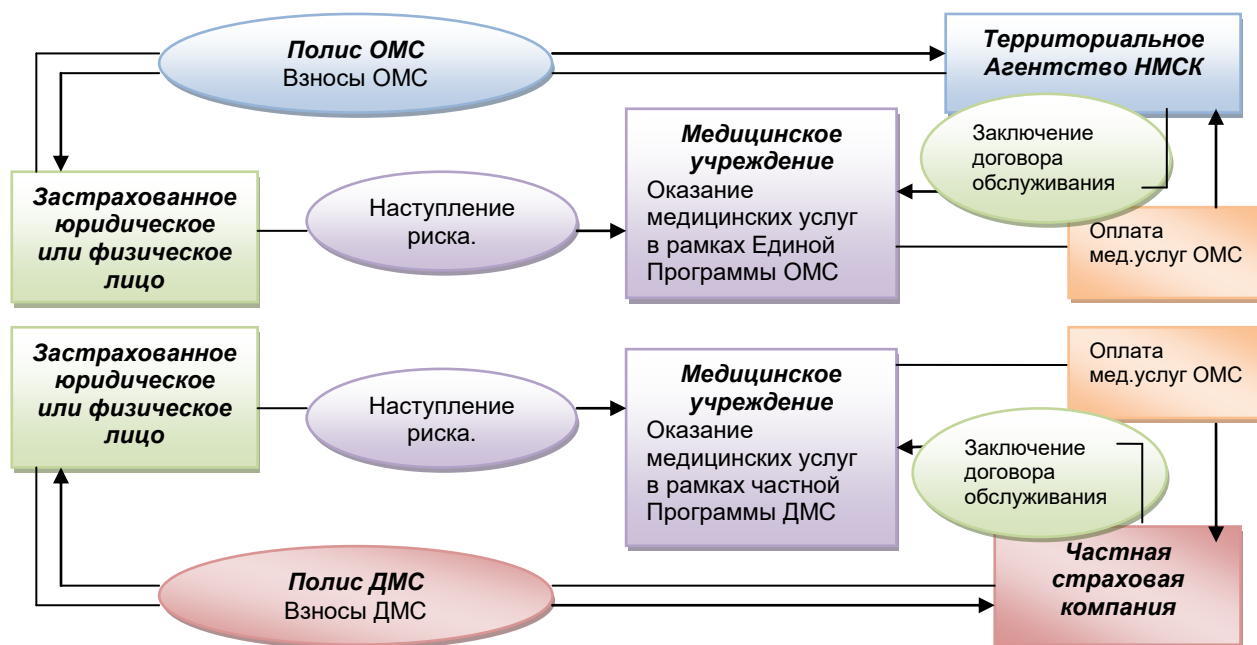
- Появление дополнительных источников финансирования системы здравоохранения за счёт денежных отчислений в рамках действия контрактов ДМС;
- Снижение финансовой нагрузки государства с одновременным улучшением состояния здоровья населения республики и др.

Однако предлагаемый вариант комбинации систем ОМС и ДМС имеет и ряд недостатков:

- Трудности чёткого разграничения финансовых обязательств по оплате медицинских услуг;
- Необходимость внедрения в организационную структуру медицинских учреждений независимого специалиста по расчётам с НМСК и частными страховыми компаниями;
- Необходимость усиления внешнего и внутреннего контроля по расходованию финансовых средств фондов обязательного и добровольного страхования.

Другой предлагаемый нами вариант возможной координации ОМС и ДМС в сфере здравоохранения Республики Молдова может быть основан на опыте Германии. Как известно, отечественная система обязательного медицинского страхования во многом похожа на применяемую в Германии. Однако в данной стране широко применяется и система добровольного медицинского страхования. В общих чертах финансирование здравоохранения в Германии происходит как за счёт фондов государственного медицинского страхования, так и за счёт частных страховых компаний. Необходимо отметить, что медицинское страхование в описываемой стране является обязательным для всех граждан, независимо от выбранного типа страховой компании, частной или государственной.

На основе векового опыта Германии в сфере финансирования здравоохранения за счёт страховых взносов, описанного ранее нами предлагается перенять некоторые элементы германской системы медицинского страхования и адаптировать для внедрения и применения в Республике Молдова. Таким образом, мы предлагаем схему взаимоотношений между участниками медицинского страхования, основанную на **конкуренции Территориальных Агентств НМСК и частных страховых компаний** (рис. 3).

Рис. 3. Комбинация систем обязательного и добровольного медицинского страхования на основе конкуренции

Источник: разработка автора

Согласно предложенной нами схеме взаимоотношений между медицинскими учреждениями, застрахованными лицами, Территориальными Агентствами и частными страховыми компаниями, основанной на конкуренции, произойдёт чёткое разграничение применения полисов ОМС и ДМС.

Применение на практике данной модели может нарушить принцип солидарности, принятый в системе социального медицинского страхования. Однако это можно частично исправить, обязав частные страховые компании включать в программу медицинского страхования минимальный перечень медицинских услуг, установленных государством в Единой Программе обязательного медицинского страхования, а наличие медицинской страховки сделать обязательным для всех граждан Республики Молдова. Таким образом, и приобретатель полиса Территориального Агентства, и страхователь частной страховой компании будут обеспечены минимумом необходимой медицинской помощи при наступлении риска. Основным преимуществом полиса государственного медицинского страхования будет являться его сравнительно низкая стоимость и доступность для всех граждан республики. Преимуществом же полиса медицинского страхования в частной страховой

компанії буде являтися більш широкий спектр можливостей отримання якісної медичної допомоги, за більш високі страхові внески. Таким чином, населенню представиться можливість вибору об'єму і якості медичних послуг в залежності від стану здоров'я і фінансових можливостей кожного. В той же час, обов'язковість наявності у громадян медичного страхування і включення в програму страхування прийнятої в республіці Єдиної Програми дозволить державі забезпечити високий рівень медичного обслуговування і як наслідок – оздоровлення населення.

Недостатками запропонованої схеми комбінації ОМС і ДМС, ґрунтованої на конкуренції можна вважати:

- Нараження принципу солідарності між багатими і бідними;
- Отток фінансових надходжень з фондів Територіальних Агентств НМСК в приватні страхові компанії;

- Підвищення складності управління і контролю фінансових потоків між медичними закладами, застрахованими особами і страховиками, державними і приватними.

Однак перераховані вище недоліки компенсуються перевагами запропонованої схеми, а саме:

- Повний охоплення населення медичним страхуванням і наданням необхідної медичної допомоги;

- Додаткове фінансування медичних закладів за рахунок укладених з приватними страховими компаніями контрактів на надання більш дорогостящої медичної допомоги;

- Можливість підбору індивідуальної програми страхування для страхователя, маючого особливі потреби в наданні тих або інших медичних послуг внаслідок ризику професійних захворювань і інших індивідуальних факторів ризику;

- Підвищення якості пропонованих програм медичного страхування внаслідок конкуренції між Територіальними Агентствами НМСК і приватними страховими компаніями;

- Обмеження фінансової підтримки держави тільки найбільш вразливими прошарками суспільства;

- Розвиток медичного обслуговування і оновлення техніко-матеріальної бази медичних закладів;

- Економія бюджетних коштів держави через впровадження на ринок медичного страхування приватного капіталу.

Застосування такої або іншої з запропонованих нами моделей буде сприяти більш інтенсивному розвитку національного здоров'я.

Висновки з проведеного дослідження. Ітак, підводячи підсумок вищесказанному, можна відзначити, що низькі доходи населення Республіки Молдова, фінансова нестійкість підприємств, непередбачуваність подій в політичній і економічній сферах обмежують рамки розвитку добровільного медичного страхування. Ще однією немаловажною причиною непривабливості ДМС можна назвати широке поширення обов'язкового страхування медичної допомоги. Для стабільного зростання частки ринку ДМС в Республіці Молдова необхідні кардинальні заходи. Однією з цих заходів може послужити застосування страховими компаніями механізму запропонованої нами так званого «економічного страхування».

Низький рівень платіжеспособності населення і високий ризик виникнення необхідності в додаткових витратах на лікування, не входить в Єдину Програму ОМС змушують шукати нові методи вдосконалення системи медичного страхування. На основі проведеного аналізу систем здоров'я в різних високорозвинутих країнах і виявлених загальних тенденцій розвитку ми пропонуємо два варіанти вдосконалення національної системи медичного страхування, ґрунтованих на співпраці або на конкуренції систем ОМС і ДМС.

Згідно запропонованої схеми взаємодій між учасниками ринку медичних послуг, ґрунтованої на співпраці між системами ОМС і ДМС, будь-яке юридичне або фізичне лице, сплачуюче внески обов'язкового медичного страхування, може одночасно укласти додатковий договір ДМС з приватною страховою компанією, маючою контракт з медичними закладами на надання медичних послуг застрахованим особам. К перевагам даної схеми можна віднести: збільшення кількості доступних медичних послуг, які можуть бути надані населенню, збільшення можливостей медичних закладів в плані вдосконалення якості і модернізації процесу надання медичної допомоги, появу додаткових джерел фінансування системи здоров'я за рахунок грошових надходжень в межах дії контрактів ДМС, зменшення фінансової навантаження держави з одночасним покращенням стану здоров'я населення республіки, і інші.

Іншим запропонованим нами варіантом можливої координації ОМС і ДМС в сфері здоров'я Республіки Молдова є конкуренція Територіальних Агентств НМСК і приватних страхових компаній. Згідно запропонованої схеми відбудеться чітке розмежування застосування полісів ОМС і ДМС. Таким чином, населенню представиться можливість вибору

объёма и качества медицинских услуг в зависимости от состояния здоровья и финансовых возможностей каждого. В то же время, обязательность наличия у граждан медицинского страхования и включения в программу страхования принятой в республике Единой Программы, позволит государству обеспечить высокий уровень медицинского обслуживания и как следствие – оздоровление населения. Преимуществами предложенной схемы являются – полный охват населения медицинским страхованием и оказанием необходимой медицинской помощи, дополнительное финансирование медицинских учреждений за счёт заключённых с частными страховыми компаниями контрактов на оказание более дорогостоящей медицинской помощи, повышение качества предлагаемых программ медицинского страхования вследствие конкуренции между Территориальными Агентствами НМСК и частными страховыми компаниями, ограничение финансовой поддержки государства только наиболее уязвимыми слоями общества, развитие медицинского обслуживания и обновление технико-материальной базы медицинских учреждений, экономия бюджетных средств государства через внедрение на рынок медицинского страхования частного капитала и другие.

Любая из предложенных нами схем изменений в процессе организации, управления и финансирования медицинских учреждений через механизм медицинского страхования, обязательного и добровольного, поможет повысить уровень финансирования системы здравоохранения и способствовать предоставлению более современных и качественных услуг населению республики.

Литература

- 1.Рифат Атун, Эрика Ричардсон, Сергей Шишкин и др. Системы здравоохранения: время перемен. Молдова: обзор системы здравоохранения. Том 10. № 5. 2008.
- 2.Шишкин С. В. О развитии медицинского страхования за рубежом. *Вопросы экономики и управления для руководителей здравоохранения*. 2005. № 9. С. 69-76.
- 3.Маклхоз Л. Системы здравоохранения: время перемен. Република Молдова, Копенгаген. Европейская обсерватория по системам здравоохранения. 2002. Том4. № 5.
- 4.Veronica Idricean. Aspecte economice și manageriale ale Asigurărilor Facultative de sănătate în Republica Moldova. Teza de doctor în medicină. Chișinău 2006.
- 5.Dumitru Lașco. Sistemul de asigurări sociale de sănătate din Romania (particularitățile județului Tulcea). Teza de doctor în economie. Chișinău 2008.
- 6.Mihail Ciocanu. Argumentarea științifică a strategiei de dezvoltare a asigurărilor obligatorii de asistență medicală în Republica Moldova. Teza de doctor habilitat în medicină. Chișinău 2008.
- 7.Constantin Ețco, Ludmila Goma, Elizaveta Reabov, Sergiu Marin și Nina Globa. Economia ocrotirii sănătății. Manual. Editura EPIGRAF, Chișinău, 2000.
- 8.Alexei Rusu. Finanțarea Sistemului Sănătății în Economia de Piață. Editura „Bussiness-Elite” S.A., Chișinău, 1999.
- 9.Legea cu privire la asigurarea obligatorie de asistență medicală, nr. 1585-XIII din 27.02.1998.
10. Legea Republicii Moldova “Cu privire la asigurări” nr. 407-XVI от 21.12.2006.

References

1. Rifat, Atun, Erica, Richardson, Sergey, Shishkin et al. (2008), Health systems: time for change. Moldova: A Review of the Health System, vol. 10, no. 5.
2. Shishkin, S.V. (2005), “On the development and medical insurance abroad”, *Questions of economics and management for health care managers*, no. 9, pp. 69-76.
3. Maklhoz, L. (2002), Health systems: time for change. Republic of Moldova, Copenhagen. European Observatory on Health Systems. Vol. 4, No. 5.
4. Veronica Idricean. (2006), “Economic and Managerial Issues of Facultative Health Insurance in the Republic of Moldova”, Doctor's thesis in medicine. Chisinau.
5. Dumitru, Lașco. (2008), The social health insurance system in Romania (particularities of Tulcea County), Doctoral thesis in economics, Chișinău, Moldova.
6. Mihail, Ciocanu (2008), “The scientific argumentation of the strategy for the development of compulsory health insurance in the Republic of Moldova”, Doctor's thesis in medicine. Chișinău. Moldova.
7. Constantin, Ețco, Ludmila, Goma, Elizaveta, Reabov, Sergiu, Marin and Nina Globa. (2000), Health care economy. Manual. EPIGRAF Publishing House, Chisinau, Moldova.
8. Alexei, Rusu (1999), Financing the Health System in the Market Economy, "Bussiness-Elite" Publishing House, Chisinau, Moldova.
9. Law on compulsory health insurance, no. 1585-XIII of 27.02.1998;
10. Law of the Republic of Moldova "On Insurance" no. 407-XVI of 21.12.2006

Стаття надійшла до редакції 25.01.2019 р.

УДК 338:620.91:633
JEL Classification: Q42

Гальчинська Ю.М.,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

ОЦІНКА РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ БІОЕНЕРГЕТИКИ ЗА РАХУНОК ВІТЧИЗНЯНОГО АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Galchynska Ju.M.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor
at the department of marketing and international trade,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ASSESSMENT OF RESOURCE SUPPORT FOR BIO-ENERGY DEVELOPMENT AT THE EXPENSE OF THE DOMESTIC AGRARIAN SECTOR

Постановка проблеми. Після вступу до Світової організації торгівлі та підписання угоди про асоціацію з ЄС в числі ключових проблем України актуалізувалися питання підвищення рівня продовольчої безпеки, зменшення імпортозалежності у споживанні енергоресурсів, зменшення енергоємності власного виробництва та в результаті підвищення конкурентної стійкості аграрного ринку. Достатній рівень продовольчої та енергетичної безпеки стає гарантією вирішення ключових економічних і соціальних проблем країни. Для України проблема послаблення енергетичної залежності безпеки має надзвичайно важливе значення, що зумовлюється насамперед сучасним станом розвитку її агропромислового комплексу, нарощування виробництва, частина якого може бути використана для задоволення енергетичних потреб.

Процеси, що відбуваються в сучасній аграрній економіці зумовлюють необхідність розробки науково-обґрунтованих заходів щодо розвитку біоенергетики, яка формує перспективи розвитку нашої держави, що обумовлено специфікою національної економіки, в якій аграрне виробництво займає важливі позиції. Нині перед державою постало важливе наукове і практичне завдання – забезпечити сталий розвиток вітчизняного аграрного сектору із використанням біоенергетичних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика питань формування і використання ресурсного забезпечення розвитку біоенергетики за рахунок аграрного сектору в межах концепції сталого розвитку була певним чином досліджена і відображена в працях провідних зарубіжних та вітчизняних вчених – В.І. Вернадського [1], Г.Г. Гелетути [2-4], В.О. Дубровіна [5], С.О. Заїки [6], Г.М. Калетника [7], Я.С. Ларіної [8], О.Г. Макачук [9], В.В. Мельниченка [10], В.Я. Месель-Веселяка [11], А.Р. Циганова [12], О.М. Шпичака [14-15] та ін. Проте, виходячи із сучасних викликів, які постають перед науковцями, вона потребує постійного дослідження й уточнення, зокрема через динамічні зміни кон'юнктури на енергоринках, розвиток науково-технічного прогресу в питаннях, пов'язаних із застосуванням альтернативних джерел енергії.

Постановка завдання. Мета статті – розробка практичних рекомендацій щодо оцінки ресурсного забезпечення розвитку біоенергетики за рахунок вітчизняного аграрного сектору, що повною мірою стосується формування концептуального бачення шляхів послаблення енергозалежності країни та забезпечення потреб в енергоресурсах за рахунок біологічних видів палива.

Виклад основних результатів дослідження. Для обґрунтованого і коректного процесу оцінки ресурсного потенціалу аграрного сектору для розвитку біоенергетики необхідно розглянути структуру посівних площ, зайнятих під вирощуванням окремих видів сільськогосподарської продукції в розрізі основних форм господарювання з метою визначення потенційних суб'єктів виробництва біомаси цільового призначення (таблиця 1).

Встановлено, що з 2000 по 2017 рік в Україні найбільша частка посівних площ зернових та зернобобових культур припадає на сільськогосподарські підприємства. Зокрема у 2017 році посівні площі сільськогосподарських підприємств становили понад 3428,1 тис. га кукурудзи, 7178,1 тис. га інших зернових, 4980,6 тис. га соняшнику, 771,5 тис. га ріпаку та кользи. Для господарств населення

частка посівної площі наведених зернових та зернобобових культур значно менша і складає 1052,6 тис. га кукурудзи, 2998,0 тис. га інших зернових, 1080,1 тис. га соняшнику, 14,2 тис. га ріпаку та кольза.

Таблиця 1

**Динаміка вирощування основних сільськогосподарських культур
в розрізі основних форм господарювання, тис. га**

Роки	Культури зернові та зернобобові	у т.ч. кукурудза	зернові без кукурудзи	Просо	Сорго	Соняшник	Ріпак та кольза
Господарства усіх категорій							
2000	12586,8	1278,8	11308,0	366,5	-	2841,6	156,7
2005	14605,2	1659,5	12945,7	120,4	-	3689,1	195,2
2010	14575,7	2647,6	11928,1	85,3	-	4525,8	862,5
2015	14640,9	4083,5	10557,4	112,8	-	5166,2	671,1
2016	14337,1	4252,2	10084,9	107,7	70,2	6086,7	449,3
2017	14560,3	4480,7	10079,6	56,1	71,0	6060,7	785,7
Сільськогосподарські підприємства							
2000	10914,1	861,5	10052,6	354,1	-	2570,9	155,5
2005	11109,3	995,0	10114,3	84,1	-	2899,1	190,7
2010	10778,0	2014,6	8763,4	66,8	21,3	3620,6	819,5
2015	10622,9	3103,4	7519,5	85,7	34,8	4155,2	654,5
2016	10397,6	3219,5	7178,1	79,4	50,4	4981,4	435,7
2017	10509,7	3428,1	7081,6	31,4	59,9	4980,6	771,5
Господарства населення							
2000	1672,7	417,3	1255,4	12,4	-	270,7	1,2
2005	3495,9	664,5	2831,4	36,3	-	790,0	4,5
2010	3797,7	633,0	3164,7	18,5	-	905,2	43,0
2015	4018,0	980,1	3037,9	27,1	-	1011,0	16,6
2016	3939,5	1032,7	2906,8	28,3	19,8	1105,3	13,6
2017	4050,6	1052,6	2998,0	24,7	11,1	1080,1	14,2

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України

Крім того важливо оцінити тенденції у нарощуванні виробництва сільськогосподарської продукції в межах окремих товаровиробників (таблиця 2). Дослідження свідчать, що з 2007 року спостерігається збільшення обсягів виробництва зернових та зернобобових культур господарствами населення. Так, у 2005 році виробництво сільськогосподарських культур складало 9225,1 тис. тонн, а у 2017 році кількість виробленої продукції зросла до 14011,6 тис. тонн.

Таблиця 2

Виробництво сільськогосподарських культур, тис. тонн

Роки	Культури зернові та зернобобові	у т.ч. кукурудза	зернові без кукурудзи	Просо	Сорго	Соняшник	Ріпак та кольза
1	2	3	4	5	6	7	8
Господарства усіх категорій							
2000	24459,0	3848,1	20610,9	426,1	-	3457,4	131,8
2005	38015,5	7166,6	30848,9	140,6	-	4706,1	284,8
2010	39270,9	11953,0	27317,9	117,1	-	6771,5	1469,7
2015	60125,8	23327,6	36798,2	213,2	-	11181,1	1737,6
2016	66088,0	28074,6	38013,4	189,7	273,5	13626,9	1153,9
2017	61916,7	24668,8	37247,9	84,4	198,5	12235,5	2194,8
Сільськогосподарські підприємства							
2000	19964,2	2231,0	17733,2	409,7	-	3025,7	131,1
2005	28790,4	4563,3	24227,1	93,8	-	3709,9	279,5

продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8
2010	29779,3	9463,5	20315,8	94,6	43,7	5585,6	1394,5
2015	46506,6	18969,2	27537,4	169,7	152,4	9549,2	1709,3
2016	52022,2	23318,6	28703,6	142,4	226,7	11730,1	1123,1
2017	47905,1	20388,7	27516,4	48,7	171,7	10596,7	2161,1
Господарства населення							
2000	4494,8	1617,1	2877,7	16,4	-	431,7	0,7
2005	9225,1	2603,3	6621,8	46,8	-	996,2	5,3
2010	9491,6	2489,5	7002,1	22,5	-	1185,9	75,2
2015	13619,2	4358,4	9260,8	43,5	-	1631,9	28,3
2016	14065,8	4756,0	9309,8	47,3	46,8	1896,8	30,8
2017	14011,6	4280,1	9731,5	35,7	26,8	1638,8	33,7

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України

Виробництво зернових та зернобобових культур сільськогосподарськими підприємствами теж збільшилось в обсягах з 19964 тис. тонн 2000 року до 47905,1 тис. тонн 2017 року. Збільшення обсягів виробництва зернових та зернобобових культур господарствами населення свідчить про підвищення рівня зацікавленості господарств до вирощування та реалізації продукції на внутрішньому та зовнішніх ринках, що своєю чергою підвищує рівень забезпеченості економіки України та перехід до більш сучасних технологій вирощування сільськогосподарських культур.

Слід відмітити, що зазначені тенденції сформувалися за рахунок підвищення урожайності сільськогосподарських культур за вказаний період. Найвищими показниками були для кукурудзи, зернових та сорго у сільськогосподарських підприємствах. Урожайність кукурудзи з 2000 року – 25,9 ц/га збільшилась до 59,5 ц/га у 2017 році, зернових без кукурудзи з 2000 року – 17,6 ц/га збільшилась до 38,9 ц/га у 2017 році, урожайність сорго з 2010 року – 20,5 ц/га збільшилась до 28,7 ц/га у 2017 році.

Серед господарств усіх категорій переважаючими культурами за показниками урожайності у 2017 році стали кукурудза та зернові. Відтак зростає забезпеченість паливно-енергетичними ресурсами, а саме, використання соломи і рослинних відходів. Енергетичний потенціал збільшується із збільшенням урожайності сільськогосподарських культур. Важливим джерелом ресурсного забезпечення аграрного сектора є експорт зернових, зернобобових та олійних культур, які складають лівову частку серед експортованої сировини в Україні. За даними Державної служби статистики України основними експортними культурами з 2005 по 2017 рік стали зернові, у т.ч. кукурудза, просо, насіння ріпаку, насіння соняшнику та олія соняшникова (таблиця 3).

Таблиця 3

Експорт та ціна сільськогосподарських культур з 2005 по 2017 рр.

	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Зернові усього									
Експорт, тис. тонн	12502	13905	14149	27114	27100	32581	37426	40249	41827
Вартість, млн дол.	1384	2467	3617	7000	6371	6544	6057	6075	6501
Ціна 1 т, дол.	110,71	177,42	255,65	258,17	235,10	200,86	161,85	150,95	155,44
Кукурудза									
Експорт, тис. тонн	2800	4052	7806	15631	16729	17557	19049	17286	19393
Вартість, млн дол.	269	786	1983	3893	3833	3351	3002	2654	2989
Ціна 1 т, дол.	96,18	193,93	253,99	249,06	229,13	190,85	157,62	153,57	154,12
Насіння ріпаку									
Експорт, тис. тонн	183	1509	1011	1298	2347	2037	1435	994	2136
Вартість, млн дол.	44	631	631	791	1197	871	570	392	882
Ціна 1 т, дол.	241,64	418,47	623,84	609,51	510,14	427,75	397,24	394,85	412,76
Насіння соняшнику									
Експорт, тис. тонн	36	410	406	282	70	74	48	197	73
Вартість, млн дол.	10	188	247	166	49	44	21	75	30
Ціна 1 т, дол.	281,18	459,28	609,16	587,47	697,72	593,77	437,95	383,87	406,02

продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Олії соняшникова									
Експорт, тис. тонн	698	2522	2492	3435	3028	4094	3682	4520	5757
Вартість, млн дол.	414	2176	2879	3742	3060	3315	2790	3416	4302
Ціна 1 т, дол.	593,25	862,76	1155,50	1089,37	1010,62	809,62	757,88	755,75	747,29
Просо									
Експорт, тис. тонн	58	51	36	50	40	-	-	-	-
Вартість, млн дол.	5	13	10	13	11	-	-	-	-
Ціна 1 т, дол.	90,08	250,05	275,66	252,68	282,72	-	-	-	-

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України

Починаючи з 2005 року, експорт зернових збільшився з 12502 тис. тонн до 41827 тис. тонн у 2017 році. Вартість 1 тонни зернових у 2005 році склала 110,71 дол./т, поступово збільшуючись до 258,17 дол./т у 2012 році. Попри це до кінця 2017 року ціна на зернові зменшилась до 155,44 дол./т. Експорт кукурудзи за 12 років зріс на 14486 тис. тонн з відповідним зростанням цін за 1 тонну. Експортні культури, дані за якими наведені вище, використовуються для виробництва біодизельного пального, біоетанолу та біогазу. Одним із напрямків використання біомаси є її переробка у рідке біопаливо: біодизель та біоетанол. За даними таблиці 3, насіння ріпаку, подрібнене і не подрібнене, а також насіння соняшнику експортувалось більшою мірою в динаміці за роками, вартість насіння ріпаку збільшилась за період 2005–2017 рр. Виробництво та вартість експорту олії соняшникової значно підвищилось у 2017 році в порівнянні з 2005 роком, з 698 тис. тонн до 5757 тис. тонн.

Формування експортних потоків окремих видів сільськогосподарської продукції своєю чергою вплинуло на їх градацію за маржинальністю. Саме виробництво експортоорієнтованих видів рослинницької продукції має порівняно високу рентабельність (таблиця 4).

Таблиця 4

Рентабельність виробництва сільськогосподарських культур в сільськогосподарських підприємствах, %

Показники	Рік				
	2010	2011	2012	2016	2017
Зернові усього	13,9	26,0	15,2	37,8	25,0
Кукурудза на зерно	29,9	38,6	19,8	45,7	23,7
Зернові без кукурудзи	6,8	17,7	11,2	32,2	26,1
Просо	11,0	32,8	-12,5	30,2	24,5
Сорго	7,1	2,9	-11,4	21,4	17,3
Насіння соняшнику	64,7	57,0	45,8	63,0	41,3
Ріпак	26,6	32,1	21,4	45,0	43,6

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України. Великі та середні с/г підприємства, форма 50 с/г.

Так, найвищий рівень рентабельності спостерігається, як правило, по насінню соняшника, у 2016 р. показник досягнув 63% в середньому по Україні, проте тенденція дещо змінилася у 2017 р., коли найбільш рентабельним був ріпак - 43,6%. Стосовно такої експортоорієнтованої культури як кукурудза на зерно, то в даному випадку прибутковість коливається за роками - від 45,7 % у 2016 р. до 23,7 % у 2017 р., або практично вдвічі. Це залежить від погодних умов і відповідно від виходу продукції з 1 га та від кон'юнктури світового ринку. Незважаючи на це, частка посівів кукурудзи в сільськогосподарських підприємствах залишається досить високою. Слід відмітити, що сільськогосподарська продукція, яка являється сировиною для виробництва біологічних видів палива, в своїй більшості є експортоорієнтована та забезпечує переважний обсяг доходів сільськогосподарських підприємств.

Одним із критеріїв доцільності переробки сільськогосподарської сировини та біомаси на біологічні види палива є рівень ціни. В даному випадку проаналізуємо цінову динаміку на види сільськогосподарської продукції, які є джерелами для виробництва біопалива (таблиця 5).

Таблиця 5

Ціна реалізації сільськогосподарських культур з 2010 по 2017 рік, грн/ц

Показники	Рік					2017 р. до 2010 р., %
	2010	2011	2012	2016	2017	
Зернові усього	112,50	136,36	155,10	340,22	377,28	335,4
Кукурудза на зерно	124,20	135,43	152,10	350,23	366,89	295,4
Зернові без кукурудзи	107,05	137,09	158,05	332,90	385,53	360,1
Просо	103,49	151,03	118,66	320,53	363,40	351,1
Сорго	105,49	122,13	146,50	316,59	420,00	398,1
Насіння соняшнику	302,80	322,49	359,09	851,46	881,51	291,1
Ріпак	293,10	416,19	392,34	913,38	1010,10	344,6

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України.

Результати аналізу цінової динаміки свідчать, що ціна зернових зросла з 112,50 грн/ц до 377,28 грн/ц, зернових без кукурудзи з 124,20 грн/ц до 366,89 грн/ц, проса з 103,49 грн/ц до 363,40 грн/ц, сорго з 105,49 грн/ц до 420,00 грн/ц, насіння соняшнику з 302,80 грн/ц до 881,51 грн/ц, ріпаку до 1010,10 грн/ц. Оскільки ціна реалізації сільськогосподарських культур в динаміці за роками збільшилась – це є підставою зробити висновок і про розширення площ для вирощування енергетичних культур та організація виробництва біодизельного пального із застосуванням новітніх світових технологій та обладнання, що є одним із пріоритетних стратегічних завдань держави.

Встановлено причинно-наслідкові зв'язки формування цін на сільськогосподарські види продукції, що є сировиною для виробництва біопалива. Зокрема встановлено кореляційну залежність ціни на кукурудзу від ціни на сиру нафту. Визначено, що найвищими ціни на кукурудзу були у 2012 році, 2014-2017 роки відзначились спадом цін, що обумовлено змінами в економіці, валютними коливаннями та позиціонуванням на ринку. Встановлено, що за цими видами продукції має місце синхронність у періодах спаду та росту цінової динаміки (рис. 1).

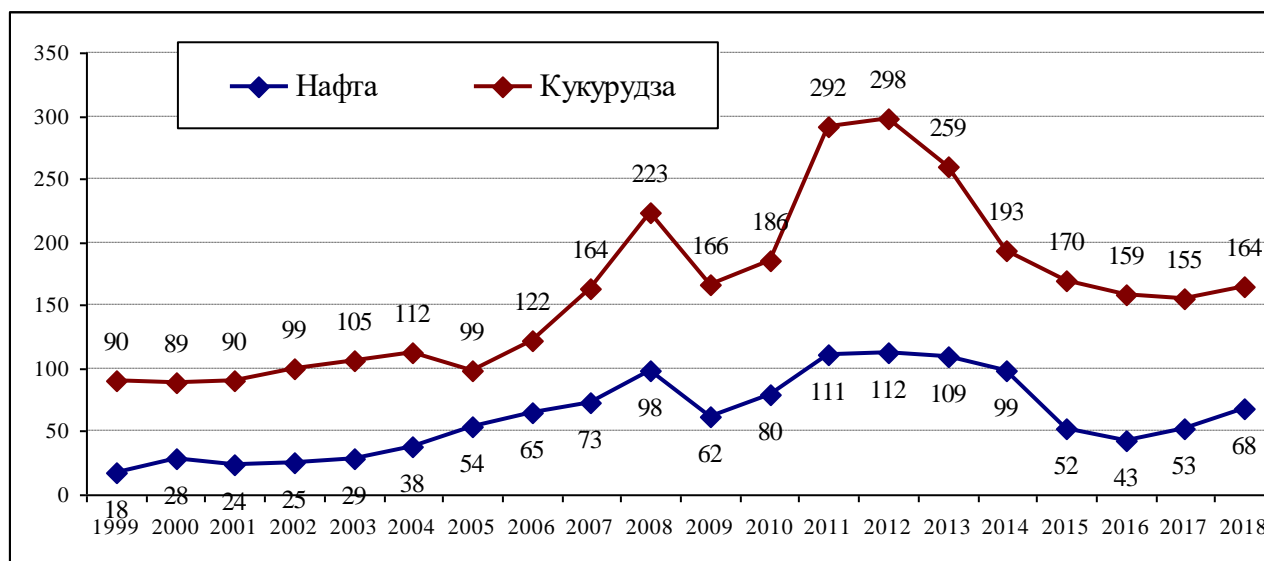

Рис. 1. Залежність цін на кукурудзу від цін на нафту в період 1999-2018 рр. на світовому ринку

Джерело: побудовано автором на основі даних World Bank Commodity Price Data (The Pink Sheet)

Для визначення впливу ціни на нафту (X) на світову ціну кукурудзи (Y) побудована кореляційно-регресійна модель залежності. За результатами дослідження можна зробити наступні висновки. Ступінь тісноти зв'язку між світовими цінами на нафту та кукурудзу є дуже сильним – R=0,923. За критерієм Фішера рівняння є статистично значимим: розрахункове значення 103,35 більше за табличне F=4,35. Значення коефіцієнту Ст'юдента (10,17) перевищує критичне значення t-критерію T_{gr}=2,09 з ймовірністю P = 0,95. Це означає, що статистично значимим є коефіцієнт рівняння при змінній X, а також з ймовірністю 0,95 підтверджує істотність впливу фактору на результат.

Кореляційно-регресійна модель залежності ціни кукурудзи від ціни на нафту має вигляд:

$$Y = 41,01555 + 1,944296 X \quad (1)$$

Значення коефіцієнтів рівняння регресії показує збільшення змінної Y при зміні X_i на одиницю відносно середньої. Отже, збільшення світової ціни на нафту на 1 \$ за bbl ціна на кукурудзу збільшується на 1,94 дол./т. Коефіцієнт еластичності показує, на скільки відсотків зміниться в середньому результативна ознака (Y) при зміні факторної ознаки (X) на 1 %.

$$E = f'(x) \cdot \frac{x}{y} \quad (2)$$

У нашому випадку для лінійної моделі рівняння зазначимо:

$$E = a_1 \cdot \frac{x}{y} \quad (3)$$

Аналіз кореляційно-регресійного зв'язку вказує на те, що збільшення ціни на нафту на 1 % призводить до збільшення ціни на кукурудзу на 0,75 % відносно середніх значень у вибірці.

В результаті оцінки стану забезпечення економіки України паливно-енергетичними ресурсами встановлено, що з 2000 до 2017 року показники виробництва первинної енергії в динаміці за роками зменшились, натомість збільшилось виробництво біопалива та відходів. Упродовж зазначеного періоду зменшено імпортозалежність в частині природного газу, проте збільшено для вугілля та залишилася на середньому рівні для нафти та нафтопродуктів. Дослідження структури внутрішнього енергоспоживання свідчить, що найбільше спожито енергії промисловістю та домашніми господарствами, найменше – сільським, лісовим та рибним господарством, сектором послуг та іншими видами діяльності.

В загальному на сьогодні наша країна має середній рівень забезпечення економіки України паливно-енергетичними ресурсами, який можливо підвищити за рахунок використання біопалива, яке виробляється з сільськогосподарської біомаси, оскільки, в Україні є достатній енергетичний потенціал соломи і рослинних відходів. Значна частина соломи після збирання пресується у тюки, брикети та пелети і використовується для опалення.

Раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) полягає в досягненні максимальної ефективності їх витрачання при існуючому рівні розвитку техніки та технології і одночасному зниженні техногенного впливу на навколишнє природне середовище. Для вирішення даної проблеми першочерговим завданням є зменшення обсягів і питомої ваги споживання природного газу та зміщення акцентів у бік відновлюваних джерел енергії та електроенергії як нетрадиційного енергоресурсу. Енергетична безпека держави визначається станом енергетичного сектора, що забезпечує реалізацію національних інтересів у енергетичній сфері на основі мінімізації загроз для достатнього і безперебійного постачання енергоносіїв та енергії споживачам.

Своєю чергою рівень енергетичної безпеки безпосередньо залежить від стану економіки країни, який обумовлює можливості формування матеріального підґрунтя та технологічного розвитку енергетичної сфери, забезпечує застосування економічних засобів та інструментів протидії загрозам внутрішнього та зовнішнього характеру через технічну модернізацію промислових підприємств, впровадження енергозберігаючих технологій, диверсифікацію джерел постачання енергоресурсів, забезпечення конкурентного середовища на енергетичному ринку. Вирішення внутрішніх проблем забезпечення енергетичної безпеки України значною мірою залежить від здатності протидіяти чи адаптуватися до впливу зовнішніх факторів, обумовлених технологічним розвитком, змінами екологічної та енергетичної політики провідних постіндустріальних країн, політичним тиском та військовими діями сусідніх держав.

Регіональні особливості формування структури споживання енергоносіїв обмежують можливості оптимізації енергетичного балансу України. Тенденції зміни геополітичної ситуації, яка є джерелом загроз енергетичній безпеці, характеризуються активізацією політичних та збройних конфліктів в регіонах, де зосереджені значні природні запаси енергоносіїв. В цих умовах ідентифікація та оцінка ключових зовнішніх загроз, аналіз їх динаміки та прогнозування змін повинні відбуватися із врахуванням внутрішніх проблем і можливостей.

Висновки з проведеного дослідження. Протягом останніх десятиліть відбувається велике виснаження і деградація нафтогазових родовищ, значно погіршуються геологічні, технічні та економічні умови їх експлуатації. Як відомо, запаси нафти і природного газу є обмеженими і вони не відновлюються. Саме тому необхідно раціонально використовувати паливно-енергетичні ресурси нашої країни.

Вирощування сільськогосподарських культур за формами господарювання вказує на те, що в Україні найбільша частка посівних площ зернових та зернобобових культур припадає на сільськогосподарські підприємства, причому спостерігається збільшення обсягів виробництва зернових та зернобобових культур господарствами населення. Урожайність сільськогосподарських культур з 2000 по 2017 рік істотно збільшилась як для сільськогосподарських підприємств, так і для господарств населення. Найвищими показники були для кукурудзи, зернових та сорго у

сільськогосподарських підприємств. Таким чином Україна має потужний потенціал для розвитку біоенергетики, яка своєю чергою є одним із стратегічних напрямків розвитку сектору відновлюваних джерел енергії, враховуючи високу залежність країни від імпорту енергоносіїв, передусім природного газу, і великий потенціал біомаси, доступної для виробництва енергії.

Література

1. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера. Москва, 2004. 261 с.
2. Гелету́ха Г. Г. Барьеры для развития биоэнергетики в Украине. *Промышленная теплотехника*. 2013. № 4. С. 63–70.
3. Гелету́ха Г. Г. Перспективи використання відходів сільського господарства для виробництва енергії в Україні. *Аналітична записка БАУ*. 2014. № 7. С. 33.
4. Гелету́ха Г. Г., Жовмір М. М., Железна Т. А. Оцінка енергетичного потенціалу біомаси в Україні. *Промышленная теплотехника*. 2011. № 33. С. 57–64.
5. Дубровін В. О., Кудря С. О., Гелету́ха Г. Г. Методика узагальненої оцінки технічно-досяжного енергетичного потенціалу біомаси. Київ, 2013. 25 с.
6. Заїка С. О. Інституційні засади розвитку біоенергетики в Україні. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького*. Серія: Економічні науки. 2014. Т. 16. № 1 (58). С. 189–194.
7. Калетнік Г. М., Булгаков В. М. Науково обґрунтовані та практичні підходи використання соломи та рослинних решток у сільському господарстві. *Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету*. Серія: Технічні науки. 2011. № 5. С. 62–68.
8. Ларіна Я. С., Діченко А. Л. Обґрунтування й можливості реалізації сільськогосподарськими підприємствами маркетингових стратегій диверсифікації на основі оцінки потенціалу біомаси. *Молодий вчений*. 2017. № 11. С. 1217–1223.
9. Мака́рчук О. Г. Світові та вітчизняні тенденції розвитку виробництва біопального. *Економіка АПК*. 2008. № 7. С. 152–155.
10. Мельниченко В. В. Кластерне моделювання розвитку біоенергетичного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Економіка та держава*. 2018. № 2. С. 124–128.
11. Месель-Веселяк В. Я. Виробництво альтернативних видів енергетичних ресурсів як фактор підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2015. № 2. С. 18-27.
12. Цыганов А. Р. Биоэнергетика: Энергетические возможности биомассы. Минск, 2012. 143 с.
13. Економічна ефективність виробництва біопалива в контексті продовольчої та енергетичної безпеки України / О. М. Шпичак, С. А. Стасіневич, Т. В. Куць та ін. Київ: ЗАТ «Нічлава», 2010. 294 с.
14. Шпичак О. М., Боднар О. В., Пашко С. О. Виробництво біопалива в Україні у контексті оптимального вирішення енергетичної проблеми. *Економіка АПК*. 2019. № 3. С. 13-19.

References

1. Vernadskyi, V.I. (2004), *Biosfera i noosfera* [Biosphere and noosphere], Ayris-press, Moscow, Russia.
2. Heletukha, H.H. (2013), "Barriers to the development of bioenergy in Ukraine", *Promyshlennaya teplotekhnika*, no. 4, pp. 63-70.
3. Heletukha, H.H. (2014), *Perspektyvy vykorystannia vidkhodiv silskoho hospodarstva dlia vyrobnytstva enerhii v Ukraini* [Prospects for the use of agricultural waste for energy production in Ukraine], *Analitychna zapyska BAU*, no. 7, pp. 33.
4. Heletukha, H.H., Zhovmir, M.M. and Zheliezna, T.A. (2011), "Estimation of the energy potential of biomass in Ukraine", *Promyshlennaya teplotekhnika*, no. 33, pp. 57–64.
5. Dubrovin, V.O., Kudria, S.O. and Heletukha, H.H. (2013), *Metodyka uzahalnenoi otsinky tekhnichno-dosiazhnoho enerhetychnoho potentsialu biomasy* [Method of the generalized estimation of the technically feasible energy potential of biomass], Kyiv, Ukraine.
6. Zaika, S.O. (2014), "Institutional Principles of Bioenergy Development in Ukraine", *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohii imeni S. Z. Hzhyskoho*. Serii: Ekonomichni nauky, no. 1 (58), pp. 189–194.
7. Kaletnik, H.M. and Bulhakov, V.M. (2011), "Scientifically grounded and practical approaches to the use of straw and plant residues in agriculture", *Zbirnyk naukovykh prats Vinnytskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu*. Serii: Tekhnichni nauky, no. 5, pp. 62–68.
8. Larina, Ya.S. and Dichenko, A.L. (2017), "Rationale and opportunities for agricultural enterprises to implement marketing diversification strategies based on biomass potential assessment", *Molodyi vchenyi*, no. 11, pp. 1217-1223.
9. Makarchuk, O.H. (2008) "World and domestic tendencies of biofuel production development", *Ekonomika APK*, no. 7, pp. 152–155.

10. Melnychenko, V.V. (2018) "Cluster modeling of the development of bioenergy potential of agricultural enterprises", *Ekonomika ta derzhava*, no. 2, pp. 124–128.
11. Mesel-Veseliak, V.Ya. (2009), "Efficiency of energy self-sufficiency in agriculture", *Ekonomika APK*, no. 2, pp. 10-14.
12. Tsyganov, A.R. (2012), *Bioenergetika: Energeticheskiye vozmozhnosti biomassy* [Bioenergy: Biomass energy potential], Minsk, Belarus.
13. Shpychak, O.M., Stasinevych, S.A., Kuts, T.V. et al. (2010), *Ekonomichna efektyvnist vyrobnytstva biopalyva v konteksti prodovolchoi ta enerhetychnoi bezpeky Ukrainy* [Economic efficiency of biofuel production in context of food and energy security of Ukraine], ZAT "Nichlava", Kyiv, Ukraine.
14. Shpychak, O.M., Bodnar, O.V. and Pashko, S.O. (2019), "Biofuel production in Ukraine in the context of the optimal solution of the energy problem", *Ekonomika APK*, no. 3, pp. 13-19.

Стаття надійшла до редакції 28.01.2019 р.

Рецензент: д.е.н., старший науковий співробітник
ННЦ «Інститут аграрної економіки» О.В. Боднар

УДК 347.211:338.43

JEL Classification: M41, O34, Q13, Q16

Кравець І.В.,
канд. екон. наук, доцент кафедри економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного управління,
Житомирський національний агроекологічний університет

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ПІДХІД

Kravets I.V.,
cand.sc.(econ.), associate professor at the department of
economic theory, intellectual property and public administration,
Zhytomyr National Agroecological University

IDENTIFICATION AND PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY IN THE ACTIVITIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND DOMESTIC APPROACH

Постановка проблеми. Функціонування сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах передбачає застосування інновацій та апробацію новацій, які виступають об'єктами права інтелектуальної власності. Об'єкти права інтелектуальної власності (ІВ) в сільськогосподарських підприємствах поділяються на промислові (торговельні марки та знаки, корисні моделі), нетрадиційні (породи тварин, сорти рослин, наукові відкриття, комерційні таємниці) та об'єкти авторського права і суміжних прав (програмне забезпечення тощо). Всі перелічені об'єкти ІВ слід забезпечувати правовим захистом та ставити на облікові баланси підприємств. Проте, без оцінки об'єктів ІВ підприємство не зможе їх обліковувати, і, відповідно, здійснювати в подальшому операції стосовно їх використання. Дослідження даного питання є особливо актуальним в контексті глобалізаційних процесів, оскільки захист ІВ та облік її об'єктів права вимагає синхронізації з сучасними міжнародними нормами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми ефективного використання та захисту об'єктів права інтелектуальної власності в діяльності підприємств присвячені наукові роботи як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Серед них варто виділити праці: О. Бутнік-Сіверського, В. Величко, В. Дайнеко, Дж. Доддса, Ю. Капіци, Д. Ітона, І. Литвинчук, Н. Лоуваарса, Дж. Сіммонса, Г. Черевка, П. Цибульова та ін. Однак, незважаючи на цінність проведених наукових досліджень з питань ідентифікації та правового захисту об'єктів ІВ, сьогодні недостатньо розкритим залишається механізм оцінки нематеріальних активів та набуття права власності на об'єкти ІВ на європейському та глобальному рівні.

Постановка проблеми. Метою статті є дослідження науково-теоретичних та практичних аспектів ідентифікації та захисту об'єктів інтелектуальної власності вітчизняних сільськогосподарських підприємств в Україні та світі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Галузь сільського господарства не стоїть осторонь інноваційних процесів у виробничій та управлінській сфері. Завжди наявний та глобально зростаючий попит на продукти харчування ставить перед підприємствами-виробниками сільськогосподарської продукції завдання задовольнити існуючі потреби та, зважаючи на зростаючу кількість населення в світовому масштабі, нарощувати виробничі потужності шляхом впровадження нових технологій, нових методів виробництва та інноваційних управлінських рішень. Сьогодні, як ніколи раніше, в сільському господарстві зосереджені новітні розробки практично всіх наукових сфер людства: роботи, дрони, генно-модифіковані продукти, нові сорти рослин та породи тварин, нові методи обробки ґрунту, GPS-навігація, новітні методи просування та продажу продукції, комплексна автоматизація роботи за допомогою технологій Big Data тощо. З огляду на стимуляцію з боку ринкового попиту щодо застосування вище перерахованих ноу-хау та створення нових – постає питання захисту та обліку об'єктів права ІВ на такі нововведення.

Захист прав ІВ в сільському господарстві здійснюється на основі нормативних актів, які регулюють відносини у сфері інтелектуальної власності України та міжнародних договорів, до яких приєдналася Україна (табл. 1). Розширення участі України у забезпеченні світового ринку продукцією сільського господарства та зміна бар'єрів входу до національного ринку іноземних виробників через інтеграційні процеси (приєднання до СОТ, ЄАВТ, Угода про асоціацію між Україною та ЄС) стали додатковим стимулом для вітчизняних виробників щодо підвищення ефективності використання таких об'єктів інтелектуальної власності, які б чітко ідентифікували їх продукцію на ринку з поміж іншої, подібної.

Таблиця 1

Національний та міжнародний рівень захисту об'єктів права ІВ в сільському господарстві України

Національний рівень захисту об'єктів права ІВ	Міжнародний рівень захисту об'єктів права ІВ (міжнародні договори, до яких приєдналась Україна)
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Конституція України; ✓ Кодекси України: Цивільний, Господарський та Митний; ✓ Закони України «Про авторське право і суміжні права», «Про електронний цифровий підпис», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про охорону прав на зазначення походження товарів»; «Про видавничу справу»; «Про інформацію»; «Про науково-технічну інформацію»; «Про захист від недобросовісної конкуренції»; «Про наукову і науково-технічну експертизу»; «Про професійних творчих працівників та творчі спілки»; «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем»; «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»; «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»; «Про охорону прав на промислові зразки»; «Про охорону прав на сорти рослин»; «Про рекламу»; «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних». 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Римська конвенція 1961 р.; ✓ Договір про патентну кооперацію 1970 р.; ✓ Бернська конвенція (Паризький акт 1971 р.); ✓ Договір ВОІВ про авторське право; ✓ Женевська конвенція 1974 р.; ✓ Паризька конвенція, Стокгольмський акт; ✓ Договір про патентне право 2000 р.; ✓ Мадридська угода 1891 р.; ✓ Мадридський протокол 1989 р.; ✓ Договір про закони щодо товарних знаків 1994 р.; ✓ Міжнародна конвенція про охорону нових сортів рослин; ✓ Будапештський договір 1977 р. ✓ Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС).

Джерело: сформовано автором на основі [1]

Підприємства сільського господарства забезпечують індивідуалізацію своєї продукції шляхом використання таких об'єктів інтелектуальної власності, як торговельні марки, торгові знаки, комерційні найменування та ін. Існує низка підприємств, які займаються виробництвом, переробкою і реалізацією своєї продукції тваринного та рослинного походження під власними торговими марками і знаками (ТМ Глобіно, ТМ «М'ясна весна» (компанія АПК-Інвест), ТМ «Укрпромпочах-95», «П'ятачок» (ТОВ Насташка), ТМ «Наша Ряба», ТМ «Легко» (група компаній ПАТ «Миронівський хлібопродукт»), ТМ «Верес» (група компаній «Верес»), ТМ «Чумак» (ТОВ «Чумак»), «Молокія» (ПрАТ «Тернопільський молокозавод»), «Наш сік» і «Jaffa Select», ТМ «Чудо-Чудо» (ПрАТ «Одеський консервний завод дитячого харчування» та багато ін.). Така індивідуалізація на ринку сприяє збільшенню обсягів продажу через прихильність споживачів, а її реєстрація страхує виробника від недобросовісної конкуренції, дозволяє поставити об'єкт ІВ на обліковий баланс підприємства та надає можливість додаткового прибутку у вигляді роялті або паушальних платежів.

В Україні обов'язковою умовою захисту торговельної марки (ТМ), як і у більшості країн світу, є її реєстрація. В Цивільному кодексі України статтею 494 зазначено, що набуття прав ІВ на ТМ засвідчується свідоцтвом. Свідоцтво України на знак для товарів і послуг видається від імені держави

Міністерством економічного розвитку і торгівлі України. Строк дії даного свідоцтва становить 10 років з дати подання заявки до ДП «Український інститут інтелектуальної власності» і, в разі необхідності, продовжується установою за запитом власника свідоцтва щоразу на 10 років. Провідними правовими ознаками охоронної спроможності ТМ є той факт, що вона повинна бути наділена унікальністю (не бути схожою на інші торговельні марки) та не бути оманливою (не вводити споживачів в оману).

Ціна реєстрації ТМ в Україні стартує від 1000 тис. грн і залежить від кольорової гами, кількості класів, в яких планується зареєструвати ТМ тощо. Перевірка ТМ на унікальність, а саме співставлення її з вже існуючими ТМ коштує в ДП «Український інститут інтелектуальної власності» (надалі – Укрпатент) – 850 грн [2]. Тривалість процедури оформлення свідоцтва становить близько 1,5 року. При цьому існують підприємства (патентно-юридичні компанії), які на комерційній основі надають послуги з консультаційних та практичних питань стосовно реєстрації ТМ в Україні. Ціна прискореної реєстрації ТМ в такій фірмі складатиме близько 8000 грн для чорно-білого словесного знака в одному класі МКТП. У вартість входить:

- пошук знака (співставлення з вже існуючими);
- послуги патентної фірми;
- три державних мита;
- послуги Укрпатенту за тарифом «прискорена реєстрація»).

За користування та реєстрацію домену .UA доведеться заплатити від 600 до 850 грн на рік (в залежності від компанії-реєстратора доменів).

Слід зазначити, що правова охорона товарного знака (ТМ) обмежена територією тієї країни, в якій зареєстровано даний товарний знак (ТМ). Це означає, що ТМ сільськогосподарського або переробного підприємства, яка зареєстрована на території України має правову охорону виключно на території України. Таким чином, зареєстрована ТМ в Україні не має правової охорони на території інших держав до моменту, поки не буде здійснено її реєстрацію на території інших держав.

Міжнародне законодавство та національні законодавства більшості країн надають право на використання ТМ та дозволяють здійснювати реєстрацію ТМ та знаків на ім'я нерезидентів цих країн, а саме на ім'я юридичних та фізичних осіб – резидентів інших держав. Міжнародна реєстрація ТМ – це реєстрація словесного чи графічного позначення одночасно в декількох країнах світу, що дозволяє отримати статус торгової марки чи знаку в цих країнах.

В світовій практиці існують два варіанти реєстрації товарних знаків (ТМ) в інших державах:

- безпосереднє звернення в Патентні відомства кожної окремої держави;
- використання системи Мадридської угоди та Мадридського протоколу.

У першому випадку, слід дотримуватися вимог і термінів, встановлених законодавчою базою кожної країни, і для подання заявки на реєстрацію звертатися до патентного повіреного країни мовою вказаної країни. Строки реєстрації різняться в залежності від країни (наприклад, на відміну від України, де цей термін складає близько 1,5-2 роки, в Німеччині він на 12 місяців більший). Істотним є також той факт, що для подання кожної заявки необхідні не тільки її переклад, але і оплата послуг зареєстрованих у цих країнах патентних повірених.

Задля подолання даних труднощів світовою спільнотою ще в 1891 році було розроблено «Мадридську угоду про міжнародну реєстрацію товарних знаків», до якої в 1976 р приєднався і Радянський Союз. За Мадридською системою можна одержати міжнародну реєстрацію одночасно в декількох країнах-учасниках Мадридської угоди і/або Протоколу до нього.

Особливості та переваги Мадридської системи:

- реєстрація знаку відразу в декількох країнах (станом на листопад 2017 року країнами-членами Мадридської угоди є 100 країн) [8];
- за умовою цієї системи оформляється одна заявка, з зазначенням країн, в яких запрошується охорона;
- можливість оформлювати міжнародну заявку на основі декількох національних свідоцтв або заявок;
- заявка на міжнародну реєстрацію може бути подана на одній з офіційних мов (французька, англійська або іспанська);
- заявка подається через Патентне відомство України, тобто немає необхідності в послугах іноземних патентних повірених;
- оплачується єдиний митний платіж за подання заявки на міжнародну реєстрацію знаку;
- строк експертизи заявки міжнародної реєстрації ТМ обмежений 12 місяцями.

Слід зазначити, що міжнародна заявка на реєстрацію торгової марки (знаку, комерційного позначення) може бути подана тільки після того, як відповідна національна заявка буде зареєстрована в національному відомстві країни.

У разі виникнення потреби збільшити кількість країн, у яких необхідна охорона торговельної марки або знаку, наприклад, через відкриття нових ринків збуту в даних країнах (експорт), власнику ТМ слід зробити заяву про «територіальне розширення». Така заява подається до національного Патентного відомства міжнародної реєстрації і публікується в журналі “Les Marques Internationales”. Територіальне розширення діє з дати запису про нього в Міжнародному реєстрі, і припиняє дію по

закінченню терміну дії міжнародної реєстрації. Правила подання міжнародних заявок до Міжнародного бюро Всесвітньої організації інтелектуальної власності викладені в Інструкції до Мадридської угоди.

Як правило, процедура реєстрації за Мадридською системою триває 1-1,5 роки з моменту, коли був отриманий сертифікат. Заявка на дану міжнародну реєстрацію супроводжується сплатою митних платежів в Міжнародне бюро ВОІВ, оплата здійснюється в швейцарських франках. Нижче наведено розмір базового і додаткового митних платежів.

Розмір базового митного платежу становить:

- знак в чорно-білій гамі – 653 швейцарських франків;
- знак в колірній гамі – 903 швейцарських франків.

Розмір додаткового митного платежу становить:

- за кожен додатковий клас товарів і/або послуг (понад три класи) – 100 швейцарських франків;
- за кожен країну, в якій необхідна додаткова реєстрація – 100 швейцарських франків.

Окрім вищезазначених мит існують індивідуальні митні платежі, які встановили деякі країни-учасниці.

Істотно вищою є вартість реєстрації товарного знаку за системою Мадридського протоколу, та при цьому не вимагається реєстрація ТМ у національному відомстві країни заявника.

У відповідності зі статтею 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» (далі – Закон про товарні знаки) власник свідоцтва на товарний знак має право видати будь-якій особі дозвіл на використання знака на підставі ліцензійного договору. Вимоги законодавства України щодо ліцензування прав на товарні знаки практично аналогічні нормам, застосовуваним в інших країнах. При цьому можна виділити деякі особливості українського законодавства, на які варто звернути увагу. Чинне законодавство в сфері інтелектуальної власності містить спеціальний порядок введення в дію ліцензійних договорів. Так, відповідно до пункту 6 статті 16 Закону «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» чітко розрізняють поняття:

- «дійсність ліцензійного договору»;
- «дія ліцензійного договору у відношенні інших осіб».

На підставі зазначеної норми можна зробити висновок, що:

- 1) для сторін ліцензійного договору його дія настає з моменту фіксації договору в простій письмовій формі і підписання сторонами;
- 2) для інших осіб ліцензійна угода (договір) стає діючою з дати публікації даних про видачу ліцензії в офіційному бюлетені і внесення цих даних до державного реєстру.

Україна здійснює реєстрацію ліцензійних договорів відповідно до «Інструкції про подачу, розгляд, публікацію і внесення до державного реєстру зведень про передачу права власності на знак для товарів і послуг, і видачі ліцензії на використання знака (міжнародного знака) для товарів і послуг». За даною Інструкцією можливі тільки два види ліцензій – виняткова і невиняткова ліцензії.

Причини оцінки об'єктів ІВ в діяльності сільськогосподарських підприємств:

- віднесення об'єктів ІВ в статутний капітал або капітальні фонди;
- вартісний розрахунок права використання та управління об'єктами ІВ у зв'язку з укладенням ліцензійного договору;
- отримання банківського кредиту під заставу виключних прав на ІВ;
- визначення розміру авторської винагороди;
- складання бізнес-плану для залучення додаткового інвестиційного капіталу;
- визначення розміру податку при даруванні об'єктів ІВ;
- визначення збитків у разі порушення прав на об'єкти ІВ тощо.

Для сільськогосподарських підприємств оцінка інтелектуальної власності необхідна також в наступних ситуаціях:

- реорганізація підприємства;
- ліквідація організації;
- зміна вартості активів організації.

Залежно від ситуації виокремлюють два види оцінки:

- оцінка вартості при обміні або ринкова вартість;
- оцінка вартості при використанні або інвестиційна вартість.

В першій групі береться в розрахунок справедлива і оціночна вартість, в другій – первісна вартість визначається на основі фактичних витрат та залишкової вартості.

Окрім таких об'єктів ІВ як торговельні марки (знаки, комерційні позначення) сільськогосподарські підприємства можуть володіти правами ІВ на такі об'єкти (у вигляді свідоцтв, патентів, реєстрацій, ліцензій), як породи тварин, сорти рослин, винахід (корисну модель), комп'ютерна програма, бази даних, промислові зразки, конфіденційна інформація тощо [3, с. 21; 6, с. 4; 7]. Таким чином, оцінка та облік об'єктів інтелектуальної власності сільськогосподарських підприємств починається з ідентифікації самого об'єкта у відповідності до економічного та часового підґрунтя його створення. Так, якщо об'єкт ІВ з'явився в результаті довготривалих досліджень, які супроводжувалися

довгостроковими інвестиціями, то, витрати на таку дослідницьку роботу відносять до витрат звітного періоду. Витрати, пов'язані з дослідженнями та розробками на сільськогосподарських підприємствах обліковуються загальною сумою без розподілу по культурах і породах, які одночасно перебувають на випробовуванні. Слід наголосити, що практично неможливо визначити вартість нових порід тварин або сортів рослин, виходячи з суми фактичних витрат. Створення нових сортів і порід потребує тривалого часу (від 5 до 15 років), що ускладнює процес оцінки нового сорту чи породи. Тому, як правило, їх оцінюють на основі комбінації двох вищезазначених методів, а витрати відносять частково до капітальних інвестицій (введення нових порід тварин), а частково – до поточних витрат (витратні робочі матеріали та обслуговування дослідження).

Облік об'єктів ІВ здійснюється на основі Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи», методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку нематеріальних активів, які затверджені наказом Міністерства України від 16 листопада 2009 р. (№ 1327) та міжнародного стандарту фінансової звітності 38 «Нематеріальні активи». Права на ТМ (знаки для товарів та послуг), комерційні позначення (фірмові найменування тощо) належать також до об'єктів нематеріальних активів, крім тих, витрати на придбання яких визнаються податковим кодексом України як роялті. Слід відмітити, що витрати, пов'язані з придбанням торговельної марки, а саме вартість виключних майнових прав, реєстраційні витрати, сплата мита формуватимуть первісну вартість ТМ на рахунок 15 «Капітальні інвестиції».

Зазначимо також, що право власності на придбану торговельну марку підлягає амортизації. Відповідно до п. 26 П(С)БО 8 метод амортизації такого нематеріального активу обирається підприємством самостійно на базі отримання майбутніх економічних вигід, враховуючи:

- ✓ строки використання таких активів;
- ✓ знос, що передбачається;
- ✓ обмеження (правові або інші) щодо строків використання;
- ✓ очікуваний спосіб використання нематеріальних активів підприємством [4; 5].

У випадку, коли підприємство не може визначити умови отримання майбутніх вигід, амортизація нараховується із застосуванням прямолінійного методу. Розрахунок амортизації у випадку застосування відповідних методів нарахування здійснюється згідно з П(С)БО 7 «Основні засоби» (п. 27 П(С)БО 8).

Виплати, пов'язані з роялті можна розподіляти до валових витрат (доходів) підприємства. Відповідно до Закону України (п. 4.1.4 ст. 4) «Про оподаткування прибутку підприємств» платежі у вигляді роялті відносяться до валових доходів одного платника податків, а відповідно до п. 5.4.2 ст. 5 – до валових витрат іншого. Однак, слід зазначити, що не варто іменувати даний платіж «паушальним», оскільки в такому випадку юридична особа може не потрапити під дію норми даного закону і, відповідно, не зможе розподілити платежі до валових витрат. Провідна мета ліцензіата – зменшити базу оподаткування за рахунок віднесення роялті до валових витрат, а після цього нарахувати податок на прибуток на суму, що залишилася. Отже, власник нематеріального активу у вигляді торговельної марки (знака для товарів та послуг), патенту може не лише використовувати його у господарській діяльності, але й передавати його в користування іншим особам за ліцензійним договором, отримуючи при цьому винагороду.

Висновки з проведеного дослідження. 1. Сучасні умови функціонування сільськогосподарських підприємств характеризуються високим ступенем внутрішньої та зовнішньої конкуренції. Оскільки товар певної ринкової ніші, вироблений аграріями, за своїми природними властивостями не є унікальним (ніша «молоко та молочні продукти», «м'ясо та м'ясні вироби», «овочі», «фрукти» тощо), то індивідуалізація товару, виокремлення його з-поміж схожих через реєстрацію власної торговельної марки є унікальною можливістю стабілізації та зростання споживчого попиту. І тут криється двостороння вигода. Для споживача – це спрощення процедури вибору, певні гарантії якості та «антифальсифікату». Для власника торговельної марки – розширення кола споживачів, правовий захист від недобросовісної конкуренції, нові офф-лайн та он-лайн ринки збуту.

2. При виході на світовий ринок аграрної продукції зареєстрована в Україні торговельна марка національних товаровиробників може бути також зареєстрована як міжнародна на доволі вигідних умовах за Мадридською угодою в понад ста країнах світу. З огляду на інтеграційні процеси, в яких перебуває Україна, дана процедура є не нагодою, а необхідністю для багатьох сільськогосподарських підприємств вже сьогодні. Окрім того, володіння нематеріальним активом у вигляді торговельної марки (знака для товарів та послуг) можна використовувати не лише у власній господарській діяльності, але й передавати його в користування іншим особам на підставі ліцензійного договору, отримуючи при цьому економічну вигоду.

3. Об'єкти права ІВ у вигляді торговельних марок (знаків, комерційних позначень тощо), як нематеріальний актив сільськогосподарських підприємств, з метою ефективного його використання мають бути ідентифіковані, зареєстровані та поставлені на обліковий баланс згідно Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 або згідно міжнародного стандарту фінансової звітності 38 «Нематеріальні активи».

Реалізація сільськогосподарськими підприємствами стратегії ефективного управління об'єктами права ІВ дозволить не тільки втримати і посилити свої позиції на ринку, а й надасть можливість вітчизняним виробникам бути впізнаними, поважними, значимими: стати національними та міжнародними брендами з бездоганною репутацією.

Література

1. Верховна Рада України: веб-сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 17.02.2019).
2. Перелік платних послуг Державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності». Офіційний сайт українського інституту інтелектуальної власності (Укрпатент), URL: http://www.uipv.org/i_upload/file/perelik-21022017.pdf (дата звернення: 17 січня 2019).
3. Литвинчук І. Л. Управління інтелектуальною власністю в системах AR4D (agricultural research for development): монографія. Житомир: Видавництво «Житомирський національний агроекологічний університет», 2017. 618 с.
4. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку: Наказ міністерства фінансів України від 18. жовт. 1999 р. № 242, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99> (дата звернення: 18 січня 2019).
5. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3689-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12> (дата звернення: 20 січня 2019).
6. Eaton, Derek, Louwaars, Niels, Tripp, Rob. "Intellectual Property Rights for Agriculture in International Trade and Investment Agreements: A Plant Breeding Perspective", 2006. URL: openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/9645/370360ARD0Note111IPR1Agri01PUBLIC1.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 23 січня 2019).
7. Mywish Maredia, Frederic Erbisch, Anwar Naseem, Amie Hightower, James Oehmke, Dave Weatherspoon, & Christopher Wolf. Public Agricultural Research and the protection of Intellectual Property: Issues and Options, 1999. URL: <http://www.agbioforum.org/v2n34/v2n34a16-maredia.pdf> (дата звернення: 19 січня 2019).
8. The official site of World Intellectual Property Organization (2019). WIPO-Administered Treaties. WIPO Bodies. Assembly (Madrid Union (Marks), URL: https://www.wipo.int/treaties/en/ShowResults.jsp?lang=en&search_what=B&bo_id=20 (дата звернення: 20 січня 2019).

References

1. The official website of Verkhovna Rada of Ukraine (2019), available at: <http://zakon.rada.gov.ua> (access date 17 February 2019).
2. The official website of the Ukrainian Institute of Intellectual Property (2019), List of paid services of the State Enterprise "Ukrainian Institute of Intellectual Property", available at: http://www.uipv.org/i_upload/file/perelik-21022017.pdf (access date 17 January 2019).
3. Lytvynchuk, I.L. (2017), *Upravlinnia intelektualnoiu vlasnistiu v systemakh AR4D (agricultural research for development)* [Intellectual property management in the AR4D-systems (agricultural research for development)], monograph, ZNAEU, Zhytomyr, Ukraine, 618 p.
4. Ministry of Finance of Ukraine (2008), Order of the Ministry of Finance of Ukraine "About approval of the Regulation (standard) of accounting", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99> (access date 18 January 2019).
5. The Verkhovna Rada of Ukraine (1994), The Law of Ukraine "On the Protection of Rights to Trademarks for Goods and Services", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12> (access date 20 January 2019).
6. Eaton, Derek, Louwaars, Niels, Tripp, Rob (2006), "Intellectual Property Rights for Agriculture in International Trade and Investment Agreements: A Plant Breeding Perspective", available at: openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/9645/370360ARD0Note111IPR1Agri01PUBLIC1.pdf?sequence=1&isAllowed=y (access date 23 January 2019).
7. Mywish Maredia, Frederic Erbisch, Anwar Naseem, Amie Hightower, James Oehmke, Dave Weatherspoon, & Christopher Wolf (1999), Public Agricultural Research and the protection of Intellectual Property: Issues and Options, available at: <http://www.agbioforum.org/v2n34/v2n34a16-maredia.pdf>, (access date 19 January 2019).
8. The official site of World Intellectual Property Organization (2019), WIPO-Administered Treaties. WIPO Bodies. Assembly (Madrid Union (Marks), available at: https://www.wipo.int/treaties/en/ShowResults.jsp?lang=en&search_what=B&bo_id=20 (access date 20 January 2019).

Стаття надійшла до редакції 22.02.2019 р.

Рецензент: д.е.н., професор Житомирського національного агроекологічного університету Є.І. Ходаківський

УДК 330.101.541
JEL Classification E 30

Маршалок Т.Я.,
канд. екон. наук, доцент,
докторант кафедри податків і фіскальної політики,
Тернопільський національний економічний університет

ЕКОНОМІЧНІ ХВИЛІ ТА ЦИКЛИ В НАУКОВИХ ТЕОРІЯХ, СЦЕНАРІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КОН'ЮНКТУРИ

Marshalok T.Ya.,
can.d.sc.(econ.), assoc. prof., doctoral candidate
at the department of taxes and fiscal policy,
Ternopil National Economic University

ECONOMIC WAVES AND CYCLES IN THE SCIENTIFIC THEORIES, SCENARIOS OF ECONOMIC CONJUNCTURE

Постановка проблеми. Кожен громадянин своєї країни бажає для неї процвітання, розвитку та економічного зростання. Таке бажання виникає не лише через патріотичні почуття, велику любов до землі де проживає індивід. Причиною таких бажань є те, що громадяни процвітаючих країн, де панує високий рівень соціально-економічного розвитку, високі стандарти життя, доходів громадян, приваблює економічне середовище отримують більший рівень інтелектуального, гуманітарного, соціального, економічного, фінансового задоволення, ніж громадяни бідних, політично та економічно кволих країн, де спостерігається низький рівень розвитку соціальних стандартів, відсутня довіра до влади, немає принципів верховенства права.

Проте ті країни, які є лідерами за розвитком в світі, та ті, що інтенсивно розвиваються, також час від часу стикаються з періодичними змінами в економіці, коли на фоні загального макроекономічного зростання настають такі періоди, коли індикатори (показники) знижуються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Періодичні зміни економічних показників були описані багатьма вченими економістами, до яких відносять праці М. Туган-Барановського, М. Кондратьєва, К. Жюгляра, Джозефа Кітчена, Й. Шумпетера. До сучасних зарубіжних вчених, що продовжують досліджувати економічні цикли, а головне антициклічне регулювання є: П. Дуглас, Ч. Плосер, Е. Прескот, П. Самуельсон, Р. Солоу, У. Свен, Ф. Кідленд, серед вітчизняних науковців варто виділити напрацювання Т. Богдан, Д. Лук'яненко, А. Поручника, Я. Столярчука, В. Сацика, О. Лактінової.

Періодичні зміни в економіці були об'єктом досліджень представників неокласичного, кейнсіанського, неокейнсіанського напрямів економічної теорії. Вчені зосереджували свою увагу та наступних проблемах: під впливом чого виникають економічні коливання, що є причиною таких змін, як можна швидко подолати економічні спади, чи причиною виникнення хвиль в економіці є певні природні закономірності, прорахунки державної політики в економічній сфері, чи можливо невігластво уряду країни? Чи що саме парадоксальне, хвилі виникають в той момент і протягом того проміжку часу, коли такі кон'юнктурні зміни приносять зиск для окремої купки осіб? Саме тому, природа походження, особливості функціонування, шляхи подолання, вміння передбачити та запобігти виникнення економічних коливань в економіці є тими основними питаннями, які ще досі є дискусійними, та все ж потребують вирішення.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд особливостей природи економічних хвиль та циклів в наукових теоріях, сценарії розвитку економічної кон'юнктури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Саме тому, ми спробуємо дати відповіді на визначені запитання через призму фіскальної політики. Розуміємо, що фіскальна політика є лише однією із багатьох складових цілої системи, яка стосується економічних коливань, проте на наш погляд одна із головних, правильне використання інструментів якої здатне забезпечити ефективний розвиток економіки країни, унеможливити економічні спади та депресії, завадити перегрівам економіки.

Для кращого розуміння поставленої економічної проблеми, необхідно вияснити сутність понять «цикл» та «хвиля», адже на наше глибоке переконання це дещо різні поняття, які містять не однакові наповнення. Різниця між циклами та хвилями на наш погляд полягає в наступному.

Цикл завжди є повторюваним, відрізняється закінченістю. Наприклад, цикл прання, цикл готування їжі, виробничий цикл та ін. Ми завжди з чогось розпочинаємо і на чомусь закінчуємо. Наприклад, господиня, яка готує одну і ту ж страву, завжди виконує приблизно однаковий набір дій, який повторює кожного дня. Приготувавши страву, господиня дає час їй трохи остинути, після чого

подає її для споживання, а це вже інший закінчений цикл. Після того як каструля спустошується, розпочинається новий цикл приготування їжі. Проте, незважаючи на постійно повторювані дії, господаря має можливість до самоудосконалення, застосування нових інгредієнтів, має можливість експериментувати. Схожу ситуацію ми маємо змогу спостерігати і у економіці.

Тоді як хвиля в нашому розумінні має глибину та висоту, вона може бути вищою чи нижчою відносно часу, протягом якого вона утворилася та рухається, хвиля знаменується своєю протяжністю – як довго хвиля набирає свого найвищого рівня і як низько вона опускається, а також хвиля має свою силу з якою вона несеться.

Наші висновки підтверджуються наведеними тлумаченнями зазначених понять.

Зустрічаємо таке визначення циклу (лат. *cyclus*, від грец. *Kuklos* – круг) – завершена послідовність функціонування матеріально-технічних компонентів об'єкта (явища) в просторі та часі. Коло подій, явищ, частин [1].

Цикл – сукупність взаємозв'язаних явищ, процесів, що створюють закінчене коло розвитку протягом якогось проміжку часу (напр., Ц. виробничий, Ц. парової машини, двигуна внутрішнього згоряння). Закінчений Ц. – технологічний процес, за яким певний продукт переробки багаторазово повертається до вихідної операції і бере участь у наступному циклі переробки. У гірничій справі це, напр., процес подрібнення руди в замкненому Ц., багаторазове використання технологічної води в Ц. збагачення після її реґенерації (прояснення) [1].

У «Економічній енциклопедії» знаходимо наступне визначення циклу (*зр. kyklos* – коло) – сукупність процесів, робіт, операцій, які утворюють закінчену кругову послідовність [2, с. 880].

Що ж стосується трактування виробничого циклу, під ним необхідно розуміти:

Виробничий цикл – це інтервал часу від початку до закінчення процесу виготовлення продукції, тобто час, протягом якого запущені у виробництво предмети праці перетворюються у готову продукцію. Він обчислюється для одного виробу або певної їх кількості, що виготовляється одночасно [3].

Тоді як хвиля – має різні тлумачення [4]:

- хвиля – зміна стану середовища (збурення), яке поширюється в просторі й переносить енергію. В багатьох випадках з поширенням хвиль пов'язано передачу інформації.

- хвиля – процес розповсюдження коливань у будь-якому фізичному середовищі.

Хвильовий процес – процес передачі коливань. При цьому частинки середовища не рухаються разом з хвилею, а коливаються навколо своїх положень рівноваги. Середовищем, у якому поширюються хвилі може бути як речовина, так і вакуум, наприклад, у випадку електромагнітних хвиль. У вакуумі поширюються також недавно зафіксовані гравітаційні хвилі. Залежно від характеру руху частинок середовища при поширенні розрізняють наступні типи хвиль: поздовжні (*Longitudinal waves*), поперечні (*Transverse waves*), а також хвилі на поверхні води (*Water waves*) та на поверхні пружного тіла. В цих двох останніх хвилях рух частинок середовища відбувається по більш складних траєкторіях (*Rayleigh waves*).

Хвилі характеризують величиною збурення – амплітудою й напрямком поширення. Швидкість поширення хвилі визначається властивостями середовища та геометрією області існування хвильового збурення і не пов'язана зі швидкістю руху частинок середовища при передачі збурень. Хвилі одного типу з різними рівнями збурень (різні локальні швидкості руху частинок середовища) поширюються з однаковою швидкістю. Часто при описі хвильових рухів для швидкості поширення збурень використовують поняття швидкість руху або швидкість світла.

Хвильові збурення виникають під час руху тіл в рідинах та газах та при нестационарному навантаженні пружних тіл. Затрати енергії на формування хвильових збурень визначається величина хвильового опору.

На відміну від циклу, в економічних словниках нами не знайдено визначення «Хвиля», «економічна хвиля». Проте уникати визначення «Економічна хвиля», на нашу думку є недоречним, адже зважаючи на наші висновки та трактування поняття подане в тлумачних словниках, вважаємо що певні процеси, які відбуваються в економіці піддаються визначенню «хвиля», саме на економічних хвилях ми зосередимо свою увагу досліджуючи глибини економічних криз, висоти економічних бумів.

Саме через особливості цих понять ми повинні дотримуватися наступної логіки дослідження. При дослідженні змін в економіці, необхідно визначати стадії циклу: бум (найвища на даному етапі точка розвитку), спад (погіршення, відхилення в гіршу сторону показників від найкращого показника), депресія (найвища точка цьому етапі, яка відображає найгірші значення економічних індикаторів) та піднесення (відхилення в сторону зростання економічних показників від найгіршого показника). Завершеним вважається цикл, коли змінюється траєкторія руху (значення економічних індикаторів змінюються на протилежні) в протилежному напрямку. В нашому дослідженні використовуватимемо наступні типи економічних циклів: *цикл піднесення* та *економічний бум* (зміна показників від найгіршого до найкращого) та *цикл сповільнення* та *реcesії* (зміна показників відбувається в сторону зниження, погіршення).

Тоді як досліджуючи економічні хвилі, необхідно визначити глибину та висоту хвилі (саме значення економічних індикаторів, чи вони зазнали значних змін відносно попередньої хвилі),

протяжність (тривалість протягом якої відбувається зростання економічних показників) такої хвилі, і чи хвиля нарощує силу чи вона її втрачає відносно попередніх значень показників таких хвиль.

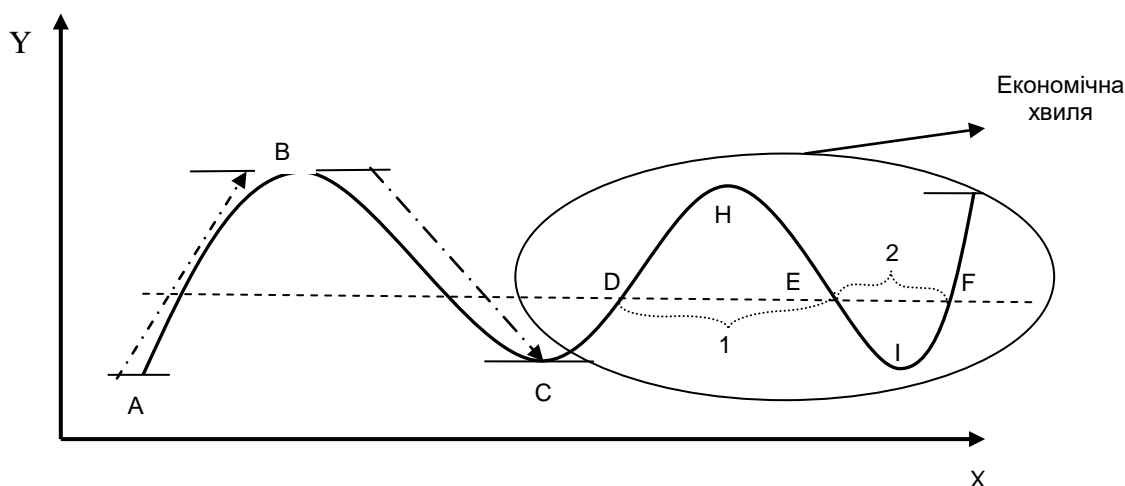

Рис. 1. Економічний цикл та економічна хвиля

Джерело: розроблено автором

Аналізуючи наведені визначення циклу та хвилі, а також користуючись власними міркуваннями, ми спробували графічно відобразити економічні цикли та хвилі. Зокрема відрізок **A-B** відображає **цикл піднесення**, тоді як відрізок на ділянці **B-C** відображає **економічний цикл рецесії**. Відповідно до наведеного рисунку цикл має свої крайні точки, якими в цьому випадку є літери **A;B;C**, які характеризують початок і закінчення. Проте через деякий проміжок часу (вісь X), цикли в економіці повторюються.

Економічна хвиля на цьому рисунку відображена і обмежена площею овалу. Хвилі притаманні різні положення вершин (**B** вище **H**) і глибин (**A** нижче **I**), а також хвилі є різними за часовими параметрами, зокрема тривалість **хвилі 1** є довшою ніж **хвилі 2** (відрізок **D-E** є довшим ніж відрізок **E-F**).

Саме тому, силу хвилі ми можемо порохувати визначивши основні макроекономічні показники, їх динаміку, глибину їх зниження та висоту їх зростання, тривалість протягом якого відбуваються зміни від крайньої точки до крайньої наступної такої ж точки, час протягом якого спостерігаються рецесія та поживавлення. В той час початок, тривалість чи завершення економічного циклу, необхідно аналізувати за крайніми змінами економічних показників (теперішнього до попереднього).

Дотримуючись такої логіки, нам буде простіше ідентифікувати та чітко розуміти про що йде мова: етап циклу чи силу, глибину, висоту чи протяжність хвилі, що дозволить зробити наукові дослідження більш якісними та ціннішими.

Доцільність таких досліджень не піддаються сумніву. В економічному науковому середовищі можна побачити думку про те, що економічні хвилі та цикли це неіснуючі категорії і не піддаються опису під загальноприйнятій закономірній визначення хвилі та циклу. Однак це не є правильним, адже кількість науковців, що розглядають економічні хвилі та цикли є надто великою щоб ігнорувати їхні дослідження. Вчені доводять про не надуманість проблеми, а її існування. Саме тому досі продовжуються дослідження в цьому напрямку, основною метою яких є подолати періодичні економічні дисбаланси (здатність забезпечити ефективне антициклічне регулювання).

Перше на що почали звертати увагу науковці були економічні кризи. Проблема повторюваності економічних криз, причини їх виникнення та шляхи подолання привертала увагу вчених, які проводили свої дослідження на початку XIX ст. До таких досліджень можна віднести праці Г. Торнтон (1802 р.), Е. Лодерделя (1804 р.), Д. Рікардо (1817 р.), Т. Атвуда (1817 р.), Ж. Сімонді (1819 р.), які вбачали основною причиною неефективного розвитку економіки саме кризи, які час від часу відбувалися в економіках різних країн. Саме криза є найбільшою дилемою, яка потребує вирішення, адже вона завдає найбільше проблем соціально-економічному розвитку. Ще на початку XIX ст. вчені інтенсивно почали вивчати причини та наслідки криз, результати яких були сформовані в єдину концепцію. До таких найбільш значимих розробок можна віднести праці англійських вчених У. Гершела, Т. Мальтуса, Дж. Вейда, С. Ракета, К. Хайда. Найбільш цікавим є те, що не всі з цих вчених були за фахом економістами. Представники різних наук почали вивчати природу змін в економіці, хтось навіть вбачав в цьому природні особливості.

Перші пояснення економічних циклів було зроблено в межах неокласичного напрямку політичної економії. Зокрема прояви циклічності виробництва відбулися на початку XIX ст., як результат економічної кризи 1825 року. Першу спробу осмислення циклічного характеру капіталістичного виробництва зробив англійський економіст В.-С. Джевонс (1835-1882 рр.). Відповідно до концепції вченого, промислові і торгові цикли зумовлені циклами сонячної активності, що спричиняє коливання

врожайності сільськогосподарської продукції, а це своєю чергою впливає на циклічність промислового виробництва [5, с. 881].

Схожі висновки були зроблені великий англійський вченим в галузі астрономії У. Гершелом. Пов'язуючи появу економічних криз з активністю сонця, погодою та врожайністю. Саме астроному за фахом приписують одні із перших обґрунтувань та якісні розробки в сфері економічної циклічності.

На початку XIX ст. Т. Мальтус у своїй праці "Принципи політичної економії" вказав на чинники екзогенного (внутрішнього) характеру на причину виникнення економічних коливань, зокрема причиною таких змін був неефективний розподіл суспільного продукту виробленого в державі, що впливає на загальні попит та пропозицію, на інтенсивність торгівлі тощо. Зважаючи на особливості розвитку економіки XIX ст., кожен вчений тієї епохи, розглядаючи проблему економічних коливань, вагомою причиною їх виникнення вбачав саме у відносинах, що виникали в сфері торгівлі. Зокрема до таких найбільш відомих трактатів також можна віднести працю "Історія середніх та робітничих класів" (1833 р.) Дж. Вейда.

Вже в середині XIX ст. появляється найбільш значима думка, яка стала основою всіх наступних досліджень в сфері економічної циклології, відповідно до якої, економічні цикли виникають під впливом зміни ділової активності в країні. Виникає поняття «економічні цикли ділової активності», за допомогою яких вченим вдалося виявляти та прогнозувати наступні етапи економічного циклу. У праці Т. Тука і У. Н'юмарч "Історія цін та їх коливань, 1792-1856 рр." (1857 р.) було вказано та обґрунтовано, що кожна наступна фаза циклу ділової активності є наслідком попередніх змін, що дало підстави говорити про циклічно-генетичний підхід до аналізу економічної коливань. Вже пізніше відомі вчені Й. Шумпетер та У. Н'юмарч назвали такі наукові дослідження першою ендегенною теорією, що описує економічні цикли [6].

Розглядаючи економічні коливання, не можна залишити осторонь дослідження С. Дж. Лойда "Щодо причин і наслідків впливу на грошовий ринок" (1857 р.), який дослідив торгівельний цикл як процес із багатьма стадіями. "Умови торгівлі", – стверджував вчений, – "повертаються зі встановленим циклом: стан спокою, поліпшення, зростаюча довіра, процвітання, збудження, перегрів, конвульсії, тиск, стагнація, спад, повернення у стан спокою" [7]. Вчені XIX ст. вперше заклали нове наукове підґрунтя для аналізу економічних циклів, цими вченими було обґрунтоване не лише просте та хаотичне чергування періодів зростання та спаду в економіці країн, а як обумовлений певними чинниками процес змін ділової активності.

Проблеми економічної циклічності торкалися і досліджували Г. Мур «Економічні цикли, закони та причини їх виникнення» (1914 р.), цей вчений пов'язував економічну циклічність з ритмами руху Венери. Швейцарський економіст С. Сісмонді вбачав причину економічних криз з недоспоживанням населення, невідповідністю між споживанням та виробництвом. Тоді як К. Маркс вперше всебічно обґрунтував середні економічні цикли. Основною причиною коливань він вбачав у суперечності між суспільним характером капіталістичного виробництва і приватнокапіталістичним привласненням його результатів, а матеріальною основою циклічності автор «Капіталу» вбачав у масовому оновленні основного капіталу.

Цікавими є погляди американського вченого Й. Шумпетера, який пов'язував циклічність капіталістичного виробництва із нерівномірним характером науково-технічного прогресу, особливостями розвитку основного капіталу.

Проаналізувавши вчення науковців середини XIX початку XX ст., бачимо, що в основному ними розглядалися причини економічних циклів, виникнення економічних криз, особливості виникнення яких, на думку, вчених були абсолютно різними, від ритмів руху планет, активності сонця, до більш актуальних виробничих проблем, капіталістичного устрою.

Проте, вже у другій половині XIX ст. на початку XX ст. вчені розробили цілі теорії економічних циклів, надавши їм наукового обґрунтування, виділивши основні особливості циклів, причини їх виникнення, тривалість, стадії циклу, та поділивши їх на наддовгі, довгі, середні та короткі.

Французький вчений Клемент Жугляр, який в середині XIX ст. (1862 р.) зробив розрахунки, які в подальшому отримали його назву – «цикли Жугляра» [8], який зазначив, що найрельєфніше виражаються саме промислові (ділові) середні цикли. Відповідно до теорії Жугляра, коливання спостерігаються не просто у рівні завантаження існуючих виробничих потужностей (і, відповідно, в об'ємі товарних запасів), але і коливання в об'ємах інвестицій в основний капітал. В результаті, до тимчасових запізнювань, додаються ще і тимчасові затримки між ухваленням інвестиційних рішень і зведенням відповідних виробничих потужностей (а також між зведенням і актуальним запуском відповідних потужностей). Додаткова затримка формується і між спадом попиту і ліквідацією відповідних виробничих потужностей. Бачимо, що проблема виникнення економічних циклів пов'язана із не співпадінням часу протягом яких рішення приймається і коли воно починає давати певні результати [9].

В той час, у 1920 році американським економістом Джоном Кітчним та дослідником В. Крамаром були відкриті та обґрунтовані короткострокові фінансово-економічні цикли [10]. При цьому виникнення економічних коливань вчені розглядали як наслідок зміни світових запасів золота [11], що сьогодні не може задовольняти, у зв'язку зі змінами, які відбулися. Проте сучасна наука

пов'язує механізм генерування таких циклів із запізненнями за часом (часовими лагами) в русі інформації, що впливають на ухвалення рішень комерційними фірмами [12].

В цей же період, на початку ХХ ст. вчений Микола Кондратьєв, дослідив та довів існування довгострокових циклів кон'юнктури, які сьогодні також називаються його іменем Хвилі Кондратьєва (К-хвилі) [13].

Вчений виявив взаємозв'язок статистичного та циклічно-динамічного розвитку економічної системи та його вплив на суспільний розвиток, вказав на незворотність криз в загальній структурі циклів, проаналізував структуру циклів та їх наслідки. Значну роботу вчений зробив, дослідивши довгі цикли кон'юнктури та їх взаємозв'язок з середньостроковими циклами. Але найголовніше досягнення вченого є те, що він обґрунтував визначальну роль інновацій у зміні великих циклів. Зокрема наявність науково-технічного прогресу є підґрунтям до економічного зростання. Як зазначає М. Кондратьєв, «...науково-технічний прогрес матеріалізується в глибоких змінах техніки виробництва й обміну, а також в значних трансформаціях основних умов господарського життя суспільства. Саме технологічні винаходи і відкриття є запорукою таких якісних та революційних змін» [14].

Відповідно до наукових результатів Кондратьєва, цикли тривають 50 років і зумовлені процесом якісних змін базисних поколінь і технологій, транспортних засобів, великих споруд та інше у провідних галузях економіки [15, с. 21].

Не можна залишити поза увагою дослідження українського вченого, Нобелівського лауреата у галузі економіки Саймона Кузнеця [16], який проаналізував інвестиції в основний капітал як джерело економічного зростання і створив теорію про сектор, що лідирує. Він дійшов висновку, що інвестиції у пов'язані між собою галузі промисловості створюють певний кластер який повторюється з 30-річною періодичністю. Під таким сектором, що лідирує, він об'єднав ті галузі, які є технологічно та організаційно взаємопов'язаними. В проведеному С. Кузнецем дослідженні ним виділено два основних сектори, що лідирують – первинний (добувні галузі, сільське господарство) і вторинний (промислові обробні галузі). Динаміка економічного зростання, за ідеєю С. Кузнеця, пояснювалась зміною періодів, протягом яких співвідношення цін на продукцію цих секторів сприяє підвищенню прибутків у промисловості, періодами, коли це співвідношення більш сприятливе для розвитку первинних секторів. Така дзеркальна цінова динаміка у двох взаємопов'язаних секторах економіки породжує дискретність у величині та напрямі інвестиційних потоків. Саме через такі дослідження ми маємо змогу знати про цикли (ритми) Кузнеця.

Таким чином, С. Кузнець зробив дуже важливий висновок, що інвестиції в промисловий сектор схильні до кластеризації з досить чіткою 30-річною періодичністю, і тим самим пояснив механізм великих циклів кон'юнктури видатного російського економіста Миколи Кондратьєва. Цьому видатному вченому, якого можна назвати учнем і послідовником видатного американського вченого Вільяма Мітчелла [17], належить відкриття й дослідження «будівельних циклів», вчений доводить що такі хвилі тривають з амплітудою 16-25 років, які приблизно в два рази довші за цикли Жюгляра і пов'язані з поновленням пасивної частини основних фондів – будівлею житла.

Досліджуючи економічні цикли та хвилі, ми не можемо оминати увагу дослідженням видатного українського вченого Михайла Туган-Барановського [18], яким у кінці ХІХ ст. (1884 р.) створено теорію періодичності промислових криз, зумовлених циклічністю інвестиційних процесів, що забезпечують довгостроковий підйом швидким розширенням одного або кількох ключових секторів.

Відповідно до теорії Туган-Барановського, кризи в Англії зумовлює приливи і відливи економічного життя, що циклічно повторюються. Цикл буває довготривалим або короткочасним в залежності від конкретних економічних умов, що складаються в кожний історичний період. Цикл не представляє собою явища, що управляється математичним законом, оскільки кризи в Англії ХІХ ст. повторювались з інтервалом від 7 до 11 років. Рух періодичний у тому смислі, що відбувалася зміна послідовних фаз процвітання і депресії, виникнення і зникнення яких мають циклічну форму. По суті, промисловий цикл можна представити як закон, притаманний самій природі капіталістичної економіки [19].

Як вказує Туган-Барановський, завдяки наявності грошей і кредиту, усі коливання економіки отримують набагато більший розмах. Але фактори грошового обігу тільки посилюють цикл, оскільки гроші не є основною причиною. Промисловий цикл глибоко коріниться в самій природі капіталістичної економіки. Невід'ємні властивості сучасної економіки роблять цикл невідворотним явищем. Але це ще не пояснює, чому фази процвітання і депресії з такою дивною правильністю змінюють одна одну. Відповідь на це питання випливає саме з історії промислових циклів у Великій Британії.

На думку Туган-Барановського, самою характерною особливістю промислових коливань є той факт, що зміни цін на залізо співпадають з фазами циклу. Ціна заліза незмінно висока у часи процвітання і незмінно низька при депресії. Ціни інших продуктів коливаються далеко не так закономірно. Це вказує на існування тісного зв'язку між коливаннями попиту на залізо і фазами циклу. Попит на залізо збільшується у період процвітання і скорочується у період депресії. Але залізо є основним матеріалом, що використовується при створенні засобів виробництва. За станом попиту на залізо можна судити й про попит на знаряддя виробництва у цілому. Значить, висхідна фаза циклу характеризується збільшенням попиту на засоби виробництва, низхідна фаза – скороченням цього попиту.

Відповідно до висновків науковців, прийнято розглядати велику кількість циклів, які вирізняються різною частотою повторюваності та тривалості, зокрема це:

1. Аграрні надмалі цикли строком до 1 року – сезонні короткострокові коливання в сільському господарстві;
2. Фінансово-економічні малі цикли строком 3-5 років (у середньому 4 роки) – короткострокові коливання фінансово-ділової активності;
3. Промислові (ділові) середні цикли строком 7-11 років (у середньому 9 років) – середньострокові коливання, пов'язані з поновленням активної частини основного капіталу в промисловості;
4. Будівельні середні цикли строком 16-20 років (у середньому 18 років) – середньострокові коливання, пов'язані з поновленням пасивної частини основного капіталу, перш за все житла;
5. Великі цикли кон'юнктури строком 50-60 років (у середньому 54-55 років) – довгострокові "довгі хвилі" зміни технологічних укладів (ТУ);
6. Надвеликі вікові цикли – довгострокові коливання строком 100-120 років (у середньому 108-112 років), наприклад, вікові цикли зміни економічного та політичного лідерства.

Існування вище зазначених циклів було доведено в різні історичні періоди, різними науковцями та базувалося на конкретних аналітичних дослідженнях.

З існуванням таких хвиль ми повністю погоджуємося, адже базуючись на власних емпіричних спостереженнях, маємо змогу зробити наступні висновки. Зокрема надкороткі хвилі зумовлені сезонними змінами і які підтверджуються щорічними змінами у структурі ВВП, зростанням ділової активності, змінами в торговельному балансі, надходженнями податкових платежів.

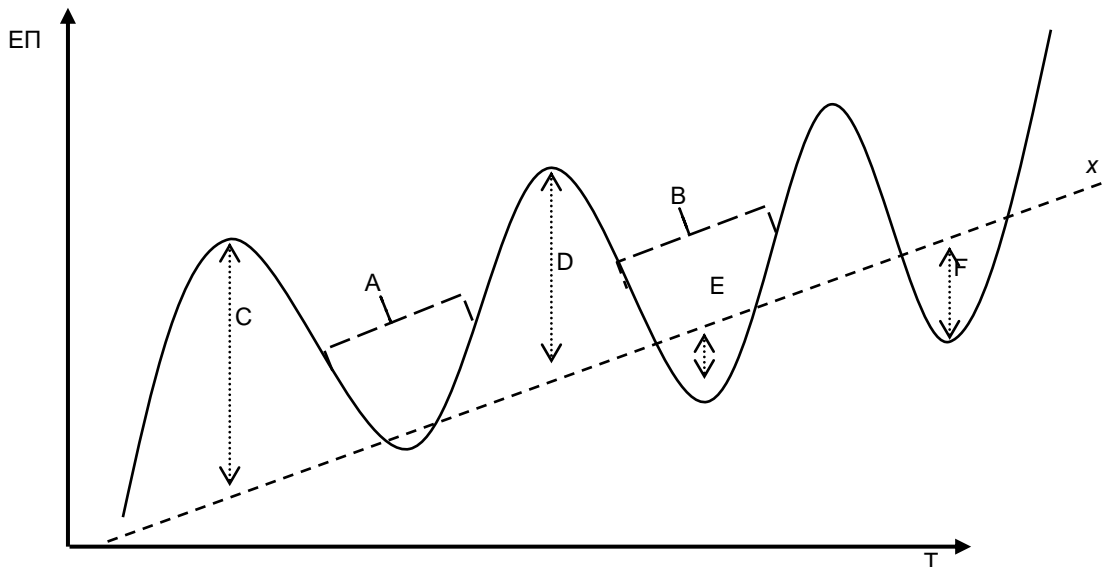
Що ж стосується інших циклів, їх існування підтверджене відповідними доказами та розрахунками відомих вчених економістів, зазначених вище. Такі дослідження розкриті в численних наукових працях.

Отже, проаналізувавши та навівши основні висновки наукових досліджень вчених-економістів, що вивчали особливості економічних циклів, стверджуємо, що ними зосереджено увагу в основному на доведенні існування економічних коливань, виокремлення причин їх виникнення, на тривалості, проте обділеною залишилася проблема антициклічного регулювання.

На основі набутих знань, досвіду та похідних факторів можна передбачити та точно визначити тривалість економічного циклу. Проте тривалість циклу є лише однією із сторін, які не дають повного уявлення про майбутній розвиток економіки країни. Важливо визначити економічні тренди, які можуть мати місце в країні.

Зважаючи на це, ми вбачаємо п'ять можливих варіантів економічного тренду в державі:

1. Явно виражені ознаками економічного розвитку, з однаковими за тривалістю, глибиною та висотою крайніх змінних значень стадій економічного циклу (рис. 2):

Де: x – лінія економічного тренду
 ЕП – економічні показники
 Т – час

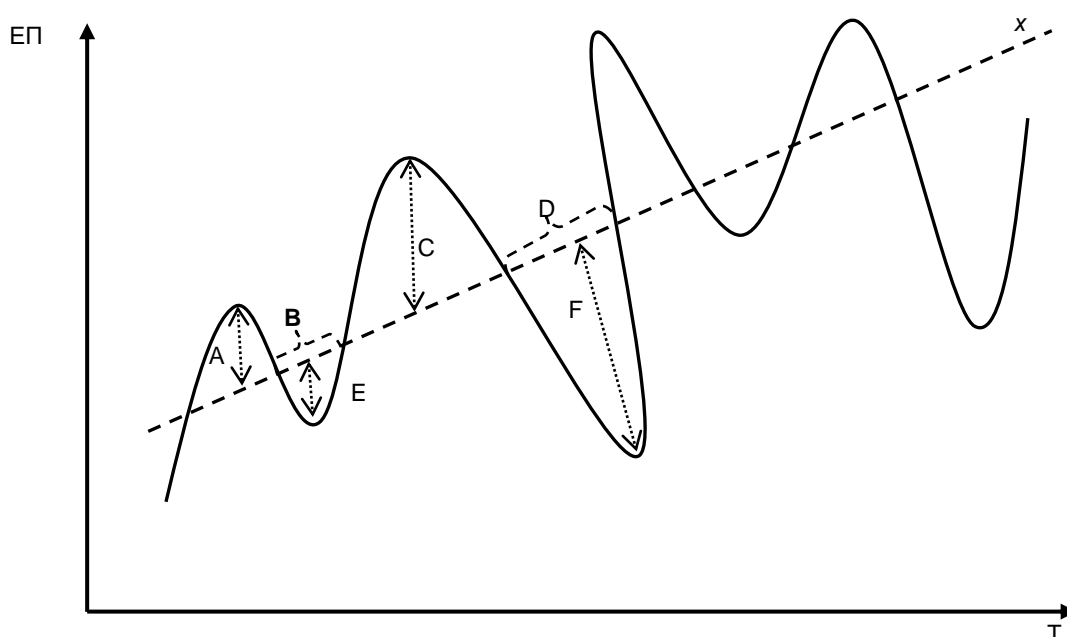
Рис. 2. Економічні цикли з висхідним трендом економічного розвитку (1 – варіант)

Джерело: розроблено автором

Аналізуючи першу модель економічного тренду (економічного циклу), можемо зробити наступні висновки. Відповідно до наведеної графічної інтерпретації, можна констатувати, що економіка країни

розвивається за висхідною траєкторією, відбувається постійне зростання економічних показників. Незважаючи на те, що в країні відбуваються спади та похвалення, кожні наступні крайні точки (приріст ВВП, доходів громадян, промислового розвитку, інвестицій та ін.) матимуть вищі значення в крайніх точках відносно попередньої динаміки. Такий розвиток економіки більшою мірою притаманний для розвинутих країн та країн, які інтенсивно розвиваються. Сценарій економічної кон'юнктури вказує на ефективні дії зі сторони уряду, використання якісних макроекономічних інструментів антициклічного регулювання економіки. Незважаючи на економічні коливання, в країні відбуваються якісні перетворення, що призводять до підвищення соціально-економічних стандартів та зростання якості життя громадян. Зокрема, такі висновки зроблено на основі запропонованого рисунку (рис. 2), на якому чітко видно, що довжина хвиль в кожному наступному циклі є однаковою (довжина А та В), економіка показує однаковий приріст макропоказників (довжина відрізків С та D є однаковою), також найнижчі крайні точки опускаються кожного разу на однакову величину від лінії тренду (довжина відрізків Е та F є однакові). Аналіз рисунку дозволяє підтвердити наш попередній висновок про те, що розвиток економіки за такими ознаками свідчить про ефективну, послідовну економічну політику уряду, використовуються ефективні інструменти економічного зростання, коливання що виникають є наслідком світової кон'юнктури, сезонних змін, застосування інструментів згладжування економічних коливань.

Друга модель економічного тренду також вказує на висхідну траєкторію, проте за такого сценарію спостерігається більш неоднорідна динаміка, що проявляється в неоднакових, різних показниках крайніх пікових точок, довжині хвилі:

Де: *x* – лінія економічного тренду
 ЕП – економічні показники
 Т – час

Рис. 3. Економічні цикли з висхідним трендом економічного розвитку (2 – варіант)

Джерело: розроблено автором

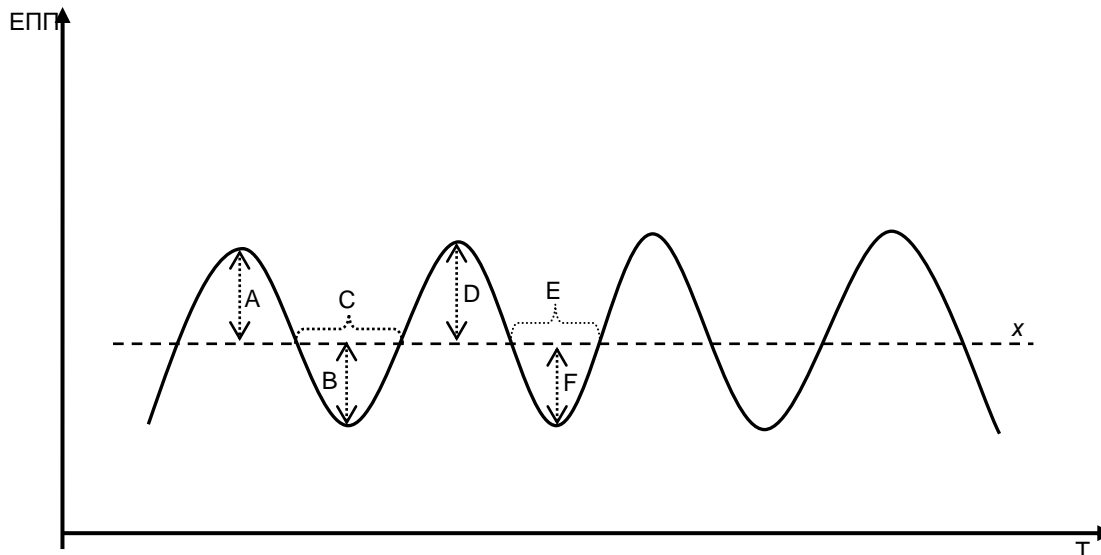
Аналізуючи наведений рисунок, приходимо до наступних висновків. Країна, що прямує за траєкторією, зображеною на рис. 3, відзначається менш стійкими показниками економічного розвитку, незважаючи на висхідний економічний тренд, часто в такій країні спостерігаються глибокі економічні кризи, та вищі показники економічного зростання відносно попереднього циклу. Це може свідчити, про нестійку насамперед політичну ситуацію, де зростання економічних індикаторів відбуваються на фоні прийняття тимчасових кроків, які створюють ефект в короткостроковій перспективі, а вже в майбутніх періодах призводять до зниження макроекономічних показників до рівня який є нижчим за попередні крайні показники циклу. Також причиною строкатості в розвитку економіки можуть бути необґрунтовані, недієві дії уряду, прийняття не виважених рішень в сфері антициклічного регулювання. До країн з таким сценарієм економічного розвитку можуть бути віднесені країни, що стали на шлях економічних перетворень, в яких недавно відбулися політичні та економічні потрясіння і створюється абсолютно нова модель державотворення, що стосується всіх напрямків розвитку держави (соціального, економічного, політичного).

Зокрема цикли піднесення (довжина відрізка А та відрізка С) є різними за довжиною, що свідчить про диспропорційність крайніх показників при застосуванні інструментів анти циклічного регулювання, тоді як кризи відзначені також неоднаковими показниками (відрізок Е є значно коротшим за відрізок F),

наступні спади економічних показників є набагато глибшими ніж попередні. Тоді як тривалість циклу також різниться (відрізок В є коротшим ніж відрізок F), що свідчить про довший період часу протягом якого економіка країни проходить від етапу депресії до стадії піднесення.

Такі висновки ще раз підтверджують те, що в країні з означеним сценарієм приймаються необґрунтовані кроки уряду або ж не дискреційні інструменти працюють неправильно.

Третя модель, в якій не відбувається якихось якісних економічних змін, лише періодичні спади та підйоми, основні макроекономічні показники зростають фактично не змінюючись, кризи повторюють одна одну з певною періодичністю, а тривалість циклу є фактично однаковою (рис. 4).

Де: *x* – лінія економічного тренду
 ЕП – економічні показники
 Т – час

Рис. 4. Економічні цикли з постійним однаковим трендом економічного розвитку (3 – варіант)

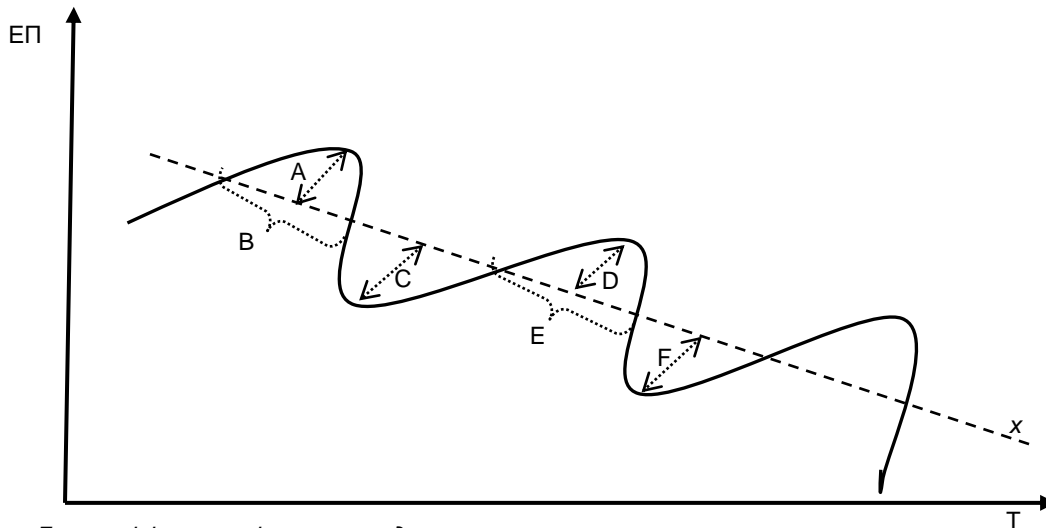
Джерело: розроблено автором

Третя модель економічного розвитку, візуалізована на рисунку (рис. 4), відображає економіку з постійним незмінним економічним трендом. Для таких економік притаманні однакові за розмірами, висотою та глибиною стадій економічної хвилі, тривалість циклу є однаковою в порівнянні до попереднього, крайні значення є такими ж як і в попередньому циклі. Такі ознаки в економічному житті країни можуть свідчити про застій, відсутність економічного зростання та розвитку, економіка не відчуває нових поштовхів до якісних змін. В країні з певною періодичністю відбуваються незначні зміни в економічних показниках як позитивного, так і негативного характеру. Охарактеризовані тенденції є притаманними для країн з нерозвинутими тоталітарними режимами, де використовуються методи планової економіки, коли попередні плани нічим не відрізняються від наступних.

Четверта модель економічного тренду відображає ситуацію, за якої в країні відбувається негативний сценарій. Економічні показники постійно зменшуються, рівень ВВП постійно падає, добробут громадян знижується, погіршується інвестиційний клімат в країні, незважаючи на повторювані етапи економічного циклу, часткове пожвавлення економіки та постійно повторювані з однаковою періодичністю стадій рецесії та економічної депресії (рис. 5).

Відповідно до ілюстрації четвертої моделі економічних тенденцій в країні, можемо прийти до наступних висновків. В країні, яка може бути проаналізована рисунком (рис. 5), притаманний низхідний економічний тренд, спостерігаються постійні зниження макроекономічних показників, економіка країни знаходиться в постійній рецесії, незважаючи на періодичні циклічні коливання. Кожна нова крайня точка висоти економічного циклу знаходиться нижче до попередньої, що свідчить про зниження макропоказників, депресії в такій економіці стають кожного разу все глибші. Проте тривалість циклу завжди є однаковою (відрізки В та Е є однаковими), висота тимчасового зростання економіки також знаменується однаковою довжиною (відрізки А та D є однакові), глибина кризи також є однаковою (однакові відрізки С та F). Якщо порівнювати крайні найвищі точки та крайні найнижчі точки хвилі в часі, вони постійно знижуються у відношенні до попередньої в напрямку негативної траєкторії лінії економічного тренду. Така ситуація притаманна для країн, де відбуваються постійні політичні та економічні потрясіння, країна може знаходитися в стані військового конфлікту. Доктрина зростання добробуту населення не є профілюючою. Можна констатувати, що такій економіці загрожує втрата фінансової та в кінцевому результаті політичної незалежності.

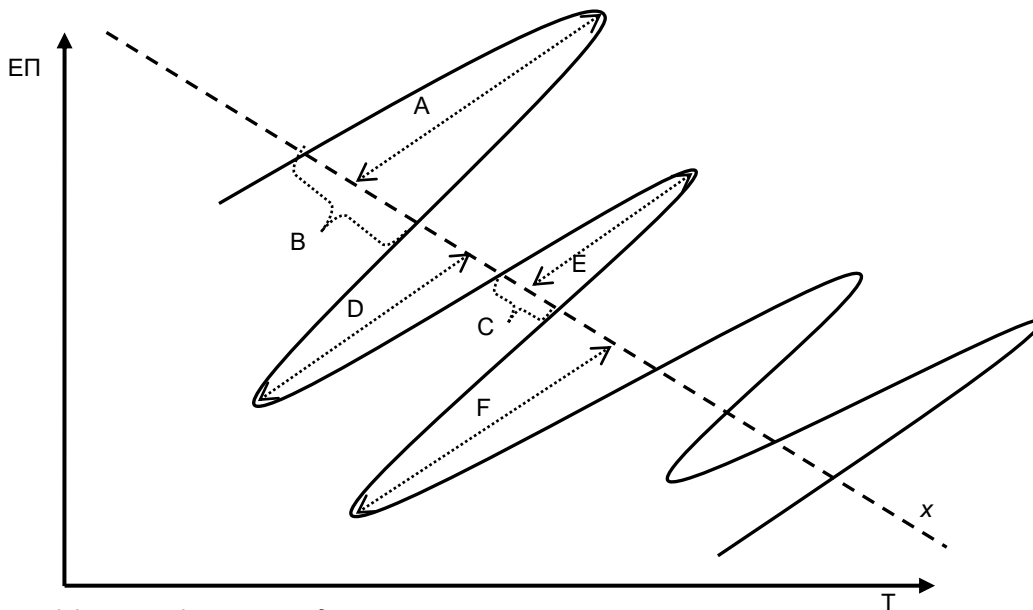

Де: x – лінія економічного тренду
 ЕП – економічні показники
 Т – час

Рис. 5. Економічні цикли з низхідним трендом економічного розвитку (4 - варіант)

Джерело: розроблено автором

Проте варто наголосити на існуванні ще більш небезпечної економічної ситуації, **п'ятої моделі**, коли економіка країни повністю розбалансована, економічний тренд має постійну тенденцію до зниження (рис. 6).

Де: x – лінія економічного тренду
 ЕП – економічні показники
 Т – час

Рис. 6. Економічні цикли з низхідним трендом економічного розвитку (5 - варіант)

Джерело: розроблено автором

Аналізуючи рис. 6, можемо зробити наступні висновки. Зокрема, лінія тренду прямує до низу, що свідчить про зниження макроекономічних показників. Динаміка основних економічних індикаторів відображає надзвичайно строкату негативну кон'юнктуру, зокрема різні величини крайніх точок стадій економічного циклу вказують, що зростання економічних показників на кожному наступному етапі триває менше часу (відрізок В довший ніж відрізок С), та приріст є завжди меншим (відрізок А довший за відрізок Е), проте депресії є глибшими щодо попереднього показника (відрізок D коротший, ніж відрізок F). Змодельовані тенденції свідчать про присутність значних проблем в економіці країни, можна стверджувати, що в країнах, економіка яких прямує за таким напрямком, є політично, соціально та головне економічно кволими. Рішення, що приймаються урядами є недосконалими та сумнівними, які ведуть країну до ще глибшої депресії, неефективного розподілу національного багатства, зубожіння населення, занепаду інвестиційного середовища країни. Така ситуація є надзвичайно

небезпечною і повинна бути своєрідним маяком для ефективних дій уряду за для запобігання втрати економічної, політичної та соціальної незалежності країни.

Висновки з проведеного дослідження. Здійснивши етимологічний аналіз категорій «цикл» та «хвиля», провівши ґрунтовне дослідження наукових напрацювань провідних науковців світу в сфері економічної циклічності, на основі набутих знань виокремлено варіанти та сценарії економічного розвитку країни. В результаті чого, отримано можливість побудувати логічні, обґрунтовані сценарії тренду економічного циклу. Використовуючи які, можна сформувані ефективні моделі антициклічного регулювання економіки, що здатні допомогти уряду країни подолати негативні наслідки пов'язані з циклічністю економіки. Ефективні рішення уряду, використання ефективних інструментів антициклічного регулювання є запорукою подолання економічної кризи, забезпечення швидких темпів соціально-економічного розвитку, запобігання перегріву економіки країни.

Література

1. Цикл. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%BA%D0%BB>. (дата звернення: 10.01.2019).
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / Редкол.: ... С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. 952 с.
3. Організація виробництва: конспект лекцій. URL: <https://buklib.net/books/24810/> (дата звернення: 10.01.2019).
4. Хвиля. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D1%8F>(дата звернення: 10.01.2019).
5. Сацик В. І. Антициклічне регулювання за умов глобалізації: дис. ... канд. ек. наук : 08.01.01. Київ, 2006. 215 с.
6. Zarnowitz Victor. What is a Business Cycle? National Bureau of Economic Research (Cambridge, MA), Working paper No. 3863. 1991. October. 86 p.
7. Juglar C. Des crises commerciales et de leur retour periodique en France < en Angleterre et aux Etats-Unis. Paris, 1862.
8. Цикли Жюгляра. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B8_%D0%96%D1%8E%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D1%80%D0%B0 (дата звернення: 10.01.2019).
9. Kitchin J. Cycles and Trends in Economic Factors. Review of Economic Statistics. 1923. Preliminary. Vol. V. January. P. 10-16.
10. Crum W. Cycles of rate on Commercial Paper. Review of Economic Statistics. 1923. Vol. V. January.
11. Галяутдинов Р. Р. Экономический цикл: причины, фазы и виды. URL: <http://galyautdinov.ru/post/ekonomicheskij-cikl-fazy-i-vidy> (дата звернення: 10.01.2019).
12. Цикли Кітчйна. Вікіпедія. 2015. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B8_%D0%9A%D1%96%D1%82%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0 (дата звернення: 10.01.2019).
13. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры. Вопросы конъюнктуры. 1925. Выпуск 1. Т. I. С. 28-79.
14. Кондратьев Н. Д. Избранные сочинения. Москва: Экономика, 1993. С. 24–83.
15. Кондратьев Н.Д. Большие циклы экономической конъюнктуры. Доклад в Институте экономики 6 февраля 1926 г. Проблемы экономической динамики. Москва: Экономика, 1989. С. 172-226.
16. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Москва: Экономика, 2002. С. 320-321.
17. Антициклічне регулювання ринкової економіки: глобалізаційна перспектива: монографія / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук [та ін.]; За заг. ред. Д. Г. Лук'яненко та А. М. Поручника. Київ: КНЕУ, 2010. 334 с.
18. Kuznets S. S. Cyclical Fluctuations: Retail and Wholesale Trade, United States, 1919–1925. New York, 1926.
19. Kuznets S. S. Secular Movement in Production and Prices. Boston, 1930.
20. Kuznets S. S. Modern Economic Growth: Rate, Structure and Spread. New Heaven, 1966.
21. Митчелл У. К. Экономические циклы. Проблема и ее постановка. Москва; Ленинград: Госиздат, 1930, 503 с.
22. Туган-Барановский М. И. Избранное. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов. 3-е совершенно переработанное издание. Санкт-Петербург, 1914.
23. Туган-Барановский М. И. Промышленные кризисы в современной Англии, их причины и ближайшие влияния на народную жизнь. Санкт-Петербург, 1894.

24. Туган-Барановский М. И. Промышленные кризисы. Очерк из социальной истории Англии. 2-е совершенно переработанное издание. Санкт-Петербург, 1900.

References

1. Cycle. Wikipedia, available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%BA%D0%BB>. (access date January 10, 2019).
2. Mochernyi, S.V. (2002), *Ekonomichna entsyklopediia* [The economic encyclopedia], Vydavnychi tsentr «Akademii», Kyiv, Ukraine, vol. 3, 952 p.
3. Organization of production, available at: <https://buklib.net/books/24810/> (access date January 10, 2019).
4. Wave. Wikipedia, available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D1%8F> (access date January 10, 2019).
5. Satsyk, V.I. (2006), "Anti-cyclical regulation under conditions of globalization", Thesis abstract for Cand. Sc. (Economic), 08.00.01, Kyiv, Ukraine.
6. Zarnowitz, V. (1991), What is a Business Cycle? National Bureau of Economic Research (Cambridge, MA), Working paper, No. 3863, October, 86 p.
7. Juglar, C. (1862), Des crises commerciales et de leur retour periodique en France < en Angleterre et aux Etats-Unis. Paris.
8. Cycles of the Juglar. Wikipedia. available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B8_%D0%96%D1%8E%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D1%80%D0%B0 (access date January 10, 2019).
9. Kitchin, J. (1923), Cycles and Trends in Economic Factors. Review of Economic Statistics Preliminary. Vol. V. January.
10. Crum, W. (1923), Cycles of rate on Commercial Paper. Review of Economic Statistics. Vol. V. January.
11. Galyautdinov, R.R. "The economic cycle: causes, phases and types", available at: <http://galyautdinov.ru/post/ekonomicheskij-cikl-fazy-i-vidy> (access date January 10, 2019).
12. Cycles of the Kitchin. Wikipedia, available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B8_%D0%9A%D1%96%D1%82%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0 (access date January 10, 2019).
13. Kondratyev, N.D. (1925), "Large conjuncture cycles", *Voprosy konyunktury*, Iss. 1, Vol. I, pp. 28-79.
14. Kondratyev, N.D. (1993), *Izbrannyye sochineniya* [Selected Works], Ekonomika, Moscow, Russia.
15. Kondratyev, N.D. (1989), *Bolshiy tsikl ekonomicheskoy konunktury* [Big cycles of an economic conjuncture]. Report at the Institute of Economics, February 6, 1926. *Problemy ekonomicheskoy dinamiki*. Ekonomika, Moscow, Russia, pp. 172-226.
16. Kondratyev, N.D. (2002), *Bolshiy tsikl konyunktury i teoriya predvideniya* [Large conjuncture cycles and prediction theory], Ekonomika, Moscow, Russia, pp. 320-321.
17. Lukianenko, D.H., Poruchnyk, A.M. and Stoliarchuk, Ya.M. (2010), *Antytsyklichne rehulivannia rynkovoï ekonomiky: hlobalizatsiina perspektyva* [Anti-cyclical regulation of a market economy: the globalization perspective], KNEU, Kyiv, Ukraine, 334 p.
18. Kuznets, S.S. (1926), Cyclical Fluctuations: Retail and Wholesale Trade, United States, 1919–1925. New York.
19. Kuznets, S.S. (1930), Secular Movement in Production and Prices, Boston.
20. Kuznets, S.S. (1966), Modern Economic Growth: Rate, Structure and Spread, New Heaven.
21. Mitchell, U.K. (1930), *Ekonomicheskkiye tsikly. Problema i yeye postanovka* [Economic cycles. The problem and its setting], Gosizdat, Moscow, Russia, 503 p.
22. Tugan-Baranovskiy, M.I. (1914), *Izbrannoye. Periodicheskiye promyshlennyye krizisy. Istoriya angliyskikh krizisov. Obshchaya teoriya krizisov* [Periodic industrial crises. History of English crises. The general theory of crises], St. Petersburg, Russia.
23. Tugan-Baranovskiy, M.I. (1894), *Promyshlennyye krizisy v sovremennoy Anglii, ikh prichiny i blizhayshiy vliyaniya na narodnuyu zhizn* [Industrial crises in modern England, their causes and the immediate effects on people's life], St. Petersburg, Russia.
24. Tugan-Baranovskiy, M.I. (1900), *Promyshlennyye krizisy. Ocherk iz sotsialnoy istorii Anglii* [Industrial crises. Essay from the social history of England], St. Petersburg, Russia.

Стаття надійшла до редакції 28.01.2019 р.

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету П.Р. Пуцентайло

УДК 331.5:005.336 [053.81] (477)
JEL Classification E 24, I 21, O 15

Міщук Н.В.,
*асистент кафедри інформаційних систем у менеджменті,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

ОСВІТА ЯК ЧИННИК КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МОЛОДІ НА РИНКУ ПРАЦІ

Mishchuk N.V.,
*assistant at the department of management information systems,
Ivan Franko National University of Lviv*

EDUCATION AS A FACTOR IN THE COMPETITIVENESS OF YOUTH IN THE LABOUR MARKET

Постановка проблеми. Інноваційний напрямок соціально-економічного розвитку України вимагає нових підходів до ефективного використання трудового потенціалу з метою оптимальної відповідності до вимог ринку та потреб громадян. Тому такі фактори як рівень освіти та якість освітніх послуг, що сприяють ефективному розвитку економіки, в наші дні викликають підвищений інтерес суспільства.

Безумовно, із зростанням необхідності підвищення рівня якості трудової діяльності і конкурентоспроможності економічно-активного населення особливої уваги потребують проблеми не лише забезпечення ринку якісно підготованими фахівцями, але й підвищення рівня заробітної плати, покращення умов праці з метою зростання мотивації до праці молодих спеціалістів, оскільки від кваліфікованої праці молоді значною мірою залежить поступальний розвиток окремих підприємств, регіонів і країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначенню ролі освіти у забезпеченні конкурентоспроможності робочої сили на ринку праці присвятили свої роботи Д. Богиня, І. Войналович, О. Грішнова, М. Кримова, І. Леган, Е. Лібанова, Л. Лісогор, О. Мельничук, І. Петрова, В. Куценко, О. Левченко, В. Приймак, М. Семикіна, О. Цимбал, Л. Шаульська, Л. Шевченко та інші вчені. Однак, незважаючи на широке коло наукових досліджень проблем формування якісних конкурентних характеристик молоді людини, недостатньо розкритими залишаються питання визначення ролі та особливостей впливу освіти молоді людини на формування її конкурентоспроможності.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні освіти як одного з чинників конкурентоспроможності молоді на ринку праці України. Основними завданнями дослідження є визначити місце і роль освіти у формуванні трудового потенціалу молоді людини, охарактеризувати освіту як один із чинників конкурентоспроможності молоді на ринку праці України, проаналізувати динаміку показників економічної активності населення України залежно від рівня освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-економічні умови сьогодення характеризуються динамічним розвитком суспільства, розширенням інформаційно-економічного простору та перебудовою потреб людей під впливом освіти. В таких умовах фундаментом успішного економічного розвитку держави постає її трудовий потенціал, а саме рівень освіти і кваліфікації громадян, інтелектуальні творчі здібності та вміння ефективно застосовувати знання членів суспільства. Тому актуальності набуває оцінка не лише наявних можливостей і ресурсів молодих фахівців, але й потенційних резервів для ефективного використання набутих знань і компетентностей, подальшого вдосконалення та професійного розвитку.

Із розвитком суспільства, що характеризується зростанням потреб людей у кількості та якості благ, спостерігається і підвищенням вимог щодо якості знань та вмінь індивідуумів. Під впливом паралельного зростання вимог до стандартів якості життя і умов забезпечення його гідного рівня змінюються і домінуючі фактори, що є конкурентними перевагами трудового потенціалу. Зокрема, інтелектуально розвинена і освічена особистість з умінням використовувати набуті знання й вміння є більш конкурентоспроможною на ринку праці. Тобто освіта набуває статусу соціальної гарантії та суттєво впливає на рівень добробуту населення.

На перший погляд може видатись, що освіта є загальновідомим поняттям і не потребує детального аналізу. Однак, не існує універсального комплексного визначення поняття «освіта» і у дослідженнях вітчизняних науковців спостерігаються різні підходи до його трактування.

У науковій літературі найчастіше освіта розглядається як процес здобуття певних знань, умінь та навичок під час навчання. Соціологи ж досліджують освіту і як соціальний інститут. Окремі визначення сутності освіти, сформульовані різними авторами, подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Підходи науковців до трактування сутності поняття «освіта»

Грішнова О.А.	...цілеспрямований процес набуття, розширення та оновлення знань, виховання та навчання в інтересах людини, суспільства, держави, що супроводжується констатацією досягнення громадянином встановлених державою освітніх рівнів [1, с. 186]
Ромін А. В.	...централізований процес виховання й навчання на користь людини, суспільства, держави, що супроводжується досягненням людиною встановлених державою освітніх рівнів [2]
Дворецька Г.В.	освіта як соціальний інститут, з одного боку, є сукупністю певних установ, осіб, що забезпечені певними матеріальними засобами і виконують відповідні соціальні функції, а з другого – це система ідей, правил, норм, стандартів поведінки учасників освітньої діяльності [3]
Шевченко В.О.	освіта як чинник виробництва являє собою організовану, впорядковану і спрямовану на досягнення конкретних цілей сферу людської (суспільної) діяльності, функцією якої є відтворення головної продуктивної сили суспільства – робочої сили, здійснення цілеспрямованого впливу на індивіда з метою передачі йому інформації та знань, їх систематизації у процесі навчання у навчальних закладах, формування умінь та навичок [4, с.30]

Джерело: розробка автора

Згідно законодавства, а саме Закону України «Про освіту», освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави. А метою освіти визначено всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [5].

Нами в даному дослідженні освіта розглядається не лише як процес здобуття знань, соціокультурний інститут чи явище, а як один із чинників формування конкурентоспроможності молоді на ринку праці.

В сучасній економічній науці місце і роль освіти у формування конкурентоспроможності робочої сили досліджується з позицій декількох підходів:

- освіта як джерело розвитку освітньо-кваліфікаційної характеристики;
- освіта як основа професійної діяльності;
- освіта як конкурентна перевага.

На думку Грішнкової О.А., освіта є базою професіоналізації людини, оскільки чим вищий рівень освіти має людина, чим більше вона знає і чим краще вміє вчитися, тим швидше (за інших рівних умов) вона може засвоїти додаткові професійні навички, оволодіти новою професією, зорієнтуватися в зміні ситуації, прийняти правильне рішення і т.п. Тобто в сучасних швидкозмінних економічних і технологічних умовах високий рівень освіти означає передусім готовність людей до динамічного професійного життя, що є основою конкурентоспроможності [6].

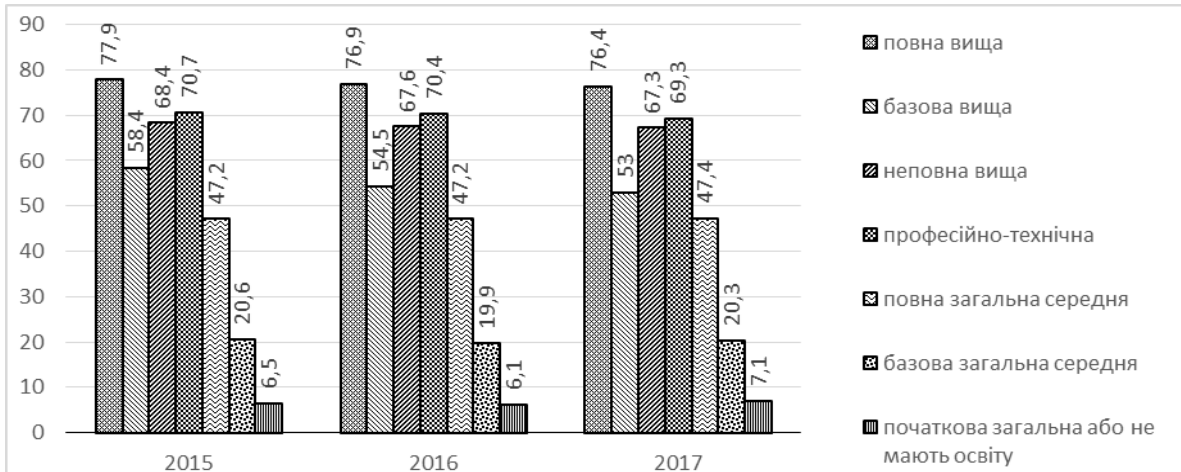
Войналович І.А зазначає, що освіта є важливим чинником, що визначає рівень конкурентоспроможності робочої сили та можливості його підвищення протягом усього періоду професійної діяльності індивіда [7]

Погоджуємось з думкою Якимової Н.С. про те, що освіта є невід'ємною складовою підвищення конкурентоспроможності молоді, що забезпечує не лише отримання певного освітнього рівня, а й формування конкурентних переваг особистості. Освіта також впливає на професійно-кваліфікаційну структуру ринку праці, рівень розвитку економіки та людського капіталу [8].

Аналіз статистичних даних 2015-2017 років щодо економічної активності, зайнятості і безробіття населення у віці 15-70 років за рівнем освіти довів, що чим вищий рівень освіти у населення, тим вищий рівень його економічної активності та рівень зайнятості (рис. 1, 2).

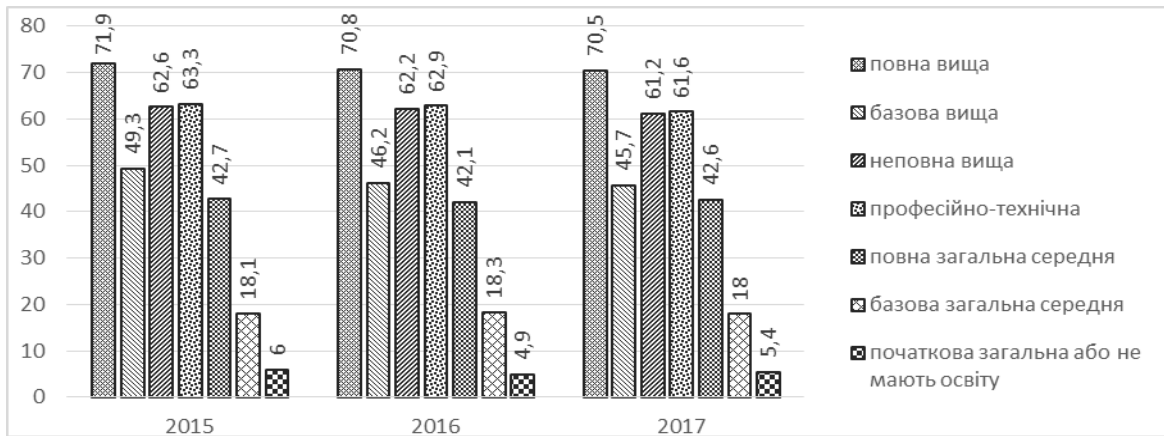
Конкурентоздатність молоді, як одного із найактивніших суб'єктів ринку праці регіону, тісно пов'язана з поняттям конкурентний потенціал.

Леган І.М. під конкурентним потенціалом молоді розуміє наявність нереалізованих можливостей та ресурсів формування у молоді конкурентних переваг на ринку праці [10, с. 20]. А визначають конкурентний потенціал, на думку науковця, особистісний, освітній, інтелектуальний, інноваційний, мотиваційний потенціали.

Рис. 1. Рівні економічної активності населення у віці 15-70 років за рівнем освіти в Україні у 2015-2017 роках

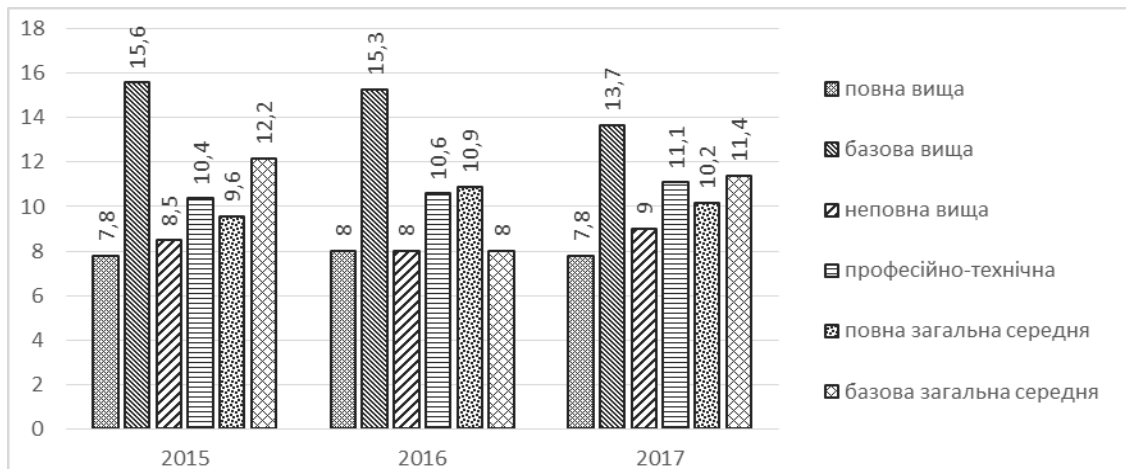
Джерело: побудовано автором на основі [9]

Рис. 2. Рівень зайнятості населення України у віці 15-70 років за рівнем освіти

Джерело: побудовано автором на основі [9]

Статистичні дані вказують і на те, що найвищий рівень освіти (вища освіта) забезпечує і найнижчий рівень безробіття населення України у віці 15-70 років (рис. 3).

Рис. 3. Рівень безробіття населення України у віці 15-70 років за рівнем освіти

Джерело: побудовано автором на основі [9]

Ми пропонуємо визначити *конкурентний потенціал молоді* як сукупність наявних і потенційних внутрішніх можливостей та ресурсів молоді людини, які сприяють формуванню її конкурентних переваг та збільшенню рівня конкурентоспроможності на ринку праці.

На нашу думку, найвагомішою складовою конкурентного потенціалу молоді людини є освітній потенціал.

Під *освітнім потенціалом молоді* будемо розуміти сукупність нагромаджених теоретичних знань і практичних умінь, а також потенційні можливості для подальшого освітньо-професійного вдосконалення з метою забезпечення конкурентоспроможності на ринку праці.

Найсуттєвішими показниками освітнього потенціалу молоді вважаємо:

- рівень та якість здобутої освіти;
- відповідність професійної кваліфікації вимогам ринку;
- прагнення до підвищення освітньо-професійного рівня;
- схильність до інформальної освіти (самоосвіти);
- готовність до професійної перепідготовки.

Освітній потенціал молоді перебуває в тісному взаємозв'язку з трудовим потенціалом. А науковцями доведено, що освіта впливає на формування та використання трудового потенціалу. Зокрема, на думку Грішної О.А., цей вплив проявляється у таких випадках:

- через зростання кваліфікаційного рівня та освіти економічно-активне населення підвищує продуктивність праці та ефективність економіки;
- освіта розкриває в людині ділові навички та підприємливість, а поняття «розподільчий ефект освіти» визначає здатність працівників приймати правильні рішення;
- освіта підвищує чутливість людей до нових наукових ідей і технічних розробок, що сприяє підвищенню продуктивності праці й економічному зростанню регіону [11, с. 96].

Серед чинників, які визначають ефективність процесу формування освітнього і трудового потенціалу молоді, варто виокремити наступні:

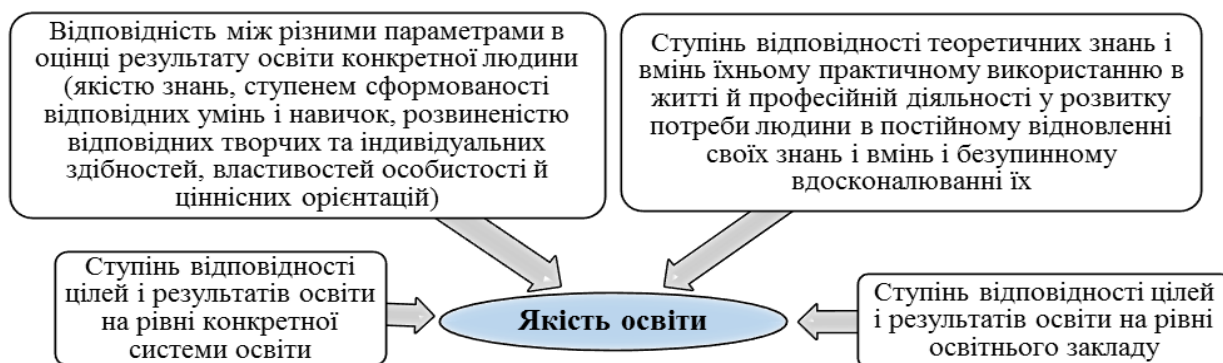
- наявність чіткої стратегії соціально-економічного розвитку країни;
- формулювання загальнонаціональної концепції освітньої діяльності;
- розробка та впровадження прийняття освітніх стандартів;
- здійснення профорієнтаційної роботи з молоддю;
- створення умов для банківського кредитування навчання молодих людей;
- сприяння розвитку дистанційної освіти;
- стимулювання підвищення рівня освіти молодих фахівців;
- сприяння інформатизації освіти;
- популяризація серед молоді затребуваних професій.

На думку Мельничук О.П., вітчизняна освіта досить ґрунтовно підходить до формування компонентів освітньої складової трудового потенціалу – його базової складової, яка являє собою органічну єдність освітніх та кваліфікаційних характеристик і ділових якостей працездатного населення, набутих в процесі навчання, що дають змогу реалізовувати власні трудові здібності і трудові можливості з метою узгодження суспільних та індивідуальних інтересів на основі впровадження інноваційних підходів та сучасних технологій [12, с. 16].

Реалізація трудового потенціалу молодого покоління безпосередньо залежить від внутрішніх чинників, які впливають на формування конкурентоспроможності особистості. Одними із найважливіших вважаємо рівень і якість освіти.

На думку Леган І.М., під рівнем освіти варто розуміти ступінь відповідності здобутому освітньо-кваліфікаційному рівню теоретичних знань, вмінь та навичок, набутих у закладі освіти; а під якістю освіти – здатність використовувати на практиці набуті теоретичні, практичні та прикладні знання, а також результативність освітнього процесу [10, с. 61].

На нашу думку, якість освіти визначають характеристики, подані на рис. 4.

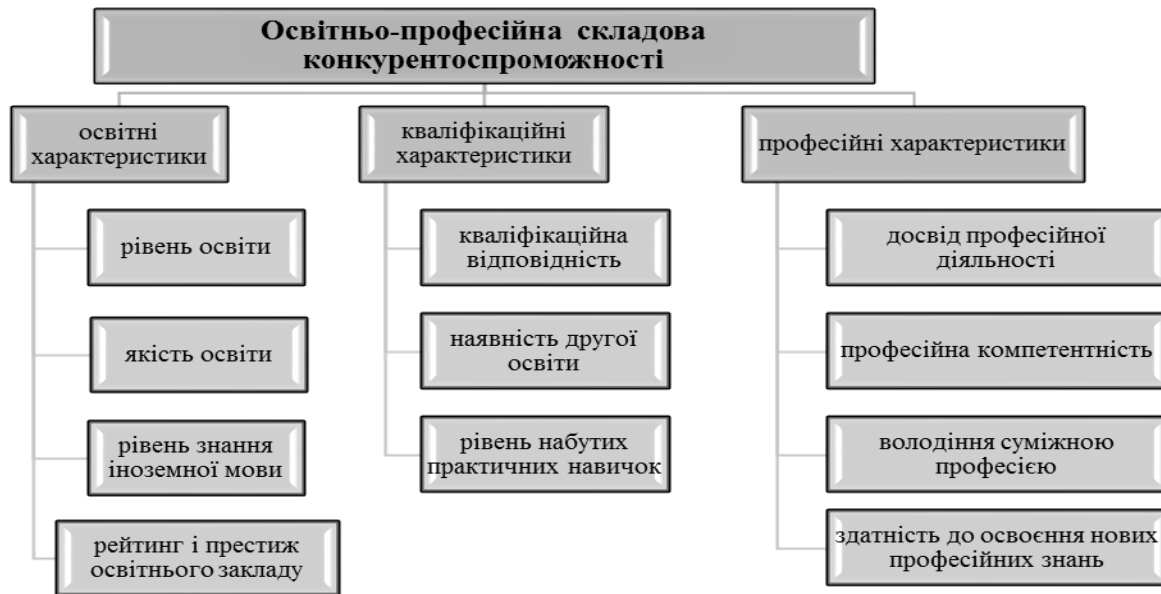
Рис 4. Характеристики, що визначають якість освіти

Джерело: розробка автора

Дослідження умов і чинників формування конкурентних переваг молоді на ринку праці вимагає більш детального аналізу основних складових конкурентоспроможності.

На нашу думку, варто виокремити три основні групи складових формування конкурентоспроможності молодих фахівців: соціально-особистісну, освітньо-професійну та суспільно-економічну.

Вважаємо, що найбільший вплив на формування конкурентоспроможності молодого покоління здійснює освітньо-професійна складова, яку визначає низка характеристик, а саме освітні, кваліфікаційні та професійні (рис. 5).

Рис. 5. Структура освітньо-професійної складової конкурентоспроможності фахівця
 Джерело: розробка автора

Рейтинг і престиж освітнього закладу, в якому навчався молодий фахівець, також суттєво впливає на рівень його конкурентоспроможності. Роботодавці часто віддають перевагу випускникам престижних закладів вищої освіти, які мають певний статус, рівень акредитації, поважний вік та відповідну ліцензію, вважаючи, що вони надають більш якісні освітні послуги.

Слід зауважити, що у формуванні трудового потенціалу молоді людини не останню роль відіграє система освіти. Освіта, як галузь соціальної інфраструктури, покликана забезпечувати життєздатність людини, підприємницьких структур та суспільства. Саме освітня галузь здатна впливати на усі суб'єкти господарювання, сприяючи розвитку трудового потенціалу молодого покоління.

Якість вищої освіти сьогодні розглядається як одна з важливих умов професійної підготовки висококваліфікованих майбутніх фахівців. Від якості освітньої діяльності освітніх установ прямо залежить якість освіти молоді. Крім того на якість освіти насамперед впливають якості кадрового забезпечення і навчально-методичного комплексу, матеріально-технічна база, обсяги фінансово-економічного забезпечення, оптимально організований апарат управління.

Високий рівень освіти дає змогу людині розширити діапазон можливостей та зменшити кількість конкурентів на ринку праці, претендувати на високооплачувану роботу, підвищити шанси на вдалу трудову реалізацію.

Працівник з високим рівнем освіти може претендувати на роботу, яка вимагає високої кваліфікації. Разом з тим, він може погодитися тимчасово і на простішу роботу, якщо його приваблюють інші її параметри (зарібок, режим роботи, місцезнаходження і т.і.). Людина ж з невисоким рівнем освіти може розраховувати лише на просту некваліфіковану роботу, яка нерідко буває важкою, шкідливою, небезпечною, неприємною і т.і. Іншими словами, освіта розширює можливості вибору людини на ринку праці, підвищує її шанси на успішну трудову реалізацію та пристойні трудові доходи і зменшує ймовірність залишитися без роботи [6].

Без належного рівня освіти людина не має шансів реалізуватися в професійному житті, а тому вважаємо, що в сучасних умовах одним із найнеобхідніших етапів розвитку особистісних якостей молоді стає здобуття високого рівня та якості освіти.

Через зростання рівня освіти економічно-активного населення проявляється вагомий вплив освіти на формування конкурентних переваг трудового потенціалу певного регіону. Освіту можна розглядати як одну із основних форм інвестицій у людський капітал, оскільки саме завдяки професійній освіті людина може розкривати свої підприємницькі здібності та розвивати ділові навички.

Аналіз сучасних наукових досліджень дає змогу стверджувати, що важливим чинником формування теоретичних знань та практичних вмінь молодшої людини, а отже і її конкурентоспроможності, є система освіти.

Невід'ємною частиною соціального й економічного розвитку регіону вважаємо динамічний розвиток системи освіти, оскільки освіта здатна відновити трудовий потенціал регіону, який своєю чергою сприятиме інноваційному розвитку та модернізації економіки.

У формуванні конкурентоспроможності молодих фахівців заклади освіти відіграють визначальну роль, оскільки, як стверджує Леган І.М., саме у навчальному закладі молодь не тільки отримує професійні знання та навички, але й опановує мистецтво саморозвитку та самовдосконалення [10, с. 26].

Дослідження факторів, які впливають на формування конкурентоспроможності трудового потенціалу регіону, можливе лише за умови врахування особливостей соціально-економічного розвитку регіону, зокрема рівня розвитку системи освіти.

Сьогодні вітчизняний ринок освітніх послуг трансформується, адаптуючись під вимоги ринку; переглядає основні стандарти, пов'язані з питаннями підвищення якості освіти; змінює пріоритетні напрямки підготовки фахівців, враховуючи попит на спеціалістів; уточнює обсяги та практичну спрямованість знань, умінь і навичок.

Важко не погодитись з думкою про те, що цінність інституту освіти частково втрачено, оскільки освітні заклади, як вищі, так і професійно-технічні не відповідають вимогам сьогодення через застарілу матеріально-технічну базу, відсутність автономії та співробітництва з ринком праці і підприємницькими структурами, а тому не здатні забезпечити належний перехід молоді до трудової діяльності та конкуренції на ринку праці. Крім того, деякі освітні заклади готують спеціалістів, які не відповідають потребам ринку праці. На це опосередковано вказують дані рис. 3.

В останні роки вища освіта стала для української молоді формальним атрибутом, а не ознакою наявності високого рівня професійних знань та навичок. Вибір освітнього закладу для здобуття вищої освіти молоді люди часто пов'язують із престижністю або перспективою отримання в майбутньому високооплачуваної роботи, а можливості здобуття високопрофесійних теоретичних знань для реалізації свого трудового потенціалу взагалі не враховуються.

Висновки з проведеного дослідження. З розвитком технологій і становленням інформаційного суспільства освіта набуває значення одного із основних факторів формування та підвищення конкурентоспроможності суб'єктів ринку праці, оскільки з кожним роком значно підвищуються вимоги до освітньо-кваліфікаційного рівня працівників.

Рівень та якість набутої професійної освіти особи вважаємо одними із основних чинників формування конкурентоспроможності молоді на ринку праці, які значною мірою впливають на можливість працевлаштування та одержання високої заробітної плати у майбутньому. Достатній рівень і якість професійної освіти молодшої людини може бути досягнутий лише за умови доступності якісних освітніх послуг на території проживання даної особи.

Від стану розвитку системи вищої освіти регіону також залежить конкурентоспроможність молоді на ринку праці, оскільки саме вища освіта покликана забезпечувати усі галузі суспільного життя освіченими, інтелектуальними та висококваліфікованими спеціалістами.

Література

1. Грішнова О. А. Людський розвиток: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2006. 308 с.
2. Ромін А. В. Державне регулювання системи надання освітніх послуг вищими навчальними закладами України. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 2 (49). С.172-177. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-2/doc/2/07.pdf> (дата звернення 12.02.2019).
3. Дворецька Г. В. Соціологія: навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2002. 472 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-8323.html> (дата звернення 12.02.2019).
4. Шевченко В. О. Освіта в системі відтворення робочої сили: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.01 / Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана». Київ, 2015. 253 с. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/d-26.006.01/2015/Shevchuk_dis.pdf (дата звернення 12.02.2019).
5. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. (дата звернення 12.02.2019).
6. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудова відносина: підручник. 5-те вид., оновлене. Київ, 2011. 390 с. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/15666-711-osvta-baza-profesionalzatsotsialna-garantya.html> (дата звернення 12.02.2019).
7. Войналович І. А. Конкурентоспроможність робочої сили та освіта: взаємозв'язок понять. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/13-1.pdf> (дата звернення 12.02.2019).
8. Якімова Н. С. Підвищення конкурентоспроможності молоді в контексті подолання професійно-кваліфікаційного дисбалансу на ринку праці. URL: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/22608/3/267-275.pdf>. (дата звернення 12.02.2019).

9. Державна служба статистики: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 12.02.2019).

10. Лєган І. М. Конкурентоспроможність молоді на ринку праці: шляхи забезпечення та напрями підвищення: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.07 / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи. Київ, 2015. 258 с. URL: http://www.idss.org.ua/avtoref/2016_Legan_dis.pdf. (дата звернення 12.02.2019).

11. Грішнова О. А. Освіта як чинник людського розвитку і економічного зростання України. *Демографія та соціальна економіка*. 2004. № 1-2. С. 95-98. URL: <https://dse.org.ua/arhcrive/maglast.pdf> (дата звернення 12.02.2019).

12. Мельничук О. П. Освітня складова розвитку трудового потенціалу: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.07 / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи. Київ, 2015. 261 с. URL: http://www.idss.org.ua/avtoref/2015_MelnichukOdis.pdf (дата звернення 12.02.2019).

References

1. Hrishnova, O.A. (2006), *Lyudskiy rozvytok* [Human development], tutorial, KNEU, Kyiv, Ukraine.
2. Romin, A.V. (2015), "State regulation of educational services system by higher educational establishments in Ukraine", *Theory and practice of public administration*, issue 2 (49), pp. 172-177, available at: URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-2/doc/2/07.pdf>. (access date February 12, 2019).
3. Dvoretzka, G.V. (2002), *Sotsiologhiya* [Sociology], textbook, KNEU, Kyiv, Ukraine, available at: <http://www.info-library.com.ua/books-text-8323.html>. (access date February 12, 2019).
4. Shevchenko, V.O. (2015), "Education in the system of reproduction of the work force", Dissertation of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.01, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine, 253 p., available at: https://kneu.edu.ua/userfiles/d-26.006.01/2015/Shevchuk_dis.pdf. (access date February 12, 2019).
5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The law of Ukraine "About education" dated 05.09.2017 № 2145-VIII, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. (access date February 12, 2019).
6. Hrishnova, O.A. (2011), *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny* [Economics of Labor and Social-Labor Relations], textbook, Kyiv, Ukraine, available at: <https://westudents.com.ua/glavy/15666-711-osvta-baza-profesionalzatssotsalna-garantya.html> (access date February 12, 2019).
7. Voynalovich, I.A. (2017), "Competitiveness of labor force and education: the interconnection of concepts", available at: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/13-1.pdf> (access date February 12, 2019).
8. Yakymova, N.S. (2010), "Improving the competitiveness of youth in the context of overcoming the professional qualification imbalance on the labor market", available at: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/22608/3/267-275.pdf>. (access date February 12, 2019).
9. State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://ukrstat.gov.ua/>. (access date February 12, 2019).
10. Legan, I.M. (2015), "The competitiveness of the youth in the labor market: ways of support and directions of increase", Dissertation of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.07, Ptoukha institute for demography and social studies national academy of sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine, available at: http://www.idss.org.ua/avtoref/2016_Legan_dis.pdf. (access date February 12, 2019).
11. Hrishnova, O.A. (2004), "Education as a factor in human development and economic growth in Ukraine", *Demography and social economy*, no. 1-2, pp. 95-98, available at: <https://dse.org.ua/arhcrive/maglast.pdf> (access date February 12, 2019).
12. Melnichuk, O.P. (2015), "The educational component of labor potential", Dissertation of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.07, Ptoukha institute for demography and social studies national academy of sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. available at: http://www.idss.org.ua/avtoref/2015_MelnichukOdis.pdf. (access date February 12, 2019).

Стаття надійшла до редакції 25.02.2019 р.

Рецензент: д.е.н., професор Львівського національного університету імені Івана Франка В.І. Приймак

УДК 339:338.43
JEL Classification Q17

Лещук Ю.А.,
аспірант*,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ЗЕРНОВА БІРЖА ЯК САМОРЕГУЛІВНА ОРГАНІЗАЦІЯ НА РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Leschuk Yu.A.,
postgraduate student,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

GRAIN EXCHANGE AS A SELF-REGULATING ORGANIZATION IN THE MARKET OF AGRICULTURAL PRODUCTS

Постановка проблеми. Розвиток агропромислового комплексу України в сучасних умовах глобалізації доводить необхідність докорінної перебудови всієї системи економічних відносин, що охоплює виробництво, розподіл, обіг і споживання аграрної продукції. Виробники аграрної продукції намагаються стати повноправними учасниками аграрного ринку, однак його функціонування неможливе без створення відповідної інфраструктури, яка забезпечить вільний рух агропромислової продукції, сільськогосподарської сировини, продовольства та засобів виробництва від виробника до споживача. Національні біржові індикатори мають величезне значення для планування і прогнозування економіки країни, особливо для країн з сировинною спрямованістю економіки.

Необхідність формування прозорого ліквідного організованого аграрного товарного ринку країни, забезпечення цінової стабільності на продукцію сільського господарства та прогнозування ситуацій різкого коливання ціни для своєчасного здійснення державних інтервенцій, запровадження правил визначення цін для цілей оподаткування зовнішньоекономічних операцій та операцій на внутрішньому ринку щодо поставки сільськогосподарської продукції між пов'язаними особами потребує подальшого поглибленого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні основи організаційно-економічного механізму державного регулювання зернового ринку України знайшли своє відображення у працях відомих вітчизняних науковців: Р.П. Дудяка [1], Н.П. Резнік [2], П.Т. Саблука [3], А.М. Слободяник [4], О.М. Сохацької [5], М.О. Солодкого [6], В.О. Яворської [7]. Дослідження організаційно-економічних основ функціонування біржового ринку зерна не знайшли широкого висвітлення у вітчизняній економічній літературі, а зарубіжний досвід у біржовій діяльності потребує ґрунтовної адаптації до умов України. Тому розгляд особливостей функціонування біржового ринку зерна в Україні набуває актуальності як для економічної науки, так і для практичної діяльності.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування науково-методичних підходів до програми розвитку зернової біржі, як саморегулювальної організації на біржовому ринку сільськогосподарської продукції. Для досягнення мети було поставлено наступні завдання: узагальнення та систематизація пропозицій щодо необхідності використання товарної біржі, що працюватиме у широкому колі власників, економічних та політичних умов і системи сільського господарства як суб'єкта системи товарно-грошових відносин, що виникають у процесі виробництва, зберігання, торгівлі та використання сільськогосподарської продукції на засадах вільної конкуренції, вільного вибору напрямів реалізації та визначення ціни, що забезпечить гласність і прозорість ринку сільськогосподарської продукції, сформує єдиний інформаційний простір та створить ефективний ринковий механізм для проведення державної цінової політики на сільськогосподарському ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світова практика показує, що в розвинутих країнах товарний ринок пройшов значний еволюційний шлях – від хаотичності й роздробленості до цілісності, централізації та досить жорсткого державного регулювання. Ринок здатний здійснювати автоматичне регулювання, поєднуючи різні економічні інтереси. Виробники і продавці, бажаючи мати власну вигоду, одночасно забезпечують інтереси споживачів в особі покупців товарів. Дані процеси регулюються державою, але в деяких випадках можна спостерігати дію механізму саморегулювання.

Саморегулювання забезпечує високі стандарти функціонування бізнесу, що має на увазі

* Науковий керівник: Резнік Н.П. – д.е.н., професор

наявність кодексу правил, систему контролю за їх дотриманням та систему адекватних санкцій за порушення правил. Саме через систему контролю бізнес і обслуговуючі його інститути можуть самостійно підтримувати механізми позасудового вирішення спорів між своїми членами, споживачами і відшкодування шкоди, заподіяної клієнтам.

Термін «саморегульована організація» (self-regulatory organization) введено в законодавство США Законом про фондових біржі 1934 року і в англійській мові застосовується щодо системи або організації, які контролюють самі себе і створюють свої власні правила [8, с. 10]. Як показує зарубіжний досвід, функціонування саморегульованих організацій регулюється галузевими законами, оскільки загального закону, що обґрунтовує їх діяльність не існує і формуються вони як реакція на поведінку урядових регуляторів в областях, визначених державними пріоритетами [9].

Біржа – це перш за все правила, вироблені учасниками ринку з метою його організації, з метою забезпечення справедливості для всіх, керованості ринку в цілому, залучення інвесторів та емітентів, розвитку фінансових інструментів і самих торгових технологій. Біржа – це одна з перших саморегульованих організацій в історії підприємництва. Ось чому бірж в такому розумінні не може бути багато, на відміну від торгових майданчиків, залів і терміналів [10, с. 7].

Відповідно до закону України «Про товарну біржу», товарна біржа є ринковим механізмом, який виконує низку стабілізуючих функцій в економіці: забезпечення ліквідності та оптимального розподілу найважливіших видів сировинних товарів, стабілізацію цін і витрат, валютних курсів, грошового обігу і кредиту [11].

Біржова торгівля в ЄС охоплює більшість основних видів продукції рослинництва. При цьому на кожній окремій біржі набір сільськогосподарських товарів обмежений. Товарна біржа є комерційним підприємством, регулярно функціонуючим ринком однорідних товарів.

На біржах в ЄС відбувається до 10% угод з реальним товаром і до 95% ф'ючерсних угод.

Складаються на товарних біржах ціни, що називаються біржовими котируваннями. Біржі здійснюють публікацію котирувань на початок і на кінець ранкового і вечірнього біржового торгу, публікуються середні котирування на кожен день роботи біржі. До теперішнього часу в ЄС склалася товарна спеціалізація бірж, згідно з якою по зерну працюють Лондонська, Ліверпульська, Роттердамська, Антверпенська і Міланська біржі. Поряд з процесом спеціалізації спостерігається тенденція до утворення універсальних бірж. Відповідно, зернова біржа є саморегульованою інфраструктурною організацією і виникає на підставі договору між учасниками ринку.

Зернові біржі являють собою специфічну форму оптових ринків і аукціонів. Особливо розвинені зернові біржі в країнах, де на зерновому ринку домінують приватні комерційні та промислові ринки. Головна мета діяльності зернових бірж полягає у формуванні цін. В економічно розвинених країнах на біржах формуються індикативні ціни (засновані на балансі попиту і пропозиції), на які орієнтуються сільськогосподарські товаровиробники, і на підставі яких вони коригують свої ціни пропозиції.

Одним із основних ринкових інструментів, який впливає на процеси виробництва, обміну та споживання продовольчої продукції є ціна. Ціноутворення на ринку продовольчої продукції характеризується низкою особливостей та потребує державного регулювання.

Аграрний фонд на ринку продовольчої продукції є суб'єктом державного цінового регулювання. Згідно Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», зміст державного цінового регулювання полягає у здійсненні Аграрним фондом державних інтервенцій в обсягах, що дозволяють встановити ціну рівноваги (фіксінг) на рівні, не нижчому за мінімальну інтервенційну ціну та не вищому за максимальну інтервенційну ціну [11].

Операції, пов'язані з фінансовими інтервенціями, форвардними та ф'ючерсними закупівлями об'єктів державного цінового регулювання, а також матеріально-технічних ресурсів для потреб сільськогосподарських товаровиробників проводяться Аграрним фондом на Аграрній біржі.

В Україні мінімальні ціни фінансових інтервенцій у поєднанні з низькою платіжною дисципліною Аграрного фонду, яка проявляється в системних затримках та часткових розрахунках з виробниками, а також відсутності біржових зернових аукціонів – місць реалізації державою фінансових інтервенцій є головними причинами того, що державні фінансові інтервенції не стали інструментом впливу на формування цін у періоди їх зниження.

Державний ціновий вплив на вітчизняному ринку зерна практично не відчувається. Інші країни, скорочуючи інтервенційну діяльність, запроваджують антициклічні (компенсаційні) виплати, які являють собою різницю між реальними ринковими цінами і базовою (гарантованою) ціною. З метою збалансування попиту і пропозиції зерна на ринку у світовій практиці крім інтервенцій застосовують регулювання розміру посівних площ, квотування виробництва тощо.

Поширеною також є практика державної підтримки доходів виробників зерна не стільки завдяки встановленню цін на зерно, скільки шляхом здешевлення його виробництва (компенсації частки вартості техніки, добрив, пального, які імпортується).

Вітчизняні заставні операції не відповідають світовій формі пільгового кредитування. По-перше, вони не відносяться до інтервенційної діяльності і є під товарним кредитом, який не пов'язаний з ціновим регулюванням. По-друге, проблема обмеженого доступу безпосередніх зерновиробників до

участі в заставних операціях зумовлена досить жорсткими адміністративними бар'єрами і критеріями доступу для первинних виробників. Так, для участі в заставних операціях зерновиробники повинні надати Аграрному фонду довідки про відсутність заборгованості зі сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), простроченої заборгованості за будь-якими видами бюджетної позики та іншими кредитами, а також низку інших документів, включаючи договір страхування [11].

Крім того, програма орієнтується виключно на юридичних осіб, спроможних сформувати мінімальну зернову партію. Так, у 2017 р. мінімальна пропонувана партія для пшениці становила не менш як 100 т, жита – не менш як 50 т, ячменю – не менш як 100 т. Водночас приватні господарства, що займають значну частину ринку (25%), залишаються поза межами цієї форми державної підтримки. По суті, доступ до державних заставних операцій мають лише великі агропромислові формування [11].

Крім зазначених вище напрямів, держава приділяє увагу співпраці з саморегульовані організації, особливо в сфері цінової і тарифної політики.

Необхідно відзначити, що збут зерна за участю біржі є, безумовно, перспективним напрямком, але впровадження біржі в широку практику заважає не тільки факт нерозуміння сільськогосподарськими товаровиробниками суті біржових торгів зерном (хеджування і гарантії при збуті), але і небажання зернотрейдерів поступатися своїми позиціями. Трейдери, акумулюючи значні запаси зерна, відправляють їх на експорт і мають можливість впливати на рівень цін усередині країни. У низці країн ЄС експорт зосереджений в руках державних монополій, і дохід від експортних операцій йде в казну держави.

Основні проблеми біржової торгівлі:

1. Невірно і несвоєчасно визначено діапазон цін для проведення закупівельних інтервенцій. В результаті закупівельні ціни вище інтервенційних. Але, якщо брати до уваги цей фактор, ціна буде набагато вища за діючу ціну. Це, з одного боку, в короткостроковій перспективі спричинить підвищення рентабельності виробництва зерна, а з іншого – викличе потрясіння на споживчому ринку.

2. Недосконалість критеріїв відбору учасників у біржових торгах: не маючи зерна, учасник виходить переможцем і не здійснює постачання в інтервенційний фонд.

3. Недостатньо визначена фінансова відповідальність учасників за невиконання зобов'язань.

4. В результаті закупівель зерна через посередників, які придбали його у виробників за низькими цінами, має місце ціновий демпінг на торгах, і кошти, виділені на інтервенційні закупівлі, отримують посередники, а виробники в даному випадку недоотримують дохід, і підтримка виробників стає неефективною.

5. Труднощі залучення кредитних ресурсів, оскільки не вирішено питання заставного забезпечення позики.

6. Неналежне зберігання зернових запасів інтервенційного фонду [5].

Шляхами подолання даних проблем є:

1. введення механізму складських свідоцтв, що сприятиме забезпеченню застави по кредитах для посівних і збиральних кампаній, подоланню монополізму великих підприємств зі зберігання сільськогосподарської продукції, зменшення втрат, пов'язаних з неправильним зберіганням, дозволить зробити торги більш прозорими, а також підвищить дисципліну у виконанні своїх зобов'язань сторонами угоди;

2. розширення доступу до торгів, боротьба з монополізацією торгів великими трейдерами, які діють скоординовано і намагаються знизити ціни на зерно;

3. закупівлі зерна у безпосередніх виробників, які ще не присутні на ринку продовольства в Україні як організована одиниця, адже головною метою інтервенцій повинна бути підтримка сільськогосподарського виробника, а не посередника;

4. подальший розвиток системи електронних торгів та регіональних бірж, що дозволить зменшити транзакційні витрати для всіх учасників ринку і знизить ціну за купуваного зерна для переробних підприємств;

5. створення адекватної економіко-математичної нормативної моделі ціноутворення на зерно [5].

Біржові торги є найбільш об'єктивним механізмом визначення ринкової ціни. Механізм біржової торгівлі дозволить українським сільськогосподарським товаровиробникам зерна застрахувати ціну на майбутній урожай і дасть можливість спланувати господарську діяльність.

Головним інструментом страхування цінових ризиків виступають ф'ючерсні контракти. Для розвитку ф'ючерсного ринку необхідно створити сучасну біржову кон'юнктуру, частиною якої є ринок подвійних складських свідоцтв. Тобто, необхідна інтеграція заставного забезпечення як методу кредитного регулювання і стимулюючого цінового регулювання зернового ринку України.

Відображаючи співвідношення попиту і пропозиції, формується форвардна ціна, намічається ф'ючерс на майбутні торги. Величезне значення набуває відкритість бірж для сільських товаровиробників, легалізація обороту зерна, вирівнювання сезонної і територіальної диференціації цін.

Державне регулювання зернового ринку необхідне і пов'язане з необхідністю застосування низки методів економічного і адміністративного характеру. До адміністративних методів відносяться контроль, сертифікація і стандартизація, ліцензування, квотування; до економічних автором віднесені

методи цінового, кредитного та митно-тарифного регулювання, що виражаються у встановленні цін і тарифів, виділення дотацій і компенсацій, регулювання відсоткових ставок по кредитах, введення штрафів [7].

Подальший розвиток зернового ринку вимагає не тільки інтенсифікації та модернізації виробництва, а й упорядкування реалізації зерна. Субсидування сприяє зниженню витрат у виробництві та переробці зерна, збереженню необхідного рівня рентабельності виробників і насичення ринку.

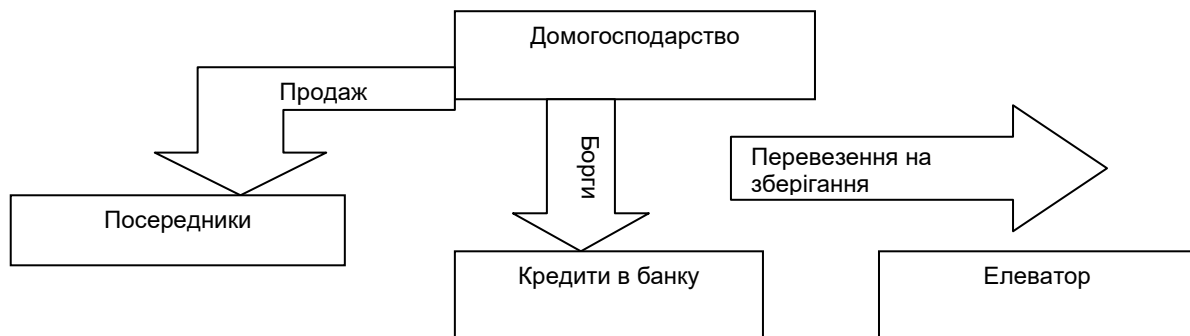
Державним регулюванням ринку зерна визнається економічний вплив держави на виробництво, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, а також на виробничо-технічне обслуговування і матеріально-технічне забезпечення зернової галузі.

Завданнями державного регулювання зернового ринку, як і всього агропромислового комплексу в цілому, є стабілізація і розвиток виробництва, забезпечення продовольчої безпеки України, поліпшення продовольчого забезпечення населення, підтримку економічного паритету між сільським господарством та іншими галузями економіки, зближення рівнів доходу працівників сільського господарства і промисловості, захист вітчизняних товаровиробників у сфері агропромислового виробництва [12].

З урахуванням змін, що відбуваються в світі (розвиток інформаційних технологій, глобалізація) все більшої актуальності набуває віртуальна торгівля і втрачає свої позиції торгівля реальним товаром.

Світова економіка будується в сучасному світі на біржових торгах, в Україні ж біржовий механізм сприймається більшістю виробників зерна лише як інструмент при проведенні державних закупівельних і товарних інтервенцій. Реалізація зерна за участю біржі не розвинена: виставляється мало лотів, що пов'язано з неорганізованістю і непоінформованістю сільськогосподарських товаровиробників.

Розширення сфери біржових послуг для аграріїв необхідно, так як склалася ситуація, коли виробнику простіше віддати вирощений урожай перекупникам зерна, а не вийти з ним на біржу самостійно, попередньо помістивши зерно на відповідальне зберігання на елеватор. Даний процес проілюстрований на рис. 1.

Рис. 1. Діюча схема збуту зерна товаровиробниками

Джерело: складено автором за [7]

На рис. 1 наочно показана необхідність зміщення вектора в праву сторону, тобто перехід до цивілізованих методів реалізації зерна. Це вигідно для виробників, оскільки вони перестануть втрачати свою вигоду, отримають додаткові фінансові ресурси, які зможуть направити на розвиток свого господарства.

Жодне господарство не готове гарантувати поставки зерна за ф'ючерсними контрактами (про продаж зерна в обумовлений термін за ціною, встановленою на момент укладання угоди). Але введення інструментів, які страхують ризики (ф'ючерси, форварди, опціони) необхідно, оскільки без них створення та функціонування зернової біржі неможливо. До того ж, не можна забувати, що вплив цінового ризику перевершує вплив всіх інших ризиків і впливає на рентабельність.

Ф'ючерс – це інструмент хеджування цінових ризиків, метою якого є забезпечити учасників ринку сільськогосподарської продукції від цінових коливань. Відмінною особливістю ф'ючерсів є наявність депозитної маржі, постачальницької маржі і варіаційної маржі [10].

Депозитна та постачальницька маржа покликані забезпечити гарантії поставки обома сторонами угоди, а для забезпечення поставки за ціною, обумовленою при укладанні угоди, використовується варіаційна маржа.

Варіаційна маржа слугує для згладжування цінових стрибків на біржі: в разі збільшення ціни на товар до моменту поставки з рахунку продавця кошти списуються на рахунок покупця. У разі падіння ціни на товар кошти аналогічним способом списуються з рахунку покупця на рахунок продавця.

Форвардний контракт – контракт, який зобов'язує продавця поставити (продати), а покупця

отримати (купити) певний товар в обумовлений термін в майбутньому за узгодженою ціною. Укладається на строк не більше пів року [10].

Найбільш вигідний спосіб укладання угод – форвардний контракт, так як він є біржовим, а значить, має систему гарантій. Впровадження в обіг складських свідоцтв на даний момент пов'язано з низкою умов і проблем. Просте складське свідоцтво (ПСС) має низку відмінностей від складського свідоцтва як частини подвійного, але головне з них полягає в тому, що ПСС є представницьким цінним папером і засвідчує право власності на товар, тобто права володіння, користування і розпорядження. В практику пропонується введення кількох ПСС на загальну кількість, що закладатимуться за договорами застави товарної продукції.

У міру зменшення суми основного боргу така процедура дозволяє передавати заставодавцю або позичальникові ПСС на конкретну кількість вивільненого з-під застави товару для його подальшої реалізації. Форвардна угода передбачає, що поставка зерна здійснюється покупцеві через певний термін, який зазвичай становить 1-3 місяці (менше 6 місяців). Для виробників зерна ці угоди досить вигідні, так як дозволяють отримати: аванс за майбутню поставку зерна; гарантований канал збуту виробленого зерна.

Уклавши форвардну угоду, товаровиробники забезпечують себе фінансовими ресурсами, необхідними для вирощування зернових культур і їх реалізації. Форвард є біржовим контрактом, він ліквідний і забезпечує систему гарантій виконання зобов'язань учасниками. Фермер може не тільки надійно зберігати зерно на елеваторі, але має також право отримати фінансовий документ на вартість зерна, ціна якого визначається на біржових торгах. Цей документ служить засобом застави для отримання кредиту, а також може бути проданий або подарований.

Товарним наповненням ПСС можуть виступати різні товари, які протягом певного часу зберігаються без втрати якісних і кількісних показників: зерно, цукор, заморожена продукція (риба, м'ясо, овочі) й інша сільгосппродукція. Явні переваги застосування складських свідоцтв демонструють в галузях, що мають виражене сезонне коливання цін (низькі ціни на зерно восени і високі взимку і у весняний період), тобто в разі наявності товарних запасів, які можуть бути використані в якості забезпечення зобов'язань позичальника, який залучає фінансові та товарні кредитні ресурси. Кожна з частин ПСС, що є цінним папером, може звертатися окремо від іншої. І складське свідоцтво, і варант з'являються при передачі товару на зберігання спеціальної комерційної організації - товарного складу.

Використання ПСС в господарській діяльності дозволяє вирішити такі завдання:

– купівля / продаж зерна без вилучення з елеватора. Такий захід веде до зниження транспортних витрат, а також відпадає необхідність щоразу переоформляти товар з продавця на покупця – досить передати ПСС;

– ПСС можуть використовуватися для отримання фінансових і товарних кредитів під заставу товарів за допомогою застави цих свідоцтв. При цьому ПСС за допомогою оформлення і передачі варантів кредитор-заставодержателю надає додаткові переваги в порівнянні з кредитуванням під заставу товару за допомогою застави безпосередньо ПСС;

– здійснення товарного кредитування;

– залучення кредитних ресурсів органами виконавчої влади під заставу регіональних товарних фондів;

– забезпечення участі органів регіональної влади у фінансуванні пріоритетних проектів за допомогою випуску державних боргових цінних паперів, забезпечених реальними товарними активами;

– проведення товарних і закупівельних інтервенцій сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства;

– формування ринку варантів (заставних свідоцтв) – державних і недержавних заставних цінних паперів, виконання зобов'язань за якими забезпечено реальними товарними активами [3].

В умовах ринкової економіки, як показують економічна теорія і практика, аграрний сектор виявляється найбільш схильним до негативних наслідків різного роду факторів нестабільності зовнішнього і внутрішнього середовища. Тому посилення регулюючого впливу органів влади на його функціонування і розвиток стає об'єктивною умовою сучасного ринкового господарювання.

Найважливішим елементом функціонування ринку є біржовий механізм, що сприймається більшістю сільськогосподарських виробників лише як інструмент при проведенні державних закупівельних і товарних інтервенцій. У ситуації, що склалася необхідне створення єдиної зернової біржі в Україні. Це дасть можливість сільськогосподарським товаровиробникам орієнтуватися в світову кон'юнктуру і приймати своєчасні рішення на основі прогнозованих цін для всіх учасників ринку [5].

Доведено, що на державному рівні потрібно розробити комплексну систему правових, економічних і адміністративних заходів, спрямовану на захист інтересів виробників зерна і створення розвиненої інфраструктури зернового ринку, найважливішим елементом якої є зернова біржа.

Зернова біржа є саморегульованою інфраструктурною організацією і виникає на підставі договору між учасниками ринку. Зернові біржі являють собою специфічну форму оптових ринків і аукціонів, де формуються індикативні ціни (засновані на балансі попиту і пропозиції), на які орієнтуються

сільськогосподарські товаровиробники, і на підставі яких вони коригують свої ціни пропозиції.

Об'єктами державного цінового регулювання, за чинним законодавством, є пшениця, кукурудза, ячмінь, жито озиме, горох, гречка, цукор-пісок (буряковий), борошно пшеничне та житнє, м'ясо та субпродукти забійних тварин і птиці, молоко сухе, масло вершкове, олія соняшникова та інші. Біржові торги є найбільш об'єктивним механізмом визначення ринкової ціни. Механізм біржової торгівлі дозволить українським сільськогосподарським товаровиробникам зерна застрахувати ціну на майбутній урожай і дасть можливість спланувати господарську діяльність. Головним інструментом страхування цінових ризиків виступають ф'ючерсні контракти. Для розвитку ф'ючерсного ринку необхідно створити сучасну біржову кон'юнктуру, частиною якої є ринок подвійних складських свідоцтв. Тобто, необхідна інтеграція заставного забезпечення як методу кредитного регулювання і стимулюючого цінового регулювання зернового ринку України.

Висновки з проведеного дослідження. Державне регулювання зернового ринку засвідчує необхідність застосування низки методів економічного і адміністративного характеру. Доведена необхідність створення розвиненої інфраструктури зернового ринку, найважливішим елементом якої є зернова біржа, яка є саморегулювальною інфраструктурною організацією і являє собою специфічну форму оптових ринків та аукціонів, де формуються індикативні ціни (засновані на балансі попиту і пропозиції), на які орієнтуються сільськогосподарські товаровиробники, і на підставі яких вони коригують свої ціни пропозиції.

Обґрунтована необхідність запровадження механізму біржової торгівлі, що дозволить українським сільськогосподарським товаровиробникам зерна застрахувати ціну на майбутній урожай за допомогою ф'ючерсних контрактів, що спонукає до удосконалення сучасної біржової кон'юнктури в Україні, частиною якої є ринок подвійних складських свідоцтв. Приведена необхідність інтеграції заставного забезпечення як методу кредитного регулювання і стимулюючого цінового регулювання вітчизняного зернового ринку.

Доведено, що використання простих складських свідоцтв в господарській діяльності дозволяє вирішити низку завдань, зокрема: можливість отримання фінансових і товарних кредитів під заставу товарів за допомогою застави свідоцтв; забезпечення участі органів регіональної влади у фінансуванні пріоритетних проектів за допомогою випуску державних боргових цінних паперів, забезпечених реальними товарними активами; проведення товарних і закупівельних інтервенцій сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства; формування ринку варантів (заставних свідоцтв) – державних і недержавних заставних цінних паперів, виконання зобов'язань за якими є забезпечення реальними товарними активами.

Література

1. Дудяк Р., Більський І., Квас В., Бугіль С. Розвиток товарних бірж та їх цінова політика в Україні. *Вісник Львівського національного аграрного університету*. Серія: Економіка АПК. 2014. № 21(1). С. 300-308.
2. Резнік Н. П. Ефективність деривативів на світових біржових ринках. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2016. № 2. С. 147-151
3. Саблук П. Т. Засади трансформаційних процесів в аграрній сфері. *Інтелект XXI*. 2014. № 4. С. 25-36.
4. Слободяник А. М., Тарасович Л. В. Ризики на біржовому аграрному ринку: сутність та класифікація. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Економіка і менеджмент. 2017. Вип. 25(2). С. 16-19.
5. Сохачька О. М. Біржова справа: підручник. Тернопіль: Карт-Бланш, 2008. 632 с.
6. Солодкий М. О. Шляхи подолання кризового стану біржового аграрного ринку країни. *Агросвіт*. 2011. № 1. С. 7-9.
7. Яворська В. О. Тенденція розвитку вітчизняної біржової торгівлі товарними деривативами на сільськогосподарську продукцію. *Моніторинг біржового ринку*. 2014. № 1. С. 16-17.
8. Береславська О. Перспективи розвитку ринку ф'ючерсних контрактів в Україні. *Вісник НБУ*. 1998. № 5. С. 47-49.
9. Батигіна О. М. Правове регулювання системи інформаційного забезпечення діяльності оптових ринків сільськогосподарської продукції. *Форум права*. 2013. № 2. С. 30-33.
10. Берлач А. І. Біржове право України: навчальний посібник. Київ: Університет «Україна», 2012. 316 с.
11. Аграрний фонд – продовольча безпека держави чи джерело збагачення. URL: <http://publicaudit.com.ua> (дата звернення: 15.01.2019).
12. Корпоративний сайт Аграрної біржі. URL: <http://agrex.gov.ua> (дата звернення: 15.01.2019).

References

1. Dudiak ,R., Bilskyi, I., Kvas, V. and Buhil, S. (2014), "Development of Commodity Exchanges and Their Price Policy in Ukraine", *Visnyk of Lviv National Agrarian University*. Series: Economy of agroindustrial complex, no. 21 (1), pp. 300-308.
2. Reznik, N.P. (2016), "Efficiency of Derivatives in the World Stock Markets", *Collection of scientific works of the Taurian state-owned agrotechnological university (economic sciences)*, no. 2, pp. 147-151
3. Sabluk, P.T. (2014), "Fundamentals of Transformation Processes in the Agrarian Area", *Intellect XXI*, no. 4, pp. 25-36.
4. Slobodianyuk A.M. and Tarasovych, L.V. (2017), "Risks in the Stock Exchange Market: Essence and Classification", *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*. Series: Economics and Management, no. 25 (2), pp. 16-19.
5. Sokhatska, O.M. (2008), *Birzhova sprava* [Exchange case], textbook, Card-Blanche, Ternopil, Ukraine.
6. Soldkyi, M.O. (2011), "Ways to Overcome the Crisis State of the Stock Agricultural Market of the Country", *Agrosvit*, no. 1, pp. 7-9.
7. Yavorska, V.A. (2014), "Trend of the development of the home-grown trade in commodity derivatives on agricultural products", *Monitoring of stock market*, no. 1, pp. 16-17.
8. Bereslavska, O. (1998), "Prospects for the development of the market for futures contracts in Ukraine", *Visnyk NBU*, no. 5, pp. 47–49.
9. Bathyina, O.M. (2013), "Legal regulation of the information support system of the wholesale markets for agricultural products", *Forum prava*, no. 2, pp. 30–33.
10. Beplach, A.I. (2012), *Birzhove pravo Ukrainy* [Stock exchange law of Ukraine], tutorial, University "Ukraine", Kyiv, Ukraine.
11. "Agrarian Fund – food security of the state or a source of enrichment", available at: <http://publicaudit.com.ua>. (access date: January 15, 2019).
12. "Corporate site of Agrarian Exchange", available at: <http://agrex.gov.ua>. (access date: January 15, 2019).

Стаття надійшла до редакції 30.01.2019 р.

Рецензент: д.е.н., професор Національного університету біоресурсів і природокористування України Н.П. Резнік

УДК 339.564 : 330.5
JEL Classification E 20, F 17, F 47

Гонак І.М.,
аспірант кафедри міжнародної економіки,
Тернопільський національний економічний університет

ЕФЕКТИВНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКСПОРТУ ОЗБРОЄННЯ І ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ВВП КРАЇНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО СУПЕРНИЦТВА КРАЇН

Honak I.M.,
postgraduate student at the department
of international economics,
Ternopil National Economic University

THE EFFECTIVENESS OF NATIONAL EXPORTS OF ARMAMENTS AND MILITARY EQUIPMENT AND ITS IMPACT ON THE COUNTRY'S GDP AS AN ELEMENT OF ECONOMIC RIVALRY OF COUNTRIES

Постановка проблеми. Величина валового внутрішнього продукту безпосередньо впливає на національну безпеку та оборону країни і експорт озброєння і військової техніки. І навпаки – експорт зброї безпосередньо впливає на економічний розвиток країни. Країни із найбільшим розміром валового внутрішнього продукту є одночасно і наймогутнішими країнами у військово-політичному плані, найбільш ефективно захищають власні національні інтереси та намагаються експортувати значні обсяги озброєння та військової техніки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню даної проблематики присвятили свої праці такі науковці: С. Мочерний, Ю. Шемчушенко, В. Заблоцький, М. Мельник, М. Хавронюк, О. Ратр, F. Dendorfer, P. W. Thurner та інші. Проте, дана тематика у нових геоекономічних умовах набуває особливого значення та потребує подальшого наукового опрацювання для поглибленого вивчення особливостей величини національних економік та національного експорту озброєння та військової техніки.

Постановка завдання. Метою та завданням дослідження є вивчення особливостей взаємного впливу національної безпеки та національного експорту озброєння і військової техніки та національних економік окремих країн в умовах загострення економічного суперництва у глобальній економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Залежність між економічним потенціалом і валовим внутрішнім продуктом країни та її національною безпекою, військово-промисловим комплексом і зокрема національним експортом озброєння та військової техніки (ОВТ) є взаємною.

Економічний потенціал – комплексний показник рівня економічної могутності нації, наявних ресурсів і можливостей забезпечувати розширене відтворення, суспільні потреби та соціально-економічний прогрес суспільства [1, с. 464]. Валовий внутрішній продукт характеризує кінцевий результат виробничої діяльності національних економічних суб'єктів у сфері матеріального та нематеріального виробництва [1, с. 132]. Національна безпека є станом захищеності життєво важливих інтересів країни (конституційного ладу, державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості кордонів), духовних та матеріальних цінностей її суспільства та окремих прав і свобод громадян від зовнішніх та внутрішніх загроз [2, с. 210]. Військово-промисловий комплекс – союз компаній, що спеціалізуються на виготовленні озброєння та військової техніки і товарів подвійного призначення та військово-технічних наук [1, с. 232].

Чим більші ресурси національної економіки, тим більші її витрати на національну безпеку і оборону та національний експорт ОВТ. І навпаки, чим більший військовий потенціал країни і національний експорт озброєння та військової техніки у інші країни, тим більше позитивного ефекту отримує національна економіка. Це проявляється у наступних аспектах:

збільшення бюджетних видатків на національну оборону та зростання національного експорту озброєння та військової техніки зумовлює зростання військових заказів для економічних суб'єктів національної економіки, пов'язаних з обслуговуванням потреб військово-промислового комплексу країни: науково-дослідні інститути отримують замовлення на розробку новітніх та модернізацію наявних зразків озброєння і військової техніки (ОВТ) та товарів подвійного призначення, і отриманні нових замовлень для військових заводів що своєю чергою впливає на зростання зацікавленості іноземних

країн у купівлі цих зразків ОВТ (зростання експорту озброєння та військової техніки дає можливість позбуватись застарілих зразків зброї і за рахунок отриманих фінансових ресурсів розробляти та закуповувати для власних збройних сил сучасні зразки озброєння, що своєю чергою збільшує зацікавленість іноземних суб'єктів у купівлі ще більшої кількості національних зразків озброєння і прискорює зростання об'ємів національного експорту ОВТ); забезпечення додаткової можливості збільшення військового утримання наявних контрактників та залучення до збройних сил і спецслужб нових рекрутів, що зменшує кількість безробітних та навантаження на державні фінанси через виплати по безробіттю та збільшує надходження податків і соціальних внесків із доходів військовослужбовців та працівників спецслужб; сплата підприємствами військово-промислового комплексу, експортних структур, НДІ та зайнятими у них працівниками податків та соціальних внесків; зростання доходів від експорту озброєння та військової техніки і товарів подвійного призначення; розробка і реалізація нових високотехнологічних товарів не військового призначення, створених із використанням новітніх військових розробок і їх реалізація в межах національної економіки та на експорт; зменшення імпорту через фінансування імпортозаміщення та зростання позитивного сальдо у зовнішньоекономічній торгівлі; забезпечення армії та спецслужб порівняно дешевими національними зразками ОВТ і товарів подвійного призначення та можливість їх швидкого та якісного обслуговування і ремонту у межах національних митних кордонів, уникаючи залежності від негативних гео економічних та геополітичних тенденцій та нівелюючи можливості іноземних конкурентів здійснювати промисловий шпіонаж (проявляється у таємному несанкціонованому збиранні відомостей, інформації, крадіжки документів, матеріалів, взірців, що є комерційною, промисловою, службовою чи державною таємницею, з метою перемоги над економічним суперником, відвоювання національного чи завоювання іноземного ринку, економії на придбанні ноу-хау і є забороненим законодавством більшості країн світу) проти нашої країни і допомагаючи оберігати національні комерційні таємниці (під комерційною таємницею в Україні розуміються відомості, пов'язані з управлінням, виробництвом, фінансами та обліком (зокрема – оподаткуванням), технологічною інформацією та іншою внутрішньою і зовнішньою діяльністю підприємства чи іншого економічного суб'єкта (в тому числі і країни – прим. автора), розголошення яких може бути використане іншими суб'єктами – економічними суперниками та завдати шкоди інтересам національного економічного суб'єкта. Неправомірне отримання і використання у своїй економічній діяльності чужих наукових розробок і здобутків, управлінських рішень та схем, технологій, іншої інформації, яка має статус комерційної, державної чи іншого виду таємниці, має за мету отримання безпідставних фінансово-економічних чи технологічних переваг установою, організацією, підприємством чи іншою юридичною особою або фізичною особою-підприємцем, які отримали цю несанкціоновану інформацію, веде до нівелювання стимулів для економічного розвитку і покращення чи вдосконалення форм, видів, способів чи засобів економічної діяльності, завдає прямої шкоди власникам комерційної чи іншого виду таємниці та економіці країни [3, с. 616]);

збільшення потенціалу національної безпеки і оборони дає можливість заробляти на міжнародній арені додаткові кошти для національної економіки (українські військово-транспортні літаки «Руслан» та «Мрія» використовують країни НАТО для міжнародних перевезень важкої військової техніки та великогабаритних гуманітарних вантажів на великі відстані і Україна отримує додаткові валютні надходження) та мати можливість не втрачати національні економічні ресурси через недостатній військовий потенціал (наприклад, недостатній військово-морський потенціал України дав можливість Російській Федерації анексувати в нашої країни півострів Крим, на території якого тільки активам державного Ощадбанку нанесено збитків на 1,3 мільярда доларів США [4], та вишки по видобутку природного газу у Чорному морі, з яких тільки за дві уряд заплатив 800 млн дол. США [5], і на яких за чотири роки окупації Криму Росія незаконно видобула у виключній економічній зоні України 7,5 млрд кубів українського газу [6], забрати в Україні у міжнародних водах три військові кораблі [7], (а, згідно зі статтею 95 Конвенції з морського права, «військові кораблі користуються у відкритому морі повним імунітетом від юрисдикції будь-якої країни, крім країни, під прапором якої вони перебувають [8], [9]».) блокувати вільний доступ торговельних суден до портів Маріуполь і Бердянськ, що завдало Україні збитків (станом на початок лютого 2019 року) на суму 10 мільярдів гривень [10];

світовий ринок озброєння і військової техніки активно зростає – торгівля зовнішня озброєнням протягом 2013-2017 років на 12% більша, ніж протягом 2008-2012 рр. [11]. Зростання експорту ОВТ через зростання міжнародного ринку даної продукції є додатковим фактором економічного зростання країн-експортерів зброї.

Взаємозалежність між розміром експортом озброєння і військової техніки та валовим внутрішнім продуктом окремих країн ми проаналізуємо у таблиці 1.

Проаналізуємо залежність глобальної частки окремих країн у структурі світового ВВП від глобальної частки цих країн у структурі світового експорту озброєння і військової техніки. Для цього розрахуємо рівняння регресії. Рівняння лінії регресії має загальний вигляд (формула 1):

$$\hat{y} = a_0 + a_1 x \tag{1}$$

де $\hat{y}$ – вирівняне значення результативної ознаки;

x – факторна ознака;
 a_0, a_1 – параметри рівняння.

Таблиця 1

Частка та місце розвинених країн та України у рейтингу світового ВВП та експорту зброї

	Глобальна частка в експорті зброї, % (X) [12]	Місце у рейтингу по експорті зброї, x	Глобальна частка у світовому ВВП, % (Y)	Місце у рейтингу по глобальному ВВП, y [13]	X^2	$X*Y$	Y^2	x^2	$x * y$	y^2
США	34	1	25.8	1	1156	877.2	665.64	1	1	1
Росія	22	2	2.1	11	484	46.2	4.41	4	22	121
Франція	6.7	3	3.4	7	44.89	22.78	11.56	9	21	49
Німеччина	5.8	4	4.9	4	33.64	28.42	24.01	16	16	16
Китай	5.7	5	16	2	32.49	91.2	256	25	10	4
Об'єднане Королівство	4.8	6	3.5	5	23.04	16.8	12.25	36	30	25
Іспанія	2.9	7	1.7	14	8.41	4.93	2.89	49	98	196
Ізраїль	2.9	8	0.4	34	8.41	1.16	0.16	64	272	1156
Італія	2.5	9	2.6	9	6.25	6.5	6.76	81	81	81
Нідерланди	2.1	10	1	18	4.41	2.1	1	100	180	324
Україна [14], [15]	1.7	11	0.2	61	2.89	0.34	0.04	121	671	3721
Разом	91.1	66	61.6	166	1804.43	1097.63	984.72	506	1402	5694

Джерело: [13]

Для обчислення параметрів рівняння доцільно застосовувати наступну систему рівнянь (формула 2):

$$\begin{cases} \sum y = na_0 + a_1 \sum x \\ \sum xy = a_0 \sum x + a_1 \sum x^2 \end{cases} \quad (2)$$

де n – кількість значень x та y .

Підставивши значення в систему отримаємо:

$$\begin{cases} 61.6 = 11 a_0 + 91.1 a_1 \\ 1098 = 91.1 a_0 + 1804 a_1 \end{cases}$$

Параметри рівняння розраховуються наступним чином (формули 3 і 4):

$$a_0 = \frac{\sum x^2 \sum y - \sum x \sum xy}{n \sum x^2 - \sum x \sum x} ; \quad (3)$$

$$a_1 = \frac{n \sum xy - \sum x \sum y}{n \sum x^2 - \sum x \sum x} . \quad (4)$$

Отож, розрахуємо параметри рівняння:

$$a_0 = \frac{1804 * 61.6 - 91.1 * 1098}{11 * 1804 - 91.1 * 91.1} = \frac{11159}{11550} = 0.966$$

$$a_1 = \frac{11 * 1098 - 91.1 * 61.6}{11 * 1804 - 91.1 * 91.1} = \frac{6462}{11550} = 0.56$$

Рівняння матиме вигляд: $\hat{Y} = 0.56 * X + 0.966$

Згідно розрахованого рівняння, частка України у світовому ВВП потенційно може скласти: $ВВП = 0.56 * 0,2 + 0.966 = 1,078\%$

Отже, Україна могла б за рівнем ВВП знаходитись на місці між Турцією, ВВП якої у 2017 році складав 887 млрд дол. США і частка якої у світовому валовому внутрішньому продукті складав 1,138% та Нідерландами, валовий внутрішній продукт якого у 2017 році складав 771 млрд. дол. США і частка якої у світовому валовому внутрішньому продукті складала 1,024%. Отже, потенційно ВВП України у 2017 році міг скласти приблизно 826,7 млрд. дол. США $((887+771)/(1,138+1,024)*1,078 = 826,7$ млрд дол. США), що є у 6,947 раза більше, ніж реальний, наявний у 2017 році ВВП, який склав 119 млрд дол. США.

Для оцінки тісноти зв'язку використаємо лінійний коефіцієнт кореляції, котрий обчислюється за формулою (формула 5):

$$r = \frac{\overline{xy} - \bar{x} \bar{y}}{\sigma_x \sigma_y} = a_1 \frac{\sigma_x}{\sigma_y}, \quad (5)$$

де $\bar{x}, \bar{y}$ – середні значення факторної і результативної ознаки; $\overline{xy}$ – середня з добутку xy ; σ_x – середнє квадратичне відхилення ознаки x , яке розраховується: $\sigma_x = \sqrt{\overline{x^2} - (\bar{x})^2}$ (6); σ_y – середнє

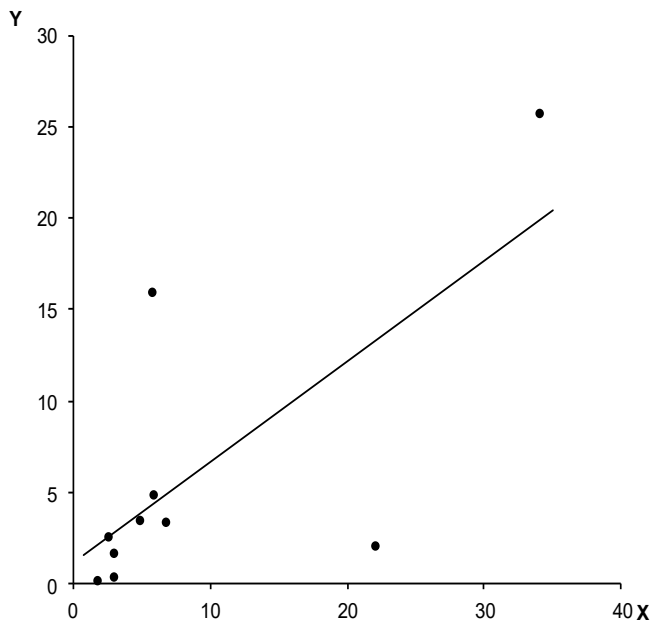
квадратичне відхилення ознаки y , яке розраховується: $\sigma_y = \sqrt{\overline{y^2} - (\bar{y})^2}$ (7), де $\overline{x^2} = \frac{\sum x^2}{n}$;

$$\overline{y^2} = \frac{\sum y^2}{n}$$

Отже, $\sigma_x = 9,872$, а $\sigma_y = 7,78$.

Підставивши значення в рівняння отримаємо:

$$r = \frac{109.8 - 9.11 * 6.16}{9.872 * 7.78} = \frac{53.65}{76.8} = 0.699$$

Рис. 1. Графік залежності глобальної частки країни у світовому ВВП від глобальної частки країни в експорті зброї

Джерело: власне дослідження автора

Отже, із збільшенням частки України у глобальному експорті зброї на 1% її ВВП може зрости на 0.56 %. Залежність глобальної частки країни у світовому ВВП від глобальної частки країни у експорті озброєння і військової техніки є суттєвою.

Також проаналізуємо залежність місця у рейтингу окремих країн у структурі світового ВВП від місця у рейтингу цих країн у структурі світового експорту озброєння і військової техніки. Для цього будемо систему рівнянь, яка має вигляд:

$$\begin{cases} 166 = 11 a_0 + 66 a_1 \\ 1402 = 66 a_0 + 506 a_1 \end{cases}$$

Розрахуємо параметри рівняння

$$a_0 = \frac{506 * 166 - 66 * 1402}{11 * 506 - 66 * 66} = \frac{8536}{1210} = -7.05$$

$$a_1 = \frac{11 * 1402 - 66 * 166}{11 * 506 - 66 * 66} = \frac{4466}{1210} = 3.691$$

Отже, рівняння матиме вигляд:

$$\hat{y} = -7.055 + 3.691 * x$$

Згідно отриманого рівняння, місце України у рейтингу світового ВВП потенційно може скласти: $ВВП_{п} = 3.691 * 11 - 7.055 = 33,55$.

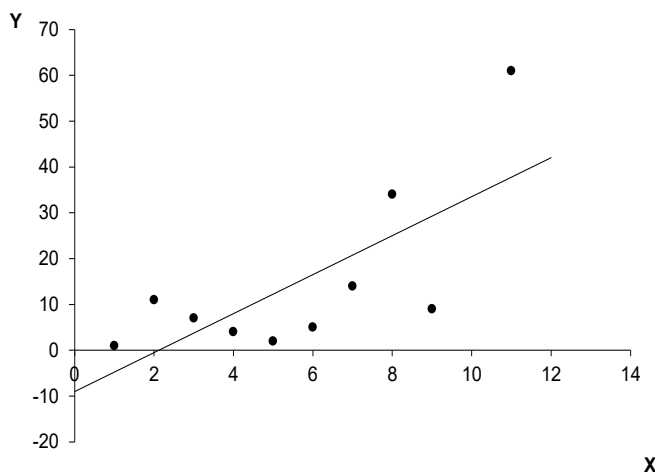
Отже, згідно проведених розрахунків Україна могла б за рівнем ВВП знаходитись на місці між Ізраїлем, ВВП якого у 2017 році складав 318 млрд. доларів США і який займав 34 сходинку рейтингу світового валового внутрішнього продукту та Гонконгом (Сянганом), валовий внутрішній продукт якого у 2017 році складав 321 млрд дол. США і який займав 33 сходинку рейтингу світового валового внутрішнього продукту. Отже, потенційно ВВП України міг складати 319-320 млрд дол. США, що є у 2,689 рази більше, ніж реальний, наявний у 2017 році ВВП, що склав 119 млрд дол. США.

Для оцінки тісноти зв'язку використаємо лінійний коефіцієнт кореляції.

Згідно проведених розрахунків $\sigma_x = 2,65$ та $\sigma_y = 17,1$.

Підставивши значення в рівняння, отримаємо:

$$r = \frac{140.2 - 6.6 * 16.6}{2.653 * 17.14} = \frac{30.64}{45.48} = 0.674$$

Рис. 2. Графік залежності місця у рейтингу по глобальному ВВП від місця у рейтингу по експорту зброї

Джерело: власне дослідження автора

Отже, із збільшенням місця України у рейтингу експорту зброї на одну позицію підйом у місці рейтингу ВВП складатиме 3-4 позиції. Залежність місця у рейтингу по глобальному ВВП від місця у рейтингу по експорту зброї є суттєвою.

З аналізу таблиці 1 та рисунків 1 і 2 ми можемо зробити висновок, що щодо проаналізованих країн існує значна лінійна залежність між розміром їхнього валового внутрішнього продукту та доходів від експорту ОВТ і товарів подвійного призначення, яка підтверджується проведеними розрахунками.

Також слід зауважити, що згідно даних розрахунків український ВВП у 2017 році міг складати від 319 до 826,7 мільярдів доларів США, тобто позитивний вплив розвитку військово-промислового комплексу та витрат на національну безпеку і оборону та національний експорт озброєння і військової техніки несе значний позитивний ефект на динаміку розвитку національної економіки.

Країни із найбільшими економіками є найбільш військово-могутніми державами. Це простежується у взаємозв'язку між величиною валового внутрішнього продукту країн та видатками на національну безпеку і оборону та національним експортом озброєння і військової техніки.

Висновки з проведеного дослідження. Можна підсумувати, що розвиток військово-промислового комплексу Україною та зростання її військового потенціалу і експорту озброєння та військової техніки роблять Україну привабливою для європейських країн щодо можливості інтеграції нашої країни у Північно-Атлантичний альянс і підтвердженням цього є проведення постійних спільних навчань України та країн НАТО та вивчення досвіду України щодо опору (зокрема, можливостей «гібридного опору») в умовах ведення «гібридних воєн» у різних регіонах навколо та на території Європи і Північної Америки. Зацікавленість в Україні з боку країн НАТО може посприяти швидкому вступу до Альянсу і, як наслідок, вступу до Європейського Союзу та інтенсивного розвитку української економіки – при забезпеченні інтенсивного розвитку відносин України та країн Європейського Союзу і НАТО та активізації інвестування (зокрема, у розвиток ВПК і експорт ОВТ) українська економіка мала потенціал росту ВВП у 2,689-6,947 раза (у 2017 році – до 319–826,7 мільярдів доларів США).

Це дасть синергетичний позитивний ефект для національної безпеки і оборони та національних економік і міжнародної торгівлі країн НАТО і України та зробить ці країни економічно багатшими та військово могутнішими.

Література

1. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1: А-К / Редколегія: С. В. Мочерний (відповідальний редактор) та інші. Київ: Видавничий центр «Академія», 2000. 864 с.
2. Юридична енциклопедія: В 6 томах. Том 1: А-Г / Редколегія: Ю. С. Шемчушенко (голова редколегії) та інші. Київ: «Українська енциклопедія», 1998. 672 с.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За редакцією М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ: Кантон, А.С.К., 2002. 1104 с.
4. Ощадбанк каже, що виграв у Росії арбітраж на \$1,3 млрд за Крим. BBC. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-46348658> (дата звернення: 26.11.2018).
5. Шалайський О. 12 друзів «вишки Бойка». URL: <https://dt.ua/internal/12-druziv-vishki-boyka-269593.html> (дата звернення: 17.10. 2018).
6. Ніжнова С. За час окупації Криму РФ незаконно видобула понад 3,5 млрд куб. м газу з Одеського газового родовища. URL: https://censor.net.ua/ua/news/3051842/za_chas_okupatsiyi_krymu_rf_nezakonno_vydobula_ponad_35_mlrd_kub_m_gazu_z_odeskogo_gazovogo_rodovyscha (дата звернення: 26.11.2018).
7. Портніков В. Напад Росії на кораблі України призвів до «холодної війни» Трампа і Путіна. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29631147.html> (дата звернення: 02.12.2018).
8. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057 (дата звернення: 25.11.2018).
9. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року: Закон України від 03.06.1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-14> (дата звернення: 10.12.2018).
10. Яких втрат зазнають українські порти через блокування РФ Азовського моря. URL: https://24tv.ua/rosiya_blokuye_azovske_more_omelyan_ozvuchiv_sumni_naslidki_dlya_ukrayini_n1075729 (дата звернення: 02.12.2018).
11. Pamp O. Dendorfer F., Thurner P. W. Arm your friends and save on defense? The impact of arms exports on military expenditures. Public Choice, 22 August 2018. Volume 177. Issue 1–2. pp. 165–187. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11127-018-0598-1> (дата звернення: 26.08.2018).
12. The main exporters and importers of major weapons, 2013–17: military spending and armaments // SIPRI YEARBOOK 2018: Armaments, Disarmament and International Security, Summary, 2018. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-06/yb_18_summary_en_0.pdf (дата звернення: 12.09.2018).
13. Report for Selected Countries and Subjects. International Monetary Fund. URL: www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/01/weodata/weorept.aspx (дата звернення: 25.11.2018).

14. Заблоцький В. Як зростає світовий ринок озброєнь. Тиждень.ua, 6 квітня 2018. URL: <https://tyzhden.ua/Society/212034> (дата звернення: 22.08.2018).
15. РФ – перший імпортер зброї України. Доповідь SIPRI. Корреспондент.biz. URL: <https://ua.korrespondent.net/business/economics/3955787-rf-pershyy-importer-zbroi-ukrainy-dopovid-SIPRI> (дата звернення: 20.08.2018).

References

1. Mochernyi, S.V. (2000), *Ekonomichna entsyklopediia* [The economic encyclopedia], Vydavnychiy tsentr «Akademii», Kyiv, Ukraine, vol. 1, 864 p.
2. Shemchushenko, Yu.S. (1998), *Yurydychna entsyklopediia* [Legal encyclopedia], «Ukrainska entsyklopediia», Kyiv, Ukraine, vol. 1, 672 p.
3. Melnyk, M.I. and Khavroniuk, M.I. (2002), *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy* [Scientific and practical commentary of the Criminal Code of Ukraine], Kannon, A.S.K., Kyiv, Ukraine, 1104 p.
4. “Oshchadbank says it has won arbitration in Russia for \$ 1.3 billion for Crimea”, available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-46348658> (access date November 26, 2018).
5. Shalaiskyi, O. “12 friends of “Boyka’s towers”, available at: https://dt.ua/internal/12-druziv-vishki-boyka-269593_.html (access date October 17, 2018).
6. Nizhnova, S. “During the occupation of the Crimea, illegally extracted over 3.5 billion cubic meters. m gas from the Odessa gas field”, available at: https://censor.net.ua/ua/news/3051842/za_chas_okupatsiyi_krymu_rf_nezakonno_vydobula_ponad_35_mlrd_kub_m_gazu_z_odeskogo_gazovogo_rodovyscha (access date November 10, 2018).
7. Portnikov, V. “Russia's Assault on Ukraine's Ship led to the Cold War by Trump and Putin”, available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/29631147.html> (access date December 02, 2018).
8. United Nations Convention on the Law of the Sea, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057 (access date November 25, 2018).
9. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine “On Ratification of the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea and the Agreement on the Implementation of Part XI of the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea” from 03.06.1999, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-14> (access date December 10, 2018).
10. What losses are the Ukrainian ports due to blocking the RF Sea of Azov, available at: https://24tv.ua/rosiya_blokuye_azovske_more_omelyan_ozvuchiv_sumni_naslidki_dlya_ukrayini_n1075729 (access date December 02, 2018).
11. Pamp, O., Dendorfer, F., and Thurner, P.W. (2018), “Arm your friends and save on defense? The impact of arms exports on military expenditures”, *Public Choice*, 22 August 2018. Volume 177. Issue 1–2, pp. 165–187, available at: <https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11127-018-0598-1> (access date August 26, 2018).
12. “The main exporters and importers of major weapons, 2013–17: military spending and armaments”, SIPRI YEARBOOK 2018: Armaments, Disarmament and International Security, Summary, 2018, available at: https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-06/yb_18_summary_en_0.pdf (access date September 12, 2018).
13. “Report for Selected Countries and Subjects. International Monetary Fundhttps”, available at: www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/01/weodata/weorept.aspx (access date November 25, 2018).
14. Zablotskyi, V. (2018), “As the global arms market grows”, available at: <https://tyzhden.ua/Society/212034> (access date August 22, 2018).
15. “Russia is the first importer of Ukrainian weapons”, available at: <https://ua.korrespondent.net/business/economics/3955787-rf-pershyy-importer-zbroi-ukrainy-dopovid-SIPRI> (access date August 20, 2018).

Стаття надійшла до редакції 18.01.2019 р.

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету П.Р. Пуцентейло

УДК 338.43.02

JEL Classification: O20, Q10, M40, M41

Негода Ю.В.,
канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів,
Національний університет біоресурсів
і природокористування

ВПЛИВ ПОЛІТИКИ РЕФОРМУВАННЯ НА РОЗВИТОК АГРАРНОГО СЕКТОРУ КРАЇН З ПЕРЕХІДНОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Nehoda Yu.V.,
cand.sc.(econ.), associate professor at the department of finance,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine,
Kyiv

IMPACT OF REFORM POLICY ON THE DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN SECTOR OF TRANSITION ECONOMIES

Постановка проблеми. Аграрні трансформації в країнах Центрально-Східної Європи мають як спільні риси, так і національні особливості. Вивчення досвіду ринкових реформ в аграрному секторі цих країн має важливе значення для виявлення тенденцій та закономірностей трансформацій аграрних відносин, адже дозволить розробити виважену стратегію та тактику подальших ринкових реформ в аграрному секторі України та повніше врахувати при цьому негативні чинники, які мали місце в умовах трансформаційних процесів в аграрному секторі країн з перехідною економікою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теорії ринкової трансформації аграрного сектору і механізму функціонування внесли ряд вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів: Єрохін С. [1], Васильєва Л. [2], Мороз О. [3], Онищенко О. [4], Осташ Т. [4], Осташко Т.О. [5], Серова О. та інші. У наукових працях зазначених авторів розглянуто різні аспекти даної проблеми, але потребують подальшого дослідження питання щодо впливу політики реформування на розвиток аграрного сектору країн з перехідною економікою.

Постановка завдання. Розглянути вихідні умови та політику реформ трансформованих моделей економік і визначити вплив політики реформування на розвиток аграрного сектору країн з перехідною економікою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрні реформи в країнах з перехідною економікою були складовою частиною економічних перетворень. Необхідність проведення таких реформ продиктована невідповідністю неефективної виробничої структури АПК, що склалася стосовно до вимог регулювання розвитку нових макроекономічних ситуацій. Тенденції світових післяреформених економічних перетворень багато в чому визначаються політичними та соціальними чинниками становлення ринкових інститутів в сільському господарстві та в інших галузевих й міжгалузевих комплексах. Між країнами Центральної Східної Європи та СНД з 1990 р. виявилися очевидні розбіжності в динаміці інституційних та політичних перетворень. Міжнародні організації розробили низку політичних індексів для оцінок прогресу реформування трансформаційних економік. У цих індексах різні комбінації, які стосуються процесу перетворень змінних, оцінюються на основі думки експертів й методами кількісного аналізу, що дозволяє розрахувати показник прогресу в сфері економічної політики та інституційних реформ. Розроблений Світовим банком індекс аграрних реформ (ECA Agricultural Reform Index) [6] використовується для оцінки конкретних заходів політичного та інституційного реформування за 5 параметрами: відповідна ринковим принципам політика торгівлі та цін на сільськогосподарські товари; земельна реформа; приватизація та демонополізація I та III сфер АПК; сільська фінансова система; суспільні інститути, які мають відношення до аграрного сектору. Значення цього індексу для країн СНД складає 4,8 (з 10 можливих), а для країн Центральної та Східної Європи – 7,8 [3]. Наведемо шкалу для розрахунку індексу аграрних реформ, яка розроблена Світовим банком, з якої видно, що чим вище значення політичних індексів, тим вище темпи зростання ВВП та продуктивності праці в аграрному комплексі.

Лібералізація торгівлі та цін. 1-2. Прямий державний контроль цін та ринків. 3-4. Дерегулювання зі збереженням рекомендованих цін і певного цінового контролю; високі експортні та імпорتنі тарифи. 5-6. В основному лібералізовані ринки при відсутності конкуренції та певному контролі в сфері торгівлі. 7-8. Повне припинення командно-адміністративного втручання. Відповідає вимогам СОТ ринкова та торгова політика при недостатньому розвитку внутрішніх ринків. 9-10. Ринки з наявністю конкуренції та відповідна ринковим принципам торгова й аграрна політика.

Земельна реформа. 1-2. Домінування великих господарств. 3-4. Створена законодавча база для приватизації землі та реорганізації господарств. 5-6. Просування за шляхом земельної приватизації, але неповна реорганізація великих господарств. 7-8. Велика частина земель приватизована, але наділення земельними правами не закінчено й функціонування земельного ринку обмежене. 9-10. Структура сільського господарства базується на приватній власності й активно функціонують земельні ринки.

Приватизація підприємства I і III сфер АПК. 1-2. Монопольні підприємства в державній власності. 3-4. Прийнята програма стихійної та масової приватизації, де реалізація знаходиться поки на ранніх стадіях. 5-6. Просування в рамках приватизаційних програм. 7-8. Приватизація більшості підприємств проведена таким чином, щоб сприяти залученню прямих іноземних інвестицій. 9-10. Більш конкурентоспроможні на світовому ринку приватизовані підприємства I і III сфер АПК.

Сільська фінансова система. 1-2. Система радянського типу з одним спеціалізованим банком як єдиним каналом фінансування. 3-4. Прийняте нове банківське законодавство; комерційних банків немає або вони недостатньо розвитку. 5-6. Реорганізація існуючої банківської системи, поява комерційних банків. 7-8. Поява фінансових інститутів, які обслуговують сільське господарство та сільське населення. 9-10. Ефективна фінансова система, обслуговуюча сільське господарство і пов'язані з ним галузі переробки та послуг.

Суспільні інститути. 1-2. Інститути командної економіки. 3-4. Незначна реорганізація державних і громадських інститутів. 5-6. Часткова реорганізація державних і місцевих інститутів. 7-8. Переорієнтація державних структур; реорганізація наукового забезпечення, сфер пропаганди і освіти. 9-10. Ефективні суспільні інститути, орієнтовані на потреби приватного аграрного сектора.

Відмітимо, що бали зростають від 1 до 10 в міру переходу від командної до ринкової економіки.

Іншими словами, країна домагається більших успіхів в економіці в міру прогресу в реалізації широкого спектру ринково-орієнтованих та політичних реформ. Результативність аграрних реформ визначається значною мірою вихідними умовами економічної політики в розрізі галузевих та міжгалузевих підкомплексів трансформованих економічних систем. До них відносяться: тривалість існування адміністративно-командної системи; частка приватного сектора в економіці; розмір структурних диспропорцій національної економіки; рівень внутрішньої та зовнішньої макроекономічної рівноваги; трудова етика населення і переважаючий господарський менталітет; відкритість економіки та суспільства по відношенню до країн з ринковою системою тощо [2].

Специфічною рисою української моделі розвитку економіки є те, що у нас досить тривалий час вівся пошук оптимального стратегічного напрямку і визначення стратегічної мети. Результатом цього досі є відсутність чітких програм реформування економіки і перебудови економічних відносин. Програми дій декількох урядів України мали і мають декларативний, безсистемний характер, не визначають цілей, проміжних етапів, конкретних механізмів і тому не можуть цілеспрямовано реалізовуватися [1].

У країнах з переважно розвиненим аграрним сектором має місце висока частка сільського господарства у ВВП, переважання сільського населення в загальній його чисельності з низьким рівнем життя. Частка витрат сільських жителів на продукти харчування дуже висока, а рівень споживчого споживання залишається низьким. Така ситуація чітко прослідковується в Китаї, Албанії, Румунії (табл. 1).

Простий перерозподіл земель на користь індивідуальних господарств стимулювало зростання валової продукції сільського господарства. Тим часом, при зайнятості основної частини населення Країн Центральної Європи в сільському господарстві значний оборот аграрної продукції замкнений на місцевих ринках. Відповідно зростання аграрного виробництва означає і зростання душевого споживання продуктів харчування в середньому по країні. Надалі ці держави зіткнуться з необхідністю формування ринкової інфраструктури, гарантованого забезпечення прав власності тощо, але на першому етапі післяреформених перетворень вони демонструють помітне зростання аграрного виробництва.

В індустріально розвинених країнах для проведення ефективних аграрних реформ абсолютно недостатній тільки земельний переділ, який неминуче викликає поділ великих господарств на більш дрібні з втратою економії на масштабі виробництва. Ресурсозберігаючі технології аграрного виробництва не пристосовані для дрібних розмірів господарств. Адаптація технологій до радикальної зміни аграрної структури потребує тривалого часу, протягом якого зазвичай відбувається зниження обсягів виробництва та зниження продовольчого споживання населення.

Для розмежування вкладу вихідних умов та політики реформування в досягнуті результати було покладено поєднання двох основних компонентів регресійного аналізу [7]:

перший компонент (*PC1*) знаходиться в значній зворотній залежності від рівня доходів, прямій залежності від трудомісткості та частки сільського господарства в економіці й тому може характеризуватися як індекс рівня розвитку на початку перехідного періоду;

другий компонент (*PC2*) знаходиться в сильній прямій залежності від тривалості періоду централізованого планування, сильної зворотної залежності від наявності дореформеної приватної

власності на землю і тому може характеризуватися як індекс рівня деформацій на початку перехідного періоду.

Таблиця 1

Вихідні умови та політика реформ трансформованих моделей економік

Показник	Моделі		
	Країни Центральної Європи	Україна	Китай
Вихідні умови			
ВВП на душу населення, дол.	7670	2582	8643
Частка зайнятих у сільському господарстві в загальній чисельності зайнятих, %	13	15	70
Трудомісткість сільськогосподарського виробництва	0,13	0,04	0,67
Форми земельної власності	приватні особи	держава	колективи
Період централізованого планування, років	42	74	42
Дореформена політика цін на сільгосппродукцію	субсидування	субсидування	заниження
Політика реформування			
Механізм земельної реформи	реституція	розподіл часток	виділення земельних ділянок
Реформа відносин власності	швидка	повільна	швидка
Досягнуті результати			
Загальний індекс лібералізації	0,86	0,77	0,25
Права користування	широкі	обмежені	широкі
Площа сільгоспугідь в індивідуальних господарствах, %	16	8	98

Джерело: [6]

Протягом перших п'яти років ринкових перетворень динаміка виробництва сільгосппродукції значною мірою визначалася прямим і непрямим впливом вихідних умов на ефективність проведеної політики. У міру поглиблення ринкових реформ зростає позитивний вплив політичних заходів на динаміку виробництва сільськогосподарської продукції. Політика реформування мала не менше значення, ніж вихідні умови розвитку аграрної економіки досліджуваних країн (табл. 2).

Таблиця 2

Вплив політики реформування на розвиток аграрного сектору країн з перехідною економікою

Показник	Країни		
	Країни Центральної Європи	Україна	Китай
Лібералізація цін і торгівлі	Зміна співвідношення цін на сільськогосподарську продукцію.		Зміна механізмів ціноутворення, що супроводжуються помітним зростанням цін на сільськогосподарську продукцію
Приватизація та земельна реформа	Реституція, тобто передача колишнім власникам	Розподіл порівну між членами колективних підприємств у вигляді часток або паїв	Фізичне виділення земельних ділянок працівникам господарств в користування за кількістю їх членів
Реструктуризація аграрного сектору	Існування різних організаційних форм (приватні кооперативні господарства, акціонерні компанії, сімейні ферми)		Відсутність колективних господарств. Існування індивідуальних ферм.

Джерело: [6]

Перехід колективного до індивідуального (сімейного) господарюванню позитивно відобразився на зростанні обсягу виробництва сільгосппродукції. Після реструктуризації аграрного виробництва на користь індивідуальних господарств дохід фермера став безпосередньо залежати від результатів його діяльності, тому індивідуальне підприємництво підсилює стимули до праці, підвищуються продуктивність праці та інтенсивність використання інших ресурсів, що підтверджується результатами досліджень в Китаї та В'єтнамі. Однак перехід до індивідуального агробізнесу здійснив дещо

негативний вплив на середню продуктивність праці в сільському господарстві, однією з причин було дроблення активів в процесі розпаду колективних підприємств, обмеженості фінансових коштів і нерозвиненості кредитного ринку.

У багатьох країнах Центральної та Східної Європи застосовуються спеціальні державні інструменти, які підтримують стабілізацію аграрного сектора: інтервенції, імпорتنі обмеження й адміністративний контроль. У Румунії та Болгарії політика держави спрямована на гарантування продовольчої самозабезпеченості й захист міських споживачів. Держава зберегла в цих країнах широкий адміністративний контроль за цінами на окремих етапах виробництва й переробки, крім того широко поширена система пільгового кредитування сільського господарства.

Ключові цільові установки державної аграрної політики провідних західних країн, здебільшого, збігаються в головному, варіюючи від вихідного постулату про необхідність досягнення стабільного розвитку сільськогосподарського виробництва всілякою підтримкою «свого» фермерства до сучасних починань щодо забезпечення виробництва безпечного для здоров'я людини продовольства, стимулювання гармонійного розвитку сільських поселень і посилення охорони навколишнього середовища. Разом з тим, набір застосовуваних при цьому інструментів при загальній їх схожості, як правило, суворо індивідуалізовано та детерміновано специфікою країни. Дещо осторонь в даному випадку знаходиться Євросоюз. З перших днів існування Європейської економічної спільноти (нині не існуюча назва інституції, що заснована 1957 р. згідно з Договором про заснування Європейської економічної спільноти (один з Римських договорів)) [5] Єдина аграрна політика проголошувалася в якості одного з головних єдиних пріоритетів спільноти. Безумовно, його члени як суверенні держави можуть – в певних межах – проводити самостійну аграрну політику, але характер і обсяги підтримки «своїх» сільгоспвиробників суворо формалізовані правилами Союзу. Саме узгодженість багаторівневої (за обмеженістю місця національний формат залишимо поза рамками даного дослідження) підтримки аграрного сектора економіки відрізняє Єдину аграрну політику сучасного ЄС й актуалізує практичну значимість осмислення накопиченого досвіду.

На етапі зародження державної аграрної політики (початок XIX ст. – 1920-ті рр.) підтримка сільського господарства носила «точковий» характер і мала на увазі мінімальну участь держави в регулюванні галузі. Однак поступове формування світового сільськогосподарського ринку і, особливо, Перша світова війна, що стала найбільшим потрясінням для сільського господарства, який ледь одужав від депресії кінця XIX століття, зажадали радикального переосмислення ролі держави в регулюванні агропродовольчого ринку. Це спонукало до життя безпрецедентні форми державного втручання в ринкові принципи господарювання [8].

Поворотним моментом у розвитку державної аграрної політики Центральної та Східної Європи стала економічна криза 1929-1933 рр., коли більшість держав активізувало втручання в процеси виробництва, переробки і збуту сільськогосподарської продукції в спробах подолати кризові явища. Держава з стороннього спостерігача перетворилася в безпосереднього учасника життєдіяльності аграрного сектора, що зумовило не тільки успішне виведення його з найжорстокішої кризи, а й стало вирішальним фактором стабілізації та подальших досягнень. Саме на цьому етапі затверджується генеральний принцип державної аграрної політики – паритет цін, який реалізується через інструменти балансування попиту та пропозиції на продовольство, щоб ціни, які складаються забезпечували належний рівень купівельної спроможності фермерських господарств.

Згасання необхідності стимулювання зростання сільськогосподарського виробництва та погіршення паритету цін на сільгосппродукцію до початку 1980-х рр. стали причиною поступового переходу від паритету цін до паритету доходів як основоположного принципу державної аграрної політики Центральної та Східної Європи. При цьому ключова роль в наповненні її конкретними інструментами стала все активніше переходити до міждержавних інститутів, що визначає нові орієнтири і задає параметри національних систем підтримки сільського господарства. Головні акценти сучасної державної аграрної політики ЄС все активніше зміщуються в площину боротьби за зниження негативного впливу сільськогосподарського виробництва на навколишнє середовище, забезпечення безпеки та якості продуктів харчування, комплексний розвиток села.

Як відмічає Мороз О.О., «сучасний механізм регулювання аграрного ринку в країнах-членах ЄС являє собою складний організаційно-економічний процес і є комплексом документів різного юридичного статусу, які регулюють різні аспекти аграрних відносин, для цього були прийняті рішення з усунення торговельних бар'єрів між членами ЄС та заміни численних адміністративних та митних обмежень щодо інших країн єдиним зовнішньоекономічним тарифом» [3].

Висновки з проведеного дослідження. В цілому динаміка виробництва країн з перехідною економікою істотно визначається вихідними умовами, а продуктивність праці значною мірою залежить від політики реформування. Вихідні умови впливають на обсяги виробництва в основному на початковому етапі перетворень, а в подальшому більш важливу роль відіграє політика реформування. Відповідно до динаміки макроекономічних показників якісних змін у розвитку трансформаційних економік були виділені наступні групи країн.

Перша група характеризується стійким економічним зростанням на рівні 7-8% в середньому

протягом більше 10 років, значний обсяг виробництва, підвищення продуктивності праці в країнах з проведенням поступової трансформації економічної системи. Типовим представником цієї групи є Китай, де обсяг виробництва зріс більш ніж в 1,5 рази, продуктивність праці – на 25%. Схожі тенденції спостерігалися в Албанії та В'єтнамі [4].

Для другої групи характерна макроекономічна криза. Майже у всіх цих країнах кумулятивний спад валової продукції сільськогосподарства за перші десять років реформ становив не менше 30%. До цього типу належать практично всі трансформаційні системи, коли проводилася трансформація колишніх економічних відносин й інститутів та їх прискорене заміщення ринковими відносинами.

В третій групі країн стан трансформаційної економіки перебував у безперервно нерівномірному уповільненні, яке через 6-10 років після початку реформ змінилося нестійким зростанням. Така тенденція проявилася в Латвії, Литві, Киргизстані, Україні. Загальний обсяг виробництва в аграрному секторі цих країн зменшився майже на 50% і, приблизно, на 30% знизилася продуктивність праці.

Для четвертої групи країн з перехідною економікою характерний катастрофічний спад і поки тільки початок виходу на траєкторію дещо помітного ефективного економічного розвитку. Це Закавказзі, Молдова, Таджикистан, Узбекистан, Туркменія. Ці країни зіткнулися з глибокою кризою на рівні 40-50% і подальшим нестійким зростанням до 70-80% від досягнутого рівня економіки «реального соціалізму». Двадцятирічний період трансформації вимагає підведення проміжних підсумків.

Успішність трансформації аграрного комплексу визначається комбінацією трьох факторів: політики реформування, вихідних умов й розвитку економіки. Розпад колективних господарств був набагато масштабнішим в тих країнах, де велика частина земель розподілялася між працівниками і не поверталася колишнім власникам. При використанні даного механізму скорочуються трансакційні витрати, пов'язані з орендою або купівлею землі та інших активів особами, які побажали вийти з колективних господарств.

Отже, можна відзначити, що успіхи початкових аграрних трансформацій значною мірою визначалися способами і глибиною реформування, рівнем державного протекціонізму. Найбільш швидких успіхів домагаються в аграрній сфері країни з переважно аграрною структурою економіки, тоді як країни з індустріальною економікою проходять досить глибокий економічний спад в аграрній сфері.

Література

1. Єрохін С. А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект). Київ: Вид-во «Світ знань», 2002. 528 с.
2. Васильєва Л. М. Державне регулювання аграрного сектору України в умовах системної модернізації: концептуальні теоретичні положення та напрями подальшого розвитку. Донецьк: ТОВ „Юго-Восток”, 2011. 392 с.
3. Мороз О. О. Світовий досвід трансформації ринкових відносин у сільському господарстві. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2004. № 2. С. 35-43.
4. Онищенко О., Остах Т. Аграрні перетворення в країнах Центральної та Східної Європи. *Економіка України*. 1994. № 8. С. 9.
5. Осташко Т. О. Ринкова трансформація аграрного сектора: монографія. Київ: Фенікс, 2004. 280 с.
6. Серова Е. Аграрная реформа в странах с переходной экономикой: монография. URL: <http://www.iep.ru/ru/agrarnaya-reforma-v-strana-s-pere-odnoi-ekonomikoi.html>. (дата звернення: 09.01.2019).
7. Macours K., Swinnen J. Impact of Reforms and Initial Conditions on Agricultural Output and Productivity Changes in Central and Eastern Europe, the Former Soviet Union, and East Asia. *American Journal Agricultural Economics*. 2000. vol. 82. No 5.
8. Тухтфельдт Э. К трансформационному вопросу. Москва, 1996. 382 с.

References

1. Yerokhin, S.A. (2002), *Strukturna transformatsiia natsionalnoi ekonomiky (teoretyko-metodolohichniy aspekt)* [Structural transformation of the national economy (theoretical and methodological aspect)], Kyiv, Ukraine, 528 p.
2. Vasilieva, L.M. (2011), *Derzhavne rehuliuвання ahrarnoho sektoru Ukrainy v umovakh systemnoi modernizatsii: kontseptualni teoretychni polozhennia ta napriamy podalshoho rozvytku* [State regulation of the agrarian sector of Ukraine under the conditions of system modernization: conceptual theoretical positions and directions of further development], Donetsk, Ukraine, 392 p.
3. Moroz, O.O. (2004), "World experience of the transformation of market relations in agriculture", *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*, no. 2, pp. 35-43.

4. Onyshchenko, O. and Ostash, T. (1994), "Agrarian transformations in Central and Eastern Europe", *Ekonomika Ukrainy*, no. 8, p. 9.
5. Ostashko, T.O. (2004), *Rynkova transformatsiya ahrarnoho sektora* [Market transformation of the agrarian sector], monograph, Kyiv, Ukraine, 280 p.
6. Serova, E. *Agrarnaya reforma v stranakh s perekhodnoy ekonomikoy* [Agrarian Reform in Transition Economies], monograph, available at: <http://www.iep.ru/ru/agrarnaya-reforma-v-strana-s-pereodnoi-ekonomikoi.html> (access date: January 09, 2019).
7. Macours, K. and Swinnen, J. (2000), "Impact of Reforms and Initial Conditions on Agricultural Output and Productivity Changes in Central and Eastern Europe, the Former Soviet Union, and East Asia", *American Journal Agricultural Economics*, no. 82, p. 5.
8. Tuchtfeldt, E. (1996). *K transformatsionnomu voprosu* [To the transformational issue], Moscow, Russia, 382 p.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2019 р.

Рецензент: д-р. наук держ. упр., професор Запорізького національного технічного університету Н.М. Левченко

ЕКОНОМІКА ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 330.342.1
JEL Classification P 210

Чикуркова А.Д.,
д-р екон. наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту,
публічного управління та адміністрування
Подільського державного аграрно-технічного університету,
Фень К.С.,
канд. екон. наук,
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

Chykurkova A.D.,
dr.sc.(econ.), professor, head at the department of
management, public management and administration,
State Agrarian and Engineering University in Podilya,
Fen K.S.,
cand.sc.(econ.),
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

FORMATION OF A POSITIVE IMAGE IN THE SYSTEM OF ENTERPRISE COMPETITIVENESS MANAGEMENT

Постановка проблеми. В умовах невизначеності та мінливості зовнішнього середовища, конкурентної боротьби, кон'юнктурних коливань економіки, подолання наслідків світової фінансової кризи для успішного і довготривалого функціонування підприємства на ринку вирішального значення набуває становлення та розвиток системи управління конкурентоспроможністю. Процес формування конкурентоспроможності підприємств є досить складним з огляду на значну кількість різноманітних загроз зовнішнього і внутрішнього походження, що перешкоджають забезпеченню стійкості, стабільності та ефективного розвитку підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням удосконалення управління конкурентоспроможністю підприємств та визначення чинників підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств займалися такі вчені, як Л. Балабанова [1], В. Довбенко [2], М. Портер [3], Р. Фатхутдинов [7] та інші. Зазначені науковці зосереджували увагу на проблемах та перевагах створення систем управління конкурентоспроможністю підприємств на засадах маркетингу та підкреслювали необхідність обґрунтування найвагоміших чинників підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств за умов глобалізації та посилення міжнародної конкуренції.

Питання щодо методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності розглядали у своїх працях С. Савчук [5], М. Ткаченка [6] та інші.

Необхідність формування позитивного іміджу в контексті забезпечення підвищення ефективності управління підприємств різних галузей доведено в працях Т. Харченко [4], К. Фень [8], А. Чикуркової і М. Горіховського [9] та інших. Вчені досліджують питання досягнення високої

ефективності діяльності підприємств за рахунок впровадження стратегічного управління та реалізації ринкових стратегій розвитку, а також формування іміджу на конкурентному ринку.

Незважаючи на значну кількість праць та публікацій, широта та складність поставленої проблеми вимагають продовження наукових досліджень, подальшої конкретизації набутих знань. Недостатнє розроблення окремих положень даної проблеми та необхідність подальшого розкриття підходів до формування позитивного іміджу підприємства та визначення складових системи управління конкурентоспроможністю на підприємствах зумовили актуальність теми, визначили мету й завдання дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є розроблення стратегії формування позитивного іміджу в системі управління конкурентоспроможністю підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як показав досвід останніх років, більшість сучасних підприємств не готові до ведення конкурентної боротьби. Одним з ключових факторів, які визначили складність становища, є відсутність систематизованих уявлень щодо конкурентних переваг, як їх створити та з допомогою яких методів втілити. Хоча, якщо не звертати уваги на безсистемність конкурентної боротьби, вона заснована на методології, початок формування якої відноситься ще до періоду докапіталістичної формації. Сучасна теорія конкуренції, яка має багато практичних положень, стала потужною науковою базою для рішення важливих проблем у галузі управління і маркетингу.

Найбільших труднощів від посилення конкурентної боротьби зазнають виробники неякісної продукції та неефективні підприємства. Натомість, наймогутніші фірми можуть у важкий час процвітати, оскільки до них відходять сегменти ринку, що раніше обслуговувалися конкурентами, які розорилися. Тому формування системи управління конкурентоспроможністю на підприємствах набуває все більшої актуальності, особливо в контексті глобалізаційних процесів та посилення впливу міжнародної конкуренції.

Конкурентоспроможність – це забезпечення оптимального співвідношення між обсягами виробництва і реалізації продукції та його ресурсним потенціалом, платоспроможності й інвестиційної привабливості підприємства, зменшення природних і економічних ризиків приватного господарювання. З іншого боку, під конкурентоспроможністю слід розуміти здатність підприємств виробляти продукцію, яка користується попитом на ринку, а також шукати напрями збільшення своєї частки на ринку [9].

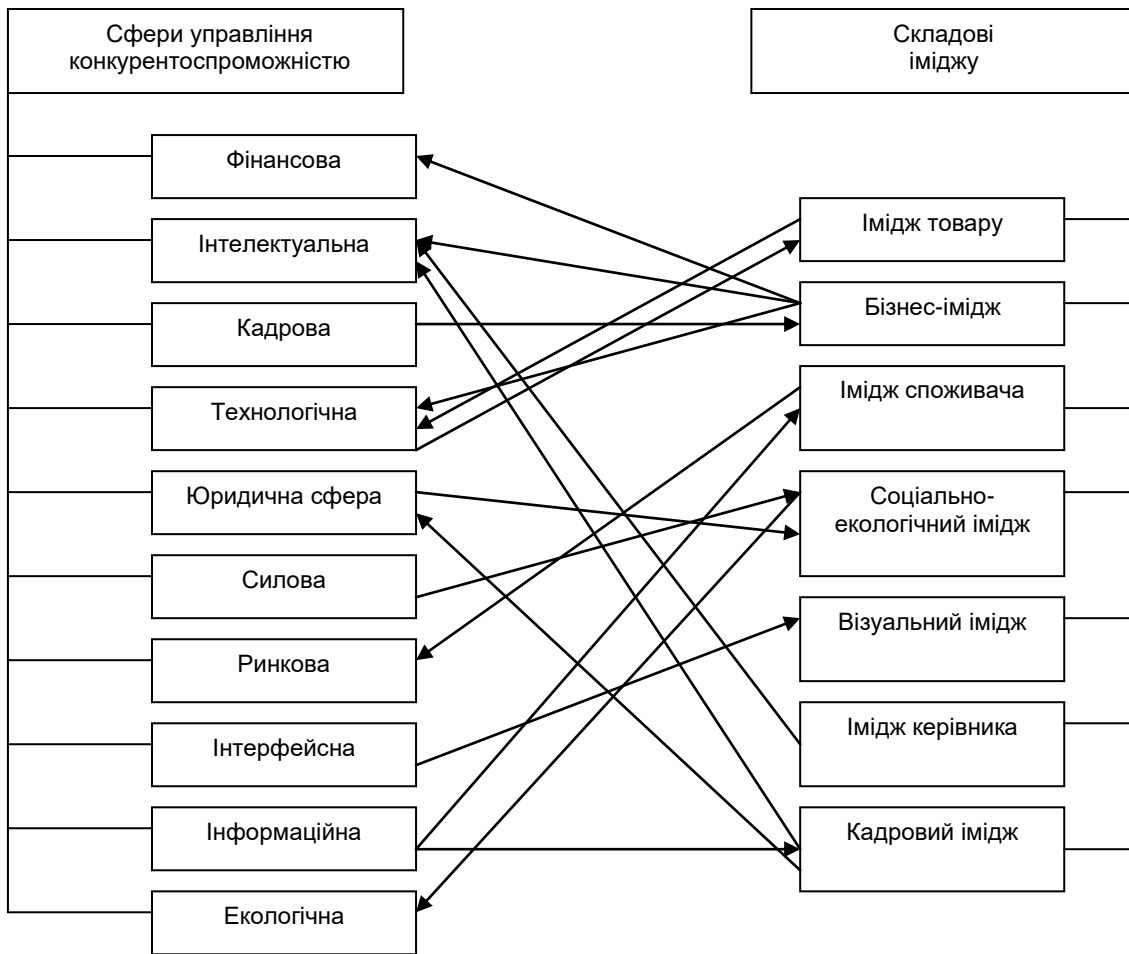
Основним напрямом підвищення конкурентоспроможності підприємств в сучасних умовах є моніторинг системних ризиків, які чинять загрозу існування підприємству на всіх рівнях управління, а також адекватних засобів протидії цим загрозам. Ураховуючи безперечну наявність взаємозв'язку між внутрішніми і зовнішніми загрозами та функціональними складовими конкурентоспроможності підприємства, стає можливим визначення напрямів підвищення останньої для підприємств, що передбачатиме основні шляхи запобігання внутрішнім загрозам, спрямовані на досягнення основної мети підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства [2].

На формування позитивного іміджу підприємства безпосередньо мають вплив такі засоби, як маркетинг, дизайн, психологія, реклама, PR-фахівці, які формують імідж у власних очах споживача, соціальної сфері, у державній сфері, внутрішній імідж у персоналу та імідж у бізнес товаристві. У результаті системної дії зазначених факторів на підприємствах виникає соціальний та економічний ефект. Економічний ефект дає можливість отримувати більш високу винагороду за бренд, можливість розширення частки ринку, тобто збільшення обсягів продажів, та підвищує цінність бренду. Дуже суттєву роль відіграє соціальний ефект, що своєю чергою чинить досить великий вплив на споживачів, які обирають продукцію або послугу організації. При підвищенні економічного ефекту зростає соціальний ефект, оскільки організація має можливість приймати участь у благодійних акціях, спонсорстві, меценатстві, громадських рухах, підтримці екології та зайнятості населення, що є досить актуальними проблемами на сьогодні. Цей засіб є досить популярним у сучасному світі та має вагомий ефект у питанні рекламування бренду [8].

Імідж є безпосередньо взаємозалежним з усіма складовими конкурентоспроможності. Високий рівень кожної складової конкурентоспроможності впливає на зростання іміджу підприємства, з іншого боку – позитивний імідж сприяє забезпеченню конкурентоспроможності за кожною складовою окремо та підприємством у цілому. Кожна складова конкурентоспроможності впливає на відповідну складову іміджу підприємства. Головна мета забезпечення конкурентоспроможності підприємства полягає в тому, щоб гарантувати його стабільне й максимально ефективне функціонування та високий потенціал розвитку в майбутньому [1; 3].

Взаємозв'язок між сферами управління конкурентоспроможністю та відповідних складових іміджу показано на рис. 1.

Рис. 1. Логічно-послідовний лаг сфер управління конкурентоспроможністю та складових іміджу підприємств

Джерело: розроблено авторами

На цій основі побудовано матрицю оцінки та приведення у відповідність рівнів іміджу та конкурентоспроможності, яка надає можливість всебічно проаналізувати вплив іміджу на діяльність підприємства та гармонізувати їхній взаємовплив, цілеспрямовано управляти іміджем з позицій забезпечення конкурентоспроможності [6].

Пропонуємо оцінювати відповідність рівня іміджу та рівня конкурентоспроможності за допомогою матриці (рис. 2).

Рівень іміджу	Рівень конкурентоспроможності			
	Високий	Середній	Низький	Дуже низький
Високий	Збереження конкурентних переваг	Перенесення переваг високого іміджу на сфери управління конкурентоспроможністю		
Середній	Підвищення показників іміджу відповідно до сфер управління конкурентоспроможністю		Перенесення переваг середнього іміджу на сфери управління конкурентоспроможністю	
Низький	Підвищення рівня іміджу через показник конкурентоспроможності, які впливають на формування позитивного іміджу		Підвищення рівня конкурентоспроможності та іміджу	
Дуже низький				

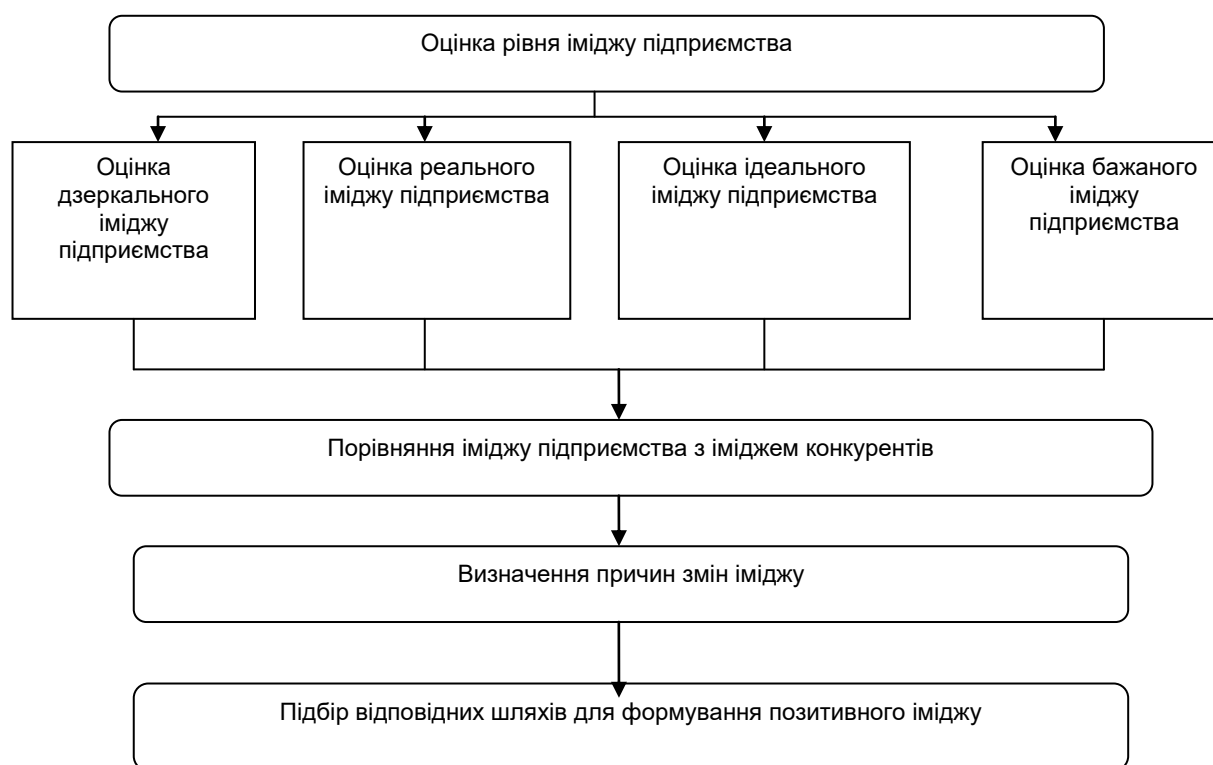
Рис. 2. Матриця оцінки та приведення у відповідність рівнів іміджу та конкурентоспроможності підприємств

Джерело: розроблено авторами

Як показали дослідження, науковцями доведено факт впливу іміджу на забезпечення його конкурентоспроможності, зокрема показано:

- взаємовплив іміджу та сфер управління конкурентоспроможністю підприємства;
- взаємну відповідність сфер управління конкурентоспроможністю та складових іміджу підприємства [4; 5].

У квадрантах, де перетинаються їх значення, які визначені для підприємства, подано варіанти подальших дій. Процес формування іміджу підприємств пов'язаний із процесом його підтримки. Оскільки імідж підприємства постійно змінюється, актуальними стають питання постійного моніторингу змін даної категорії серед груп контактних аудиторій. На базовому ядрі іміджу особистості керівника фірми створюється вся системна оболонка іміджевих пластів його персони. Пропонуємо розглянути блочну модель управління іміджем та репутацією фірми, в якій виділено чотири блоки параметрів: регулятивний, стабілізуючий, стимулюючий та оцінюючий. Варто дотримуватись певної послідовності дій, спрямованих на підтримку іміджу підприємства, яку зручно буде використовувати окремим блоком (рис. 3).

Рис. 3. Етапи процесу підтримки позитивного іміджу підприємств

Джерело: розроблено авторами

Система управління конкурентоспроможністю підприємств повинна включати в себе наступні складові (рис. 4). За результатами аналізу складових іміджу складається програма дій відповідно до кожної сфери управління зі стратегічними та тактичними завданнями, яка конкретизує рекомендації відповідно до виявлених проблемних зон підприємства. Дана програма базується на виділених підходах до управління іміджем досліджуваного підприємства, що в подальшому формуються в імідж-проект.

Потрібно мати на увазі, що кожна група цих параметрів повинна реалізуватися в системі сучасного маркетингу з урахуванням специфіки інтегрованої інструментарію «маркетинг-мікс».

Головна мета будь-якої підприємницької діяльності полягає в отриманні прибутку. Ціллю і основним показником ефективності системи управління конкурентоспроможністю підприємств є прибуток [7]. Якщо підприємство за підсумком звітної періоду отримало збитки, не отримало прибутку, або його розмір не відповідає обсягу інвестованих коштів, можна стверджувати про низьку ефективність системи управління конкурентоспроможністю підприємств.

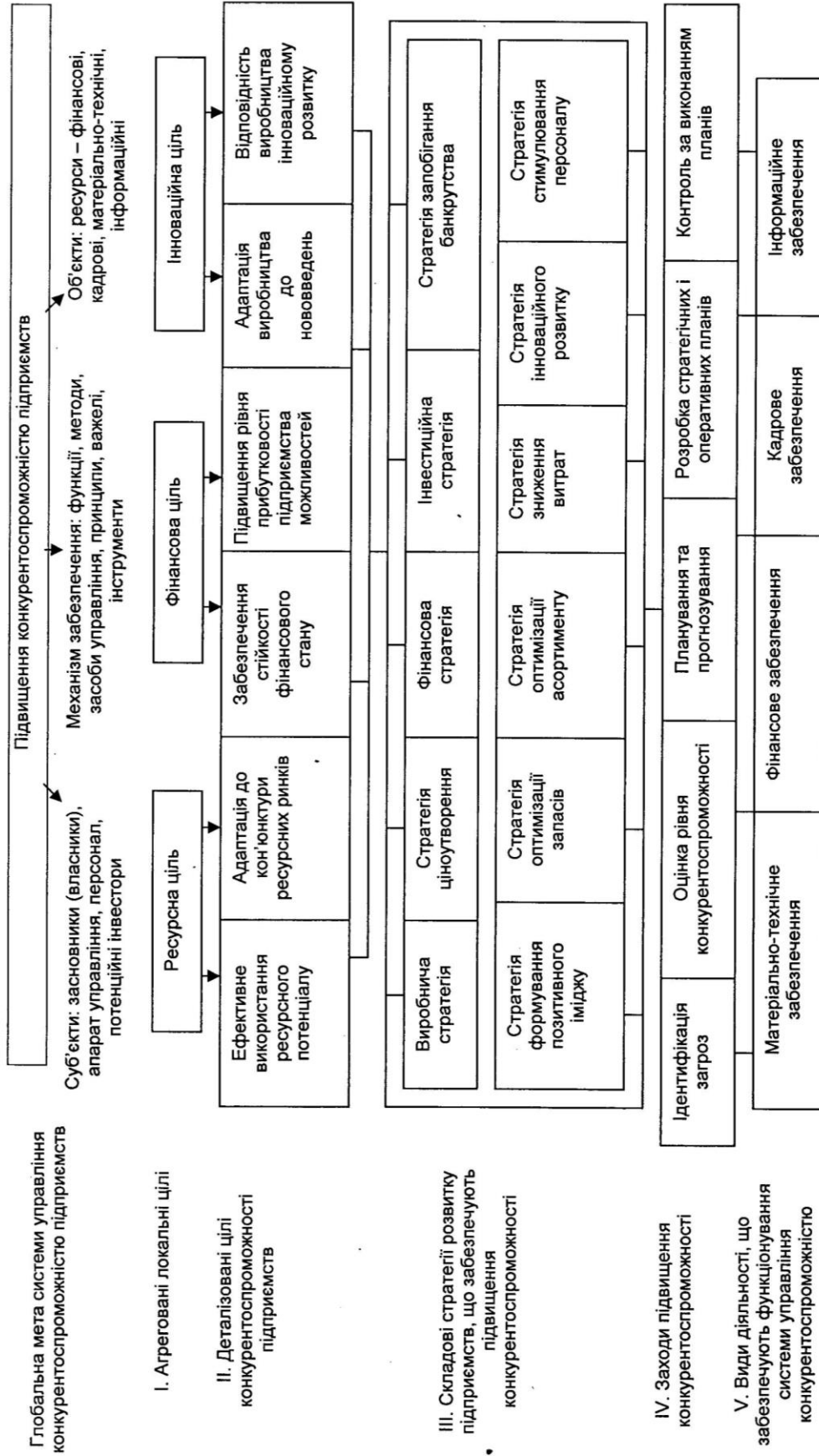

Рис. 4. Складові системи управління конкурентоспроможністю підприємств

Джерело: розроблено авторами

Отже, у запропонованій системі управління конкурентоспроможністю визначені цілі, виділені основні стратегії, заходи та види діяльності, які спрямовані на досягнення головної мети управління конкурентоспроможністю підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Формування конкурентоспроможності підприємств є досить тривалим і затратним процесом, який потребує реструктуризації як системи управління, так і виробничо-господарської, інвестиційної, фінансової, маркетингової, збутової діяльності. Вирішується проблема аналізу, оцінки та діагностики рівня галузі, оскільки справедливо припустити, що процеси, які відбуваються на підприємстві та його результати діяльності віддзеркалюють розвиток усієї сукупності.

Запропонована система управління конкурентоспроможністю підприємств, функціонування якої забезпечує реалізація набору стратегій, який доповнено стратегією формування позитивного іміджу, передбачає аналіз стартової позиції підприємства, розробку та впровадження системи коригуючих заходів на основі дотримання принципів ефективного менеджменту, компетентності, конфіденційності, корпоративної етики, які сприятимуть підвищенню соціальної та економічної відповідальності підприємств галузі та зміцненню їх ринкової позиції.

Головним спонукальним механізмом розвитку всіх видів інновацій є ринкова конкуренція. Тому в подальшому необхідно досліджувати чинники, які сприяють або протидіють розвитку інноваційних процесів на підприємствах, а також визначати пріоритетні напрями інноваційного розвитку в системі управління конкурентоспроможністю підприємств, що становитиме пріоритетним напрямом подальших наукових досліджень

Література

1. Балабанова Л. В. Управління конкурентоспроможністю підприємств на основі маркетингу: монографія. Донецьк: ДонНУЕТ ім. Туган-Барановського, 2004. 147 с.
2. Довбенко В. І. Чинники підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств за умов глобалізації. *Зовнішня торгівля: право та економіка*. 2007. № 6 (35). С. 29-35.
3. Портер М. Международная конкуренция; пер. с англ. под ред. В. Д. Щетинина. Москва: Международные отношения, 1993. 896 с.
4. Харченко Т. Б. Забезпечення конкурентоспроможності підприємств як засіб ринкового реформування економіки. *Актуальні проблеми економіки*. 2003. № 2. С. 70-73.
5. Савчук С. І. Методи оцінки конкурентоспроможності: логіка побудови та аналіз можливостей. *Вісник Тернопільської академії народного господарства. Економіко-математичне моделювання*. 2003. № 14. С. 54-65.
6. Ткаченко Н.Б. Методичне забезпечення оцінки конкурентоспроможності товарів. *Вісник КДТЕУ*. 1999. № 2. С. 135-144.
7. Фатхутдинов Р. А. Управление конкурентоспособностью организации. Эксклюзивные технологии формирования стратегии повышения конкурентоспособности организации: теория, методика, практика. Москва: ЭКСМО, 2004. 541 с.
8. Фень К. С. Стратегія формування іміджу в системі зміцнення економічної безпеки підприємств харчової промисловості. *Інноваційна економіка*. 2018. № 3-4 [74]. С. 188-194.
9. Чикуркова А. Д., Горіховський М. В. Конкурентоспроможність як складова розвитку фермерських господарств: теоретичний аспект. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Том 1. Випуск 12. С. 5-8.

References

1. Balabanova, L.V. (2004), *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv na osnovi marketynhu* [Management of enterprises competitiveness on the basis of marketing], monograph, DonNUET im. Tugan-Baranovskoho, Donetsk, Ukraine, 147 p.
2. Dovbenko, V.I. (2007), "Factors increasing the competitiveness of domestic enterprises in the conditions of globalization", *Zovnishnia torhivlia: pravo ta ekonomika*, no. 6 (35), pp. 29-35.
3. Porter, M. (1993), *Mezhdunarodnaya konkurentsya* [International competition], trans. from english, Mezhdunarodnye otnosheniya, Moscow, Russia, 896 p.
4. Kharchenko, T.B. (2003), "Ensuring the competitiveness of enterprises as a means of market reform of the economy", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 2, pp. 70-73.
5. Savchuk, S.I. (2003), "Methods for assessing competitiveness: the logic of construction and analysis of opportunities", *Visnyk Ternopilskoi akademii narodnoho hospodarstva. Ekonomiko-matematychnye modeliuвання*, no. 14, pp. 54-65.
6. Tkachenko, N.B. (1999), "Methodical provision for assessing the competitiveness of goods", *Visnyk KDTEU*, no. 2, pp. 135-144.
7. Fatkhutdinov, R.A. (2004), *Upravleniye konkurentosposobnostyu organizatsiy. Eksklyuzivnyye tekhnologii formirovaniya strategii povysheniya konkurentosposobnosti organizatsii: teoriya, metodika, praktika* [Management of competitiveness of the organization. Exclusive technology of forming a strategy to

improve the competitiveness of the organization: the theory, methodology, and practice], EKSMO, Moscow, Russia, 541 p.

8. Fen, K.S. (2018), "The strategy of image formation in the system of strengthening the economic safety of enterprises of the food industry", *Innovatsiina ekonomika*, no. 3-4 [74]. pp. 188-194.

9. Chykurkova, A.D. and Horikhovskiy, M.V. (2016), "Competitiveness as a part development of farms: theoretical aspects", *Prychornomorski ekonomichni studii*, Vol. 1, iss. 12, pp. 5-8.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2019 р.

УДК 338.1.658

JEL Classification D04, A11, L22

**Сосновська О.О.,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та економіки,
Київський університет імені Бориса Грінченка**

МЕТОДОЛОГІЯ ПОБУДОВИ ФІНАНСОВОЇ АРХІТЕКТОНІКИ ПІДПРИЄМСТВ ЗВ'ЯЗКУ

**Sosnovska O.O.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor
at the department of finance and economics,
Borys Grinchenko Kyiv University**

METHODOLOGY OF CONSTRUCTION OF THE FINANCIAL ARCHITECTONICS OF COMMUNICATION ENTERPRISES

Постановка проблеми. Необхідність підвищення ефективності діяльності підприємств зв'язку потребує пошуку та впровадження нових комплексних адаптивних рішень з управління їх фінансовими ресурсами, що стає першочерговим викликом в умовах виникнення фінансових дисбалансів та кризових явищ у вітчизняній економіці. Обмеженість у фінансуванні вітчизняних підприємств, неоднакові можливості доступу до зовнішніх ресурсів, специфіка інституційного середовища фінансового ринку створюють середовище для виникнення нових ризиків та загроз фінансового характеру. За даних умов досягнення безпечного стану фінансової підсистеми підприємств зв'язку буде залежати від методології фінансової архітекtonіки, дослідження сутності та структурних елементів якої є доволі актуальним науковим напрямом сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає змогу зробити висновок про наявність проблемних аспектів у існуючих підходах до визначення фінансової архітекtonіки, взаємозв'язку та взаємодії її структурних складових, закономірностях побудови економічних та фінансових елементів в цілісну систему. Концептуально-методологічні аспекти фінансової архітекtonіки сформувався завдяки плідному творчому пошуку таких відомих вчених, як О. В. Глущенко, А. А. Гриценко, М. П. Лукашевич, З. О. Луцишин, П. А. Стецюк та інші. Аналізуючи дослідження наведених науковців, маємо зазначити, що вони є більш функціональними та на загальному рівні описують дослідження сутності та структурних елементів фінансової архітекtonіки. Проте, незважаючи на вагомий теоретико-методологічний базис вивчення даної проблематики, на сьогоднішній день недостатньо сформульованим є питання побудови методологічного алгоритму фінансової архітекtonіки підприємств зв'язку для прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо підвищення рівня їх фінансової безпеки.

Постановка завдання. Метою статті є визначення методологічних елементів фінансової архітекtonіки підприємств зв'язку, органічне поєднання та ідентифікація взаємодії яких буде сприяти обґрунтованому прийняттю управлінських рішень щодо оптимізації фінансових ризиків для підвищення рівня фінансової безпеки даних підприємств. Для досягнення зазначеної мети було поставлено та вирішено наступні завдання: визначено сутність фінансової архітекtonіки підприємства,

виявлено структурні елементи побудови фінансової архітектоніки підприємств зв'язку, запропоновано методологічний алгоритм побудови фінансової архітектоніки підприємств зв'язку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття фінансової архітектоніки виникло наприкінці 1990-х років з появою наукових дискусій щодо реформування існуючої фінансової архітектури. Вважаємо, що для проведення подальших досліджень доцільно уточнити поняття «фінансова архітектура» та «фінансова архітектоніка», оскільки у науковій літературі доволі часто спостерігається ототожнення даних понять та відсутнє їх чітке сутнісне розмежування. Погоджуємося з точкою зору О. В. Глущенко, що «архітектура» та «архітектоніка» є близькими поняттями, але відмінність між ними полягає у визначенні ролі ієрархії під час розкриття сполучення між елементами, що утворюють як архітектуру, так і архітектоніку. Поняття «архітектура» передбачає певну ієрархічність у сполученні між її елементами. Архітектоніка, навпроти, передбачає розгляд розташування елементів та сполучень між ними. Одним з різновидів таких зв'язків є ієрархія, це дає змогу дійти висновку, що поняття «архітектоніка» є ширшим ніж «архітектура» за рахунок більш широкого спектру сполучень між складовими елементами. У відповідності до цього можна констатувати, що поняття «фінансова архітектоніка» є ширшим ніж «фінансова архітектура» [2].

Поняття «фінансова архітектоніка» є новою парадигмою розвитку сучасного фінансового середовища та визначення його сутності є доволі дискусійним питанням у дослідженнях вітчизняних науковців. За І. Кантом «архітектоніка» – гармонійне сполучення частин у єдине ціле, що одночасно являє собою мистецтво побудови системи. Науковець наголошує, що тільки схема, яка побудована на ідеї створює архітектонічну єдність. Головною ж ідеєю сучасної фінансової архітектоніки є врахування взаємозалежності фінансових складових із домінуючими детермінантами макроекономічного та мікроекономічного розвитку. Існує думка, що предметом архітектоніки виступають загальні закономірності побудови цілісних систем, визначальними рисами яких є самодостатність, внутрішня єдність, завершеність [6].

Варто зазначити, що збагачення методологічного апарату суспільних наук поняттям «архітектоніка» відбулося завдяки науковим дослідженням професора А. А. Гриценка, який сформулював предмет архітектоніки та основні закони її функціонування, а також ввів у науковий обіг категорію «інституційна архітектоніка» [4; 5]. Звідси, погляди вітчизняних науковців щодо формування фінансової архітектоніки можна звести до поєднання інституційного та інтегрального підходів у її тлумаченні. За професором А. А. Гриценком, формування нової фінансової системи відбувається у рамках визначеної інституційної побудови – інституційної архітектоніки. Наголошуючи на відносній самостійності та взаємопроникненні фінансової та економічної складової цілісної системи, вчений пропонує розглядати дефініцію фінансово-економічна архітектоніка як стійкий взаємозв'язок економічних та фінансових елементів системи [3].

Професор З.О. Луцишин розглядає фінансову архітектоніку як «сукупність окремих найбільш інтегрованих сфер і ланок національних фінансових систем, функціональних форм організації валютних відносин та світових фінансових організацій, що забезпечує наднаціональне регулювання з метою посилення стійкості світових фінансових ринків, національних валютних ринків на основі принципів і механізмів ринкового та поза ринкового розподілу і перерозподілу світових фінансових ресурсів та капіталу» [7].

Поряд з цим, автор О. В. Глущенко під фінансовою архітектонікою розглядає «структуру фінансової системи, яка відповідає її внутрішній сутності та забезпечує ефективне функціонування системи формування, накопичення та руху грошових фондів». На думку автора, введення в понятійний апарат фінансової теорії терміна «фінансова архітектоніка» як специфічної категорії, що описує принципи побудови фінансової системи, «дасть змогу визначити загальну динаміку фінансової системи, вектори її розвитку та напрями змін для досягнення певних суспільних цілей» [2].

Аналіз наведених вище наукових поглядів до визначення сутності досліджуваної категорії дозволяє зазначити, що найбільш точним є визначення професора П. А. Стецюка [8], який вважає, що застосування цього поняття правомірне стосовно більшості відкритих соціально-економічних систем – підприємства, галузі економіки, території, національної економіки, регіональних та глобальних фінансових систем. З огляду на це, фінансова архітектоніка підприємства являє собою логічну структуру складових його фінансової діяльності, що забезпечує їх найбільш оптимальне співвідношення, а також враховує зовнішні економічні домінанти та імперативи, і через реалізацію фінансових управлінських рішень дозволяє ефективно впливати на весь відтворювальний процес. Погоджуємося з автором, що сучасна парадигма фінансової архітектоніки підприємства базується на таких теоретичних передумовах [8]:

– управління фінансовими ресурсами як центральна ланка фінансової архітектоніки представляє собою систему, що включає в себе принципи, методи, прийоми та інструменти, призначені для організації руху цього виду економічних ресурсів відповідно до дії об'єктивних економічних законів, вимог законодавчо-нормативних актів та економічних інтересів власників підприємств;

– виступаючи самостійною системою, вона одночасно є складовою частиною системи

загального та фінансового менеджменту підприємства;

– управління фінансовими ресурсами підпорядковане реалізації загальної стратегії підприємства, а також його локальним політикам і стратегіям. Його цільовою функцією є забезпечення нормального господарського функціонування та перспективного економічного розвитку;

– формування фінансової архітекτονіки підприємства має свою внутрішню логіку, яка зумовлює зміст і послідовність здійснення певних процедур та етапів;

– індикатором якості формування фінансової архітекτονіки підприємства виступає рівень забезпечення фінансовими ресурсами підприємства, адекватний його фінансовому потенціалу, необхідний і достатній за обсягами та часом надходження для задоволення виробничо-інвестиційних потреб.

Як бачимо, використання цього поняття передбачає особливе формування композиції фінансового простору, дозволяє досліджувати цілісність явищ, їх екзогенне середовище та особливості внутрішніх взаємозв'язків. При цьому суттєво, що архітектоніка дозволяє гармонійно переходити від дослідження явищ світового та міжнародного рівня до їх проявів на рівні країни, а також окремих підприємств як функціональних елементів системи більш складного рівня.

З позиції даного дослідження, під фінансовою архітектоною будемо розуміти сукупність взаємозалежних та взаємопов'язаних елементів фінансового середовища підприємств зв'язку, логічна структуризація яких буде сприяти підвищенню ефективності їх фінансової діяльності у контексті розробки та реалізації управлінських рішень щодо оптимізації фінансових ризиків для підвищення рівня фінансової безпеки даних підприємств. Алгоритм побудови фінансової архітектоники підприємств зв'язку як стратегічного напрямку підвищення рівня їх фінансової безпеки представлено на рис. 1.

Досягнення мети побудови фінансової архітектоники підприємств зв'язку передбачає оптимізацію процесів руху фінансових ресурсів (достатнього формування, оптимального розподілу та раціонального використання) як системного елементу для створення якісного фінансового потенціалу.

Методологічною основою побудови фінансової архітектоники підприємств зв'язку є сукупність наступних принципів [9]:

– цілісність – передбачає функціонування фінансової архітектоники як єдиної цілісної системи;
– взаємозалежність (взаємопов'язаність) елементів системи – полягає у існуванні постійного взаємовпливу функціонування структурних компонентів фінансової архітектоники;

– ієрархічність – передбачає, що кожен компонент фінансової архітектоники може розглядатися як елемент фінансової підсистеми, так і підсистеми вищого рівня;

– гармонійність – полягає у врахуванні та узгодженні впливів внутрішнього та зовнішнього середовища, а також макроекономічних та мікроекономічних детермінант фінансової архітектоники;

– чутливість – характеризується реагуванням на зміни окремих параметрів системи, що може бути результатом зміни будови фінансової архітектоники та характеру взаємозв'язків між її структурними компонентами;

– адаптивність – полягає у здатності адаптації фінансової архітектоники до впливів зовнішнього середовища для підвищення ефективності її функціонування, що може супроводжуватися зміною складу, структури та характеристик системи;

– інтегративність – передбачає наявність системоутворюючих чинників, що забезпечують формування взаємозв'язків між окремими компонентами фінансової архітектоники;

– стійкість – полягає у здатності фінансової архітектоники протистояти дестабілізуючим впливам та забезпечувати ефективний розвиток;

– просторовість – характеризується єдністю, композиційною побудовою компонентів фінансового середовища підприємства, де нові структурні компоненти фінансової архітектоники органічно поєднуються з існуючими компонентами.

Важливим етапом побудови фінансової архітектоники підприємства є визначення її основи – фінансових інтересів економічних суб'єктів, які в умовах фінансово-економічної нестабільності будуть мати пряму залежність з головною метою функціонування підприємства, вибором складових елементів фінансової архітектоники та упорядкуванням їх взаємозв'язків.

Так, у науковій літературі наведено наступні моделі визначення головної мети підприємства: модель максимізації прибутку (виходячи з засад класичної економічної теорії та маржиналістської теорії фірми), модель мінімізації трансакційних витрат (базується на теоретичних засадах неінституціоналізму Р. Коуза), модель максимізації обсягів продажів, модель максимізації темпів росту підприємства, модель забезпечення конкурентних переваг, модель максимізації доданої вартості та модель максимізації ринкової вартості підприємства [1]. Кожна з існуючих моделей є самостійною та пропонує конкретну мету функціонування підприємства, яка може бути пріоритетною для того чи іншого підприємства на різних етапах його життєвого циклу. Водночас, всі цільові орієнтири є взаємопов'язаними та виконання кожного з них буде впливати на досягнення головної мети ефективного функціонування підприємства та задоволення фінансових інтересів економічних суб'єктів.

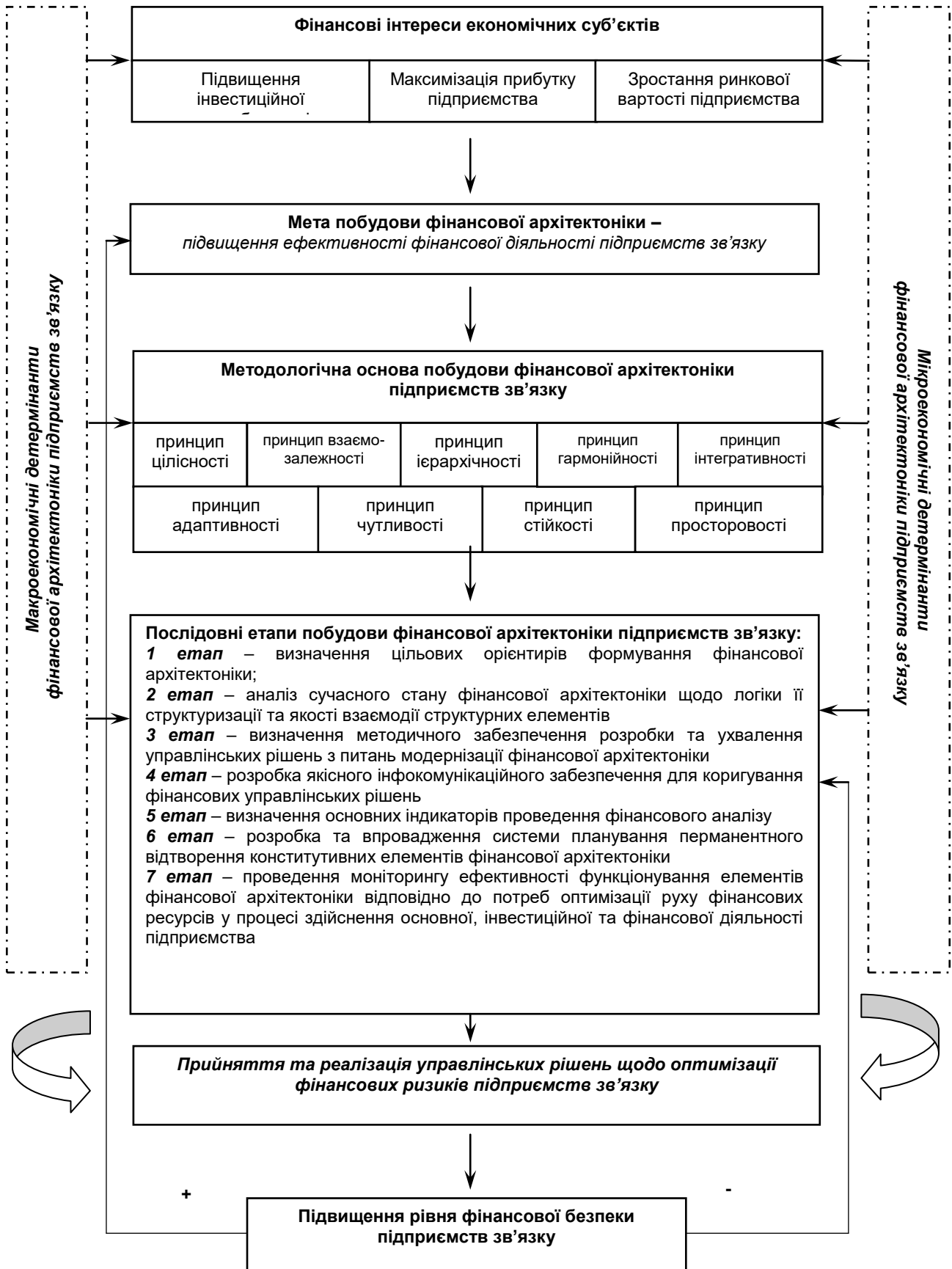

Рис. 1. Методологічний алгоритм побудови фінансової архітектури підприємств зв'язку
Джерело: авторська розробка

Враховуючи практичні аспекти управління фінансовими ресурсами підприємств та синтезу теоретичного базису системних трансформацій, можна визначити послідовні етапи побудови фінансової архітекτονіки підприємств зв'язку, а саме:

- визначення цільових орієнтирів формування фінансової архітекτονіки;
- аналіз сучасного стану фінансової архітекτονіки щодо логіки її структуризації та якості взаємодії структурних елементів;
- визначення методичного забезпечення розробки та ухвалення управлінських рішень з питань модернізації фінансової архітекτονіки;
- розробка якісного інфокомунікаційного забезпечення для коригування фінансових управлінських рішень;
- визначення основних індикаторів проведення фінансового аналізу;
- розробка та впровадження системи планування перманентного відтворення конститутивних елементів фінансової архітекτονіки;
- проведення моніторингу ефективності функціонування елементів фінансової архітекτονіки відповідно до потреб оптимізації руху фінансових ресурсів у процесі здійснення основної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства.

До найбільш типових складових фінансової підсистеми підприємств зв'язку, які є структурними елементами їх фінансової архітекτονіки, слід віднести податкову діяльність (вибір системи оподаткування, податкові стимули та санкції, особливості організації податкового менеджменту, вибір моделі податкової поведінки підприємства), кредитно-депозитну діяльність (склад та структура позикового капіталу підприємства, рівень його фінансової незалежності та дебіторсько-кредиторської заборгованості, існуючі обмеження доступу до кредитних ресурсів), валютну діяльність (операції з іноземною валютою, вибір інструментів мінімізації валютних ризиків, організація зовнішньоекономічної діяльності), емісійну та дивідендну діяльність (ефективність залучення капіталу підприємства від операцій з цінними паперами, вибір типу дивідендної політики підприємства, проведення операцій на фондовому ринку) тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, під фінансовою архітектоною будемо розуміти сукупність взаємозалежних та взаємопов'язаних елементів та підсистем фінансового середовища підприємств зв'язку, логічна структуризація яких буде сприяти підвищенню ефективності їх фінансової діяльності у контексті розробки та реалізації управлінських рішень щодо оптимізації фінансових ризиків для підвищення рівня фінансової безпеки даних підприємств.

Запропонований методологічний алгоритм побудови фінансової архітекτονіки підприємств зв'язку як стратегічного напрямку підвищення рівня їх фінансової безпеки передбачає оптимізацію процесів достатнього формування, оптимального розподілу та раціонального використання фінансових ресурсів для створення якісного фінансового потенціалу та підвищення ефективності їх фінансової діяльності. Методологічною основою побудови фінансової архітекτονіки підприємств зв'язку є сукупність принципів цілісності, взаємозалежності, ієрархічності, гармонійності, інтегративності, адаптивності, чутливості, стійкості та просторовості. Зазначені принципи забезпечують логічну структуризацію складових фінансової діяльності підприємств зв'язку, оптимальне їх співвідношення та взаємозв'язки, дають змогу врахувати взаємозалежність із домінуючими детермінантами мікроекономічного та макроекономічного середовища і через реалізацію фінансових управлінських рішень щодо оптимізації фінансових ризиків підприємств зв'язку дозволяють ефективно впливати на весь відтворювальний процес. Визначені послідовні етапи побудови фінансової архітекτονіки підприємств зв'язку дають змогу досягти головної мету її побудови та задоволення фінансових інтересів економічних суб'єктів шляхом прийняття оптимальних управлінських рішень щодо оптимізації фінансових ризиків.

Слід зазначити, що процес побудови фінансової архітекτονіки підприємств зв'язку має пряму кореляцію з впливом макроекономічних та мікроекономічних детермінант, що в рамках даного дослідження є пріоритетним напрямом подальших наукових досліджень.

Література

1. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия. Киев: Эльга, Ника-Центр, 2004. 784 с.
2. Глущенко О. В. Фінансова архітектона: теоретико-методологічний аспект. *Наука і економіка*. Науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету. 2013. Випуск 4(32). Том 1. С. 43-52.
3. Гриценко А. А. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований / под ред. д-ра экон. наук А. А. Гриценко. Київ: Форт, 2008. 928 с.
4. Гриценко А. А. Институційна архітектона грошово-кредитної політики. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку фінансово-кредитної системи України*: збірник наукових статей. Харків: Фінарт, 2003. С. 4-7.

5. Гриценко А. А. Особливості інституційної архітектури українського суспільства XXI століття. *Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку* ; за ред. В. М. Гейця. Київ: Інститут економіки прогнозування. Фенікс, 2003. С. 155–171.
6. Лукашевич М. П. Соціологія економіки: підручник. Київ: Каравела, 2005. 288 с. URL: http://tourlib.net/books_others/lukashevych91.htm (дата звернення: 04.01.2019).
7. Луцишин З. Сучасна світова фінансова архітектура: тенденції та суперечності розвитку в умовах глобалізації. URL: <http://soskin.info/ea/2005/5-6/20050506.html> (дата звернення: 04.01.2019).
8. Стецюк П. А. Фінансова архітектура забезпечення конкурентоспроможності підприємства. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2014. Випуск 150. С. 33–40.
9. Фінансова архітектура: навчальний посібник / І.М. Вахович, Н.А. Вахновська, В.Ю. Дорош, М.С. Забедюк, Л.І. Іщук, Н.А. Мостовенко, А.М. Ніколаєва, І.В. Олександренко, С.О. Пиріг, Ю.А. Подерня-Масюк, О.М. Полінкевич, В.Г. Поліщук, В.І. Талах, Т.А. Талах ; за редакцією д.е.н., проф. Вахович І.М. Луцьк: Волиньполіграф, 2014. 488 с.

References

1. Blank, I.A. (2004), *Upravleniye finansovoy bezopasnostyu predpriyatiya* [Management of financial security of the enterprise], Elga, Nika-Centre, Kyiv, Ukraine, 784 p.
2. Hlushchenko, O.V. (2013), "Financial Architectonics: Theoretical and Methodological Aspect", *Science and Economics, Scientific and Theoretical Journal of Khmelnytsky Economic University*, iss. 4(32), Vol. 1, pp. 43-52.
3. Grytsenko, A.A. (2008), *Institutsionalnaya arkhitektonika i dinamika ekonomicheskikh preobrazovaniy* [Institutional architectonics and the dynamics of economic transformation], Fort, Kyiv, Ukraine, 928 p.
4. Grytsenko, A.A. (2003), "Institutional Architectonics of Monetary Policy", *Actual problems and prospects of development of the financial and credit system of Ukraine: a collection of scientific articles*, Finart, Kharkiv, Ukraine, pp. 4-7.
5. Grytsenko, A.A. (2003), *Osoblyvosti instytutsiinoi arkhitektoniky ukrainskoho suspilstva XXI stolittia* [Features of the institutional architectonics of Ukrainian society of the XXI century], *Economy of Ukraine: strategy and policy of long-term development*, Institute for forecasting economics, Kyiv, Ukraine, pp. 155-171.
6. Lukashevych, M.P. (2005), *Sotsiologhiia ekonomiky* [Sociology of Economics], Caravella, Kyiv, Ukraine, available at: http://tourlib.net/books_others/lukashevych91.htm (access date: January 04, 2019).
7. Lutsyshyn, Z. (2005), "Contemporary World Financial Architecture: Trends and Contradictions in Globalization", available at: <http://soskin.info/ea/2005/5-6/20050506.html> (access date: January 04, 2019).
8. Stetsiuk, P.A. (2014). "Financial Architecture for Ensuring Competitiveness of the Enterprise", *Bulletin of Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko*, Vol. 150, pp. 33–40.
9. Vakhovych, I.M., Vakhnovska, N.A., Dorosh, V.Yu., Zabediuk, M.S., Ishchuk, L.I., Mostovenko, N.A., Nikolaieva, A.M., Oleksandrenko, I.V., Pyrih, S.O., Podernia-Masiuk, Yu.A., Polinkevych, O.M., Polishchuk, V.H., Talakh, V.I., and Talakh, T.A. (2014), *Finansova arkhitektonika* [Financial Architectonics], textbook, Volynpolihraf, Lutsk, Ukraine, 488 p.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2019 р.

Рецензент: д.е.н., професор Державного університету Телекомунікацій І.М. Зеліско

УДК 330.341.1:332.12
JEL Classification D 92, Q 12

Мушеник І.М.,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри інформаційних технологій,
Чорнобай Л.М.,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри економіки, підприємництва,
торгівлі та біржової діяльності,
Подільський державний аграрно-технічний університет

ОСОБЛИВОСТІ І ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Mushenyk I.M.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor
at the department of information technology,
Chornobay L.M.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor
at the department of economics, business,
trade and exchange activities,
State Agrarian and Engineering University in Podilya

FEATURES AND EVALUATION OF INVESTMENT AND INNOVATION ACTIVITY OF AGRARIAN ENTERPRISES

Постановка проблеми. Інвестиційні ресурси – рушійний фактор розвитку будь-якого економічного процесу. Інвестиції у поєднанні з інноваціями дають мультиплікативний ефект, не лише збільшуючи кількість робочих місць і обсяги виробленої продукції, а й знижуючи вартість одиниці продукції, покращуючи її якість, підвищуючи рентабельність виробництва, умови праці та її продуктивність. Досліджуючи світовий досвід, можна з впевненістю зазначити, що активне залучення та раціональне використання інвестицій – найшвидший шлях до піднесення економічного розвитку держави на новий рівень, зокрема інноваційний [5].

Потреба в науково-технологічних та інноваційних розробках зумовлюється зростанням попиту суспільства на якісні конкурентоспроможні вироби, продукцію і послуги, що своєю чергою вимагає модернізації, реконструкції та перебудови всього агропромислового комплексу. Упровадження новітніх науково-технічних розробок і технологічних процесів формує технологічні зміни у всіх сферах господарської діяльності підприємств різних форм власності.

Продумана інвестиційно-інноваційна політика забезпечує її учасників сприятливими нормативно-правовими та економічними умовами для вкладення інвестицій в економіку держави, зосереджуючи їх інноваційну спрямованість. Створення та реалізація ефективної, адекватної сучасним вимогам інвестиційно-інноваційної політики в Україні досі залишається актуальним питанням.

В новітніх умовах інтеграції України до європейського співтовариства, де стратегічним завданням є подолання економічної, соціальної, інституційної та політичної кризи нагальної пріоритетності набуває підвищення конкурентоспроможності національної економіки через масштабне впровадження у виробництво новітніх технологій та інновацій, як основного засобу інтенсивного економічного відтворення. Активізація інноваційної діяльності на державному та регіональному рівнях, в контексті техніко-технологічної модернізації та стимулювання розвитку інноваційного підприємництва обумовлює необхідність формування ефективної системи її інвестиційного забезпечення, узгодження інтересів держави, регіону, фінансових установ і суб'єктів економічних відносин щодо напрямків та механізмів трансформації інвестиційних ресурсів [6].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам вивчення організаційно-економічних засад розвитку інноваційно-інвестиційного потенціалу присвячені наукові праці таких вчених, як Лижник Ю. [4], Мушеник І. [6], Боярко. [3], Школьник І. [9] інші. Вони створили вагомий внесок у методологію та практичний інструментарій інноватики. Проте сучасний динамічний розвиток

інноваційних процесів в Україні свідчить про актуальність подальших досліджень у напрямку забезпечення інноваційного розвитку економіки країни.

Значний внесок у розробку проблем управління інноваційним розвитком регіонів зробили відомі вчені-економісти: Амоша О. [1], Шовкалюк В [10], Щербань Ю [11] та інші. Незважаючи на наукову цінність проведених досліджень, необхідно визнати, що організаційно-економічні механізми, чинники та інструменти активізації інноваційної діяльності аграрних підприємств на сьогодні є не достатньо вивченими.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування особливостей та оцінки економічної ефективності інвестиційно-інноваційної діяльності аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливою умовою інвестиційного забезпечення нарощення виробничого сільськогосподарського потенціалу є визначення та застосування інструментів, за допомогою яких здійснюється вплив суб'єкта управління на об'єкт управління. Зокрема, в нашому випадку важливим інструментом виступає ефективна інвестиційна політика.

Інвестиційна сільськогосподарська політика повинна бути спрямована на:

- стимулювання інвестиційної активності шляхом встановлення пільгового оподаткування для суб'єктів підприємницької діяльності, які інвестуються з внутрішніх джерел;
- розвиток іпотечних відносин, що є досить привабливим для більшості інвесторів, оскільки йдеться про надання під заставу об'єктів, стійких до інфляції;
- зацікавлення фінансово-кредитних установ у залученні їх ресурсів на виробничо-інвестиційні цілі;
- розвиток інвестиційно-інноваційної інфраструктури;
- створення сприятливої нормативно-правової бази для залучення іноземних інвестицій в сільськогосподарську галузь, що матиме велике значення у нарощуванні виробничого потенціалу; при цьому слід враховувати, що не пільги виступають основним критерієм для прийняття рішення щодо інвестування, а стабільність українського законодавства.

Глобальні тенденції переходу на інноваційний шлях розвитку та посилення міжнародної конкуренції потребують формування конкурентоспроможної національної інноваційної системи [5].

Рівень розвитку науки, техніки і технології, як відомо, є одним з головних чинників, що визначають місце будь-якої країни в системі світового господарства. Головною проблемою впровадження інноваційно-орієнтованої системи розвитку економіки є фінансове забезпечення інноваційних проектів. значною мірою вирішення даної проблеми залежить від можливості та вміння використовувати сучасні фінансові інструменти і механізми залучення у високотехнологічну сферу економіки позабюджетних інвестицій. Одним із найбільш перспективних шляхів реалізації високо ризикових наукомістких інноваційних проектів є грошові кошти приватних венчурних інвесторів, що представляють собою неформальний венчурний капітал, ефективність якого підтверджена світовою практикою економічно розвинутих країн.

Інноваційна діяльність вітчизняних підприємств значною мірою залежить від повноти фінансування. Хоча і потенційних джерел отримання коштів є досить багато, найбільше труднощів під час здійснення інноваційної діяльності виникає через брак чи недостатність фінансування. Залежно від характеру інновацій та їх фінансової місткості, джерела фінансування інноваційного розвитку можуть бути різноманітними. Аналіз та систематизація літературних джерел дали можливість визначити джерела фінансування інноваційної діяльності вітчизняних підприємств (табл. 1).

Таблиця 1

Джерела фінансування інноваційної діяльності 2010-2017 рр.

Рік	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів, млн грн			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
2010	8045,5	4775,2	87,0	2411,4	771,9
2011	14333,9	7585,6	149,2	56,9	6542,2
2012	11480,6	7335,9	224,3	994,8	2925,6
2013	9562,6	6973,4	24,7	1253,2	1311,3
2014	7695,9	6540,3	344,1	138,7	672,8
2015	13813,7	13427,0	55,1	58,6	273,0
2016	23229,5	22036,0	179,0	23,4	991,1
2017	9117,5	7704,1	227,3	107,8	1078,4

* дані наведено без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: складено авторами за даними сайту Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. [3]

Дані фінансування інноваційної діяльності вказують на поступове зменшення коштів, починаючи 2012 р., що обумовлено нестабільністю економічної і політичної ситуації. У 2014 р. в порівнянні з 2011 р., фінансування інновацій зменшилось майже вдвічі. З таблиці 1 видно, що у структурі джерел фінансування інноваційної діяльності в Україні стабільно переважали власні кошти, крім того їхня частка характеризувалася тенденцією до зростання включно до 2016 р., а от уже у 2017 році спостерігається суттєве зменшення. За результатами аналізу підтверджено, що участь держави у підтримці інноваційної діяльності є вкрай низькою. Це змушує підприємства використовувати інші джерела фінансових ресурсів з метою проведення інноваційної діяльності.

Результативність інноваційно-інвестиційної діяльності значною мірою визначається ступенем інноваційності об'єктів інвестування, що вказує на потенційні можливості модернізації господарської діяльності. Рівень інноваційності ресурсів визначається за наступною формулою (1)

$$PI = \frac{VOB_{ін}}{VOB_{заг}}, \quad 1$$

де PI – рівень інноваційних об'єктів; $VOB_{ін}$ – вартість об'єктів(ресурсів) підприємства, що вважаються інноваційними, $VOB_{заг}$ – загальна вартість усіх об'єктів, що забезпечують господарську діяльність. Розрахунок даного показника можна проводити за підприємством в цілому, а також за окремими складовими ресурсами та видами економічної діяльності. Зокрема, доцільно буде розраховувати даний індекс окремо за основними засобами (субрахунки рахунка 10 «Основні засоби»), за нематеріальними активами (субрахунки рахунка 12 «Нематеріальні активи»), за довгостроковими біологічними активами (субрахунки рахунка 16 «Довгострокові біологічні активи») тощо.

До критеріїв забезпечення інноваційної діяльності, тобто тих характеристик, які значною мірою впливають на її розвиток, належить рівень наукомісткості ресурсів, що розраховується як частка нематеріальних активів у балансі підприємства:

$$RHP = \frac{BAP_{нма}}{BAP_{акт}} \times 100\% \quad 2$$

де RHP – рівень наукомісткості ресурсів, $BAP_{нма}$ – вартість нематеріальних активів на підприємстві, $BAP_{акт}$ – загальна вартість усіх активів підприємства. Чим вищий даний коефіцієнт співвідношення нематеріальних активів до всіх видів ресурсів підприємства, тим кращим вважається потенціал підприємства для провадження інноваційної діяльності [8].

Зважаючи на той факт, що інноваційна діяльність характеризується високим ступенем невизначеності й ризику, доцільно використовувати різноманітні джерела фінансування для досягнення їхньої ефективності та максимальної віддачі. У процесі формування фінансових активів та їх структури варто враховувати такі підходи [10]: консервативний (фінансування завдяки власному й довгостроковому позиковому капіталу, що забезпечує високий рівень фінансової стійкості підприємства, однак призводить до зниження рентабельності власного капіталу); помірний (завдяки власному і довгостроковому позиковому капіталу фінансується постійна частина активів, а завдяки короткостроковому – змінна частина, що забезпечує прийнятний рівень фінансової стійкості підприємства та рентабельність власного капіталу); агресивний (фінансування завдяки власному й довгостроковому позиковому капіталу невеликої частки постійної частини, а решта – завдяки короткостроковому, що дозволяє забезпечити високу рентабельність власного капіталу) [4].

Поточний стан інноваційної діяльності в Україні більшістю експертів науковців визначається як кризовий і такий, що не відповідає сучасному рівню розвитку інноваційних процесів у країнах, для яких інноваційний розвиток є ключовим вектором економічної стратегії. Зокрема, у 2011 р. інноваційною діяльністю у промисловості України займалося близько 16 % підприємств від їх загальної кількості, тоді як у 2010 р. цей показник становив 13,8 [12], проте така кількість інноваційно-активних підприємств все одно є недостатнім, якщо порівнювати даний показник з аналогічним у США, Японії, Німеччині й Франції, де частка інноваційних підприємств становить 70–80 % від їх загальної кількості [1]. Про низьку інноваційну активність підприємств свідчать показники обсягів реалізованої інноваційної продукції в Україні (3,8 % від загального обсягу; в Євросоюзі – 75 %). Крім цього, спостерігається безупинне зниження рівня наукомісткої вітчизняної продукції. Як наслідок, вітчизняна продукція стає дедалі менш конкурентоспроможною, а в експорті збільшується частка мінеральної сировини і продукції первинної переробки.

Підвищення ефективності суспільного відтворення шляхом зміцнення виробничої діяльності усіх підприємств реального сектора економіки можливе лише за умови інтенсифікації відтворення та поліпшення використання діючих основних засобів за рахунок зростання капітальних інвестицій. Світова практика свідчить, що капітальні інвестиції є важливим каталізатором виробництва, підвалиною стабільного економічного піднесення як окремих господарюючих одиниць, так і держави у цілому [7].

Інновації є складним економічним та організаційним процесом, який спирається на використання двох видів потенціалів – наукового, новітніх технологій і техніки, з одного боку, та інтелектуального, пов'язаного із здатністю менеджменту впроваджувати інновації на всіх стадіях виробничої та комерційної діяльності, з другого. Важливим елементом цього процесу є його інвестиційне

забезпечення – знаходження та раціональне використання значних фінансових коштів. Залучення приватних, державних або змішаних інвестицій за їх певними резервами, що можуть компенсувати підвищений ризик, забезпечує вихід на якісно вищий рівень господарювання [12].

Посилення залежності країн та регіонів від світового господарства, перехід до інформаційного суспільства і економіки знань, зміни у способі життя людей, а також екологічні проблеми вимагають застосування нових підходів до управління розвитком регіонів та забезпечення їх конкурентоспроможності. Основним пріоритетним завданням регіональної політики, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності регіонів, повинен стати розвиток науково-технологічного та інноваційного потенціалу регіонів [11].

Слід зазначити, що багатокладний характер української економіки, котрий принципово розрізняється за технологічним рівнем та інституціональними умовами розвитку різних секторів, виключає можливість визначення єдиної, універсальної для всіх секторів моделі інноваційного розвитку. Держава повинна сприяти зростанню інноваційної активності компаній, підвищенню результативності їхньої інноваційної діяльності, але при цьому самі компанії повинні визначити конкретні шляхи й форми інноваційної діяльності.

Розвиток інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств гальмують труднощі (економічні, податкові) здійснення підприємницької діяльності, які характеризуються загальною складною політико-економічною ситуацією в країні, необґрунтованими адміністративними бар'єрами, корупцією і надмірним регулюванням. Негнучкий ринок землі у поєднанні з низьким рівнем освіти і браком молодих, ділових, інноваційних фермерів стримують утворення ефективної структури господарської діяльності в сільському господарстві і призводять до невикористаного потенціалу збільшення продуктивності і диверсифікації у сільській місцевості.

Водночас для того, щоб бути привабливим для потенційних інвесторів, сільськогосподарське підприємство повинне характеризуватися наявністю внутрішніх і зовнішніх можливостей залучати та використовувати інвестиційні ресурси для свого розвитку, а також забезпечувати максимізацію економічного ефекту суб'єктам інвестування за мінімального інвестиційного ризику [2]. Узагальнюючи багаторічний досвід інвестування сільського господарства, досягнення вчених-економістів, які досліджували ці проблеми, а також власний досвід авторів, пропонуємо класифікацію особливостей інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств (рис. 1).

Рис. 1. Класифікація особливостей інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств

Джерело: розроблено авторами

Інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств значною мірою залежить від ролі й місця аграрної галузі в системі агропромислового комплексу, а насамперед це стосується характеру економічних відносин між сільським господарством та іншими сферами АПК. Основними цілями інвестування є отримання прибутку, збереження капіталу або досягнення соціального ефекту.

Проте діяльність сільського господарства відрізняється значною залежністю від природно-кліматичних умов, невідповідністю робочого періоду та періоду виробництва, сезонністю, використанням біологічних організмів, що значною мірою обумовлює інвестиційний клімат в галузі і висуває на передній план специфічні цілі інвестування, такі як відтворення родючості земель та забезпечення нормального функціонування біологічних організмів. Крім того, метою інвестування аграрного виробництва є забезпечення продовольчої безпеки держави, що, як свідчить досвід країн Європейського Союзу, може вступати в конфлікт з вимогами отримання прибутку.

Важливою особливістю інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств є їх потреби в інвестуванні соціальної сфери та інфраструктури сільського господарства, адже сучасна аграрна економіка є не лише галуззю виробництва, але й способом життя сільського населення. Нерозривність побуту та виробництва обумовлює необхідність будівництва й розвитку шкіл, дитячих дошкільних закладів, закладів побутового обслуговування, торговельної мережі, автомобільних та залізничних шляхів сполучення, газо-, водо- та електропостачання тощо. Тому специфічною метою інвестиційної діяльності в сільському господарстві є соціальний захист та забезпечення сільського населення, що обумовлюється нерозривністю аграрного виробництва та способу життя сільського населення [9].

Особливостями інвестиційної діяльності є і наявність різноманітних форм господарювання на селі, а також таких специфічних суб'єктів господарювання, як присадибні господарства населення. Хоча більшість фахівців не відносить їх до складу АПК, вони виробляють суттєві обсяги продукції, що зумовлює необхідність їх урахування в аграрній інвестиційній політиці держави. Все викладене обумовлює специфічні напрями інвестування сільського господарства перш за все з метою збільшення обсягів виробництва та продуктивності, підвищення родючості земель, підтримки біологічного потенціалу рослин і тварин, фінансування соціальної сфери та інфраструктури, фінансового оздоровлення підприємств тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Національні інтереси України вимагають негайних заходів, спрямованих не тільки на збереження, але й на розвиток науково-технологічного потенціалу, забезпечення його ефективного використання для подолання кризових явищ в економічному і соціальному розвитку. Для подолання не конкурентоспроможності і забезпечення входження в світовий ринок високотехнологічної продукції необхідні спеціальні і значні зусилля з боку як підприємств, так і держави. В країнах з розвинутою ринковою економікою існує великий арсенал методів і відповідних державних інститутів, за допомогою яких здійснюється дієве державне регулювання інвестицій в розвиток національної економіки. Податки і державна підтримка підприємств; планування державного бюджету і бюджетів регіональних адміністративних одиниць; реалізація довгострокових науково-технологічних і соціальних державних програм; регулювання зайнятості і безробіття, грошового обігу – все це не повний перелік сфер і напрямів регулювання інноваційного розвитку з активним використанням державних управлінських структур [7]. Проте більшість методів добре спрацьовує в зрілій, налагодженій економіці з розвинутою ринковою інфраструктурою, з підготовленими підприємствами. А тому, тільки за допомогою регулювання фінансової системи не можливо добитися прориву у сфері науково-технологічного прогресу. Для цього необхідно: – технічне переоснащення виробництва; – створення нових підприємств, здатних виробляти якісну продукцію; – реалізація системи заходів, спрямованих на підтримку порівняно низьких витрат виробництва; – державне стимулювання структурних змін і експорту високотехнологічної продукції шляхом програм реконструкції промисловості, націлених на розвиток конкурентоздатних експортно орієнтованих виробництв.

Україна має значний інтелектуальний ресурс і достатньо висококваліфікованих працівників наукової сфери, проте інноваційний розвиток обмежується заслабкою державною підтримкою, яка зазвичай лімітована відсутністю належного фінансування інноваційних програм та проектів з державного бюджету, а також мізерним обсягом іноземних інвестицій в бізнес, пов'язаний з інноваційною та науково-технологічною діяльністю. Тому, щоб вирішити цю проблем, в Україні першочергово потрібно удосконалити систему надання як прямої, так і непрямої державної підтримки інноваційної діяльності на рівні держави, регіону та підприємства. Це дозволить суттєво підвищити конкурентоспроможність кожного рівня національної економіки, у тому числі на міжнародному рівні.

Література

1. Амоша О. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення. *Економіст*. 2005. № 6. С. 28–32.
2. Боярко І. Оцінка інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 7. С. 90-99.

3. Інтернет-ресурс Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 14.01.2019).
4. Інноваційний розвиток в Україні: наявний потенціал і ключові проблеми його реалізації: аналітична доповідь Центру Разумкова. *Національна безпека і оборона*. 2004. № 7. 24 с.
5. Лижник Ю. Б. Динаміка інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств України. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. 2011. № 2(54). С. 123-130.
6. Мушеник І. М., Бурлаков О. С. Проблеми інноваційного розвитку агропромислового комплексу України. *Інноваційна економіка*. 2018. № 3-4. С. 23-28.
7. Офіційний сайт Державного агентства України з інвестицій та інновацій. URL: <http://www.in.gov.ua>. (дата звернення: 14.01.2019).
8. Про затвердження Методики розрахунку індексу капітальних інвестицій. Наказ, Методика від 25.12.2009 № 494. Державний комітет статистики України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN52777.html (дата звернення: 14.01.2019).
9. Школьник І. О., Боярко І. М., Сюркало Б. І. Фінансовий менеджмент: навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2009. 488 с.
10. Шовкалюк В. С. Сучасна інноваційна політика: стан, проблеми та перспективи розвитку: матеріали III Міжнарод. форуму (Дніпропетровськ, 19-20 листоп. 2009 р.) / Міністерство освіти і науки України, Німецьке товариство технічного співробітництва (GTZ), Дніпропетровська обласна державна адміністрація. Дніпропетровськ. 2009. С. 10-26.
11. Щербань Ю. Ю. Розвиток інноваційної діяльності підприємств в Україні. URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=2465> (дата звернення: 14.01.2019).
12. Юринець З. В., Гурняк І. Г. Особливості формування стратегії інноваційного розвитку енергозбереження промислових підприємств. *Ефективна економіка*. 2015. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3822>. (дата звернення: 14.01.2019).

References

1. Amosha, O. (2005), "Innovative way of Ukraine's development: problems and solutions", *Ekonomist*, no. 6, pp. 28-32.
2. Boiarko, I. (2008), "Estimation of investment attractiveness of business entities", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 7, pp. 90-99.
3. "Internet resource of the State Statistics Service of Ukraine" (2018), Official web-site, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (access date January 14, 2019).
4. Tsentrazumkova (2004), "Innovation development in Ukraine: existing potential and key problems of its implementation: analytical report", *Natsionalna bezpeka i oborona*, no. 7, 24 p.
5. Lyzhnyk, Yu.B. (2011), "Dynamics of investment and innovation activities of the enterprises of Ukraine", *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia*, no. 2(54), pp. 123-130.
6. Mushenyk, I.M. and Burlakov, O.S. (2018), "Problems of innovative development of agro-industrial complex in Ukraine", *Innovatsiina ekonomika*, no. 3-4, pp. 23-28.
7. The State Agency of Ukraine for Investments and Innovations (2018), Official site, available at: <http://www.in.gov.ua>. (access date January 14, 2019).
8. State Statistics Committee of Ukraine (2009), "On Approval of the Methodology for Calculation of the Capital Investment Index", Order, Methodology dated December 25, 2009 No. 494, available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN52777.html. (access date January 14, 2019).
9. Shkolnyk, I.O., Boiarko, I.M. and Siurkalo, B.I. (2009), *Finansovyi menedzhment* [Financial management], tutorial, Universytetska knyha, Sumy, Ukraine.
10. Shovkaliuk, V.S. (2009), "Modern Innovation Policy: Status, Problems and Development Prospects", *Materialy III Mizhnarod. forumu* [Materials III International Forum], (Dnipropetrovsk, November 19-20, 2009), Dnipropetrovsk, Ukraine, pp. 10-26.
11. Shherban, Yu.Yu. (2018), "Development of innovative activity of enterprises in Ukraine", available at: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=2465>. (access date January 14, 2019).
12. Yurynets, Z.V. and Hurniak, I.H. (2015), "Features of formation of strategy of innovative development of energy saving of industrial enterprises", *Efektivna ekonomika*, no. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3822>. (access date January 14, 2019).

Стаття надійшла до редакції 29.01.2019 р.

Рецензент: д.е.н., професор Подільського державного аграрно-технічного університету М.В. Місюк

УДК 631.1
JEL Classification Q 12

Харченко Т.Б.,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри екологічного
менеджменту та підприємництва,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Kharchenko T.B.,
 *cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor
at the department of environmental
management and entrepreneurship,
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

FUNCTIONING OF FARMS IN UKRAINE: THE STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

Постановка проблеми. Світовий досвід розвитку економіки в сучасних умовах господарювання дозволяє стверджувати, що фермерство є одним з ключових секторів забезпечення економічної безпеки держави, розвитку її потенціалу та ефективної конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому аграрному ринках. Фермерство є традиційною формою ведення господарства в розвинених країнах, оскільки дозволяє виробити широкий асортимент товарів, підвищити самозайнятість населення та забезпечити високу якість продукції. Сучасний етап переходу до економіки сталого розвитку вимагає розробки на державному рівні ефективної політики підтримки фермерських господарств та їх ефективне господарювання, що має забезпечити вихід з фінансової кризи. В Україні виробництво сільськогосподарської продукції здійснюється переважно в особистих селянських та фермерських господарствах, що цілком відповідає зарубіжній практиці. Проте, в Україні існує ряд бар'єрів, що стримують подальший розвиток аграрного сектора економіки. Так, серед першочергових проблем, що стримують розвиток фермерства в Україні є нестача обігових коштів у фермерських господарствах, застаріла матеріально-технічна база, відсутність необхідної інфраструктури, недосконалість системи оподаткування, неврегульованість питань вартості землі, обмежений доступ до кредитних ресурсів та інші. Зазначені проблеми стримують розвиток фермерства в Україні, а неефективна аграрна політика держави стримує появу «ефективного власника». Все це вимагає перегляду існуючих підходів та впровадження принципово нових інструментів як на локальному, так і державному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування та розвитку фермерських господарств в Україні досліджувались в працях таких українських вчених, як: І. Брюховецький, П. Гайдуцький, В. Гарбар, М. Дем'яненко, М. Коцупатрий, О. Маслак, Т. Маренич, М. Лупенко, В. Месель–Веселяк, В. Олійник, П. Саблук, В. Яценко та ін.

В. Месель-Веселяк наголошує, що для забезпечення визначених у Стратегії розвитку сільського господарства до 2025 року обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та забезпеченні його ефективності необхідно вирішити низку питань, першочерговими з яких є створення умов для розвитку фермерського виробництва шляхом удосконалення економічного механізму господарювання: цінової, податкової, дотаційної політики [4].

О. Маслак зазначає, що фермерство за останні два десятиліття стало традиційною формою ведення сільського господарства. Такі господарства виробляють широкий спектр продукції для внутрішніх потреб та експорту. Проте в Україні існує низка невирішених проблем, які стримують подальший розвиток дрібнотоварного виробництва [5].

П. Саблук у своїй роботі вважає, що аграрне виробництво в Україні, як і аграрний сектор загалом, тісно пов'язане з розвитком соціуму, свідомістю та філософією існування людини, а його рівень впливає на інші сфери людської життєдіяльності – економіку, управління, техніку та технології, культуру, побут на селі тощо. Аграрний сектор є основою добробуту всього населення держави. Впровадження інноваційної моделі розвитку аграрного сектору не можливе без розбудови інноваційної інфраструктури та створення ефективного землевласника [9].

В. Яценко переконливо доводить, що ринкова трансформація аграрного сектору вітчизняної економіки спрямована на підвищення його ефективності та конкурентоспроможності, сприяла відродженню інституту приватної власності на селі, становленню аграрного підприємництва, появи нових організаційно-правових форм господарювання. Значення аграрного підприємництва посилюється та набуває нового змісту в умовах глобалізації ринку продовольства і загострення на цій основі міжнародної конкуренції. Однією з ефективних форм господарювання, надійним засобом вирішення продовольчої проблеми суспільства є фермерські господарства [11].

Незважаючи на наявність великої кількості публікацій, проблеми функціонування та розвитку фермерських господарств залишаються ще недостатньо розкриті у наукових джерелах. Зокрема, недостатньо вивченими та дискусійними залишаються питання розвитку підприємницьких відносин, державної підтримки фермерських господарств, впровадження інноваційних рішень та підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектора економіки.

Все це вимагає впровадження принципово нових підходів до ведення фермерського господарства та сучасних інструментів державної підтримки. Зокрема впровадження ефективної аграрної політики, як основи продовольчої безпеки держави, яка заснована на конкурентному власнику на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Постановка завдання. Метою статті є оцінка сучасного стану розвитку фермерських господарств України, зокрема дослідження їх стану, основних тенденцій розвитку в сучасних умовах та визначення перспективних напрямів удосконалення їх діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток підприємницьких відносин в агропромисловому секторі економіки України можливий шляхом використання різноманітних підходів. Велику частину сільського господарства України займає приватний сектор виробництва, що представлений різноманітними формами господарювання. Однією з форм малого бізнесу в аграрній сфері є фермерські господарства. Законодавчою основою створення, діяльності та припинення діяльності фермерських господарств є Конституція України, Земельний кодекс України, Закон України «Про фермерське господарство» та інші нормативно-правові акти України.

Сучасні тенденції функціонування економіки України на засадах сталого розвитку вимагають переосмислення традиційних підходів до ведення сільського господарства. В Україні фермерські господарства почали активно розвиватися на початку 90-х років минулого століття. Якщо в 1990 році було зареєстровано лише 82 таких господарства, які в своєму користуванні мали 2 тис. га сільськогосподарських угідь, то за п'ять років поспіль їх чисельність зросла до 34,8 тисяч, а угіддя в їх використанні збільшилися до 786,4 тис. га. За підсумками 2014 року кількість зареєстрованих фермерських господарств в Україні становила 32,1 тис., що на п'яту частину менше, ніж роком раніше. У користуванні фермерів перебувало 4,7 млн га сільськогосподарських угідь, що більше порівняно з попереднім роком на 6 %, або майже 13% від загальної площі сільськогосподарських угідь [3]. У 2015 році продовжувалася тенденція до збільшення чисельності фермерських господарств. Станом на 1 липня 2015 року, за даними реєстру Державної служби статистики України, чисельність зареєстрованих господарств становила 39,5 тисяч. При цьому розміри використання угідь зменшилися. На середину 2015 року в користуванні таких господарств знаходилося 4,4 млн га сільськогосподарських угідь. Суттєві коливання у чисельності фермерських господарств та площами угідь в їх користуванні можуть залежати від чисельності підзвітних суб'єктів господарювання різним формам статистичної звітності, а також, виходячи з інформації щодо тимчасово окупованої території Автономної республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції. Станом на 1 січня 2018 року в Україні налічувалося 45 035 фермерських господарств, тоді як на аналогічний період минулого року їх було 44 409. Тобто, протягом 2017 року кількість фермерських господарств в нашій країні зросла на 2% (або на 626 господарств). Збільшилася і кількість сільськогосподарських кооперативів. Якщо станом на 1 січня 2017 року їх було 2014 (997 виробничих та 1017 обслуговуючих), то на початок 2018 року в Україні їх уже налічується 2069 (996 виробничих і 1073 обслуговуючих). Тобто, на 55 кооперативів або на 3% більше [3].

Голова Асоціації тваринників України Ірина Паламар зазначає, що: «Позитивна статистика 2018 року свідчить, що аграрна галузь в Україні почала потрохи відроджуватися. Адже останні кілька років вона лише занепадала, а кількість аграрних підприємств скорочувалася. Якщо звернутися до даних тієї ж статистики, то станом на кінець 2013 року в нас було 49132 фермерських господарств, тобто, на 9% більше, ніж сьогодні, і на 11% більше, ніж минулого року, а також 2223 сільськогосподарських кооперативи, що на 8% більше, ніж у 2018 році та 11% більше, ніж рік тому» [1]. Із загального землекористування і землеволодіння 16240,3 тис. га, або 44,6% загального земельного фонду, перебували у господарській діяльності сільськогосподарських підприємств, 4308,6 тис. га (11,8%) – у фермерських господарствах та 15868,7 тис. га (43,5 %) – в особистих селянських господарствах. Середній розмір земель у них становив відповідно 2082,0 га, 118,3 та 0,44 га с/г угідь [10].

Зазначене свідчить про підвищення уваги до цього сектора економіки України, що має призвести до покращення стану сільського господарства, збільшення кількості продуктів харчування вітчизняного виробництва та підвищення його конкурентоспроможності. Фермерське господарство – особливий вид підприємницької діяльності громадян України, що полягає у виробництві, переробці та реалізації

сільськогосподарської продукції з метою одержання прибутку [8]. Відповідно до Закону України «Про фермерське господарство», фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян зі створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства. Фермерське господарство передбачає самостійність господарювання з правом створення юридичної особи, яка може проводитись виключно громадянами України з використання земель сільськогосподарського призначення як основного засобу виробництва з метою отримання прибутку [8]. Фермерські господарства мають різні напрями спеціалізації, проте більшість з них займається вирощуванням зернових та олійних культур. Близько 4% фермерських господарств спеціалізується на вирощуванні тварин.

У своєму розвитку приватне фермерство в Україні пройшло декілька етапів. Перший етап (1990–1993р.р.) характеризується стрімким зростанням кількості фермерських господарств. Станом на 1 липня 1990 року в колишньому Радянському Союзі було створено 29,5 тисяч фермерських господарств, а в Україні діяло лише 12. Другий етап розвитку фермерства (1994–1999 рр.) проходив в умовах різкого погіршення економічної ситуації в країні. Найбільшою загрозою, з якою зіткнулись в цей період нові організаційні структури, стала відсутність накопичень і кредитних можливостей для придбання матеріально-технічних засобів. Це є однією з причин сповільнення росту кількості фермерів та росту числа розорених. Практика функціонування фермерських господарств в Україні показує, що за 1999 рік припинили свою діяльність близько 700 одиниць, або майже 2% від їх загальної кількості. З 2000 року знову спостерігається ріст кількості фермерських господарств, що пов'язано з прискоренням показників економічного зростання [11].

Особливостями фермерських господарств є відносно невеликий розмір, незначні капітальні вкладення необхідні для початку бізнесу, можливість ведення сімейного бізнесу та інші. Особливостями функціонування фермерських господарств в Україні, що стримують їх розвиток, є:

- неефективне державне регулювання, що стримує збільшення кількості фермерських господарств та процес формування «ефективного землевласника», через відсутність дієвих фінансових механізмів. Одним з інструментів для стимулювання може стати пільгове іпотечне кредитування фермерських господарств.

- складний правовий механізм отримання земельних ділянок для створення фермерського господарства та невизначеність суб'єктивного складу правовідносин приватної вартості на землю. Це питання залишається неврегульованим, що не сприяє збільшенню кількості сільськогосподарських виробників.

- відставання від сучасних тенденцій інноваційного розвитку, що є недоступним для більшості фермерів через високу вартість. Вирішення проблеми можливе шляхом банківського кредитування, проте в умовах економічної та політичної невизначеності для більшості фермерів банківське кредитування є недоступним.

- низький рівень юридичного супроводження та доступу до юридичних послуг на селі, що не дає впевненості у захисті прав фермерів при вирішенні земельних питань.

- відсутність єдиного кодифікаційного акта, який мав би змогу уніфікувати аграрне законодавство [2].

Таким чином, в сучасних умовах для вирішення проблем фермерських господарств необхідно підвищити державну підтримку шляхом впровадження цільових державних програм для придбання матеріально-технічної бази, будівництва, сировини та насіння. Нині дрібним фермерським господарствам складно конкурувати на розвинених аграрних ринках, оскільки фермери переважно мають невеликі товарні партії продукції, без необхідної доробки та дотримання вимог державних стандартів. Тож ціна на таку продукцію значно нижче від існуючої на ринку та відображається на кінцевих результатах діяльності. Тож пріоритетними напрямками розвитку фермерських господарств України має бути вирощування органічної продукції, що не зможуть зробити великі аграрні компанії, враховуючи масштаби їх виробництва.

Органічне сільське господарство пропонує альтернативну систему продовольства, яка здатна підвищити продуктивність сільського господарства, подолати брак продуктів харчування навіть у найбільш розвинених регіонах світу, забезпечити соціальну справедливість і зберегти навколишнє середовище. Згідно з прогнозами FAO (Food and Agricultural Organisation) ООН зі зростанням органічного сільськогосподарського виробництва на 56% у країнах, що розвиваються, до 2030 р. можна буде повністю задовольнити потребу в продуктах харчування у цих країнах та подолати наслідки зміни клімату [5]. Відповідно до зазначеного дослідження, через неефективний спосіб ведення сільського господарства у країнах, що розвиваються, в атмосферу потрапляють 90% викидів закису азоту та 30% вуглецю, що є одним із чинників кліматичних змін.

Отже, органічне сільське господарство має забезпечити принципово новий вектор розвитку аграрного сектора економіки України, перевищити показники традиційного способу агровиробництва за критеріями врожайності, диверсифікації, економічної ефективності та зайнятості сільського населення. Федерація органічного руху України особливо наголошує, що ці переваги роблять

органічний спосіб виробництва особливо привабливим для дрібних фермерів, які в іншому випадку можуть опинитись під загрозою продовольчої та фінансової кризи [7]. На сьогодні розвиток органічного сільського господарства для України має відіграти принципово нову роль у розвитку економіки, забезпечити скорочення бідності та підвищення самозайнятості сільського населення, збільшення темпів економічного зростання та виходу на зовнішні ринки українських аграріїв. Згідно з дослідженнями, ринок органічних продуктів в світі демонструє тенденції до зростання. Нині розмір світового органічного ринку складає 62,9 млрд дол. США, за прогнозами, в 2020 р. він може досягнути 200–250 млрд дол. США. Щорічне зростання органічного ринку в країнах Європи становить близько 10%. Згідно з статистичними даними, органічний спосіб виробництва використовують близько 160 країн світу. Під органічне виробництво зайнято близько 1% світової площі сільськогосподарських земель, а у країнах Євросоюзу близько 3% сільськогосподарських угідь. За 2007-2018 роки площа сертифікованих земель світу зросла на 14,8%. Переважними лідерами за площею земель, зайнятих під органічним виробництвом, є Австралія – 12 млн га, Аргентина – 4,4 млн га і США – 1,95 млн га [5].

В Україні основні площі органічних сільськогосподарських угідь задіяні під вирощування зернових (пшениця, ячмінь, кукурудза) – 197 тис. га. Під олійні культури (соняшник і ріпак) відведено 67 тис. га. Площі під вирощування органічних овочів перевищують 8 тис. га, а під органічну картоплю – 1200 га. За площами, відведеними під вирощування органічних зернових, олійних та овочевих культур, а також органічної картоплі Україна входить до ТОП-10 виробників у світі. Зокрема, наша країна є сьома за площами зернових, п'ята – за площами олійних, дев'ята – за площами картоплі, десята – в рейтингу виробників овочевих культур [9]. Офіційні статистичні огляди IFOAM підтверджують, що якщо в 2002 р. в Україні було зареєстровано 31 господарство, що отримало статус "органічного", то в 2017 р. нараховувалось вже 375 органічних господарств, а загальна площа сільськогосподарських угідь, на яких ведеться органічне виробництво, склала 420000 га [6].

За нашими переконаннями, саме зараз Україна, володіючи значним сільськогосподарським потенціалом, може стати одним з ефективних конкурентів на зовнішньому ринку. По-перше, поява на вітчизняному ринку великих спеціалізованих підприємств здатна забезпечити розвиток органічного виробництва. По-друге, деякі науковці наголошують, що зменшення у попередні роки застосування засобів хімізації дозволить українським аграріям скоротити період переходу до органічного виробництва з 5-7 років (як у переважній більшості країн Європи) до 3-х років. По-третє, основною конкурентною перевагою як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках є зниження витрат виробництва. Це можливо за рахунок застосування ресурсозберігаючих технологій та підвищення рівня якості продукції. Саме це дозволить більшості українських виробників забезпечити високу конкурентоспроможність своєї продукції. Зазначене не лише призведе до імпортозаміщення продовольчих товарів, а й забезпечить покращення якості навколишнього природного середовища та якості життя населення. Суттєвим поштовхом до розвитку вітчизняного ринку органічної продукції має стати формування культури споживання органічних продуктів у пересічних споживачів. Згідно з даними, наведеними Федерацією органічного руху України, сучасний внутрішній споживчий ринок органічних продуктів в Україні почав розвиватись з початку 2000-х років, склавши: у 2004 році – 100 тис. євро, у 2005 році – 200 тис. євро, у 2006 році – 400 тис. євро, у 2007 – 500 тис. євро, у 2008 – 600 тис. євро, у 2009 – 1,2 млн євро, у 2010 – 2,4 млн євро, у 2011 р. цей показник зріс до 5,1 млн євро, у 2012 році – до 7,9 млн євро, у 2013 р. – до 12,2 млн євро, у 2014 р. – до 14,5 млн євро, у 2015 р. – до 17,5 млн євро, у 2016 р. – 21,2 млн євро, а у 2017 р. – 29,4 млн євро [6].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, підприємства агропромислового холдингу взаємодіючи між собою на контрактних умовах, в межах вертикально-інтегрованої структури обмежені рамками ціноутворення, виконання замовлень тощо. Подальші напрями розвитку міжфірмової інтеграції, зокрема вертикально-інтегрованих об'єднань мають бути реалізовані в зміцненні зв'язків з промисловістю та створенні ініціатив в галузі переробки сільськогосподарської продукції. Перспективою міжфірмової інтеграції може стати нова форма співпраці між вертикально-інтегрованими корпораціями з наявними внутрішньо-контрактними зв'язками та мережами малих сільськогосподарських підприємств у вигляді аграрних кооперативів та фермерських господарств. Розвиток органічного ринку має забезпечити ряд суттєвих переваг, основними з яких є наступні: отримання додаткового доходу фермерами; можливість доступу на міжнародні ринки сертифікованої органічної продукції; зменшення негативного впливу на довкілля, через зменшення викидів вуглецю; зниження ризику для здоров'я сільгоспвиробників та підвищення корисності продукції для споживачів, через зменшення використання пестицидів, гербіцидів та інших хімічних добрив; підвищення конкурентоспроможності фермерських господарств та рівня зайнятості населення тощо. Досягнення зазначених переваг є можливим шляхом переходу до органічного способу виробництва продукції. Відповідно до зазначено способу виробництва можливо забезпечити високі показники економічного зростання, не ставлячи під загрозу навколишнє середовище та здоров'я нації. Перехід до такого типу виробництва є можливий шляхом: об'єднання зусиль всіх зацікавлених у виробництві та поширенні здорової, безпечної для споживання продукції; поширення культури вирощування та споживання органічної продукції, застосовуючи досвід високо розвинутих країн; державної підтримки у формуванні необхідного інституціонального середовища тощо.

Література

1. В Україні зросла кількість фермерських господарств та кооперативів. URL: <http://agroportal.ua/ua/news/ukraina/v-ukraine-uvelichilos-chislo-fermerskikh-khozyaistv-i-kooperativov/#>. (дата звернення: 01.02.2019).
2. Гарбар В.В. Економічна сутність поняття сталого розвитку сільського господарства. *Економіка АПК*. 2014. № 1. С. 126-131.
3. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 29.11.2018).
4. Месель-Веселяк В. Я. Стан і перспективи розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері суспільної економіки. *Економіка АПК*. 2012. № 1. С. 13-29.
5. Маслак О. Проблеми та перспективи фермерства в Україні. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hekta/item/7914-problemy-ta-perspektyvy-fermerstva-v-ukraini.html> (дата звернення: 31.01.2019).
6. Органік в Україні. *Федерація органічного руху України*. URL: <http://organic.com.ua/> (дата звернення: 01.02.2019).
7. Олійник В. «Біо», «еко», «natural» або «organic»? *Органічне та високорозвинуте виробництво в Україні*. URL: <http://infoindustria.com.ua/bio-ekonatural-abo-organic-psvedoorganichne-virobnitstvo-v-ukrayini/> (дата звернення: 05.02.2019).
8. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 № 973-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 45. Ст. 363.
9. Саблук П. Т. Інноваційна модель розвитку аграрного сектору економіки України та роль науки в її становленні. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. Серія: Економіка та менеджмент. 2016. № 9. С. 34-42.
10. Україна – 20-та в світі за органічними угіддями. URL: <http://agroportal.ua/ua/news/ukraina/ukraina-20ya-v-mire-po-organicheskim-ugodiyam/> (дата звернення: 28.01.2019).
11. Яценко В. М. Економіко-правові засади функціонування фермерських господарств: *Зб. наук. пр. Уман. держ. аграр. ун-ту*. 2009. Вип. 72. С. 244-258.

References

1. "In Ukraine, the number of farms and cooperatives has increased", available at: <http://agroportal.ua/ua/news/ukraina/v-ukraine-uvelichilos-chislo-fermerskikh-khozyaistv-i-kooperativov/#>. (access date February 01, 2019).
2. Harbar, V.V. (2014), "The economic essence of the concept of sustainable development of agriculture", *Ekonomika APK*, no. 1, pp. 126-131.
3. The State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date November 29, 2018).
4. Mesel-Veseliak, V.Ya. (2012) "Status and prospects for development of the integration processes in the agrarian sphere of the social economy", *Ekonomika APK*, no. 1, pp. 13-29.
5. Maslak, O. "Problems and prospects of farming in Ukraine", available at: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hekta/item/7914-problemy-ta-perspektyvy-fermerstva-v-ukraini.html> (access date January 31, 2019).
6. "Organic in Ukraine", *Federatsiia orhanichnoho rukhu Ukrainy*, available at: <http://organic.com.ua/>. (access date February 01, 2019).
7. Oliinyk, V. "«Bio», «eco», «natural» or «organic»?", *Organichne ta vysokorozvynute vyrobnytstvo v Ukraini*, available at: <http://infoindustria.com.ua/bio-ekonatural-abo-organic-psvedoorganichne-virobnitstvo-v-ukrayini/> (access date February 05, 2019).
8. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), Law of Ukraine "On Farmers" of 19.06.2003 № 973-IV, *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy*, no. 45, art. 363.
9. Sabluk, P.T. (2016), "Innovative development model of the agrarian sector of the Ukrainian economy and the role of science in its formation", *Problemy innovatsiino-investytsiynoho rozvytku*. Seriya: Ekonomika ta menedzhment, no. 9, pp. 34-42.
10. "Ukraine is the 20-th largest organic land in the world", available at: <http://agroportal.ua/ua/news/ukraina/ukraina-20ya-v-mire-po-organicheskim-ugodiyam/> (access date January 28, 2019).
11. Yatsenko, V.M. (2009), "Economic and legal principles of the functioning of farms", *Zb. nauk. pr. Uman. derzh. agrar. un-tu*, iss. 72, pp. 244-258.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2019 р.

Рецензент: д.е.н., доцент кафедри підприємництва Київського національного університету імені Тараса Шевченка М.М. Бердар

УДК 330.1

JEL Classification B 41, D 01, D 03, D 81

Щукін Д.В.,
здобувач кафедри фінансів,
банківської та страхової справи,
Міжрегіональна академія управління персоналом,
м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ СТРАТЕГІЧНОГО АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Shchukin D.V.,
candidate for a degree at the department
of finance, banking and insurance,
Interregional Academy of Personnel Management,
Kyiv

THEORETICAL PROVISIONS OF THE CONCEPT OF STRATEGIC ANTI-CRISIS MANAGEMENT OF THE INDUSTRIAL ENTERPRISE

Постановка проблеми. В сучасних умовах підприємствам дуже складно планувати і здійснювати свою діяльність у довгостроковій перспективі. Тому особливої актуальності, в умовах спаду економічного зростання, набув процес розробки та використання ефективних методів і форм здійснення антикризового управління підприємством. Негативний вплив тенденцій світової економіки на підприємства викликав потребу в проведенні аналізу ефективності процесу управління підприємством, а саме антикризового управління підприємством і вибору найбільш ефективних форм його здійснення.

Діючи у таких швидко змінюваних економічних умовах, будь-яке підприємство стикається з великою кількістю всіляких проблем, отже традиційній інструментарій управління діяльністю промислового підприємства стає нежиттєздатним. З огляду на це, створення діючої та ефективної системи антикризового управління на підприємствах стає одним з найважливіших стратегічних завдань їх управління та функціонування. При цьому, має місце реальна потреба у створенні такої системи, яка б сприяла забезпеченню ефективного та стабільного функціонування підприємства, дозволяла гнучко і своєчасно реагувати на зміни в зовнішньому і внутрішньому середовищі, виявляти та уникати всілякі ризики та загрози, мінімізувати їх негативний вплив на діяльність підприємства.

Саме забезпечення антикризової діяльності на постійній основі дає змогу цілеспрямовано формувати ефективну підсистему управління підприємством в кризових ситуаціях. Усвідомлення необхідності формування, а також ролі, місця та варіантів побудови системи антикризового управління на підприємстві як особливої підсистеми – нагальна проблема, що потребує подальшого розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження різних аспектів щодо дослідження стратегічного та антикризового управління діяльністю підприємства та його сутності внесли багато зарубіжних та вітчизняних науковців. Так, основам антикризового управління як сучасної концепції у менеджменті присвячені праці І. Ансоффа [1], Е. мак Донела [11], С. Гасанова, А. Штангрета [2] та інших.

Теоретико-методологічні засади антикризового менеджменту в цілому і стратегічного антикризового управління зокрема були досліджені в працях В. Белошапової, Г. Загорій [3], О. Віханського [4], М. Туриянської [10] та інших.

Питання щодо дослідження проблеми попередження банкрутства підприємств і вибору стратегії уникнення кризових явищ через розробку антикризового управління у своїх працях розглядали С. Беляев та В. Кошкін [8], О. Терещенко [9] та інші. Ученими досліджено вагому частину методологічних та прикладних аспектів щодо ранньої діагностики кризових явищ у діяльності підприємств.

Водночас, питання стратегічного антикризового управління діяльністю підприємства не знайшло комплексного, системного дослідження в працях ані зарубіжних, ані вітчизняних науковців. Крім цього, у наукових дослідженнях розглядаються теоретичні та методичні основи антикризового управління підприємством, значна увага приділяється питанням виникнення та розвитку кризових явищ, а також заходам виведення підприємства з кризи при недостатньому розгляді питання упередження та недопущення кризи. Також відсутні приклади практичного впровадження антикризових стратегій, що ускладнює розроблення заходів із попередження і подолання наслідків кризи.

Постановка завдання. Метою статті є розробка та опис теоретичних положень концепції стратегічного антикризового управління діяльністю промислового підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність концепції стратегічного антикризового управління полягає в необхідності запровадження та здійснення антикризового управління промислового підприємства на всіх фазах його життєвого циклу. Серед основних переваг стратегічного управління підприємства слід виділити наступні:

- стратегічне управління базується на певному поєднанні системного, ситуаційного та цільового підходів до функціонування суб'єкта (промислового підприємства);
- стратегічне управління орієнтує на вивчення умов, в яких функціонує суб'єкт управління (промислове підприємство), що дозволить створювати адекватні цим умовам системи стратегічного управління;
- стратегічне управління концентрує увагу на необхідності збору та застосуванні баз стратегічної інформації, аналіз, інтерпретація та застосування якої для прийняття стратегічних рішень дає змогу визначити зміст і послідовність дій щодо змін самого суб'єкта (промислового підприємства) завдяки зменшенню впливу невизначеності ситуації;
- стратегічне управління дозволяє прогнозувати наслідки рішень, що приймаються, впливаючи на ситуацію шляхом відповідного розподілу ресурсів, встановлення ефективних зв'язків та формування стратегічної поведінки промислового підприємства;

- стратегічне управління передбачає застосування певних інструментів та методів розвитку суб'єкту управління (промислового підприємства) [1; 4].

Потреба врахування цих та інших переваг стратегічного управління в концепції стратегічного антикризового управління виникає з наступних причин:

- ризики в діяльності промислового підприємства, як і будь-якого іншого суб'єкта присутні завжди. Ризики призводять до загроз, а ті до кризових явищ і це не залежить від фази життєвого циклу промислового підприємства, на якому воно перебуває в конкретний час;

- поширення глобалізаційних процесів в світі та зростання взаємозалежності економічних процесів цілих регіонів, груп держав та окремих держав, промислових підприємств та інших суб'єктів різних секторів економіки суттєво збільшують рівень та кількість ризиків їх діяльності, ступінь наявних та потенційних загроз на тлі існуючої макроекономічної незбалансованості та нестабільності економік окремих регіонів і держав, що значно підвищує рівень ризику кризових явищ незалежно від фази життєвого циклу промислового підприємства, на якому воно перебуває.

Все викладене вище є цілком вірним, але, в такому вигляді, коли концепція стратегічного антикризового управління підприємством орієнтована переважно на вивід підприємства з кризового стану або управління підприємством, спрямоване на його виведення з кризового стану зазначена концепція буде мати низький рівень ефективності. Тут доречно привести висловлення О. Терещенка, який зазначає, що антикризовий фінансовий менеджмент – це процес управління фінансово-економічними ризиками та фінансовою санацією підприємства з метою профілактики і нейтралізації фінансової кризи та забезпечення безперервної діяльності підприємства на основі використання специфічних методів та прийомів управління фінансами [9, с. 25]. погоджувачись з О. Терещенком, хочемо зазначити, що, на нашу думку, концепція стратегічного антикризового управління підприємством повинна першочергово бути спрямована на виявлення, діагностування і упередження ризиків та факторів внутрішнього й зовнішнього середовища, які чинять найбільший вплив на підприємство, для вчасного формування та запровадження відповідних антикризових заходів з метою забезпечення подальшого нормального функціонування та розвитку підприємства.

З огляду на вищезазначене, а також на підставі здійсненого аналізу різноманітних концепцій стратегічного та/або антикризового управління ми дійшли висновку, що **стратегічне антикризове управління діяльністю промислового підприємства** – це процес управління, основним суб'єктом якого виступають власники та менеджери підприємства, який спрямований на досягнення стратегічних цілей за допомогою упередження ризиків та загроз діяльності, прогнозування та швидкої адаптації до змін навколишнього середовища, заснований на принципах безперервності та відсутності обмежень в часі.

Що стосується розробки стратегії та завдань, то М. Туриянська у стратегічному антикризовому управлінні виділяє чотири рівні стратегії в організації:

Перший рівень – корпоративний – присутній у компаніях, що діють у кількох сферах бізнесу, тобто в концернах і конгломератах. Тут приймаються рішення про закупівлі, продаж, ліквідації, репрофілювання тих чи інших сфер бізнесу; розраховуються стратегічні відповідності між окремими сферами бізнесу; розробляються плани диверсифікації; здійснюється глобальне управління фінансовими ресурсами.

Другий – рівень перших керівників недиверсифікованих організацій, що входять до складу диверсифікованих або абсолютно незалежних, відповідальних за розробку й реалізацію стратегії сфер бізнесу. На цьому рівні розробляється й реалізується стратегія, що базується на корпоративному

стратегічному плані, основною метою якого є підвищення конкурентоспроможності організації та її конкурентного потенціалу.

Третій рівень – функціональний – характерний для керівників функціональних сфер: фінансів, маркетингу, розробок нових товарів і послуг, виробництва, управління персоналом і т. д.

Четвертий рівень – лінійний – рівень керівників підрозділів організації або її географічно віддалених частин організації, наприклад, представництв, філій [10].

На нашу думку, така різноманітність стратегій на підприємстві може створити ще більше складнощів і невизначеностей, особливо у складні часи. На підставі здійсненого аналізу, ми дійшли висновку, що в процесі стратегічного антикризового управління діяльністю промислового підприємства повинні вирішуватись дві групи цілей та завдань: стратегічні та тактичні, адже саме тактичне управління повинно здійснюватись в межах стратегічного і саме таким чином можливо досягти довготривалих та короткострокових цілей підприємства.

Стратегічне планування спрямоване на вирішення наступних питань:

- забезпечення найбільш ефективного розподілу ресурсів;
- сприяння вибору нової логіки майбутнього;
- сприяння цілісному, комплексному підходу до підприємства і його оточення;
- мінімізації нераціональних дій підприємства у питанні подолання несподіваних змін і покращує координацію його діяльності;
- забезпечення підприємства ефективним засобом підвищення його спроможності долати зміни;
- сприяння баченню перспектив підприємства [3; 11];
- прогнозування етапів життєвого циклу підприємства, можливих ризиків та загроз, визначення необхідного інструментарію.

Погоджуючись з можливістю та необхідністю використання в даній концепції теорії життєвого циклу промислового підприємства, вважаємо, що механізм планування й реалізації стратегії антикризового розвитку повинен представляти собою процес підготовки певних управлінських рішень, які складаються з чітко визначеної послідовності етапів (рис. 1), кожному з яких відповідають і завдання.

	Стратегічне управління				
	Стратегічне завдання: нормальне функціонування та розвиток підприємства				
Фаза життєвого циклу підприємства	Стала фаза	Стала фаза	Фаза дестабілізації/д кризова	Кризова фаза	Післякризова фаза
Рівень стійкості та керованості діяльністю підприємства	Високий рівень стійкості та повна керованість	Рівень стійкості близький до високого при низькій ймовірності його підтримки тривалий час, висока керованість	Рівень стійкості задовільний і потребує більш детального контролю	Рівень стійкості незадовільний, повна або часткова втрата керованості ситуацією	Рівень стійкості нижче задовільного, відновлення стійкості та керованості
Рівень завдань управління	Тактичні завдання	Тактичні завдання	Тактичні завдання	Тактичні завдання	Тактичні завдання
Сутність завдань управління	Поточний контроль ризиків та підтримка стійкості	Посилений контроль та усунення ризиків, посилення стійкості	Усунення ризиків та загроз, адаптація до умов, що погіршуються	Впровадження заходів для мінімізації негативного впливу кризи, відновлення діяльності	Оновлення діяльності, перегляд та удосконалення засад управління

Рис. 1. Матриця завдань стратегічного антикризового управління діяльністю промислового підприємства

Джерело: складено автором

Серед найголовніших стратегічних завдань підприємства, які повинні бути реалізовані в процесі запровадження концепції стратегічного антикризового управління підприємством, слід виділити наступні:

- розробка місії, стратегічних цілей та курсу, напрямків діяльності промислового підприємства на довгострокову перспективу;
- здійснення ранжування цілей, визначення завдань та формулювання проблем розвитку промислового підприємства в межах його стратегічних місії та призначення;
- розробка механізмів та інструментарію прогнозування й оцінки ризиків і загроз в діяльності промислового підприємства;

- розробка механізмів та інструментарію прогнозування, розпізнавання, передбачення передкризового стану, ситуацій в діяльності промислового підприємства;
- розробка механізмів та інструментарію діагностики кризи промислового підприємства;
- розробка механізмів та інструментарію управління, подолання кризи промислового підприємства;
- розробка механізмів контролю та моніторингу, відновлення нормальної діяльності промислового підприємства.

Серед найголовніших тактичних завдань підприємства, які повинні бути реалізовані в процесі запровадження концепції стратегічного антикризового управління підприємством, слід виділити наступні:

- вибір стратегії і тактики антикризового регулювання;
- визначення та формування моделі антикризового регулювання (комплексу конкретних заходів з нейтралізації ризиків, загроз та кризових явищ);
- постійна діагностика ризиків та загроз, змін внутрішніх та зовнішніх факторів тощо;
- моніторинг ефективності прийнятої стратегії, тактики і моделі антикризового управління діяльністю підприємства;
- коригування стратегії та моделі антикризового управління діяльністю промислового підприємства на підставі результатів здійснених діагностики та моніторингу;
- коригування організаційної структури промислового підприємства параметрам внутрішнього і зовнішнього середовища.

Під час сталої фази діяльності промислового підприємства його функціонування відбувається в нормальному режимі, без особливих складнощів. Ризики, що мають місце на даному етапі є передбачуваними та доволі прогнозованими та керованими, а стійкість підприємства не викликає особливих хвилювань у власників та керівників підприємства. Основним завданням управління під час даної фази є:

- виявлення потенційних ризиків та нестандартних змін зовнішнього середовища, які спричинили суттєві зрушення, в тому числі позитивні, в фінансових показниках діяльності підприємства (наприклад, до кризи 2008-2009 років в Україні відбувалось суттєве зростання обсягів споживання населенням, спричинене кредитною експансією банківських установ);

- застосування заходів для підтримання та посилення стійкості і стабільності, усунення та уникнення потенційних ризиків та загроз.

Під час фази дестабілізації відбувається перехід ризиків у діяльності підприємства до конкретних загроз та проблем, що спричиняє певне зниження рівня стійкості та стабільності підприємства, є ознаками передкризового стану підприємства та зовнішнього середовища. Основними завданнями власників та керівників підприємства на даному етапі є:

- нівелювання та усунення існуючих ризиків та загроз, проведення заходів з адаптації до умов, що погіршуються, а також до змін зовнішнього середовища;
- стабілізація стану та фінансової стійкості, відновлення стабільності підприємства.

Ефективність даного етапу значною мірою залежить від:

- наявності у підприємства стратегії та її якості, адже «відсутність цілісного бачення ефективного розвитку та діяльності підприємства на середньострокову та довгострокову перспективи призводить до хиб у його функціонуванні та недосконалості розвитку...» [7];
- характеру управління підприємством – будь-яке управління повинно бути антикризовим – побудованим на врахуванні ризику та небезпеки кризових ситуацій [8].

Під час кризової фази має місце незадовільний рівень стійкості та високий ризик значних збитків, повна або часткова втрата керованості ситуацією. Основними завданнями власників та керівництва підприємства виступають впровадження заходів для мінімізації негативного впливу кризи та відновлення діяльності.

Тут в нагоді повинен бути розроблений і існуючий у підприємства на момент настання кризи дієвий інструментарій подолання кризи та кризових явищ із чітко визначеними інструментами та відповідальними особами на всіх рівнях корпоративного управління підприємством. Відсутність такого плану, коли кожен день має суттєве значення, призводить до втрати часу і подальшого поглиблення кризових явищ на підприємстві – в даний час підприємство вимушено діяти в умовах зростаючого напруження зовнішнього та внутрішнього середовищ, перегляду вподобань споживачами продукції підприємства, обмеженого доступу до фінансових та інших ресурсів тощо.

За твердженням І. Лютого та О. Юрчук, якими здійснено аналіз чинників та уроків кризи 2008-2009 років, «В умовах фінансової кризи мала місце невідповідність управління та регулювання до дій у надзвичайних ситуаціях. Дії не завжди виявлялися достатньо ефективними та оперативними, а несвоєчасне застосування заходів впливу, в свою чергу, лише поглиблювало проблеми установ. Низький рівень оперативності застосування методів та заходів спричинили ще більшу нестабільність ....» [5].

Метою всіх зазначених дій та заходів має бути саме припинення негативного впливу кризи та кризових явищ на промислове підприємство та відновлення діяльності підприємства, про яке нами зазначалось, що є абсолютно протилежним завданням діяльності підприємства, яке має місце під час сталої фази діяльності та фази дестабілізації. Все це вимагає здійснення певних, інколи суттєвих, змін, які стосуються фінансової стійкості підприємства, засад управління та функціонування, виду діяльності підприємства, потребує розробки та застосування нових навичок, інструментів, дій, заходів в процесі управління діяльністю промислового підприємства.

Під час післякризової фази рівень стійкості нижче задовільного, відновлення стійкості та керованості. Основними завданнями власників та керівництва підприємства виступають оновлення діяльності підприємства, зміна засад управління. Важливою умовою для розробки більш ефективних засад управління є співставлення їх з місією, стратегічними цілями та завданнями. Саме в цьому випадку власникам та керівництву підприємства можна буде досягти найбільшого ефекту від зазначеної модернізації та оновлення і, можливо, перейти на новий більш якісний рівень управління.

Окремо необхідно наголосити на тому, що для забезпечення якісного виконання всіх завдань та цілей стратегічного та тактичного характеру, промислове підприємство в особі його власників та менеджерів постійно повинно забезпечити стабільне підвищення рівня ефективності стратегічних управлінських рішень з дотриманням антикризових засад управління, адже наявні ризики та загрози стають передумовою виникнення кризи у разі низької ефективності управління. Тут слід звернути окрему увагу на утворення на підприємстві аналітичної бази або організаційно-методичного забезпечення підприємства, що має бути інформаційною основою прийняття ефективних антикризових управлінських рішень стратегічного рівня власниками та менеджерами підприємства.

Підсумовуючи викладене вище, слід відмітити, що розроблена та запропонована нами концепція стратегії антикризового управління діяльністю підприємства, на жаль, не є універсальною і не може бути прийнятною для всіх промислових та інших підприємств. Завжди необхідно пам'ятати та розуміти, що будь-яке підприємство або суб'єкт господарювання є унікальним з характерними лише йому особливостями. З огляду на це, на думку О. Гавриша, базовими при розробленні стратегій забезпечення, наприклад, безпеки підприємства, мають бути наступні положення:

- існування обмежень щодо розроблення та реалізації стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства, що зумовлені рівнем безпеки підприємства, проявами зовнішнього середовища;

- адекватність стратегії забезпечення безпеки підприємства економічній ситуації в країні;

- відповідність стратегії забезпечення безпеки загальній стратегії безпеки країни;

- ключові елементи стратегії забезпечення безпеки підприємства повинні впливати із специфіки й напрямів діяльності конкретного підприємства;

- багатоваріантність стратегій, альтернатива вибору.

Стратегічне антикризове управління діяльністю промислового підприємства як і будь-якого іншого суб'єкта господарювання за своєю сутністю пов'язане з вирішенням проблем, для яких характерний певний рівень ризику. Виникнення й розвиток кризових ситуацій супроводжується безліччю різноманітних ризиків, відмінних за змістом, джерелами походження, ступенем імовірності та розмірами можливих втрат і негативних наслідків для даного бізнесу, а іноді й економіки країни загалом. Усе це обумовлює потребу створення системи управління ризиком із залученням кваліфікованих ризик-менеджерів – фахівців з управління в ризикових ситуаціях. Саме ця функція покладається на ризик-менеджмент, який є суттєвою частиною діяльності керівників підприємства, що спрямована на захист від небажаних або випадкових обставин, які можуть призвести до втрат різного характеру. Це означає, що для ефективного впливу на ризики в системі антикризового управління має створюватися відповідна підсистема [2].

Цей тип менеджменту характеризується спрямованістю на розроблення й упровадження таких управлінських впливів, що дають змогу мінімізувати широкий спектр потенційно можливих кризоутворюючих чинників, які своєю чергою формують випадкові або запрограмовані події всередині та за межами підприємства, наслідками яких є суттєві матеріальні та інші втрати [6].

Висновки з проведеного дослідження. Процеси формування стратегії та здійснення стратегічного антикризового управління діяльністю підприємства значною мірою залежать від більшого переліку основних факторів, серед яких найважливішими є: стан економіки держави та економічного середовища; специфіки діяльності підприємства та його позиції на ринку; стійкості підприємства, стабільності його фінансового стану та платоспроможності; динаміки, тенденцій та потенціалу його розвитку та конкурентоспроможності; особливостей та характеристики продукції, що виробляється підприємством тощо.

В роботі представлені розроблені автором теоретичні положення концепції стратегії антикризового управління діяльністю промислового підприємства, її особливості та переваги перед іншими:

- по-перше, містить загальні принципи антикризової стратегії, які є вкрай важливими для повсякденної діяльності підприємства та діяльності в кризових умовах – вона охоплює не стільки час від початку кризи та до її закінчення, скільки весь час діяльності, функціонування підприємства;

по-друге, може і повинна служити як базова концепція реалізації стратегічного антикризового управління промисловим підприємством і є дієвим інструментом, що дозволить власникам та менеджерам підприємства вирішувати основні завдання антикризового управління та забезпечення стійкого і стабільного функціонування в довгостроковій перспективі;

по-третє, дотримання принципів та засад стратегії антикризового управління діяльністю дозволяє промислового підприємству уникати кризової фази життєвого циклу і після фази дестабілізації переходити до післякризової фази з розумінням напрямів удосконалення засад управління діяльністю підприємства.

Література

1. Ансофф И. Стратегическое управление. Москва: Экономика, 1989. 286 с.
2. Антикризове корпоративне управління: теоретичні та прикладні аспекти / С. С. Гасанов, А. М. Штангрет, Я. В. Котляревський та ін. Київ: ДННУ "Акад. фін. управління", 2012. 301 с.
3. Белошапова В. А., Загорий Г. В. Стратегическое управление: принципы и международная практика / под ред. В. А. Белошапки. Киев: Абсолют В., 1998. 352 с.
4. Виханский О. С. Стратегическое управление. Москва: МГУ, 1995. 320 с.
5. Лютий І., Юрчук О. Фінансово-економічна криза 2008–2010 рр.: деякі чинники та уроки. *Вісник НБУ*. 2001. № 1. С. 10–16.
6. Подлужна Н. О. Організація управління економічною безпекою підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / Інститут економіки промисловості НАН України. Донецьк, 2003. 20 с.
7. Стратегія розвитку фінансового сектора України до 2015 року (проект). URL: <http://kbs.org.ua/files/dpee1.pdf>. (дата звернення: 11.01.2019).
8. Теория и практика антикризисного управления: учебник для вузов / под ред. С. Г. Беляева, В. И. Кошкина. Москва: Закон и право, 1996. 338 с.
9. Терещенко О. О. Управление финансовою санацией предприятий : учебник. Київ: КНЕУ, 2006. 552 с.
10. Туриянская М. М. Стратегические аспекты антикризисного управления туристскими предприятиями. *Культура народов Причерноморья*. 2012. № 236. С. 93-97.
11. Igor Ansoff, Edward McDonnell. *Implanting strategic management*, second edition. New York, 1983. 236 p.

Referenses

1. Ansoff, I. (1989), *Stratehicheskoye upravleniye* [Strategic management], Economics, Moscow, Russia, 286 p.
2. Hasanov, S.S., Shanthret, A.M., Kotliarevskiy, Ya.V. et al. (2012), *Antykryzove korporativne upravlinnia: teoretychni ta prykladni aspekty* [Anticrisis Corporate Governance: Theoretical and Applied Aspects], DNNU "Acad. Finn. Management", Kyiv, Ukraine, 301 p.
3. Beloshapova, V.A. and Zagoriy, G.V. (1998), *Strategicheskoye upravleniye: printsipy i mezhdunarodnaya praktika* [Strategic management: principles and international practice], Absolut V., Kyiv, Ukraine, 352 p.
4. Vikhanskiy, O.S. (1995), *Strategicheskoye upravleniye* [Strategic management], MSU, Moscow, Russia, 320 p.
5. Liutyi, I., and Yurchuk, O. (2001), "Financial and Economic Crisis 2008-2010: Some Factors and Lessons", *Bulletin of the NBU*, no. 1, pp.10-16.
6. Podluzhnaya, N.O. (2003), "Organization of management of economic safety of the enterprise", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.) 08.06.01, Institute of Industrial Economics, National Academy of Sciences of Ukraine, Donetsk, Ukraine, 20 p.
7. "Strategy of development of financial sector of Ukraine till 2015 (project)", available at: <http://kbs.org.ua/files/dpee1.pdf> (access date: January 11, 2019).
8. Belyaeva, S.G. and Koshkina, V.I. (eds.) (1996), *Teoriya i praktyka antykrizisnogo upravleniya* [Theory and practice of crisis management], high school textbook, Law and Law, Moscow, Russia, 338 p.
9. Tereschenko, O.O. (2006), *Upravlinnia finansovoiu sanatsiieiu pidpriemstv* [Management of financial rehabilitation of enterprises], textbook, KNEU, Kyiv, Ukraine.
10. Turianskaya, M.M. (2012), "Strategic aspects of anti-crisis management of tourist enterprises", *Kultura narodov Prychernomoriya*, no. 236, pp. 93-97.
11. Ansoff, I. and Donnell, E. (1983), *Stratehichne upravlinnia implantatsiieiu* [Implanting strategic management], New York, USA, 236 p.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2019 р.

Рецензент: д-р. наук держ. упр., професор Запорізького національного технічного університету Н.М. Левченко

УДК 338 001.36

JEL Classification: D 49, Q 29

Насіров Мехді Фарман Огли,
аспірант*,
ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
м. Київ

ВПЛИВ ТАРИФНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ НА УСПІШНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКО-ПРОЕКТІВ ПІДПРИЄМСТВ З РЕЦИКЛІНГУ ВІДХОДІВ ПЛАСТИКУ

Nasirov Mehdi Farman Ohly,
postgraduate student,
PJSC "Higher educational institution
Interregional Academy of Personnel Management",
Kyiv

INFLUENCE OF TARIFF POLICY IN THE FIELD OF UTILITIES ON THE SUCCESS OF IMPLEMENTATION OF ECO-PROJECTS OF RECYCLING ENTERPRISES OF PLASTIC WASTE

Постановка проблеми. Поступальний розвиток людської цивілізації з кожним кроком ставить усе більше завдань, вирішення яких потребує швидкої реакції. Серед них одним з основних є створення ефективної системи управління відходами пластику. Факти доводять, що уряду час припинити «проговорювати» про боротьбу з відходами, спекулювати екстремальністю ситуації та вирішувати проблеми авральним шляхом. Варто перейти до принципу «reduce, reuse, recycle» (скорочення, повторне використання, перероблення) відходів пластику [13]. У розвинених країнах бізнес з рециклінгу відходів пластику є досить прибутковим бізнесом. В той як час перші спроби такого бізнесу в Україні закінчились провалом. Першочерговою причиною тому вважаємо недосконалість тарифної політики на послуги з перероблення та захоронення твердих побутових відходів (далі – ТПВ). За такої тарифної політики досягти успішності бізнесу як з рециклінгу ТПВ, так і з рециклінгу відходів пластику практично неможливо. Необхідна прагматична тарифна політика поводження з ТПВ, спрямована на упередження збитковості бізнесу з рециклінгу ТПВ в цілому та рециклінгу відходів пластику, зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що проблема управління твердими побутовими відходами в Україні назріла ще з радянських часів, адже і тоді управління відходами не було, а були лише «безкрайні» простори, на які була можливість звалювати сміття. Тож питання управління ТПВ вже не одне десятиріччя залишаються предметом численних досліджень науковців. Зокрема таких, як Білоус М., Голіка Ю., Домбровського О., Ілляша О., Станкевич-Волосянчука О., Харченко Т. та ін. Разом з тим, незважаючи на значну кількість наукових напрацювань, дотепер прагматичної тарифної політики на послуги з поводження з ТПВ як запоруки успішності бізнесу з рециклінгу побутових відходів не сформовано. А отже, питання щодо її формування потребують на подальші дослідження.

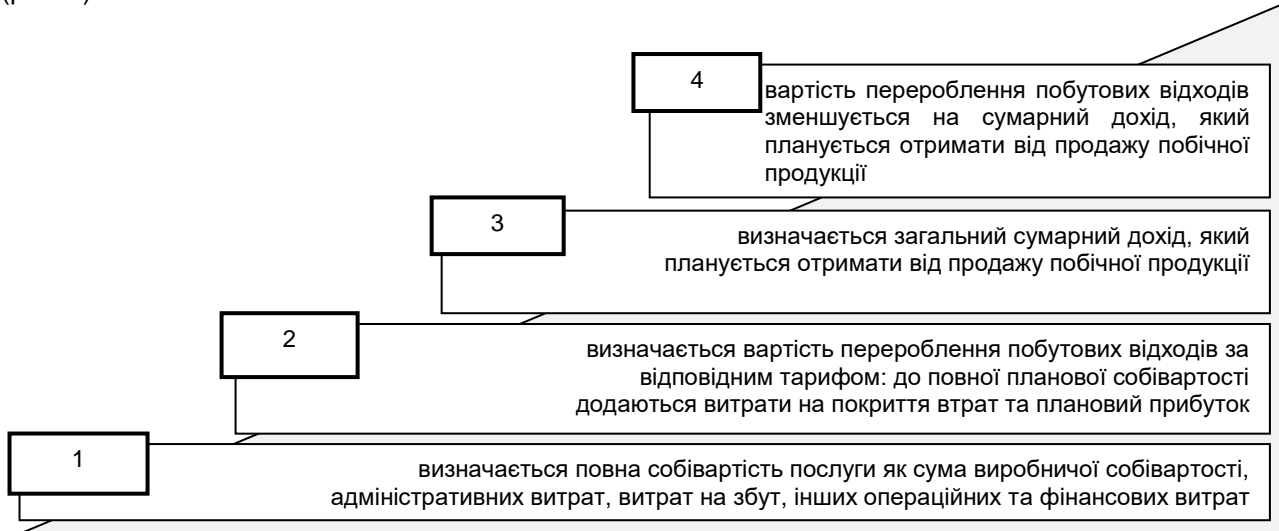
Постановка завдання. Метою статті є оцінювання впливу тарифної політики у сфері комунальних послуг на успішність реалізації еко-проектів з рециклінгу відходів пластику.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до ст.10 Закону України «Про державне регулювання у сфері комунальних послуг» [5], тарифна політика у сфері комунальних послуг формується суб'єктами природних монополій відповідно до порядків (методик), встановлених Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (далі – НКРЕКП). В основу тарифної політики у сфері комунальних послуг (зокрема щодо поводження з побутовими відходами) покладено єдиний підхід до формування тарифів, передбачених такими постановами:

- постановою НКРЕКП від 27.04.2017 р. за №601 «Про затвердження Порядку формування тарифів на послуги з захоронення побутових відходів» [6];

* Науковий керівник: Дацій О.І. – д.е.н., професор

- постановою НКРЕКП від 27.04.2017 р. за №602 «Про затвердження Процедури встановлення тарифу на послуги з захоронення побутових відходів» [7];
  - постановою НКРЕКП від 25.05.2017 р. за №706 «Про затвердження порядку формування, схвалення інвестиційних програм та/або інвестиційних планів суб'єктів господарювання у сфері захоронення побутових відходів» [8];
  - постановою НКРЕКП від 27.10.2017 р. за №1307 «Про затвердження Порядку формування та встановлення тарифу на послуги з перероблення побутових відходів» [9];
  - постановою НКРЕКП від 27.10.2017 р. за №1308 «Про затвердження порядку формування, схвалення інвестиційних програм та/або інвестиційних планів суб'єктів господарювання у сфері перероблення побутових відходів» [10].
- Зокрема, Постановою НКРЕКП від 27.10.2017 р. за №1307 [9] передбачено, що тариф на перероблення побутових відходів (зокрема відходів пластику) розраховується за таким алгоритмом (рис. 1):

Рис. 1. Алгоритм розрахунку тарифу на послуги з перероблення ТПВ (зокрема, пластику) згідно Постанови НКРЕКП від 27.10.2017 р. за №1307

Джерело: [9]

При цьому тарифне регулювання суб'єктів господарювання, які здійснюють перероблення/захоронення побутових відходів та які не підпадають під регулювання НКРЕКП, здійснюють органи місцевого самоврядування та територіальні громади відповідно до Законів України №280/97-ВР від 21.05.1997 р. «Про місцеве самоврядування в Україні», № 676-VIII від 03.04.2018 р. «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та №2189-VIII від 09.11.2017 р. «Про житлово-комунальні послуги».

Зокрема, згідно Звіту Антимонопольного комітету України за результатами дослідження ринків послуг у сфері поводження з побутовими відходами (протокол № 2 від 11.01.2018 р.) [2] господарську діяльність у сфері поводження з побутовими відходами у Полтавській області здійснює 42 суб'єкти господарювання, з них 39 – комунальної власності (93 відсотки), один – з частковою комунальною формою власності та 2 – приватної форми власності (5%). Тож, тарифи з вивезення, перероблення, утилізації та захоронення ТПВ визначаються рішенням органів місцевого самоврядування.

Аналізуючи стан поводження з ТПВ у Полтавській області, спостерігаємо, що серед заходів поводження з побутовими відходами дотепер здійснюється лише їх вивіз та захоронення (рис. 2).

А отже, питання переробки ТПВ та зокрема відходів пластику донині залишаються поза увагою органів місцевого самоврядування. Свідченням тому є і Комплексна програма поводження з твердими побутовими відходами у Полтавській області на 2017-2021 рр., якою, на жаль, передбачено лише будівництво та реконструкція полігонів ТПВ. Питання ж організації рециклінгу ТПВ обмежуються лише придбанням окремими територіальними громадами контейнерів для роздільного збору відходів, оформленням правонаступних документів на земельну ділянку під будівництво сміттесортувальних станцій та розробкою проектно-кошторисної документації. Інвестування ж коштів у еко-проекти з рециклінгу ТПВ та зокрема відходів пластику не передбачається.

Рис. 2. Обсяги збирання та перевезення побутових відходів у розрізі областей і наявність потужностей з їх утилізації

Джерело: [3]

Звітуючи ж про стан поводження з ТПВ, органи місцевого самоврядування нарікають на відсутність інвестицій у еко-проекти з рециклінгу відходів пластику. Однак результати досліджень засвідчують зворотнє. На сьогодні інвестувати капітал у еко-проекти з рециклінгу ТПВ та зокрема відходів пластику мають на меті як іноземні, так і вітчизняні інвестори, навіть окремі територіальні громади. Однак, за існуючих тарифів на послуги з поводження з відходами, еко-проекти з рециклінгу ТПВ з економічної точки зору приречені на поразку. Причиною тому є незадовільна тарифна політика на комунальні послуги у сфері поводження з відходами та практично незмінні протягом останніх років тарифи на послуги з поводження з ТПВ, визначені рішенням виконавчого комітету Полтавської міської ради. Зокрема, тарифи на захоронення ТПВ, починаючи з 2010 року, а саме з прийняттям рішення виконавчого комітету Полтавської міської ради від 17.02.2010 р за №24 «Про затвердження тарифів з надання послуг Полтавським комунальним автотранспортним підприємством 1628» [12] (далі – рішення №24) не переглядались (табл. 1):

Таблиця 1

Тарифи на комунальні послуги у сфері поводження з ТПВ у межах Полтавської області за видами діяльності (вивезення та захоронення) протягом 2015-2017 років, грн/м³ з ПДВ

Споживачі	2015		2016		2017	
	всього (грн/м ³)	в т.ч. захоронення (грн/м ³)	всього (грн/м ³)	в т.ч. захоронення (грн/м ³)	всього (грн/м ³)	в т.ч. захоронення (грн/м ³)
населення	30,2	8,1	30,2	8,1	45,47	8,1
бюджетні установи	36,1	11,8	36,5	12,8	47,85	15,20
інші споживачі	41,8	15,6	43,2	17,5	58,22	17,88

Джерело: [12]

Тож, виходячи з даних Звіту про періодичне відстеження результативності рішення виконавчого комітету Полтавської міської ради від 20.01.2010 р. за №24 [4] за таких тарифів Полтавське КАТП-1628 мало можливість понесені витрати покрити лише наступним чином (табл. 2).

Таблиця 2

Результативність рішення виконавчого комітету Полтавської міської ради від 20.01.2010 р. за №24 «Про затвердження тарифів з надання послуг Полтавським комунальним автотранспортним підприємством 1628»

Показники результативності	Роки		
	2015	2016	2017
Збирання/перевезення, тис. м ³ у тому числі вивезено на:	1486,7	1580,9	1625,9
- заготівельні пункти вторинної сировини	0,6	0,4	0,6
- сміттєпереробні підприємства	0	0	0
- полігони	1486,1	1580,3	1625,3
Захоронення твердих побутових відходів тис. м ³	604,7	653,8	670,4
Чистий валовий дохід від надання послуг з поводження з ТПВ, тис. грн, у тому числі:	1794,59	1942,3	2045,6
- населення	915,6	988,8	967,4
- бюджетні установи	271,4	290,7	322,7
- інші споживачі	607,0	662,8	755,5
Річна повна виробнича собівартість послуг із поводження з ТПВ, тис. грн	2109,1	3119,5	3886,0
Результати операційної діяльності з надання послуг із поводження з ТПВ, за рік тис. грн	-314,5	-1177,2	-1840,4
Рівень відшкодування тарифом витрат на надання послуг із поводження з відходами споживачами,%	85,1	62,3	52,6
в т.ч. рівень відшкодування тарифом витрат на надання послуг з поводження з ТПВ 1-шою групою споживачів (населення),%	62,8	45,9	37,3

Джерело: [4]

Відстеження результативності тарифного регулювання поводження з ТПВ показало, що через призупинення впровадження економічно обґрунтованих тарифів для 1-шої групи споживачів (до внесення відповідних змін до тарифів на послуги з утримання будинків тарифів, споруд та прибудинкових територій), не вдалось досягти прибуткової роботи Полтавського КАТП-1628, покращити матеріально-технічну базу та підвищити якість послуг поводження з побутовими відходами.

З метою встановлення вартості послуг з вивезення побутових відходів, що надаються Полтавським КАТП-1628, на рівні економічно обґрунтованих витрат за рішенням виконавчого комітету Полтавської міської ради №6 від 18.01.2018 р. [11] тарифи на вивезення ТПВ змінено наступним чином (табл. 3):

Таблиця 3

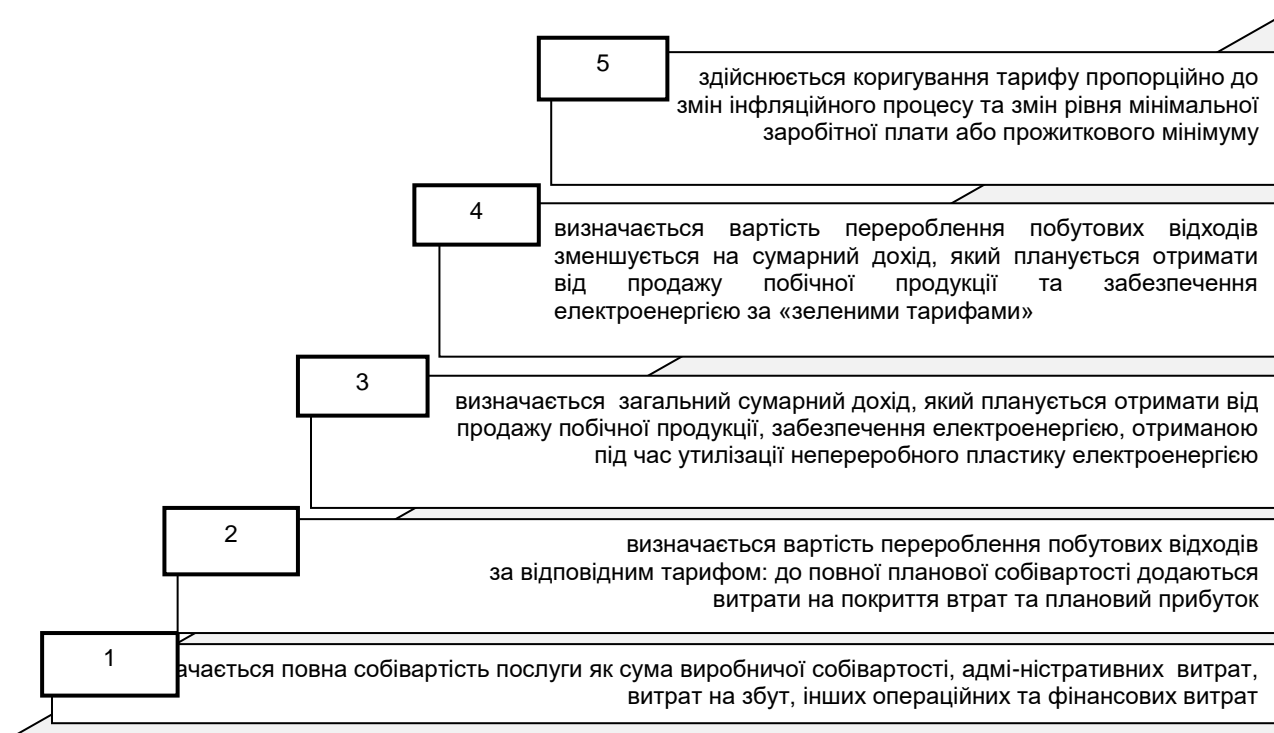
Тарифи за послуги з вивезення побутових відходів, що надаються Полтавським КАТП-1628 з 01.04.2018 р., грн/м³ з ПДВ

Найменування послуг	Населення	Бюджетні установи	Інші споживачі
Вивезення ТПВ	47,18	49,44	58,43

Джерело: [11]

Що ж до перероблення ТПВ, то питання органами місцевого самоврядування та територіальними громадами Полтавської області лише «проговорюються». Поки увагу відволікають лише «білясміттеві» теми та точкові, нежиттєздатні для українських реалій технології, відходи нікуди не зникають, а дедалі швидше накопичуються, і вся Полтавська область буквально потопає у смітті, оскільки у середньому кожен українець протягом року утворює від 250 до 450 кг побутових відходів [1]. Виходячи з морфологічного складу побутових відходів, вміст відходів пластику складає понад 13% від обсягів сміття та непотребу, а отже, є всі підстави констатувати необхідність у будівництві сміттесортувальних станцій та підприємств з рециклінгу відходів пластику.

Виходячи з Проекту ЗУ «Про управління відходами», поданим на розгляд парламенту Міністерством екології та природних ресурсів України, сьогоднішні відходи пластику мають розглядатися не як відходи, а як ресурси. Аксиоматичним повинно стати те усвідомлення, що дешеве захоронення відходів пластику позбавляє країну від вторинних ресурсів, посилює її імпортозалежність та гальмує розвиток індустрії з рециклінгу відходів. З метою уникнення перелічених явищ, вважаємо за необхідне внести корективи до Постанови НКРЕКП від 27.10.2017 р. за №1307 [9] шляхом коригування методики розрахунку тарифів на перероблення побутових відходів (зокрема, відходів пластику) наступним чином (рис. 3):

Рис. 3. Запропонований алгоритм розрахунку тарифу на послуги з перероблення ТПВ (зокрема пластику)

Джерело: авторське бачення

Застосування запропонованої методики розрахунку тарифу на переробку побутових відходів сприятиме забезпеченню терміну окупності еко-проектів, прийнятних для інвесторів рециклінгу відходів пластику, що своєю чергою сприятиме забезпеченню успішності їх реалізації, а отже, і розвитку індустрії з рециклінгу відходів.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, за результатами проведеного дослідження констатовано потребу у перегляді ставлення до відходів пластику як до ресурсів. Розвитку індустрії з рециклінгу відходів пластику має сприяти розробка прагматичної тарифної політики на послуги з поводження з ТПВ, яка забезпечить покриття понесених витрат та передбачатиме коригування тарифів пропорційно до змін рівня мінімальної заробітної плати та/або рівня прожиткового мінімуму, рівня споживчих цін тощо. Сформована таким чином тарифна політика на комунальні послуги у сфері поводження з відходами сприятиме забезпеченню термінів окупності еко-проектів, прийнятних для інвесторів, а отже, і розвитку індустрії з рециклінгу відходів пластику, подоланню імпортозалежності країни та вирішенню питань з очищення України від сміття.

Література

1. Домбровський О. Винести сміття: як Україні розв'язати проблему відходів. URL: https://lb.ua/blog/.../387846_vinesti_smittya_yak_ukraini.ht.. (дата звернення 11.02.2019).
2. Звіт за результатами дослідження ринків послуг у сфері поводження з побутовими відходами. Антимонопольний комітет України, протокол №2 від 11.01.2018 р. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id...main> (дата звернення 07.02.2019).
3. Звіт про результати аудиту впровадження системи поводження з побутовими відходами та ефективності використання коштів державного бюджету у цій сфері. Рішення Рахункової палати України від 26.10.2017 №22-1. URL: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/.../Zvit_22-1_2017.pdf?... (дата звернення 04.02.2019).
4. Звіт про періодичне відстеження результативності рішення виконавчого комітету Полтавської міської ради від 20.01.2010 р. №24 «Про затвердження тарифів з надання послуг Полтавським комунальним автотранспортним підприємством 1628». URL: <https://i1.poltava.to/uploads/2018/04/.../zpv-230418-1.pdf> (дата звернення 05.02.2019).
5. Про державне регулювання у сфері комунальних послуг. Закон України № 3610-VI від 07.07.2011р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2479-17> (дата звернення 09.02.2019).
6. Про затвердження Порядку формування тарифів на послуги з захоронення побутових відходів. Постанова НКРЕКП від 27.04.2017 № 601. URL: <http://www.nerc.gov.ua/index.php?id=24979&find=> (дата звернення 12.02.2019).

7. Про затвердження Процедури встановлення тарифу на послугу з захоронення побутових відходів. Постанова НКРЕКП від 27.04.2017 № 602. URL: <http://www.nerc.gov.ua/index.php?id=24980&find=> (дата звернення 12.02.2019).

8. Про затвердження порядку формування, схвалення інвестиційних програм та/або інвестиційних планів суб'єктів господарювання у сфері захоронення побутових відходів. Постанова НКРЕКП від 25.05.2017 № 706. URL: <http://www.nerc.gov.ua/index.php?id=25437&find=> (дата звернення 14.02.2019).

9. Про затвердження Порядку формування та встановлення тарифу на послугу з перероблення побутових відходів. Постанова НКРЕКП від 27.10.2017 №1307. URL: <http://www.nerc.gov.ua/index.php?id=29037&find=> (дата звернення 17.02.2019).

10. Про затвердження порядку формування, схвалення інвестиційних програм та/або інвестиційних планів суб'єктів господарювання у сфері перероблення побутових відходів. Постанова НКРЕКП від 27.10.2017 №1308. URL: <http://www.nerc.gov.ua/index.php?id=29040&find=> (дата звернення 11.02.2019).

11. Про внесення змін у додаток до рішення виконавчого комітету Полтавської міської ради від 16.02.2017 р. № 13 «Про встановлення тарифів на послуги з вивезення побутових відходів, що надаються Полтавським комунальним автотранспортним підприємством 1628». Рішення Полтавської міської ради від 18.01.2018 р. №6. URL: <http://www.nerc.gov.ua/index.php?id=29040&find=> (дата звернення 17.02.2019).

12. Про затвердження тарифів з надання послуг Полтавським комунальним автотранспортним підприємством 1628. Рішення виконавчого комітету Полтавської міської ради від 20.01.2010 р. за №24. URL: <http://www.rada-poltava.gov.ua/people/> (дата звернення 17.02.2019).

13. Харченко Т., Сагайдак Ю. Удосконалення системи переробки твердих побутових відходів в Україні. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. 2014. № 12(165). С. 41-46.

References

1. Dombrovskiy O. "Take out the trash: how for Ukraine to solve the problem of waste", available at: https://lb.ua/blog/.../387846_vinesti_smitty_a_yak_ukraini.ht. (access date: February 11, 2019).

2. "Report on the results of research on services markets in the field of domestic waste management. Antimonopoly Committee of Ukraine", protocol no. 2 dated January 11, 2018, available at: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id...main> (access date: February 07, 2019).

3. Accounting Chamber of Ukraine (2017), Report on the results of the audit on the implementation of the system of domestic waste management and the effectiveness of the use of state budget funds in this area. Decision of the Accounting Chamber of Ukraine dated October 26, 2017, no. 22-1, available at: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/.../Zvit_22-1_2017.pdf? (access date: February 04, 2019).

4. Poltava City Council (2010), Report on periodic monitoring of the effectiveness of the decision of the executive committee of the Poltava City Council "On approval of tariffs for the provision of services by Poltava municipal auto transport enterprise 1628" dated January 20, 2010, no. 24, available at: <https://i1.poltava.to/uploads/2018/04/.../zpv-230418-1.pdf> (access date: February 05, 2019).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "On State Regulation in the Sphere of Communal Services" dated 07.07.2011p. №№ 3610-VI, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2479-17> (access date: February 09, 2019).

6. National Commission for the State Regulation Energy and utilities (2017), Resolution NCSREU "On approval of the formation of tariffs for dumping waste" dated 27.04.2017 no. 601, available at: <http://www.nerc.gov.ua/index.php?id=24979&find=> (access date: February 12, 2019).

7. National Commission for the State Regulation Energy and utilities (2017), Resolution NCSREU "On approving the procedure to establish tariffs for dumping waste" dated 27.04.2017 no. 602, available at: <http://www.nerc.gov.ua/index.php?id=24980&find=> (access date: February 12, 2019).

8. National Commission for the State Regulation Energy and utilities (2017), Resolution NCSREU "About approving the order of formation, approval of investment programs and / or investment plans of business entities in the field of disposal of household waste" dated 25.05.2017 no. 706, available at: <http://www.nerc.gov.ua/index.php?id=25437&find=> (access date: February 14, 2019).

9. National Commission for the State Regulation Energy and utilities (2017), Resolution NCSREU "On approval of the procedure for the formation and establishment of a tariff for the service for the recycling of household waste" dated 27.10.2017 no. 1307, available at: <http://www.nerc.gov.ua/index.php?id=29037&find=> (access date: February 17, 2019).

10. National Commission for the State Regulation Energy and utilities (2017), Resolution NCSREU "On approval of the procedure for the formation, approval of investment programs and / or investment plans of business entities in the field of recycling of household waste" dated 27.10.2017 no. 1308, available at: <http://www.nerc.gov.ua/index.php?id=29040&find=> (access date: February 11, 2019).

11. Poltava City Council (2018), On amendments to the decision of the executive committee of the Poltava City Council dated February 16, 2017 No. 13 "On the establishment of tariffs for services for domestic waste removal, provided by Poltava municipal auto transport enterprise 1628". The decision of the Poltava city council from 18.01.2018 p. no. 6, available at: <http://www.nerc.gov.ua/index.php?id=29040&find=> (access date: February 17, 2019).

12. Poltava City Council (2010), "On approval of tariffs for the provision of services by Poltava municipal auto transport enterprise 1628", The decision of the executive committee of the Poltava City Council from 20.01.2010 p. no. 24, available at: <http://www.rada-poltava.gov.ua/people/> (access date: February 17, 2019).

13. Kharchenko, T. and Sahaidak, Yu. (2014), "Improvement of the processing of solid waste in Ukraine", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenko*, no. 12(165), pp. 41-46.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2019 р.

Рецензент: д-р. наук держ. упр., професор Запорізького національного технічного університету Н.М. Левченко

УДК 334.02

JEL Classification: E 69

**Цімошинська О.В.,
доцент кафедри обліку і оподаткування,
ПраТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
м. Київ**

БЕНЧМАРКІНГ ОСВОЄННЯ КОШТІВ ДЕРЖАВНОГО ДОРОЖНЬОГО ФОНДУ В РОЗРІЗІ СЛУЖБ АВТОМОБІЛЬНИХ ДОРІГ УКРАВТОДОРУ

**Tsimoshynska O.V.,
associate professor at the department
of accounting and taxation,
PJSC "Higher educational institution
Interregional Academy of Personnel Management",
Kyiv**

BENCHMARKING OF THE DEVELOPMENT OF STATE ROAD FUNDS IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN AUTOMOBILES ROAD SERVICES

Постановка проблеми. Проблема стану автодоріг України не нова і намагання вирішення її шляхом реформування дорожнього господарства триває вже не перший рік:

на першому етапі – створено цільовий Державний дорожній фонд (далі – ДДФ), кошти якого спрямовуються на будівництво й ремонт, експлуатацію й утримання автодоріг та їх інфраструктури, а також на підвищення безпеки руху;

на другому – здійснено децентралізацію дорожнього господарства, а отже, і розподілення відповідальності між Укравтодором за стан доріг загального користування національного і міжнародного значення та органами місцевої влади за стан доріг загального користування місцевого значення;

на третьому – триває вжиття заходів щодо повноцінного освоєння коштів ДДФ службами автомобільних доріг областей (далі – САД).

Потреба в останньому етапі стала наслідком неготовності служб автомобільних доріг областей освоювати десятки мільярдів гривень на рік. Тож, нині більшої актуальності набувають не стільки питання пошуку джерел фінансування будівництва та капітального ремонту доріг, як питання дієвості механізму розподілу коштів ДДФ та готовності служб автомобільних доріг до їх освоєння.

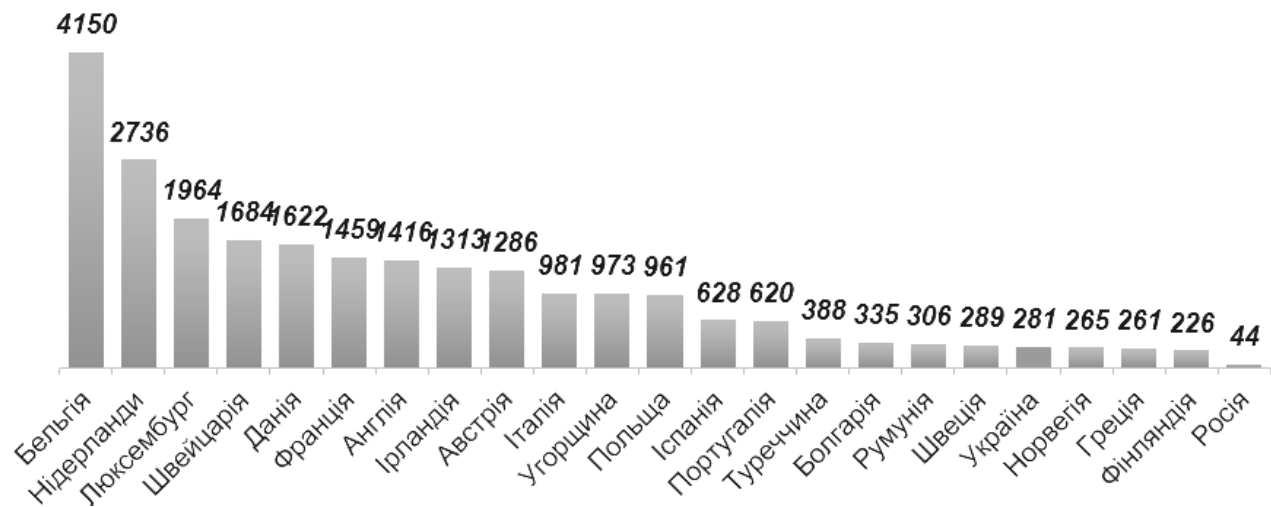
Як відомо, за основу розподілу коштів ДДФ між службами автомобільних доріг областей у 2018 році використано протяжність доріг загального користування місцевого значення. Проте за такого механізму розподілу коштів не досягнуто ні ефективності використання коштів ДДФ, ні суттєвого забезпечення покращення стану доріг. Тож сьогодні проблема забезпечення будівництва та капітального ремонту поступово трансформується від пошуку джерел фінансування до пошуку шляхів забезпечення освоєння коштів ДДФ службами автомобільних доріг областей.

Вирішення даної проблеми вважаємо можливим за умови модифікації механізму розподілу коштів ДДФ шляхом зміни його характеру завдяки використанню інструментарію бенчмаркінгу їх освоєння службами автомобільних доріг областей в попередні роки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що проблема покращення стану автомобільних доріг вже полягає не стільки у пошуку джерел фінансування, скільки в економічній обґрунтованості розподілу коштів ДДФ та готовності їх освоєння службами автомобільних доріг областей. Її вирішенню присвячено роботи багатьох вчених-економістів, таких, як З.Н. Борисенко, В.О. Вишневського, Н.Г. Виговської, Т.М. Власюка, В.І. Гринчуцького, В.Є. Козака, М.І. Крупки, О.Є. Кузьміна, Н.М. Левченко, О.О. Орлова, Ю.М. Стадницького та ін. Проте їх дослідження в переважній більшості зводяться до вирішення питань з будівництва автодоріг на умовах концесії, пошуку альтернативних джерел фінансування їх ремонту та утримання, посилення відповідальності органів місцевого самоврядування за стан автодоріг тощо. Втім, питання щодо дієвості механізму розподілу коштів ДДФ та готовності їх освоєння службами автомобільних доріг областей, як регіональних підрозділів Державного агентства автомобільних доріг України (Укравтодору) дотепер залишаються поза увагою науковців, а тому потребують на уточнення і подальше вивчення.

Постановка завдання. Метою статті є модифікація механізму розподілу коштів Державного дорожнього фонду шляхом зміни його характеру завдяки використанню інструментарію бенчмаркінгу їх освоєння службами автомобільних доріг областей в попередні роки.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку Україна суттєво відстає від інших європейських держав за рівнем забезпеченості автомобільними дорогами. У порівнянні з лідерами це відставання сягає десятків разів (рис. 1).

Рис. 1. Рейтинг країн Європи та України за рівнем забезпеченості автомобільними шляхами, км/10000 км²

Джерело: [10]

Проте Україна страждає не тільки від недостатньої забезпеченості автодорогами, але і від їх зношеності та зношеності дорожньої інфраструктури. За даними Укравтодору, близько 80% діючих доріг потребують термінового ремонту. Не відповідають експлуатаційним нормам 60% автомобілів. Дорожні споруди зношені на 43,7%. На підтримку доріг в робочому стані в останні роки виділялося недостатньо коштів – лише 20-30% від потреби. Проблема недофінансування ще більше ускладнилася під час кризи. У 2013-2015 роках відремонтовано всього 1000 км автодоріг [4].

Ситуація змінилася на краще з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо удосконалення механізму фінансового забезпечення дорожньої галузі» від 17.11.2016 № 1763-VIII [6] та внесенням змін до Закону України «Про джерела фінансування дорожнього господарства України» щодо удосконалення механізму фінансування дорожньої галузі» від 17.11.2016 №1762-VIII [8], з введенням в дію яких, для фінансування робіт, пов'язаних з будівництвом, реконструкцією, ремонтом і утриманням автодоріг загального користування у складі спеціального фонду Державного бюджету створено Державний дорожній фонд.

Джерелами формування ДДФ визначено: акцизний податок з вироблених в Україні та ввезених на митну територію України пального і транспортних засобів, ввізне мито на нафтопродукти і транспортні засоби та шини до них (у 2018 р. – 50%, у 2019 р. – 75%, з 2020 р. – 100%); плату за проїзд автодорогами транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів, вагові або габаритні параметри яких перевищують нормативні; кошти спеціального фонду Державного бюджету України, отримані шляхом залучення державою кредитів (позик) від банків, іноземних держав і міжнародних фінансових організацій на розвиток мережі та утримання автомобільних доріг загального користування; плату за проїзд платними автомобільними дорогами загального користування державного значення; інші надходження, передбачені Державним бюджетом України. Кошти ДДФ згідно чинного законодавства передбачається спрямовувати за певними напрямками (табл. 1).

Таблиця 1

Напрями розподілу коштів Державного дорожнього фонду

Частка коштів, %	Напрямок розподілу
60	Фінансове забезпечення будівництва, реконструкції, ремонту й утримання автомобільних доріг загального користування державного значення
	Виконання боргових зобов'язань за запозиченнями для розвитку мережі та утримання автомобільних доріг загального користування державного значення
35	Фінансове забезпечення будівництва, реконструкції, ремонту й утримання автомобільних доріг загального користування місцевого значення, вулиць і доріг комунальної власності в населених пунктах (у вигляді субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам)
	Виконання боргових зобов'язань за запозиченнями для розвитку мережі та утримання автомобільних доріг загального користування державного значення
5	Фінансове забезпечення заходів із забезпечення безпеки дорожнього руху відповідно до державних програм

Джерело: [6]

На особливу увагу, як на наш погляд, потребує вивчення фінансового забезпечення розбудови та капітального ремонту доріг загального користування місцевого значення. Нагадаємо, що тривалий час місцеві бюджети залишалися без стабільного джерела фінансування таких видатків. В окремих випадках виділялися певні кошти на фінансування доріг, проте таке фінансування носило несистемний характер та не давало змоги здійснювати комплексні роботи по утриманню дорожнього господарства. Зі створенням ДДФ передбачається, що фінансування доріг загального користування місцевого значення набуде стабільного та довготривалого характеру, зокрема протягом 2018-2019 рр. у наступних обсягах (табл. 2).

Таблиця 2

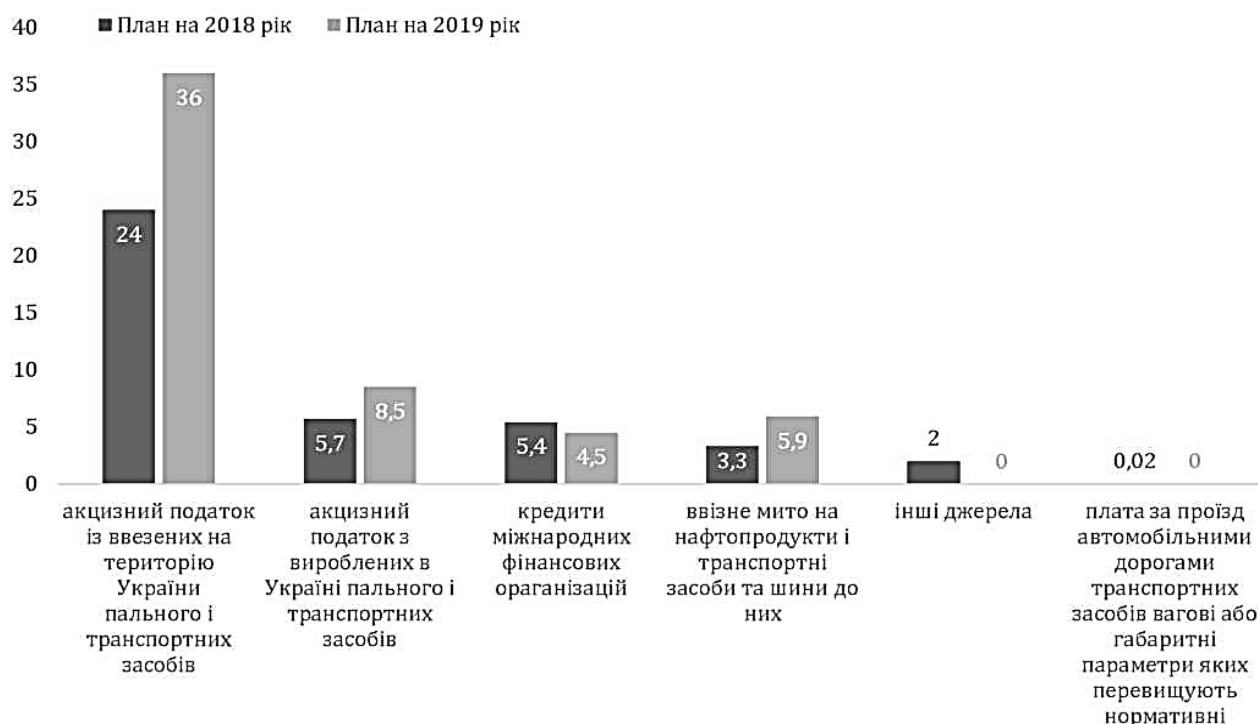
Динаміка структури очікуваних джерел фінансування державного дорожнього фонду України протягом 2018-2019 років, %

Вид надходжень	План		Відхилення, п.п.
	2018 р.	2019 р.	
Акцизний податок з вироблених в Україні пального і транспортних засобів	14	15	1
Акцизний податок із ввезених на територію України пального і транспортних засобів	59	66	7
Ввізне мито на нафтопродукти і транспортні засоби та шини до них	8,2	10,7	2,5
Плата за проїзд автомобільними дорогами транспортних засобів, вагові або габаритні параметри яких перевищують нормативні	0,05	0,05	0
Кредити міжнародних фінансових організацій	13	8,2	-4,8
Інші джерела	5	0	-5
Усього	100	100	0

Джерело: розраховано автором на основі даних [2; 3]

У 2019 році з ДДФ очікується понад 50 млрд грн (рис. 2), з яких на розвиток доріг державного значення заплановано 33,4 млрд грн, субвенцій на розвиток місцевих доріг – 14,5 млрд грн та на фінансове забезпечення заходів із забезпечення безпеки дорожнього руху – 2,5 млрд грн.

Прогнозний склад і структура видатків ДДФ протягом 2019 року характеризується даними табл. 3.

Рис. 2. Динаміка планових обсягів надходжень до державного дорожнього фонду протягом 2018-2019 рр., млрд грн

Джерело: [1]

Таблиця 3
Прогнозний склад і структура видатків Державного дорожнього фонду в 2019 році

№ з/п	Найменування згідно з програмною класифікацією видатків та кредитування бюджету	Обсяг видатків, млрд грн	Відносна частка, %
1.	Фінансове забезпечення заходів із забезпечення безпеки дорожнього руху відповідно до державних програм	2,5	4,5
2.	Розвиток мережі та утримання автомобільних доріг загального користування державного значення, у т.ч.:	13	24
2.1.	«Львів - Тернопіль - Умань»; «Біла Церква - Одеса - Миколаїв - Херсон»	4	7,3
2.2.	«Одеса - Рені»	1,5	2,7
2.3.	«Харків - Лозова - Павлоград»	1	1,8
2.4.	«Запоріжжя - Маріуполь»	1	1,8
2.5.	«Миколаїв - Кропивницький»	1	1,8
2.6.	На облаштування Північного об'їзду м. Рівного	0,2	0,4
3	Виконання боргових зобов'язань за запозиченнями, залученими державою або під державні гарантії на розвиток мережі автомобільних доріг загального користування	8,5	15
4	Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на фінансове забезпечення будівництва, реконструкції, ремонту і утримання автомобільних доріг загального користування місцевого значення, вулиць і доріг комунальної власності у населених пунктах	18	33
5	Розвиток автомагістралей та реформа дорожнього сектору за рахунок кредитів МФО	4,5	8,2
Усього		55	100

Джерело: розраховано автором на основі [7]

Аналізуючи прогнозний склад і структуру видатків ДДФ, які подані в табл. 3, приходимо до висновку, що найбільший обсяг видатків ДДФ припадає на розвиток та покращення стану автомобільних доріг державного значення – 22 млрд грн (з урахуванням суми погашення боргових зобов'язань за запозиченнями). Частку цих витрат у загальному обсязі фінансування фонду заплановано залишити на рівні 2018 року – 40%. Також значні обсяги видатків державного дорожнього фонду передбачено спрямувати на розвиток доріг місцевого значення – 18 млрд грн (33% від

загального обсягу коштів), що на 6 млрд грн більше за аналогічний показник 2018 року. Водночас передбачено збільшити обсяг видатків на обслуговування боргових зобов'язань за запозиченнями для розвитку мережі автомобільних доріг загального користування на 2,5 млрд грн. Обсяг витрат на заходи із забезпечення безпеки дорожнього руху відповідно до державних програм у 2019 році передбачено зменшити на 0,1 млрд грн до 2,5 млрд грн. Отже, загальний обсяг фінансування коштами ДДФ у 2019 році збільшиться за рахунок практично всіх видів видатків [1].

Тож, нині постає питання економічно обґрунтованого розподілу коштів ДДФ між службами автомобільних доріг областей. Вирішення даного питання вважаємо можливим за умови модифікації механізму розподілу коштів ДДФ шляхом зміни його характеру завдяки використанню інструментарію бенчмаркінгу їх освоєння службами автомобільних доріг областей в попередні роки, який, на наш погляд, варто розглядати як комплекс дій з бенчмаркінг-аналізу індикаторів освоєння коштів ДДФ, розподілених між службами автомобільних доріг областей залежно від рівня їх готовності та здатності освоїти кошти цільового фінансування розбудови автомобільних доріг (дорожньої інфраструктури) та поліпшення їх стану.

А отже, основний зміст та мета бенчмаркінгу освоєння коштів ДДФ службами автомобільних доріг областей полягає в ідентифікації відмінностей із порівнюваним аналогом (еталоном), визначенні причин цих відмінностей та виявлення можливостей щодо вдосконалення освоєння коштів цільового фінансування службами автомобільних доріг областей [5].

Тож, виходячи з вищевикладеного, схема бенчмаркінгу освоєння коштів ДДФ службами автомобільних доріг областей має набувати вигляду (рис. 3).

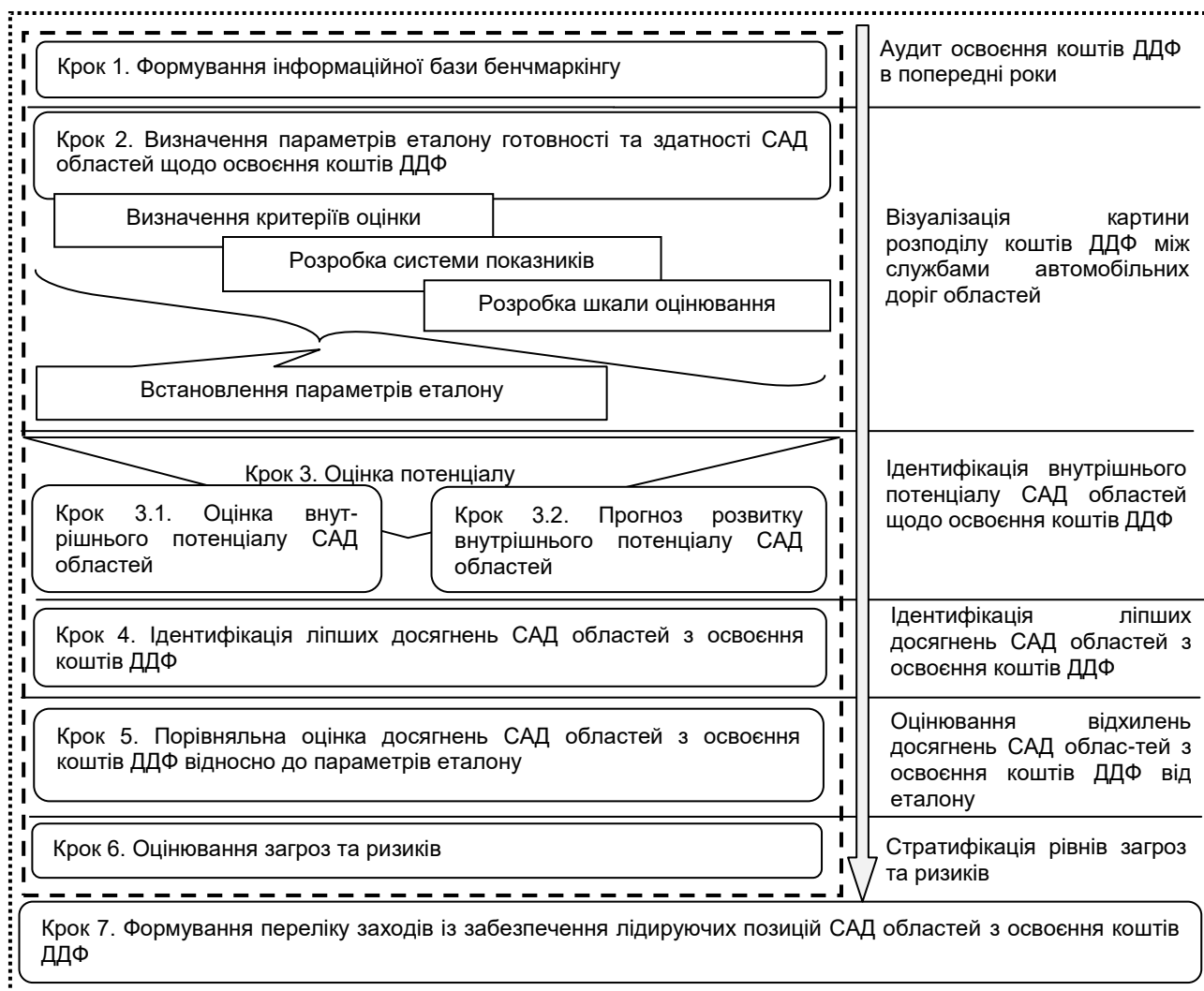
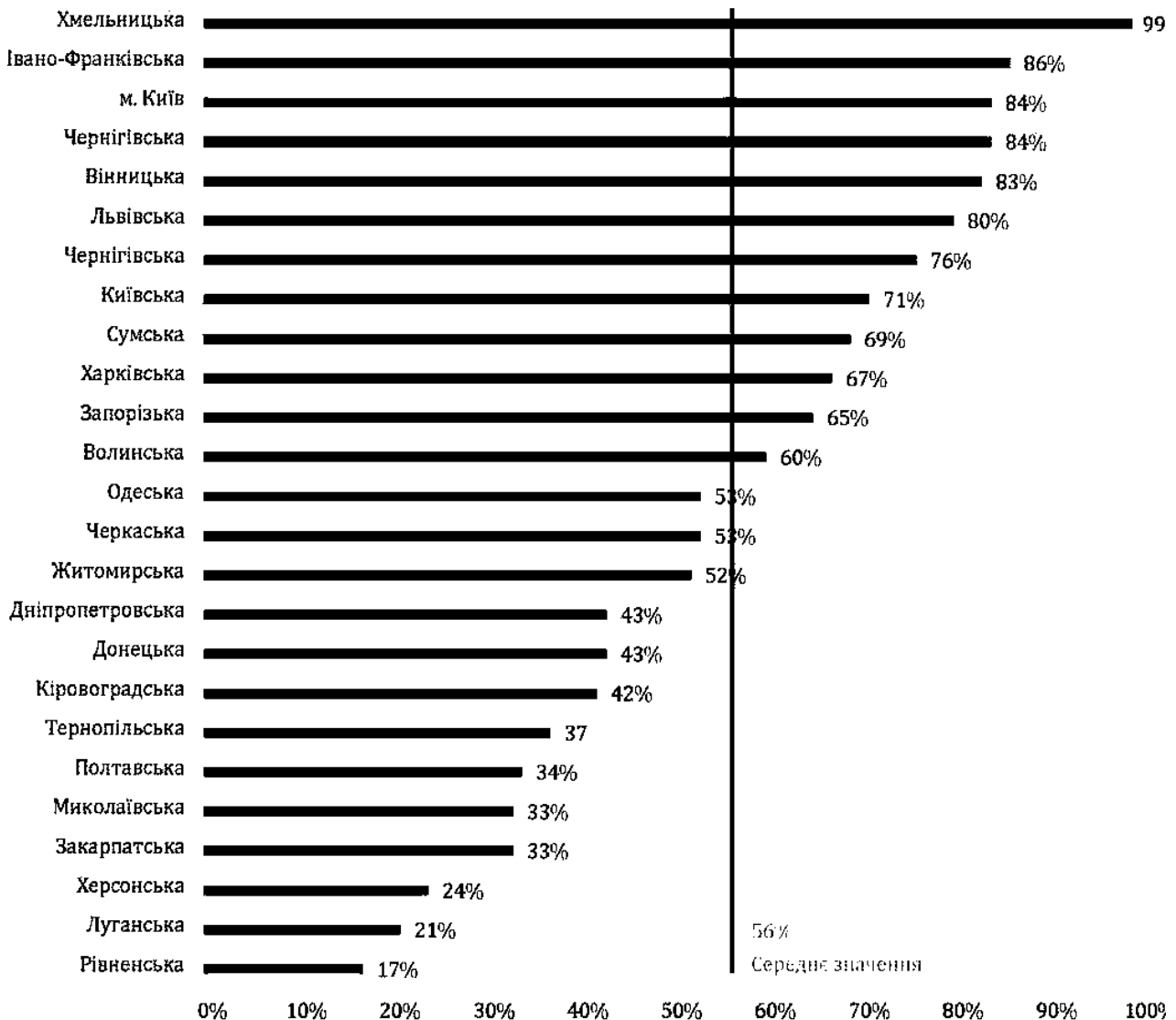

Рис. 3. Схема бенчмаркінгу освоєння коштів Державного дорожнього фонду службами автомобільних доріг областей

Джерело: авторське бачення

Формування інформаційної бази бенчмаркінгу освоєння коштів ДДФ службами автомобільних доріг областей має здійснюватись за результатами аудиту освоєння цільових коштів на розбудову автодоріг та дорожньої інфраструктури в попередні роки.

Зокрема, в процесі реалізації першого з етапів бенчмаркінгу освоєння коштів ДДФ службами автомобільних доріг областей за попередній рік, встановлено нерівномірний розподіл рівня освоєння розподілених коштів (рис. 4).

Рис. 4. Рівень освоєння коштів Державного дорожнього фонду в розрізі областей за січень-серпень 2018 року, %

Джерело: складено автором на основі [10]

Враховуючи те, що еталонним значенням має бути 100% освоєння коштів ДДФ, то найбільш наближеними до еталонного значення слід визнати Хмельницьку (99%), Івано-Франківську (86%) Чернігівську (84%), Вінницьку (83%), Львівську (80%) служби автомобільних доріг та службу автомобільних доріг м. Київ (84%).

Найменше коштів ДДФ використано службами автомобільних доріг Тернопільської (37%), Полтавської (34%), Закарпатської і Миколаївської (по 33%), Херсонської (24%), Луганської (21%) та Рівненської (17%) областей.

Формування інформаційної бази бенчмаркінгу освоєння коштів ДДФ службами автомобільних доріг областей забезпечить не лише визначення параметрів еталону готовності та здатності САД областей щодо освоєння коштів, а й ідентифікацію ліпших досягнень. Своєю чергою порівняння досягнень САД областей з освоєння коштів ДДФ щодо параметрів еталону надасть можливість встановити не лише відхилення від еталону, а й причини виникнення такого становища.

Зокрема, аналізуючи відхилення досягнень САД областей від еталону, встановлено, що причинами низького рівня освоєння коштів ДДФ є:

по-перше, неузгодженість між місцевими органами влади списків доріг для ремонту за маршрутним принципом;

по-друге, відсутність якісних вітчизняних підрядників;

по-третє, затримування обласними адміністраціями і органами місцевого самоврядування коштів на депозитах з метою «обростання» відсотками;

по-четверте, ігнорування при розподілі коштів ДДФ показників якості утримання та ремонту доріг, покладених в основу Методики визначення обсягу фінансування будівництва, реконструкції, ремонту та утримання автомобільних доріг та нормативів витрат, пов'язаних з утриманням автомобільних доріг, затвердженої Наказом Міністерства інфраструктури України від 16.10.2012 р. за №1734/22046 (чинної в редакції від 30.08.2013 р.) [9] (далі – Методика №1734/22046), зокрема таких, як: експлуатаційний стан автодоріг, наявність та стан дорожніх споруд (зокрема мостів, шляхопроводів тощо), інтенсивність руху, протяжність доріг за категоріями, безпеки дорожнього руху тощо;

- і останнє, визначення обсягу субвенцій Донецькій області залежно від протяжності автодоріг місцевого значення всієї, а не лише підконтрольної Україні території [4] (до того ж без врахування пошкоджень автодоріг військовою технікою).

Встановлення причин нерівномірності освоєння коштів ДДФ службами автомобільних доріг областей дозволить визначитись з переліком заходів із забезпечення лідируючих позицій САД областей з освоєння коштів ДДФ та забезпечити в найближчій перспективі економічно обґрунтований розподіл коштів ДДФ пропорційно до рівня готовності та здатності їх освоєння службами автомобільних доріг областей.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведеного дослідження встановлено, що проблема розбудови та поліпшення стану доріг поступово трансформувалась від пошуку джерел фінансування до пошуку шляхів забезпечення освоєння коштів ДДФ службами автомобільних доріг областей. Вирішення її можливе за умови модифікації механізму розподілу коштів ДДФ шляхом зміни його характеру завдяки використанню інструментарію бенчмаркінгу їх освоєння службами автомобільних доріг областей в попередні роки.

Література

1. Аналіз формування та використання коштів державного дорожнього фонду у 2018-2019 рр. URL: <https://feao.org.ua/wp-content/.../the-state-road-fund.pdf> (дата звернення 09.02.2019).
2. Висновки Рахункової палати по проекту до Закону України «Про Державний бюджет на 2019 рік». URL: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16757581/Vysn_proekt_DBU_2019.pdf?subportal=main (дата звернення 14.02.2019).
3. Державна казначейська служба України. URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=420742> (дата звернення 15.02.2019).
4. Дороги в майбутнє: огляд ринку будівництва та ремонту українських автодоріг. URL: <https://pro-consulting.ua/.../dorogi-v-budushee-obzor-rynka-> (дата звернення 05.02.2019).
5. Панчишин Т. В. Регіональний банчмаркінг як інструмент муніципального та державного управління. *Наукові записки*. 2017. № 2(55). С. 84-92.
6. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо удосконалення механізму фінансового забезпечення дорожньої галузі. Закон України від 17.11.2016 №1763-VIII. URL: <https://www.zakon.rada.gov.ua/go/1763-19> (дата звернення 15.02.2019).
7. Про Державний бюджет України на 2019 рік. Закон України 2696-VIII від 28.02.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2696-19> (дата звернення 02.03.2019).
8. Про джерела фінансування дорожнього господарства України щодо удосконалення механізму фінансування дорожньої галузі. Закон України від 17.11.2016 №1762-VIII. URL: <https://www.zakon.rada.gov.ua/go/1762-19> (дата звернення 14.02.2019).
9. Про затвердження Методики визначення обсягу фінансування будівництва, реконструкції, ремонту та утримання автомобільних доріг та нормативів витрат, пов'язаних з утриманням автомобільних доріг. Наказ Мінінфраструктури України від 16.10.2012 р. за №1734/22046. URL: <https://www.zakon.rada.gov.ua/go/z1734-12> (дата звернення 05.02.2019).
10. Рейтинг використання областями коштів Державного дорожнього фонду на місцеві дороги станом на 31 серпня 2018 року. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2536608-omelan-opriludniv-rejting-vikoristanna-oblastami-kostiv-doroznogo-fondu.htm> (дата звернення 05.02.2019).

References

1. "Analysis of the formation and use of funds of the state road fund in 2018-2019", available at: <https://feao.org.ua/wp-content/.../the-state-road-fund.pdf> (access date: February 09, 2019).
2. Conclusions of the Accounting Chamber on the draft to the Law of Ukraine "On the State Budget for 2019", available at: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16757581/Vysn_proekt_DBU_2019.pdf?subportal=main (access date: February 14, 2019).

3. "State Treasury Service of Ukraine", available at: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=420742> (access date: February 15, 2019).
4. "Roads to the Future: A review of the market of construction and repair of Ukrainian roads", available at: <https://pro-consulting.ua/.../dorogi-v-budushee-obzor-rynka-> (access date: February 05, 2019).
5. Panchyshyn, T.V. (2017), "Regional benchmarking as a tool of municipal and public administration", *Naukovi zapysky*, no. 2(55), pp. 84-92.
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine "On Amendments to the Budget Code of Ukraine regarding the improvement of the mechanism of financial support of the road sector" dated 17.11.2016 no. 1763-VIII, available at: <https://www.> (access date: February 15, 2019).
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), The Law of Ukraine "About the State Budget of Ukraine for 2019" dated 28.02.2019 no. 2696-VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2696-19> (access date: March 02, 2019).
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine "On the sources of financing of the road sector of Ukraine regarding the improvement of the financing mechanism of the road sector" dated 11.17.2016 no. 1762-VIII, available at: <https://www.> (access date: February 14, 2019).
9. The Ministry of Infrastructure of Ukraine (2012), Order of the Ministry of Infrastructure of Ukraine "On approval of the methodology for determining the amount of financing for construction, reconstruction, repair and maintenance of roads and expenditure standards related to the maintenance of roads" dated October 16, 2012, no. 1734/22046, available at: <https://www.zakon.rada.gov.ua/go/z1734-12> (access date: February 05, 2019).
10. "Rating of the use of the regions of funds from the State Road Fund on local roads as of August 31, 2018", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2536608-omelan-opriludniv-rejting-vikorisanna-oblastami-kostiv-doroznogo-fondu.htm> (access date: February 05, 2019).

Стаття надійшла до редакції 04.03.2019 р.

Рецензент: д-р. наук держ. упр., професор Запорізького національного технічного університету Н.М. Левченко

УДК 334.02

JEL Classification: M 11, O 32

Силенко О.М.,
аспірант*,
Класичний приватний університет,
м. Запоріжжя

МОДЕРНІЗАЦІЯ АРХІТЕКТОНІКИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ЩОДО УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Sylenko O.M.,
postgraduate student,
Classic Private University,
Zaporizhzhya

MODERNIZATION OF THE ARCHITECTONICS OF DECISION MAKING ON MANAGEMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF METALLURGICAL ENTERPRISES

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та економічної інтеграції одним з найвагоміших факторів розвитку металургійних підприємств України є їх ефективна експортна діяльність, стратегічна роль якої полягає у формуванні та реалізації конкурентних переваг на світових регіональних ринках металопродукції та надходженні валюти на вітчизняний фінансовий ринок. Рівень експортного потенціалу металургійної продукції країни залежить насамперед від можливостей підприємств виробляти та реалізовувати товари, які відповідають вимогам світового ринку як за якістю, так і за ціною [2, с. 81].

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що питанням інноваційного розвитку металургійних підприємств присвячено низку наукових доробок як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Зокрема, В. Точилін, В. Венгер, О. Хижняк, які доводять, що провідне місце України на світовому ринку металопродукції пов'язане, насамперед з тим, що український сектор чорної металургії історично сформувався як частина загальносоюзного металургійного сектору, що постачав продукцію для потреб усієї країни. Відтак вітчизняний сектор чорної металургії має виробничий потенціал, який значно перевищує внутрішні потреби національної економіки, що стало базою для масштабного експорту чорних металів [6, с. 66]. Втім, незважаючи на численність публікацій з тематики інноваційного розвитку вітчизняного сектора металургії, подальшого вивчення потребують питання пошуку шляхів модернізації архітектоніки прийняття рішень щодо інноваційного розвитку металургійних підприємств в умовах посилення конкурентної боротьби на світових ринках металопродукції.

Постановка завдання. Метою статті є пошук шляхів модернізації архітектоніки прийняття рішень щодо управління інноваційним розвитком металургійних підприємств в умовах посилення конкурентної боротьби на світових ринках металопродукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічний розвиток сектору металургії України вирішальною мірою залежить від кон'юнктури – стану та динаміки розвитку світового ринку металопродукції, перспектив міжнародного співробітництва та процесів міжнародної інтеграції. Це пояснюється тим, що Україна входить до ТОП-10 найбільших світових країн – виробників сталі і у 2013 р. посіла серед них десяту позицію (рис. 1).

Проте обсяги виробництва продукції підприємств металургійної галузі України в останні роки суттєво скоротились (табл. 1) внаслідок їх неготовності до викликів, пов'язаних зі світовою кризою, надвиробництвом чорних металів, істотним технологічним відставанням і підвищеною енергоємністю, падінням попиту на металопродукцію низької якості, посиленням конкуренції й появою нових гравців на світових ринках: Китаю, Індії й Південної Кореї [8, с. 763].

* Науковий керівник: Ткаченко А.М. – д.е.н., професор

Рис. 1. ТОП-10 країн–виробників сталі у світі у 2018 р., млн т

Джерело: [4]

Таблиця 1
Динаміка показників зовнішньої торгівлі продукцією металургійної промисловості протягом 2014-2018 рр., тис. дол. США

Показники	Роки					Відхилення, %
	2014	2015	2016	2017	2018	
Експорт	15229006,2	9470719,2	8338854,6	10124613,3	11633082,3	76,4
Імпорт	3324372,1	2004239,5	2306476,1	3012753,2	3575056,2	107,5
Сальдо	11904634,1	7466479,7	6032378,5	7111860,1	8058026,1	67,7
Коефіцієнт покриття експортом імпорту	4,58	4,73	3,61	3,36	3,25	0,71

Джерело: [4]

При цьому експорт металопродукції в 2018 році у порівнянні з 2014 роком скоротився практично на 1/5 і склав лише 76,4% від обсягу експорту у базисному році. Обсяги ж імпорту металопродукції навпаки зросли на 7,5%. Більш високі темпи скорочення обсягів експорту порівняно з імпортом спричинили зниження коефіцієнт покриття експортом імпорту з 4,58 у 2014 році до 3,25 у 2018 році, тобто на 0,71. Проте традиційно суттєва частка продукції металургії у товарній структурі зовнішньої торгівлі країни (28,3% у 2014 році та 24,6% – у 2018 році), свідчить, що на тлі істотного скорочення частки виробів із чорних металів, продовжується спостерігатися тенденція до закріплення сировинної орієнтації українського експорту металургійної продукції та його примітивізації.

Першочерговою причиною тому є низька якість металопродукції, як наслідок застосування переважною більшістю металургійних підприємств-гігантів застарілого мартенівського способу виплавки сталі. Утім, ситуація поступово змінюється. Зокрема, у середині 2016 року Маріупольський металургійний комбінат (ММК) ім. Ілліча відмовився від мартенівського способу виплавки сталі і вивів з експлуатації всі шість мартенівських печей. Зменшення сталеплавильних потужностей унаслідок зупинки мартенівського виробництва перестало бути рентабельним – воно вкрай енергоємне і поступається конвертерній технології щодо рівні якості продукції, ефективності й екологічності. Майже всі лідери світової металургії відмовилися від мартенів на користь кисневих конвертерів або електросталеплавильних комплексів. Проте мартенівське виробництво в Україні поки що використовують ПАТ «Запоріжсталь», «АкселорМіттал Кривий Ріг» та Алчевському меткомбінаті [8, с. 763].

Стосовно ж ПАТ «Запоріжсталь» слід зазначити, що з його приєднанням до групи Метінвест, модернізація виробництва з використанням сучасних прогресивних і природоохоронних технологій, котрі відповідають усім світовим стандартам досить активізувалась. Нині проектні потужності ПАТ «Запоріжсталь» дозволяють виробляти близько 6,3 млн т агломерату, 4,2 млн тонн чавуну, 4,07 млн т сталі, приблизно 3,7 млн т гарячого прокату і 1,2 млн т холодного прокату.

ПАТ «Запоріжсталь» системно модернізує виробничі потужності, приділяючи особливу увагу питанням інноваційного розвитку. Головними інноваційними проектами екологічної модернізації комбінату з 2013 року стали: проект модернізації газоочисних систем аглофабрики, що завершується, масштабна модернізація доменної печі №4 з установкою системи аспірації ливарного двору і підбункерної естакади, будівництво нової травильної лінії в цеху холодної прокати №1, масштабна реконструкція доменної печі №3.

Ще один великий проект 2016 року – масштабна реконструкція доменної печі №3. Агрегат оснащений сучасною системою аспірації, яка забезпечує очистку викидів від пилу до 50 мг/м³. Обсяг інвестицій в інноваційний проект склав близько 1,5 млрд. грн. В рамках проекту введена в дослідно-промислово експлуатацію нова система аспірації ливарного двору доменної печі №2, оснащена високоефективними рукавними фільтрами з імпульсною регенерацією, потужним тягодутьєвим обладнанням і системою пневмотранспорту для повернення уловленого пилу в виробництво [3].

Проте дотепер групою Метінвест та металургійними підприємствами, що до неї приєдналися, основна увага надавалась інноваційному розвитку технологій виробництва екологічного спрямування, енергоефективності та енергозбереження, оскільки з приєднанням України до Паризької кліматичної угоди, ратифікацією міжнародних стандартів з управління проектами та імплементацією у вітчизняну практику Директив (2012/27/EU щодо енергетичної ефективності; 2009/28/EU щодо використання поновлюваних джерел енергії; 2010/31/EU щодо енергетичних характеристик будівель; 2006/32/ЄС щодо енергетичної ефективності кінцевого використання енергії та енергетичних послуг та ін.) постало питання дотримання зобов'язань з вжиття заходів щодо забезпечення європейських норм з охорони навколишнього середовища, енергоефективності та енергозбереження. В цьому напрямку вже схвалено низку нормативно-правових актів, які зокрема визначають цілі розвитку відновлювальних джерел енергетики на рівні 8% у загальному первинному енергопостачанні (або 11% в кінцевому енергоспоживанні) до 2020 року, зі збільшенням до 25% до 2035 року та розроблено програми, плани, а також проектні пропозиції сталого енергетичного розвитку підприємств металургійної галузі.

Значимість впровадження металургійними підприємствами інноваційних технологій виробництва екологічного спрямування, енергоефективності та енергозбереження безперечна, проте закріпити та/або посилити конкурентні позиції України на світовому ринку металопродукції таким чином не вдасться. Оскільки нині конкурентоспроможність металопродукції на світовому ринку насамперед визначається саме її якістю. Тож, враховуючи посилення конкуренції на світовому ринку металопродукції внаслідок зайняття певних конкурентних позицій такими країнами, як Китай, Індія, Південна Корея та ін., виникнення заміників металопродукції, зниження попиту на металопродукцію тощо, виникає нагальна потреба на впровадженні інноваційних проектів, спрямованих на забезпечення виробництва металопродукції якістю, що відповідає світовим стандартам.

Однією з перспектив закріплення конкурентних позицій України на світовому ринку металопродукції та утримання позицій серед ТОП-10 країн-лідерів експорту металопродукції є виробництво металопродукції для авіакосмічного машинобудування, яка нині користується найбільшим попитом серед різновидів металопродукції.

Тож, зміни на світовому ринку металопродукції, а отже, і зміни зовнішнього середовища інноваційного розвитку металургійних підприємств потребують на новітні підходи щодо його управління, іншими словами на зміну архітекtonіки прийняття рішень щодо управління інноваційним розвитком металургійних підприємств.

Зміна архітекtonіки прийняття рішень щодо управління інноваційним розвитком металургійних підприємств насамперед має ґрунтуватись на модернізації методики оптимізації рішень, спрямованої на вдосконалення основних принципів взаємодії стейкхолдерів процесу реалізації інноваційних проектів, що мають забезпечити збалансування інтересів суб'єктів формального і неформального секторів мотиваційними стимулами до інноваційно-спрямованого й екологічно відповідального шляху використання інвестицій на інноваційний розвиток підприємств металургійної галузі, спрямованого на виробництво продукції світового рівня якості. Модернізація архітекtonіки прийняття рішень щодо управління інноваційним розвитком металургійних підприємств повинна відповідати певним вимогам, а саме:

- комплексності в модернізації підходів, методів та прийомів прийняття рішень інноваційного спрямування;
- синергізму в реалізації інноваційних проектів;

– формуванню якісного середовища, щільність якого створюватиме умови для подолання тенденції гальмування інноваційного розвитку;

– відкритості й зрозумілості для стейкхолдерів процесу реалізації інноваційних проектів.

З огляду на викладене, вважаємо за потрібне зробити деякі узагальнення щодо розуміння поняття модернізації архітекtonіки прийняття рішень з управління інноваційним розвитком металургійних підприємств.

Архітекtonіку прийняття рішень з управління інноваційним розвитком металургійних підприємств, на наш погляд, варто розглядати як процес оптимізації управлінських рішень щодо успішної реалізації інноваційних проектів, що визначає межі повноважень і відповідальності кожного окремого стейкхолдера в успішній реалізації інноваційних проектів та збалансованість їх інтересів/впливу на досягнення очікуваних результатів.

Архітекtonіка прийняття рішень з управління інноваційним розвитком металургійних підприємств має будуватися на ідеологічно обґрунтованій основі, сформованій за методикою QFD, яка не тільки об'єднуватиме групи інтересів та відповідатиме вимогам стейкхолдерів, а й буде спрямована на поліпшення якості металопродукції.

QFD (від англ. Quality Function Deployment або структурування (розгортання) функції якості) – методика прийняття управлінських рішень, яка базується на зосередженні уваги на найважливіших характеристиках продукції з метою забезпечення її якості відповідно до вимог і очікувань споживачів [9]. Застосування металургійними підприємствами даної методики прийняття управлінських рішень забезпечить максимальне розуміння споживачів, відповідність і втілення в життя їх потреб щодо тієї чи іншої металопродукції.

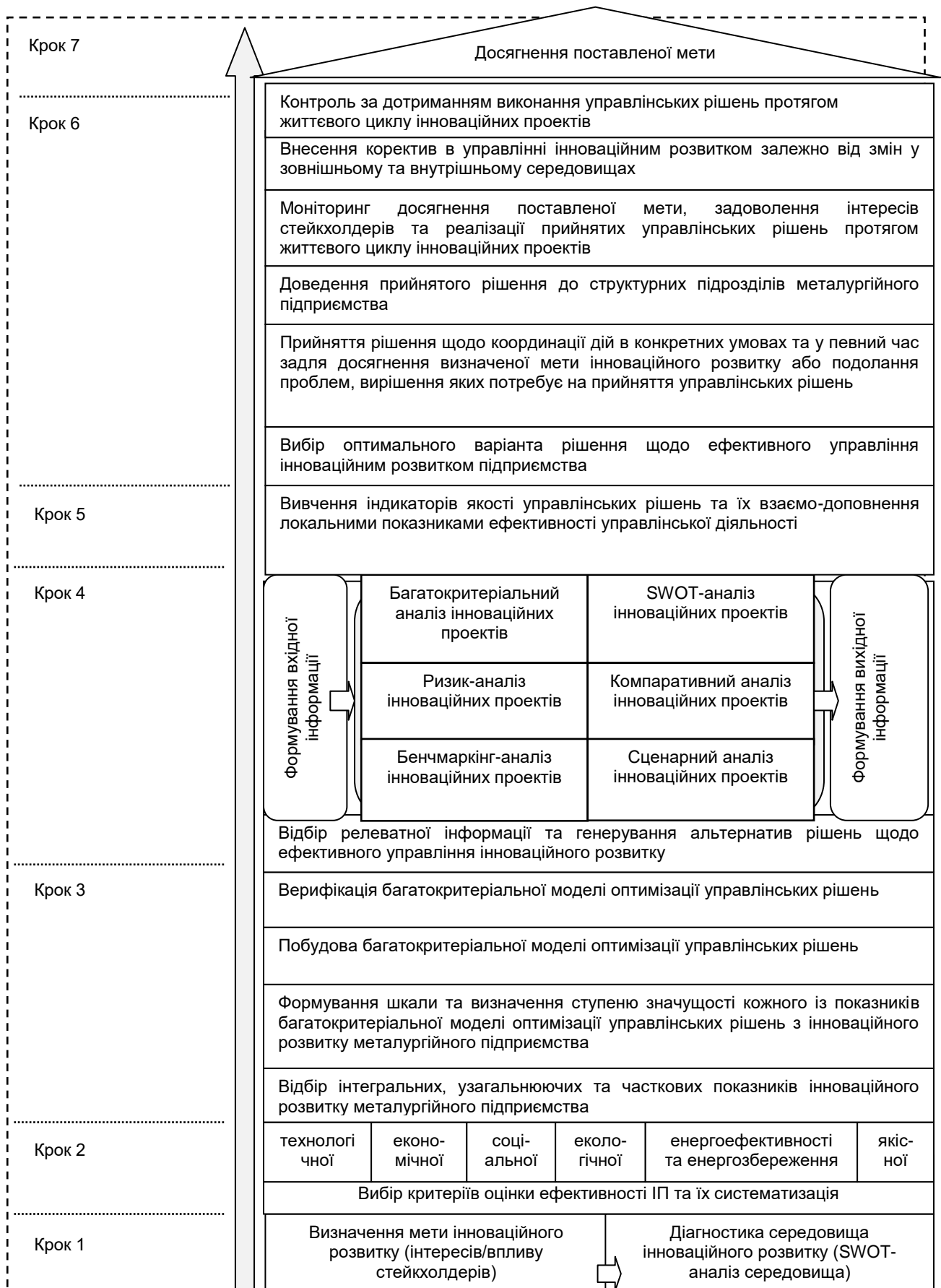
QFD, як методика прийняття управлінських рішень, виникла в Японії та набула найбільш яскравого застосування фірмою Тайота, завдяки успіху якій ця методика прийняття рішень початково поширилась в США, а нині повсюдно в світі. QFD, завойовуючи світ, стала не просто однією з цікавих методик прийняття управлінських рішень, але і увійшла в перелік обов'язкових вимог QS-9000 та стандарту ISO 9000:2015 «Quality management systems – Fundamentals and vocabulary» (Системи управління якістю) [1].

Застосування у практиці металургійних підприємств методики QFD передбачає будівництво «Будинку якості» [7, с. 87]. Будівництво першого «Будинку якості» дозволить встановити зв'язок між потребами споживачів та технічними умовами, які містять вимоги до характеристики металопродукції. Для другого «Будинку якості» центром уваги є взаємозалежність між характеристиками металопродукції і характеристиками компонентів даної продукції. Третій «Будинок якості» дозволить встановити зв'язок між вимогами до компонентів металопродукції та вимогами до характеристик процесу. У результаті буде встановлено критерії виконання важливих процесів. З використанням четвертого «Будинку якості» характеристики процесу перетворяться у характеристики устаткування та способи контролю технологічних операцій виробництва, які необхідно застосувати для випуску якісної металопродукції за прийнятною ціною [5].

Тож, при правильному використанні даної методики можна досягти економії ресурсів і часу, а також посилити конкурентоспроможність підприємств-виробників. Проте методика QFD, як і інші методики прийняття управлінських рішень не позбавлена недоліків, серед яких можна виділити: незадоволення потреб тих споживачів, які потребують на певні характеристики якості продукції, які не мають великої значимості для переважної більшості споживачів; великий попередній аналіз; в окремих випадках супроводжується дисбалансом інтересів/вимог стейкхолдерів щодо якості продукції тощо. Однак, дієвість методика QFD доведена роками такими компаніями як Mitsubishi, Toyota та ін.

Втім застосування металургійними підприємствами методики QFD практично означає: перехід на проектний стиль життя, на командну форму організації робіт, на прийняття управлінських рішень за когнітивним підходом, на розробку концепції загального управління якістю.

Нами запропоновано модель архітекtonіки прийняття рішень з управління інноваційним розвитком металургійних підприємств за методикою QFD (рис. 2), застосування якої на практиці дозволить побудувати «Дім якості», корисний як для металургійних підприємств, так і для споживачів.

Рис. 2. Модель архітектури прийняття рішень з управління інноваційним розвитком металургійних підприємств за методикою QFD

Джерело: авторське бачення

Модель архітекtonіки прийняття рішень з управління інноваційним розвитком металургійних підприємств за методикою QFD має стати невід'ємною частиною концепції інноваційного розвитку підприємств металургійної галузі.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведеного дослідження обґрунтовано, що одним з шляхів закріплення конкурентних позицій України на світовому ринку металопродукції є зміна підходів до прийняття рішень щодо управління інноваційним розвитком металургійних підприємств. А саме шляхом модернізації архітекtonіки прийняття рішень з управління інноваційним розвитком завдяки впровадження методики QFD, заснованої на проектному стилі життя, на командній формі організації робіт, на прийнятті управлінських рішень за когнітивним підходом та на розробці концепції загального управління якістю.

Запропоновано модель архітекtonіки прийняття рішень з управління інноваційним розвитком металургійних підприємств за методикою QFD, яка має стати невід'ємною частиною концепції інноваційного розвитку підприємств металургійної галузі.

Література

1. Адлер Ю. П. Качество и рынок, или как организация настраивается на обеспечение требований потребителей. URL: <http://www.quality.eup.ru/MATERIALY4/house-q.htm> (дата звернення 06.02.2019).
2. Венгер В. В., Точилін В. О. Конкуренція та конкуренти на регіональних ринках чорних металів. *Економіка і прогнозування*. 2013. №1. С. 81–96.
3. Запоріжсталь сьогодні. URL: <https://www.zaporizhstal.com/uk/.../> (дата звернення 09.02.2019).
4. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2018 році. Статистичний збірник. URL: www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm (дата звернення 11.02.2019).
5. Мардар М. Р. Використання QFD – методології при розробці збагаченого харчового продукту з урахуванням вимог та очікувань споживачів. URL: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe? (дата звернення 12.02.2019).
6. Точилін В. О. Вертикально-інтегровані структури гірничо-металургійного комплексу України: стан та напрями розвитку. *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова*. 2013. Т. 18. Вип. 3/1. С. 64-67.
7. Хайзер Д. Р. Дом качества. *Курс на качество*. 1992. № 1. С. 85–102.
8. Хижняк О. С. Сучасний стан металургійних підприємств України: проблеми і перспективи розвитку. *Молодий вчений*. 2017. № 5(45). С. 762-768.
9. Ryan N. (ed.) Taguchi Methods and QFD. Hows and Whys for Management. Dearborn, Michigan: ASI Press, 1988. 110 p.

References

1. Adler, Yu.P. "Quality and Market, or how the organization is configured to meet customer requirements", available at: <http://www.quality.eup.ru/MATERIALY4/house-q.htm> (дата звернення 06.03.2019). (access date: February 06, 2019).
2. Venher, V.V. and Tochylin, V.O. (2013), "Competition and competitors on the regional markets of ferrous metals", *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 1, pp. 81–96.
3. "Zaporizhstal today", available at: <https://www.zaporizhstal.com/uk/.../> (access date: February 09, 2019).
4. "Ukraine's foreign trade in goods and services in 2018. Statistical collection", available at: www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm (access date: February 011, 2019)
5. Mardar, M.R. (2015), "Using QFD - methodology in the development of enriched food product, taking into account the requirements and expectations of consumers", available at: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe? (access date: February 12, 2019)
6. Tochylin, V.O. (2013), "Vertically integrated structures of the mining and metallurgical complex of Ukraine: state and directions of development", *Visnyk ONU im. I.I. Mechnykova*, vol. 18, iss. 3/1, pp. 64-67.
7. Khayzer, D.R. (1992), "House of Quality", *Kurs na kachestvo*, no. 1, pp. 85–102.
8. Khyzhniak, O.S. (2017), "The current state of metallurgical enterprises of ukraine: problems and prospects of development ", *Molodyi vchenyi*, no. 5(45), pp. 762-768.
9. Ryan, N. (ed.) (1988), Taguchi Methods and QFD. Hows and Whys for Management. Dearborn, Michigan: ASI Press, 110 p.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2019 р.

Рецензент: д-р. наук держ. упр., професор Запорізького національного технічного університету Н.М. Левченко

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ І МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

УДК: 336.02:338.37
JEL Classification: H 72

Ivanyshyn V.V.,
dr.sc.(econ.), professor, rector,
Pecheniuk A.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.,
Pecheniuk A.P.,
cand.sc.(econ.), doctoral candidate,
State Agrarian and Engineering University in Podilya,
Ukraine

FINANCIAL AND EDUCATIONAL INCLUSIVENESS OF RURAL TERRITORIAL GROUPS

Іванишин В.В.,
д-р екон. наук, професор, ректор,
Печенюк А.В.,
канд. екон. наук, доцент,
Печенюк А.П.,
канд. екон. наук, докторант,
Подільський державний аграрно-технічний університет

ФІНАНСОВО-ОСВІТНЯ ІНКЛЮЗИВНІСТЬ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Formulation of the problem. Financial and educational inclusiveness of rural communities and rural inhabitants is a decisive indicator of the availability of basic services. The question of financial inclusiveness is relevant and urgent in the present, especially in the light of decentralization and the transfer of powers of the central authorities to local. There is no doubt that the level and quality of financial and educational inclusiveness of rural residents and communities is an important area of research, as modern economic relations link quality and dynamics of economic growth and poverty reduction with inclusiveness.

Taking into account the fact that information technologies on a global scale are undergoing rapid changes and constant updating, in the field of financial and educational inclusiveness there will be a growing trend in the future. Favorable factor is the development of infrastructure, which is manifested by the significant penetration of mobile communication and smartphones in everyday life in combination with highly educated and technologically competent citizens.

Analysis of recent research and publications. Issues of financial inclusiveness are disclosed in the writings of many scientists, among which one should highlight scientific publications Lutsiv B. (2018), who explores the use of FinTex's newest financial technologies in the system of financial inclusiveness, defines their perspectives and challenges. Pakhnenko O. (2017) explores approaches to assessing the level of financial inclusiveness, points to the disadvantages of the applied techniques, Kozhyna A. (2018) highlights approaches to the classification of factors of inclusive local development, Ivanyshyn V. (2019) Investigates issues of inclusiveness from the standpoint of the inviremonal economy, Osypenko S. (2016) suggests the calculation of the integral indicator of financial sustainability of the regional budgets, Ryabushka L. (2013) considers the financial sustainability of the local budget from its position of influence on the inhabitants of the community and suggests the use of a number of relevant indicators.

Despite on the considerable attention to the problems of financial inclusiveness, today there are a number of unresolved issues regarding the formation of a unified approach to understanding the essence of

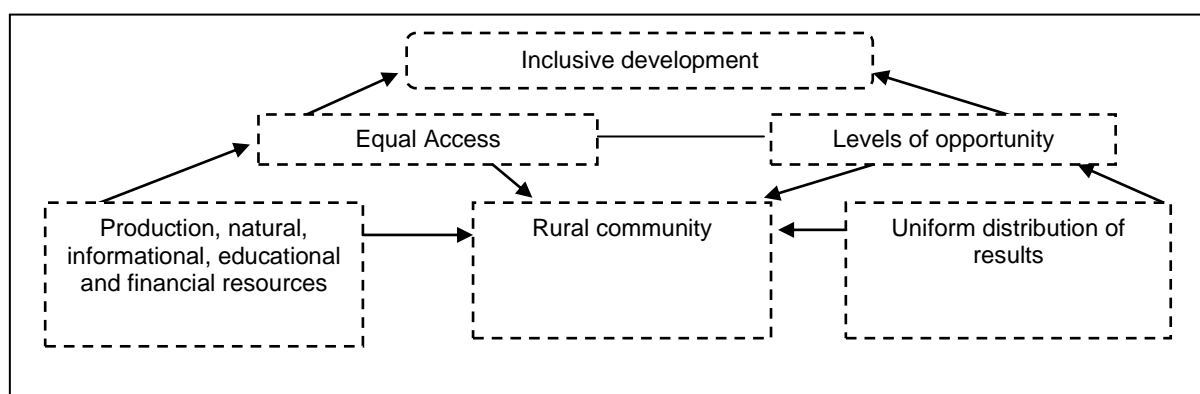
financial inclusiveness and directions of its assessment. In particular, the educational component of financial inclusiveness of rural communities needs to be clarified and detailed, which is related to the provision of the corresponding subvention from the state budget and has a direct impact on the financial stability of the joint territorial communities.

Setting objectives. The purpose and tasks are to justify the directions of assessing the financial and educational inclusion of the combined territorial communities and study their financial capacity from the point of view of obtaining an educational subvention from the state budget.

Presentation of the main research material. In general, this concept involves ensuring equal and secure access of citizens or enterprises to financial products and services that are appropriate to their needs and affordable.

That is why the primary issue for Ukraine is to increase the level of financial inclusiveness of individual communities and to reach the broad financial and educational services of the general population, including the rural population, including the expansion of the range and work on improving quality.

The general model of inclusive development of the rural (territorial) community (fig. 1).

Fig. 1. The general model of inclusive development of rural communities

Source: authors development

According to the World Bank, which are reported in the Global Findex, 78% of the world's adult population does not have bank accounts. That is why considerable attention from the side of this structure is drawn to the expansion of the availability of financial services. The priority here is not only concrete investment projects, but also the dissemination of knowledge about the financial sector and its potential among potential consumers. It should be noted that today, one-hundred percent level of financial inclusiveness of the population is observed in Denmark, Sweden, Norway, the Netherlands and Australia. In Ukraine, according to World Bank data, in 2017, 37% of the adult population did not have any bank accounts and did not use financial services. That is why the National Bank of Ukraine intends to increase the share of cashless payments up to 55% and determines the priority of the Cashless economy project, which should be based on the following areas: lowering cash demand, increasing the number of non-cash transactions, developing a payment infrastructure and changing the financial culture and citizen's awareness [1].

At this stage, the banking sector undergoes radical changes, the essence of which is that the bank becomes a function in the digital economic system. This is primarily due to the behavior of customers who prefer to communicate through remote channels.

Nowadays, there are different approaches to assessing financial inclusiveness. In particular, international institutions (World Bank, IMF, OECD, Basel Committee on Banking Supervision, etc.) monitor and collect statistical data, calculate and analyze the indicators of financial inclusiveness. To this end, new international and regional organizational structures are being set up, including Alliance for Financial Inclusion (AFI), Global Partnership for Financial Inclusion (GPII), Microfinance Information Exchange (MIX), Finscope, etc. [2, p.171].

In assessing the indicators of financial inclusiveness in general, distinguish the following main approaches: the analysis of financial inclusiveness from the positions of demand and from the standpoint of supply. The first approach uses the Global Findex (World Bank) statistical database, which includes more than 100 indicators of savings, loans, risk management and settlement.

An assessment of financial inclusiveness from the supply side is conducted by the International Monetary Fund "Financial Access Review" (FAS). The FAS analysis includes data on deposit-taking corporations, commercial banks, credit unions, financial cooperatives, deposit-taking microfinance institutions, and so on. Financial service users in the FAS study are grouped into entities: non-financial corporations, including small and medium-sized enterprises and households [2, p.171].

The Financial Inclusion Alliance (AFI) uses two groups of indicators for the study: the "access" indicators that take into account the availability of financial infrastructure and indicators of "use" that indicate the degree of involvement of consumers in financial services (Table 1).

Table 1

Indicators of financial inclusiveness

Accessibility indicators	Indicators of use
1. Number of branches of commercial banks per 1000 sq. km	1. The number of depositors of credit unions and financial cooperatives per 1000 adult population
2. Number of ATMs per 1000 sq. km	2. Number of credit accounts in microfinance institutions per 1000 adults
3. Branches of commercial banks per 100 thousand adult population	3. Share of bank deposits in GDP,%
4. Insurance companies, other financial intermediaries	4. Share of bank loans to small and medium enterprises in GDP,%

Source: Written by [2]

In our opinion, the financial inclusiveness of rural (territorial) communities and their inhabitants should be considered in the economic, social (personal), informational and infrastructural dimensions (table 2).

Table 2

Areas of assessment of financial and educational inclusiveness of rural (territorial) communities

Economic aspect	Social (personal) aspect	Information aspect	Infrastructure aspect
1. Financial sustainability of rural (territorial) the community	1. National capital (the sum of economic abilities, knowledge and behavior of citizens, is based on education, knowledge and experience that make it possible for a person to be economically productive)	1. Communicative inclusiveness of the inhabitants regarding the directions of use of community financial resources	1. The presence of financial institutions or points of access to financial services in the community and information technologies
2. Economic activity and community contribution to the formation and use of the budget	2. Providing the ability of different age groups to adapt to new opportunities associated with financial inclusiveness.	2. Inclusiveness of financial and legal assistance	2. Availability of transport and logistics services
3. The ability to conduct economic transactions online (payment of goods, calculations, etc.)	3. The level of access to community resources	3. Inclusiveness of educational services	3. The presence of Internet providers
4. Economic integration of inter-economic links between subjects of activity	4. Social mobility	4. Collaboration with NGOs	4. Presence of institutions of education and culture
5. Capital mobility			5. Availability of recreation and leisure facilities
6. Improvement of logistics			

Source: authors development

Among the above-mentioned directions is the study of the economic component of financial inclusiveness, the basis of which determines the financial sustainability of the rural community; economic activity and contribution of the community to the formation and use of the budget; access to financial transactions online; economic integration of inter-farm relations, mobility of capital, improvement of logistics. We consider a rather significant index of inclusiveness to be human capital, which has recently been considered by scientists as the fourth production factor (capital of knowledge, skills, experience, the basis of which is education) [3; 4].

In general, the financial sustainability of rural communities reflects the extent of their dependence on the state budget (educational, medical subventions, subvention for the training of labor personnel, and some authors suggest using a number of indicators for assessing the financial sustainability of local budgets.) For example, Osipenko S. (2016) offers an estimate of the integral indicator of financial stability, which includes the following coefficients: the coefficient of budget coverage, the coefficient of withdrawal of funds to the state budget, the coefficient of subsidization, the coefficient of tax autonomy, the coefficient of budget security [5, p. 126]. Ryabushka L. (2013) suggests that the financial sustainability of the local budget be

considered taking into account the impact on the individual community, while considering the following indicators: the level of income per capita, the ratio of budget aid, the level of budgetary provision of the population, the average per capita level of tax security, the ratio of GRP to tax revenue, the average per capita level of foreign trade turnover, foreign trade quota, the ratio of GRP to fixed capital investments, the ratio of GRP to fixed capital investments into education, health care and social protection, and utilities) [6, p.131].

According to Pakhnenko O. [2, p.173], the typical shortcomings of the methods used to assess financial inclusiveness are:

- use of indicators of formalized financial services provided by traditional financial intermediaries;
- Insufficient research on the availability of financial services according to the structure of incomes of citizens;
- the diversity of financial services and their quality, as well as the diversity of financial intermediaries, remain unnoticed;
- insufficient consideration of the issue of financial literacy and quality indicators of financial, legal, information infrastructure for access to financial services and ensuring financial inclusiveness.

In our opinion, the importance of allocating the amount of state subsidy to local budgets to the formation of the infrastructure of the united territorial communities is of great importance in the study of the financial sustainability of rural communities. The Cabinet of Ministers of Ukraine approved an appropriate order in 2019, according to which the funds are distributed on the principle of proportionality of the area and the number of rural population among the budgets of 806 united territorial communities of Ukraine. The total amount of the state subvention is 2.1 billion UAH. According to the document, the largest amount of subvention in 2019 is expected for the united territorial communities of Zhytomyr – 175.3 million UAH, Dnipropetrovsk – 174 million UAH, Khmelnytskyi – 145.2 million UAH, Chernihiv – 134.1 million UAH areas [7].

An analysis of the directions of scientific research allowed us to focus on the educational component of the financial inclusiveness of rural communities and their inhabitants, which manifests itself in the form of educational subventions and, undoubtedly, is the basis for any positive qualitative changes in the analyzed environment. To this end, the Financial Intelligence Index of the educational network should be considered, which shows the difference between the financing of school education from the state budget and the financial needs of educational institutions of the united territorial communities. The calculation of the indicator is carried out taking into account the difference between the actual fullness of the classes of the institution of school education and the calculation. If the actual fullness exceeds the estimated one, then there are free funds that the community can use for the results of the fiscal year to modernize and update educational institutions. Lack of funding arises when the actual fullness of the classes is less than the estimated one. The study of this indicator (table 3) shows that educational institutions of rural communities of Ukraine do not even receive funds for their needs from the state budget. For example, 20 OTGs out of 44 in the Khmelnytskyi region are not well-funded, 16 are middle-income and the rest have free funds [8]. A similar situation is characteristic of many regions of Ukraine. According to our calculations, 26% of the communities have a low educational-financial capacity index. This means that those rural communities with incomplete schools will have to consolidate them.

Table 3

The index of financial capacity of the educational network

Regions	Total created communities	Index of financial capacity of schools for individual communities		
		high	medium	low
1	2	3	4	5
Vinnitsia	35	13	10	12
Volyn	50	18	10	22
Dnipropetrovsk	60	33	19	8
Donetsk	10	2	4	4
Zhytomyr	51	14	18	19
Zakarpattia	6	4	1	1
Zaporizhia	43	22	16	5
Ivano-Frankivsk	29	19	5	5
Kyiv	13	5	1	7
Kirovohrad	20	6	5	9
Luhansk	9	5	3	1
Lviv	40	11	14	15

continuation of tabl. 3

1	2	3	4	5
Mykolaiv	28	17	8	3
Odessa	28	19	7	2
Poltava	44	19	12	13
Rivne	31	17	11	3
Sumy	29	14	11	4
Ternopil	47	11	12	24
Kharkiv	16	11	4	1
Kherson	27	17	8	2
Khmelnyskyi	44	8	16	20
Cherkasy	53	16	17	20
Chernivtsi	32	21	10	1
Chernihiv	37	20	12	5
Total	782	342	234	206

Source: calculated by authors on the basis of [8]

This situation is quite critical and indicates a lack of positive dynamics in ensuring the educational financial inclusion of rural communities in Ukraine. Ultimately, we will close a large number of educational institutions due to their financial inability, which will only deepen the existing negative state.

Conclusions from the conducted research. The study found that the financial inclusiveness of rural communities and their inhabitants is to a large extent related to modern information technologies, including in the banking sector, which in these circumstances demonstrates positive technological changes and solutions and requires close interaction with the educational component.

An analysis of the approaches to financial and educational inclusiveness has made it possible to distinguish the directions of its evaluation, adapting them to the conditions of the combined territorial communities. As a result, the phenomenon under study can be evaluated in the following areas: economic, social (personal), informational, and infrastructure.

The study of financial inclusiveness on the financial sustainability of the combined territorial communities in terms of providing a state educational subvention has led to the conclusion that a significant part of the formed communities has a low index of educational financial capacity, which ultimately leads to the closure of individual schools and may negatively affect the quality of human capital, the basis of which is education, which, in turn, will reduce the financial and educational inclusiveness of rural inhabitants.

We see the directions of further scientific research in formulating methodical tools for studying the financial and educational inclusiveness of the united territorial communities, developing indicators of its evaluation, enriching the theoretical basis on the essential content of the specified category and finding ways to increase the level of financial and educational inclusiveness of both communities and their inhabitants.

Література

1. Луців Б. Fin Tech в системі фінансової інклюзивності. *Світ фінансів*. 4(57), 2018. URL: sf.tneu.edu.ua/index.php/sf/article/download/1074/1079 (дата звернення: 27.12.2018).
2. Пахненко О. М. Аналіз підходів до оцінювання рівня фінансової інклюзивності. *Проблеми і перспективи розвитку фінансово-кредитної системи України*. Збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Суми, 23 листопада 2017 року). С. 170-174. URL: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/66686/1/Pakhnenko_Analiz_pidkhodiv.pdf (дата звернення: 07.12.2018).
3. Кожина А. В. Фактори інклюзивного місцевого розвитку: підходи до класифікації. *Вісник НАДУ*. Серія "Державне управління". 2018. № 4. С. 21-30.
4. Іванишин В. В., Печенюк А. П. Інклюзивність в інвайронментальній економіці. *Аграрна наука та освіта в умовах євроінтеграції*: збірник наукових праць міжнар. наук.-практ. конф. Ч. 2. Кам.-Подільський. Тернопіль: Крок, 2019. С. 110-113.
5. Осипенко С. О. Місцеві бюджети в умовах децентралізації фінансових ресурсів: дис. на здобуття ступеня к.е.н. Мелітополь, 2016. С. 126. URL: http://www.dgma.donetsk.ua/docs/наука/vcheni_rady/12.105.03/35dis1.pdf (дата звернення: 10.12.2018).
6. Рябушка Л. Б. Оцінка впливу міжбюджетних трансфертів на соціально-економічний розвиток регіонів. *Вісник СумДУ*. Серія "Економіка". 2013. № 3. С. 31. URL: http://r250.sudu.edu.ua/bitstream/123456789/33640/1/Riabushka_nterbudjetary%20transfers.pdf (дата звернення: 27.12.2018).

7. Про затвердження розподілу обсягу субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад у 2019 році. Розпорядження КМУ. № 280-р., 2019 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-rozpodilu-obsyagu-subvenciyi-z-derzhavnogo-byudzhetu-miscevim-byudzhetam-na-formuvannya-infrastrukturi-obyednanih-teritorialnih-gromad-u-2019-roci?fbclid=IwAR3rNEdJQNxgkLStCqcUn5KH-aPIb4y-EQKcBE7oggcMLPF7-deEI2iLB1Y> (дата звернення: 27.01.2019).

8. Індекс фінансової спроможності освітньої мережі ОТГ на 2019 рік. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/10675> (дата звернення: 29.01.2019).

References

1. Lutsiv, B. (2018), "Fin Tex in the system of financial inclusiveness", *Svit finansiv*, 4(57), available at: sf.tneu.edu.ua/index.php/sf/article/download/1074/1079 (access date: December 27, 2018).

2. Pakhnenko, O. (2017), "Analysis of approaches to the assessment of the level of financial inclusiveness". *Problemy i perspektyvy rozvytku finansovo-kredytnoi systemy Ukrainy. Zbirnyk materialiv II Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Problems and prospects of development of the financial and credit system of Ukraine. Collection of materials of the 2nd All-Ukrainian Scientific and Practical Conference], Sumy, Ukraine, pp. 170-174, available at: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/66686/1/Pakhnenko_Analiz_pidkhodiv.pdf (access date: December 7, 2018).

3. Kozhyna, A. (2018), "Inclusive Local Development Factors: Approaches to Classification", *Visnyk NADU. Series "Derzhavne upravlinnya"*, no. 4, pp. 21-30.

4. Ivanyshyn, V. and Pecheniuk, A. (2019), "Inclusiveness in the inviremonal economy". *Ahrarna nauka ta osvita v umovakh yevrointehratsii: zbirnyk naukovykh prats mizhnar. nauk.-prakt. konf. Ch. 2. Kam.-Podilskyi* [Agrarian science and education in the conditions of European integration: a collection of scientific papers intern. sci. pract. conf. Part 2, Kam.-Podilskyi], Krok, Ternopil, pp.110-113.

5. Osypenko, S. (2016), "Local budgets in the conditions of decentralization of financial resources", Thesis for the degree of Candidate's Degree, Melitopol, Ukraine, P. 126, available at: http://www.dgma.donetsk.ua/docs/nauka/vcheni_rady/12.105.03/35dis1.pdf (access date: December 10, 2018).

6. Riabushka, L.B. (2013), "Assessment of the impact of intergovernmental transfers on the socio-economic development of the regions", *Visnyk Sum DU, Serii "Ekonomika"*, no. 3, p. 31, available at: http://r250.sudu.edu.ua/bitstream/123456789/33640/1/Riabushka_nterbudgetary%20transfers.pdf (access date: December 27, 2018).

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approving the Distribution of the Subvention from the State Budget to Local Budgets for the Formation of the Infrastructure of the Unified Territorial Communities in 2019" no. 280-p., available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-rozpodilu-obsyagu-subvenciyi-z-derzhavnogo-byudzhetu-miscevim-byudzhetam-na-formuvannya-infrastrukturi-obyednanih-teritorialnih-gromad-u-2019-roci?fbclid=IwAR3rNEdJQNxgkLStCqcUn5KH-aPIb4y-EQKcBE7oggcMLPF7-deEI2iLB1Y> (access date: January 27, 2019).

8. The Financial Capacity Index of the OTG Educational Network in 2019, available at: <https://decentralization.gov.ua/news/10675> (access date: January 29, 2019).

Стаття надійшла до редакції 21.02.2019 р.

УДК 338.2, 338.4, 334
JEL Classification H71, L11, M21, R11

Панухник О.В.,
д-р екон. наук, професор,
завідувач кафедри економіки та фінансів,
Голич Н.В.,
аспірант*,
Тернопільський національний технічний
університет імені Івана Пулюя

РЕАЛІЇ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІЙНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Panukhnyk O.V.,
dr.sc.(econ.), professor,
head at the department of economics and finance,
Holych N.V.,
postgraduate student,
Ternopil Ivan Puluj National Technical University

REALITIES OF THE SMALL BUSINESS DEVELOPMENT OF TERNOPIL REGION IN CONDITIONS OF INSTITUTIONAL UNCERTAINTY

Постановка проблеми. У сучасних трансформаційних умовах економічного стану України розвиток малого бізнесу є одним із пріоритетних шляхів регіональної політики як окремих регіонів, так і держави в цілому. Процеси становлення малого бізнесу в Україні розпочалися з початком незалежності, проте реальних зрушень й досі не помітно. Підприємства малого бізнесу – це та бізнес-структура ринкового середовища, яка здатна створювати конкурентне середовище, залучати приватний капітал та зовнішні інвестиції, вдосконалювати наявні технології виробництва, а найголовніше – забезпечувати засобами для існування, товарами і послугами велику частину населення, надавати робочі місця без будь-якого фінансування з боку держави, стимулювати активізацію інноваційної діяльності. Діяльність підприємств малого бізнесу здебільшого зорієнтована на селище чи місто, де вони розташовані і функціонують. Тому, відповідно, розвиток підприємств у певній мірі залежить саме від дієвості органів місцевого самоврядування. Формування сектору малого бізнесу на регіональному рівні повинно базуватися на врахуванні інтересів всіх суб'єктів економічної діяльності в межах регіону, а саме – територіальної громади, бізнесових структур та органів місцевого самоврядування. Адже тільки досягнення компромісу між даними суб'єктами забезпечить ефективний розвиток малого бізнесу на всіх рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження сутності малого бізнесу, його ролі в національній економіці, проблем розвитку та функціонування на місцевому рівні присвячено чимало робіт вчених, серед яких З.С. Варналій, О.В. Дикань, М.І. Стегней, О.І. Барановський, О.Є. Кузьмін, А.С. Булатов та інші [1-4].

Однак, незважаючи на чималу увагу вітчизняних науковців щодо вивчення питання розвитку суб'єктів малого бізнесу, дедалі більше виникає необхідність конкретнішого вивчення головних проблем розвитку. При нестабільних умовах ринкового середовища та інституційної невизначеності такий аналіз дасть змогу визначити основні шляхи, що в подальшому дозволить розробити комплекс заходів для забезпечення його розвитку як на державному, так і регіональному рівнях.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження стану та особливостей розвитку малого бізнесу регіону, зокрема Тернопільщини, охарактеризувати структуру бізнесу на основі статистичних даних, виявити головні проблеми та запропонувати ефективні напрями розвитку цих найменших бізнес-структур господарювання в умовах інституційної невизначеності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сектор малого бізнесу відіграє важливу роль в національній економіці, оскільки дозволяє вирішувати гострі соціальні проблеми. Саме найменші за розміром бізнес-структури виступають основою соціально-економічного розвитку та дозволяють

* Науковий керівник: Панухник О.В. – д-р екон. наук, професор

сформувані середній клас як вкрай важливу умову політичної стабільності суспільства та суттєво підвищити рівень конкурентоспроможності національної економіки.

Протягом останнього періоду, – органами влади нашої держави було прийнято чимало нормативних документів, які могли б полегшити процес розвитку малого бізнесу в Україні, однак за несприятливих умов макро- та мікросередовища це питання вкрай важко повністю здійснити, – адже існує безліч нагальних проблем, які потребують вирішення на різних рівнях державного управління.

Як свідчить світова практика, розвиток малого бізнесу в країні не може відбуватися за умов інституційної невизначеності. При цьому, інституційне середовище має вирішальне значення для вибору цілей, ідей, шляхів, етапів, моделей та механізмів перетворень.

Сьогодні економіка нашої держави не створює позитивні умови на ринку господарювання для формування бізнес-середовища внаслідок подій останнього часу. На це вказують слабка економічна та підприємницька активність, недосконале законодавство, постійне збільшення державного боргу та неефективні заходи, які вживаються Національним банком України, зростання споживчих цін, міграція трудових ресурсів, безробіття, зниження життєвого рівня населення, знецінення національної валюти. Несталість гривні є ознакою мінливості інституційного середовища, що своєю чергою означає його невизначеність.

В Україні підприємства малого бізнесу поки що не відіграють суттєвої ролі в забезпеченні економічного зростання, на відміну від європейських країн. Їх внесок у валовий внутрішній продукт становить лише близько 18,0% [5]. Зарубіжний досвід нам лише вказує на те, що у секторі малого бізнесу здійснюється чимала кількість інноваційних процесів, які, в свою чергу, сприяють науково-технічному прогресу та формуванню середнього класу в суспільстві.

Підприємства малого бізнесу здатні вирішувати питання не тільки економічного характеру, але й соціального. Вони сприяють формуванню конкурентного ринкового середовища, забезпечують економічне зростання, створюють нові робочі місця, деякою мірою послаблюють монополізацію, підвищують рівень доходів та зайнятості населення, здійснюють наповнення місцевих бюджетів та інше.

Розвиток сектору малого бізнесу як держави, так і регіонів, усвідомлення їхньої значимості, конкурентних переваг і проблем має стати основою регіональної політики нашої країни. Для кращого ознайомлення із діяльністю підприємств малого бізнесу, ми більш детально проаналізуємо ситуацію, яка склалася на ринку малого бізнесу в Тернопільській області.

Показники, які характеризують тенденції розвитку малого бізнесу Тернопільщини наведені в таблиці 1 [5; 6]. Ці дані представлені без врахування результатів діяльності банків, бюджетних установ та окупованих територій.

Таблиця 1

Динаміка основних показників розвитку малого бізнесу в Тернопільському регіоні (2013-2017 рр.)

№ з/п	Показник	Значення за роками				
		2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7
1.	Кількість					
-	кількість малих підприємств, одиниць	4909	4871	4856	4017	4481
-	у % до загальної кількості підприємств регіону, %	93,8	94,4	95,3	94,6	95,1
-	кількість підприємств на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць	-	-	-	-	43
2.	Реалізація продукції					
-	обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млн. грн.	6484,6	8061,3	11241,1	15416,7	19112,1
-	у % до загального обсягу реалізації регіону, %	13,0	13,2	15,0	33,3	32,0
3.	Зайнятість					
-	кількість зайнятих працівників, тис. осіб	30,0	29,4	27,5	27,5	27,6
-	у % до загальної кількості зайнятих працівників регіону, %	36,3	36,4	36,9	38,6	38,2
-	кількість найманих працівників, тис. осіб	28,0	27,3	25,4	25,9	26,0

продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
-	у % до загальної кількості найманих працівників регіону, %	34,7	34,7	35,2	37,3	36,8
-	витрати на оплату праці, млн. грн.	-	-	631,9	814,1	1208,7
-	у % до загальних витрат на оплату праці регіону, %	-	-	24,1	27,3	27,9
-	витрати на персонал праці, млн. грн.	695,1	741,6	862,4	999,5	1479,6
-	у % до загальних витрат на персонал праці регіону, %	24,7	24,5	24,8	27,6	28,1
4.	Фінанси					
-	фінансові результати до оподаткування, млн. грн.	-77,7	-1473,6	-861,7	-612,5	-5534,4
-	відсоток малих підприємств, які отримали прибуток, %	69,7	72,1	77,9	76,6	76,7

Джерело: складено авторами за матеріалами [5; 6]

Аналізуючи дані, які наведені в таблиці 1, можна зробити висновок, що, починаючи із 2013 року, у регіоні щорічно, включно до 2016 року спостерігалось значне зниження кількості підприємств малого бізнесу, лише у 2017 році ситуація стабілізувалася та кількість підприємств збільшилася на 464 одиниці, що у відсотковому значенні становить 0,5%, порівняно із попереднім роком.

У 2017 році сектор малого бізнесу демонструє покращення лише окремих показників діяльності. Передусім це є збільшення обсягів реалізованої продукції, що підкреслює його роль в економічному розвитку регіону, особливо зважаючи на погіршення загальноекономічних показників. У 2017 році реальний обсяг реалізованої продукції підприємств малого бізнесу Тернопільщини зріс на 3695,4 млн грн, порівнюючи із попереднім роком.

На рисунку 1 зображено динаміку обсягу реалізації промислової продукції по області.

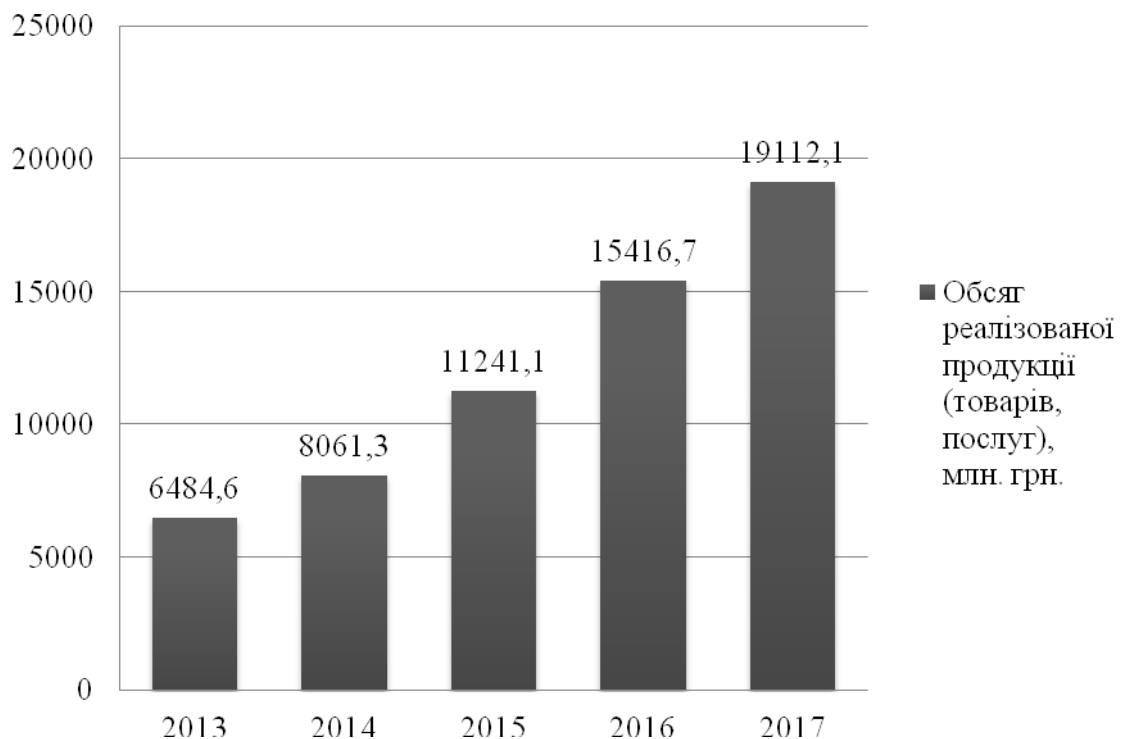

Рис. 1. Динаміка обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг)

Джерело: розробка авторів за матеріалами [5; 6]

Згідно з результатами дослідження «Щорічної оцінки ділового клімату в Україні» (ABCA, *Annual Business Climate Assessment*), яке проводиться відповідно до Програми Агентства США з

міжнародного розвитку (USAID) «Лідерство в економічному врядуванні», ринок більшості підприємств малого бізнесу Тернопільщини (до 60%) залишається обмеженим власним регіоном [7].

Щодо оцінки зайнятості населення на підприємствах малого бізнесу, то за підсумками 2017 року, на підприємствах даного сектору бізнесу Тернопільської області було зайнято 27,6 тис. осіб, що на 0,1 тис. осіб більше ніж у 2016 році. Однак, варто звернути увагу, що темпи зменшення зайнятості працівників у малому бізнесі були значно меншими порівняно з падінням кількості підприємств малого бізнесу. Можна лише припустити те, що працівники, які вивільнилися через закриття одних підприємств, змогли одразу перевлаштуватися на інші, що й зумовило не таке різке падіння зайнятості в даному секторі бізнесу.

Інформацію про наявність проблем в секторі малого бізнесу, також можна отримати проаналізувавши фінансовий результат до оподаткування, значення якого у 2017 році є вкрай негативним (-5534,4 млн грн). Неотримання прибутку, тобто збиткова діяльність провокує необхідність пошуку інших джерел фінансування чи зумовлює припинення діяльності власне самого підприємства.

Суб'єкти малого бізнесу Тернопільської області відіграють надзвичайно важливу роль у забезпеченні економічного розвитку регіону.

Протягом останніх років, на даний процес розвитку малого бізнесу, впливали різні фактори – як політичні, так і економічні процеси. Тому, узагальнивши проведений аналіз вищезазначеної статистичної інформації, можна дійти висновку про наявність проблем в даному секторі бізнесу регіону.

Найголовнішими бар'єрами для ефективного розвитку підприємств малого бізнесу є брак попиту, висока конкуренція, нестабільна політична ситуація в країні, високі ставки податків, інфляційні процеси, нечіткість законодавства та корупція згідно проведених досліджень ABCA [8; 9]. Вже зараз, для усунення проблемних ситуацій та досягнення стабільного зростання якості життя населення області та держави, існує багато дієвих програм, ініційованих міжнародними організаціями щодо підтримки малого та середнього бізнесу в Україні.

Серед них є дві програми загальнонаціонального масштабу, які підтримуються Міністерством економічного розвитку та торгівлі України:

1. Програма Європейського союзу щодо підтримки малого та середнього бізнесу (COSME) Competiveness of Small and Medium Enterprises. Дана програма – це набір тематичних проектів та програм на період з 2014 по 2020 роки із загальним бюджетом 2,3 млрд євро. Метою програми є полегшення виходу на зовнішні ринки, покращення умов для підвищення конкурентоспроможності та формування культури ведення бізнесу [10].

2. Проект UNLIMIT UKRAINE, який ініціювала Європейська Бізнес Асоціація з метою надання поштовху молодому українському бізнесу до зростання та розвитку [11].

Ефективні європейські інструменти, які довели свою ефективність можуть і повинні бути використані в українському середовищі. Однак для цього необхідні докорінні зміни як у сфері державного управління, так і на рівні свідомості кожного громадянина, а особливо молоді.

Таким чином, з метою ефективного функціонування малого бізнесу як одного із дієвих факторів зниження регіональних диспропорцій в Україні та забезпечення якісного економічного зростання в регіоні та державі необхідно:

- вдосконалити законодавчі та нормативно-правові акти в галузі формування сприятливого підприємницького клімату;
- удосконалити механізми оподаткування, кредитування та страхування малого бізнесу;
- забезпечити розвиток партнерства та діалогу із органами державної влади;
- проводити маркетингові дослідження;
- покращити ефективність використання бізнес-інкубаторів, технопарків та ін.;
- забезпечити формування сприятливого інвестиційного клімату;
- сприяти усуненню перешкод на шляху розвитку сектору малого бізнесу.

Сьогодні саме з малим бізнесом держава пов'язує надію на швидкі, а саме, позитивні структурні зміни в економіці, вихід з економічної кризи та створення умов для впровадження ринкових реформ. В умовах інституційної невизначеності успіху досягають ті бізнес-структури, керівництво яких оперативніше за інших зможе оцінити поточний стан справ, розробити свою стратегію змін та побороти усталені стереотипи.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи, слід зазначити, що на сьогоднішній день питання розвитку малого бізнесу в Україні розвивається вкрай повільно. На жаль, органи державної влади створюють недостатні умови для найменшого сектору бізнесу, вважаючи, що тільки великі підприємства здатні випускати якісний товар і конкурувати на міжнародному ринку. Сектор малого бізнесу міг би скласти неабияку конкуренцію для великого монополізованого бізнесу, варто лише впровадити ефективну державну політику щодо регулювання діяльності та створити сприятливі умови економічного середовища для функціонування найбільш динамічних суб'єктів господарювання.

Література

1. Дикань О. В. Розвиток малого бізнесу в Україні: проблеми та шляхи забезпечення. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. № 57. С. 58-66.
2. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики. 4-те вид. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2008. 302 с.
3. Варналій З. С. Державна політика підтримки малого підприємництва. Київ: НІСД, 1996. 130 с.
4. Комісаренко Д. А. Способи розвитку підприємств малого бізнесу. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2004. № 4 (74). С. 130-137.
5. Економічна статистика. Діяльність підприємств // Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.01.2019).
6. Головне управління статистики у Тернопільській області. URL: <http://www.te.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 12.01.2019).
7. Стратегія розвитку малого та середнього підприємництва Тернопільської області на 2016-2020 роки. Рішення обласної ради від 22 вересня 2016 року. URL: <http://www.ier.com.ua/files//Projects/2015/LEV/Strategyternopil2016-2020.pdf> (дата звернення: 28.01.2019).
8. Регіональний профіль МСП Тернопільської області (2016/17 роки): Програма USAID «Лідерство в економічному врядуванні». 2017. Вип. 2. URL: http://lev.org.ua/articles/ABCA2016_Ternopil.html (дата звернення: 04.01.2019).
9. Квартальний моніторинг перешкод у розвитку МСП: інформаційний бюлетень USAID, 2018. № 9. URL: http://www.ier.com.ua/ua/sme_development/Newsletters_LEV?pid=5965 (дата звернення: 01.01.2019).
10. Програма (COSME) Competiveness of Small and Medium Enterprises на 2014-2020 роки. URL: <http://cosme.me.gov.ua/> (дата звернення: 25.01.2019).
11. Проект Unlimit Ukraine by the European Business Association. URL: <http://unlimitukraine.com.ua/> (дата звернення: 19.01.2019).

References

1. Dykan, O.V. (2017), "Development of small business in Ukraine: problems and ways of security", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 57, pp. 58-66.
2. Varnalii, Z.S. (2008), *Male pidpryjemnytsvo: osnovy teorii i praktyky* [Small entrepreneurship: the basics of theory and practice], Т – «Znannia», KOU, Kyiv, Ukraine, 302 p.
3. Varnalii, Z.S. (1996), *Derzhavna polityka pidtrymky maloho pidpryemnytstva* [State policy for supporting small business], NISS, Kyiv, Ukraine, 130 p.
4. Komisarenko D. A. (2004), *Sposoby rozvytku pidpryemstv maloho biznesu*, *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia*, no. 4 (74), pp. 130-137.
5. The Official site of the State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://ukrstat.gov.ua/> (access date January 15, 2019).
6. Main Department of Statistics in Ternopil region, available at: <http://te.ukrstat.gov.ua/> (access date January 12, 2019).
7. Regional Council (2016), The decision of the regional council "Strategy for the development of small and medium enterprises in Ternopil region for 2016-2020 years", available at: www.ier.com.ua/files//Projects/2015/LEV/Strategyternopil2016-2020.pdf (access date January 28, 2019).
8. USAID (2017), "Regional profile of SMEs of Ternopil region (2016/17 years)", available at: http://lev.org.ua/articles/ABCA2016_Ternopil.html (access date January 04, 2019).
9. USAID (2018), "Quarterly Monitoring of Obstacles in the Development of SMEs: Newsletter", available at: http://www.ier.com.ua/ua/sme_development/Newsletters_LEV?pid=5965 (access date January 01, 2019).
10. Program (COSME) "Competiveness of Small and Medium Enterprises for 2014-2020 years", available at: <http://cosme.me.gov.ua/> (access date January 25, 2019).
11. Project "Unlimit Ukraine by the European Business Association", available at: <http://unlimitukraine.com.ua/> (access date January 19, 2019).

Стаття надійшла до редакції 08.02.2019 р.

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 330.45
JEL Classificatio Q 40

Дзядикевич Ю.В.,
*д-р техн. наук, професор, професор
кафедри менеджменту біоресурсів
і природокористування,*
Любезна І.В.,
канд. екон. наук, доцент,
Градовий В.В.,
*аспірант кафедри менеджменту біоресурсів
і природокористування,
Тернопільський національний
економічний університет*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД У СФЕРІ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ

Dziadykevych Yu.V.,
*dr.sc.(techn.), professor, professor at the department
of bioresources and environmental management,*
Liubezna I.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.,
Hradovyi V.V.,
*postgraduate student at the department of
bioresources and environmental management,
Ternopil National Economic University*

FOREIGN EXPERIENCE IN ENERGY SAVING

Постановка проблеми. Проблема використання паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) вимагає впровадження державної політики у сферу управління процесами енергозбереження та енергоефективності щодо застосування різних видів джерел енергії і формування нових поглядів у суспільстві їх економії. Відповідно до завдань Енергетичної Стратегії Україна повинна знизити до 2030 року енергомісткість національного продукту до середньосвітового рівня (0,4 т у.п. / 1000\$ США) [1]. Ефективна політика енергозбереження може бути реалізована на основі концепції сталого розвитку та застосування світового досвіду розвинених країн, який передбачає соціальну відповідальність всіх учасників процесу управління: держави, місцевих органів влади, громадського сектору та населення. Досягнення високого рівня енергоефективності можливе лише у тому випадку, коли держава запропонує підприємствам диверсифіковану систему стимулів і обмежень у сфері енергоспоживання. Досвід країн ЄС свідчить про те, що імплементація політики сталого розвитку в сфері енергоефективності та енергозбереження неможлива без узгоджених дій органів законодавчої та виконавчої влади, громадських організацій, активістів, галузевих експертів і засобів масової інформації [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспектам енергозбереження та ефективного розвитку економіки присвячені праці вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема: В.М. Гейця, С.Ф. Єрмілова, В.В. Григоровського, В.Е. Ліра, Ю.П. Яценка [1], О.В. Климчука [2], І.М. Сотник [3],

М.П. Ковалко [4], В.А. Жовтянського, М.М. Кулика і Б.С. Стогнія [5], М.В. Гнідога і О.Є. Маляренка [6]. Однак у роботах низка питань щодо управління процесами енергозбереження та енергоефективності виробничої діяльності підприємств висвітлена недостатньо і потребує подальшого вивчення у взаємозв'язку з процесами підвищення енергоефективності та енергозбереження в національній економіці.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження аспектів зарубіжного досвіду в управлінні процесами енергозбереження та енергоефективності виробничої діяльності підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політика енергоефективності є базовим фактором економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності економіки, а досягнення стійкого економічного розвитку може бути забезпечене без істотного збільшення енергоспоживання [1].

О.В. Климчук висвітлив у своїх дослідженнях основні пріоритетні напрямки світової енергетичної політики, яка має базуватись на енергозбереженні та широкому використанні поновлюваних джерел енергії [2].

І.М. Сотник, О.В. Харчишина і Є.В. Коваленко вважають, що «субсидії не зацікавляють їх отримувачів в енергозбереженні». Вони запропонували «реформувати систему субсидій для стимулювання енергоефективних змін у домогосподарствах за дотримання норм соціального захисту населення» [3]. Автори робіт [4; 5] пропонують, «використати значні кошти, які направляються на субсидювання підприємств житлово-комунального сектору, для впровадження енергозберігаючих заходів, тим самим, будуть створюватися необхідні та достатні передумови для зниження енергоємності національної економіки, зростання реальних доходів населення, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів і послуг, збільшення кількості робочих місць і поліпшення екологічної ситуації».

М. В. Гнідий і О.Є. Маляренко проаналізували п'ять груп чинників, які безпосередньо впливають на енергозбереження, а саме технологічні, структурні, економічні, правові та організаційні. Встановлено, що «на визначення теоретичного потенціалу енергозбереження впливають перші три групи чинників – технологічний, структурний та економічний відповідно до рівнів управління економікою» [6].

Підвищення енергозбереження та енергоефективності підприємств можливе шляхом застосування структурних, технологічних, технічних, менеджерських і фінансово-економічних заходів, а також впровадження інновацій, які спрямовані на розробку, створення нових енергоефективних технологій і нових організаційних форм виробництва та методів управління [7].

Енергозбереження – це організаційна, наукова, практична та інформаційна діяльність, які направлені на раціональне використання та економне витрачання первинної і перетвореної енергії, природних енергетичних ресурсів у національному господарстві, що реалізується з використанням технічних, економічних і правових методів [8]. Енергозбереження повинно сприяти раціональному використанню ПЕР кожного виробника та споживача енергії. На сьогоднішній день на багатьох підприємствах недостатньо широко розроблені методи досягнення цілей і завдань інноваційних проєктів, які направлені на реалізацію енергозберігаючих заходів. Сучасне енергозбереження охоплює раціональне використання електроенергії, пошук і розробку нових джерел енергії та впровадження новітніх технологій, які сприяють скороченню енергоємності виробничих процесів. Основними первинними енергоресурсами підприємства є електрична та теплова енергія. На шляху ефективного енерговикористання є низка бар'єрів, а саме: фінансові, управлінські, адміністративні, правові та ринкові. Енергозбереження має бути пріоритетним напрямом економічної політики підприємства. Водночас заслугоує уваги оцінка ефективності енергозбереження та її складових. Приймаючи до уваги природно-екологічні та економічні чинники, енергоефективність стає важливим критерієм функціонування енергетичного ринку. Він охоплює такі складові: енергозбереження, енергодостатність, універсальність, енергоприйнятність, безперебійність, безпечність і стійкість [9]. Висока енергоємність продукції зумовлена марнотратним споживанням ПЕР у результаті відставання української промисловості від рівня країн ЄС і високим ступенем зношення основних засобів (70%). Стратегічними напрямками енергоефективної політики України повинні бути: збільшення обсягів власного видобутку нафти і газу на основі нових технологій; модернізація транспортної інфраструктури; диверсифікація енергоносіїв; зменшення частки енергоємних виробництв і формування світогляду економії енергоресурсів у суспільстві. Значну увагу необхідно приділити відновлюваній енергетиці. Це дозволить демонополізувати ключові сегменти енергоринку та забезпечити його прозорість і прогнозованість, що сприятиме раціональному використанню енергоресурсів.

Досвід промислово розвинених країн свідчить про те, що стимули та заохочення суб'єктів господарювання сприяють впровадженню на підприємствах енергозберігаючих технологій [10]. Держава проводить заходи, щоб зацікавити підприємства економити паливно-енергетичні ресурси. Відповідно до Указу Президента України був створений урядовий орган «Держенергоефективність», основними завданнями якого є:

- реалізація державної політики у сфері ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів, енергозбереження, відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива;
- збільшення частки відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива в енергетичному балансі України [11].

Енергетичний сектор країни потребує законодавчого розвитку та систематизації. Підвищення енергоефективності на підприємстві є неможливим без системи енергетичного менеджменту та фахівців у сфері енергозбереження. Енергетичний менеджмент – це управлінська і технічна діяльність персоналу об'єкту господарювання, що направлена на раціональне використання енергії, із врахуванням соціальних, технічних, економічних і екологічних аспектів. Основною метою енергоменеджменту є забезпечення ефективних шляхів реалізації енергозберігаючої стратегії суб'єкта господарювання [8]. Забезпечення підприємства енергетичними ресурсами є частиною його фінансово-економічної безпеки. В зв'язку з тим, енергоменеджмент повинен охоплювати такі складові:

- систему аналізу та обліку споживання енергоресурсів;
- слідкування за процесом споживання енергії та оперативне проведення стратегічного планування;
- реалізацію політики енергоефективності та енергозбереження на підприємстві;
- сучасну науково-технічну інформацію в сфері діяльності підприємства, а також його конкурентних фірмах [12].

Одним із важливих чинників, який впливає на темпи зростання економіки України, є низький рівень забезпечення її енергоресурсами власного видобутку. Вони покривають потреби в нафті лише на 10–12%, природного газу – на 20–25%, а кам'яного вугілля – на 85–90% [13]. З огляду на те, єдиним напрямом для України, який буде сприяти зменшенню обсягів споживання енергоресурсів, є реалізація концепції розвитку національної економіки на основі впровадження ефективної політики енергозбереження в усіх галузях національного господарства. Суттєвий вплив на енергозбереження мають зовнішні чинники, зокрема: нормативно-правова база, стабільність ринку енергоресурсів, заходи стимулювання з боку держави, відсутність матеріальної зацікавленості виробників у впровадженні енергоощадних технологій та економії енергетичних ресурсів.

У країнах ЄС, Канади та США наприкінці ХХ століття була проведена активна державна політика щодо енергозбереження, що дозволило їм зекономити більше 40% паливно-енергетичних ресурсів [14]. Міністерством енергетики США у 1992 році був розроблений комплексний документ Energy Act, який висвітлює основні проблеми енергозбереження та шляхи їх вирішення [15]. У розвинених країнах світу основним елементом ефективного механізму управління енергозбереженням є адміністративне управління. Воно охоплює: маркування, сертифікацію, стандартизацію, нормування, заборону на застосування певної техніки та технологій. З метою досягнення мети енергозбереження в провідних країнах світу успішно застосовують низку економічних інструментів, а саме:

- диференціювання податкового навантаження;
- бюджетне та позабюджетне фінансування заходів із енергозбереження;
- пільгове кредитування;
- державні закупівлі;
- диференціювання тарифів і цін на енергоресурси та енергоефективну продукцію;
- фінансові інструменти та передача прав власності [15].

У Великій Британії найбільш ефективною програмою з енергозбереження в промисловості є Energy Savings Opportunity Scheme [16]. Вона впроваджується завдяки підтримці державного департаменту енергетики та кліматичних змін Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Ця програма передбачає надання консультацій керівникам підприємств щодо прийняття ефективних управлінських рішень із енергозбереження і термін дії її закінчується в 2030 році. Щорічно до цієї програми приєднуються 4400–6600 промислових підприємств.

Державний департамент енергетики США успішно реалізує комплекс програм, які охоплюють проведення енергетичного аудиту, спеціальне навчання енергоменеджерів промислових підприємств і застосування економічних механізмів стимулювання щодо дотримання стандартів ISO. Впровадження цих заходів на великому підприємстві дає можливість зекономити 1,2 млн дол. США [17]. У провідних країнах світу ефективність менеджменту з енергозбереження досягається шляхом використання циклу Шухарта–Демінга, який дозволяє динамічно удосконалювати систему управління енергозбереження [15]. Використовуючи досвід країн ЄС і передових країн світу у сфері ефективного використання енергетичних ресурсів, можна суттєво зменшити енергоємність продукції.

У промислово-розвинених країнах світу спостерігається зростання енергетичного сектора в структурі національної економіки, оскільки постійний ріст цін на нафту та природний газ призводить до енергетичної залежності від країн-експортерів. Зокрема, Німеччина цю проблему вирішує

шляхом енергозбереження та застосування змішаної системи енергозабезпечення. Необхідно зазначити, що впровадження альтернативних видів енергії у виробництво фінансується державою [18]. Енергетична Стратегія Німеччини, яка розроблена до 2050 року, передбачає повну відмову від використання атомної енергії шляхом поступової зупинки найстаріших АЕС. Енергетичною Стратегією країни визначено, що відновлювані джерела енергії є основною складовою структури енергопостачання до 2050 року. Впровадження відновлюваних джерел енергії у виробництво постійно зростає. Наприклад, частка відновлюваних джерел енергії у споживанні електроенергії в Німеччині в 2010 році становила 20%, а в 2030 році досягне 50%. Передбачають, що в 2050 році цей показник зросте до 80%. Водночас будуть розроблені законодавчі механізми стимулювання розвитку відновлюваних джерел енергії та підвищення енергоефективності [19].

Однією з найощадливіших країн ЄС є Австрія. Її промисловість дає приблизно 24% валового національного продукту, при цьому споживає майже 30% електроенергії. Необхідно зазначити, що промисловість країни складається в основному із середніх і малих підприємств, які мають державну підтримку. Держава через спеціальний банк виділяє федеральні субсидії для фінансування комунальних екологічних інвестицій та консалтингових проектів. Виділені кошти розподіляються підприємствам на охорону довкілля та енергозбереження (25%), на устаткування для ТЕЦ до 20% та на утеплення старих будинків від 25% до 30% [20].

У розвинених країнах застосовують різні підходи щодо управління коштами підприємств енергетичного сектору. Зокрема, в Швеції уряд стимулює використання відновлюваних джерел енергії шляхом звільнення підприємств від енергетичного податку терміном на 5 років, надання субсидій для утеплення старих будинків і спрощення одержання дозволів на будівництво вітрових електростанцій. Водночас держава використовує і адміністративні методи управління. Вона застосовує податки, дотації, субсидії, торгує квотами та електричними сертифікатами. Шведська енергетика за допомогою теплових насосів потужністю до 40 кВт забезпечує централізоване опалення й охолодження багатоквартирних будинків. Сировиною є потенціал Землі та води. Теплові насоси енергоефективні й не забруднюють довкілля. У Швеції експлуатуються більше 500 тис. теплових насосів [18]. Необхідно зазначити, що в 2015 році уряд Швеції прийняв постанову про те, що країна повинна відмовитися від викопних видів палива. Для цього державою були виділені значні кошти, а саме: для впровадження сонячної енергетики на період 2017–2019 рр. було виділено 390 млн крон на рік; для дослідження енергозберігаючих технологій передбачено 50 млн крон і 10 млн крон на «розумні мережі». Значні кошти заплановані також на модернізацію житлових будівель і підвищення їх енергоефективності (1 млрд крон). З метою розвитку «зеленого» транспорту були виділені кошти на субсидії та інвестиції [19].

Починаючи з 80-х років минулого століття, найважливішим напрямом у політиці уряду США був енергетичний. Великим компаніям були надані пільгові умови і тарифні вилучення при транспортуванні нафти. Уряд звільнив нафтові компанії від тимчасово діючого податку на надприбутки. З метою заохочення впровадження заходів економії енергії в промисловості державою були виділені інвестиційні субсидії, прями або непрямі відсоткові надбавки, амортизаційні знижки та ін. Ефект від реалізації заходів щодо економії енергії в промисловості склав 10–15%, на транспорті 10–20%, а в житлово-побутовому та торговельному секторах – 40–50% [20]. Необхідно зазначити, що в 2014 році Президент США запропонував «Всеосяжну Енергетичну Стратегію», яка передбачає розвиток відновлюваних джерел енергії. Планується в три рази збільшити обсяги виробництва електроенергії з відновлюваних джерел енергії. Викиди парникових газів на електростанціях США в 2030 році зменшаться на 32%. З 1992 року в США діє програма Energy Star, яка розроблена Агентством охорони довкілля та Міністерством енергетики. У штаті Коннектикут успішно діє програма, яка підтримує енергоефективний бізнес. Власникам бізнесу, які підвищують енергоефективність свого підприємства, енергозбутові компанії надають суттєву знижку, а також безвідсотковий кредит для впровадження нових енергоощадних технологій [21]. Енергетична політика США здійснюється відповідно до законів про енергетику (2005–2007 рр.), у яких передбачено надання податкових пільг і гарантій за кредитами для виробництва енергії різних видів, проведення робіт із енергозбереження в своїх будинках, а також для впровадження інноваційних технологій, які забезпечують зменшення викидів парникових газів, розвиток біопалива та відновлюваних джерел енергії [22]. Одним із важливих завдань, яке розв'язує Міністерство енергетики США, є реалізація національної енергетичної політики та вирішення низки невідкладних енергетичних проблем, а саме: вплив високих цін на енергоносії, захист довкілля, збільшення внутрішніх поставок енергоносіїв, підвищення енергозбереження й енергоефективності, збільшення обсягів використання відновлюваних і альтернативних джерел енергії, розвиток енергетичної інфраструктури та забезпечення енергетичної безпеки [23]. На сьогоднішній день США інтенсивно розвивають альтернативні джерела енергії, оскільки їх впровадження дає можливість зекономити викопні енергоресурси. Найбільшим виробником відновлюваної енергії в США є альтернативні гідроелектростанції [24]. За обсягами вироблення гідроелектроенергії країна займає четверте місце в світі після Китаю, Канади та Бразилії. Лідерами у вітроенергетиці є штати Техас, Айова та

Каліфорнія. В пустелі Мохаве розташовані найбільші в світі сонячні батареї, а в Північній Каліфорнії реалізовано найбільше виробництво геотермальної енергії, внаслідок чого США є світовим лідером у використанні альтернативних джерел енергії [25].

У Сполучених Штатах успішно працюють над впровадженням у виробництво альтернативного палива з біомаси, оскільки рідке паливо є важливою складовою енергобалансу багатьох розвинених країн, які не мають у достатній кількості власних енергоресурсів. Застосування рідких палив із біомаси не лише підвищує енергетичну безпеку країни, але і покращує екологічну ситуацію. Найбільш поширеними на світовому енергоринку є біодизель і біоетанол, які одержують із жирів рослинного та тваринного походження [25]. Вони сприяють зниженню витрат США на іноземну нафту та підвищенню енергетичної безпеки [26]. Наприклад, промислове виробництво біоетанолу тільки в 2005 році забезпечило країні 3,5 млрд доларів податкових надходжень до місцевих, регіональних і федеральних бюджетів [26]. Необхідно зазначити, що в США велика увага приділяється ефективному використанню енергії. Застосовуються енергоефективні технології, які забезпечуються фінансовими стимулами та податковими пільгами. Зокрема, до 2016 року були продовжені 30% податкові пільги компаніям, які виробляють устаткування для фотоелектричних і термальних електростанцій, а також вводять у дію нові повітряні турбіни невеликої потужності [27].

Міжнародне енергетичне агентство зробило висновок, що уряд США в енергетичній політиці повинен прикладати зусилля до зменшення залежності від викопних видів палива та парникових газів, більш швидкого впровадження проектів технологій чистої енергії, а також проводити більш тісну координацію в енергетичній політиці між Конгресом, адміністрацією й урядом і між виконавчою та законодавчою гілками влади [28].

У країнах ЄС для фінансування енергоефективних заходів застосовують два підходи. При першому підході співвласники багатоквартирних будинків самостійно приймають рішення модернізувати своє житло з метою економії тепла та ресурсів. Для цього використовують різні механізми, зокрема державне фінансування та банківські кредити. Такий підхід застосовується в Чехії, Словаччині, Угорщині, Польщі та Естонії. Другий підхід передбачає проведення енергетичної модернізації за допомогою ЖКГ або муніципальних інститутів. Наприклад, в Болгарії заходи з енергоефективності оплачуються з держбюджету, а громадяни Литви їх оплачують із своїх податків. З огляду на те, що Німеччина є енергозалежною державою, то енергетична модернізація є важливим напрямом стратегії уряду. До 2030 року в країні буде знижено енергоспоживання від викопних джерел енергії до нуля, внаслідок застосування відновлюваних джерел енергії (сонячна та вітрова енергетика, теплові насоси) і енергозберігаючих технологій у будівництві. Житлове господарство Німеччини проведе комплексну санацію будівель (заміна покриття даху, ізоляція фасаду, покриття підвалу, удосконалення вентиляції, заміна опалювальної системи, вікон і дверей) [29]. Аналіз енергоефективності зарубіжних країн свідчить про те, що для використання ефективної моделі енергозаощадження можна застосовувати різні методи. Основною метою таких заходів має бути мотивація фінансової незалежності та енергоощадливості природних ресурсів. Можна запропонувати такі підходи щодо енергозбереження та реформування енергетичної галузі країни:

1. Використання відновлюваних і альтернативних джерел енергії (переробка сміття, газифікація та спалювання біомаси);
2. Удосконалення енергетичних законодавчих актів;
3. Проведення заходів із охорони довкілля і енергоощадливості у виробничому та побутовому секторах (надання пільг, кредитів, субсидій, звільнення від енергетичного податку);
4. Формування ринку для розвитку енергетики;
5. Проведення енергоаудиту галузей, які використовують енергію для виробництва продукції, та надання практичних рекомендацій щодо енергозбереження.

Головною метою енергонезалежності є енергозбереження та заохочення до використання нових видів джерел енергії у всіх галузях економіки країни. Ефективним напрямом підвищення енергонезалежності є використання відновлюваних джерел енергії, зокрема сонячної енергії шляхом перетворення сонячного світла в електричну енергію за допомогою сонячних батарей. В Україні кліматичні умови є сприятливими для використання сонячної енергії.

Ураховуючи унікальні властивості наноматеріалів і широкий діапазон можливостей нанотехнологій, то їх можна застосувати для виготовлення елементів сонячних електростанцій. Зокрема, підтримуємо пропозицію Дяденчук А.Ф. та Кідалова В.В. [30], які показали можливість використання наноматеріалів для формування фотоелектричних перетворювачів. О. П. Ткач у своїй роботі [31] запропонував на пластмасовій основі формувати металеві наноантени, оскільки вони поглинають сонячну енергію в інфрачервоній частині спектра та сприймають до 80% енергії сонячного світла. Водночас існуючі кремнієві сонячні батареї поглинають лише 20% світла. О. П. Ткач переконливо доказав [31], що для конструювання зарядних пристроїв перспективним є застосування нановолокон кремнію, у яких замість вуглецю містяться іони літію. Це дозволяє збільшити ємність акумуляторів і значно розширити діапазон їх використання, оскільки іонна

провідність твердого електроліту зростає на декілька порядків. Отже, використовуючи нанокompозити та нанотехнологію, можна виготовляти мініатюрні гнучкі сонячні батареї, що значно підвищить їх ресурс роботи та ККД сонячних електростанцій, які найбільш ефективні в районах із високим рівнем сонячної радіації та малою хмарністю. Їх ККД може досягати 20%, а потужність 100 МВт. Сонячні електростанції (СЕС) умовно ділять на два класи – автономні та об'єднані з промисловою електромережею. Підвищення рентабельності автономних СЕС залежить від ефективності накопичувача енергії. У передових країнах світу шукають способи підвищення техніко-економічних показників накопичувачів енергії. Одним із напрямів підвищення ефективності використання сонячної енергії є об'єднання з промисловою електромережею. В сонячну погоду виробляється достатньо електроенергії для задоволення потреб споживачів, а у випадку відсутності енергії від Сонця, електрична енергія подається від традиційних джерел. Необхідно зазначити, що надлишок електроенергії, який надходить у промислову мережу, не може компенсувати пікових навантажень у мережі. В зв'язку з тим, у розвинених країнах світу активно ведуться роботи щодо розробки концепції «розумної» енергетики – Smart Grid [32]. З метою вирішення проблеми пікових навантажень у промисловій електромережі ефективним є об'єднання автономних сонячних електростанцій (ОАСЕС) із промисловою мережею, оскільки надлишок енергії, яку виробляє автономна сонячна електростанція у денний час доби, надходить у мережу і тим самим покриває пікові навантаження в ній. Водночас у нічний час станція отримує енергію від мережі за дешевим тарифом для зарядження акумуляторів і тим самим забезпечується навантаження традиційних електростанцій у нічні години. Влітку надходження електроенергії є великим, то доцільно перевести об'єднану акумуляуючу сонячну енергетичну систему на «автономний» режим роботи. Позитивним є те, що користувач не платить за енергію, яку отримує від мережі, оскільки йому достатньо електроенергії, одержаної від сонячної батареї. Приймаючи до уваги те, що об'єднана акумуляуюча сонячна енергетична система забезпечує регулярне подавання електроенергії від мережі, то це дає можливість зменшити ємність акумуляторних батарей і тим самим зменшити вартість об'єднаної акумуляуючої сонячної енергетичної системи. Це забезпечує її більшу конкурентоспроможність порівняно з об'єднаною паралельно-синхронною сонячною енергетичною системою. До переваг об'єднаної акумуляуючої сонячної енергетичної системи можна віднести: введення в дію нормативно-технічної бази, що забезпечує їх широке впровадження у практику; вирішення законодавчо питання багатотарифної оплати за електроенергію; поліпшення техніко-економічних характеристики об'єднаної акумуляуючої сонячної енергетичної системи та заохочування інвесторів вкладати кошти у високі технології. Масове впровадження ОАСЕС у практику підвищує завантаження традиційних електростанцій у нічний час, знижує пікові навантаження в електромережах, не потребує будівництва нових гідроакумуляуючих електростанцій, сприяє впровадженню відновлюваних джерел енергії у виробничі процеси та побут [32]. Необхідно зазначити, що концепція «розумної» енергетики повинна враховувати особливості електроенергетичного комплексу України.

Висновки з проведеного дослідження. Для фінансування енергоефективних заходів у країнах ЄС застосовують два підходи. При першому підході співвласники багатоквартирних будинків самостійно приймають рішення щодо модернізації свого житла. Другий підхід передбачає проведено енергетичної модернізації за допомогою ЖКГ або муніципальних інститутів.

Перспективним напрямом енергозбереження є застосування сонячної енергетики як у промисловості, так і в побуті. В сонячну погоду виробляється достатньо електроенергії для задоволення потреб споживачів, а у випадку відсутності енергії від Сонця, електрична енергія подається від традиційних джерел. З метою вирішення проблеми пікових навантажень у промисловій електромережі ефективним є об'єднання автономних сонячних електростанцій із промисловою мережею, оскільки надлишок енергії, яку виробляє автономна сонячна електростанція у денний час доби, надходить у мережу і тим самим покриває пікові навантаження в ній. Водночас у нічний час станція отримує енергію від мережі за дешевим тарифом для зарядження акумуляторів і тим самим забезпечується навантаження традиційних електростанцій у нічні години.

Література

1. Єрмілов С. Ф. Енергоефективність як ресурс інноваційного розвитку: Національна доповідь про стан та перспективи реалізації державної політики енергоефективності у 2008 р. Київ: НАЕР, 2009. 93 с.
2. Климчук О. В. Пріоритети розвитку енергетичної політики в світі та Україні. *Збірник наукових праць ВНАУ*. Серія: Економічні науки, № 1 (56). 2012. С. 123–128.
3. Сотник І. М., Харчишина О. В., Коваленко Є. В. Реформування системи субсидій населенню в контексті сталого енергоефективного розвитку України *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 1. С. 243–252.

4. Ковалко М. П., Денисюк С. П. Енергозбереження – пріоритетний напрям державної політики України. Київ: Знання, 1998. 506 с.
5. Стратегія енергозбереження в Україні: монографія в 2-х т. / За ред. В. А. Жовтянського, М. М. Кулика, Б. С. Стогнія. Київ: Академперіодика, 2006. 600 с.
6. Гнідий М. В., Малярєнко О. Є. Методологія визначення теоретичного потенціалу енергозбереження на різних рівнях управління економікою. *Проблеми загальної енергетики*. 2007. № 15. С. 1–21.
7. Дзяди́кевич Ю., Буряк М., Зінюк М. Деякі аспекти управління процесами енергозбереження та енергоефективності виробничої діяльності підприємств. *Економічний дискурс*. 2017. Вип. 2. С. 89–96.
8. Гевко Б.Р. Організаційно-економічний механізм енергозбереження на підприємстві: автореф. дис. канд. економ. наук: 08.00.04. Тернопіль. 2016. 20 с.
9. Кулик М., Стогній Б. Стратегічні перспективи розвитку енергетики України. *Світогляд*. 2009. № 3. С. 41–45.
10. Геєць В. М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія: у 2 ч.–Ч. 1 / за ред. В.М. Гейця, А.А. Мазаракі. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. 389 с.
11. Дзяди́кевич Ю. В. Енергетична безпека України та шляхи її реалізації. *Сталий розвиток економіки*. 2014. № 2 [24]. С. 5–11.
12. Праховник А. В., Находов В. Ф., Борисенко О. В. Контроль ефективності енерговикористання – ключові проблеми управління енергозбереження. *Енергосбережение. Энергетика. Энергоаудит*. 2009. № 8. С. 41–54.
13. Зеркалов Д. В. Енергозбереження в Україні: монографія. Київ: Основа, 2012. 584 с.
14. Правове регулювання енергозбереження в Європейському Союзі та в Україні: монографія / за заг. ред. В. Г. Дідика. Київ, 2007. 165 с.
15. Овчаренко Д. М. Закордонний досвід організації ефективного менеджменту з енергозбереження промислових підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 23. С. 69–74.
16. Energy Savings Opportunity Scheme. Department of Energy and Climate Change. London: Williams Lea Group, 2014. 72 p.
17. Industrial Technologies program. Energy Saving Opportunities for Manufacturing Enterprises. U.S. Department of Energy. Washington: EERE information Center, 2011. 2 p.
18. Захаров В. С. Зарубіжний досвід та механізми фінансування розвитку енергетики. *Економіка та держава*. 2017. № 3. С. 93–96.
19. Гелету́ха Г.Г., Желєзна Т.А., Праховник А.К. Аналіз енергетичних стратегій країн ЄС та світу і ролі в них відновлюваних джерел енергії. Аналітична записка БАУ № 13. 2015. URL: <http://www.uabio.org/img/files/docs/uabio-position-paper-13-ua.pdf> (дата звернення 15.01.2019).
20. Сурменелян О. Р. Світовий досвід управління енергозбереженням *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі*. 2013. № 2. С. 96–108.
21. Досвід США із збереження енергії в будівлях. URL: <http://wt.com.ua/archive/110pit.php> (дата звернення 15.01.2019).
22. Energy Policy Act of 2005. URL: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-109publ58/html/PLAW-109publ58/htm>. (дата звернення 15.01.2019).
23. Department of Energy – AllGov. URL: [www.allgov.com/departments/department-of-enhttp://ballotpedia.org/United States House of Representatives Committee on Energy and Commerce](http://www.allgov.com/departments/department-of-enhttp://ballotpedia.org/United%20States%20House%20of%20Representatives%20Committee%20on%20Energy%20and%20Commerce). (дата звернення 15.01.2019).
24. Манжул І. Американський досвід забезпечення енергетичної безпеки. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 8. С. 37–41.
25. Енергетичний менеджмент: підручник / Ю. В. Дзяди́кевич та ін. Тернопіль: Підручники і посібники, 2014. 336 с.
26. Worldwatch Institute and Center for American Progress. American Energy: The renewable path to energy security. 2006. URL: <http://images1.americanprogress.org/il80web20037americanenergynow/AmericanEnergy.pdf>. (дата звернення 15.01.2019).
27. Дудченко О. Альтернативні джерела енергоресурсів в Українському Причорномор'ї: Аналітична записка. URL: <http://www.niss.od.ua/p/285.doc>. (дата звернення 15.01.2019).
28. Energy Policies of IEA Countries. URL: <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/us2007.pdf>. (дата звернення 15.01.2019).
29. Вигода М. Енергоефективність будівель: український провал і зарубіжний досвід. URL: <http://www.ecotherm-est.com/news/company-news/energoefektivnist-budivel-ukrayinskiy-proval-i-zarubizhniy-dosvid.html> (дата звернення 15.01.2019).

30. Дяденчук А. Ф., Кідалов В. В. Гетероструктури n-ZnO:Al/porous –CdTe/p –CdTe в якості фотоелектричних перетворювачів. *Наносистеми, наноматеріали, нанотехнології*. Зб. наук. праць Інституту металофізики НАН України, 2017. Т. 15. Вип. 3. С. 487-494.
31. Ткач О. П. Наноматеріали і нанотехнології в приладобудуванні: посібник. Суми: Сумський державний університет, 2014. 125 с.
32. Умови ефективного застосування сонячних електроенергетичних систем / Б. Є. Патон та ін. *Вісник НАН України*. 2012. № 3. С. 48–58.

References

1. Yermilov, S.F. (2009), *Enerhoefektyvnist yak resurs innovatsiinoho rozvytku: Natsionalna dopovid pro stan ta perspektvy realizatsii derzhavnoi polityky enerhoefektyvnosti u 2008 r.* [Energy efficiency as a resource for innovative development: National report on the status and prospects of realization of the state energy efficiency policy in 2008], NAER, Kyiv, Ukraine, 93 p.
2. Klymchuk, O.V. (2012), "Priorities of development of power policy in the world and to Ukraine", *Zbirnyk naukovykh prats VNAU. Seriya: Ekonomichni nauky*, no. 1 (56), pp. 123–128.
3. Sotnyk, I.M., Kharchyshyna, O.V. and Kovalenko, Ye.V. (2017), "Reforming subsidies to population system in the context of sustainable energy-efficient development of Ukraine", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 1, pp. 243–252.
4. Kovalko, M.P. and Denysiuk, S.P. (1998), *Enerhozberezhennia – priorytetnyi napriam derzhavnoi polityky Ukrainy* [Energy saving – a priority direction of the state policy of Ukraine], Znannia, Kyiv, Ukraine, 506 p.
5. Zhovtianskyi, V.A., Kulyk, M.M. and Stohnii, B.S. (eds.) (2006), *Stratehiia enerhozberezhennia v Ukraini* [Energy Saving Strategy in Ukraine], monograph in 2 volumes, Akadempriodyka, Kyiv, Ukraine, 600 p.
6. Hnidyj, M.V. and Maliarenko, O.Ye. (2007), "Methodology of definition of theoretical energy saving potential at different levels of economy management", *Problemy zahalnoi enerhetyky*, no. 15, pp. 1–21.
7. Dziadykevych Yu., Buriak M. and Ziniuk M. (2017), "Some aspects of management of processes of energy saving and energy efficiency of production activities of enterprises", *Ekonomichniy diskurs*, Iss. 2, pp. 89–96.
8. Hevko, B.R. (2016), "Organizational and economic mechanism of energy saving at the enterprise", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, Ternopil, Ukraine, 20 p.
9. Kulyk, M. and Stohnii, B. (2009), "The Strategic prospects of development of energy of Ukraine", *Svitohliad*, no. 3, pp. 41–45.
10. Heiets, V.M. and Mazarak, A.A. (2008), *Priorytety natsionalnogo ekonomichnogo rozvytku v konteksti hlobalizatsiinykh vyklykiv* [Priorities of national economic development in the context of globalization of calls], monograph in 2 part - part 1, Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine, 389 p.
11. Dziadykevych, Yu.V. (2014), "Energy security of Ukraine and ways of its realization", *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 2 [24], pp. 5–11.
12. Prakhovnyk, A.V., Nakhodov, V.F. and Borysenko, O.V. (2009), "Control of efficiency of energy use – key management problems of energy saving", *Energoberezhniye. Energetika. Energoaudit*, no. 8, pp. 41–54.
13. Zerkalov, D.V. (2012), *Enerhozberezhennia v Ukraini* [Energy saving in Ukraine], monograph, Osnova, Kyiv, Ukraine, 584 p.
14. Didyk, V.H. (ed.) (2007), *Pravove rehulivannia enerhozberezhennia v Yevropeiskomu Soiuzi ta v Ukraini* [Legal regulation of energy saving in the European Union and in Ukraine], monograph, Kyiv, Ukraine, 165 p.
15. Ovcharenko, D.M. (2014), "Foreign experience organizations of effective energy conservation management of industrial enterprises", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 23, pp. 69–74.
16. Department of Energy and Climate Change (2014), *Energy Savings Opportunity Scheme*, London: Williams Lea Group, 72 p.
17. U.S. Department of Energy (2011), *Industrial Technologies program. Energy Saving Opportunities for Manufacturing Enterprises*. Washington: EERE information Center, 2 p.
18. Zakharov, V.S. (2017), "International experience and financing mechanisms of energy sector", *Ekonomika ta derzhava*, no. 3, pp. 93–96.
19. Heletukha, H.H., Zheliezna, T.A. and Prakhovnik, A.K. (2015), "Analysis of energy strategies of EU countries and the world and the role of renewable energy sources in them. Analytical note of BAU № 13", available at: <http://www.uabio.org/img/files/docs/uabio-position-paper-13-ua.pdf> (access date January 15, 2019).
20. Surmenelyan, O.R. (2013), "World experience of power saving control", *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy mashynobudivnoi haluzi*, no. 2, pp. 96–108.

21. "The US experience with energy conservation in buildings", available at: <http://wt.com.ua/archive/11opit.php>. (access date January 15, 2019).
22. "Energy Policy Act of 2005", available at: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-109publ58/html/PLAW-109publ58/htm>. (access date January 15, 2019).
23. "Department of Energy – AllGov", available at: www.allgov.com/departments/department-of-energy
[http://ballotpedia.org/United States House of Representatives Committee on Energy and Commerce](http://ballotpedia.org/United_States_House_of_Representatives_Committee_on_Energy_and_Commerce). (access date January 15, 2019).
24. Manzhul, I. (2015), "American experience of ensuring energy security", *Pidprijemnytstvo, gospodarstvo i pravo*, no. 8, pp. 37–41.
25. Dziadykevych, Yu.V. et al. (2014), *Enerhetychnyi menedzhment* [Energy management], textbook, Pidruchnyky i posibnyky, Ternopil, Ukraine, 336 p.
26. Worldwatch Institute and Center for American Progress (2006). American Energy: The renewable path to energy security, available at: <http://images1.americanprogress.org/files/web20037/americanenergynow/AmericanEnergy.pdf>. (access date January 15, 2019).
27. Dudchenko, O. (2010), "Alternative sources of energy resources in the Ukrainian Black Sea region: Analytical note", available at: <http://www.niss.od.ua/p/285.doc>. (access date January 15, 2019).
28. "Energy Policies of IEA Countries", available at: <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/us2007.pdf>. (access date January 15, 2019).
29. Vyhoda, M. (2015), "Energy efficiency of buildings: Ukrainian failure and foreign experience", available at: <http://www.ecotherm-est.com/news/company-news/energoefektivnist-budivel-ukrayinskiy-proval-i-zarubizhniy-dosvid.html> (access date January 15, 2019).
30. Diadenchuk, A.F. and Kidalov, V.V. (2017), "n-ZnO:Al/porous-CdTe/p-CdTe heterostructures as photoelectric converters", *Nanosystemy, nanomaterialy, nanotekhnologii*. Zb. nauk. prats Instytutu metalofizyky NAN Ukrainy, vol. 15, iss. 3, pp. 487-494.
31. Tkach, O.P. (2014), *Nanomaterialy i nanotekhnologii v prykladobuduvanni* [Nanomaterials and nanotechnology in instrument making], tutorial, Sumskyi derzhavnyi universytet, Sumy, Ukraine, 125 p.
32. Paton, B. Ye. et al. (2012), "Conditions of efficient use of solar power systems", *Visnyk NAN Ukrainy*, no. 3, pp. 48–58.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2019 р.

УДК 33:502.131:005.936.5
JEL Classification O 13, R 49

Хумарова Н.І.,
д-р екон. наук, с.н.с., вчений секретар,
Коджебаш А.П.,
здобувач,
Інститут проблем ринку та
економіко-екологічних досліджень НАН України

ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНА СКЛАДОВА СФЕРИ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ

Khumarova N.I.,
dr.sc.(econ.), senior researcher, scientific secretary,
Kodzhebash A.P.,
candidate for a degree,
Institute of Market Problems and
Economic & Ecological Research NAS Ukraine

SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS AND TRANSPORT LOGISTICS COMPONENT OF THE WASTE-MANAGEMENT FIELD IN UKRAINE

Постановка проблеми. Україна завжди була серед держав, які одними з перших пропагували та забезпечували реалізацію політики сталого розвитку як у межах національної економіки, так і на міжнародному рівні. Водночас сьогоднішня непроста соціально-економічна ситуація в державі позначилася на тому, що питання екології та використання природних ресурсів, поводження з відходами тощо залишаються вкрай гострими. Протягом усіх років незалежності в Україні накопичилися наслідки нераціонального ставлення до якості навколишнього середовища в прямому їх розумінні: відходи промисловості, побутові відходи та забруднене ними довкілля наразі є не менш актуальною темою, ніж будь-які питання політичного чи економічного характеру в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема сталого розвитку та її невід'ємна складова – поводження з відходами, зокрема питання щодо їх транспортування – висвітлена в численних наукових працях, що належать вченим, серед яких: С. В. Бойченко, К. Лейда, О. В. Іванченко [1] – щодо питань екології, утилізації та рециклінгу транспортних засобів; І. М. Кочешкова, Н. В. Трушкіна [2] – щодо реверсивної логістики промислових відходів; І. П. Тимошенко, О. Л. Дронова [3] – щодо циркулярної економіки для умов України; Ю. М. Харазішвілі, В. І. Ляшенко [4] – щодо стану та стратегічних орієнтирів інфраструктурного розвитку, М. М. Петрушенко, Г. М. Шевченко [5] – щодо регулювання ризиків у сфері поводження з відходами, М. М. Вейга (M. M. Veiga) [6] – щодо аналізу ефективності реверсивної логістики і рециклінгу тощо.

Водночас питання розвитку транспортно-логістичної складової сфери поводження з відходами в напрямку забезпечення її сталості та прогресивності, на наш погляд, потребують подальшого детального вивчення та вдосконалення.

Постановка завдання. З огляду на вищезазначене основне завдання дослідження полягає у встановленні та визначенні характеру взаємозв'язків між Цілями сталого розвитку та векторами розвитку сфери поводження з відходами та її транспортно-логістичної складової в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поводження з відходами в Україні включає переважно організаційно-економічні та техніко-технологічні заходи щодо їх захоронення на спеціально обладнаних полігонах. Відповідно, транспортування побутових і промислових твердих відходів від пунктів їх збирання до пунктів кінцевого вивозу є тим процесом, який за будь-яких прогнозів протягом найближчих років є центром уваги в досліджуваній сфері як з погляду управління витратами, так і з погляду екологічної безпеки.

Отже, загалом сьогоднішній стан у сфері поводження з відходами в Україні характеризується як екстенсивний (табл. 1, рис. 1).

Таблиця 1

Показники використання порівняльного потенціалу екстенсивного поводження з відходами в країнах Європи, 2016 р.

№	Країни Європи	Порівняльний потенціал екстенсивного поводження з відходами	Захоронення відходів, %	Спалення відходів, %	Відношення сумарного (захоронення + спалення) значення до середньозваженого	Коефіцієнт використання потенціалу екстенсивного поводження з відходами
<i>Параметр</i>		CP_{ext}	WL	WI	WL_{+}^{ca}	K_{ext}^U
1	Австрія	0,470	2,98	37,90	0,647	1,377
2	Білорусь	1,341	84,00	–	1,329	0,991
3	Болгарія	0,998	66,22	2,75	1,091	1,093
4	Боснія і Г.	1,139	41,75	–	1,178	1,034
5	Ісландія	5,190	39,43	1,90	0,654	0,126
6	Литва	1,346	54,00	11,54	1,037	0,770
7	Польща	0,766	44,26	13,24	0,910	1,180
8	Румунія	1,294	71,96	2,37	1,176	0,909
9	Сербія	1,171	73,91	–	1,169	0,998
10	Словенія	0,602	22,68	17,06	0,629	1,045
11	Україна	1,064	94,07	2,73	1,532	1,440
12	Хорватія	0,940	79,75	–	1,262	1,343
13	Чорногорія	1,122	91,57	–	1,449	1,291
14	Швейцарія	0,185	–	47,00	0,744	4,022

Джерело: сформовано та обраховано авторами на основі [7–9]

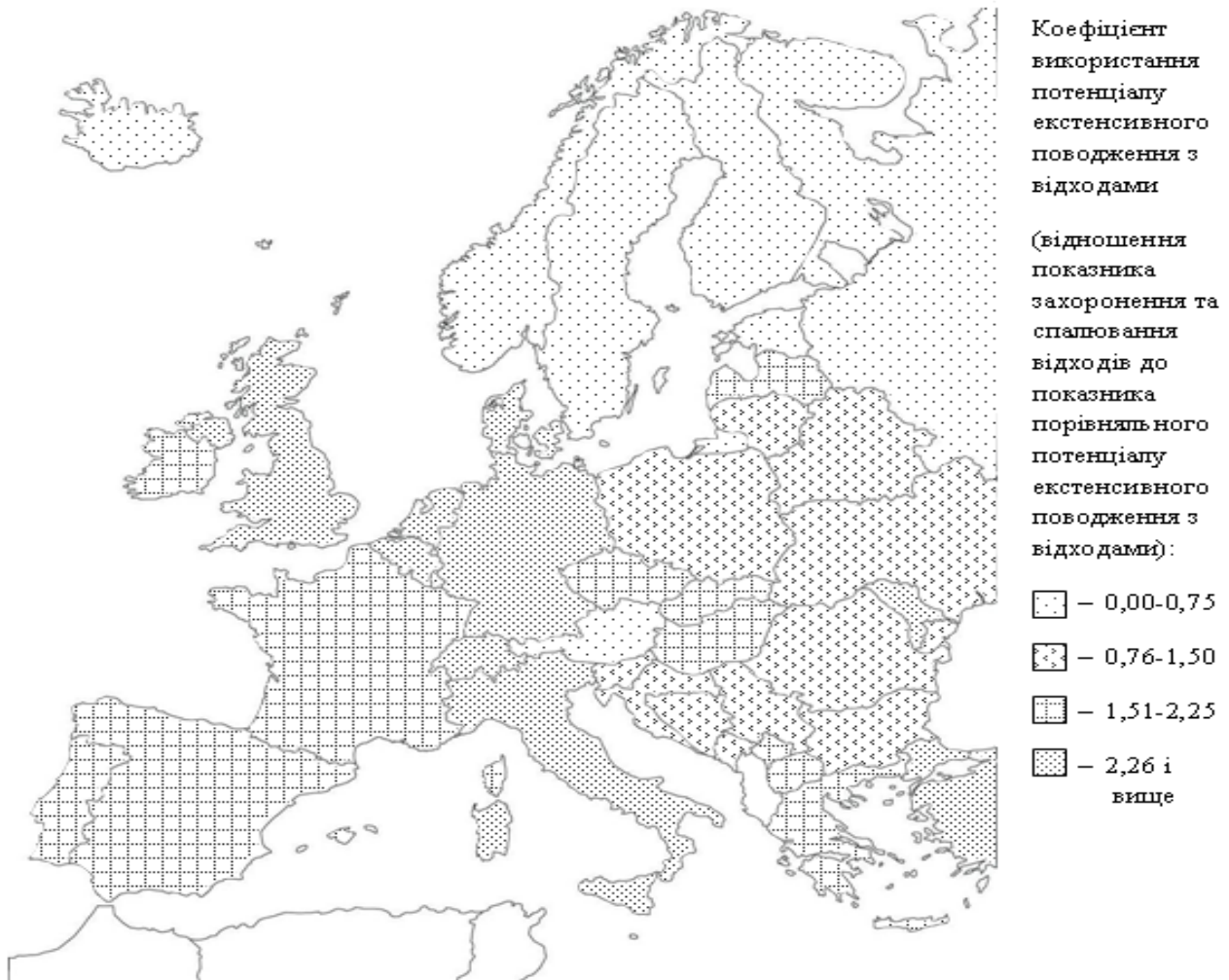

Рис. 1. Використання порівняльного потенціалу екстенсивного поводження з відходами в країнах Європи, 2016 р.

Джерело: сформовано та обраховано авторами на основі [7–9]

Як бачимо, при порівняльному аналізі європейських країн Україна серед держав, які мають близькі до неї значення потенціалу екстенсивного поводження з відходами, має найбільше значення коефіцієнту використання цього потенціалу, – в основному через високий відсоток захоронення відходів – 94 %. У порівнянні зі Швейцарією чи Австрією, що мають найменші значення порівняльного потенціалу, Україна майже не спалює відходи, що має також і позитивні наслідки екологічного характеру. В той же час Україна значно програє, наприклад, Ісландії, яка має значно більший порівняльний потенціал екстенсивного поводження з відходами (що пояснюється передусім низькою густиною населення в цій країні), використовує його в кілька разів менше, ніж Україна.

Наведені вище результати порівняльного аналізу підтверджують необхідність імплементації в Цілях сталого розвитку України (як у коротко- та середньостроковій, так і в довгостроковій перспективі) цілей прогресивного розвитку сфери поводження з відходами, передусім щодо її транспортно-логістичної складової (табл. 2).

Таблиця 2

Цілі сталого розвитку та поводження з відходами в Україні

№ цілі	Завдання сталого розвитку	Мета поводження з відходами	Транспортна реверсивна логістика
1	Збільшення охоплення населення адресними програмами соціальної підтримки	Надання організаційної, фінансової та ін. підтримки людям, які покращують ситуацію з відходами	Забезпечення транспортними засобами відповідно до потреб щодо поводження з відходами
2	Зниження волатильності цін на продукти харчування	Зниження волатильності цін на вторинну сировину (папір, скло, пластик тощо)	Розміщення пунктів прийому в зручних для населення місцях
3	Зупинення епідемії туберкульозу	Прибирання сміття у громадських місцях	Розташування урн у раціональний спосіб
4	Забезпечення доступності якісної шкільної освіти	Екологічне виховання дітей, зокрема щодо поводження з відходами	Пропагування на транспортних засобах правильної поведінки
6	Зменшення обсягів скидання неочищених стічних вод	Запобігання попаданню відходів у водні об'єкти (модернізація полігонів, ін.)	Правильне облаштування місць збору відходів і своєчасний їх вивозу
8	Підвищення рівня зайнятості населення	Сприяння додатковій й зайнятості та творення нових робочих місць у сфері поводження з відходами	
9	Розвиток якісної та доступної інфраструктури	Розвиток якісної та доступної інфраструктури, передусім, транспортної та інформаційної в сфері поводження з відходами	
11	Забезпечення розвитку територій виключно на засадах комплексного планування за участю громадськості	Забезпечення розвитку сфери поводження з відходами на засадах комплексного планування за участю громадськості	Забезпечення сумісного планування транспортних процесів із іншими процесами поводження з відходами
12	Зниження ресурсоемності економіки	Зниження відходоємності економіки (маловідходні технології, оргзаходи тощо)	Зниження транспортоемності економіки відходів
12	Зменшення втрат продовольства при виробництві та збуті	Зменшення втрат через зниження відсотку відходів у аграрній галузі	Зменшення втрат через зниження транспортних витрат
12	Забезпечення сталого використання хімічних речовин	Зниження кількості утворення хімічних і супутніх до них відходів	Зниження витрат на транспортування хімічних відходів
12	Зменшення обсягу утворення відходів і збільшення обсягу їх ресайклінгу	Забезпечення тотального покриття та раціоналізація збору та сортування відходів	Координування процесів транспортної логістики; раціоналізація маршрутів транспортування відходів
14	Забезпечення сталого використання, відновлення і захисту морських і прибережних екосистем	Забезпечення раціонального та прогресивного поводження з відходами в морських і прибережних екосистемах	Обґрунтований вибір транспортних засобів; інтегрованість планування та організації транспортно-логістичних процесів
15	Забезпечити збереження, відновлення та стале використання екосистем	Забезпечити регульоване поводження з відходами на об'єктах екологічної мережі	Мінімізація та водночас достатність транспортно-логістичних процесів

Джерело: розроблено авторами на основі [10–11]

Формули індикаторів у відповідності до Цілей сталого розвитку 2030:

Мета 1 – Подолання бідності:

$$WM_{soc} = \frac{P_{soc}}{P} \times k_{WM} \times k_{WM}^{Tr} \times 100, \quad (1)$$

де WM_{soc} – індикатор соціальної підтримки: частка людей (які охоплені державною соціальною підтримкою, в загальній чисельності населення, що потребує підтримки), задіяні в перманентних і/або ситуативних ініціативних заходах щодо поводження з відходами, забезпечених транспортною інфраструктурою, %;

P_{soc} – чисельність населення, охопленого державною соціальною підтримкою, осіб;

P – загальна чисельність населення, осіб;

k_{WM} – коефіцієнт: частка людей із P_{soc} , які задіяні в сфері поводження з відходами;

k_{WM}^{Tr} – коефіцієнт забезпеченості транспортом при здійсненні заходів населенням $P_{soc} \times k_{WM}$ ($k_{WM}^{Tr} \rightarrow 1$).

Мета 2 – Подолання голоду, розвиток сільського господарства:

$$WM_{min} = I_{inf} \times I_{sr} \times k_{WM}^{Org}, \quad (2)$$

де WM_{min} – індикатор стабілізації мінімально достатніх заходів у сфері поводження з відходами;

I_{inf} – індекс споживчих цін на продукти харчування, %;

I_{sr} – індекс цін на вторинну сировину, %;

k_{WM}^{Org} – коефіцієнт зручності розташування пунктів прийому вторинної сировини.

Мета 3 – Міцне здоров'я і благополуччя:

$$FH_{WM} = \frac{P_{tub}}{P} \times k_G \times k_G^{Org}, \quad (3)$$

де FH_{WM} – фактор здоров'я (кількість хворих з уперше в житті встановленим діапазоном активного туберкульозу, на 100 тис. населення), що також враховує вплив на захворюваність населення загальної гігієни в громадських місцях, спричиненої прибиранням/не прибиранням сміття, %;

P_{tub} – чисельність населення, хворих з уперше в житті встановленим діапазоном активного туберкульозу, осіб;

k_G – коефіцієнт якості прибирання в громадських місцях ($k_G \rightarrow 1$);

k_G^{Org} – коефіцієнт забезпеченості та раціональності розташування урн у громадських місцях ($k_G^{Org} \rightarrow 1$).

Мета 4 – Якісна освіта:

$$FE_{WM} = \frac{P_{EQ}}{P} \times k_{EE} \times k_{EE}^{Tr} \times 100, \quad (4)$$

де FE_{WM} – фактор якості освіти (частка населення, задоволеного доступністю та якістю послуг шкільної освіти), що також враховує наявність у закладах освіти екологічного виховання, зокрема щодо поводження з відходами, а також використання з цією метою реклами на транспортних та ін. засобах, %;

P_{EQ} – чисельність населення, задоволеного доступністю та якістю послуг шкільної освіти, осіб;

k_{EE} – коефіцієнт екологічного виховання ($k_{EE} \rightarrow 1$);

k_{EE}^{Tr} – коефіцієнт пропагування екологічного виховання за допомогою реклами на транспортних та ін. засобах ($k_{EE}^{Tr} \rightarrow 1$).

Мета 6 – Чиста вода та належні санітарні умови:

$$WM_{wat} = Q_{wat} \times k_{mod} \times k_{WM}^{Org+Time}, \quad (5)$$

де WM_{wat} – індикатор забезпечення безпечного поводження з відходами із запобіганням їх попадання у водні об'єкти;

Q_{wat} – обсяги скидів забруднених (забруднених без очистки та недостатньо очищених) стічних вод у водні об'єкти, млн м³;

k_{mod} – коефіцієнт модернізації полігонів із запобіганням попадання шкідливих речовин у підземні води ($k_{mod} \rightarrow 1$);

$k_{WM}^{Org+Time}$ – коефіцієнт облаштованості місць збору відходів і своєчасності їх вивозу ($k_{WM}^{Org+Time} \rightarrow 1$).

Мета 8 – Гідна праця та економічне зростання:

$$FEmp_{WM} = \frac{P_{emp}}{P_{ab-b}} \times k_{WM}^{emp} \times 100, \quad (6)$$

де $FEmp_{WM}$ – фактор зайнятості населення, зокрема в сфері поводження з відходами;
 P_{ab-b} – чисельність працездатного населення адміністративно-територіальної одиниці віком 20-64 роки, осіб;
 P_{emp} – чисельність зайнятого населення адміністративно-територіальної одиниці віком 20-64 роки, осіб;
 k_{WM}^{emp} – коефіцієнт: частка людей із P_{ab-b} , які знайшли роботу чи додаткову зайнятість у сфері поводження з відходами, зокрема в транспортній логістиці.

Мета 9 – Промисловість, інновації та інфраструктура:

$$FTI_{WM} = V_{tc} \times k_{WM}^{tc}, \quad (7)$$

де FTI_{WM} – фактор транспортної інфраструктури, зокрема в сфері поводження з відходами;

V_{tc} – обсяг перевезених вантажів, млн тонн;

k_{WM}^{tc} – коефіцієнт: частка перевезених відходів у загальному обсязі V_{tc} .

Мета 11 – Сталий розвиток міст і громад:

$$WM_{CP} = \frac{Q_{ATU}^{CP}}{Q_{ATU}} \times k_{WM}^{CP} \times k_{WM}^{CPTT} \times 100, \quad (8)$$

де WM_{CP} – індикатор комплексного планування розвитку адміністративно-територіальних одиниць, із урахуванням сфери поводження з відходами, за участю громадськості;

Q_{ATU}^{CP} – кількість адміністративно-територіальних одиниць, що затвердили і впроваджують регіональні стратегії розвитку та плани заходів з їх реалізації, розроблені за участі громадськості;

Q_{ATU} – кількість адміністративно-територіальних одиниць;

k_{WM}^{CP} – коефіцієнт забезпечення розвитку сфери поводження з відходами на засадах комплексного планування за участю громадськості ($k_{WM}^{CP} \rightarrow 1$);

k_{WM}^{CPTT} – коефіцієнт забезпечення сумісного планування транспортних процесів із іншими процесами поводження з відходами ($k_{WM}^{CPTT} \rightarrow 1$).

Мета 12 – Відповідальне споживання та виробництво:

$$FRI_{WM} = \frac{V_{NR}}{GDP} \times k_{V_{NR}}^{VW} \times k_{V_{NR}}^{VTr}, \quad (9)$$

де FRI_{WM} – фактор ресурсоемності економіки з урахуванням чинників відходоемності та транспортноемності;

V_{NR} – вартість природних ресурсів, млн грн;

GDP – ВВП, млн грн;

$k_{V_{NR}}^{VW}$ – коефіцієнт відходоемності економіки природних ресурсів;

$k_{V_{NR}}^{VTr}$ – коефіцієнт транспортноемності економіки відходів.

Іншими індикаторами реалізації 12-ї Мети сталого розвитку згідно таблиці 2 є, відповідно, такі:

– частка післязбиральних втрат в аграрній галузі національної економіки, з урахуванням коефіцієнту зменшення втрат (в тому числі транспортних) через зниження відсотку відходів;

– частка підприємств, у яких запроваджено системи управління хімічними речовинами згідно з міжнародними стандартами, у загальній сукупності підприємств, що використовують небезпечні хімічні речовини, з урахуванням коефіцієнту утворення хімічних і супутніх до них відходів (наприклад, пластикових цистерн для зберігання відходів) і коефіцієнту динаміки транспортних витрат, пов'язаних зі зміною кількості відходів;

– обсяг утворених відходів усіх видів економічної діяльності на одиницю ВВП, кг на 1000 дол. США, а також частка спалених та утилізованих відходів у загальному обсязі утворених відходів, %; з урахуванням коефіцієнту покриття населення процесами збору та сортування відходів і коефіцієнту раціоналізації маршрутів їх транспортування.

Індикатор для мети 14 – Збереження морських ресурсів: частка адміністративно-територіальних одиниць, де запроваджено інтегроване управління прибережними територіями, % (в тому числі щодо раціонального та прогресивного поводження з відходами, зокрема шляхом удосконалення транспортної логістики).

Індикатор для мети 15 – Захист та відновлення екосистем суші: частка площі територій національної екологічної мережі у загальній території країни, %, із забезпеченням регульованого поводження з відходами на них.

Висновки з проведеного дослідження. На основі аналізу показників використання порівняльного потенціалу екстенсивного поводження з відходами в країнах Європи станом на 2016 рік було доведено, що в Україні стан поводження з відходами, що характеризується як один із найкритичніших, вимагає вдосконалення як оперативного регулювання, так і довгострокового планування. В результаті проведеного дослідження були сформульовані цілі раціонального функціонування та прогресивного розвитку сфери поводження з відходами, в тому числі її транспортно-логістичної складової в Україні, у відповідності до Глобальних цілей сталого розвитку до

2030 р. В подальших дослідженнях увага буде сконцентрована на інструментах їх реалізації.

Література

1. Бойченко С. В., Лейда К., Іванченко О. В. Екологістика, утилізація та рециклінг транспортних засобів: тенденції та перспективи розвитку. *Наукоємні технології*. 2016. № 2 (30). С. 221–227.
2. Кочешкова І. М., Трушкіна Н. В. Реверсивна логістика промислових відходів. *Вісник економічної науки України*. 2018. № 2. С. 105–108.
3. Тимошенко І. П., Дронова О. Л. Циркулярна економіка для умов України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2018. № 9 (208). С. 120–127.
4. Харазішвілі Ю. М., Ляшенко В. І. Стан, втрати та стратегічні орієнтири інфраструктурного розвитку східних промислових регіонів. *Економічний вісник Донбасу*. 2015. № 3 (41). С. 27–42.
5. Petrusenko M. M., Shevchenko H. M. Regulation of ecologic-and-economical risks and the responsibility for human well-being: for example of waste management. *Economic Innovations*. 2018. № 3 (68). P. 165–175. DOI: 10.31520/ei.2018.20.3(68).165-174.
6. Veiga M. M. Analysis of efficiency of waste reverse logistics for recycling. *Waste Management & Research*. 2013. № 31 (10 suppl). P. 26–34. DOI: 10.1177/0734242X13499812.
7. World by map. World statistics by tables, maps and charts / T. Brinkhoff. 2017. URL: <http://world.bymap.org/LandArea.html> (дата звернення: 15.02.2019).
8. World Development Indicators (WDI). DataBank / The World Bank Group. 2018. URL: <https://databank.worldbank.org/data/source/world-development-indicators#> (дата звернення 15.02.2019).
9. What a waste 2.0: A global snapshot of solid waste management to 2050. Datatopics / The World Bank. 2018. URL: <http://datatopics.worldbank.org/what-a-waste/> (дата звернення 15.02.2019).
10. Про відходи: Закон України від 05.03.1998 № 187/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/187/98-%D0%B2%D1%80/ed19990701> (дата звернення 15.02.2019).
11. Цілі Сталого Розвитку: Україна: Національна доповідь 2017 / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. 2017. 175 с. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf (дата звернення 15.02.2019).

References

1. Boichenko, S.V., Leida, K. and Ivanchenko, O.V. (2016), "Ecology, utilization and recycling of vehicles: trends and prospects of development", *Knowledge-based technologies*, no. 2 (30), pp. 221–227.
2. Kocheshkova, I.M. and Trushkina, N.V. (2018), "Reversible logistics of industrial waste", *Bulletin of Economic Science of Ukraine*, no. 2, pp. 105–108.
3. Tymoshenko, I.P. and Dronova, O.L. (2018), "Circular economy for the conditions of Ukraine", *Formation of market relations in Ukraine*, no. 9 (208), pp. 120–127.
4. Kharazishvili, Yu.M. and Liashenko, V.I. (2015), "Status, losses and strategic guidelines for the infrastructure development of the eastern industrial regions", *Economic Bulletin Donbass*, no. 3 (41), pp. 27–42.
5. Petrusenko, M.M. and Shevchenko, H.M. (2018), "Regulation of ecologic-and-economical risks and the responsibility for human well-being: for example of waste management", *Economic Innovations*, no. 3 (68), pp. 165–175, DOI: 10.31520/ei.2018.20.3(68).165-174.
6. Veiga, M.M. (2013), "Analysis of efficiency of waste reverse logistics for recycling", *Waste Management & Research*, no. 31 (10 suppl), pp. 26–34, DOI: 10.1177/0734242X13499812.
7. World by map (2017), World statistics by tables, maps and charts / T. Brinkhoff. available at: <http://world.bymap.org/LandArea.html> (access date February 15, 2019).
8. World Development Indicators (WDI) (2018), DataBank / The World Bank Group. available at: <https://databank.worldbank.org/data/source/world-development-indicators#> (access date February 15, 2019).
9. What a waste 2.0: A global snapshot of solid waste management to 2050 (2018). Datatopics / The World Bank. available at: <http://datatopics.worldbank.org/what-a-waste/> (access date February 15, 2019).
10. The Verkhovna Rada of Ukraine (1998), The Law of Ukraine "On waste" 05.03.1998 no. 187/98-BP, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/187/98-%D0%B2%D1%80/ed19990701> (access date February 15, 2019).
11. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2017), Sustainable Development Goals Ukraine: National Report, 175 p., available at: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf (access date February 15, 2019).

Стаття надійшла до редакції 28.02.2019 р.

ДЕМОГРАФІЯ, ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА

УДК 338.2:331.218.3
JEL Classification O 15

Гончар Л.В.,
канд. екон. наук, доцент кафедри обліку і аудиту,
Гарна С.О.,
ст. викладач кафедри обліку і аудиту,
Мартиненко А.О.,
магістрантка,
Донбаський державний педагогічний університет

ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЯК ФАКТОР УСПІШНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Honchar L.V.,
cand.sc.(econ.), associate professor
at the department of accounting and auditing,
Harna S.O.,
senior lecturer at the department
of accounting and auditing,
Martynenko A.O.,
magistr,
Donbass State Teachers Training University

FINANCIAL LITERACY OF THE POPULATION OF UKRAINE AS A FACTOR FOR THE SUCCESSFUL DEVELOPMENT OF THE STATE

Постановка проблеми. Фінансова грамотність є невід'ємною складовою соціального і життєвого досвіду людини, від якості якої залежить ефективність захисту прав споживачів фінансових послуг і розвиток економіки України. У більшості країн фінансова освіта населення розглядається як продуктивна інвестиція в його розвиток та один із важливих інструментів забезпечення стабільності в суспільстві.

Проведені дослідження щодо рівня фінансової грамотності населення України свідчать, що більшість із них не розуміються на особливостях здійснення основних фінансових операцій. Проблема фінансової грамотності ускладнюється ще й недостатнім розумінням прав споживачів у сфері фінансових послуг. З огляду на це, питання підвищення фінансової грамотності населення України набуває важливого значення, бо саме фінансова обізнаність є одним із факторів успішного розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На даний час питання підвищення фінансової грамотності стало об'єктом наукових досліджень багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких: учені-економісти, педагоги з питань теорії і методики професійної освіти, а також технологій викладання дисциплін математичного циклу. Серед зарубіжних учених варто відзначити Н. Хілла, Р. Гейджа, Р. Кіосакі, Г. Ердмана, Ш. Лечтер, Б. Шефера, Р. Стоуна, Д. Фогга, Р. Брука, Я. Шайна, Д. Рона, А. Лусарді, Г. Шахназаряна.

Питанням фінансової грамотності населення в Україні присвячені роботи таких вітчизняних вчених, як Т. Кізими, А. Незнамової, Б. Приходько, І. Соркіна, Т. Смовженко, С. Юрія, В. Гейця, В. Ільїна, В. Кремень, Т. Кузнецова, М. Овчиннікова, Л. Стахович, А. Столярова, М. Кутер та інших.

Проведені дослідження показали, що більшість вітчизняних науковців проблему підвищення фінансової грамотності населення України розглядають з точки зору передового світового досвіду. Не

виключаючи важливість наукових досліджень з даного питання, вважаємо необхідним розробити основні напрями підвищення рівня фінансової грамотності для населення України, враховуючи різні вікові групи.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження проблемних питань з підвищення рівня фінансової грамотності населення країни.

Для досягнення мети було поставлено наступні завдання: проаналізувати рівень фінансової грамотності населення України; визначити та уточнити сутність категорії «фінансова грамотність» на підставі аналізу різних теоретичних та методологічних підходів; розробити шляхи підвищення фінансової грамотності населення за різними віковими групами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні молодь зіткнулася з проблемою відсутності знань та вмінь управління своїми фінансовими ресурсами, та створення власного капіталу. Дитину не навчали цьому цілеспрямовано, як вчили математиці в школі, і вона не може сформулювати правильне ставлення до грошей та капіталу, відповідно, і своїх дітей [2, с. 65]. Ця здатність людині не дається при народженні, а є набутою системою уявлень, цінностей і сформованих звичок. Здебільшого дитина копіює поведінку своїх батьків і тому саме сім'я закладає фундамент майбутньої успішності і фінансового благополуччя дорослої людини.

Враховуючи те, що фінансова грамотність населення є невід'ємною складовою успішного розвитку суспільства, ми підтримуємо позицію науковців, які вважають, що дане питання повинне вирішуватися на державному рівні. При цьому, з метою забезпечення ефективної реалізації державної політики підвищення рівня фінансової грамотності населення відповідно до стратегічних напрямів, підкреслює І. Соркін, вони повинні бути регламентовані певним стратегічним документом [7, с. 304].

Так, документом, який би сформулював цілі і завдання такої політики, а також визначив механізм її реалізації в сучасних умовах, на думку Т. Кізими, має стати Національна програма підвищення рівня фінансової грамотності населення України, у якій були б відокремлені основні функції і завдання кожного з учасників цього важливого процесу [2, с. 68].

На міжнародному рівні вивченням фінансової грамотності займаються Всесвітній банк і Організація Економічного Співробітництва та Розвитку. В Україні це питання вивчають Національний банк України, Міністерство фінансів, а також громадські організації та ЗМІ.

Поняття фінансової грамотності Всесвітній банк розглядає як здатність людини приймати обґрунтовані рішення з використання і управління власними грошима. Міжнародне співтовариство все частіше додає до цього формулювання і уміння приймати ефективні фінансові рішення з короткостроковою і довгостроковою перспективою [4, с. 431].

Одна з організацій-лідерів у світі в напрямку підвищення фінансової грамотності, The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), визначає фінансову грамотність як комбінацію фінансової обізнаності, знань, навичок, відношення та поведінки, необхідних для ухвалення важливих фінансових рішень та для досягнення в результаті особистого фінансового добробуту [1].

Серед науковців також існують різні підходи щодо тлумачення фінансової грамотності.

Так, Р. Кійосакі трактує фінансову грамотність як сукупність знань в сфері фінансів, а також вміння цими навичками користуватися [3].

Т. Кізіма фінансову грамотність розглядає як сукупність світоглядних позицій (установок), знань і навичок громадян щодо ефективного управління особистими фінансами та здатність компетентно застосовувати їх у процесі прийняття фінансових рішень [2, с. 65].

На думку І. Соркіна, фінансовою грамотністю є знання громадянами фінансових понять, а також можливостей та порядку використання населенням фінансових послуг [7, с. 305].

З точки зору Т. Смовженко, фінансова грамотність – це сукупність знань, вмінь та навичок, які потрібні населенню для прийняття відповідальних економічних і фінансових рішень з належним рівнем компетентності, і забезпечує соціальну стабільність у суспільстві [6, с. 35].

І. Ломачинська вважає, що фінансова грамотність – це спосіб мислення, котрий передбачає використання оптимальних шляхів та раціональних ідей для покращення якості та рівня життя як окремої людини, так і всього суспільства загалом [5, с. 118].

Інші визначення при загальному різноманітті формувань охоплюють різні аспекти, починаючи від управління особистим бюджетом, планування пенсійних заощаджень та інших важливих цілей в житті до розуміння таких інструментів, як страхування життя, ризиків приватних інвестицій на фінансових ринках, знання прав споживачів фінансових продуктів. Визначають фінансову грамотність як важливий елемент знань, який необхідний для прийняття рішень.

Узагальнюючи різні підходи щодо визначення даного поняття, під фінансовою грамотністю будемо розуміти набуті людиною професійні компетенції, що дають їй змогу приймати зважені рішення щодо ефективного управління власними фінансами та раціонально діяти відповідно до конкретних життєвих обставин. При цьому, під професійними компетенціями будемо розуміти вміння використовувати знання, навички та досвід управління власними фінансами, з метою прийняття обґрунтованих рішень, направлених на отримання оптимального результату.

Вперше на державному рівні проблема фінансової освіченості населення була піднята у США. Причому зміст поняття «фінансова грамотність» сьогодні у Сполучених Штатах трактується дуже широко, включаючи, окрім питань ведення домашньої бухгалтерії, управління кредитами, пенсійного планування тощо, навіть дії щодо управління грошовими доходами і витратами під час стихійних лих, терористичних актів або ж у випадку раптової хвороби [8, с. 73].

За даними дослідження USAID «Фінансова грамотність, обізнаність та інклюзія в Україні» у 2017 році близько 65% українців мають незадовільний рівень фінансової обізнаності [1]. Серед основних причин такого становища наступні: майже 30% громадян взагалі не роблять заощаджень, а ті, що все ж таки заощаджують, роблять це, відкладаючи свої кошти на «чорний день»; більша частина населення не знає як працюють фінансові установи держави та які переваги вони мають; великий відсоток українців не довіряють фінансовим установам та фінансовим організаціям; населення має лише загальне уявлення про свій бюджет, тобто вони не розуміють як правильно розподілити свої доходи та витрати; багатьох лякає величезна кількість ризиків та страх втратити вже надбаний капітал. Більшість населення користуються лише базовими фінансовими послугами, серед них: оплата комунальних платежів через банк (72%); користування банківським рахунком та пластиковою картою (68%); споживчий кредит (30%); проведення платежів через термінали платіжних систем (38%); користуються послугою переказу грошей через банк (92%); обмін валюти (31%) та інше [9].

При цьому, рівень самооцінки фінансової грамотності є суттєво завищеним у порівнянні з результатами реальних тестів фінансової математики та фінансової термінології. Понад 50% респондентів володіють фінансовою математикою та термінологією на рівнях «незадовільно» або «нічого не знаю». Найбільш проблемними є питання, які стосуються кредитування: обчислення реальної ставки відсотка, відповідальність банків розкривати цю реальну ставку позичальникам, поняття плаваючої ставки та відповідальність поручителя за споживчим кредитом [9, с. 40-41]. Очевидно, що українці цікавляться лише тими фінансовими темами, які мають для них персональну важливість.

Ми погоджуємося з думкою вчених, які вважають, що відсутність елементарних фінансових знань і навичок обмежує можливості людей щодо прийняття правильних рішень для забезпечення свого добробуту.

Сьогодні необхідно проводити якомога більше заходів з підвищення фінансової грамотності молоді, в основу яких повинно бути закладено не інформування, а розвиток практичних умінь та навичок громадян, які є частиною ширшого поняття «фінансова культура». Фінансова культура – знання, навички та відношення, необхідні для забезпечення відповідальної фінансової поведінки та підвищення фінансової інклюзії українців [6].

Важливість формування й розвитку основних фінансових навичок (до яких належать також навички особистого фінансового планування, формування оптимального бюджету доходів і витрат, інвестування, користування різноманітними фінансовими продуктами й послугами) обумовлена дедалі зростаючою роллю вартісних агрегатів у житті сучасної людини. У багатьох країнах світу вміння заробляти й розпоряджатися коштами слугує критерієм успішної фінансової захищеності особистості в суспільстві. Отже, у цьому контексті питання сприйняття грошей і багатства, фінансових атрибутів у світогляді українців набуває першочергового значення і є невіддільним від проблеми формування фінансової культури молоді [11, с. 19].

У міжнародній практиці використовуються різні способи навчання молоді рахувати власний бюджет, бути фінансово обізнаними, володіти базовими знанням про фінансові інструменти та послуги.

Так, наприклад, у Польщі організація Фондація Кроненберг у кооперації із Citi Bank уже більше двадцяти років розробляє і втілює програми для фінансової освіти населення, зокрема програма «Мої Фінанси» є найбільшою молодіжною програмою економічної освіти в Польщі, метою якої є навчання молодих людей приймати раціональні та вигідні фінансові рішення і регулярно оновлювати свої фінансові знання.

«Підприємницька програма» фінансової освіти адресована студентам старших класів середньої школи. Здійснюється у співпраці з Фондом Досягнень Молоді. Мета проекту полягає в передачі знань про підприємництво студентам та допомозі їм розвинути навички та компетенції в цій галузі.

Проект Business Startup є національною програмою, що призначена для студентів та випускників. Учасники проекту проходять навчання і консультування, що розроблені для допомоги їм у перетворенні їх бізнес-ідей в реальний бізнес. Метою програми є стимулювання підприємництва серед студентів і допомога їм у відкритті своїх власних фірм.

У США популяризація освітніх економічних питань здійснюється досить активно, починаючи з початкової школи. Важливого значення набуває формування поведінкових навичок, культури ділової комунікації, здатності відстоювати свої права без порушення прав інших членів суспільства, вміння вести переговори, працювати в команді, приймати на себе ризики і правильно оцінювати шанси на успіх. Важливим є навчання школярів в межах курсу з особистих фінансів навичок користування

кредитними картками, вмінню оцінювати і обирати схеми медичного страхування, розраховувати податкові платежі, аналізувати необхідність і доцільність взяття кредиту тощо [10, с. 53].

Велика Британія вважається однією з країн-лідерів у сфері фінансової грамотності. Цьому сприяють, зокрема, досить високий загальний рівень інформованості населення із зазначених питань, розвиненість демократичних інститутів і фінансового ринку, усі учасники якого активно працюють над фінансовою просвітою населення [8, с. 73].

В Україні заходи із підвищення фінансової грамотності серед молоді проводяться силами окремих організацій, проте вони не мають державного масштабу, а подекуди й несуть на меті популяризацію самих установ, що їх здійснюють.

Враховуючи передовий зарубіжний досвід та беручи його за основу в життєвих реаліях нашої країни, вважаємо, що для підвищення рівня фінансової грамотності населення перш за все необхідно вжити наступних заходів:

- розпочинати знайомство дітей з базовими економічними поняттями ще з раннього віку. Надзвичайно важливим є формування у дітей навичок ділової культури та поведінки, вміння працювати в команді, ставити цілі та визначати завдання, виховувати лідерські якості та навички ділової комунікації, здатність досягати поставлених результатів, нести відповідальність за прийняті рішення тощо;

- для школярів та студентів необхідно розробити спеціальні курси з фінансової грамотності та закріпити їх як обов'язкові в навчальних планах. У межах курсів формувати навички планування особистих і сімейних фінансів, раціонального використання власних фінансових ресурсів, поєднання накопичення та інвестування коштів, вміння користуватися банківськими послугами, оцінювати та обирати схеми страхування життя, отримати базові знання з відкриття власного бізнесу, здатність використовувати моделі фінансового управління, вміння виявляти тенденції зміни фінансових показників, з'ясовувати їх причини а також прогнозувати можливі наслідки тощо.

Використання фінансово-психологічних тренінг-ігор, на нашу думку, є одним із найбільш ефективних засобів формування фінансової грамотності та елементарних економічних понять, необхідних для входження молоді в сферу економічної діяльності, розвитку інтересу до економічної сфери життя, формування навичок соціально-економічної поведінки та економічної культури. У процесі її проведення відпрацьовуються ті навички, які необхідні людині для досягнення конкретних цілей. На відміну від традиційних, тренінгові форми навчання повністю охоплюють весь потенціал молодої людини: рівень та обсяг її компетентності (соціальної, емоційної, інтелектуальної), самостійність, здатність до прийняття рішень, взаємодії тощо;

- у напрямках підвищення рівня фінансової грамотності надзвичайно важливим є створення системи навчання викладачів для набуття ними відповідних компетенцій та передачі отриманих знань молодому поколінню;

- популяризувати підвищення рівня фінансової грамотності для всіх верств населення через організацію відповідних майстер класів, круглих столів, лекцій, семінарів, конференцій, друкування методичної літератури тощо;

- створити відповідні інформаційно-консультативні центри з надання допомоги населенню з питань страхування, а також банківських, фінансових, податкових послуг тощо;

- необхідно більш активно залучати до освітньої діяльності з фінансової грамотності засоби масової інформації, використовувати соціальні мережі, розробити спеціалізований веб-сайт для розвитку навичок з фінансових питань різних верств населення.

Висновки з проведеного дослідження. Від загального рівня фінансової грамотності населення країни багато в чому залежить її економічний розвиток. Низький рівень таких знань призводить до негативних наслідків не лише для споживачів фінансових послуг, але і для країни, приватного сектора і суспільства в цілому. Тому, розробка і впровадження програм з підвищення фінансової грамотності населення повинно стати стратегічним напрямом державної політики. Запропоновані заходи, в рамках підвищення фінансової грамотності населення, сприятимуть підвищенню рівню життя громадян, соціальній стабільності та ефективному розвитку економіки країни.

Література

1. Важливість фінансової грамотності та міжнародний досвід. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення 25.01.2019).
2. Кізима Т. О. Фінансова грамотність населення: зарубіжний досвід і вітчизняні реалії. *Вісник ТНЕУ*. 2012. № 2. С. 64–71.
3. Киосаки Р. Т., Летчер Ш. Л. Руководство богатого папы по инвестированию. Львів: Люкспринт. 2005. 352 с.
4. Латковська Т. А. Підвищення рівня фінансової грамотності. *Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2013. Т. 13. С. 429–438. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2013_13_45 (дата звернення 25.01.2019).

5. Ломачинська І.А. Фінансова грамотність як основа оптимізації фінансової поведінки в умовах глобалізації. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечнікова*. 2011. Т 16. Вип. 20. С. 116–124.
6. Смовженко Т. С., Кузнецова А. Я. Фінансова грамотність населення та її вплив на розвиток економіки України. *Регіональна економіка*. 2013. № 2(68). С. 34–42.
7. Соркін І. В. Методологічні засади розроблення стратегічних документів щодо фінансової грамотності. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2013. Вип. 2. С. 301–309. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2013_2_40. (дата звернення 25.01.2019).
8. Столярова А. А., Шахназарян Г. Э. Анализ мировой практики развития финансового образования и повышения финансовой грамотности населения. *Финансы и кредит*. 2010. № 34 (418). С. 72–78.
9. Фінансова грамотність, обізнаність та інклюзія в Україні: звіт про дослідження. Додатковий проект IP-FSS в Україні. Проект регіонального економічного розвитку. 2017. 69 с. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83136332> (дата звернення 25.01.2019).
10. Шахназарян Г. Э. Финансовая грамотность населения в свете современных тенденций развития образования. *Финансы и кредит*. 2008. № 20 (308). С. 51–58.
11. Юрій С. І., Кізіма Т. О. Фінансова грамотність населення в діалектиці сучасних освітніх тенденцій. *Фінанси України*. 2012. № 2. С. 16–25.

Література

1. "The importance of financial literacy and international experience", available at: <https://bank.gov.ua> (access date January 25, 2019).
2. Kizyima, T.O. (2012), "Financial literacy of the population: foreign experience and domestic realities", *Visnyk TNEU*, no. 2, pp. 64–71.
3. Kiyosaki, R.T. and Letcher, Sh.L. (2005), *Rukovodstvo bogatogo papy po investirovaniyu* [Rich Dad's Guide to Investing], Lyuksprint, Lviv, Ukraine, 352 p.
4. Latkovska, T.A. (2013), "An increase of level of financial literacy and financial education is a call of contemporaneity", *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu "Odeska yurydychna akademiia"*, vol. 13, pp. 429–438, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2013_13_45 (access date January 25, 2019).
5. Lomachynska, I.A. (2011), "Financial literacy as a basis of optimization of financial behavior in the conditions of global transformation", *Visnyk ONU im. I. I. Mechnikova*, vol. 16, iss. 20, pp. 116–124.
6. Smovzhenko, T.S. and Kuznietsova, A.Ya. (2013), "Financial literacy of the population and its impact on the development of ukrainian economy", *Rehionalna ekonomika*, no. 2(68), pp. 34–42.
7. Sorokin, I.V. (2013), "Methodological bases of strategic documents development on financial literacy", *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky*, iss. 2, pp. 301–309, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2013_2_40. (access date January 25, 2019).
8. Stolyarova, A.A. and Shakhnazaryan, G.E. (2010), "Analysis of the global practice of developing financial education and improving financial literacy of the population", *Finansy i kredit*, no. 34 (418), pp. 72–78.
9. An additional IP-FSS project in Ukraine. Regional Economic Development Project (2017), "Financial Literacy, Awareness and Inclusion in Ukraine: Report on Research", 69 p., available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83136332> (access date January 25, 2019).
10. Shakhnazaryan, G.E. (2008), "Financial literacy of the population in the light of modern trends in the development of education", *Finansy i kredit*, no. 20 (308), pp. 51–58.
11. Yurii, S.I. and Kizyima, T.O. (2012), "Financial literacy of the population in the dialectic of modern educational trends", *Finansy Ukrainy*, no. 2, pp. 16–25.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2019 р.

Рецензент: д-р екон. наук, професор, зав. кафедри менеджменту
Донбаського державного педагогічного університету С.В. Коверга

МАРКЕТИНГ І РИНКОВІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.13: 631.372
JEL Classification: Q13

Марков Р.Р.,
аспірант відділу ціноутворення та аграрного ринку,
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕХНІКИ ДЛЯ ГАЛУЗЕЙ РОСЛИННИЦТВА

Markov R.R.,
*postgraduate student at the department
of pricing and agrarian market,
National Science Center "Institute of Agrarian Economics"*

CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE MARKET OF AGRICULTURAL MACHINERY FOR BRANCHES OF PLANT GROWING

Постановка проблеми. Забезпеченість технічними засобами стає нині основним чинником розвитку галузей рослинництва, від якого значною мірою залежать обсяги та ефективність виробництва. В свою чергу інтенсивність процесів технічного постачання залежать від розвитку і структури машинобудування, а також від ситуації, стану та провідних тенденцій, що складаються на ринках сільськогосподарської техніки. Тому вивчення проблем, пов'язаних із функціонуванням ринків сільськогосподарської техніки в цілому та ринків технічних засобів для галузей рослинництва зокрема має вагомое теоретичне і практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо розвитку ринків сільськогосподарської техніки активно досліджуються у вітчизняній науковій літературі. Найбільш суттєві результати таких досліджень виклали у своїх працях Т. Бабинець [8], Я. Білоусько [10], Д. Богатирьов [7], В. Войновський [9], В. Гусар [8–9], М. Занько [8–9], В. Зора [8], В. Іванишин [2], М. Ікальчик [8], О. Кришталь [8], П. Левченко [8–9], С. Лещенко [7], М. Луценко [3], М. Мальчик [4], О. Миропольський [12], Я. Навроцький [5–6], О. Паніотова [3], О. Пономаренко [8], С. Постельга [8], О. Попко [4], М. Савицький [7], В. Сало [7], Д. Соловей [10], В. Сосновська [8], Л. Шустік [9], В. Ясенецький [3, 8–9, 12] й інші науковці.

Однак окремі аспекти функціонування і розвитку ринку сільськогосподарської техніки для галузей рослинництва залишаються вивченими не достатньо. Зокрема поглибленого аналізу потребує сегментарна структура ринку, особливості його функціонування, сучасні тенденції та перспективи.

Постановка завдання. Мета статті – оцінити сучасний стан та визначити перспективи розвитку ринку сільськогосподарської техніки для галузей рослинництва в Україні з урахуванням основних світових трендів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рівень забезпеченості рослинницьких галузей сільського господарства технікою значно поліпшився упродовж останнього десятиліття. Це стало результатом притоку інвестицій, зростання внутрішніх джерел фінансування розширеного відтворення внаслідок підвищення прибутковості діяльності, спрощення доступу сільськогосподарських товаровиробників до отримання позикових коштів й інших об'єктивних причин. Однак, незважаючи на зазначене поліпшення, рівень забезпеченості залишається поки що недостатнім, а обсяги наявної техніки вирізняються динамічними коливаннями.

Так, упродовж 2015-2017 рр. наявність тракторів і сівалок у сільському господарстві в цілому зростала, темпи росту склали відповідно 112,07 та 121,64 %. В цей же час, наявність комбайнів,

* Науковий керівник: Пріб К.А. – д.е.н., професор

плугів, культиваторів, борін суттєво скоротилася. Це стало результатом вибуття засобів через їх поступове зношення без відповідного простого відтворення (таблиця 1).

Таблиця 1

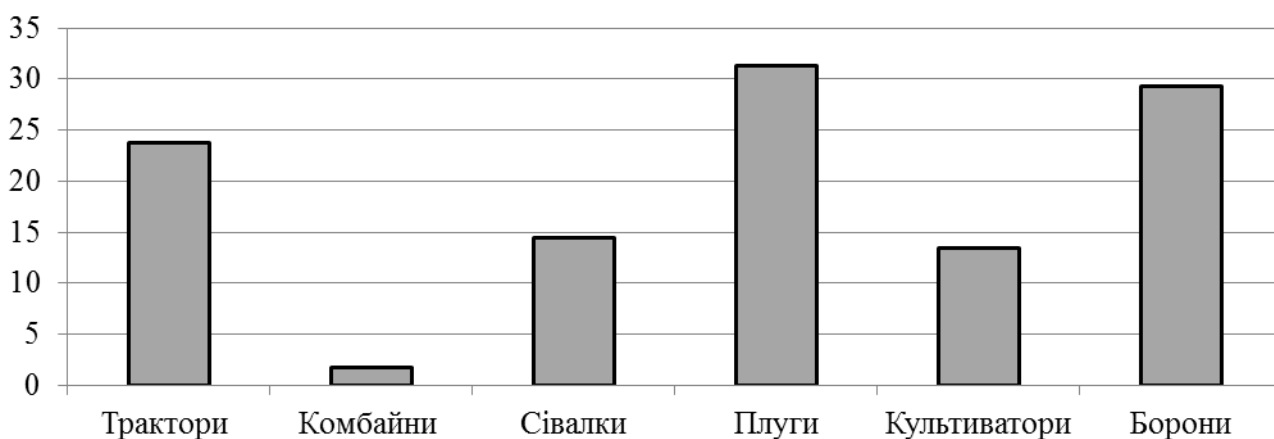
Наявність окремих видів сільськогосподарської техніки

Види техніки	Роки		Структура розподілу техніки у 2017 р., %		2017 р. до 2015 р. у %
	2015	2017	С.-г підприємства	Господарства населення	
Трактори	309716	347 111	37,24	62,76	112,07
Комбайни	56328	51 611	70,93	29,07	91,63
Сівалки	159331	193 809	34,19	65,81	121,64
Плуги	360496	336 646	14,58	85,42	93,38
Культиватори	198844	189 093	37,07	62,93	95,10
Борони	621375	581 578	31,19	68,81	93,60

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України [1]

Покажемо те, що понад 62 % тракторів, 29 % комбайнів та 62–85 % іншої сільськогосподарської техніки перебуває у власності і розпорядженні господарств населення. Адже саме вони виробляють понад 55 % усієї продукції сільського господарства, а у розрізі окремих видів рослинницьких продуктів, особливо овочів, картоплі, плодів і ягід для потреб внутрішнього ринку, ця частка подеколи перевищує 70–75 %.

Однак, незважаючи на такий розподіл техніки між сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення, забезпеченість останніх технічними засобами для виробництва рослинницької продукції залишається досить поганою (рис. 1). Адже лише 23,7 % господарств мали трактори, 1,7 % – комбайни, 14,5 % – сівалки, 31,3 % – плуги, 13,4 % – культиватори, 29,3 % – борони.

Рис. 1. Частка господарств населення, що мали сільськогосподарську техніку у 2017 р., %

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України [1]

Потрібно відзначити, що наведені кількісні показники не цілком відбивають незадовільний стан забезпечення технікою господарств населення. Адже вибірковими дослідженнями встановлено, що техніка, яка перебуває у розпорядженні цих товаровиробників, зазвичай вирізняється вищим рівнем зношеності та є менш високотехнологічною й інноваційною. Тому діяльність у господарствах населення заснована переважно на ручній праці, що знижує загальну результативність і конкурентоспроможність сільського господарства, передусім продуктів рослинництва.

Причин такої ситуації можна виділити декілька:

- нестача власних ресурсів домогосподарств, які можна витратити на придбання техніки;
- неспроможність залучити кошти приватних індивідуальних або інституційних інвесторів внаслідок особливостей правового статусу і засад регулювання;
- недоступність та дороговизна кредитних ресурсів, залучення яких часто економічно стає не виправданим;
- відсутність дієвої державної підтримки процесів забезпечення технікою;
- низький рівень розвитку обслуговуючих підприємств, лізингових компаній та інших суб'єктів виробничої та фінансової інфраструктури.

Також часто подібні причини унеможливають повноцінне забезпечення технікою малих та мікропідприємств в аграрному секторі, у тому числі й значної частки фермерських господарств.

Тому проблеми забезпеченості товаровиробників технічними засобами набувають особливої актуальності. За результатами дослідження виявлено, що у період 2015-2017 рр. у середньому витрати усіх товаровиробників на придбання сільськогосподарської техніки для галузей рослинництва перевищувати 18560 млн грн, а у 2017 р. сягнули сукупно 20662,4 млн грн (табл. 2). Понад третину цих витрат товаровиробники спрямовують на придбання тракторів усіх видів, ще більш ніж 22 % – зернозбиральних комбайнів та майже 15 % – сівалок. Частка витрат на придбання плугів, культиваторів, борін, розкидачів гною, машин і пристроїв для поливу та валкових жаток коливається в межах 2,7–5,7 %. Частки витрат на усі інші види техніки не перевищують 1 % у структурі сукупних витрат. Проте, це не стільки свідчить про відсутність або незначну роль придбання інших видів технічних засобів, скільки показує цінові різниці усього розмаїття технічних засобів, певну обмеженість у їх використанні тощо.

Таблиця 1

Придбання сільськогосподарської техніки для галузей рослинництва сільськогосподарськими товаровиробниками у 2017 р.

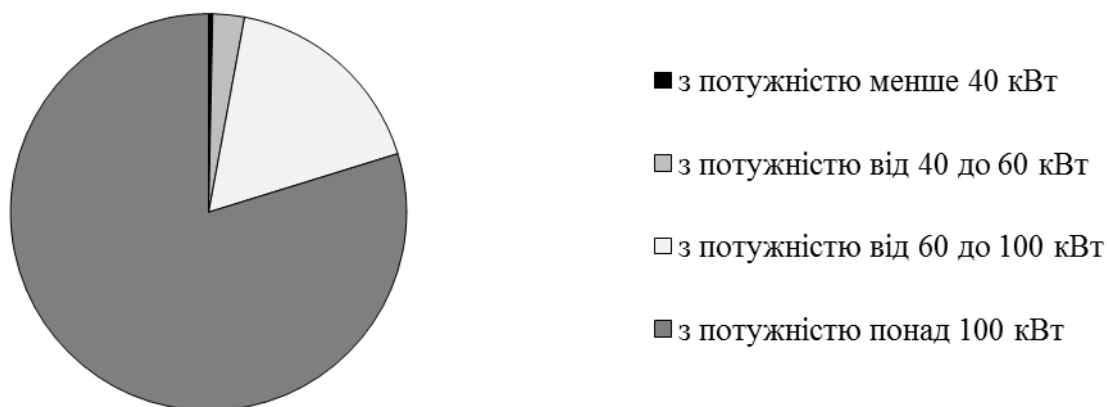
Види сільськогосподарської техніки	Кількість, шт.	Сукупні витрати на придбання техніки	
		млн грн.	структура, %
Трактори всіх видів	3688	7424,6	35,93
Плуги	1786	745,2	3,61
Культиватори	2374	1093,1	5,29
Борони	2740	1177,0	5,70
Сівалки (без тукових)	2322	3048,5	14,75
Розкидачі гною і добрив (включаючи сівалки тукові)	1398	580,1	2,81
Машини і пристрої для поливу	367	558,7	2,70
Водяні насоси і насосні станції	696	45,4	0,22
Сінокосарки	435	62,2	0,30
Жатки валкові	1194	703,7	3,41
Прес-пакувальники, включаючи прес-підбирачі	296	187,2	0,91
Комбайни зернозбиральні	1026	4559,7	22,07
Комбайни кукурудзозбиральні	9	18,7	0,09
Комбайни кормозбиральні	42	151,7	0,73
Комбайни бурякозбиральні	10	60,6	0,29
Молотарки	68	29,8	0,14
Сортувальні і калібрувальні машини і механізми	132	50,2	0,24
Машини для збирання овочів і баштанних культур	21	26,3	0,13
Машини для збирання плодів, ягід, винограду	4	2,0	0,01
Зерноочисні машини	390	137,6	0,67

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України [1]

У структурі витрат на придбання тракторів левову частку (майже 80 %) займають витрати на придбання тракторів з потужністю 100 кВт. Ще 17,3 % складають витрати на трактори з потужністю від 60 до 100 кВт. Менш потужних тракторів купується досить незначна частка. Адже ця техніка здебільшого розрахована на малих і мікровиробників, а також для використання в особистих селянських господарствах, які в результаті викладених вище причин не купують сільськогосподарську техніку, або купують її у обмеженій кількості. Це підтверджує, що потреба малих форм господарювання на селі, особливо господарств населення, які здебільшого користуються тракторами порівняно меншої потужності, залишається не задоволеною (рис. 2).

З точки зору функціонування ринку сільськогосподарських технічних засобів важливим є розподіл витрат у розрізі окремих видів техніки за марками. Так, показово, що 46,9 % в кількісному еквіваленті усіх закуповуваних українськими сільськогосподарськими товаровиробниками тракторів з потужністю від 60 до 100 кВт традиційно припадає на «Беларус». Однак у вартісному вимірі їх частка становить лише 27,4 %. Аналогічна залежність спостерігається по тракторах «МТЗ», які сягають 9,9 % у кількісному показнику придбання тракторів, проте лише 6,1 % – у вартісному. Натомість трактори марки «New Holland» у кількісному еквіваленті сягають частки 11,1 %, а у вартісному – 13,0 %, а «John Deere» відповідно 5,9 та 11,7 %. Аналогічні пропорції зберігаються й по інших марках техніки залежно

від їх інноваційності, високотехнологічності та, відповідно, цінової політики виробників і дистриб'юторів.

Рис. 2. Структура витрат сільськогосподарських товаровиробників на придбання тракторів, %

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України [1]

Щодо придбання сільськогосподарськими товаровиробниками тракторів з потужністю понад 100 кВт, то тут структурний розподіл за марками значно різниться. Адже цей вид техніки здебільшого нині випускають крупні потужні корпорації. Трактори «Беларус» у структурі витрат на придбання тракторів з потужністю понад 100 кВт посідають лише 7,6 % у кількісному еквіваленті та відповідно 2,8 % – у вартісному. Натомість значні частки витрат припадають на придбання тракторів марок «Case» (відповідно 10,3 та 10,0 %), «Claas» (12,1 та 14,4 %), «New Holland» (14,2 та 11,2 %). Однак провідна позиція у цьому ринковому сегменті належить компанії «John Deere», що постачає на український ринок чверть тракторів потужністю понад 100 кВт у кількісному еквіваленті та понад 34,7 % у вартісному.

Схожа ситуація склалася на ринку зернозбиральних комбайнів, де частки придбання комбайнів марки «Case» сягнули 8,4 % у кількісному еквіваленті та 8,9 % у вартісному, а «Claas» відповідно 8,4 та 9,8 %. Першість і у цьому сегменті сільськогосподарської техніки беззаперечно належить марці «John Deere» – 26,9 та 30,3 %.

Загалом американська машинобудівна компанія Deere & Company є найбільшою у світі компанією з випуску сільськогосподарської, будівельної та лісозаготівельної техніки. У 2018 р. її оборот сягнув майже 37,4 млрд дол., що на 26 % більше, ніж у попередньому 2017 р. При цьому чисті продажі обладнання компанії склали 33,4 млрд дол. за 2018 р. Німецька машинобудівна компанія Claas KGaA mbH мала у 2018 р. рекордний оборот у 3,89 млрд євро, що 3,4 % більше від показника попереднього року (3,76 млрд євро). Інша машинобудівна компанія Krone у 2017-2018 рр. досягнула усередненого обороту у 2,1 млрд євро. Сукупно це підтверджує те, що на світових та внутрішніх ринках сільськогосподарської техніки окремих держав панують переважно крупні виробники сільськогосподарської техніки. Такі корпорації зазвичай забезпечують виробництво високотехнологічних, інноваційних та надійних засобів.

Загалом на світовому ринку сільськогосподарської техніки досить високий показник Хершвінда-Гіршмана, а також доволі значний рівень концентрації у розрізі окремих країн-експортерів. Загалом за міжнародною торгівельною статистикою [11] технічні засоби представлені чотирма основними категоріями:

- а) тракторами усіх марок;
- б) збиральною технікою, до якої відносяться косарки, молотилки, подрібнювачі соломи, машини з очистки, сортування сіна та сіноворушилки тощо;
- в) машинами для підготовки ґрунту, зокрема плугами, боронами, культиваторами, сіялками, посадковими машинами, розкидачами добрив тощо;
- г) іншою сільськогосподарською технікою, у тому числі машинами для кормовиробництва, лісового господарства тощо.

Дослідження світового ринку сільськогосподарської техніки дозволило виявити, що на ринку тракторів усіх видів близько 17 % експорту у 2015-2017 рр. здійснювала Німеччина, 13 % – Мексика, 10 % – Нідерланди, 8,7 % – США, 6,9 % – Франція. Сукупна частка топ-10 країн-експортерів на ринку тракторів сягнула 77,9 %.

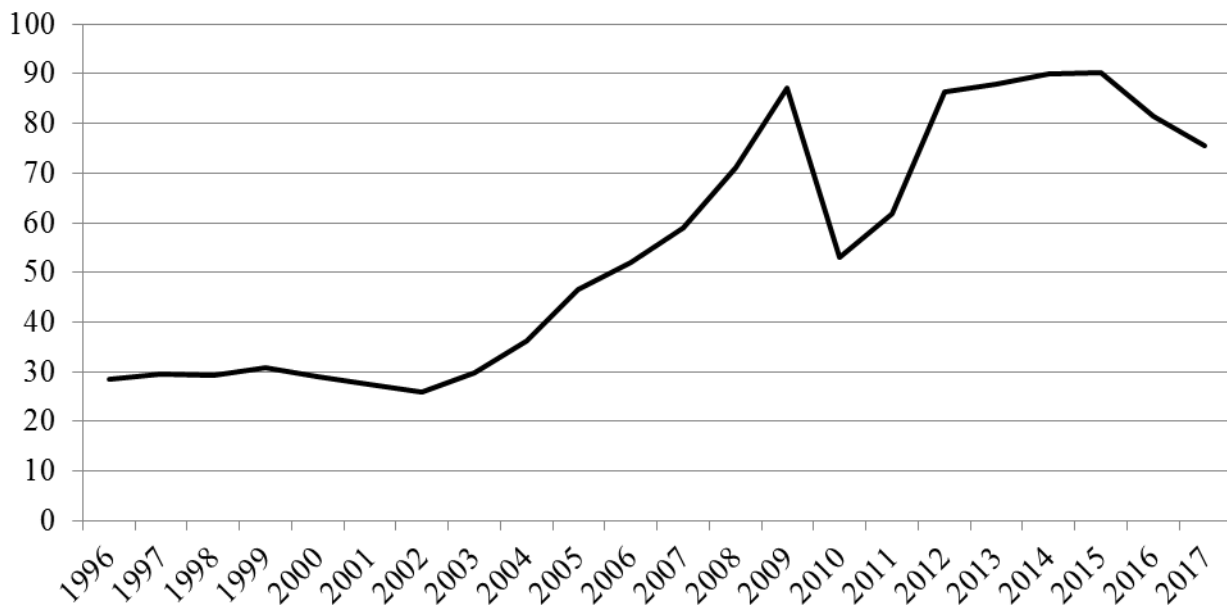
У рейтингу країн-експортерів збиральної техніки Німеччина у цей же період сягнула частки 19,0 %, США – 16,0 %, Китай – 9,6 %, Італія – 6,4 %, Бельгія-Люксембург – 5,4 %, а сукупна частка топ-10 країн-експортерів становила 75 %. На ринку машин для підготовки ґрунту частка Німеччини

становила 19,0 %, Італії та Китаю – по 9,9 %, США – 9,0 %, Франції 6,1 %, сукупна частка топ-10 – склала 70,3 %. Щодо іншої сільськогосподарської техніки, то тут Німеччина займала 15,0 %, Нідерланди 10,0 %, США 9,6 %, Італія 9,0 %, Китай 8,8 %, топ-10 країн-експортерів – 75,1 %.

Потрібно відзначити, що торгівля сільськогосподарською технікою надає значні переваги країнам-експортерам. Так, вона формує вагомий надходження від зовнішньоекономічної діяльності, а також дозволяє розвивати вітчизняну промисловість, створювати додаткові робочі місця, збільшувати обсяги сільськогосподарського виробництва, наповнювати державний бюджет тощо.

Загалом тенденції світової торгівлі усіма видами сільськогосподарської техніки мають схожі характеристики. Вони вирізняються нестабільністю та коливаннями у динаміці. Однак спостерігається загальна тенденція до їхнього зростання. Поряд з тим, тенденції світової торгівлі сільськогосподарською технікою в цілому відповідають загальним тенденціям міжнародної торгівлі та корелюють з динамікою торгівлі сільськогосподарськими продуктами рослинного і тваринного походження.

Зокрема у період 1996-2002 рр. обсяги продажу техніки на світовому ринку залишалися порівняно стабільними. У 2002 р. розпочався період активізації означеного ринку, що тривав до 2008 р. У цей період спостерігався майже чотирикратний приріст торгівлі тракторами й машинами для підготовки ґрунту та майже трикратний приріст торгівлі збиральною та іншою сільськогосподарською технікою. Сукупний оборот у світовій торгівлі тракторами у 2008 р. сягнув 54,6 млрд дол., збиральної техніки – 19,3 млрд дол., машинами для підготовки ґрунту та іншою технікою – по 7,6–7,7 млрд дол. відповідно. Узагальнені обороти по усіх чотирьох наведених категоріях сільськогосподарської техніки перевищили у цей же період позначку у 87 млрд дол. (рис. 3).

Рис. 3. Динаміка світового ринку сільськогосподарської техніки, млрд дол.

Джерело: побудовано автором на основі даних The World Trade Organization [11]

Згодом світова фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. призвела до безпрецедентного зниження оборотів світової торгівлі сільськогосподарської техніки до 53,1 млрд дол., зокрема торгівлі тракторами до 28,8 млрд дол., які тим не менш досить скоро відновили тенденцію зростання. Однак у період 2015–2017 рр. вона набула достатнього рівня стабільності. У 2017 р. сукупні обороти на світовому ринку сільськогосподарської техніки перевищили 75 млрд дол.

Тенденції світового ринку дуже важливо враховувати при оцінюванні внутрішнього ринку України та при обґрунтуванні засобів впливу на процеси забезпеченості сільськогосподарських товаровиробників технічними засобами галузей рослинництва. Техніка провідних компаній світу, що спеціалізуються на виробництві сільськогосподарської техніки, зазвичай порівняно більш прогресивна, якісніша та високо інноваційна, порівняно із вітчизняними марками, або марками країн колишнього Радянського Союзу. Однак, цінова політика таких компаній співвідноситься з високою якістю техніки, що часто робить більшість її видів не доступною для значної частки українських сільськогосподарських товаровиробників.

Тому для збалансованого розвитку вітчизняного ринку сільськогосподарської техніки і системи постачання технічних засобів необхідно сприяти повноцінному становленню вітчизняного сільськогосподарського машинобудування на сучасних інноваційних засадах. Адже фахівці зазначають, що науковий, інженерний і виробничий потенціал України абсолютно спроможний

забезпечити самостійне вирішення завдань постачання сучасної надійної і високотехнологічної техніки сільськогосподарським виробникам. Для цього необхідно створити сприятливі умови для розвитку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування в усіх формах [7].

Україна як держава, що нині активно розвиває виробництво військової та іншої техніки, може у перспективі поширювати й виробництво тракторів, комбайнів та інших технічних засобів для сільського господарства. Проте, для цього необхідно запроваджувати активну державну політику підтримки, розробляти і реалізовувати спеціальні програми, поширювати інновації тощо.

Така підтримка може здійснюватися у прямий спосіб через вплив на підприємства машинобудівної галузі, а також у непрямий спосіб – підтримуючи належний рівень платоспроможності та здатності до забезпечення процесів відтворення капіталу сільськогосподарськими товаровиробниками.

Основними інструментами із забезпечення державної підтримки технічного забезпечення рослинницьких галузей можуть бути заходи:

- податкового стимулювання, у тому числі через введення спрощених та преференційних режимів оподаткування, надання податкових пільг при виробництві або купівлі вітчизняної сільськогосподарської техніки;

- кредитного регулювання, зокрема через відшкодування частини відсоткової ставки при купівлі техніки на умовах кредитування, а також за допомогою регулювання ставки позикового відсотка;

- цінового регулювання через контроль ризиків виникнення цінового диспаритету між I та II сферами АПК;

- митно-тарифної політики на основі регулювання імпорتنих мит на ввезення технічних засобів залежно від їх інноваційного рівня, технічної досконалості, аналоговості тощо;

- амортизаційної політики через встановлення оптимальних норм і методів в амортизації, а також удосконалення системи індексації основних засобів тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Українські товаровиробники рослинницьких галузей потребують активізації процесів технічного забезпечення. Особливо актуальним це є для малих, мікропідприємств, фермерських господарств та господарств населення. Адже значна частка сільськогосподарської техніки, що представлена на ринку України, певною мірою залишається недоступною для них. Український ринок став невід'ємною частиною світового ринку, куди нині постачається техніка провідних машинобудівних корпорацій світу. Необхідно полегшити доступ для товаровиробників щодо придбання та використання такої техніки, а також всіляко розвивати вітчизняне машинобудування на інноваційних засадах. Для забезпечення цього та в кінцевому підсумку пошвидшення процесів технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників технікою необхідно розвивати підприємницьку ініціативу на селі, створювати привабливі умови ведення агробізнесу, у тому числі й на засадах впровадження певного обсягу державної підтримки.

У перспективі доцільно удосконалити комплексний системний підхід до надання державної підтримки процесам технічного забезпечення галузей рослинництва, спрямованої на розвиток вітчизняного машинобудування та доступності усіх видів технічних засобів сільськогосподарським товаровиробникам різних форм господарювання.

Література

1. Державна служба статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 11.01.2019).
2. Іванишин В. В. Вторинний ринок сільськогосподарської техніки та перспективи його розвитку в Україні. *Агросвіт*. 2011. № 9. С. 12-14.
3. Луценко М., Паніотова О., Ясенецький В. Сільськогосподарська техніка на "Агро-2014". *Техніка і технології АПК*. 2014. № 6. С. 40-45.
4. Мальчик М. В., Попко О. В. Маркетингові дослідження стану та перспектив розвитку ринку сільськогосподарської техніки України. *Вісник економічної науки України*. 2016. № 2. С. 126 – 129.
5. Навроцький Я. Ф. Сучасний розвиток ринку сільськогосподарської техніки. *Економічний аналіз: зб. наук. праць*. 2015. Том 19. № 3. С. 63-69.
6. Навроцький Я. Ф. Тенденції розвитку ринку сільськогосподарської техніки. *Економіка АПК*. 2015. № 8. С. 56-59.
7. Сало В., Богатирьов Д., Лещенко С., Савицький М. Вітчизняне технічне забезпечення сучасних процесів у рослинництві. *Техніка і технології АПК*. 2014. № 10. С. 16–19.
8. Сільськогосподарська техніка на виставці Агро 2016 / В. Гусар та ін. *Техніка і технології АПК*. 2016. № 7. С. 34–45.
9. Сільськогосподарська техніка на міжнародній виставці "Зернові технології" / В. Войновський та ін. *Техніка і технології АПК*. 2013. № 9. С. 37-40.
10. Соловей Д. Ю., Білоусько Я. К. Аналіз кон'юнктури ринку сільськогосподарської техніки в Україні. *Економіка АПК*. 2014. № 1. С. 40-44.
11. Statistics on merchandise trade. The World Trade Organization. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/merch_trade_stat_e.htm. (дата звернення: 11.01.2019).

12. Ясенєцький В., Миропольський О. Сільськогосподарська техніка на міжнародній агропромисловій виставці "Агро-Експо 2016". *Техніка і технології АПК*. 2016. № 11. С. 38-44.

References

1. State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://ukrstat.gov.ua> (access date January 11, 2019).
2. Ivanyshyn, V.V. (2011), "Secondary market of agricultural machinery and prospects for its development in Ukraine", *Ahrosvit*, no. 9, pp. 12-14.
3. Lutsenko, M., Paniotova, O. and Yasenetskyi, V. (2014), "Agricultural machinery on Agro-2014", *Tekhnika i tekhnologii APK*, no. 6, pp. 40-45.
4. Malchyk, M.V. and Popko, O.V. (2016), "Market researches of the state and prospects of development of the market of agricultural machinery of Ukraine", *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 2, pp. 126-129.
5. Navrotskyi, Ya.F. (2015), "Modern development of the market of agricultural machinery", *Ekonomichniy analiz: zb. nauk. prats*, Vol. 19, no. 3, pp. 63-69.
6. Navrotskyi, Ya. F. (2015), "Trends in the development of the agricultural machinery market", *Ekonomika APK*, no. 8, pp. 56-59.
7. Salo, V., Bohatyrov, D., Leshchenko, S. and Savytskyi, M. (2014), "Domestic technical support of modern processes in plant growing", *Tekhnika i tekhnologii APK*, no. 10, pp. 16–19.
8. Husar, V. et al. (2016), "Agricultural machinery at Agro 2016", *Tekhnika i tekhnologii APK*, no. 7, pp. 34–45.
9. Voinovskyi, V. et al. (2013), "Agricultural machinery at the international exhibition "Grain Technologies"", *Tekhnika i tekhnologii APK*, no. 9, pp. 37-40.
10. Solovej, D.Yu. and Bilousko, Ya.K. (2014), "Analysis of market conditions for agricultural machinery in Ukraine", *Ekonomika APK*, no. 1, pp. 40-44.
11. "Statistics on merchandise trade. The World Trade Organization", available at: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/merch_trade_stat_e.htm (access date January 11, 2019).
12. Yasenetskyi, V. and Myropolskyi, O. (2016), "Agricultural machinery at the international agro-industrial exhibition "Агро-Експо 2016"", *Tekhnika i tekhnologii APK*, no. 11, pp. 38-44.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2019 р.

Рецензент: д.е.н., старший науковий співробітник
ННЦ «Інститут аграрної економіки» О.В. Боднар

ФІНАНСОВО–КРЕДИТНА І ГРОШОВА ПОЛІТИКА

УДК 336.647/648:631

JEL Classification Q 14, M 29

Яцух О.О.,
канд. екон. наук, доцент, завідувач кафедри «Фінанси,
банківська справа та страхування»
Таврійського державного агротехнологічного університету

ОЦІНКА ВАРТОСТІ ПОЗИЧЕНИХ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ, ЗАЛУЧЕНИХ У ГОСПОДАРСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Iatsukh O.O.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., head of finance,
banking and insurance department
Tavria State Agrotechnological University

ESTIMATION OF THE COST OF BORROWED FINANCIAL RESOURCES INVOLVED IN THE ECONOMIC ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Постановка проблеми. Ефективна діяльність сільськогосподарських підприємств пов'язана з необхідністю залучення додаткових фінансових ресурсів. При прийнятті управлінських рішень виробники сільськогосподарської продукції враховують власні тактичні цілі розвитку, які впливають з особливостей функціонування аграрного бізнесу, зокрема сезонності виробництва, й стратегічні цілі, спрямовані на оновлення та реконструкцію матеріально-технічної бази задля збільшення обсягів випуску продукції, покращення її якості й конкурентоспроможності. Домінантними на сьогодні формами фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств є банківський кредит, форвардні та лізингові операції, товарний кредит, а також займи з використанням таких нових фінансових інструментів, як товарні і фінансові аграрні розписки.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблеми формування і використання капіталу підприємства, управління його вартістю і структурою досліджували як зарубіжні (С. Гросман, О. Харт, М. Харіс, А. Равів, К. Харві, К. Лінс, А. Ропер, М. Йенсен, Ф. Модігліані, М. Міллер, С. Маерз, Н. Майлуф, Р. Шульц), так і вітчизняні вчені-економісти (Л. Гапенський, І. Бланк, В. Бочаров, В. Ковальов, Є. Стоянова, Т. Теплова, Ю. Воробйов, І. Вахович, А. Поддєрьогін, М. Дем'яненко, О. Зуєва). Проте недостатньо дослідженими залишаються питання щодо формування кінцевої вартості залучення фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах, особливо за такими новими формами, як форвардні операції та аграрні розписки.

Постановка завдання. Умови залучення фінансових ресурсів є доволі різними і залежать від їх форми, діючих на фінансовому ринку кредиторів, цільової спрямованості позики, конкурентної позиції та фінансового стану самих позичальників. Однак механізм формування вартості позичених фінансових ресурсів іноді мало зрозумілий для позичальників. Саме тому необхідно виробити комплексний методологічний підхід до порівняльної оцінки вартості різних форм фінансових ресурсів, залучених у господарську діяльність аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Представники класичних фінансових теорій використовують категорії «фінансовий капітал», «ціна капіталу», «вартість капіталу» [3-5; 8; 9; 12-14; 16; 17], а вартість позиченого капіталу визначають як ціну, яку підприємство платить за його залучення з різних джерел. Концепція такої оцінки виходить із того, що капітал має відповідну вартість, яка формує рівень операційних та інвестиційних витрат підприємства [4, с. 161]. Науковці відзначають, що управління капіталом (пасивами балансу) здійснюється за допомогою оцінки його вартості. Приймаючи рішення про застосування (залучення) будь-якого джерела (ресурсу), важливо

оцінити вартість цього джерела [17, с. 263]. Проте багато вчених, які проводили дослідження формування і використання різних джерел залучення коштів, використовують категорію «фінансові ресурси» та «вартість позичених (залучених) фінансових ресурсів» [1; 2; 5-8; 10; 12; 13; 16; 17; 19].

Політика управління залученими фінансовими ресурсами є невід'ємною складовою загальної фінансової політики та фінансової стратегії підприємства, головна мета якої – забезпечення необхідного обсягу позикових коштів на найбільш вигідних для підприємства умовах (ефективних форм кредитування, вартості позикового капіталу, строків і методів погашення тощо) [5, с. 102]. Моделі й теоретичні підходи до використання залученого капіталу та його вартості розглянуто в роботах вітчизняних та іноземних вчених [7; 20-25; 27], проте названі роботи не до кінця враховують сучасні реалії функціонування сільськогосподарських підприємств.

Етапи залучення фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств є основою алгоритму для комплексного підходу до прийняття ефективних управлінських рішень про можливість, доцільність й ефективність використання тих чи інших форм залучення фінансових ресурсів на основі оцінки їх вартості:

1) *на першому етапі* необхідно визначити основну мету залучення додаткових фінансових ресурсів у господарську діяльність залежно від стратегічних і тактичних цілей розвитку підприємства;

2) *на другому етапі* потрібно провести моніторинг джерел позикових фінансових ресурсів за видами кредитів, які функціонують на внутрішньому та світовому ринках; ґрунтовно вивчити й узагальнити чинну нормативно-правову базу й запропоновані угоди позики фінансових ресурсів;

3) *на третьому етапі* спочатку доцільно провести порівняльний багатofакторний аналіз та передбачити негативні наслідки залучення фінансових ресурсів на основі виокремлення основних умов позичання, а далі – визначити фактичну вартість таких ресурсів з урахуванням двох складових: їх ціни та вартості залучення;

4) сутність *четвертого етапу* полягає в прийнятті обґрунтованих управлінських рішень про доцільність використання тих чи інших джерел на основі інтерпретації результатів оцінки фактичної вартості фінансових ресурсів, визначення прогнозованих фінансово-економічних показників розвитку підприємства з урахуванням ефективності використання фінансових ресурсів у господарській діяльності, зокрема його фінансового стану й кредитоспроможності.

Процес розробки залучення позикових коштів й управління ним повинен здійснюватися з урахуванням ключових принципів кредитування: добровільності, цільового характеру отримання позики, строковості, платності, забезпеченості кредитування, зворотності позиченої вартості кредиту [6]. Сучасні реалії функціонування аграрного бізнесу мають свої особливості, урахування яких дозволило автору визначити основні принципи залучення позикових фінансових ресурсів у господарську діяльність галузевих підприємств (рис. 1).

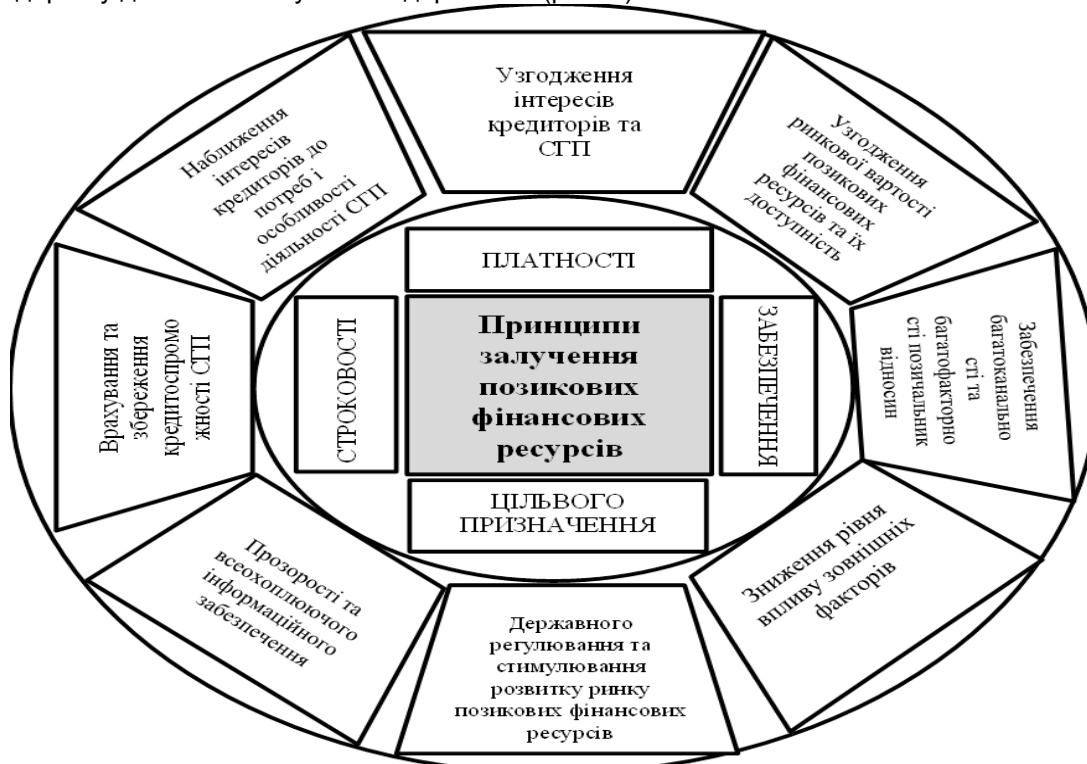
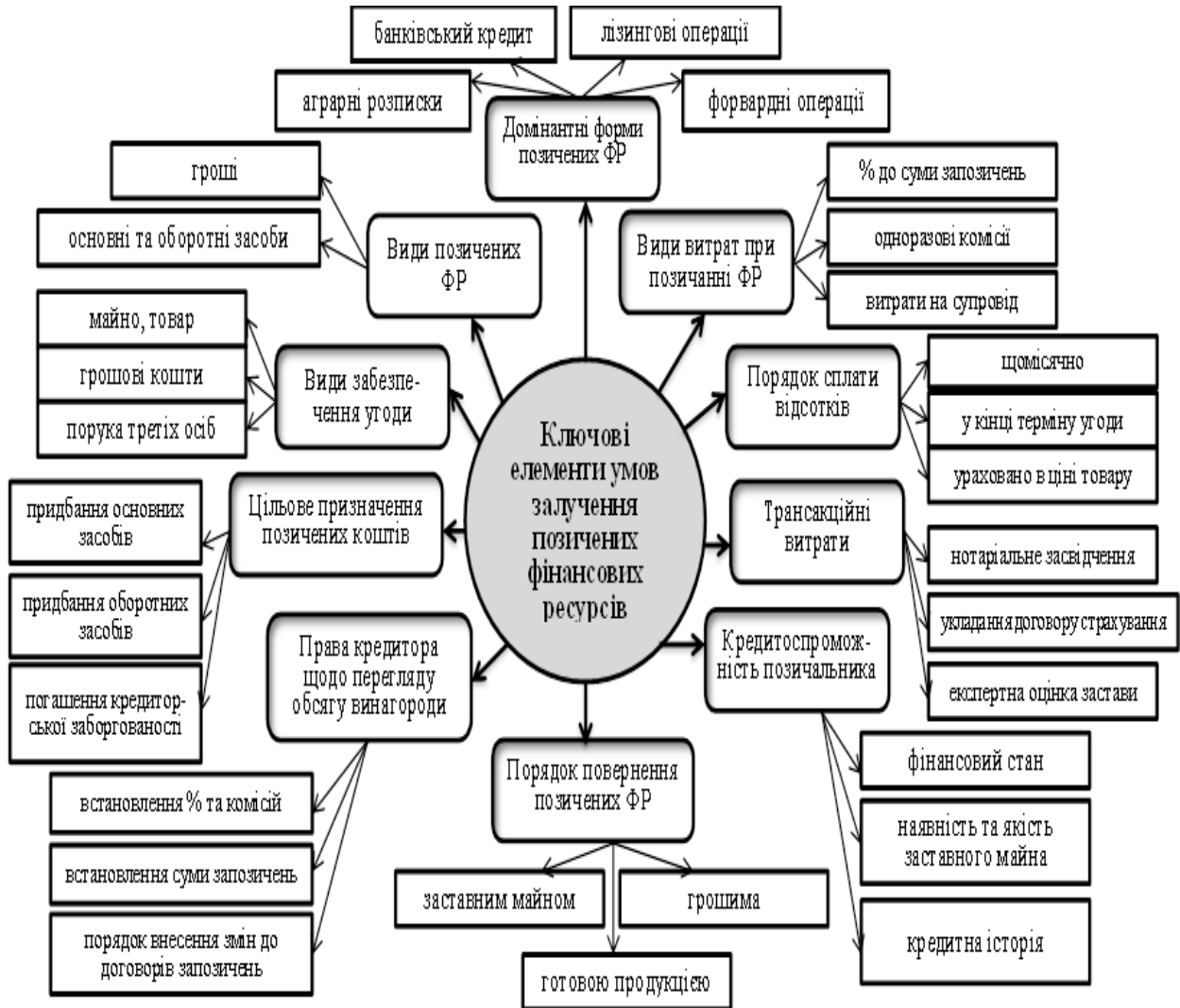

Рис. 1. Основні принципи залучення позикових фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств

Джерело: сформовано автором

Для всебічної оцінки цих особливостей пропонуємо виокремити ключові елементи умов залучення: домінантні форми позичених фінансових ресурсів, види витрат, пов'язані з їх залученням, порядок сплати відсотків, розмір можливих трансакційних витрат. Також необхідно звернути увагу на порядок повернення позичених фінансових ресурсів, права кредитора щодо перегляду обсягу винагороди за користування коштами і види забезпечення угоди. Суттєвий вплив на умови позичання має кредитоспроможність позичальника, зокрема його фінансовий стан, наявність і якість заставного майна, кредитна історія (рис. 2).

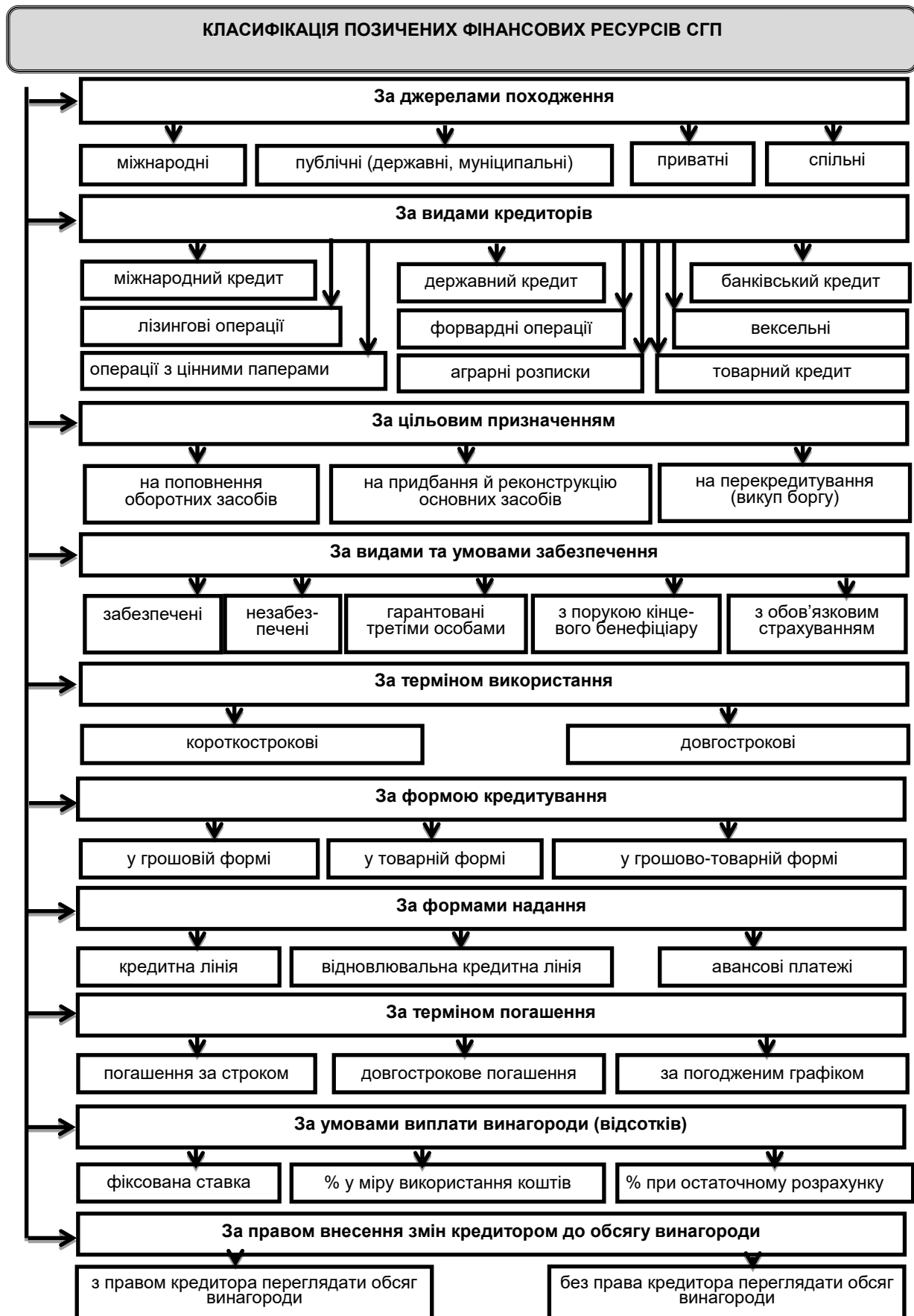
Рис. 2. Ключові елементи умов залучення позичених фінансових ресурсів сільськогосподарськими підприємствами

Джерело: сформовано автором

Оцінка вартості позикового капіталу проводиться за двома позиціями. З одного боку, потрібно розглянути принципи, форми й особливості формування ціни на фінансові ресурси (позиковий капітал) на фінансовому ринку основними діючими фінансовими інститутами (банківський сектор, лізингові компанії, державні, приватні та міжнародні кредитори), а з іншого – необхідно дослідити механізм формування вартості позичених фінансових ресурсів для позичальника (виробника сільськогосподарської продукції), тобто з'ясувати, залежно від яких факторів збільшується їх вартість на різних етапах залучення (витрати, пов'язані з одноразовими комісіями при оформленні й супроводі позики, витрати на нотаріальні послуги, комісійні винагороди та ін.).

На основі багатокритеріального підходу представлено класифікацію позичених фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств, згідно з яким на їх вартість впливають такі чинники: джерела походження, види кредиторів, які позичають фінансові ресурси, цільове призначення та напрямки використання позики. Важливе значення також мають: термін угоди, форми надання ресурсів, види та умови забезпечення кредитів, розмір винагороди за користування такими коштами (рис. 3).

Рис. 3. Класифікація позичених фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств за багатокритеріальним підходом
 Джерело: сформовано автором

Процес ціноутворення на позичені фінансові ресурси відбувається за двома основними напрямками: формування ціни на рівні кредиторів (банківські установи, лізингові компанії, державні й приватні кредитори) під впливом факторів фінансового ринку; формування вартості позичених фінансових ресурсів на рівні позичальників – сільськогосподарських підприємств (рис. 4).

Рис. 4. Складові процесу формування вартості позичених фінансових ресурсів сільськогосподарськими підприємствами

Джерело: сформовано автором

Ціна на позикові фінансові ресурси на рівні кредиторів формується на основі теорії вартості грошей під впливом факторів, неодноразово зазначених у наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених, а саме: вартості грошей у часі на основі розрахунку простих і складних відсотків та анuitету; обліку фактора інфляції; обліку фактора ризику; обліку фактора ліквідності кредитора.

Сутність концепції вартості капіталу полягає в тому, що у якості інвестиційного ресурсу капітал у будь-якій своїй формі має певну вартість, рівень якої необхідно враховувати при його залученні в економічний процес. У ході фінансового управління позиковий капітал оцінюється за такими основними критеріями: вартість фінансового кредиту (банківського й лізингового); вартість капіталу, залученого за рахунок емісії облігацій; вартість товарного (комерційного) кредиту (у формі коротко- або довгострокової відстрочки платежу); вартість поточних зобов'язань за розрахунками.

Згідно з основними теоріями вітчизняних учених (І. Бланка, Ю. Воробйова, І. Вахович, А. Поддєрьогіна) оцінка вартості фінансового капіталу (фінансових ресурсів) базується на основі концепції вартості грошей у часі. Ця концепція полягає в тому, що «вартість грошей протягом певного часу змінюється з урахуванням норми прибутку на фінансовому ринку, в якості якої звичайно виступає норма позикового відсотка» [3, с. 63]. У межах цієї концепції вчені виокремлюють методичний інструментарій оцінки вартості грошей на основі простих і складних відсотків, а також на основі анuitету.

Другий підхід – концепція обліку фактора інфляції при формуванні ціни на використання грошових засобів, на основі якої виокремлено методичний інструментарій: прогнозування річного темпу й індексу інфляції; формування реальної відсоткової ставки, зважаючи на фактор інфляції; оцінки вартості грошових коштів з урахуванням фактора інфляції на основі моделі Фішера; формування необхідного рівня доходності фінансових операцій з урахуванням фактора інфляції.

Третім напрямом є «концепція обліку фактора ризику, сутність якої виявляється в об'єктивній оцінці рівня ризику з метою забезпечення формування необхідного рівня доходності фінансових операцій і розробці системи заходів, мінімізуючи негативні фінансові наслідки для господарської діяльності кредиторів» [3, с. 82].

Четвертий напрям – концепція та методологічний інструментарій обліку фактора ліквідності, суть якої полягає в об'єктивній оцінці її рівня за визначеними об'єктами інвестування з метою забезпечення необхідного рівня доходності за ними, що відшкодовує можливе уповільнення грошового обороту при реінвестуванні капіталу [3, с. 95].

У працях вітчизняних учених вартість фінансового кредиту оцінюється з позиції чотирьох основних джерел його надання: банківського кредиту, фінансового лізингу (принципові положення такої оцінки можуть бути використані й при залученні підприємством фінансового кредиту з інших джерел), товарного кредиту та кредиторської заборгованості. При визначенні банківського кредиту науковці виокремлюють основні складові: ставка відсотків за банківський кредит; ставка податку на прибуток у формі десятикового дробу; рівень витрат на залучення банківського кредиту, темпи інфляції, розмір ринкової надбавки (премії) за можливі фінансові ризики. При визначенні вартості товарного кредиту враховується розмір цінової знижки при здійсненні платежу за продукцію, сума податку на прибуток, тривалість відстрочення платежу за товарами. Вартість кредиторської заборгованості розраховується на основі: ставки відсотків за банківським кредитом, ставки податку на прибуток, нормативного періоду функціонування кредиторської заборгованості. Деякі автори акцентують увагу на можливих втрачених доходах при розміщенні коштів на депозитних рахунках [3; 4; 5; 14; 15].

Наведені методологічні підходи фактично відображають ціну на фінансові ресурси, але мають низку недоліків, оскільки враховують формування вартості фінансових ресурсів лише на рівні кредиторів, тобто розкривають механізм ціноутворення на позичені кошти, та не враховують витрати позичальника, пов'язані з залученням таких ресурсів у господарську діяльність. Крім того, в останніх дослідженнях не відображено специфіки нових форм залучення фінансових ресурсів: форвардних операцій та операцій з аграрними розписками. Ціноутворення на майбутню сільськогосподарську продукцію та постачання товару за допомогою названих операцій має свої особливості. При укладанні форвардних угод визначається ціна на майбутню продукцію (майбутній урожай), а при використанні товарних аграрних розписок ще визначається ціна на доставлений на заміну товар (оборотні засоби). Ціна на позичені фінансові ресурси при таких операціях залежить від ціни на сільськогосподарську продукцію, сформовану на зерновому складі (в порту) в момент постачання продукції залежно від курсу іноземної валюти до гривні (оприлюдненого на офіційному сайті НБУ), а саме: офіційного курсу гривні на дату здійснення попередньої оплати та на дату постачання продукції (табл. 1).

Таблиця 1

Ціноутворення на майбутню сільськогосподарську продукцію та постачання товару при форвардних операціях і операціях з аграрними розписками

Ціна	Форми запозичень фінансових ресурсів	
	форвард	аграрні розписки
Ціна на с/г продукцію (майбутній урожай)	$PC_{cгп} = \left(\frac{Ц_{cгп\ ел}}{KB_2} - \frac{Ав}{KB_1} \right) \times KB_2 - \left(\frac{Ав \times PC}{365} \right) \times Кд$	$PC_{cгп} = Ц_{cгп\ ел}^*$
Ціна на постачання товару (оборотні засоби)	–	$PC_{т} = Ц_{т} \times \frac{PC}{365} \times Кд \times \frac{KB_1}{KB_2}$
де PC _{cгп} – ринкова ціна на с/г продукцію (майбутній урожай);		
Ц _{cгп ел} – ціна с/г продукції, що сформувалася на зерновому складі (в порту) в момент постачання продукції		
KB 1 – курс іноземної валюти до української (офіційний курс гривні) на дату здійснення попередньої оплати, оприлюднений на офіційному сайті НБУ; KB 2 – курс іноземної валюти до української (офіційний курс гривні) на дату постачання продукції, оприлюднений на офіційному сайті НБУ; Умова: якщо на дату постачання СГП KB 2 < KB 1, то KB 2 = KB 1. Ав – сума попередньої оплати (авансу) за одну одиницю з ПДВ; PC – процентна ставка за користування авансом; Кд – кількість днів від дати попередньої оплати (авансу) до дати здійснення доставки с/г продукції		де PC _т – ринкова ціна доставленого товару; Ц _т – ціна доставлено товару з ПДВ; PC – процентна ставка за користування товаром; Кд – кількість днів з дати отримання товару до дати постачання с/г продукції; KB 1 – курс іноземної валюти до української (офіційний курс гривні) на дату постачання товару, оприлюднений на офіційному сайті НБУ; KB 2 – курс іноземної валюти до української (офіційний курс гривні) на дату постачання продукції, оприлюднений на офіційному сайті НБУ Умова: якщо на дату постачання СГП KB 1 < KB 2, то KB 1 = KB 2

* За домовленістю між сторонами ціна може бути зменшена на суму транспортування зерна від бази постачання до визначеного складу й вартість послуг, наданих зерновим складом під час відвантаження зерна.

Джерело: складено автором на підставі діючих угод позики.

Відсоткова ставка використання позичених фінансових ресурсів при форвардних операціях та операціях з аграрними розписками є значно меншою (якщо курс іноземних валют різко не змінюється) порівняно з кредитуванням, оскільки ризики валютних коливань закладені в ціну товару (майбутній

продаж), а при кредитних відносинах – лише у відсоткових ставках кредиту, збільшувати або зменшувати яку неможливо без згоди сторін (табл. 2).

Таблиця 2

Формування вартості позичених фінансових ресурсів при різних видах запозичень

Форми запозичень фінансових ресурсів			
банківський кредит	форвардні операції	агарні розписки	фінансовий лізинг
$BK = \text{Вод} + \text{Нл} + \text{Стл} + \text{Бк} + \text{Еоз} + \sum \text{ПФР} \times \frac{\text{СП}}{365} \times \text{Кд}$	$\text{ВФО} = \text{Вод} + \text{Нл} + \text{Стл} + \sum \text{Ав} \times \frac{\text{СП}}{365} \times \text{Кд} \times \frac{\text{КВ } 2}{\text{КВ } 1}$	$\text{ВАР} = \text{Вод} + \text{Нл} + \text{Стл} + \sum \text{Т} \times \frac{\text{СП}}{365} \times \text{Кд} \times \frac{\text{КВ } 2}{\text{КВ } 1}$	$\text{ВФЛ} = \text{Вод} + \text{Лк} + \text{Лпл}$
де			
БК – вартість позичених фінансових ресурсів при банківському кредитуванні	ВФО – вартість позичених фінансових ресурсів при форвардних операціях	ВФЛ – вартість позичених фінансових ресурсів при укладанні аграрних розписок	ВФЛ – вартість позичених фінансових ресурсів при фінансовому лізингу
Вод – вартість одноразових фінансових витрат на початку замовлення позикових ресурсів			
Нл – витрати на нотаріальне оформлення			–
Стл – витрати на сплату страхових комісій за страхування заставного майна			–
Бк – одноразова банківська комісія за оформлення кредиту	$\sum \text{Ав}$ – сума отриманого авансу	$\sum \text{Т}$ – сума, на яку отримано товар	Лк – одноразова комісія за оформлення лізингу
Еоз – оплата послуг незалежним експертам за оцінку заставного майна	СП – відсоткова ставка за користування авансом	СП – відсоткова ставка за користування товаром	Лпл – лізингові платежі
$\sum \text{ПФР}$ – сума отриманих позичених фінансових ресурсів	Кд – кількість календарних днів користування авансом	Кд – кількість календарних днів користування товаром	–
СП – відсоткова ставка за користування запозиченими коштами	КВ 2 – курс іноземної валюти до української (офіційний курс гривні) на дату постачання продукції, оприлюднений на офіційному сайті НБУ	–	–
Кд – кількість календарних днів користування запозиченими коштами	КВ 1 – курс іноземної валюти до української (офіційний курс гривні) на дату отримання авансу, оприлюднений на офіційному сайті НБУ	–	–

Джерело: складено автором на підставі діючих угод позики.

Процес формування вартості позичених фінансових ресурсів, залучених у господарську діяльність аграрних підприємств, має такі складові: 1) утворення ціни на фінансові ресурси на рівні кредитора; 2) формування витрат, пов'язаних із залученням у господарську діяльність таких коштів.

Крім розглянутих вище теоретичних положень щодо факторів, які впливають на ціну грошей на рівні кредиторів, на особливу увагу заслуговують чинники, які позначаються на формуванні вартості позичених фінансових ресурсів на рівні сільськогосподарських підприємств. Вартість таких ресурсів залежить від ціни на гроші як товар, сформованої кредиторами на фінансовому ринку, а також від факторів, пов'язаних з умовами залучення. До таких чинників належать: форми залучення, цільова спрямованість ресурсів, термін залучення, трансакційні витрати на такі операції, умови зниження ступеня виробничих і фінансових ризиків, фінансовий стан і кредитоспроможність позичальника, його кредитна історія, рівень забезпеченості позики.

На сучасному етапі необхідно виділити п'ятий напрям концепції та методологічного інструментарію обліку факторів впливу на вартість залученого капіталу для виробників сільськогосподарської продукції. Тобто як збільшується його вартість на різних етапах залучення (одноразові комісії при оформленні та супроводі, нотаріальні послуги, комісійні винагороди тощо). На основі наведеної класифікації автором виокремлено ключові елементи умов залучення позичених фінансових ресурсів, що сприятиме більш чіткому уявленню про чинники, які впливають на вартість таких ресурсів. Вважаємо, що менеджери підприємства мають на основі детального вивчення нормативно-правового забезпечення та оцінки змісту угоди обрати певні форми залучення фінансових ресурсів, зважаючи на визначені в угодах витрати, трансакційні витрати, види та цільове призначення фінансових ресурсів, необхідність й особливості заставного забезпечення, порядок сплати відсотків, повернення ресурсів, а також оцінити власний фінансовий стан і кредитоспроможність, визначити можливі зміни таких показників унаслідок збільшення позикового капіталу.

Необхідно підкреслити, що види зазначених концепцій та їх методичний інструментарій відрізняються для різних форм залучення капіталу. Порівняльні умови різних форм запозичення фінансових ресурсів сільськогосподарськими підприємствами представлено в таблиці 3.

Порівняльні умови різних форм запозичення фінансових ресурсів
сільськогосподарськими підприємствами, 2018 р.

Умови	Форми запозичення			
	кредит	форвард	фінансовий лізинг	аграрні розписки
Вид запозичень	кошти	кошти	товар	товар/кошти
Відсоток суми запозичень від суми покриття забезпечення:				
– нерухомого (рухомого) майна	70	–	70	–
– майбутнього врожаю	50	70	–	100
Предмет застави	майно	майбутній урожай	предмет лізингу	майбутній урожай
Зобов'язання, забезпечення та їх реєстрація у державних реєстрах	+	+	+	+
Прив'язка до конкретної земельної ділянки		+		+
Незалежна експертна оцінка майна	+	–	–	–
Коефіцієнт покриття сум запозичень*:				
– нерухоме (рухоме) майно	1,3-1,5	–	1,3	–
– майбутній урожай	2,0-2,4	1,0	–	1,5
Відсоток отримання сум запозичень:				
– після оформлення угоди, %	100	65	100	100
– після постачання продукції, %	–	35	–	–
Період користування запозиченнями:				
– короткостроковими, місяців	12	10	–	10
– довгостроковими, місяців	36	–	36-60	–
Погашення заборгованості:				
– грошовими коштами	+	–	+	+
– продукцією	–	+	–	+
Графік погашення винагороди за користування запозиченнями	щомісячно	в кінці терміну	лізинговий платіж	в кінці терміну
Цільове використання предмета запозичень	згідно з угодою	**не передбачено	використання основних засобів	**не передбачено
Обов'язкове оформлення:				
– нотаріального засвідчення угод	+	+	–	+
– укладання договору страхування	+	+	–	+
– укладання договору поруки з кінцевим бенефіціаром	+	+	+	+
Можливі втрати (вигоди)	%	курс. різн.	–	курс. різн.
Спрощена процедура оформлення	–	–	+	+
Складний остаточний розрахунок	–	+	+	+

* Коефіцієнт покриття суми запозичень залежить від фінансового стану позичальника згідно з типом ліквідності балансу (абсолютний, нормальний, критичний, кризовий – останній не кредитується).

** Згідно з угодою не передбачено цільового використання, але інформація фіксується для довідки.

Джерело: укладено автором на підставі діючих угод.

Для зручності поділимо всі види витрат залежно від особливостей, етапів оформлення та здійснення кредитних, лізингових і форвардних операцій та операцій з аграрними розписками на:

1. Одноразові фінансові витрати при підготовці пакета документів для розгляду можливості отримання коштів. У таблиці 4 наведено вартість витрат у грошовому вираженні на зазначеному етапі (станом на кінець 2018 р.). Як бачимо, на цьому (попередньому) етапі витрати незначні і суттєво не залежать від виду операції із залучення коштів.

2. Одноразові фінансові витрати при укладанні угод запозичення коштів. Розмір цих витрат встановлюється у відсотках до суми запозичень та/або від суми оцінки заставного майна. У середньому ці витрати складають до 5 % суми запозичених коштів.

3. Витрати на супровід угод запозичення мають постійний характер, розраховуються й погоджуються сторонами щомісяця. До них належать: відсотки за користування запозиченими коштами, які сплачуються щомісячно або після закінчення терміну користування такими коштами; комісія (відсотки) – платіж за користування майном без урахування частини лізингового платежу (див. табл. 3).

Таблиця 4

Фінансові витрати сільськогосподарських підприємств при різних формах залучення фінансових ресурсів, 2018 р.

Види витрат	Форми запозичень			
	кредит	форвард	фінансовий лізинг	аграрні розписки
Одноразові витрати на початку замовлення позикових ресурсів, грн				
Довідки державно-приватних інститутів управління, грн:				
– центр надання адміністративних послуг	180	180	180	180
– статуправління	150	150	–	–
– Державна фіскальна служба	–	–	–	–
– фінансово-кредитні установи	250	250	250	250
– інші	100	100	100	100
Усього (орієнтовно)	680	680	530	530
Витрати, пов'язані з укладанням угод про запозичення коштів				
Витрати на біржі** (% від суми контракту):				
– реєстраційний збір біржі, %	–	0,1	–	–
– винагорода брокеру, %	–	0,1	–	–
Витрати на нотаріальне оформлення (% від суми оціненої застави)	0,12	0,15	–	0,19
Страховання заставного майна (% від оціненої вартості страхового майна):				
– нерухомого (рухомого) майна, %	0,3	–	1,0	–
– майбутнього врожаю, %	5	5	–	5
– розмір франшизи, %	10-50	30-50	10	30-50
Одноразова комісія (% від суми позики) за:				
– оформлення угоди позики, %	0,4	–	2,0	–
– оформлення угоди застави, %	0,2	–	–	–
Витрати на проведення експертної оцінки майна, %	0,1	–	–	–
Відсоток витрат, пов'язаних з укладанням угод про запозичення коштів залежно від виду застави:				
– нерухоме (рухоме) майно, %	1,12	–	4,0	–
– майбутній урожай, %	5,82	5,35	–	5,19
Витрати за користування запозиченими коштами				
Відсоток витрат за користування запозиченими коштами, %	19*	від 11 до 25**	22	11***
Загальний відсоток витрат залежно від виду застави:				
– нерухоме (рухоме) майно, %	20,12	–	26,0	–
– майбутній урожай, %	24,82	16,35-30,35	–	16,19

* Розраховано, як середній показник для ПАТ «АКБ «Індустріалбанк», ПАТ «ОТП банк», «Ощадбанк».

** Відсоткова річна ставка ПАТ «ДПЗКУ» – 11 %, ПАТ «Аграрний фонд» – 25 %.

*** Розраховано, як середній показник ПП «ОККО-Бізнес», ПАТ «ОТП банк», ПАТ «Сінгента».

Джерело: укладено автором на підставі діючих угод.

На думку автора, відсоткова ставка за використання позичених фінансових ресурсів при форвардних операціях та операціях з аграрними розписками є нижчою, ніж при банківських кредитних і лізингових операціях, оскільки ризики валютних коливань і неповернення позики закладені в механізм формування майбутньої ціни товару (майбутнього врожаю). Тоді як при банківських кредитних і лізингових операціях ризик інфляції (зростання курсу валют) закладено у відсоткову ставку або лізинговий платіж. Необхідно підкреслити і відсутність комісій при обслуговуванні форвардних операцій та операцій з аграрними розписками, оскільки цільові орієнтири кредиторів у цих випадках різні.

Слід зазначити, що витрати, пов'язані з винагородою за використання позичених коштів при форвардних операціях та операціях з аграрними розписками не знаходять відображення у фінансовій звітності, оскільки включені до вартості отриманого товару або доставленої продукції.

На думку автора, під впливом конкуренції та пропозицій на фінансовому ринку, особливо в умовах запровадження сучасних форм й інструментів реалізації позикового капіталу – форвардних операцій та операцій з аграрними розписками, було знижено вартість кредитних банківських продуктів і збільшено доступність до лізингових послуг.

Сьогодні, за фінансової нестабільності й політичних криз, кредитори в односторонньому порядку значно розширили свої права щодо внесення змін до договорів позики про умови визначення обсягу винагороди (відсотків) за надання позикових коштів у разі зміни валютних курсових різниць, облікової

ставки НБУ, вартості заставного майна, податкової політики та кон'юнктурних змін на фінансовому ринку.

Висновки з проведеного дослідження. Автором опрацьовано методологічний підхід до оцінки вартості позиченого фінансового капіталу у господарській діяльності сільськогосподарських підприємств та виокремлено головні складові:

– визначення категорійного апарату на основі економічних теорій, нормативно-правового й інституціонального забезпечення таких операцій;

– зважаючи на запропоновану класифікацію позичених фінансових ресурсів, сформованої з урахуванням особливостей сільськогосподарських підприємств, виокремлено головні елементи умов залучення таких ресурсів, які є сигнальними факторами при прийнятті управлінських рішень у процесі позичання;

– на основі виділених етапів залучення позичених фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств та опрацювання особливостей механізму залучення коштів за домінуючими формами (кредит, форвард, лізинг, аграрні розписки) виокремлено головні складові процесу формування вартості позичених ресурсів.

Представлений методологічний підхід дозволить визначити вартість формування ціни на позикові фінансові ресурси та реальну вартість їх залучення на основі дієвих принципів, форм та умов.

Література

1. Базартінова О. Методи визначення вартості позикового капіталу підприємства. *Стратегія і механізм регулювання промислового розвитку*. 2011. С. 180–188. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sim_2011_2011_19 (дата звернення: 02.02.2019).
2. Білолипецький В. Г. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия. Москва: ИНФРА-М, 1998. 296 с.
3. Бланк І. О., Ситник Г. В. Управління фінансами підприємств. Київ: Нац. торг.-екон. ун-т. 2006. 780 с.
4. Близнюк О. П., Брезинська А. П., Іванюта О. М. Управління фінансовими ресурсами підприємств роздрібної торгівлі: монографія. Харків: Видавець Іванченко І. С., 2016. 253 с.
5. Воробйов Ю. М. Фінансовий менеджмент: навчальний посібник. Сімферополь: Таврія, 2007. 632 с.
6. Герасимчук З. В., Вахович І. М. Фінансовий менеджмент: навч. посібник. Луцьк: Надстир'я, 2007. 412 с.
7. Глущенко В., Кравець А. Оптимізація структури капіталу акціонерних товариств на основі багатокритеріального підходу як напрям удосконалення фінансово-кредитного механізму їх розвитку. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, 2012. № 725: Проблеми економіки та управління. С. 49–56.
8. Давидов О. І. Оцінка вартості позикового капіталу у процесі визначення вартості підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Економічні науки. Випуск 22, ч.1. Харків 2017. С. 101–105.
9. Демяненко М. Я., Зуєва О. І. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств України: теорія і практика: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2010. 190 с.
10. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення: монографія / О. М. Алимов, А. І. Даниленко, В. М. Трегобчук та ін. Київ: Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. 540 с.
11. Закорко М. В., Лактионова О. А. Механизм снижения стоимости финансовых ресурсов в системе управления финансовой деятельностью субъектов хозяйствования: монография. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 220 с.
12. Кащена Н. Б., Чміль Г. Л. Концептуальні основи оцінки вартості капіталу підприємств роздрібної торгівлі. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2012. Вип. 2. С. 38-45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprst_2012_2_8. (дата звернення: 02.02.2019).
13. Ковалев В. В., Незамайкин В. Н., Юрзинова И. Л. Финансовый менеджмент: учебник / под ред. В. В. Ковалева. Москва: Юрайт, 2014. 467 с.
14. Крамаренко Г. О., Чорна О. Є. Фінансовий менеджмент: підручник. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літератури. 2009. 520 с.
15. Структура капіталу корпорації: теорія і практика: монографія / За ред. к.е.н., доц. І. В. Нікітушкіної, к.е.н., доц. С. Г. Макарової. Москва: Економічний ф-т МДУ, 2013. с. 125.
16. Финансовый менеджмент: учебник / Г. Б. Поляков, И. А. Акодис, Т. А. Краев и др. ; под. ред. Г. Б. Поляка. 2-е изд. Москва: Юнити, 2004. 526 с.
17. Фінансовий менеджмент: підручник / Кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. Київ: КНЕУ, 2008. 536 с.
18. Хелферт Е. Техника финансового анализа. 10-е изд. СПб.: Питер, 2003. 640 с.

19. Черкасова А. О. Застосування сучасних методичних підходів до оцінки вартості капіталу акціонерного товариства. *Ефективна економіка*. 2012. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1234> (дата звернення: 02.02.2019).
20. Grossman S. J., Hart O. Corporate financial structure and managerial incentives. *The Economics of Information and Uncertainty*, Chicago: University of Chicago Press, 1982.
21. Harris M., Raviv A., Capital structure and the informational role of debt. *The Journal of Finance*. 1990. Vol. 45. No. 2. pp. 321-349.
22. Harvey C. R., Lins K. V., Roper A. H. The effect of capital structure when agency costs are extreme. *Journal of Financial Economics*. 2004. No. 74. pp. 3-30.
23. Jensen M. C. Agency costs of free cash flow, corporate finance, and takeovers. *American Economic Review*. 1986. No. 76. pp. 323-339.
24. Modigliani F., Miller M. H. Taxes and the cost of capital: A correction. *American Economic Review*. 1963. No. 53. pp. 433-443.
25. Modigliani F., Miller M. H. The cost of capital, corporation financing and the theory of investment. *American Economic Review*. 1958. No. 48. pp. 261-297.
26. Myers S., Majluf N. Corporate Financing and Investment Decisions When Firms Have Information That Investors Do Not Have. *Journal of Financial Economics*. 1984. Vol. 13. No. 2. pp. 187-221.
27. Stulz R. M. Managerial discretion and optimal financing policies. *Journal of Financial Economics*. 1990. No. 26. pp. 3-27.

References

1. Bazartinova, O. (2011), "The methods of determining the cost of debt capital of the company", *Stratehiia i mekhanizm rehulivannia promyslovoho rozvytku*, pp. 180-188, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sim_2011_2011_19 (access date February 02, 2019).
2. Bilolypetskyi, V.H. (1998), *Analiz i diahnozyka finansovo-khozyaystvennoy deyatelnosti predpriyatiya* [Analysis and diagnostics of financial and business activities of the enterprise], monograph, YNFRA-M, Moscow, Russia, 296 p.
3. Blank, I.O. and Sytnyk, H.V. (2006), *Upravlinnia finansamy pidpriemstv* [Enterprises finance management], Nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine, 780 p.
4. Blyzniuk, O.P., Brezynska, A.P. and Ivaniuta, O.M. (2016), *Upravlinnia finansovymy resursamy pidpriemstv rozdrubnoi torhivli* [Managing the financial resources of enterprises of retail trade], monograph, Vydavets Ivanchenko I.S., Kharkiv, Ukraine, 253 p.
5. Vorobiov, Yu.M. (2007), *Finansovy menedzhment* [Financial Management], tutorial, Tavriia, Simferopol, Ukraine, 632 p.
6. Herasymchuk, Z.V. and Vakhovich, I.M. (2007), *Finansovy menedzhment* [Financial Management], Lutsk, Ukraine, 412 p.
7. Hlushchenko, V. and Kravets, A. (2012), "Optimization of capital structure stock company on the basis of multi-criteria approach as the direction of improving the financial and credit mechanism of their development", *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika» : [zbirnyk naukovykh prats]*, no. 725: Problemy ekonomiky ta upravlinnia, pp. 49-56.
8. Davydov, O.I. (2017), "Evaluation of loan capital cost in the process of determining the value of enterprises", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Ekonomichni nauky, iss. 22, part 1, pp. 101-105
9. Demianenko, M.Ya. and Zuieva, O.I. (2010), *Finansovi resursy silskohospodarskykh pidpriemstv Ukrainy: teoriia i praktyka* [The financial resources of the agricultural enterprises of Ukraine: Theory and Practice], monograph, NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, 190 p.
10. Alymov, O.M., Danylenko, A.I., Trehobchuk, V.M. et al. (2005), *Ekonomichnyi rozvytok Ukrainy: instytutsionalne ta resursne zabezpechennia* [Economic Development of Ukraine: Institutional and Resource Security], monograph, Obiednanyi in-t ekonomiky NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 540 p.
11. Zakorko, M.V. and Laktionova, O.A. (2015), *Mekhanizm snizheniya stoimosti finansovykh resursov v sisteme upravleniya finansovoy deyatelnostyu* [The mechanism of reducing the cost of financial resources in system of management financial activities of business entities], monograph, TOV «Nilan-LTD», Vinnytsia, Ukraine, 220 p.
12. Kashchena, N.B., Chmil, H.L. (2012), "Conceptual bases of estimation the value of the capital of the enterprises of retail trade", *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh*, iss. 2, pp. 38-45, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2012_2_8. (access date February 02, 2019).
13. Kovalev, V.V., Nezamaikyn, V.N. and Yurzynova, Y.L. (2014), *Fynansovy menedzhment* [Financial Management], textbook, Yurayt, Moscow, Russia, 467 p.
14. Kramarenko, H.O. and Chorna, O.Je. (2009), *Finansovy menedzhment* [Financial Management], 2nd edition, textbook, Tsentр uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 520 p.
15. Nikitushkina, I.V. and Makarova, S.H. (eds.) (2013), *Struktura kapitalu korporatsii: teoriia i praktyka* [Capital structure of a corporation: theory and practice], monograph, Ekonomichnyi f-t MDU, Moscow, Russia, p. 125.

- 16.Poliakov, H.B., Akodis, I.A., Kraev, T.A. et al. (2004), *Fynansovyi menedzhment* [Financial Management], textbook, 2nd edition, Yuniti, Moscow, Russia, 526 p.
- 17.Poddierohin, A.M. (2008), *Finansovyi menedzhment* [Financial Management], textbook, KNEU, Kyiv, Ukraine, 536 p.
- 18.Helfert, E. (2003), *Tekhnika finansovogo analiza* [Technique of financial analysis], 10th edition, Piter, St.-Peterburg, Russia, 640 p.
- 19.Cherkasova, A.O. (2012), "Use of modern methodological approaches to the valuation of capital stock company", *Efektyvna ekonomika*, no. 4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1234> (access date February 02, 2019).
- 20.Grossman, S.J. and Hart, O. (1982), Corporate financial structure and managerial incentives. *The Economics of Information and Uncertainty*, Chicago: University of Chicago Press
- 21.Harris, M. and Raviv, A. (1990), Capital structure and the informational role of debt. *The Journal of Finance*, Vol. 45, no. 2, pp. 321-349
- 22.Harvey, C.R., Lins, K.V. and Roper, A.H. (2004), "The effect of capital structure when agency costs are extreme", *Journal of Financial Economics*, no. 74, pp. 3-30
- 23.Jensen, M.S. (1986), "Agency costs of free cash flow, corporate finance, and takeovers", *American Economic Review*, no. 76, pp. 323–339
- 24.Modigliani, F. and Miller, M.H. (1958), "The cost of capital, corporation financing and the theory of investment", *American Economic Review*, no. 48, pp. 261–297
- 25.Modigliani, F. and Miller, M.H. (1963), "Taxes and the cost of capital: A correction", *American Economic Review*, no. 53, pp. 433–443.
- 26.Myers, S. and Majluf, N. (1984), "Corporate financing and investment decisions when firms have information that investors do not have", *Journal of Financial Economics*, Vol. 13, no. 2, pp. 187–221.
- 27.Stulz, R.M. (1990), "Managerial discretion and optimal financing policies", *Journal of Financial Economics*, no. 26, pp. 3–27.

Стаття надійшла до редакції 25.02.2019 р.

Рецензент: д.е.н., професор кафедри «Менеджмент» Таврійського державного агротехнологічного університету Л.В. Сіяєва

УДК 330.341.1
JEL Classification G 24, O 32

Ільїна О.В.,
канд. екон. наук, доцент кафедри менеджменту,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет ім. В. Гетьмана»,
Ільїн В.Ю.,
асистент кафедри обліку та фінансів,
ПВНЗ «Хмельницький економічний університет»

ВЕНЧУРНЕ ФІНАНСУВАННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ

Ilina O.V.,
cand.sc.(econ.), associate professor
at the department of management,
Kyiv National Economic University named after V. Hetman
Ilin V.Yu.,
assistant at the department of accounting and finance,
PIHE "Khmelnyskyi economical University"

VENTURE FINANCING IN THE SYSTEM OF MANAGEMENT OF INNOVATIVE PROCESSES

Постановка проблеми. У забезпеченні прогресивного розвитку вітчизняної економіки провідне місце посідає розвиток промисловості, сільського господарства, транспорту, банківської сфери, зв'язку та інших галузей, які базуються на новітніх технологіях. У сучасному світі безперервно зростає значення інвестиційних процесів як чинника стабільного економічного зростання країни. Отже, як показує досвід передових країн, насамперед необхідно створити сприятливе середовище для формування та зростання підприємств, які спрямовують свою діяльність у сферу науково-дослідних розробок та модернізацію технологічних систем [1].

Головною складовою розвитку інноваційної діяльності є вирішення актуальної проблеми капіталовкладень за допомогою неперервного, ефективного та цільового вкладання реальних і фінансових інвестицій. Проблема пошуку джерел фінансування інноваційного розвитку набула сьогодні особливої гостроти і потребує здійснення комплексних досліджень в цьому напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Широке коло науковців займається питанням та здійснює фундаментальні напрацювання щодо структури фінансового забезпечення та механізму залучення фінансових ресурсів у інвестиційну діяльність. Досліджують дану тематику, як показує аналіз літературних джерел, такі науковці, як Л. Л. Антонюк [2], О. В. Корольова-Казанська [3], Г. Т. Пальчевич [4], О. М. Полінкевич [5], С. О. Полюхович [6], А. М. Поручник [7], В. В. Стадник [8] та інші.

Позитивно оцінюючи результати останніх досліджень і публікацій необхідно відзначити, що незважаючи на ґрунтовні дослідження цих вчених, на наш погляд, нерозкритим залишається проблема систематизації джерел фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємств. Особливо актуальними і не вирішеними залишаються питання розвитку венчурного фінансування в системі управління інноваційними процесами, що і стало предметом нашого подальшого дослідження.

У сучасному світі безперервно зростає значення інвестиційних процесів як чинника стабільного економічного зростання країни. Отже, насамперед, як показує досвід передових країн, необхідно створити сприятливе середовище для формування та зростання підприємств, які спрямовують свою діяльність у сферу науково-дослідних розробок та модернізацію технологічних систем [1].

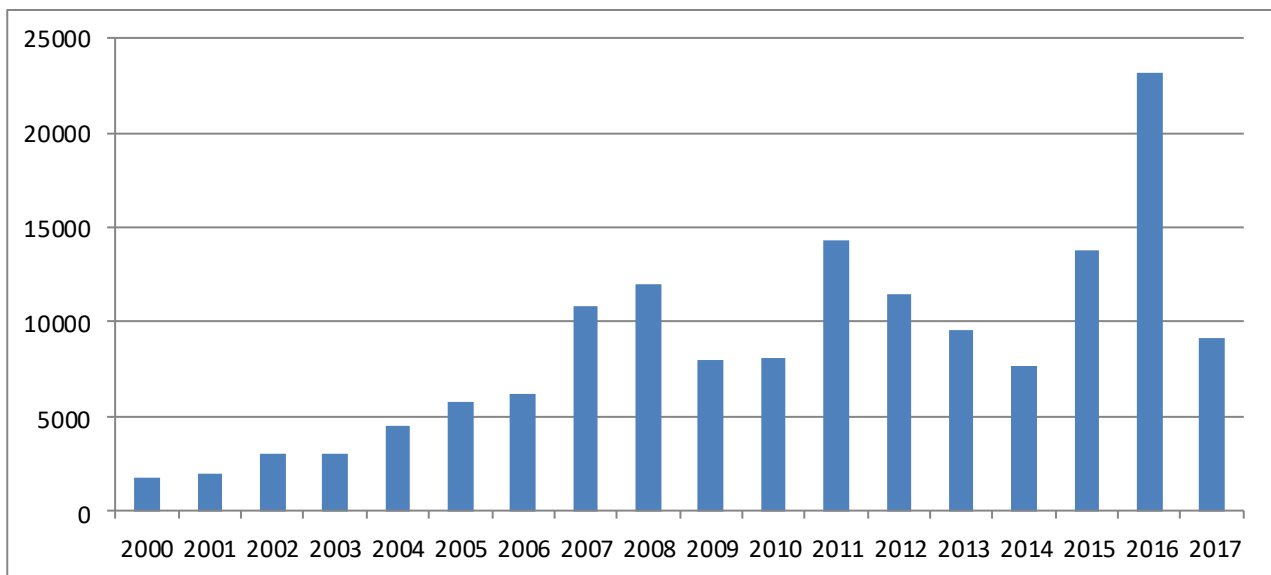
Головною складовою розвитку інноваційної діяльності є вирішення актуальної проблеми капіталовкладень за допомогою неперервного, ефективного та цільового вкладання реальних і фінансових інвестицій. Проблема пошуку джерел фінансування інноваційного розвитку набула сьогодні особливої гостроти і потребує здійснення комплексних досліджень в цьому напрямку.

Постановка завдання – провести ґрунтовне дослідження щодо пошуку джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств в Україні та виявлення місця венчурного фінансування в системі фінансування інновацій підприємств. Об'єктом дослідження є існуючі економічно активні підприємства. Предметом дослідження є їх інноваційна діяльність, на основі якої здійснюється формування венчурного капіталу для реалізації поставлених в конкретному проекті цілей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для підвищення рівня ефективності діяльності підприємства, переходу продукції на новий етап конкурентоспроможності на вітчизняному та іноземному ринку підприємства впроваджують у виробництво сучасну техніку та високопродуктивні технології. Саме метою інноваційної діяльності є розробка сучасної техніки, технологій, ефективних способів організації виробництва та шляхів запровадження нововведень у господарську діяльність [1].

Визначальним фактором здійснення та реалізації інноваційної діяльності є наявність необхідних обсягів фінансового забезпечення. Отже, потрібно дослідити усі можливі варіанти вкладення капіталу та систематизувати отримані дані для зручнішого сприйняття і розуміння структури джерел фінансового забезпечення. Дане питання, як ми бачимо, потребує різностороннього підходу до його розгляду та детальної обробки інформації.

Відповідно до даних Державної служби статистики України щодо обсягів фінансування інноваційної діяльності за 2000-2017 рр. можна констатувати, що показники варіюються, змінюються з кожним роком та завдяки цьому складно передбачити очікуванні обсяги фінансування (рис. 1). На розмір показників, як показує дослідження, впливають безліч факторів, що формуються відповідно до економічної, соціальної, політичної ситуації в державі.

Рис. 1. Динаміка обсягів фінансування інноваційної діяльності, млн грн

Джерело: побудовано авторами за даними Державної служби статистики України [9]

З рисунку 1 можемо прослідкувати, що найбільші обсяги фінансів надходили в інноваційну діяльність у 2016 р. і становили 23229 млн грн, а найменші – 1757 млн грн у 2000 році.

Якщо розглядати джерела фінансування інноваційної діяльності відповідно до Державної служби статистики України, то в їх перелік входить: власний фінансовий капітал, кошти державного бюджету, фінансові ресурси іноземних інвесторів та інші джерела (табл. 1).

Таблиця 1

Джерела фінансування інноваційної діяльності

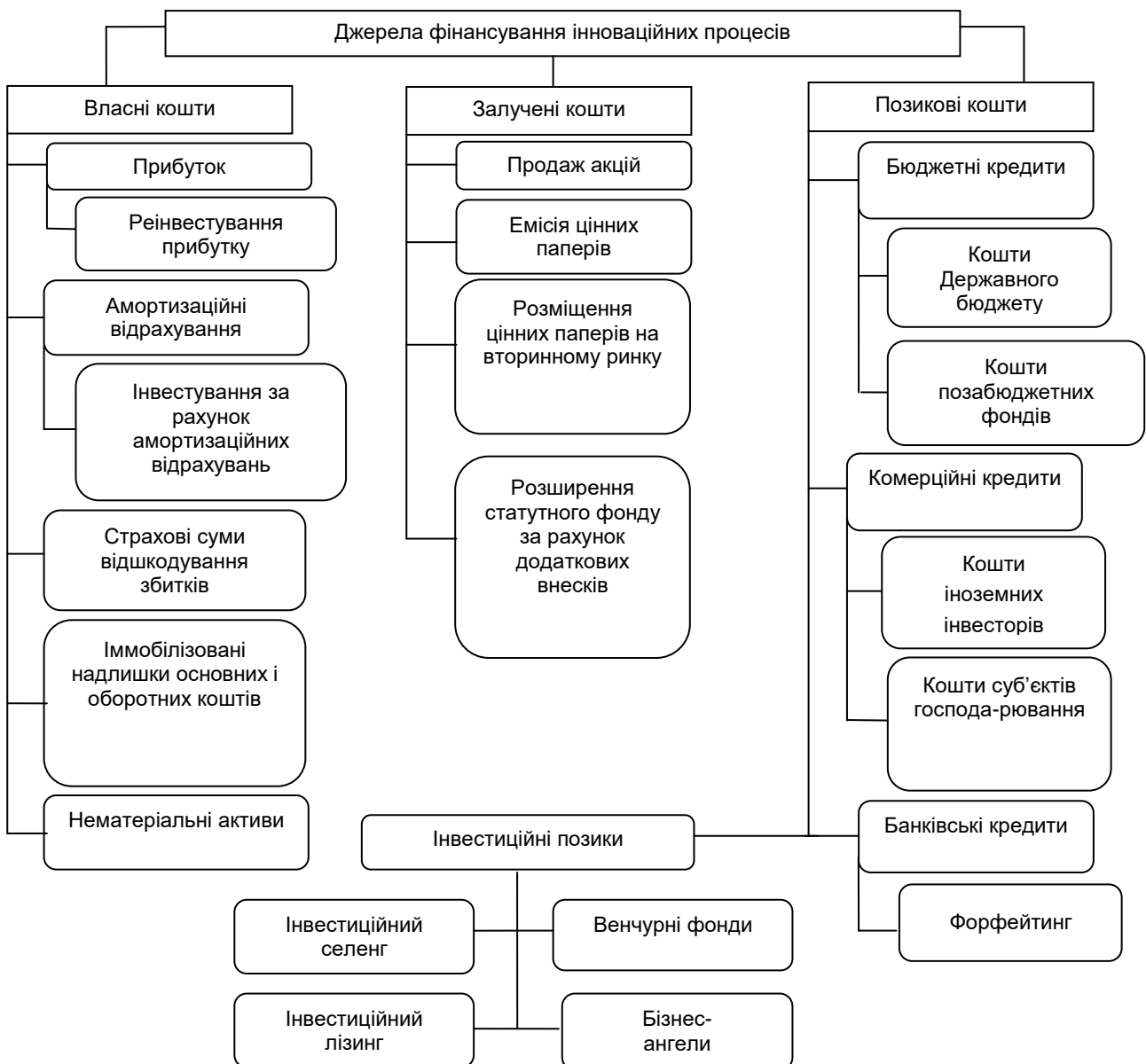
Джерела фінансування	Роки					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Загальна сума витрат	11480,6	9562,6	7695,9	13813,7	23229,5	9117,5
У тому числі за рахунок коштів:						
власних	7335,9	6973,4	6540,3	13427,0	22036,0	7704,1
державного бюджету	224,3	24,7	344,1	55,1	179,0	227,3
іноземних інвесторів	994,8	1253,2	138,7	58,6	23,4	107,8
інші джерела	2925,6	1311,3	672,8	273,0	991,1	1078,3

Джерело: побудовано авторами за даними Державної служби статистики України [9]

Аналізуючи таблицю 1, ми бачимо, що в ній наведено основні джерела, які займають найбільшу частку в загальній сумі обсягу, а також незмінним залишається той факт, що найбільшу частку в джерелах фінансування становлять власні фінансові ресурси, які складають 63,9%–97,2% від загальної суми витрат на фінансове забезпечення. Величина коштів, яку підприємство може дозволити собі задіяти у фінансові вклади на науково-технічне вдосконалення, оновлення технологічного процесу, модернізацію власного продукту прямо пропорційно визначатиметься з прибутковості господарської діяльності.

Залучення власного капіталу є наймобільнішим варіантом. Зазвичай його використовують для локальних інноваційних процесів, а саме для застосування нововведених стандартів якості та оновлення обладнання підприємства. У залежності від необхідної величини коштів, як показує досвід, прибуток накопичується впродовж декількох періодів та використовується підприємствами для створення та застосування інновацій.

Крім основних перелічених елементів, існує багато й інших, що дає можливість систематизувати дані способом групування джерел фінансового забезпечення на рівні підприємств за трьома критеріями: власні кошти, залучені кошти, позикові кошти (рис. 2).

Рис. 2. Групування джерел фінансового забезпечення інноваційних процесів
 Джерело: згруповано авторами на основі інформації [4; 6; 10].

Реінвестування розглядається як процес повторного вкладання капіталу в інвестиційну діяльність, за кошти отримані з попереднього інвестування. Звідси слід відмітити, що не потрібно забувати про таке фінансове джерело, як амортизація (знос) основних засобів. Кошти від

амортизаційного процесу підприємство отримує як частину доходу від реалізації товару, і в подальшому вони слугують джерелом відтворення вартості основних засобів та накопичуються в амортизаційному фонді [3].

Механізм мобілізації власних коштів, як ми бачимо, включає такі фінансові ресурси, як реінвестування прибутку, інвестування за рахунок амортизаційних відрахувань, страхові суми відшкодованих збитків, іммобілізування надлишку основних та оборотних коштів, інші нематеріальні активи [6].

У разі потреби підприємства можуть отримати кошти методом залучення капіталу, а саме продажем акцій на біржах, емісією цінних паперів, розміщенням цінних паперів на вторинному ринку, внесенням додаткових коштів для розширення статутного капіталу [4].

Найширший вибір джерел фінансового забезпечення інноваційних процесів сконцентрований у позиковому капіталі, де він охоплює бюджетні, комерційні, банківські кредити та інвестиційні позики. Держава реалізує інвестиційну програму шляхом фінансування проектів інноваційного характеру з коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів, а також фінансової підтримки за рахунок позабюджетних фондів. Внески комерційного типу надходять у різних формах від іноземних інвесторів та суб'єктів господарювання [10].

Для реалізації інвестиційних заходів нещодавно почали використовувати нетрадиційну фінансову операцію, що базується на перетворенні комерційного кредиту на банківський – форфейтинг. Альтернативними джерелами фінансування є інвестиційний селенг та лізинг, їх процес пов'язаний з передачею права на користування та розпорядження майна власника на відповідних умовах. На етапі створення інвестиційного проекту, коли так необхідний початковий капітал для реалізації бізнес-ідеї, допомогти підприємцю можуть бізнес-ангели в обмін на частку в капіталі [6].

Особливе місце у структурі позикових коштів джерел фінансування інноваційних процесів посідає венчурне фінансування. Найперспективніша форма фінансового забезпечення, передбачена саме для прогресивних проектів інноваційної діяльності.

На практиці виділяють п'ять етапів здійснення венчурного фінансування:

1) достартовий етап венчурного фінансування – процес акумулювання венчурного капіталу різних інвесторів, коли відбувається аналіз та оцінювання потенційних проектів та вибір для реалізації найприбутковіших;

2) початковий етап («посівна стадія» венчурного фінансування) – здійснюється фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (триває близько одного-двох років), проводиться остаточна перевірка результатів теоретичних досліджень, розробляється відповідна технічна документація, виготовляються та випробовуються зразки нової техніки чи продукції;

3) стартовий (стадія «закріплення, зміцнення і зростання» компанії, або припинення її діяльності) етап – пов'язаний з виходом інноваційного продукту на споживчий ринок та закріпленням його місця серед інших інновацій, таким чином здійснюється фінансова підтримка новостворених венчурних малих фірм для організації просування на ринок їх інноваційної продукції протягом першого комерційного випуску;

4) наростаючий етап (стадія стабільного росту фірми) – деталізується стратегічний напрямок роботи компанії, визначаються масштаби виробництва і капіталів, формуються спеціальні групи маркетингу; венчурний капітал переходить з форми основного капіталу у фінансуванні до додаткового, задіяного в експериментальних дослідженнях перспективи модернізації продукту та технології; на даній стадії фірми випускають акції для досягнення мети залучення нових інвесторів;

5) завершальний етап (стадія експансії) – відбувається вихід венчурного інвестора з компанії-реципієнта, який може бути здійснений шляхом: продажу венчурними фінансистами своєї частки акцій іншому підприємству, придбання менеджментом венчурної фірми пакету акцій у інвестора, які залишилися у нього після попереднього етапу розвитку компанії, розміщення акцій на фондовій біржі з метою їх продажу за ринковою ціною [2, с. 20; 11, с. 53-54].

Венчурне інвестування здійснюється на довгостроковій основі від 3 до 10 років. На початковому етапі 3-5 років інвестор має змогу зорієнтуватися у перспективі внесених коштів і тільки через 5-10 років отримає прибуток від інвестування, якщо інвестиційний проект буде вдало реалізовано. Найчастіше у ролі венчурних інвесторів виступають приватні інвестори, комерційні банки, страхові компанії, пенсійні фонди, державні агентства та міжнародні організації тощо [2].

Вагомим елементом венчурної діяльності є фонди венчурного капіталу, їх суть полягає в об'єднанні грошових активів декількох юридичних чи/або фізичних осіб для здійснення інвестиційної діяльності в обраний об'єкт фінансування. Венчурні фонди засновуються, як правило, задля нагромадження фінансового капіталу, ретельного аналізу ринку інновацій, вибору перспективніших об'єктів венчурного інвестування. Це дає можливість у подальшому зайняти провідні позиції серед товаровиробників, зробити раціональний розподіл інвестиційних ресурсів між проектами, зайнятись пошуком та призначенням керівника, який кваліфіковано контролюватиме діяльність фонду, зможе підвищити ймовірність прибутковості вкладеного капіталу інвесторів за рахунок такого розподілу – понесені втрати від одного проекту компенсуються надприбутковістю іншого [11].

Ризикованість даної діяльності формується таким факторами, якими неможливо передбачити норми та терміни віддачі капіталу у вигляді прибутку, а саме венчур не надає гарантії інвесторам на вкладені фінансові кошти, інвестори не застраховані від провалу проекту (але привабливість полягає в можливості отримати надприбуток).

Висновки з проведеного дослідження. На основі проведеного дослідження можна зробити висновки, що кожне джерело фінансового забезпечення має певні переваги та недоліки, але залучати для реалізації інвестиційного проекту потрібно найвигідніший варіант відповідно до фінансового аналізу підприємства. Найбільшу частку в загальному обсязі фінансуванні, як показує аналіз діяльності фірм становить власний капітал, тому наявність вільних фінансових ресурсів на підприємстві відіграє вирішальну роль у збільшенні виробничих потужностей.

У розглянутій класифікації джерел фінансового забезпечення інвестиційних процесів за критерієм власних, позикових та залучених коштів, ми ознайомилися з можливими механізмами залучення капіталу. Прогресивними джерелами залучення інвестицій визначено форфейтинг, інвестиційний лізинг, інвестиційний селенг, венчурний фонд та бізнес-ангели. На сьогоднішній день особливо важливим але ризиковим заходом становлення моделі інноваційного розвитку нового рівня є залучення венчурного фінансування як пріоритетного джерела фінансового забезпечення в інноваційних процесах. Венчурні інвестори надзвичайно ризикують власними вкладаннями, оскільки інвестиційний проект може не реалізуватися, але ймовірність отримання надприбутку виправдовує ризики.

Література

1. Ільїн В.Ю., Ільїна О.В. Конкурентоспроможність аграрних підприємств на інвестиційно-інноваційних засадах в умовах глобалізації: монографія. Сєверодонецьк: Вид-во «Ноулідж» (Сєверодонецьке відділення), 2016. 497 с.
2. Антонюк Л. Л., Поручник А. М., Савчук В. С. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: підручник. Київ: КНЕУ, 2003. 394 с.
3. Корольова-Казанська О. В. Джерела фінансування інноваційних проектів підприємства. *Економічний аналіз*. 2010. Випуск 5. С. 280-283.
4. Пальчевич Г. Т. Джерела фінансового забезпечення інноваційної діяльності та механізми їх залучення. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. Економічні науки. 2012. № 18. Ч. I. С. 23–26.
5. Полінкевич О. М. Джерела фінансування інноваційних процесів на промислових підприємства. *Економічний форум*. 2011. № 3. С. 52-57.
6. Левицька С. О., Полюхович М. Д. Джерела фінансування інноваційної діяльності в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка» : науковий журнал. Острог: Вид-во НУ«ОА». 2017. № 4(32). С. 55–58.
7. Поручник А. М., Антонюк Л. Л. Венчурний капітал: за рубіжний досвід та проблеми становлення в Україні: монографія. Київ: КНЕУ, 2000. 172 с.
8. Стадник В. В., Йохна М. А. Інноваційний менеджмент. Київ: Академвидав, 2006. 464 с.
9. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 01.02.2019).
10. Про інноваційну діяльність: Закон України від 16.10.2012 № 5460-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40>. (дата звернення: 01.02.2019).
11. Антіпов О. М., Калінеску Т. В., Корецька-Гармаш В. О. Управління венчурним фінансуванням підприємств: монографія. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. 276 с.

References

1. Ilin, V.Yu. and Ilina, O.V. (2016), *Konkurentospromozhnist ahrarnykh pidprijemstv na investytsiino-innovatsiinykh zasadakh v umovakh hlobalizatsii* [Competitiveness of agrarian enterprises on investment-innovation principles in the conditions of globalization], monograph, Vyd-vo «Noulidzh» (Sievierodonetske viddilennia), Sievierodonetsk, Ukraine, 497 p.
2. Antoniuk, L.L., Poruchnyk, A.M. and Savchuk, V.S. (2003), *Innovatsii: teoriia, mekhanizm rozrobky ta komertsializatsii* [Innovation: theory, mechanism of development and commercialization], textbook, KNEU, Kyiv, Ukraine, 394 p.
3. Korolova-Kazanska, O.V. (2010), "Sources of financing of innovative enterprise projects", *Ekonomichnyi analiz*, iss. 5, pp. 280-283.
4. Palcheych, H.T. (2012), "Sources of financial support for innovation activities and mechanisms for their involvement", *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu*, *Ekonomichni nauky*, no. 18, vol. I, pp. 23–26.
5. Polinkevych, O.M. (2011), "Sources of financing of innovative processes at industrial enterprises", *Ekonomichnyi forum*, no. 3, pp. 52-57.

-
6. Levytska, S.O. and Poliukhovych, M.D. (2017), "Sources of Innovation Financing in Ukraine", *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademii»*. Serii «Ekonomika»: naukovyi zhurnal. Ostroh: Vyd-vo NU«OA», no. 4(32), pp. 55–58.
  7. Poruchnyk, A.M. and Antoniuk, L.L. (2000), *Venchurnyi kapital: za rubizhnyi dosvid ta problemy stanovlennia v Ukraini* [Venture capital: for foreign experience and problems of becoming in Ukraine], monograph, KNEU, Kyiv, Ukraine, 172 p.
  8. Stadnyk, V.V. and Yokhna, M.A. (2006), *Innovatsiinyi menedzhment* [Innovation management], Akademvydav, Kyiv, Ukraine, 464 p.
  9. State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (access date February 01, 2019).
  10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "About innovation activity" dated 16.10.2012 № 5460-VI, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40>. (access date February 01, 2019).
  11. Antipov, O.M., Kalinesku, T.V. and Koretska-Harmash, V.O. (2009), *Upravlinnia venchurnym finansuvanniam pidpriemstv* [Management of venture financing of enterprises], monograph, Vyd-vo SNU im. V. Dalya, Luhansk, Ukraine, 276 p.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2019 р.

Рецензент: д.е.н., професор ДВНЗ «Київський національний університет ім. В. Гетьмана» В.Ю. Ільїн

СТАТИСТИКА, ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК: 338.432

JEL Classification: Q 11, Q 13

Пармакли Д.М.,
доктор хабилитат экономических наук,
профессор кафедры экономики;
 Дудогло Т.Д.,
доктор экономических наук,
преподаватель кафедры бухгалтерского
учета и финансов;
 Тодорич Л.П.,
доктор экономических наук, конференциар,
зав. кафедрой бухгалтерского
учета и финансов,
Комратский государственный университет,
Республика Молдова

ОСОБЕННОСТИ АНАЛИЗА ПРОИЗВОДСТВА ПРОДУКЦИИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В ДИНАМИКЕ

Parmacli D.M.,
doctor habilitat of economics, professor
at the department of economics;
 Dudoglo T.D.,
Ph.D in economics, lecturer at the
department of accounting and finance;
 Todorici L.P.,
Ph.D in economics, associate
professor, head at the department
of accounting and finance,
Comrat State University, Republic of Moldova

FEATURES OF THE ANALYSIS OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN THE DYNAMICS

Постановка проблемы. При оценке итогов деятельности предприятий в динамике, например за последние 5-7 лет, обычно используются показатели последнего года и сравниваются с показателями предыдущих лет. Рассчитывается также среднегодовой уровень за рассматриваемый период. Надо отметить, что данная методика проведения анализа не позволяет достаточно объективно оценить как успехи, так и недостатки деятельности предприятий. Дело в том, что в силу целого ряда причин объективного и субъективного характера итоги работы предприятий характеризуются низкой устойчивостью. В зависимости от отраслевой принадлежности субъектов хозяйствования годовые показатели могут значительно различаться, изменяясь от высокой рентабельности до убыточных значений в последующем году. В связи с этим актуальными являются поиск новых подходов по совершенствованию методик оценки деятельности предприятий в динамике, позволяющих выявить характер тенденции, «скорости» роста или падения, устойчивости или стабильности показателей и других характеристик исследуемых субъектов хозяйствования.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросы стабильности результатов землепользования и анализа показателей в динамике рассматриваются в экономической литературе с различных позиций. В частности, в своих публикациях академик А. Алтухов предлагает пути совершенствования организационно-экономического механизма устойчивого развития

агропромисленого виробництва [1,с.2-11], професор А. Стратан пропонує методику оцінки ефективності і стабільності продукції рослинництва [2,с.622-626], а М. Вронських досліджував вплив змін клімату на ризики сільськогосподарського виробництва [3,с.211-215].

В своїх публікаціях А. Рассказова і Р. Жданова вводять поняття економічної ефективності стійкого землекористування [4, с. 23-25], С. Сиптиць розглядає проблеми поєднання ефективності і стійкості функціонування агропродовольствених систем [5, с. 56-59], а І. Романенко і Н. Евдокимова – стійкість і ефективність розміщення виробництва продукції рослинництва по території, при якій забезпечується висока ступінь використання біокліматического потенціалу території [6, с. 60-63].

Сучасна аграрна наука шукає нові удосконалення аналізу виробництва продукції в динаміці. В цьому сенсі представляє інтерес робота Дога В.С. [7, с. 74] і Тимофти Е.В. [8, с. 16-21], в яких запропоновані методики оцінки ефективності продукції рослинництва і обґрунтування резервів нарощування продуктивності полів.

Постановка завдання. Ціль статті – запропонувати просту і доступну методику всебічної оцінки виробництва продукції сільського господарства в динаміці, необхідної як в навчальних, так і виробничих цілях.

Изложение основных результатов исследования. Висока нестійкість річних показників виробництва характерна, к прикладу, для сільськогосподарських підприємств Республіки Молдова, розташованих, як відомо, в зоні ризикованого (нестійкого) землекористування. Зачастую несприятливі погодні умови впливають не тільки на якість, але і не дають можливості виробити запланований обсяг продукції, і як наслідок отримати необхідну прибуль. Складні погодні умови, такі як жара і тривалі періоди відсутності опадів часто призводять до втрат врожаю сільськогосподарських культур. В результаті чого можуть повністю загинути посіви гороха, кукурудзи на зерно, озимих культур або настільки знизити урожайність, коли їх використання по призначенню станеться нецелесообразним. Спеціалісти, оцінюючи сучасну тенденцію змін клімату, приходять до висновку про наступаюче потепління. Проблеми опустелювання в таких умовах здаються нині не пустими.

Аналіз виробництва продукції в сільському господарстві виконаємо на прикладі вирощування озимої пшениці в Автономно-територіальному об'єднанні Гагаузія (АТО Гагаузія). Результати виробництва зерна за останні 23 роки представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Показатели производства пшеницы в АТО Гагаузия за 1995-2017 годы

Год	Площадь, га	Валовой сбор, т	Урожайность, ц/га
1995	22548	67427	29,9
1996	27221	62856	23,1
1997	31005	107504	34,7
1998	25327	78071	30,8
1999	27132	82840	30,5
2000	26769	65221	24,4
2001	35153	130138	37
2002	36267	82919	22,9
2003	15014	8620	5,7
2004	22330	75187	33,7
2005	31129	76844	24,7
2006	22722	59126	26
2007	26377	39541	15
2008	31241	105950	33,9
2009	27431	43358	15,8
2010	25276	51851	20,5
2011	21247	57800	27,2
2012	23018	26987	11,7
2013	28121	85110	30,3
2014	28550	89628	31,4
2015	30613	83549	27,3
2016	34973	123232	35,2
2017	32384	120592	37,2

Источник: формы 29 с.х. АТО Гагаузия за 1995-2017 годы

Выясним изменения валового сбора зерна за исследуемые 23 года, для чего сравним показатели 2017 года с 1995 годом. Абсолютные изменения находим по формуле:

$$\Delta \text{ВП} = \frac{\text{ВП}_n - \text{ВП}_1}{n-1}, \quad (1)$$

где: ВП_n и ВП_1 – соответственно показатели последнего и первого года;
 n – число лет исследуемого периода.

$$\Delta \text{ВП} = \frac{100422,2 - 79739,6}{22} = 940,1 \text{ т}$$

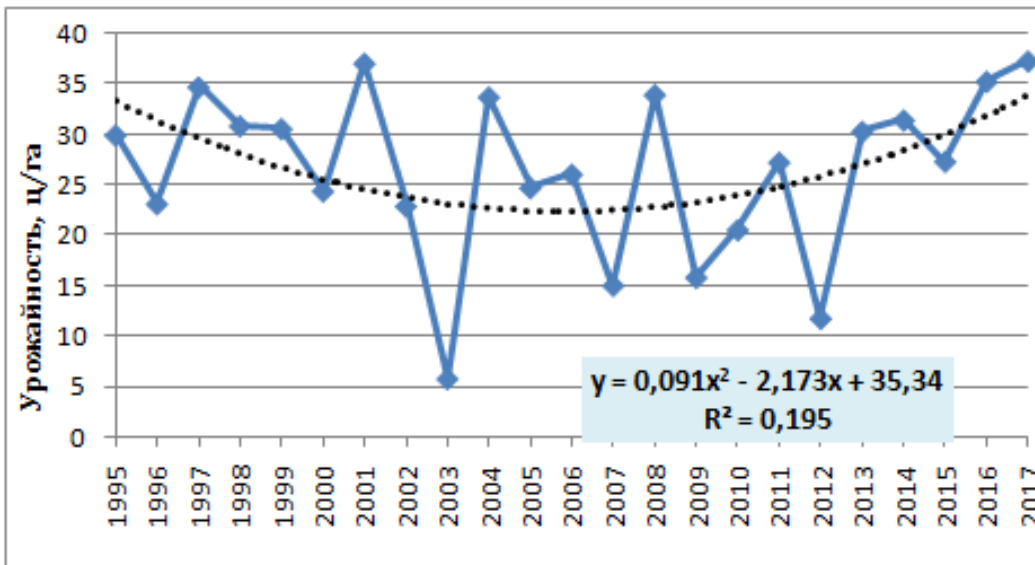
Относительный показатель роста валового сбора обычно определяют по формуле:

$$\Delta \text{ВП} = \sqrt[n-1]{\frac{\text{ВП}_n}{\text{ВП}_1}} \quad (2)$$

$$\Delta \text{ВП} = \sqrt[22]{\frac{100422,2}{79739,6}} = 1,0105$$

Следовательно, в среднем за год производство зерна увеличивалось на 940,1 т или примерно на 1,1% ($1,0105 \cdot 100 - 100 = 1,05 \approx 1,1\%$).

Показатели урожайности представим на графике и выявим динамику изменения (рис. 1).

Рис. 1. Динамика урожайности пшеницы в АТО Гагаузия за 1995-2017 годы

Источник: выполнено по данным таблицы 1

Как показывает уравнение тренда, урожайность пшеницы в среднегодовом исчислении в первой половине периода носила убывающий характер, снижаясь с 33,3 ц/га в 1995 году до 22,4 ц/га к 2006 году. Далее наступил период роста продуктивности полей и к концу периода достиг исходного рубежа – 33,3 ц/га. В связи с этим важно исследовать показатели производства ведущей продовольственной культуры отдельно в первом (1995-2006 годы) и втором (2006-2017 годы) периодах. Построим графики и выявим уравнения трендов (рис. 2 и 3). Так, в первом и втором периодах уравнения тренда валового сбора зерна примут вид соответственно:

$$y_1 = -1656x + 85496, \quad y_2 = 5180x + 40914$$

Уравнения трендов посевных площадей:

$$y_3 = -137,8x + 27781, \quad y_4 = 689x + 23170.$$

Уравнения трендов урожайности:

$$y_5 = -0,598x + 30,84, \quad y_6 = 1,076x + 19,28.$$

В соответствии с уравнениями трендов, в течение 1995-2006 годов в АТО Гагаузия наблюдалась тенденция снижения производства зерна. Так, валовой сбор пшеницы сократился в среднегодовом исчислении с 83840 т в 1995 году до 65624 т к 2006 году или на 21,7%, а площади посевных площадей и урожайности снижались в среднем за год соответственно на 138 га и 0,6 ц/га или на 5,5 и 21,5 %.

Во втором периоде продуктивность полей характеризуется стабильным ростом. Урожайность посевов пшеницы за 12 лет возросла с 26,0 ц/га в 2006 до 37,2 ц/га в 2017 году, т.е. прирост достиг 43,1 %. В среднем за год, как показывает уравнение тренда, продуктивность полей увеличивалась более чем на 1 ц/га

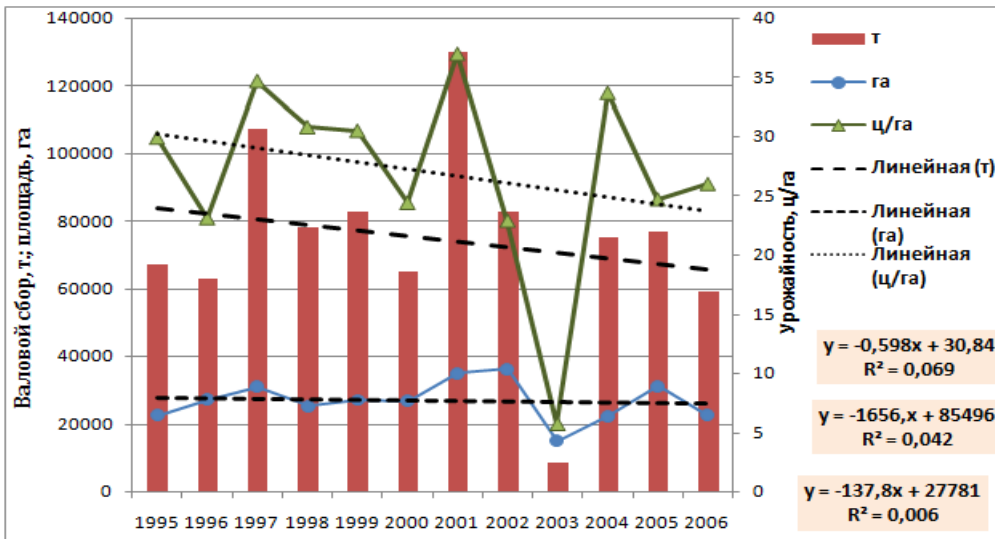

Рис. 2. Динамика урожайности пшеницы в АТО Гагаузия за 1995-2006 годы

Источник: выполнено по данным таблицы 1

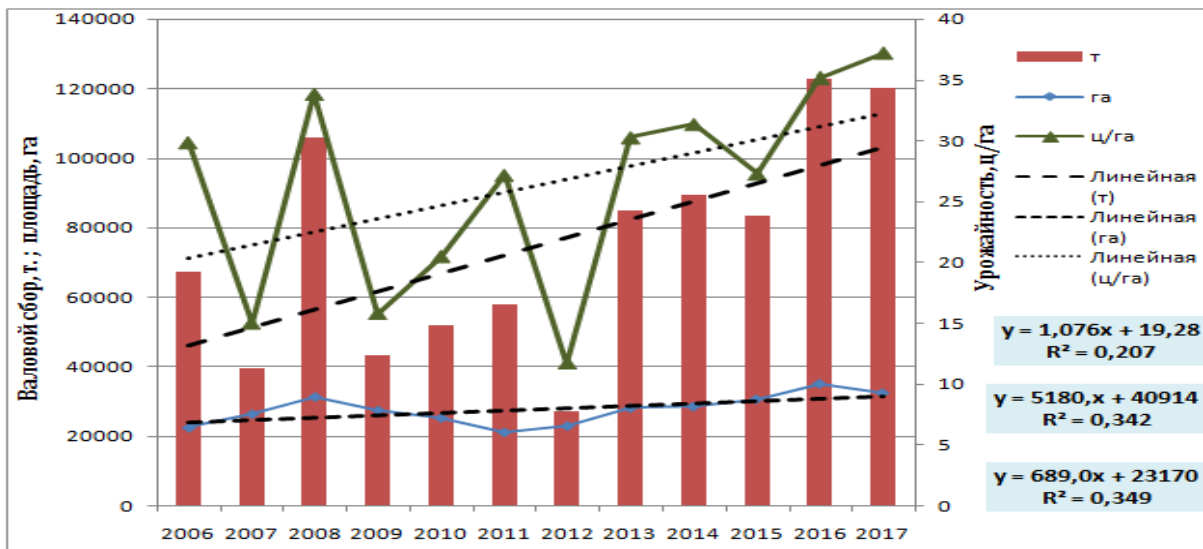

Рис. 3. Динамика урожайности пшеницы в АТО Гагаузия за 2006-2017 годы

Источник: выполнено по данным таблицы 1

При анализе производства продукции в динамике важно выявить насколько эффективно использовались потенциальные возможности отрасли. В этом случае следует обосновать величину потенциала. Под производственным потенциалом земельных ресурсов следует понимать максимально возможный выход продукции по качеству и количеству в условиях наиболее эффективного использования всех имеющихся средств производства и труда в течение трех-пяти лет исследуемого периода.

Потенциальные показатели выхода продукции с единицы площади за определенный период рекомендуется рассчитывать по формуле [9, с. 15-19]:

$$q_{\text{пот}} = \sqrt[k]{\Pi}, \text{ ц/га} \quad (3)$$

где: $k = \sqrt{T}$ (T – число лет в анализируемом периоде);

Π – произведение наивысших показателей урожайности за «к» лет.

При определении показателя «к» следует полученные расчетные величины округлять до целой величины. Например, из 23 анализируемых лет в расчет принимаем показатели пяти лет ($k = \sqrt{23} = 4,8 \approx 5$).

Проведем расчеты потенциала продуктивности земли при производстве пшеницы в Автономно-территориальном образовании Гагаузия Республики Молдова за 1995-2017 годы.

Потенциал продуктивности земли при производстве пшеницы формируется на базе показателей урожайности за 1997, 2004, 2008, 2016 и 2017 годы:

$$q_{\text{пот}} = \sqrt[5]{37,2 \times 35,2 \times 34,7 \times 33,9 \times 33,7} = 34,9 \text{ ц / га}$$

Дальнейший анализ динамики производства зерна потребует выполнить расчеты среднегодовых показателей урожайности и стабильности. Важно также определить среднегодовые скользящие показатели урожайности, например, в среднем за 5 лет. Вышеперечисленные значения показателей представлены в таблице 2.

Таблица 2

Показатели производства пшеницы в АТО Гагаузия за 1995-2017 годы

Год	Площадь, га	Валовой сбор, т	Урожайность, ц/га	Скользящие 5-летние значения		
				площадь, га	валовой сбор, т	урожайность, ц/га
1995	22548	67427	29,9			
1996	27221	62856	23,1			
1997	31005	107504	34,7			
1998	25327	78071	30,8			
1999	27132	82840	30,5	26646,6	79739,6	29,9
2000	26769	65221	24,4	27490,8	79298,4	28,8
2001	35153	130138	37	29077,2	92754,8	31,9
2002	36267	82919	22,9	30129,6	87837,8	29,2
2003	15014	8620	5,7	28067	73947,6	26,3
2004	22330	75187	33,7	27106,6	72417	26,7
2005	31129	76844	24,7	27978,6	74741,6	26,7
2006	22722	59126	26	25492,4	60539,2	23,7
2007	26377	39541	15	23514,4	51863,6	22,1
2008	31241	105950	33,9	26759,8	71329,6	26,7
2009	27431	43358	15,8	27780	64963,8	23,4
2010	25276	51851	20,5	26609,4	59965,2	22,5
2011	21247	57800	27,2	26314,4	59700	22,7
2012	23018	26987	11,7	25642,6	57189,2	22,3
2013	28121	85110	30,3	25018,6	53021,2	21,2
2014	28550	89628	31,4	25242,4	62275,2	24,7
2015	30613	83549	27,3	26309,8	68614,8	26,1
2016	34973	123232	35,2	29055	81701,2	28,1
2017	32384	120592	37,2	30928,2	100422,2	32,5
В среднем	27472	74972	27,3	27114	71175	26,3
Стандотклон.	5075	30406	8	1841	13465	3,4
Коэффиц. вариации, %	18,5	40,6	30,5	6,8	18,9	12,9

Источник: формы 29 с.х. АТО Гагаузия за 1995-2017 годы

Практика показывает, что как ежегодные, так и среднегодовые показатели не отражают в полной мере реальное состояние экономики возделывания данной культуры. Особенно это заметно в тех отраслях и регионах, в которых показатели производства носят нестабильный характер в силу целого ряда объективных причин.

Для этого следует проводить расчеты скользящих среднегодовых показателей, то есть кроме показателей текущего года использовать данные за последние 5 лет. Среднегодовые скользящие показатели позволяют более объективно оценить полученные результаты, в определенной мере нивелировать влияние погодно-климатических условий и иных факторов внешней среды на достигнутые результаты. Другими словами, показатели календарного года не могут отразить влияние факторов внутренней и внешней среды так, как это по силе скользящим среднегодовым данным.

В связи с этим произведем расчеты пятилетней среднегодовой скользящей по озимой пшенице и сопоставим с годовыми данными (рис. 4).

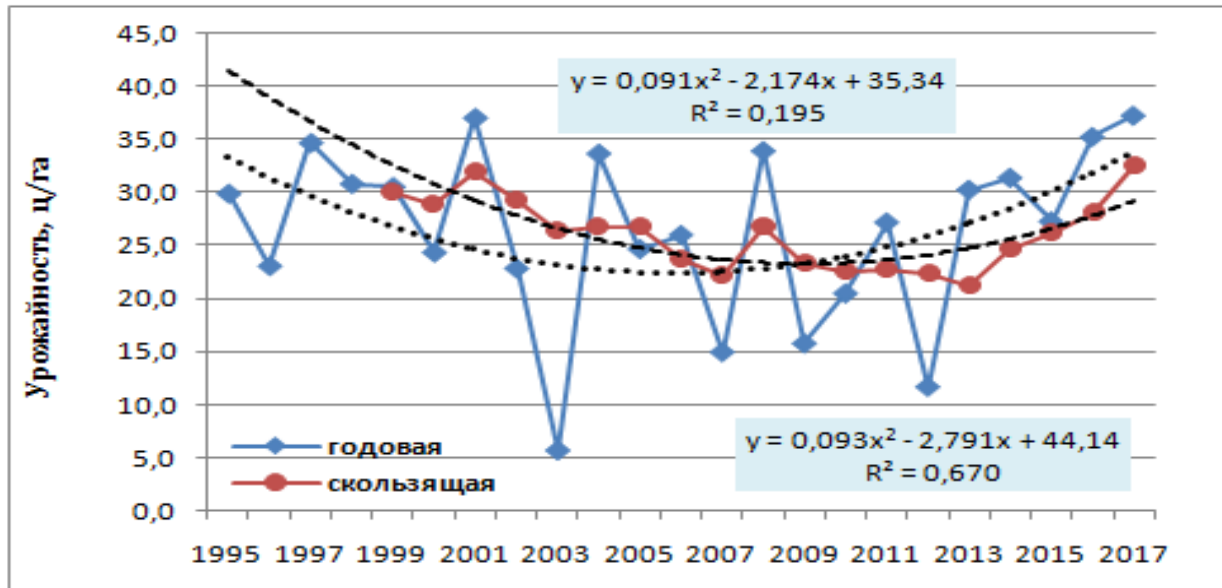

Рис. 4. Динамика урожайности пшеницы в АТО Гагаузия за 1995-2017 годы

Источник: выполнено по данным таблицы 2

Как показывают данные таблицы 2, в среднем за 1995-2017 годы урожайность пшеницы составила 27,3 ц/га, что на 7,4 ц/га или на 21,2% меньше потенциального показателя. Обратим внимание на низкие показатели стабильности производства пшеницы. Так, коэффициент вариации валового сбора зерна составил 40,6%, что, разумеется, подчеркивает низкую стабильность производства. На это повлияли существенные колебания площадей возделывания (коэффициент вариации превысил 18%) и особенно урожайности. Коэффициент вариации продуктивности полей достиг 30,5%, что относит регион возделывания зерна к зонам рискованного земледелия.

Из таблицы 2 также следует, что при использовании пятилетних скользящих показателей коэффициент вариации урожайности пшеницы уменьшился с 30,5% до 12,9%, что почти в 2,4 раза. При этом коэффициент устойчивости валового сбора возрос с 59,4% (100-40,6%) до 81,1% (100-18,9%) или почти в 1,4 раза.

Сравниваем производство зерна пшеницы за последние и первые 5 лет исследуемого периода, т.е. 2013-2017 гг. с 1995-1999 гг.

Валовой сбор пшеницы за 2013-2017 годы $ВП_1 = 32,5 \times 30928,2 = 100422,2$ т.

Фактический за 1995-1999 гг. $ВП_2 = 29,9 \times 26646,9 = 79739,6$ т

Условный валовой сбор $ВП_{усл} = 32,5 \times 26646,9 = 86602,4$ т

$\Delta ВП = ВП_1 - ВП_2 = 100422,2 - 79739,6 = 20682,6$ т

Прирост производства за счет увеличения площадей:

$\Delta ВП_3 = 100422,2 - 86602,4 = 13819,8$ т

за счет роста урожайности $\Delta ВП_4 = 86602,4 - 79739,6 = 6862,8$ т

Тогда $\Delta ВП = \Delta ВП_3 + \Delta ВП_4 = 13819,8 + 6862,8 = 20682,6$ т

В том числе за счет увеличения площадей посева $\Delta ВП_3 = \frac{13819,8}{20682,6} \times 100 = 66,8\%$

За счет роста урожайности $\Delta ВП_4 = \frac{6862,8}{20682,6} \times 100 = 33,2\%$

Следовательно, увеличение валового сбора зерна было обеспечено на 2/3 за счет наращивания площадей посева и лишь на 1/3 более высокой урожайностью. Это говорит о том, что производство зерна пшеницы было обеспечено преимущественно экстенсивными методами.

Выводы из проведенного исследования. Проведенный в статье краткий анализ производства озимой пшеницы за 1995-2017 годы включает оценку:

1. изменения объемов производства за исследуемые 23 года в абсолютных и относительных показателях;
2. стабильности производства на основе выявления коэффициентов вариации или стабильности;
3. среднегодовых показателей, в том числе по периодам (в случае продолжительности периода анализа 12 и более лет);
4. состояния эффективности производства, т.е. выявления типов наращивания объемов (экстенсивный или интенсивный тип);

5. потенциальных показателей и выяснения на этой основе резервов производства;
  6. средних показателей стартового (в нашем случае первые 5 лет) и завершающего периодов (2013-2017 годы);
  7. среднегодовой скользящей (обычно 3-5 летних);
  8. графического изображения показателей за исследуемый период.
- Вышеперечисленные восемь показателей, безусловно, не могут быть исчерпывающими, но, как правило, при проведении анализа являются достаточными для характеристики исследуемого экономического явления, как в учебных, так и производственных целях.

Литература

1. Алтухов А. И. Совершенствование организационно-экономического механизма устойчивого развития агропромышленного производства. *Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий*. 2016. № 7. С. 2-11.
2. Stratan Alexandru. Moldovan agri-food sector dilemma: east or west? *Economics of agriculture, Belgrade*, LXI, Nr. 3 (553-828), 2014, p. 615-632.
3. Вронских М. Д. Изменение климата и риски сельскохозяйственного производства Молдовы, Кишинев: «GrafemaLibris», SRL, 2011. 560 с.
4. Рассказова А., Жданова Р. Основные понятия экономической эффективности управления устойчивым землепользованием. *Международный сельскохозяйственный журнал*. 2017. № 1. С. 23-25.
5. Сиптиц С. Методы проектирования эффективных и устойчивых вариантов размещения сельскохозяйственного производства. *Международный сельскохозяйственный журнал*. 2017. № 6. С. 56-59.
6. Романенко И. А., Евдокимова Н. Е. Ценологический подход при анализе устойчивости размещения сельского хозяйства по регионам России. *Международный сельскохозяйственный журнал*. 2017. № 6. С. 60-63.
7. Doga V., Bajura T si altii. 1 Strategia de dezvoltare a sectorului agroalimentar in perioadaanilor 2006-2015. *Economie si dezvoltare rurala imdrp*. n 2, 4, p. 74.
8. Timofti Elena. Eficiențaeconomică a producțieiagricole in condițiileeconomiei concurențiale (in bazamaterialelorunitățiloragricole ale Republicii Moldova). Autoreferatul tezei de doctor habilitat in economie Chișinău 2009. 24 p.
9. Пармакли Д. М., Тодорич Л. П., Дудогло Т. Д. Оценка использования потенциала продуктивности земли в АТО Гагаузия. III Национальная научно-практическая конференция Комратского государственного университета, 2018 год.

References

1. Altuhov, A.I. (2016), "Improvement of the organizational and economic mechanism for the sustainable development of agro-industrial production", *Economy of agricultural and processing enterprises*, no. 7, pp. 2-11.
2. Stratan, Alexandru (2014), Moldovan agri-food sector dilemma: east or west? *Economics of Agriculture*, Belgrade, LXI, no. 3 (553-828), p.615-632.
3. Vronskikh, M.D. (2011), *Izmeneniye klimata i riski selskokhozyaystvennogo proizvodstva Moldovy* [Climate change and agricultural production risks of Moldova], "GrafemaLibris", Kishinev, Moldova, 560 p.
4. Rasskazova, A. and Zhdanova, R. (2017), "Basic concepts of economic efficiency of the management of sustainable land use", *International Agricultural Journal*, no. 1, pp. 23-25.
5. Siptits, S. (2017), "Methods of designing effective and sustainable options for locating agricultural production", *International Agricultural Journal*, no. 6, pp. 56-59.
6. Romanenko, I.A. and Evdokimova, N.E. (2017), "The cenological approach in the analysis of the stability of location of agriculture in the regions of Russia", *International Agricultural Journal*, no. 6, pp. 60-63.
7. Doga, V., Bajura, T. et al., "Strategy for the development of agro-food sector between 2006 and 2015", *Rural Economy and Development*, 2, 4, p.74.
8. Timofti Elena (2009), "Economic efficiency of agricultural production in the conditions of competitive economy (on the basis of the materials of the agricultural units of the Republic of Moldova)", The author's summary of the thesis of Doctor Habilitat in Economics, Chisinau, 24 p.
9. Parmacli, D.M., Todorici, L.P. and Dudoglo, T.D. (2018), "Assessment of the use of land productivity potential in ATU Gagauzia", *III Natsionalnaya nauchno-prakticheskaya konferentsiya Komratskogo gosudarstvennogo universiteta* [III National Scientific and Practical Conference of Comrat State University].

Стаття надійшла до редакції 15.01.2019р.

УДК 657
JEL Classification M 41, G 32

Головацька С.І.,
канд. екон. наук, професор кафедри
бухгалтерського обліку,
Курак А.І.,
аспірантка,
Львівський торговельно-економічний університет

ЗВІТНІСТЬ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕНЬ МАЙБУТНІХ ВИТРАТ І ПЛАТЕЖІВ В УПРАВЛІННІ РИЗИКАМИ ПІДПРИЄМСТВА: ОБЛІКОВО-УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ

Holovatska S.I.,
cand.sc.(econ.), professor at the
department of accounting,
Kurak A.I.,
postgraduate student,
Lviv University of Trade and Economics

REPORTING ON PROVISION OF FUTURE COSTS AND PAYMENTS IN ENTERPRISE RISK MANAGEMENT: ACCOUNTING AND MANAGEMENT ASPECTS

Постановка проблеми. Потреба в інформації про результати діяльності та фінансове становище підприємства зумовлюють доцільність складання ним звітності. На сьогодні, підприємства працюють в умовах ризику та невизначеності, що зумовлює потребу відображення таких даних у звітності підприємства. Звітність має завчасно попереджати керівництво про наближення ризику, привертати увагу до небажаних наслідків розвитку подій або прийняття рішень. Інформація повинна бути достовірною, точність оцінювання і точність розрахунків має бути високою, оскільки помилки в такій звітності призводять не до штрафів, а до прорахунків у бізнесі. Для зниження негативних наслідків при настанні ризикованої події, створюються забезпечення майбутніх витрат і платежів. Користувачі інформації, а саме інвестори, власники та інші зацікавлені особи потребують отримати таку інформацію, що дозволяє оперувати даними про облікові резерви. У звітності підприємства потребує розкриття інформація про вплив резервування на показники звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти концептуальних основ звітності досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені М.І. Бондар, С.І. Головацька [1; 2], А.Б. Жданова, В.О. Іваненко, О.В. Карпенко, В.А. Кулик, П.О. Куцик [7; 8], М.О. Любимов [9], К.Є. Нагірська [10], Л.В. Нападівська, В.О. Озеран, М.С. Пушкар, І.Б. Садовська, О.П. Сашко, Т.М. Сторожук, Л.В. Шалаєва, М.М. Шигун, Н.С. Хаймьонова [12] та інші. Позитивно оцінюючи результати аналізу останніх досліджень і публікацій необхідно відзначити, що поставлена проблема залишається ще недостатньо вивченою. Особливий науково-практичний інтерес щодо подальшого розгляду і вивчення викликають питання удосконалення фінансової та управлінської звітності для комплексного якісного інформаційного забезпечення управління ризиками підприємства.

Постановка завдання. Метою статті є структурування та визначення складу фінансової, нефінансової та внутрішньої управлінської звітності щодо забезпечень майбутніх витрат і платежів, як засіб формалізації вимог користувачів до облікової інформації, з метою комплексного якісного інформаційного забезпечення управління ризиками підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідність удосконалення управління підприємством забезпечується вчасним реагуванням на кризові явища та їх адаптацію за допомогою впровадження системного підходу до кількісних та якісних змін. Управління ризиками підприємства має включати сукупність процедур менеджменту, систематизованих та організованих у певному порядку [2].

Обліковими методами в нейтралізації або зменшенні негативного впливу підприємницьких ризиків на фінансові результати діяльності підприємства є створення різних видів резервів та забезпечень майбутніх витрат і платежів. Забезпечення – зобов'язання з невизначеними сумою або часом погашення на дату балансу [11]. Згідно з П(С)БО 11 «Зобов'язання», виходячи з особливостей діяльності підприємств, передбачені забезпечення на оплату відпусток працівникам, на додаткове

пенсійне забезпечення, на виконання гарантійних зобов'язань та щодо обтяжливих контрактів, на реструктуризацію підприємства, на забезпечення призового фонду, на виплату джек-поту, на матеріальне заохочення, на відновлення земельних ділянок та інші, що не суперечать чинному законодавству України.

Ефективне управління економікою підприємств і держави в цілому значною мірою залежить від достовірності, повноти, доречності та своєчасності інформації щодо характеру та обсягу здійснюваних господарських процесів, наявності та використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, джерел отримання фінансових результатів діяльності та напрямів використання прибутку. Одним з основних джерел такого інформаційного забезпечення є звітність, яка готується шляхом виконання спеціальних процедур обробки, групування і підрахунку даних і формується на завершальній стадії облікового процесу.

Сукупність показників звітності є вихідною обліковою інформацією, що дозволяє [10]:

- встановити стратегію, мету і результати діяльності підприємства, оцінити можливості, які підприємство має і які при цьому для нього відкриваються;
- приймати своєчасні та обґрунтовані управлінські рішення;
- координувати дії розрізнених структурних підрозділів, спрямовуючи їх зусилля на досягнення поставлених цілей.

Методологічно та організаційно звітність є невід'ємним елементом всієї системи бухгалтерського обліку та виступає завершальним етапом облікового процесу, що обумовлює єдність показників, які в ній відображаються, з первинною документацією та обліковими реєстрами.

Фінансова звітність – бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період. Згідно Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» фінансова звітність підприємства формується із дотриманням принципів автономності, безперервності діяльності, історичної (фактичної) собівартості, нарахування та відповідності доходів і витрат, повного висвітлення, послідовності, обачності, превалювання змісту над формою та єдиного грошового вимірника. Основною формою фінансової звітності, в якій наводиться інформація про стан забезпечень майбутніх витрат і платежів підприємства на кінець звітного кварталу та року, є Баланс (Звіт про фінансовий стан) (форма №1).

У Пасиві Балансу в розділі 2 «Довгострокові зобов'язання і забезпечення» наводиться сума довгострокових забезпечень витрат і платежів – зобов'язань, які не виникли в ході нормального операційного циклу та термін погашення яких більше 12 місяців – на початок і кінець звітного періоду за її теперішньою вартістю. У Пасиві Балансу в розділі 3 «Поточні зобов'язання і забезпечення» відображаються поточні забезпечення – зобов'язання, які виникли в ході нормального операційного циклу та термін погашення яких менше 12 місяців – на початок і кінець звітного періоду за їх поточною вартістю.

Крім цього, згідно Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» у примітках до фінансової звітності наводиться така інформація [11]:

1. Сума та строки погашення зобов'язання, яке було виключене із складу поточних зобов'язань з обґрунтуванням причин цього.
2. Перелік і суми зобов'язань, що включені до статей балансу «Інші довгострокові зобов'язання», «Інші поточні зобов'язання».
3. Підприємство щодо кожного виду забезпечень наводить таку інформацію: цільове призначення, причини невизначеності та очікуваний строк погашення; залишок забезпечення на початок і кінець звітного періоду; збільшення забезпечення протягом звітного періоду внаслідок створення забезпечення або додаткових відрахувань; сума забезпечення, що використана протягом звітного періоду; невикористана сума забезпечення, що сторнована у звітному періоді; сума очікуваного відшкодування витрат іншою стороною, що врахована при оцінці забезпечення.

4. За кожним видом непередбачених зобов'язань наводиться така інформація: стислий опис зобов'язання та його сума; невизначеність щодо суми або строку погашення; сума очікуваного погашення зобов'язання іншою стороною.

У розділі VII Приміток до річної фінансової звітності «Забезпечення та резерви» за кожним видом забезпечень майбутніх витрат і платежів розкривається наступна інформація: залишок забезпечень на початок та кінець року; сума створення (збільшення) забезпечення; сума використання забезпечень; невикористана сума забезпечень; сума очікуваного відшкодування витрат, врахована при оцінці забезпечення.

Згідно Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність підприємства», що становлять суспільний інтерес (емітенти цінних паперів, цінні папери яких допущені до біржових торгів, банки, страховики, недержавні пенсійні фонди, інші фінансові установи (крім інших фінансових установ та недержавних пенсійних фондів, що належать до мікропідприємств та малих підприємств) та підприємства, які належать до великих підприємств) разом з фінансовою звітністю та консолідованою фінансовою звітністю подають Звіт про управління.

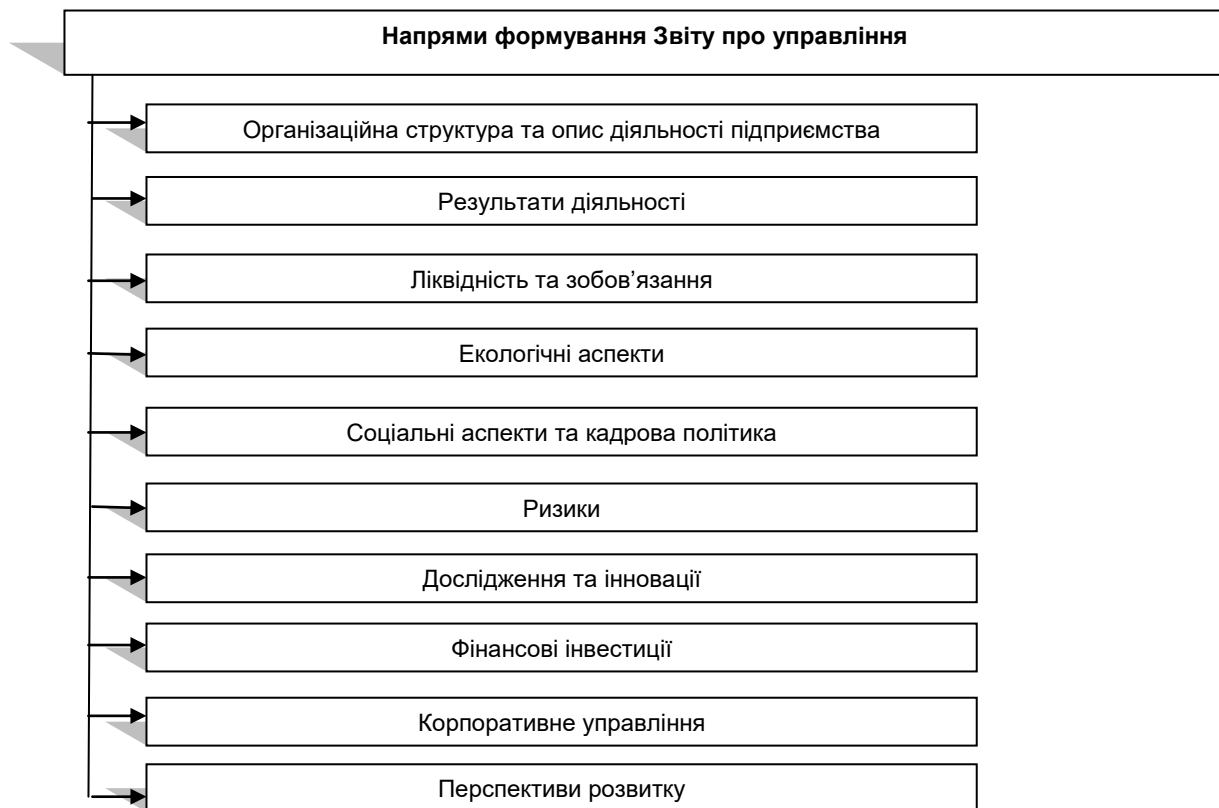

Звіт про управління – документ, що містить фінансову та нефінансову інформацію, яка характеризує стан і перспективи розвитку підприємства та розкриває основні ризики і невизначеності його діяльності [11].

Склад та форми фінансової звітності та звіту про управління встановлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері бухгалтерського обліку, за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері статистики. У разі подання підприємством консолідованої фінансової звітності подається консолідований звіт про управління [11].

Згідно Методичних рекомендацій зі складання звіту про управління аналіз діяльності, стану та розвитку підприємства проводиться, враховуючи розмір та вид діяльності підприємства, і включає як основні фінансові, так і нефінансові показники діяльності щодо певного виду діяльності, у тому числі інформацію екологічного та соціального характеру, з посиланням на відповідні показники річної фінансової звітності та пояснення щодо сум за відповідними показниками.

З метою систематизації та співставності інформації звіт про управління формується за напрямками, які відображені на рис. 1.

Рис. 1. Напрями формування Звіту про управління

Джерело: авторська розробка

Перелік напрямів та показників, які розкриваються у звіті про управління не є вичерпним. Підприємство може розкривати іншу інформацію, яку вважає за доцільне.

Великі підприємства, середня кількість працівників яких на дату складання річної фінансової звітності перевищує критерій у 500 працівників, включають у звіт про управління нефінансові показники діяльності, що містять інформацію щодо впливу його діяльності, зокрема на навколишнє середовище, довкілля, соціальні питання, у тому числі питання соціального захисту працівників підприємства, поваги прав людини, боротьби з корупцією та хабарництвом, а саме: стислий опис моделі діяльності підприємства; опис політики, яку провадить підприємство щодо зазначених питань; результат такої політики; основні ризики, пов'язані із зазначеними питаннями, що стосуються діяльності підприємства, у тому числі ділові відносини, продукція або послуги, які можуть спричинити негативні наслідки у цих сферах, та яким чином підприємство здійснює управління цими ризиками; основні нефінансові показники, що характеризують діяльність підприємства. Якщо підприємство не провадить політики щодо зазначених питань, то нефінансова інформація повинна містити щодо цього чітке і аргументоване пояснення.

За напрямом «Ризики» наводиться інформація про політику підприємства щодо управління операційними та фінансовими ризиками (ринковий ризик, кредитний ризик, ризик ліквідності) з описом

їхнього впливу на діяльність підприємства, а також підходів або інструментів, які використовуються підприємством для зменшення впливу таких ризиків на його діяльність тощо.

Середні підприємства мають право не відображати у звіті про управління нефінансову інформацію. Від подання звіту про управління звільняються мікропідприємства та малі підприємства.

Звітним періодом для складання звіту про управління є календарний рік, який починається з 1 січня кожного року та закінчується 31 грудня того самого року. Звіт про управління та консолідований звіт про управління підприємства оприлюднюються разом з річною фінансовою звітністю та аудиторським звітом на власній веб-сторінці або веб-сайті чи в інший спосіб у випадках, визначених законодавством.

Управлінська звітність підприємства не обмежена у виборі форм, методів і правил, оскільки розробляється самим підприємством із урахуванням специфіки його діяльності. Основним фактором, який визначає різноманітні параметри управлінської звітності, є потреби користувачів інформації. Теоретичні основи складання управлінської звітності повністю не сформовані – у науковій літературі управлінську звітність розглядають як форму надання інформації, сукупність способів отримання даних, сукупність показників (інформації) тощо.

Таким чином, стандартного набору управлінської звітності з єдиними формами та інформаційною структурою бути не може, тому виділяють класифікаційні ознаки, які характеризують загальні підходи до формування управлінських звітів [5]:

- за формою представлення (табличні, графічні, текстові й комбіновані звіти);
- за видами діяльності (звіти по закупівлі й заготівлях, звіти з реалізації);
- за рівнем представлення (звіти для керівників вищого рівня, звіти для менеджерів структурних підрозділів, звіти для менеджерів низової ланки);
- за обсягом інформації (зведення, оперативні звіти, підсумкові звіти);
- за частотою подання (поточні, зведені та комплексні звіти);
- за змістом (звіти по ключових позиціях та аналітичні звіти);
- за соціальним значенням (звіти з соціального розвитку колективу, звіти з реалізації заходів збереження навколишнього середовища);
- за видами прийнятих управлінських рішень (для обґрунтування оперативних, тактичних та стратегічних управлінських рішень).

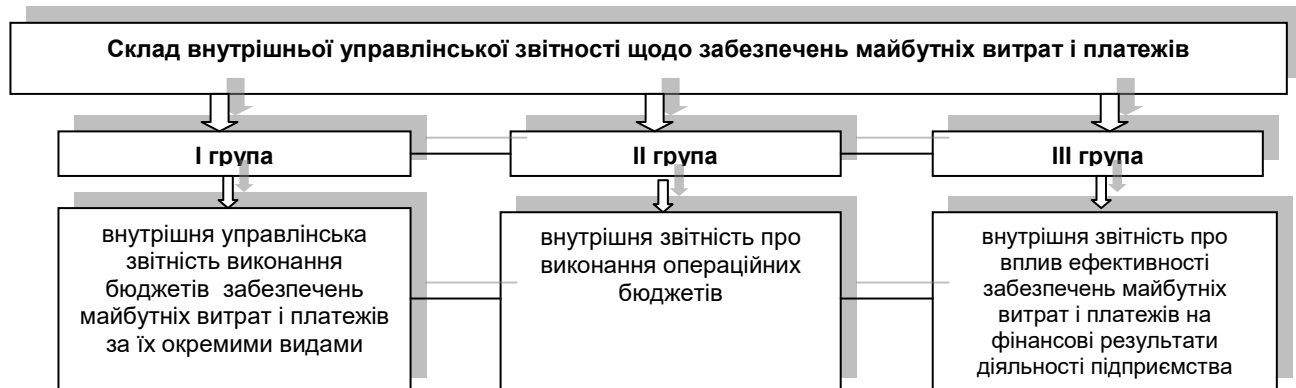
Ключові характеристики управлінської звітності пов'язані з тим, що вона призначена виключно для внутрішнього використання; включає, крім інформації про господарську діяльність підприємства, інформацію про зовнішнє середовище (умови) його діяльності і для отримання необхідних даних використовує методичні прийоми не тільки бухгалтерського обліку, але й інших функцій управління.

Сьогодні вчені виділили низку спільних поглядів щодо призначення управлінської звітності [12]:

- управлінська звітність являє собою доволі гнучку систему форм інформації;
- управлінська звітність складається за центрами відповідальності і загалом по підприємству та подається управлінському персоналу різних рівнів;
- управлінська звітність повинна відображати умови, специфіку, особливості діяльності підприємства та потреби управлінського персоналу;
- мета складання управлінської звітності – джерело інформації для контролю, аналізу, бюджетування та прийняття управлінських рішень.

Враховуючи зазначене, об'єктивно в контексті практичного застосування є потреба в розробці практичного механізму надання облікової інформації про ризики діяльності підприємства управлінському персоналу з метою комплексного якісного інформаційного забезпечення користувачів.

Авторська позиція полягає у такому варіанті структурування та визначення складу внутрішньої управлінської звітності щодо забезпечень майбутніх витрат і платежів підприємства, який відображений на рис. 2.

Рис. 2. Склад внутрішньої управлінської звітності щодо забезпечень майбутніх витрат і платежів підприємства

Джерело: авторська розробка

Як видно з рисунка 2, запропонована внутрішня управлінська звітність розподіляється на такі три групи: 1) звітність виконання бюджетів забезпечень майбутніх витрат і платежів за їх окремими видами 2) звітність про виконання операційних бюджетів; 3) звітність про вплив ефективності забезпечень майбутніх витрат і платежів на фінансові результати діяльності підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, звітність є узагальнюючим інструментом інформаційного забезпечення управління підприємством на всіх рівнях для прийняття ефективних рішень. Стабільність та ефективність діяльності підприємства можлива при цілеспрямованому моніторингу, прогнозуванні і попередженні проблем, поєднанні фінансових і нефінансових оціночних показників стратегічного менеджменту. Звітність щодо забезпечень майбутніх витрат і платежів може стати ефективним засобом в управлінні ризиками та визначенні перспектив розвитку економіки в цілому і підприємства зокрема, якщо вона формується на підставі загальноприйнятих правил та відповідає нормативно встановленим вимогам.

Література

1. Головацька С. І., Хаймьонова Н. С. Методичний інструментарій бюджетування у системі управління витратами підприємства. *Вісник Львівської комерційної академії*. Серія «Економіка». 2015. Випуск 47. С. 42–46.
2. Головацька С. І. Методичні аспекти обліково-інформаційного забезпечення ризик-орієнтованого управління будівельним підприємством. *Вісник Львівського торговельно – економічного університету*: зб. наук. праць. 2018. Вип. 23.
3. Зобов'язання: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 від 31.01.2000 р. № 20. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_045 (дата звернення: 10.02.2019).
4. Колос І. В. Звітність як елемент системи управління підприємством. *Економіка та держава*. 2012. № 8. С. 26–31.
5. Коноваліхіна Т. О. Управлінська звітність в системі обліково-аналітичного забезпечення менеджменту ресторану. *Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства*: матеріали науково-практичної конференції, 23-24 жовтня 2011 року. Львів, 2009. С. 55–56.
6. Кузнецова С. А. Інтегрована управлінська звітність: глобальні виклики та локальні рішення в епоху ноосфери. *Економічний нобелівський вісник*. 2014. № 1(7). С. 270–279.
7. Курак А. І. Організаційні аспекти забезпечення ризиків діяльності підприємства за міжнародними стандартами. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. Сер.: економіка, політологія, історія. 2017. № 10 (252). С. 28-38.
8. Куцик П. О. Передумови та проблеми впровадження уніфікованої корпоративної системи обліку та звітності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2012. № 722. С. 146–150.
9. Любимов М. О. Формування управлінської звітності підприємств (на прикладі харчової промисловості): автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.09. Одеса, 2012. 22 с.
10. Нагірська К. Є. Формування управлінської звітності сільськогосподарських підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.09. Київ, 2012. 26 с.
11. Про бухгалтерський облік: Закон України від 05.10.2017 р. № 2164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2164-19> (дата звернення: 10.02.2019).
12. Хаймьонова Н. С. Внутрішня звітність у системі управлінського обліку витрат підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки: Науковий вісник*: електрон. наук. фахове вид. 2015. Вип. 5. С. 1044–1047. URL: <http://global-national.in.ua/issue-5-2015/13-vipusk-5-traven-2015-r/955-khajmonova-n-s-vnutrishnya-zvitnist-u-sistemi-upravlinskogo-obliku-vitrat-pidpriemstva> (дата звернення: 10.02.2019).

References

1. Holovatska, S.I. and Khaimonova, N.S. (2015), "Methodological tools of budgeting in the system of management of company's expenses", *Visnyk Lvivskoi komertsii noi akademii*. Seria «Ekononika», Iss. 47, pp. 42–46.
2. Holovatska, S.I. (2018), "Methodical aspects of accounting and information support of risk-oriented management of a building enterprise", *Visnyk Lvivskoho torhovelno – ekonomichnoho universytetu: zb. nauk. prats*, Iss. 23.
3. Ministry of Finance of Ukraine (2000), On Approval of the Regulation (Standard) of Accounting 11 "Commitments" dated 31.01.2000 no. 20. available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_045 (access date: February 10, 2019).
4. Kolos, I.V. (2012), "Reporting as an element of enterprise management system", *Ekononika ta derzhava*, no. 8, pp. 26–31.
5. Konovalikhina, T.O. (2009), "Management reporting in the system of accounting and analytical support for the management of the restaurant", *Oblikovo-analitychne zabezpechennia systemy menedzhmentu pidpriemstva: materialy naukovo-praktychnoi konferentsii*, 23-24 zhovtnia 2011 roku

[Accounting and analytical support of the enterprise management system: materials of the scientific and practical conference, October 23-24, 2011], Lviv, Ukraine, pp. 55–56.

6. Kuznetsova, S.A. (2014), "Integrated management reporting, global challenges and local solutions in the era of the noosphere", *Ekonomichnyi nobelivskiy visnyk*, no. 1(7), pp. 270–279.

7. Kurak, A.I. (2017), "Organizational aspects of providing of the company's functional risks according to international standards", *Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*. Ser.: ekonomika, politolohiia, istoriia, no. 10 (252), pp. 28-38.

8. Kutsyk, P.O. (2012), "Prerequisites and problems of implementing a unified corporate accounting and reporting system", *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*, no. 722, pp. 146–150.

9. Liubymov, M. O. (2012), "The formation of managerial reporting of enterprises (on the example of food industry)", Thesis abstract for Cand. Sc. (Econ.), 08.00.09, Odesa, Ukraine, 22 p.

10. Nahirska, K.Ye. (2012), "Formation of management reporting of agricultural enterprises", Thesis abstract for Cand. Sc. (Econ.), 08.00.09, Kyiv, Ukraine, 26 p.

11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "About accounting" dated 05.10.2017 no. 2164, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2164-19> (access date: February 10, 2019).

12. Khaimonova, N.S. (2015), "Internal reporting in the system of costs management accounting at the company", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky: Naukovyi visnyk: elektron. nauk. fakhove vyd.*, Iss. 5, pp. 1044–1047, available at: <http://global-national.in.ua/issue-5-2015/13-vipusk-5-traven-2015-r/955-khajmonova-n-s-vnutrishnya-zvitnist-u-sistemi-upravlinskogo-obliku-vitrat-pidpriemstva> (access date: February 10, 2019).

Стаття надійшла до редакції 26.02.2019 р.

Рецензент: д.е.н., професор Львівського торговельно-економічного університету М.В. Корягін

УДК 657.6:336.2

JEL Classification M 40, H 20

**Зінкевич А.В.,
аспірант* кафедри обліку та контролю
в сфері публічного управління,
Тернопільський національний економічний університет**

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ПОДАТКОВОГО АУДИТУ ПІДПРИЄМСТВ

**Zinkevych A.V.,
postgraduate student at the department of
accounting and control in public administration,
Ternopil National Economic University**

ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF TAX AUDIT OF ENTERPRISES

Постановка проблеми. Передумовою ефективного розвитку будь-якого підприємства, незалежно від галузі та форми власності, є матеріальна зацікавленість у результатах своєї діяльності. Специфіка функціонування підприємства, його організаційна структура та основна місія впливають на організацію бухгалтерського обліку, що своєю чергою зумовлює необхідність використання спеціальних аудиторських процедур при проведенні аудиту податків з урахуванням новацій законодавства. Динамізм податкової сфери в Україні, стрімке наближення обліку та аудиту до європейських стандартів, економічний та фінансовий розвиток суб'єктів підприємництва в умовах глобалізації, оптимізаційні заходи в оподаткуванні спонукають керівників підприємств до залучення аудиторів та аудиторських фірм до перевірки правильності внутрішніх процесів оподаткування. Це

* Науковий керівник: Лучко М.Р. – д.е.н., професор

своєю чергою обумовлює актуальність дослідження основних організаційних, законодавчих, методичних аспектів здійснення аудиту податків на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні, законодавчі, організаційно-правові аспекти обліку та аудиту розрахунків за податками на підприємстві дослідили у своїх наукових доробках такі вчені: А. Баранова, В. Бралатан, В. Гончар, Г. Коблянська, Ю. Кузьмінський, Г. Купалова, М. Лалакулич, М. Лучко, О. Малишкін, Т. Матвієнко, Л. Михальчишина, М. Пашкевич, О. Петрук, Н. Ткаченко, Б. Усач, О. Цуканов, Н. Чебанова, О. Шестакова, Н. Шишкова, Л. Янчева та ін. В працях зазначених науковців та фахівців значна увага зосереджена нормативно-правовій базі щодо операцій з нарахування та сплати окремих видів податків і платежів, їх відображення в обліку та звітності, а також перевірки правомірності таких операцій при здійсненні податкового аудиту. Однак досить часто трапляються випадки, коли положення нормативно-правових актів не тільки не узгоджені, але і суперечать один одному. В кінцевому результаті це призводить до викривлення інформації в аудиторських висновках та зниження ефективності аудиту податків на підприємстві.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження актуальних аспектів законодавчого регулювання та методичного забезпечення аудиту податків на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аудит податків і зборів можна вважати одним з найдинамічніших напрямів аудиторської діяльності, оскільки податкове законодавство в Україні має тенденцію до варіативності. До основних видів нормативно-правового забезпечення обліку та аудиту податків на підприємстві варто віднести наступні: Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність»; Податковий кодекс України, Господарський кодекс України; Міжнародні нормативи аудиту: МСКЯ 1, МСА 200-720, МСА 800, 805, 810, МСЗО 2400, 2410, МССП 4000-4699; Укази Президента України; постанови Кабінету Міністрів України; накази, постанови, розпорядження, листи, роз'яснення міністерств та відомств тощо [1, с. 100].

З метою регламентації законодавчих актів, міжнародних, вітчизняних стандартів і нормативів, реалізації основних принципів аудиту фінансової звітності та провадження аудиторської діяльності в Україні 21 грудня 2017 року було прийнято Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» [2]. Згідно зазначеного нормативного документу, під аудитом фінансової звітності слід розуміти аудиторську послугу з перевірки даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності та/або консолідованої фінансової звітності юридичної особи або представництва іноземного суб'єкта господарювання, або іншого суб'єкта, який подає фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність групи, з метою висловлення незалежної думки аудитора про її відповідність в усіх суттєвих аспектах вимогам національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, міжнародних стандартів фінансової звітності або іншим вимогам.

Доречно зазначити, що аудиторські послуги можуть надаватися виключно суб'єктом аудиторської діяльності, якому таке право делеговано згідно з умовами та нормативами ідентифікованими чинним законодавством. Аудиторська діяльність має обмеження щодо сумісності з підприємницькою та іншими видами діяльності. Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» встановлює обмеження на одночасне надання підприємствам, що становлять суспільний інтерес, послуг з обов'язкового аудиту фінансових послуг та деяких неаудиторських послуг, до яких зокрема і належить складання податкової звітності (рис. 1) [3]. Однак українське законодавство не забороняє аудиторам провадити викладацьку, творчу та наукову діяльність, підготовку публікацій з отриманням гонорарів тощо.

Згідно з розглянутим законом, серед вимог до аудиторських фірм визначаються наступні: незалежність та об'єктивність, запровадження системи внутрішнього контролю, процедур реєстрації та обліку фактів, інформація про які підлягає фіксації та розкриттю, достатній рівень кваліфікації та досвіду аудиторів і персоналу, який залучається до надання послуг, достатній рівень забезпеченості працівниками за основним місцем роботи, запровадження механізмів реєстрації та розв'язання нестандартних ситуацій, та багато іншого.

Аудитори та суб'єкти аудиторської діяльності зобов'язані при наданні аудиторських послуг забезпечити етичну професійну поведінку із дотриманням пріоритету суспільних інтересів, загальних норм моралі, принципів незалежності та об'єктивності, професійної компетентності, конфіденційності та професійної таємниці.

Аудитори та суб'єкти аудиторської діяльності провадять аудиторську діяльність відповідно до міжнародних стандартів аудиту.

Необхідно зазначити, що розробкою, впровадженням і просуванням міжнародних стандартів аудиту займається Міжнародна федерація бухгалтерів (МФБ) – це всесвітня організація бухгалтерів-професіоналів, заснована у 1977 році. Її мета – служіння інтересам суспільства, вдосконалення бухгалтерської професії на міжнародному рівні та розвиток сильної міжнародної економіки за допомогою впровадження та додержання високоякісних професійних стандартів, міжнародного зближення національних стандартів та висловлювання з питань, що викликають широкий суспільний інтерес, де професійні знання бухгалтерів найбільш вагомими.

Рис. 1. Систематизація послуг, які не поєднуються з аудитом підприємств, що становлять суспільний інтерес

Джерело: складено на основі: [3]

МФБ складається зі 163 організацій-членів з усього світу і нараховує понад 2,5 мільйона професійних бухгалтерів-практиків, що працюють в промисловості, торгівлі, державному секторі та освіті [4, с. 62].

Безпосередньо міжнародними стандартами аудиту займається Рада з міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості (РМСАНВ). Структура стандартів, виданих Радою з міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості, показана на рисунку 2.

Велику роль у розвитку аудиту відіграє Кодекс етики професійних бухгалтерів, розроблений Міжнародною федерацією бухгалтерів для задоволення постійно зростаючих вимог до професійних бухгалтерів з боку бізнесу, державного сектору чи сфери освіти. Для досягнення цієї мети необхідно дотримуватися таких потреб, як: довіра, професіоналізм, якість послуг, конфіденційність. А також виконувати наступні фундаментальні принципи: чесність, об'єктивність, професійна компетентність та належна ретельність, конфіденційність, професійна поведінка та технічні стандарти.

Зважаючи на специфіку аудиту податків на підприємстві, слід констатувати про організацію аудитором вирішення спектру наступних питань:

1. Хто є суб'єктом перевірки – підприємство чи фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності (далі – СПД)?
2. На якій системі оподаткування перебуває підприємство чи СПД?
3. Чи є підприємство або СПД платником податку на додану вартість?
4. Чи провадить суб'єкт оподаткування зовнішньоекономічну діяльність і яку?
5. Скільки осіб працює на підприємстві? Чи має підприємство філії, представництва та інші структурні підрозділи? Яка їх кількість?
6. Яким програмним забезпеченням користується підприємство для ведення бухгалтерського обліку [5]?
7. Хто відповідальний за складання, формування та подання податкових декларацій? Яким чином здійснюються такі процедури?
8. Чи користується підприємство податковими пільгами та преференціями?
9. Коли в останнє здійснювався аудит податків? Чи відбувалася податкова перевірка? З яких питань?
10. Чи є у підприємства податкова заборгованість? Та ін.

Рис. 2. Структура стандартів, виданих радою з міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості

Джерело: складено на основі [4; 7]

На нашу думку, якщо існуватиме потреба в детальному аудиті податку на додану вартість, то для перевірки вказаного податку потрібно в аудиторській групі мати окремого аудитора та на допомогу йому надати асистента. Оскільки саме ПДВ є одним із найскладніших та найдинамічніших у системі загальнодержавних податків. Щодо використання програмного забезпечення для ведення бухгалтерського обліку, доцільно звернути увагу на такий аспект, що програма може оперувати поняттями однорівневих і багаторівневих цінових відхилень, що формуються за окремим алгоритмом під час розрахунку собівартості виготовлених напівфабрикатів. Цінові відхилення можуть мати величезні обороти, і їхній вплив на фінансовий результат до оподаткування щоразу потребуватиме додаткових затрат зусиль і часу. Таким чином, варто констатувати, що якщо в аудиторській групі не буде спеціаліста, який знається на специфічних моментах оподаткування підприємства, у процесі планування податкового аудиту потрібно відразу ж передбачати час для проведення додаткових аудиторських процедур.

За результатами аудиту податків і платежів буде наданий звіт, що містить: характеристику системи податкового обліку організації та факторів, що впливають на розмір податків; виявлені в ході аудиту невідповідності та порушення податкового законодавства; суми донарахувань податків; суми недоплати чи переплати податків; перелік податкових декларацій, які підлягають виправленню; інформацію про способи оптимального виправлення виявлених порушень та зниженні фінансових наслідків [6].

Згідно з МСА 700 «Формування думки та складання звіту щодо фінансової звітності» (переглянутий), аудитор повинен сформулювати думку щодо того, чи фінансова звітність складена у всіх суттєвих аспектах відповідно до застосовної концептуальної основи фінансового звітування. Для того щоб сформулювати таку думку, аудитор повинен визначити, чи отримав він обґрунтовану впевненість щодо відсутності у фінансовій звітності в цілому суттєвих викривлень унаслідок шахрайства або помилки. Такий висновок повинен враховувати [7]:

- 1) висновок аудитора відповідно до МСА 330 щодо того, чи були отримані прийнятні аудиторські докази в достатньому обсязі;
- 2) висновок аудитора відповідно до МСА 450 щодо суттєвості не виправлених викривлень (окремо або в сукупності);

3) оцінювання, що вимагаються наступними компонентами:

- чи забезпечує фінансова звітність належне розкриття стислого викладу обраних та застосованих значущих облікових політик;
- чи відповідають обрані й застосовані облікові політики вимогам застосовної концептуальної основи фінансового звітування та є належними;
- чи є обґрунтованими облікові оцінки, здійснені управлінським персоналом;
- чи є інформація, яка подана у фінансовій звітності, доречною, надійною, порівнюваною і зрозумілою;
- чи забезпечує фінансова звітність належне розкриття даних у такий спосіб, щоб визначені користувачі могли зрозуміти вплив суттєвих операцій і подій на інформацію, подану у фінансовій звітності;
- чи є належною термінологія, що використовується у фінансовій звітності, включаючи назву кожного фінансового звіту.

Звіт аудитора подається у письмовому вигляді, він повинен обов'язково мати назву, яка чітко вказує, що це є звіт незалежного аудитора [8, с. 71].

Аудиторський звіт передбачає надання впевненості користувачам шляхом висловлення незалежної думки аудитора про відповідність в усіх суттєвих аспектах фінансової звітності та/або консолідованої фінансової звітності вимогам національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, міжнародних стандартів фінансової звітності або іншим вимогам.

Таким чином, формування чіткого та досконалого законодавчого підґрунтя є першим і дуже важливим кроком у напрямку до побудови ефективної системи регулювання аудиторської діяльності [9], яка має забезпечити підвищення якості аудиту не лише податків на підприємстві, але й фінансової звітності загалом в інтересах суспільства.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, аудит податків на підприємстві сьогодні є важливою необхідністю та служить своєрідною генеральною репетицією до податкової перевірки, під час якої можна привести в порядок звітність, щоб не мати фінансово-облікових проблем у майбутньому. Суб'єкти аудиторської діяльності за допомогою перевірки знижують ризики порушення податкового законодавства та ймовірність виникнення непорозумінь і конфліктів з податковими органами. Своєчасно проведений аудит податків на підприємстві дозволяє уникнути втрат при податкових перевірках, тим самим окупити витрати на проведення аудиту, зберігаючи репутацію компанії як надійного партнера в бізнесі. На нашу думку, перспективи розвитку аудиту в контексті перевіряння правильності податкової політики підприємства мають базуватися на стабільності законодавчої бази, враховувати економічні принципи, націлюватися на суспільні та фінансові ефекти. Саме формування ефективного законодавчого базису здійснення аудиту податків на підприємстві спроможне покращити інвестиційний клімат через механізми підвищення рівня довіри з боку інвесторів до фінансової звітності вітчизняних підприємств; підвищити рівень довіри до діяльності національних аудиторів; мінімізувати та унеможливити надання неякісних аудиторських послуг, а також продукуватиме забезпечення прозорості та достовірності фінансової звітності підприємств – емітентів цінних паперів, та відкриє українським аудиторам доступ на європейські ринки.

Література

1. Цуканов О. Ю., Гончар В. А. Нормативно-правове регулювання обліку та аудиту виробничих витрат. *Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України*: зб. тез допов. Х всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16-20 травня, 2016 р.). Одеса, 2016. С. 99-102.
2. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21.12.2017 р. № 2258-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#n117> (дата звернення 10.02.2019).
3. Як обрати аудиторську фірму для проведення обов'язкового аудиту. URL: <http://ipro.ua/audit.html> (дата звернення 11.02.2019).
4. Бралатан В. П., Михальчишина Л. Г. Розвиток аудиторської діяльності в Україні із запровадженням Міжнародних стандартів аудиту. *Облік і фінанси*. 2012. № 1. С. 91-94.
5. Практичні аспекти податкового аудиту: тримаємо руку на пульсі законодавчих змін. URL: <https://adram.com.ua/praktichni-aspekti-podatkovogo-auditu-trimaemo-ruku-na-pulsi-zakonodavchih-zmin/> (дата звернення 12.02.2019).
6. Податковий аудит. *Аудиторсько-консалтингова Корпорація «Глобал Консалтинг»*. URL: <http://gs.ua/uk/audit/podatkovij-audit/> (дата звернення 11.02.2019).
7. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг видання 2016-2017. URL: <https://www.ifac.org/publications-resources/2016-2017-4> (дата звернення 10.02.2019).
8. Пашкевич М. С., Шишкова Н. Л. Контроль: незалежний, внутрішній, державний: навч. посіб. М-во освіти і науки України, Нац. гірн. ун-т. Дніпро: НГУ, 2017. 182 с. URL: <http://www.nmu.org.ua/ua/> (дата звернення 12.02.2019).

9. Аудиторська реформа в Україні. URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/Audit+reform+in+Ukraine> (дата звернення 11.02.2019).

References

1. Tsukanov, O.Yu. and Honchar, V.A. (2016), "Normative-legal regulation of accounting and audit of production costs", *Oblikovo-analitychne zabezpechennia innovatsiinoi transformatsii ekonomiky Ukrainy: zb. tez dopov. 10 vseukr. nauk.-prakt. konf.* [Accounting and analytical support for innovative transformation of the economy of Ukraine: a collection of abstracts. X All-Ukrainian scientific and practical. conf.], (Odessa, May 16-20, 2016), Odesa, Ukraine, pp. 99-102.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "About the audit of financial reporting and audit activity" dated 21.12.2017 no. 2258-VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#n117> (access date: February 10, 2019).
3. "How to choose an audit firm for carrying out the statutory audit", available at: <http://ipo.ua/audit.html> (access date: February 11, 2019).
4. Bralatan, V.P. and Mykhalchyshyna, L.H. (2012), "Development of audit activity in Ukraine with the introduction of International Standards on Auditing", *Oblik i finansy*, no. 1, pp. 91-94.
5. "Practical aspects of tax audit: keep our hand on the pulse of legislative changes", available at: <https://adram.com.ua/praktichni-aspekty-podatkovogo-audit-trimaemo-ruku-na-pulsi-zakonodavchih-zmin/> (access date: February 12, 2019).
6. Podatkovi audyt [Tax audit], *Audytorsko-konsaltnhova Korporatsiia «Hlobal Konsaltnh»*, available at: <http://gc.ua/uk/audit/podatkovij-audit/> (access date: February 11, 2019).
7. "International standards for quality control, audit, review, other assurance and related services", available at: <https://www.ifac.org/publications-resources/2016-2017-4> (access date: February 10, 2019).
8. Pashkevych, M.S. and Shyshkova, N.L. (2017), *Kontrol: nezaleznyi, vnutrishnii, derzhavnyi* [Control: independent, internal, state: teaching], tutorial, M-vo osvity i nauky Ukrainy, Nats. hirn. un-t., NHU, Dnipro, Ukraine, 182 p., available at: <http://www.nmu.org.ua/ua/> (access date: February 12, 2019).
9. "Audit reform in Ukraine", available at: <https://www.minfin.gov.ua/news/Audit+reform+in+Ukraine> (access date: February 11, 2019).

Стаття надійшла до редакції 25.02.2019 р.

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету М.Р. Лучко

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

Баглей Р.Р., Бучинська Т.В. АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІТОВОГО РИНКУ ПРАЦІ ПІД ВПЛИВОМ РЕВОЛЮЦІЇ 4.0.

Мета. Аналіз структурних змін на світовому ринку праці, що відбуваються під впливом Революції 4.0 та визначення основних вимог до фахівців в умовах сьогодення з метою забезпечення їх конкурентоспроможності.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вчених, нормативні та законодавчі акти з питань зайнятості працівників. Для досягнення поставленої мети і вирішення відповідних завдань були використані такі загальнонаукові та спеціальні методи: економічного аналізу і структурного синтезу – при оцінюванні структури світового ринку праці та практики формування універсальних компетентностей людини; метод порівнянь – для оцінювання стану світового ринку праці у країнах-членах ЄС і в Україні; графічні і табличні методи для подання результатів емпіричних досліджень.

Результати дослідження. Встановлено, що світовий ринок праці зазнає кардинальних змін під впливом Революції 4.0 як стосовно форм організації соціально-трудова відносин, так і структури зайнятості, що обумовлює більш гнучку поведінку як працівника, так і працедавця. Виявлено, що структурні та секторальні зміни, що відбуваються сьогодні як в національній, так і світовій економічній системі під впливом глобалізаційних та технологічних процесів, стали основною причиною фундаментальних трансформацій світового ринку праці. Нові технологічні процеси, використання нової техніки, роботизація ряду бізнес-процесів, запровадження технологій блокчейну та розвиток нейромереж, технологій штучного інтелекту призводять до змін у структурі та характері зайнятості, умовах праці, організаційних формах суспільно-трудова відносин, способах оплати та потребують притоку нової кваліфікованої робочої сили. В зв'язку з цим, для забезпечення конкурентоспроможності людини на ринку праці, необхідно постійно оволодівати новими навичками, підвищувати свій кваліфікаційний рівень та перманентно навчатися. Обґрунтовано, що структурні зміни, які відбуваються на ринку праці, потребують більш висококваліфікованих та мобільних працівників, тобто таких, які гнучко реагують на запити ринку, що обумовлює необхідність навчання людини впродовж життя та набуття нею відповідних універсальних компетентностей.

Наукова новизна результатів дослідження. Комплексно проаналізовано стан трансформації світового ринку праці під впливом Революції 4.0 та запропоновано шляхи підвищення конкурентоспроможності фахівців.

Практична значущість результатів дослідження. Аналіз трансформації світового ринку праці під впливом Революції 4.0 допоможе майбутнім дослідникам краще усвідомити проблеми зайнятості, підвищити кваліфікаційний рівень фахівців та їх конкурентоспроможність шляхом формування універсальних компетентностей.

Ключові слова: ринок праці, Революція 4.0, конкурентоспроможність, глобалізація, універсальні компетентності.

Баглей Р.Р., Бучинская Т.В. АНАЛИЗ ТРАНСФОРМАЦИИ МИРОВОГО РЫНКА ТРУДА ПОД ВЛИЯНИЕМ РЕВОЛЮЦИИ 4.0.

Цель. Анализ структурных изменений на мировом рынке труда, происходящих под влиянием Революции 4.0 и определение основных требований к специалистам в сегодняшних условиях с целью обеспечения их конкурентоспособности.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются фундаментальные положения современной экономической теории, научные труды ученых, нормативные и законодательные акты по вопросам занятости работников. Для достижения поставленной цели и решения соответствующих задач были использованы такие общенаучные и специальные методы: экономического анализа и структурного синтеза - при оценке структуры мирового рынка труда и практики формирования универсальных компетенций человека; метод сравнений - для оценки состояния мирового рынка труда в странах-членах ЕС и в Украине; графические и табличные методы для представления результатов эмпирических исследований.

Результаты исследования. Установлено, что мировой рынок труда претерпевает кардинальные изменения под влиянием Революции 4.0 как относительно форм организации социально-трудова отношений, так и структуры занятости, что обуславливает более гибкое поведение как работника, так и работодателя. Виявлено, что структурные и секторальные изменения, происходящие сегодня как в национальной, так и мировой экономической системе под влиянием глобализационных и технологических процессов, стали основной причиной фундаментальных трансформаций мирового рынка труда. Новые технологические процессы, использование новой техники, роботизация ряда бизнес-процессов, внедрения технологий блокчейну и развитие нейронных сетей, технологий искусственного интеллекта приводят к изменениям в структуре и характере занятости, условиях труда, организационных формах общественно-трудова отношений, способах оплаты и нуждаются в притоке новой квалифицированной рабочей силы. В связи с этим, для обеспечения конкурентоспособности человека на рынке труда, необходимо постоянно овладевать новыми навыками, повышать свой квалификационный уровень и перманентно учиться. Обосновано, что структурные изменения, которые происходят на рынке труда, требуют более высококвалифицированных и мобильных работников, то есть таких, которые гибко реагируют на запросы рынка, что обуславливает необходимость обучения человека в течение жизни и приобретения ею соответствующих универсальных компетенций.

Научная новизна результатов исследования. Комплексно проанализировано состояние трансформации мирового рынка труда под влиянием Революции 4.0 и предложены пути повышения конкурентоспособности специалистов.

Практическая значимость результатов исследования. Анализ трансформации мирового рынка труда под влиянием Революции 4.0 поможет будущим исследователям лучше понять проблемы занятости, повысить

квалификационный уровень специалистов и их конкурентоспособность путем формирования универсальных компетенций.

Ключевые слова: рынок труда, Революция 4.0, конкурентоспособность, глобализация, универсальные компетентности.

Bahley R.R., Buchynska T.V. ANALYSIS OF THE TRANSFORMATION OF THE WORLD LABOUR MARKET UNDER THE INFLUENCE OF REVOLUTION 4.0.

Purpose. The aim of the article is the analysis of structural changes in the world labour market under the influence of Revolution 4.0 and the definition of the basic requirements for specialists in today's conditions in order to ensure their competitiveness.

Methodology of research. The fundamental positions of modern economic theory, scientific works of scientists, normative and legislative acts on employment of workers are the theoretical and methodological basis of the research. The following general scientific and special methods are used to achieve this goal and to solve the problems: economic analysis and structural synthesis – in assessing the structure of the world labour market and the practice of forming universal competencies of the person; the method of comparisons – to assess the state of the world labour market in the EU member states and in Ukraine; graphical and tabular methods for presenting the results of empirical research.

Findings. It is established that the world labour market undergoes dramatic changes under the influence of Revolution 4.0 as regards the forms of organization of social and labour relations, as well as the structure of employment, which results in more flexible behaviour of both the employee and the employer. It is revealed that structural and sectoral changes taking place today in both the national and world economic system under the influence of globalization and technological processes became the main cause of fundamental transformations of the world labour market. New technological processes, the use of new technology, the rotation of a number of business processes, the introduction of blockade technology and the development of neural networks, technologies of artificial intelligence lead to changes in the structure and nature of employment, working conditions, organizational forms of social labour relations, payment methods and the need for a new qualified inflow labour force. In this regard it is necessary to constantly learn new skills, improve their qualification level and permanently learn in order to ensure the competitiveness of the person on the labour market. It is substantiated that structural changes taking place in the labour market require more highly skilled and mobile workers, that is, those that flexibly respond to market demands, which necessitates the training of a person throughout his life and the acquisition of appropriate universal competencies.

Originality. The state of transformation of the world labour market under the influence of Revolution 4.0 is analyzed in a complex way and ways of increasing the competitiveness of specialists are proposed.

Practical value. Analysis of the transformation of the world labour market under the influence of Revolution 4.0 will help future researchers to better understand employment problems, to raise the qualification level of specialists and their competitiveness through the formation of universal competencies.

Key words: labour market, Revolution 4.0, competitiveness, globalization, universal competency.

Стельмашук А.М. ФОРМУВАННЯ РИНКОВОЇ МОДЕЛІ АГРОСТРАХУВАННЯ НА ЗАСАДАХ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Метою статті є розгляд існуючої практики і обґрунтування формування новітньої ринкової моделі агрострахування на засадах державно-приватного партнерства в Україні.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано загально-наукові та спеціальні методи дослідження, зокрема методи: діалектики та наукової абстракції – при визначенні сутності ринку аграрного страхування з державною підтримкою; аналізу та синтезу – при визначенні структурних елементів побудови фінансово-страхової архітектури аграрного підприємства. При створенні методологічного алгоритму побудови фінансово-страхової архітектури аграрних підприємств використано методичний підхід, який враховує різноманіття фінансово-управлінських процесів в їх взаємозв'язку та взаємозалежності для забезпечення ефективного страхування в аграрній сфері.

Результати дослідження. Обґрунтовано необхідність використання страхування ризиків в аграрній сфері. Розкрито сутність страхування в аграрній сфері та визначено його цілі. Уточнено причини ризикованості аграрного виробництва. Розглянуто причини низького попиту на агрострахування серед сільськогосподарських виробників. Обґрунтовано неможливість розвитку ринку страхових послуг для підприємств сільського господарства без використання державної підтримки. Названо причини необхідності жорсткого контролю за ефективним і раціональним використання коштів Державного бюджету для стимулювання агрострахування. Перераховано існуючі системи страхування в сільському господарстві. Визначено основну форму державної підтримки в сфері страхування сільськогосподарських ризиків.

Наукова новизна результатів дослідження. Для формування і регулювання ринку агрострахування розроблено ефективну підзаконну нормативно-правову базу, щоб новоприйнятий закон дійсно запрацював на користь аграріїв, а також: прописано механізм отримання компенсації, який має бути максимально доступним і прозорим.

Практична значущість результатів дослідження. Для регулювання ринку агрострахування в Україні прийнятий Закон «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції за державної підтримки», який надає аграріям право на отримання компенсації коштів з державного бюджету, сплачених за договорами агрострахування. Визначено основні напрями розвитку системи страхування сільськогосподарської продукції в Україні, що базується на державно-приватному партнерстві. Встановлено, що важливою складовою розробленої системи регулювання є страхування сільськогосподарської продукції, яке забезпечує управління ризиками в аграрному секторі та сприяє створенню підґрунтя для стійкого економічного зростання сільськогосподарського

виробництва. Обґрунтовано необхідність вдосконалення системи вітчизняного агрострахування з державною підтримкою, а також запропоновані методи щодо поліпшення умов даного ринку і залучення сільгоспвиробників в сферу страхування з урахуванням зарубіжного досвіду.

Ключові слова: управління ризиками, державне страхування, приватне страхування, сільгоспвиробники, ринок агрострахування, укладання договорів, кредитні ресурси, державна підтримка, державно-приватне партнерство.

Стельмашук А.М. ФОРМИРОВАНИЕ РЫНОЧНОЙ МОДЕЛИ АГРОСТРАХОВАНИЯ НА ОСНОВЕ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Целью статьи является рассмотрение существующей практики и обоснование формирования новой рыночной модели агрострахования на основе государственно-частного партнерства в Украине.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы исследования, в частности методы: диалектики и научной абстракции – при определении сущности рынка аграрного страхования с государственной поддержкой; анализа и синтеза – при определении структурных элементов построения финансово-страховой архитектуры аграрного предприятия. При создании методологического алгоритма построения финансово-страховой архитектуры аграрных предприятий использовано методический подход, учитывающий многообразие финансово-управленческих процессов в их взаимосвязи и взаимозависимости для обеспечения эффективного страхования в аграрной сфере.

Результаты исследования. Обоснована необходимость использования страхования рисков в аграрной сфере. Раскрыта сущность страхования в аграрной сфере и определены его цели. Уточнены причины рискованности аграрного производства. Рассмотрены причины низкого спроса на агрострахование среди сельскохозяйственных производителей. Обоснована невозможность развития рынка страховых услуг для предприятий сельского хозяйства без использования государственной поддержки. Названы причины необходимости жесткого контроля за эффективным и рациональным использованием средств Государственного бюджета для стимулирования агрострахования. Перечислены существующие системы страхования в сельском хозяйстве. Определена основная форма государственной поддержки в сфере страхования сельскохозяйственных рисков.

Научная новизна результатов исследования. Для формирования и регулирования рынка агрострахования разработана эффективная подзаконная нормативно-правовая база, которая будет способствовать тому, чтобы вновь принятый закон действительно заработал в пользу аграриев, а также: прописан механизм получения компенсации, который должен быть максимально доступным и прозрачным.

Практическая значимость результатов исследования. Для регулирования рынка агрострахования в Украине принят Закон «Об особенностях страхования сельскохозяйственной продукции с государственной поддержкой», который предоставляет аграриям право на получение компенсации средств из государственного бюджета, уплаченных по договорам агрострахования. Определены основные направления развития системы страхования сельскохозяйственной продукции в Украине, основанной на государственно-частном партнерстве. Установлено, что важной составляющей разработанной системы регулирования является страхование сельскохозяйственной продукции, которое обеспечивает управление рисками в аграрном секторе и способствует созданию основы для устойчивого экономического роста сельскохозяйственного производства. Обоснована необходимость совершенствования системы отечественного агрострахования с государственной поддержкой, а также предложены методы по улучшению условий данного рынка и привлечения сельхозпроизводителей в сферу страхования с учетом зарубежного опыта.

Ключевые слова: управление рисками, государственное страхование, личное страхование, сельхозпроизводители, рынок агрострахования, заключение договоров, кредитные ресурсы, государственная поддержка, государственно-частное партнерство.

Stelmashchuk A.M. FORMATION OF THE MARKET MODEL OF AGRICULTURE ON THE PRINCIPLES OF THE STATE AND PRIVATE PARTNERSHIP

Purpose. The aim of the article is to review existing practice and justify the formation of the newest market model of agro-industrial insurance on the basis of public and private partnership in Ukraine.

Methodology of research. General scientific and special methods of research are used. In the course of research, in particular methods of dialectics and scientific abstraction – in determining the essence of the market of agrarian insurance with state support; analysis and synthesis – in determining the structural elements of the construction of financial and insurance architectural engineering of an agrarian enterprise. When creating a methodological algorithm for constructing financial and insurance architectures of agrarian enterprises, a methodical approach is used which takes into account the diversity of financial and managerial processes in their interconnection and interdependence in order to ensure effective insurance in the agrarian sector.

Findings. The necessity of using risk insurance in agrarian sphere is substantiated. The essence of insurance in the agrarian sphere is revealed and its goals are determined. The reasons for the riskiness of agrarian production are specified. The reasons of low demand for agro-insurance among agricultural producers are considered. The impossibility of developing an insurance market for agricultural enterprises without the use of state support is substantiated. The reasons for the need for rigorous control over the efficient and rational use of the State Budget funds to stimulate agro-insurance are named. Existing agricultural insurance systems are listed. The basic form of state support in the field of insurance of agricultural risks is determined.

Originality. For the formation and regulation of the agro-insurance market, an effective sub-legislative legal framework has been developed to ensure that the newly adopted law really works in favor of farmers, as well as: the mechanism for obtaining compensation, which should be as accessible and transparent as possible, is prescribed.

Practical value. The Law "On peculiarities of agricultural products insurance with state support" is adopted. In order to regulate the agricultural insurance market in Ukraine, which grants farmers the right to receive compensation

from the state budget paid under agricultural insurance contracts. The main directions of development of the agricultural insurance system in Ukraine based on public and private partnership are determined. It is established that an important component of the developed regulatory system is insurance of agricultural products, which provides risk management in the agricultural sector and promotes the creation of a basis for sustainable economic growth of agricultural production. The necessity of improving the system of domestic agro-insurance with state support is substantiated, as well as suggested methods for improving the conditions of this market and involving agricultural producers in the field of insurance taking into account foreign experience.

Key words: risk management, state insurance, private insurance, agricultural producers, agro-insurance market, conclusion of contracts, credit resources, state support, public and private partnership.

Мойсеєнко І.П. ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Мета. Застосування системного підходу до вдосконалення інституалізації регулювання інноваційного розвитку з врахуванням принципів економічної безпеки та сталого розвитку.

Методика дослідження. В дослідженні використано такі методи: структурного аналізу - для ідентифікації переліку інститутів інноваційного розвитку; статистичного аналізу - для оцінки стану інноваційної активності в Україні; системно-інформаційного аналізу - для класифікації економічних інтересів, що є основою формування цілей інноваційного розвитку; системного аналізу - для визначення елементів та взаємозв'язків між ними механізму інституціонального регулювання інновацій

Результати дослідження. Розглянуто систему інституалізації інновацій, визначено її структуру, зв'язки між складовими та фактори формування інституційного середовища.

Розроблено механізм інституціонального регулювання інноваційної сфери з врахуванням факторів економічної безпеки та цілей сталого розвитку.

Застосовано системно-структурний підхід до формування механізму інституціонального регулювання інноваційної сфери, що дозволило встановити зв'язки між основними елементами, забезпечити узгодження інтересів суб'єктів економіки для реалізації цілей сталого розвитку. Запропоновано організаційний механізм, що враховує напрями удосконалення інституціонального регулювання інноваційного розвитку.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у застосуванні системного підходу до розгляду інституційних інновацій, що дозволило врахувати чинники економічної безпеки та сталого розвитку в механізмі регулювання інноваційного розвитку.

Практична значущість результатів дослідження. Класифікація переліку інститутів та механізмів регулювання, економічних інтересів, способів та умов узгодження інтересів передбачає їх практичне використання для підвищення ефективності інноваційної політики в цілях сталого розвитку та економічної безпеки.

Ключові слова: система інституалізації, типи інститутів, інноваційна інфраструктура, фактори, механізм, економічна безпека, сталий розвиток

Моисеенко И.П. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ

Цель. Применения системного подхода к совершенствованию институализации регулирования инновационного развития с учетом принципов экономической безопасности и устойчивого развития.

Методика исследования. В исследовании использованы такие методы: структурного анализа – для идентификации перечня институтов инновационного развития; статистического анализа – для оценки состояния инновационной активности в Украине; системно-информационного анализа – для классификации экономических интересов, являющихся основой формирования целей инновационного развития; системного анализа – для определения элементов и взаимосвязей между ними механизма институционального регулирования инноваций.

Результаты исследования. Рассмотрена система институализации инноваций, определена ее структура, связи между составляющими и факторы формирования институциональной среды.

Разработан механизм институционального регулирования инновационной сферы с учетом факторов экономической безопасности и целей устойчивого развития.

Применен системно-структурный подход к формированию механизма институционального регулирования инновационной сферы, что позволило установить связи между основными элементами, обеспечить согласование интересов субъектов экономики для реализации целей устойчивого развития. Предложен организационный механизм, учитывающий направления совершенствования институционального регулирования инновационного развития.

Научная новизна результатов исследования заключается в применении системного подхода к рассмотрению институциональных инноваций, что позволило учесть факторы экономической безопасности и устойчивого развития в механизме регулирования инновационного развития.

Практическая значимость результатов исследования. Классификация перечня институтов и механизмов регулирования, экономических интересов, способов и условий согласования интересов предполагает их практическое использование для повышения эффективности инновационной политики в целях устойчивого развития и экономической безопасности.

Ключевые слова: система институализации, типа институтов, инновационная инфраструктура, факторы, механизм, экономическая безопасность, устойчивое развитие

Moiseenko I.P. INSTITUTIONAL BASIS FOR REGULATION OF INNOVATIVE DEVELOPMENT

Purpose. The aim of the article is the application of a systemic approach to improving institutionalization of regulation of innovation development taking into account the principles of economic security and sustainable development.

Methodology of research. The following methods are used in the research: structural analysis – to identify the list of institutes of innovation development; statistical analysis – to assess the state of innovation activity in Ukraine; system and information analysis – for the classification of economic interests, which is the basis of the formation of the goals of innovation development; system analysis – to determine the elements and interrelations between them the mechanism of institutional regulation of innovation.

Findings. The system of institutionalization of innovations is considered, its structure, connections between components and factors of formation of the institutional environment are determined.

The mechanism of institutional regulation of the innovation sphere is developed, taking into account the factors of economic security and the goals of sustainable development.

The system and structural approach to the formation of the mechanism of institutional regulation in the innovation sphere is applied, which allowed establishing the links between the main elements, ensuring the coordination of the interests of economic entities for the realization of the goals of sustainable development. An organizational mechanism is proposed that takes into account directions of improvement of the institutional regulation of innovation development.

Originality. The scientific novelty of the results is to apply a systematic approach to the consideration of institutional innovations, which allowed taking into account the factors of economic security and sustainable development in the mechanism of regulation of innovation development.

Practical value. Classification of the list of institutions and regulatory mechanisms, economic interests, methods and conditions for the coordination of interests implies their practical use for improving the efficiency of innovation policy for sustainable development and economic security.

Key words: institutionalization system, types of institutes, innovation infrastructure, factors, mechanism, economic security, sustainable development.

Нікітін Ю.О., Мельник М.В. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ВІДКРИТИМ ІННОВАЦІЙНИМ ПРОЦЕСОМ

Мета. Провести аналіз підходів, на основі яких розробити організаційно-економічний механізм управління відкритим інноваційним процесом.

Методика дослідження. Теоретичну та методичну базу дослідження склали сукупність наукових методів та методичних підходів вітчизняних та закордонних науковців у галузі застосування організаційно-економічного механізму управління підприємством та інноваційним процесом.

Результати дослідження. Встановлено, що: структурно організаційно-економічний механізм управління підприємством включає: елементи, системи та механізми (до елементів відносять: суб'єкти, об'єкти управління; до систем відносять: систему забезпечення, функціональну систему і цільову систему, до механізмів відносять: структурні механізми, інформаційні механізми, механізм організації управління, економічні та мотиваційні механізми). Визначено, що для формування організаційно-економічного механізму можна застосовувати системний підхід, який передбачає розгляд механізму елементів і сукупності відносин і зв'язків між ними та інституційний підхід, який визначає умови формування інститутів, що стимулюють інноваційну діяльність господарюючих суб'єктів. Обґрунтовано доцільність впровадження відкритих інновацій та відкритого інноваційного процесу.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано організаційно-економічний механізм управління відкритим інноваційним процесом, який включає зовнішню систему із цільовою і мережевою підсистемами та внутрішню систему із підсистемами: дослідження, демонстрації, підвищення організаційної ефективності та зрілості.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження дозволяють ефективно реалізовувати відкритий інноваційний механізм на підприємствах, скорочуючи, таким чином, ланцюжок доданої вартості інновацій.

Ключові слова: механізм управління, відкриті інновації, організаційно-економічний механізм, відкритий інноваційний процес.

Никитин Ю.А., Мельник М.В. ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ УПРАВЛЕНИЯ ОТКРЫТЫМ ИННОВАЦИОННЫМ ПРОЦЕССОМ

Цель. Провести анализ подходов на основе которых разработать организационно-экономический механизм управления открытым инновационным процессом.

Методика исследования. Теоретическую и методическую базу исследования составили совокупность научных методов и методических подходов отечественных и зарубежных ученых в области применения организационно-экономического механизма управления предприятием и инновационным процессом.

Результаты исследования. Установлено, что: структурно организационно-экономический механизм управления предприятием включает элементы, системы и механизмы (к элементам относятся: субъекты, объекты управления; к системам относятся: система обеспечения, функциональная система и целевая система, к механизмам относят структурные механизмы, информационные механизмы, механизм организации управления, экономические и мотивационные механизмы). Определено, что для формирования организационно-экономического механизма можно применять системный подход, предусматривающий рассмотрение механизма элементов и совокупности отношений и связей между ними и институциональный подход, который определяет

умовия формування інститутів, стимулюючих інноваційну діяльність господарюючих суб'єктів. Обоснована цілесобразність впровадження відкритих інновацій і відкритого інноваційного процесу.

Научна новизна результатів дослідження. Предложено організаційно-економічний механізм управління відкритим інноваційним процесом, який включає зовнішню систему з цільовою і мережею підсистемами і внутрішню систему з підсистемами: дослідження, демонстрації і підвищення організаційної ефективності і зрілості.

Практична значимість результатів дослідження. Отримані результати дослідження дозволяють ефективно реалізовувати відкритий інноваційний механізм на підприємствах, скорочуючи, таким чином, ланцюжок доданої вартості інновацій.

Ключові слова: механізм управління, відкриті інновації, організаційно-економічний механізм, відкритий інноваційний процес.

Nikitin Yu.O., Melnyk M.V. ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF MANAGEMENT OF OPEN INNOVATIVE PROCESS

Purpose. The aim of the article is to conduct an analysis of the approaches on the basis of which to develop the organizational and economic mechanism of management of the open innovation process.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the study consisted of a set of scientific methods and methodological approaches of domestic and foreign scientists in the field of application of organizational and economic mechanism of enterprise management and innovation process.

Findings. It is established that: the structural organizational and economic mechanism of enterprise management includes: elements, systems and mechanisms (the elements include: subjects, objects of management; to systems include: the system of provision, the functional system and the target system, to the mechanisms include: structural mechanisms, information mechanisms, mechanism of management organization, economic and motivational mechanisms). It is determined that for the formation of an organizational and economic mechanism it is possible to apply a systematic approach, which involves consideration of the mechanism of elements and the totality of relations and relationships between them and the institutional approach that determines the conditions for the formation of institutions that stimulate the innovative activities of economic entities. The expediency of introducing open innovation and open innovation process is substantiated.

Originality. The organizational and economic mechanism of management of an open innovation process, which includes an external system with target and network subsystems and an internal system with subsystems: research, demonstration, increase of organizational efficiency and maturity, is proposed.

Practical value. The obtained results of the research allow to effectively implementing an open innovation mechanism at enterprises, thus reducing the chain of added value of innovations.

Key words: management mechanism, open innovations, organizational and economic mechanism, open innovation process.

Антохов А.А., Котельбан С.В. РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ЗМІСТ, МЕТОДИ, ІНСТРУМЕНТИ

Мета. Визначення головних методів, інструментів та змісту регулювання інноваційного розвитку економіки України в умовах глобалізації.

Методика дослідження. В процесі виконання дослідження використано такі методи, як: порівняння, узагальнення, морфологічний аналіз – для розкриття змісту державного регулювання інноваційного розвитку економіки і використання його методів та інструментів; графічний та табличний – для наочного представлення результатів дослідження, зокрема цілей і завдань механізму державного регулювання інноваційного розвитку економіки та методів державного регулювання інноваційного розвитку в глобалізаційних умовах; абстрактно-логічний – для формулювання висновків та пропозицій.

Результати дослідження. Визначено особливості інноваційного розвитку економіки, його цілі та завдання. Встановлено, що забезпечення інноваційного розвитку має здійснюватися через низку регулюючих методів, основним суб'єктом реалізації яких є держава. Обґрунтовано, що при формуванні основних методів регулювання необхідно враховувати не тільки національні і регіональні особливості, але й одночасно також глобалізаційні прогресивні тренди та умови, тому що однією з основних можливостей регулювання інноваційного розвитку через призму глобальних впливів є використання альтернативної та екологічної енергетики, відновлювальних процесів та партнерського співробітництва з ЄС. Визначено, що для використання цих методів необхідним є запозичення провідного досвіду в сфері управління інноваційно-інвестиційними проектами.

Наукова новизна результатів дослідження. Дістало подальшого розвитку дослідження змісту державного регулювання інноваційного розвитку економіки, зокрема цілей та завдань, використання методів й шляхів створення інноваційної інфраструктури.

Практична значущість результатів дослідження. Результати проведеного дослідження можуть бути використані для вдосконалення державного регулювання інноваційного розвитку економіки для забезпечення на цій основі прориву у глобальному конкурентному просторі.

Ключові слова: інновація, інноваційний розвиток економіки, інноваційна діяльність, державне регулювання інноваційного розвитку, інноваційна інфраструктура, методи, глобалізація.

Антохов А.А., Котельбан С.В. РЕГУЛИРОВАНИЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ: СОДЕРЖАНИЕ, МЕТОДЫ, ИНСТРУМЕНТЫ

Цель. Определение главных методов, инструментов и содержания регулирования инновационного развития экономики Украины в условиях глобализации.

Методика исследования. В процессе выполнения исследования использованы такие методы, как: сравнение, обобщение, морфологический анализ – для раскрытия содержания государственного регулирования инновационного развития экономики и использования его методов и инструментов; графический и табличный – для наглядного представления результатов исследования, в частности целей и задач механизма государственного регулирования инновационного развития экономики и методов государственного регулирования инновационного развития в глобализационных условиях; абстрактно-логический – для формулировки выводов и предложений.

Результаты исследования. Определены особенности инновационного развития экономики, его цели и задачи. Установлено, что обеспечение инновационного развития осуществляется через ряд регулирующих методов, основным субъектом реализации которых является государство. Обосновано, что при формировании основных методов регулирования необходимо учитывать не только национальные и региональные особенности, но и одновременно также глобализационные прогрессивные тренды и условия, потому что одной из основных возможностей регулирования инновационного развития через призму глобальных воздействий является использование альтернативной и экологической энергетики, возобновляемых процессов и партнерского сотрудничества с ЕС. Определено, что для использования этих методов необходимо заимствования ведущего опыта в области управления инновационно-инвестиционными проектами.

Научная новизна результатов исследования. Получило дальнейшее развитие исследование содержания государственного регулирования инновационного развития экономики, в частности целей и задач, использование методов и путей создания инновационной инфраструктуры.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты проведенного исследования могут быть использованы для совершенствования механизма государственного регулирования инновационного развития экономики и его методов, поскольку, ориентируясь на самые востребованные направления инновационного развития в мире, Украина способна сузить целевой сегмент выработки инноваций и обеспечить таким образом прорыв в глобальном конкурентном пространстве.

Ключевые слова: инновация, инновационное развитие экономики, инновационная деятельность, государственное регулирование инновационного развития, инновационная инфраструктура, методы, глобализация.

Antochov A.A., Kotelban S.V. THE REGULATION OF INNOVATIVE ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION: CONTENT, METHODS, TOOLS

Purpose. The aim of the article is the determination of the main methods, tools and content of regulation of innovative development of the Ukrainian economy in the conditions of globalization.

Methodology of research. Such methods are used in the process of research implementation as: comparison, generalization, morphological analysis – to reveal the content of state regulation of innovative development of the economy and the use of its methods and tools; graphic and tabular – for visual presentation of research results, in particular goals and objectives of the mechanism of state regulation of innovative development of the economy and methods of state regulation of innovation development in a globalized environment; abstract and logical – to formulate conclusions and suggestions.

Findings. The peculiarities of innovation development of economy, its goals and objectives are determined. It is established that the provision of innovation development should be through a number of regulatory methods, the main subject of the implementation of which is the state. It is substantiated that in forming the basic methods of regulation, it is necessary to take into account not only national and regional peculiarities, but also globalized progressive trends and conditions, as one of the main possibilities of regulating innovation development through the prism of global influences is the use of alternative and environmental energy, recovery processes and partnership with the EU. It is determined that the use of these methods requires the borrowing of leading experience in the field of innovation and investment projects management.

Originality. The further development of the study of the content of state regulation of innovative development of the economy, in particular goals and objectives, the use of methods and ways of creation of innovation infrastructure, has been further developed.

Practical value. The results of the research can be used to improve the state regulation of innovation development of the economy to provide a breakthrough in this global competitive space on this basis.

Key words: innovation, innovative development of economy, innovative activity, state regulation of innovative development, innovative infrastructure, methods, globalization.

Мірон О.І. МОЖЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ СИСТЕМИ ДОБРОВОЛЬНОГО МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ З ДЕРЖАВНОЮ СИСТЕМОЮ ОБОВ'ЯЗКОВОГО МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В РЕСПУБЛІЦІ МОЛДОВА

Мета. Запропонувати на вибір дві моделі взаємодії систем обов'язкового і добровільного медичного страхування, заснованих на співпраці і конкуренції, для успішного впровадження однієї з них в країнах, що проходять через етап становлення системи якісного та доступного медичного обслуговування з урахуванням інтересів і платоспроможності населення.

Методика дослідження. В ході дослідження були застосовані окремі наукові методи, зокрема метод порівняння був використаний для виявлення основних відмінностей між обов'язковим і добровільним

страхуванням, аналітичний метод і метод дедукції дав змогу розробити нові схеми взаємодії між даними типами страхування, які запропоновані авторами до застосування на державному рівні.

Результати дослідження виражені в науковому, соціальному та економічному обґрунтуванні необхідності взаємодії між системами обов'язкового і добровільного медичного страхування, а також в розробці принципово нових схем взаємодії між ОМС і ДМС, одна з яких сформована на основі принципу конкуренції між даними видами страхування, а інша на основі принципу співпраці.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в розробці та обґрунтуванні двох принципово нових схем співробітництва між обов'язковим і добровільним медичним страхуванням, заснованих на принципах співпраці, або на принципах конкуренції між ними, що на відміну від існуючої ситуації в сфері забезпечення надання медичної допомоги населенню в Республіці Молдова, де домінує система обов'язкового медичного страхування, сприятиме посиленню розвитку добровільного медичного страхування, дозволить уникнути існуючих перекосів в організації надання медичної допомоги населенню, з урахуванням інтересів всіх сторін-учасниць, включаючи населення з різною купівельною спроможністю, приватні і державні клініки і центри сімейних лікарів, Національну Компанію з Медичного Страхування, приватні страхові компанії і в цілому державу.

Практична значущість результатів дослідження. Запропоновані нами розробки в сфері медичного страхування можуть бути представлені для впровадження на державному рівні для забезпечення взаємодії НКМС і приватних страхових компаній, для задоволення запитів різних верств населення, для успішної співпраці між приватними та державними медичними центрами, для поліпшення доступу всіх категорій населення до медичного обслуговування і підвищення кількості та якості медичних послуг в Республіці Молдова і в інших країнах.

Ключові слова: обов'язкове медичне страхування, добровільне медичне страхування, страхувальник, страховик, внески, співпраця, конкуренція, медичне обслуговування.

Мирон О.И. ВОЗМОЖНОСТИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СИСТЕМ ДОБРОВОЛЬНОГО МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ С ГОСУДАРСТВЕННОЙ СИСТЕМОЙ ОБЯЗАТЕЛЬНОГО МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА

Цель. Предложить на выбор две модели взаимодействия систем обязательного и добровольного медицинского страхования, основанных на сотрудничестве и конкуренции, для успешного внедрения одной из них в странах, проходящих через этап становления системы качественного и доступного медицинского обслуживания с учетом интересов и платежеспособности населения.

Методика исследования. В ходе исследования были применены некоторые научные методы, в частности метод сравнения был использован для выявления основных различий между обязательным и добровольным страхованием, аналитический метод и метод дедукции позволили нам разработать новые схемы взаимодействия между данными типами страхования, предложенные нами к применению на государственном уровне.

Результаты исследования выражены в научном, социальном и экономическом обосновании необходимости взаимодействия между системами обязательного и добровольного медицинского страхования, а также в разработке принципиально новых схем взаимодействия между ОМС и ДМС, одна из которых сформирована на основе принципа конкуренции между данными видами страхования, а другая на основе принципа сотрудничества.

Научная новизна результатов исследования состоит в разработке и обосновании двух принципиально новых схем сотрудничества между обязательным и добровольным медицинским страхованием, основанных на принципах сотрудничества, либо на принципах конкуренции между ними, что в отличие от существующей ситуации в сфере обеспечения оказания медицинской помощи населению в Республике Молдова, где доминирует система обязательного медицинского страхования, будет способствовать усиленному развитию добровольного медицинского страхования, позволит избежать существующих перекосов в организации оказания медицинской помощи населению, с учетом интересов всех участвующих сторон, включая население с различной покупательской способностью, частные и государственные клиники и центры семейных врачей, Национальную Компанию по Медицинскому Страхованию, частные страховые компании и в целом государство.

Практическая значимость результатов исследования. Предложенные нами разработки в сфере медицинского страхования могут быть представлены для внедрения на государственном уровне для обеспечения взаимодействия НКМС и частных страховых компаний, для удовлетворения запросов различных слоев населения, для успешного сотрудничества между частными и государственными медицинскими центрами, для улучшения доступа всех категорий населения к медицинскому обслуживанию и повышения количества и качества медицинских услуг в Республике Молдова и в других странах.

Ключевые слова: обязательное медицинское страхование, добровольное медицинское страхование, страхователь, страховщик, взносы, сотрудничество, конкуренция, медицинское обслуживание.

Miron O.I. POSSIBILITIES OF INTERACTION OF THE VOLUNTARY MEDICAL INSURANCE SYSTEM WITH THE STATE SYSTEM OF COMPULSORY MEDICAL INSURANCE IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Purpose. The aim of the article is to offer a choice of two models of the interaction of compulsory and voluntary health insurance systems based on cooperation and competition for the successful implementation of one of them in countries passing through the stage of establishing a system of high-quality and affordable medical care, taking into account the interests and solvency of the population.

Methodology of research. Some scientific methods are used during the study; in particular, the comparison method is used to identify the main differences between compulsory and voluntary insurance, the analytical method and the deduction method allowed us to develop new schemes of interaction between these types of insurance that we proposed for use at the state level.

Findings. The results of the study are expressed in the scientific, social and economic justification of the need for interaction between compulsory and voluntary health insurance systems, as well as in the development of fundamentally

new schemes of interaction between the CHI (compulsory health insurance) and the VMI (voluntary medical insurance), one of which is based on the principle of competition between these types of insurance systems basis of cooperation.

Practical value. We offer developments in the field of health insurance can be submitted for implementation at the state level to ensure the interaction of MHIC (National Health Insurance Company) and private insurance companies to meet the needs of different segments of the population, for successful cooperation between private and public medical centers, to improve access to health care for all categories of the population and improving the quantity and quality of medical services in the Republic of Moldova and other countries.

Originality. The scientific novelty of this study consists in the development and justification of two fundamentally new schemes of cooperation between compulsory and voluntary medical insurance, based on the principles of cooperation, or on the principles of competition between them, which, unlike the current situation in the provision of medical care to the population in the Republic of Moldova, where the system of compulsory health insurance dominates, will contribute to the enhanced development of voluntary health insurance, will allow to avoid existing distortions in the organization of medical care to the population, taking into account the interests of all parties involved, including the population with different purchasing power, private and public clinics and family doctor centres, the National Health Insurance Company, private insurance companies and the state in general.

Key words: compulsory medical insurance, voluntary medical insurance, insurer, contributions, cooperation, competition, medical care.

Гальчинська Ю.М. ОЦІНКА РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ БІОЕНЕРГЕТИКИ ЗА РАХУНОК ВІТЧИЗНЯНОГО АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Мета. Розробка практичних рекомендацій щодо оцінки ресурсного забезпечення розвитку біоенергетики за рахунок вітчизняного аграрного сектору, що повною мірою стосується формування концептуального бачення шляхів послаблення енергозалежності країни та забезпечення потреб в енергоресурсах за рахунок біологічних видів палива

Методика дослідження. В процесі дослідження використано методи: ситуаційний, індукції, дедукції для здійснення оцінки ресурсного забезпечення розвитку біоенергетики за рахунок вітчизняного аграрного сектору; аналізу та синтезу для визначення причинно-наслідкових зв'язків у формування цін на сільськогосподарську сировину для виробництва біопалива, абстрактно-логічний, графічний, табличний для наочного представлення результатів оцінки ресурсного потенціалу, статистичний, розрахунково-конструктивний для здійснення аналітичної побудови балансу енергетичних ресурсів в Україні, метод порівняння, зведення, групування, кореляційно-регресійного аналізу для оцінки впливу цінової ситуації на ринках традиційних енергоресурсів на динаміку внутрішніх цін на сільськогосподарську продукцію, що є сировиною для виробництва біопалива та інші.

Результати дослідження. Здійснено оцінку ресурсного забезпечення розвитку біоенергетики за рахунок вітчизняного аграрного сектору, розглянуто можливості послаблення енергозалежності України в енергетичній сфері, встановлено причинно-наслідкові зв'язки у формуванні цін і доходів на сільськогосподарську сировину та цінової динаміки на ринках традиційних енергетичних ресурсів, здійснено оцінку енергетичного забезпечення України.

Наукова новизна результатів дослідження. Встановлено причинно-наслідкові зв'язки формування цін на сільськогосподарські види продукції, що є сировиною для виробництва біопалива, здійснено комплексну оцінку ресурсного забезпечення розвитку біоенергетики за рахунок аграрного сектору, запропоновано напрями раціонального використання наявних паливно-енергетичних ресурсів.

Практична значущість результатів дослідження. Здійснено оцінку ресурсного забезпечення розвитку біоенергетики за рахунок вітчизняного аграрного сектору, що відкриває можливості послаблення енергозалежності країни та забезпечення потреб в енергоресурсах за рахунок біологічних видів палива.

Ключові слова: біомаса; біоенергетика; біопаливо; енергетична проблема; сільськогосподарська сировина для виробництва біопалива; традиційні види пального.

Гальчинская Ю.Н. ОЦЕНКА РЕСУРСНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАЗВИТИЯ БИОЭНЕРГЕТИКИ В РАМКАХ ОТЕЧЕСТВЕННОГО АГРАРНОГО СЕКТОРА

Цель. Разработка практических рекомендаций по оценке ресурсного обеспечения развития биоэнергетики в рамках отечественного аграрного сектора, что в полной мере касается формирования концептуального видения путей ослабления энергозависимости страны и обеспечения потребностей в энергоресурсах за счет биологических видов топлива

Методика исследования. В процессе исследования использованы методы: ситуационный, индукции, дедукции для оценки ресурсного обеспечения развития биоэнергетики в рамках отечественного аграрного сектора; анализа и синтеза для определения причинно-следственных связей в формировании цен на сельскохозяйственное сырье для производства биотоплива, абстрактно-логический, графический, табличный для наглядного представления результатов оценки ресурсного потенциала, статистический, расчетно-конструктивный для осуществления аналитической построения баланса энергетических ресурсов в Украине, метод сравнения, группировки, корреляционно-регрессионного анализа для оценки влияния ценовой ситуации на рынках традиционных энергоресурсов на динамику внутренних цен на сельскохозяйственную продукцию, которая является сырьем для производства биотоплива и другие.

Результаты исследования. Осуществлена оценка ресурсного обеспечения развития биоэнергетики в рамках отечественного аграрного сектора, рассмотрены возможности ослабления энергозависимости Украины в энергетической сфере, установлены причинно-следственные связи в формировании цен на

сельскохозяйственное сырье и ценовой динамики на рынках традиционных энергетических ресурсов, осуществлена оценка энергетического обеспечения Украины.

Научная новизна результатов исследования. Установлены причинно-следственные связи формирования цен на сельскохозяйственные виды продукции, которая является сырьем для производства биотоплива, осуществлена комплексная оценка ресурсного обеспечения развития биоэнергетики в рамках аграрного сектора, предложены направления рационального использования имеющихся энергетических ресурсов.

Практическая значимость результатов исследования. Осуществлена оценка ресурсного обеспечения развития биоэнергетики в рамках отечественного аграрного сектора, которая открывает возможности ослабления энергезависимости страны и обеспечения потребностей в энергоресурсах за счет биологических видов топлива.

Ключевые слова: биомасса; биоэнергетика; биотопливо; энергетическая проблема; сельскохозяйственное сырье для производства биотоплива; традиционные виды топлива.

Galchynska Ju.M. ASSESSMENT OF RESOURCE SUPPORT FOR BIO-ENERGY DEVELOPMENT AT THE EXPENSE OF THE DOMESTIC AGRARIAN SECTOR

Purpose. The aim of the article is to develop practical recommendations for assessing the resource provision of bio-energy development at the expense of the domestic agrarian sector, which fully concerns the formation of a conceptual vision of ways to reduce the country's energy dependence and to provide energy resource needs through biological fuels.

Methodology of research. Methods are used in the course of the research: situational, induction, deduction for the assessment of resource support for bio-energy development at the expense of the domestic agrarian sector; analysis and synthesis for the determination of causal relationships in the formation of prices for agricultural raw materials for bio-fuel production, abstract and logical, graphical, tabular for the visual representation of the results of resource potential assessment, statistical, calculation and constructive for carrying out analytical construction of energy resources balance in Ukraine, a method of comparison, collation, grouping, correlation-regression analysis to assess the impact of the price situation on the markets of traditional energy resources on the dynamics of the internal prices for agricultural products, which are raw materials for bio-fuels and others.

Findings. The estimation of resource provision of bio-energy development at the expense of the domestic agrarian sector is considered, the possibilities of easing Ukraine's energy dependence in the energy sector are considered, causal links are established in the formation of prices and incomes on agricultural raw materials and price dynamics in the markets of traditional energy resources, an estimation of energy supply of Ukraine is made.

Originality. Causal relationships pricing of agricultural products are established, which is the raw material for bio-fuels, made a comprehensive assessment of bio-energy resource support for the agricultural sector, Directions efficient use of available energy resources.

Practical value. The estimation of resource support for bio-energy development at the expense of the domestic agrarian sector has been evaluated, which opens the possibility of weakening the country's energy dependence and ensuring the needs for energy resources at the expense of biological fuels.

Key words: biomass; bio-energy; bio-fuels; energy problem; agricultural raw materials for bio-fuel production; traditional fuel types.

Кравець І.В. ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ПІДХІД

Мета. Дослідження науково-теоретичних та практичних аспектів ідентифікації та захисту об'єктів інтелектуальної власності вітчизняних сільськогосподарських підприємств в Україні та світі.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є базові положення економічної теорії, системний підхід до вивчення економічних та соціальних явищ, розробки та дослідження вітчизняних і закордонних науковців, законодавчі та інші нормативно-правові акти України та світової спільноти, а також використано науково-аналітичний метод дослідження – для обґрунтування науково-теоретичних та практичних аспектів ідентифікації та захисту прав інтелектуальної власності в діяльності сільськогосподарських підприємств.

Результати дослідження. Обґрунтовано науково-теоретичні та практичні аспекти щодо ідентифікації та захисту прав інтелектуальної власності в діяльності сільськогосподарських підприємств в Україні та світі. З огляду на динамічні інтеграційні та глобалізаційні процеси, які відкривають перед виробниками сільськогосподарської продукції нові ресурсні та збутові ринки, значну увагу приділено способам індивідуалізації товарів та послуг у вигляді використання торговельних марок та комерційних позначень.

Проаналізовано вітчизняне та міжнародне нормативно-правове забезпечення щодо створення та реєстрації торговельних марок вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами. Встановлено порядок, вартість та строки реєстрації торговельних марок (комерційних позначень) на національному і міжнародному рівні. Визначено цілі, методи і можливості оцінки та обліку об'єктів права інтелектуальної власності сільськогосподарських підприємств. Наведено ситуації при яких оцінка інтелектуальної власності є необхідною.

Наукова новизна результатів дослідження. Удосконалено методичний підхід до обґрунтування цілей ідентифікації, оцінки та подальшого обліку об'єктів інтелектуальної власності вітчизняних сільськогосподарських підприємств, а саме виділено причини, ситуації та методи оцінки та обліку нематеріальних активів.

Практична значущість результатів дослідження. Результати практичного застосування запропонованих автором підходів щодо ідентифікації та захисту об'єктів інтелектуальної власності можуть бути використані у виробничо-господарській діяльності аграрних підприємств. Теоретичні та методичні засади дослідження можуть

бути використані при викладанні навчальних дисциплін «Інноваційний менеджмент», «Управління інтелектуальною власністю», «Економіка підприємства», «Організація агробізнесу та підприємництва» для студентів економічного факультету та факультету аграрного менеджменту денної та заочної форми навчання в закладах вищої освіти.

Ключові слова: ідентифікація інтелектуальної власності, інтелектуальна власність аграрних підприємств, торговельні марки та знаки, реєстрація права інтелектуальної власності.

Кравець І.В. ИДЕНТИФИКАЦИЯ И ЗАЩИТА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ: МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ И ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ ПОДХОД

Цель. Исследование научно-теоретических и практических аспектов идентификации и защиты объектов интеллектуальной собственности отечественных сельскохозяйственных предприятий в Украине и мире.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются базовые положения экономической теории, системный подход к изучению экономических и социальных явлений, разработки и исследования отечественных и зарубежных ученых, законодательные и другие нормативно-правовые акты Украины и мирового сообщества по вопросам идентификации и защиты объектов интеллектуальной собственности отечественных сельскохозяйственных предприятий на национальном и международном уровне.

Результаты исследования. Обоснованы научно-теоретические и практические аспекты по идентификации и защите прав интеллектуальной собственности в деятельности сельскохозяйственных предприятий в Украине и мире. Учитывая динамические интеграционные и глобализационные процессы, которые открывают перед производителями сельскохозяйственной продукции новые ресурсные и сбытовые рынки, значительное внимание уделено способам индивидуализации товаров и услуг посредством использования торговых марок и коммерческих обозначений. Проведен анализ отечественного и международного нормативно-правового обеспечения по созданию и регистрации торговых марок отечественными сельскохозяйственными предприятиями. Установлены порядок, стоимость и сроки регистрации торговых марок (коммерческих обозначений) на национальном и международном уровне. Определены цели, методы и возможности оценки и учёта объектов права интеллектуальной собственности сельскохозяйственных предприятий. Приведены ситуации, при которых оценка интеллектуальной собственности является необходимой.

Научная новизна результатов исследования. Усовершенствован методический подход касательно обоснования целей идентификации, оценки и дальнейшего учёта объектов интеллектуальной собственности в деятельности отечественных сельскохозяйственных предприятий, а именно выделены причины, ситуации и методы оценки и учёта нематериальных активов.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты практического применения предложенных автором подходов касательно идентификации и защиты объектов интеллектуальной собственности могут быть использованы в производственно-хозяйственной деятельности аграрных предприятий. Теоретические и методические основы исследования могут быть использованы при преподавании учебных дисциплин «Инновационный менеджмент», «Управление интеллектуальной собственностью», «Экономика предприятия», «Организация агробізнеса и предпринимательства» для студентов экономических факультетов и факультетов аграрного менеджмента дневной и заочной формы обучения в учреждениях высшего образования.

Ключевые слова: идентификация интеллектуальной собственности, интеллектуальная собственность аграрных предприятий, торговые марки и знаки, регистрация права интеллектуальной собственности.

Kravets I.V. IDENTIFICATION AND PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY IN THE ACTIVITIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND DOMESTIC APPROACH

Purpose. The aim of the article is the research of scientific and theoretical, practical aspects of identification and protection of intellectual property objects of domestic agricultural enterprises in Ukraine and the world.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the research is the basic principles of economic theory, a systematic approach to the study of economic and social phenomena, the development and research of domestic and foreign scholars, legislative and other normative legal acts of Ukraine and the world community, and also the scientific and analytical method research – to substantiate the scientific and theoretical, practical aspects of the identification and protection of intellectual property rights in the activities of agricultural enterprises.

Findings. Theoretical, practical and practical aspects related to the identification and protection of intellectual property rights in the activities of agricultural enterprises in Ukraine and in the world are substantiated. Given the dynamic integration and globalization processes that new resource and marketing markets bring to the agricultural producers, much attention is paid to the ways of individualizing goods and services in the form of the use of trademarks and trade names.

The domestic and international legal and regulatory framework for the creation and registration of trade marks by domestic agricultural enterprises is analyzed. The order, cost and terms of registration of trade marks (trade marks) are established on the national and international level. The purposes, methods and possibilities of estimation and accounting of objects of intellectual property right of agricultural enterprises are determined. It is proposed the situations, where the evaluation of intellectual property is necessary.

Originality. The methodical approach to substantiating the purposes of identification, evaluation and further accounting of intellectual property objects of domestic agricultural enterprises is improved; in particular, the reasons, situations and methods of valuation and accounting of intangible assets are highlighted.

Practical value. The results of the practical application of author's approaches to the identification and protection of intellectual property objects can be used in the production and economic activities of agrarian enterprises. The theoretical and methodological principles of the research can be used in the teaching of the disciplines "Innovation Management", "Intellectual Property Management", "Enterprise Economics", "Organization of Agribusiness and

Entrepreneurship” for students of the Faculty of Economics and Faculty of Agrarian Management, full-time and part-time study in higher education institutions.

Key words: identification of intellectual property, intellectual property of agrarian enterprises, trademarks and marks, registration of intellectual property rights.

Маршалок Т.Я. ЕКОНОМІЧНІ ХВИЛІ ТА ЦИКЛИ В НАУКОВИХ ТЕОРІЯХ, СЦЕНАРІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КОН'ЮНКТУРИ

Мета. Дослідити природу походження, особливості функціонування, шляхи подолання економічних циклів, виокремити моделі, які дадуть змогу визначати економічний тренд та запобігати настанню економічних криз.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вчених з проблематики економічних циклів. У процесі дослідження на основі історичного підходу був проаналізований загальний розвиток теорій економічних коливань, а також використаний метод аналізу та синтезу для виявлення впливу економічних циклів на розвиток економіки країни, абстрагування та узагальнення, порівняння та аналогія під час зіставлення отриманих дослідниками результатів та встановлення можливості їхнього використання для виконання завдань щодо запобігання економічних флуктуацій на практиці.

Результати дослідження. Здійснено етимологічний аналіз економічних категорій «цикл» та «хвиля», проведено дослідження наукових напрацювань провідних вчених світу в сфері економічної циклічності, що дало змогу побудувати логічні, обґрунтовані сценарії тренду економічного циклу і виокремити варіанти та сценарії економічного розвитку країни у контексті формування ефективних моделей антициклічного регулювання економіки для подолання негативних наслідків, пов'язаних з циклічністю ділової кон'юнктури національної економіки.

Наукова новизна результатів дослідження. У статті розроблено сценарії перебігу економічного циклу, які враховують всі можливі варіанти розвитку економіки – від найбільш сприятливого до найбільш негативного.

Практична значущість результатів дослідження. Аналіз теоретичних положень економічного циклу дасть змогу майбутнім дослідникам більш якісно використовувати інструменти антициклічного регулювання економіки задля запобігання економічних криз в країні.

Ключові слова. Економічний цикл, економічна хвиля, тренд економічного розвитку, антициклічне регулювання економіки, фінансові інструменти.

Маршалок Т.Я. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ВОЛНЫ И ЦИКЛЫ В НАУЧНЫХ ТЕОРИЯХ, СЦЕНАРИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КОНЪЮНКТУРЫ

Цель. Исследовать природу происхождения, особенности функционирования, пути преодоления экономических циклов, выделить модели, которые позволят определять экономический тренд и предотвращать наступление экономических кризисов.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются фундаментальные положения современной экономической теории, научные труды ученых по проблематике экономических циклов. В процессе исследования на основе исторического подхода был проанализирован общее развитие теорий экономических колебаний, а также использован метод анализа и синтеза для выявления влияния экономических циклов на развитие экономики страны, абстрагирование и обобщение, сравнение и аналогия при сопоставлении полученных исследователями результатов и установления возможности их использования для выполнения задач по предотвращению экономических флуктуаций на практике.

Результаты исследования. Осуществлен этимологический анализ экономических категорий «цикл» и «волна», проведено исследование научных работ ведущих ученых мира в области экономической цикличности, что позволило построить логические, обоснованные сценарии тренда экономического цикла, выделить варианты и сценарии экономического развития страны в контексте формирования эффективных моделей антициклической регуляции экономики для преодоления негативных последствий, связанных с цикличностью деловой конъюнктуры национальной экономики.

Научная новизна результатов исследования. В статье разработаны сценарии течения экономического цикла, которые учитывают все возможные варианты развития экономики – от наиболее благоприятного к наиболее негативному.

Практическая значимость результатов исследования. Анализ теоретических положений экономического цикла позволит будущим исследователям более качественно использовать инструменты антициклической регуляции экономики для предотвращения экономических кризисов в стране.

Ключевые слова. Экономический цикл, экономическая волна, тренд экономического развития, антициклическое регулирование экономики, фискальные инструменты.

Marshallok T.Ya. ECONOMIC WAVES AND CYCLES IN THE SCIENTIFIC THEORIES, SCENARIOS OF ECONOMIC CONJUNCTURE

Purpose. The aim of the article is to explore the nature of origin, the peculiarities of functioning, ways to overcome economic cycles, and to identify models that will enable us to determine the economic trend and prevent economic crises.

Methodology of research. The fundamental positions of modern economic theory, scientific works of scientists on the problems of economic cycles are the theoretical and methodological basis of the research. The general development of the theory of economic vibrations is analyzed in the process of research on the basis of the historical approach, as well as the method of analysis and synthesis used to identify the impact of economic cycles on the

development of the country's economy, abstraction and generalization, comparison and analogy in comparing the results obtained by researchers and establishing the possibility of their use to carry out tasks to prevent economic fluctuations in practice.

Findings. An etymological analysis of the economic categories "cycle" and "wave" is carried out, research of scientific achievements of the leading scientists of the world in the field of economic cyclicity was conducted that made it possible to construct logical, substantiated scenarios of the trend of the economic cycle and to distinguish variants and scenarios of the country's economic development in the context of the formation of effective models of anti-cyclic regulation of the economy to overcome the negative consequences associated with the cyclical business environment of the national economy.

Originality. The article develops scenarios of the course of the economic cycle, which take into account all possible variants of economic development – from the most favourable to the most negative.

Practical value. The analysis of the theoretical positions of the economic cycle will enable future researchers to use the tools of anti-cyclical regulation of the economy more qualitatively to prevent economic crises in the country.

Key words. Economic cycle, economic wave, economic development trend, countercyclical regulation of the economy, fiscal instruments

Мишук Н.В. ОСВІТА ЯК ЧИННИК КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МОЛОДІ НА РИНКУ ПРАЦІ

Мета. Дослідження освіти як одного з чинників конкурентоспроможності молоді на ринку праці України.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувались загальнонаукові методи, зокрема: методи узагальнення – для дослідження теоретичних основ та існуючих концепцій щодо трактування сутності понять «освіта», «освітній потенціал молоді», «конкурентний потенціал молоді», «якість освіти»; системний підхід – для обґрунтування впливу стану розвитку системи освіти на формування конкурентоспроможності населення; методи аналізу і синтезу – для виявлення показників освітнього потенціалу молодої людини, які сприяють підвищенню її конкурентоспроможності на ринку праці; спеціальні методи економіко-статистичного дослідження для визначення динаміки показників економічної активності населення України за рівнем освіти.

Результати дослідження. Обґрунтовано місце і роль освіти у формуванні трудового потенціалу молодої людини. Охарактеризовано освіту як одного із чинників конкурентоспроможності молоді на ринку праці України. Визначено динаміку показників: рівень економічної активності, рівень зайнятості та рівень безробіття населення України залежно від рівня освіти. Сформовано сукупність чинників, які визначають ефективність процесу формування освітнього і трудового потенціалу молодих людей. Визначено елементи освітньо-професійної складової конкурентоспроможності фахівця на ринку праці. Наведено характеристики, які розкривають сутність поняття «якість освіти». Обґрунтовано вплив розвитку системи освіти на формування конкурентоспроможності населення.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано авторське тлумачення понять «конкурентний потенціал молоді» та «освітній потенціал молоді».

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження будуть корисними дослідникам, які вивчають проблеми розвитку освітньої сфери, а також можуть бути підґрунтям для удосконалення механізму регулювання розвитку освіти в системі конкурентоспроможності молоді на ринку праці України.

Ключові слова: конкурентний потенціал, освіта, освітній потенціал, рівень освіти, освітньо-професійна складова конкурентоспроможності, якість освіти.

Мишук Н.В. ОБРАЗОВАНИЕ КАК ФАКТОР КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ МОЛОДЕЖИ НА РЫНКЕ ТРУДА

Цель. Исследование образования как одного из факторов конкурентоспособности молодежи на рынке труда Украины.

Методика исследования. В процессе исследования использовались общенаучные методы, в частности: методы обобщения – для исследования теоретических основ и существующих концепций относительно раскрытия сущности понятий «образование», «образовательный потенциал молодежи», «конкурентный потенциал молодежи», «качество образования»; системный подход – для обоснования влияния состояния развития системы образования на формирование конкурентоспособности населения; методы анализа и синтеза – для выявления показателей образовательного потенциала молодого человека, которые способствуют повышению его конкурентоспособности на рынке труда; специальные методы экономико-статистического исследования для определения динамики показателей экономической активности населения Украины по уровню образования.

Результаты исследования. Обосновано место и роль образования в формировании трудового потенциала молодого человека. Охарактеризовано образование как одного из факторов конкурентоспособности молодежи на рынке труда Украины. Определена динамика показателей: уровень экономической активности, уровень занятости и уровень безработицы населения Украины в зависимости от уровня образования. Сформирована совокупность факторов, определяющих эффективность процесса формирования образовательного и трудового потенциала молодежи. Определены элементы образовательно-профессиональной составляющей конкурентоспособности специалиста на рынке труда. Приведены характеристики, которые раскрывают сущность понятия «качество образования». Обосновано влияние развития системы образования на формирование конкурентоспособности населения.

Научная новизна результатов исследования. Предложено авторское толкование понятий «конкурентный потенциал молодежи» и «образовательный потенциал молодежи».

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования будут полезными исследователям, которые изучают проблемы развития образовательной сферы, а также могут быть основой для совершенствования механизма регулирования развития образования в системе конкурентоспособности молодежи на рынке труда Украины.

Ключевые слова: конкурентный потенциал, образование, образовательный потенциал, уровень образования, образовательно-профессиональная составляющая конкурентоспособности, качество образования.

Mishchuk N.V. EDUCATION AS A FACTOR IN THE COMPETITIVENESS OF YOUTH IN THE LABOUR MARKET

Purpose. The aim of the article is to study the education as one of the factors of youth competitiveness on the labour market of Ukraine.

Methodology of research. General scientific methods are used in the process of research, in particular: generalization methods – to study the theoretical foundations and existing concepts regarding the interpretation of the essence of the concepts of “education”, “educational potential of youth”, “competitive potential of youth”, “quality of education”; systematic approach – to substantiate the influence of the state of development of the education system on the formation of the competitiveness of the population; methods of analysis and synthesis – to identify the indicators of educational potential of the young person, which contribute to increasing its competitiveness in the labour market; special methods of economic and statistical research – to determine the dynamics of indicators of economic activity of the population of Ukraine by the level of education.

Findings. The place and role of education in the formation of the labor potential of a young person is substantiated. Education as one of the factors of youth competitiveness on the Ukrainian labour market is characterized. The dynamics of indicators is determined: the level of economic activity, the level of employment and the unemployment rate of the population of Ukraine, depending on the level of education. A set of factors that determine the effectiveness of the formation of educational and labour potential of young people is formed. The elements of the educational and professional component of the competency of a specialist in the labour market are determined. The characteristics that reveal the essence of the concept of “quality of education” are given. The influence of the education system on the formation of the competitiveness of the population is substantiated.

Originality. The author's interpretation of the concepts of “Competitive potential of youth” and “Educational potential of youth” is proposed.

Practical value. The obtained results of the research will be useful to researchers who are studying the problems of development of the educational sphere and may also be the basis for improving the mechanism of regulation of education development in the system of youth competitiveness on the Ukrainian labour market.

Key words: competitive potential, education, educational potential, educational level, educational and professional component of competitiveness, quality of education.

Лещук Ю.А. ЗЕРНОВА БІРЖА ЯК САМОРЕГУЛІВНА ОРГАНІЗАЦІЯ НА РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Мета. Обґрунтування науково-методичних підходів до програми розвитку зернової біржі, як саморегульованої організації на біржовому ринку сільськогосподарської продукції.

Методика дослідження. В процесі дослідження використані такі загальнонаукові методи: монографічний та діалектичний – для збору, систематизації й обробки інформації з метою проведення досліджень з питань державного регулювання збуту сільськогосподарської продукції з урахуванням саморегулюючої функції товарної біржі, а також теоретичних узагальнень; метод синтезу та порівняння – з метою аналізу масових статистичних даних, необхідних для оцінки стану, вивчення варіації, динаміки та порівняння показників на біржовому товарному ринку; аналітичний та абстрактно-логічний – для виявлення тенденцій розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції в Україні. Крім загальнонаукових було використано такі спеціальні методи дослідження: економіко-математичного моделювання – для розроблення нормативної моделі цільових, інтервенційних та експортних цін на зерно сільськогосподарських товаровиробників в біржовій діяльності.

Результати дослідження. Визначено, що використання простих складських свідоцтв в господарській діяльності дозволить українським сільськогосподарським товаровиробникам зерна застрахувати ціну на майбутній урожай за допомогою ф'ючерсних контрактів, що спонукає до удосконалення сучасної біржової кон'юнктури в Україні.

Наукова новизна отриманих досліджень полягає у визначенні наукових засад щодо поняття організаційно-економічного механізму збуту зерна за участю товарної біржі, які характеризують собою систему взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів інфраструктури зернового ринку на основі державно-приватного партнерства із застосуванням методів та інструментів організаційно-управлінського та фінансово-економічного характеру, що слугують для гармонізації економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників, держави, біржі, підприємств зберігання і переробки, інформаційно-консультативних центрів і населення з метою забезпечення продовольчої безпеки і посилення позицій України, як світового експортера зерна.

Практична значущість отриманих досліджень полягає у формуванні організаційно-економічного механізму державного регулювання збуту сільськогосподарської продукції з урахуванням товарної біржі на основі базових принципів, методів, способів, засобів і його раціонального використання, що дозволяє адекватно реагувати на зміни в аграрному секторі економіки для досягнення цільових результатів.

Ключові слова: біржа, біржовий ринок, спот, форвард, ф'ючерс, просте складське свідоцтво, ринок сільськогосподарської продукції, зернова біржа, ринок зерна, біржовий товарний ринок.

Лещук Ю.А. ЗЕРНОВАЯ БИРЖА КАК САМОРЕГУЛИРУЕМАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ НА РЫНКЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ

Цель. Обоснование научно-методических подходов к программе развития зерновой биржи, как саморегулируемой организации на биржевом рынке сельскохозяйственной продукции.

Методика исследования. Из общенаучных методов использованы: монографический и диалектический – в процессе сбора, систематизации и обработки информации для проведения исследований по вопросам государственного регулирования сбыта сельскохозяйственной продукции с учетом саморегулирующей функции товарной биржи, а также теоретических обобщений; метод синтеза и сравнения – с целью анализа массовых статистических данных, необходимых для оценки состояния, изучение вариации, динамики и сравнения показателей на биржевом товарном рынке; аналитический и абстрактно-логический – для выявления тенденций развития биржевого рынка сельскохозяйственной продукции в Украине. Кроме общенаучных были использованы следующие специальные методы исследования: экономико-математического моделирования – для разработки нормативной модели целевых, интервенционных и экспортных цен на зерно в биржевой деятельности сельскохозяйственных товаропроизводителей.

Результаты исследования. Определено, что использование простых складских свидетельств в хозяйственной деятельности позволит украинским сельскохозяйственным товаропроизводителям зерна застраховать цену на будущий урожай с помощью фьючерсных контрактов, побуждает к совершенствованию современной биржевой конъюнктуры в Украине.

Научная новизна результатов исследования. Заключается в определении научных основ, относительно понятия организационно-экономического механизма сбыта зерна с участием товарной биржи, представляет собой систему взаимосвязанных и взаимодействующих элементов инфраструктуры зернового рынка на основе государственно-частного партнерства с применением методов и инструментов организационно-управленческого и финансово-экономического характера, которые служат для гармонизации экономических интересов сельскохозяйственных товаропроизводителей, государства, биржи, предприятий хранения и переработки, информационно-консультативных центров и населения с целью обеспечения продовольственной безопасности и усиление позиций Украины, как мирового экспортера зерна

Практическая значимость результатов исследования. Заключается в формировании организационно-экономического механизма государственного регулирования сбыта сельскохозяйственной продукции с учетом товарной бирже на основе базовых принципов, методов, способов и средств и его рационального использования, позволяет адекватно реагировать на изменения в аграрном секторе экономики для достижения целевых результатов.

Ключевые слова: биржа, биржевой рынок, спот, форвард, фьючерс, простое складское свидетельство, рынок сельскохозяйственной продукции, зерновая биржа, рынок зерна, биржевой товарный рынок.

Leschuk Yu.A. GRAIN EXCHANGE AS A SELF-REGULATING ORGANIZATION IN THE MARKET OF AGRICULTURAL PRODUCTS

Purpose. The aim of the article is to substantiate scientific and methodical approaches to the program of development of the grain exchange, as a self-regulatory organization in the stock market of agricultural products.

Methodology of research. The following general scientific methods are used in the process of research: monographic and dialectical – for collecting, systematizing and processing information for the purpose of conducting research on state regulation of marketing of agricultural products, taking into account the self-regulatory function of the commodity exchange, as well as theoretical generalizations; the method of synthesis and comparison – in order to analyze the mass statistical data necessary for the assessment of the state, the study of variation, dynamics and comparison of indicators on the stock commodity market; analytical, abstract and logical – to identify trends in the development of the exchange market for agricultural products in Ukraine. In addition to the general scientific, the following special methods of research are used: economic and mathematical modelling – to develop a normative model of target, intervention and export prices for grain of agricultural commodity producers in stock market activities.

Findings. It is determined that the use of simple warehouse certificates in economic activity will allow Ukrainian grain producers to insure the price of future harvest through futures contracts, which prompts the improvement of the current stock market situation in Ukraine.

Originality. The scientific novelty of the research results is to determine the scientific basis for the concept of the organizational and economic mechanism of grain sales with the participation of the commodity exchange, which characterize the system of interconnected and interacting elements of the grain market infrastructure on the basis of public-private partnership using the methods and tools of organizational and managerial and financial and economic character, serving to harmonize the economic interests of agricultural producers, state, stock exchanges, storage and processing enterprises, information and consulting centres and population in order to ensure food security and strengthen the position of Ukraine as a global grain exporter.

Practical value. The practical significance of the research results is the formation of the organizational and economic mechanism of state regulation of sales of agricultural products taking into account the commodity exchange on the basis of basic principles, methods, methods and means and its rational use, which allows to adequately respond to changes in the agrarian sector of the economy in order to achieve the target results.

Key words: exchange, stock market, spot, forward, futures, simple warehouse certificate, agricultural market, grain exchange, grain market, exchange commodity market.

Гонак І.М. ЕФЕКТИВНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКСПОРТУ ОЗБРОЄННЯ І ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ВВП КРАЇНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО СУПЕРНИЦТВА КРАЇН

Мета. Метою та завданням дослідження є вивчення особливостей взаємного впливу національної безпеки та національного експорту озброєння і військової техніки та національної економіки країн в умовах загострення економічного суперництва у глобальній економіці.

Методика дослідження. Під час дослідження використовувалися різноманітні сучасні наукові методи дослідження. При дослідженні використовувалися методи узагальнення інформаційних та літературних джерел для вивчення взаємного впливу національної безпеки та національного експорту озброєння і військової техніки та національної економіки країн. Для аналізу взаємного впливу показників ВВП та експорту озброєння і військової техніки використана лінійна економетрична модель.

Результати дослідження. Встановлено, що розвиток військово-промислового комплексу Україною та зростання її військового потенціалу і експорту озброєння та військової техніки роблять Україну привабливою для європейських країн щодо можливості інтеграції нашої країни у Північно-Атлантичний альянс і підтвердженням цього є проведення постійних спільних навчань України та країн НАТО та вивчення досвіду України щодо опору (зокрема, можливостей «гібридного опору») в умовах ведення «гібридних воєн» у різних регіонах навколо та на території Європи і Північної Америки. Зацікавленість в Україні з боку країн НАТО може посприяти швидкому вступу до Альянсу і, як наслідок, вступу до Європейського Союзу та інтенсивного розвитку української економіки - при забезпеченні інтенсивного розвитку відносин України та країн Європейського Союзу і НАТО та активізації інвестування (зокрема, у розвиток ВПК і експорт ОВТ) українська економіка мала потенціал росту ВВП у 2,689-6,947 раза (у 2017 році - до 319–826,7 мільярдів доларів США). Це дасть синергетичний позитивний ефект для національної безпеки і оборони та національних економік і міжнародної торгівлі країн НАТО і України та зробить ці країни економічно багатшими та військово могутнішими.

Наукова новизна результатів дослідження. У статті опрацьовано можливості взаємозалежності національної безпеки, національного збройного експорту та економічного потенціалу країн. Розглянуто величину валового внутрішнього продукту та експорту озброєння і військової техніки в окремих країнах. Проаналізовано економетричний зв'язок показників національної економіки та національного експорту озброєння та військової техніки.

Практична значущість результатів дослідження. Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості вивчення взаємного впливу експорту озброєння та військової техніки країни на її економічне зростання.

Ключові слова: економічне суперництво, національна безпека, валовий внутрішній продукт, експорт озброєння та військової техніки.

Гонак И.М. ЭФФЕКТИВНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОГО ЭКСПОРТА ВООРУЖЕНИЯ И ВОЕННОЙ ТЕХНИКИ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА ВВП СТРАНЫ КАК ЭЛЕМЕНТ ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОПЕРНИЧЕСТВА СТРАН

Цель. Целью и задачей исследования является изучение особенностей взаимного влияния национальной безопасности и национального экспорта вооружения и военной техники и национальной экономики стран в условиях обострения экономического соперничества в глобальной экономике.

Методика исследования. В ходе исследования использовались разнообразные современные научные методы исследования. При исследовании использовались методы обобщения информационных и литературных источников для изучения взаимного влияния национальной безопасности и национального экспорта вооружения и военной техники и национальной экономики стран. Для анализа взаимного влияния показателей ВВП и экспорта вооружения и военной техники использована линейная эконометрическая модель.

Результаты исследования. Установлено, что развитие военно-промышленного комплекса Украины и роста ее военного потенциала и экспорта вооружения и военной техники делают Украину привлекательной для европейских стран относительно возможности интеграции нашей страны в Североатлантический альянс и подтверждением этого является проведение постоянных совместных учений Украины и НАТО и изучения опыта Украины по сопротивлению (в частности, возможностей «гибридного сопротивления») в условиях ведения «гибридных войн» в разных регионах вокруг и на территории Европы и Северной Америки. Заинтересованность в Украине со стороны НАТО может помочь скорейшему вступлению в Альянс и, как следствие, вступления в Европейский Союз и интенсивного развития украинской экономики – при обеспечении интенсивного развития отношений Украины и стран Европейского Союза и НАТО и активизации инвестирования (в частности, в развитие ВПК и экспорт ВВТ) украинская экономика имела потенциал роста ВВП в 2,689-6,947 раза (в 2017 году – до 319-826,7 млрд долларов США). Это даст синергетический положительный эффект для национальной безопасности и обороны и национальных экономик и международной торговли стран НАТО и Украины и сделает эти страны экономически богаче и военно более могущественными.

Научная новизна результатов исследования. В статье проработаны возможности взаимозависимости национальной безопасности, национального оружейного экспорта и экономического потенциала стран. Рассмотрено величину валового внутреннего продукта и экспорта вооружения и военной техники в отдельных странах. Проанализирована эконометрическая связь показателей национальной экономики и национального экспорта вооружения и военной техники.

Практическая значимость результатов исследования. Практическое значение полученных результатов заключается в возможности изучения взаимного влияния экспорта вооружения и военной техники страны на ее экономический рост.

Ключевые слова: экономическое соперничество, национальная безопасность, валовой внутренний продукт, экспорт вооружения и военной техники.

Honak I.M. THE EFFECTIVENESS OF NATIONAL EXPORTS OF ARMAMENTS AND MILITARY EQUIPMENT AND ITS IMPACT ON THE COUNTRY'S GDP AS AN ELEMENT OF ECONOMIC RIVALRY OF COUNTRIES

Purpose. The aim of the article is to study the peculiarities of the mutual influence of national security and national exports of armaments and military equipment and the national economy of the countries in the conditions of intensifying economic competition in the global economy.

Methodology of research. During the research, various modern scientific methods of research are used. The research used methods for summarizing information and literature sources to study the mutual influence of national security and national exports of armaments and military equipment and national economies of countries. The linear econometric model was used to analyze the mutual influence of GDP and exports of armaments and military equipment.

Findings. It is established that the development of the military and industrial complex by Ukraine and the growth of its military potential and the export of armaments and military equipment make Ukraine attractive to European countries regarding the possibility of integrating our country into the North Atlantic Alliance, and the confirmation of this is conducting permanent joint exercises of Ukraine and NATO countries and studying the experience of Ukraine regarding resistance (in particular, the capabilities of the "hybrid resistance") in the context of "hybrid wars" in various regions around and in the territory of Europe and North America.

Interest in Ukraine from NATO countries can contribute to rapid accession to the Alliance as a result of joining the European Union and the intensive development of the Ukrainian economy – in the intensive development of relations between Ukraine and the European Union and NATO and enhance investment (particularly in the development of the military industrial complex and Export IWT) Ukrainian economy had the potential GDP growth 2,689-6,947 times (in 2017 – to 319 – 826.7 billion US dollars). This will synergistic positive effect on national security and defense and national economies and international trade, NATO and Ukraine and make these countries economically richer and more powerful military.

Originality. The article deals with the possibilities of interdependence of national security, national armed exports and economic potential of countries. The volume of gross domestic product and export of armaments and military equipment in some countries are considered. The econometric connection of indicators of the national economy and national exports of armaments and military equipment is analyzed.

Practical value. The practical significance of the results obtained is the possibility of studying the mutual influence of the arms exports and military equipment of the country on its economic growth.

Key words: economic competition, national security, gross domestic product, arms export and military equipment.

Негода Ю.В. ВПЛИВ ПОЛІТИКИ РЕФОРМУВАННЯ НА РОЗВИТОК АГРАРНОГО СЕКТОРУ КРАЇН З ПЕРЕХІДНОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Мета. Розглянути вихідні умови та політику реформ трансформованих моделей економік і визначити вплив політики реформування на розвиток аграрного сектору країн з перехідною економікою.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети використано наступний інструментарій методів наукового дослідження: діалектичний – для визначення вихідних умови та політики реформ трансформованих моделей економік; аналітичний – при опрацюванні літературних та Internet-джерел; причинно-наслідковий – для визначення впливу політики реформування на розвиток аграрного сектору країн з перехідною економікою; абстрактно-логічний – для узагальнення викладеного матеріалу і формування висновків.

Результати дослідження. Розглянуто вихідні умови та політики реформування трансформованих моделей економік. Встановлено вплив політики реформування на розвиток аграрного сектору країн з перехідною економікою. Доведено, що вихідні умови впливають на обсяги виробництва аграрного сектору в основному на початковому етапі перетворень, а в подальшому більш важливу роль відіграє політика реформування. Наголошено, що протягом перших п'яти років ринкових перетворень динаміка виробництва сільськогосподарської продукції значною мірою визначалася прямим і непрямим впливом вихідних умов на ефективність проведеної політики.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у виокремленні за циклічним підходом груп країн за темпами приросту валової сільськогосподарської продукції, визначених, виходячи з вихідних умов та політики реформування трансформованих моделей економік.

Практична значущість результатів дослідження. Основні положення даного дослідження у формі методичних рекомендацій можуть бути використані під час моніторингу впливу політики реформування на розвиток аграрного сектору країн з перехідною економікою.

Ключові слова: аграрний сектор, економіка, методологія, принципи, реформування, трансформація

Негода Ю.В. ВЛИЯНИЕ ПОЛИТИКИ РЕФОРМИРОВАНИЯ НА РАЗВИТИЕ АГРАРНОГО СЕКТОРА СТРАН С ПЕРЕХОДНОЙ ЭКОНОМИКОЙ

Цель статьи. Рассмотреть исходные условия и политику реформ трансформированных моделей экономик, а также определить влияние политики реформирования на развитие аграрного сектора стран с переходной экономикой.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели использовано следующий инструментальный метод научного исследования: диалектический – для определения исходных условий и политики реформ трансформированных моделей экономик; аналитический – при обработке литературных и Internet-источников; причинно-следственный – для определения влияния политики реформирования на развитие аграрного сектора стран с переходной экономикой; абстрактно-логический – для обобщения изложенного материала и формирования выводов.

Результаты исследования. Рассмотрены исходные условия и политики реформирования трансформированных моделей экономик. Установлено влияние политики реформирования на развитие аграрного сектора стран с переходной экономикой. Доказано, что исходные условия влияют на объемы производства аграрного сектора главным образом на начальном этапе преобразований, а в дальнейшем более важную роль играет политика реформирования. Отмечено, что в течение первых пяти лет рыночных преобразований динамика производства сельскохозяйственной продукции в значительной степени определялась прямым и косвенным влиянием исходных условий на эффективность проводимой политики.

Научная новизна результатов исследования состоит в определении согласно циклического подхода групп стран зависимо от темпов прироста валовой сельскохозяйственной продукции, установленных исходя из исходных условий и политики реформирования трансформированных моделей экономик.

Практическая значимость результатов исследования. Основные положения данного исследования в форме методических рекомендаций могут быть использованы во время мониторинга влияния политики реформирования на развитие аграрного сектора стран с переходной экономикой.

Ключевые слова: аграрный сектор, экономика, методология, принципы, реформирование, трансформация

Nehoda Yu.V. IMPACT OF REFORM POLICY ON THE DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN SECTOR OF TRANSITION ECONOMIES

Purpose. The aim of the article is to consider the baseline and policy of reforming transformed economic models and determine the impact of reform policies on the development of the agrarian sector of transition economies.

Methodology of research. The following instrumental methods of scientific research are used to achieve this goal: dialectic – to determine the baseline conditions and policy reforms of transformed economic models; analytical – in the development of literary and Internet sources; causal-to determine the impact of reform policies on the development of the agrarian sector of countries with economies in transition; abstract and logical – for the generalization of the above material and the formation of conclusions.

Findings. The initial conditions and policies of transformation of transformed economy models are considered. The influence of the reformation policy on the development of the agrarian sector of transition economies has been established. It is proved that the initial conditions affect the volumes of production of the agrarian sector mainly at the initial stage of transformation, and in the future, the reforming policy plays a more important role. It is emphasized that during the first five years of market transformations the dynamics of agricultural production is largely determined by the direct and indirect influence of the initial conditions on the effectiveness of the policy.

Originality. The scientific novelty consists in distinguishing according to the cyclical approach of groups of countries in terms of the growth rates of gross agricultural products, determined on the basis of the baseline conditions and the policy of reforming the transformed models of economies.

Practical value. The practical significance of the research results is that the main provisions of this study in the form of methodological recommendations can be used to monitor the impact of reform policies on the development of the agrarian sector of transition economies.

Key words: agrarian sector, economy, methodology, principles, reformation, transformation.

Чикуркова А.Д., Фень К.С. ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Розроблення підходів до формування позитивного іміджу в системі управління конкурентоспроможністю підприємств.

Методика дослідження. Теоретичною і методичною основою стали базові положення економічної теорії та наукових розробок вчених. У дослідженні використано такі наукові методи: статистико-економічний (вивчення впливу внутрішніх і зовнішніх чинників на формування позитивного іміджу в системі управління конкурентоспроможністю підприємств); діалектичний та абстрактно-логічний – при проведенні теоретичних узагальнень, уточнення понятійного апарату з проблеми дослідження та формулювання висновків.

Результати дослідження. Визначено взаємозв'язок між сферами управління конкурентоспроможністю та відповідних складових іміджу, що дало можливість сформувати логічно-послідовний лаг сфер управління конкурентоспроможністю та складових іміджу підприємств. На цій основі побудовано матрицю оцінки та приведення у відповідність рівнів іміджу та конкурентоспроможності, яка надає можливість всебічно проаналізувати вплив іміджу на діяльність підприємства та гармонізувати їхній взаємовплив, цілеспрямовано управляти іміджем з позицій забезпечення конкурентоспроможності. Обґрунтовані етапи процесу підтримки позитивного іміджу підприємств в контексті забезпечення підвищення конкурентоспроможності підприємств.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропонована система управління конкурентоспроможністю підприємств, функціонування якої забезпечує реалізація набору стратегій, який доповнено стратегією формування позитивного іміджу, передбачає аналіз стартової позиції підприємства, розробку та впровадження системи коригуючих заходів на основі дотримання принципів ефективного менеджменту, компетентності, конфіденційності, корпоративної етики, які сприятимуть підвищенню соціальної та економічної відповідальності підприємств галузі та зміцненню їх ринкової позиції.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження процесів формування іміджу в системі підвищення конкурентоспроможності підприємств дозволять розширити перелік важливих факторів, що впливають на її стан, та дають змогу визначити основні напрями її формування.

Ключові слова: підприємства, система управління, конкурентоспроможність, позитивний імідж, підвищення, стратегія.

Чикуркова А.Д., Фень Е.С. ФОРМИРОВАНИЕ ПОЗИТИВНОГО ИМИДЖА В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Разработка подходов к формированию положительного имиджа в системе управления конкурентоспособностью предприятий.

Методика исследования. Теоретической и методической основой стали базовые положения экономической теории и научных разработок ученых. В исследовании использованы следующие научные методы: статистико-экономический (изучение влияния внутренних и внешних факторов на формирование положительного имиджа в системе управления конкурентоспособностью предприятий); диалектический и абстрактно-логический – при проведении теоретических обобщений, уточнении понятийного аппарата по проблеме исследования и формулировании выводов.

Результаты исследования. Определена взаимосвязь между сферами управления конкурентоспособностью и соответствующих составляющих имиджа, что позволило сформировать логически последовательный лаг сфер управления конкурентоспособностью и составляющих имиджа предприятий. На этой основе построено матрицу оценки и приведения в соответствие уровней имиджа и конкурентоспособности, которая дает возможность всесторонне проанализировать влияние имиджа на деятельность предприятия и гармонизировать их взаимовлияние, целенаправленно управлять имиджем с позиций обеспечения конкурентоспособности. Обоснованы этапы процесса поддержания положительного имиджа предприятий в контексте обеспечения повышения конкурентоспособности предприятий.

Научная новизна результатов исследования. Предложенная система управления конкурентоспособностью предприятий, функционирование которой обеспечивает реализация набора стратегий, который дополнен стратегией формирования положительного имиджа, предусматривает анализ стартовой позиции предприятия, разработку и внедрение системы корректирующих мер на основе соблюдения принципов эффективного менеджмента, компетентности, конфиденциальности, корпоративной этики, которые будут способствовать повышению социальной и экономической ответственности предприятий отрасли и укреплению их рыночной позиции.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования процессов формирования имиджа в системе повышения конкурентоспособности предприятий позволят расширить перечень важных факторов, влияющих на ее состояние, и позволяют определить основные направления ее формирования.

Ключевые слова: предприятия, система управления, конкурентоспособность, положительный имидж, повышение стратегия.

Chykurkova A.D., Fen K.S. FORMATION OF A POSITIVE IMAGE IN THE SYSTEM OF ENTERPRISE COMPETITIVENESS MANAGEMENT

Purpose. The aim of the article is the development of approaches to the formation of a positive image in the system of enterprise competitiveness management.

Methodology of research. The theoretical and methodological bases were the basic provisions of the economic theory and scientific achievements of scientists. The following scientific methods are used during the research: statistical and economic (study of the influence of internal and external factors on the formation of a positive image in the system of enterprise competitiveness management); dialectical and abstract and logical – in carrying out theoretical generalizations, clarifying the conceptual apparatus on the problem of research and formulation of conclusions.

Findings. The interrelation between the areas of competitiveness management and the corresponding components of the image is determined, which gave the opportunity to form a logical and consecutive lag of areas of competitiveness management and components of the image of enterprises. The matrix of evaluation and alignment of image and competitiveness levels is built on this basis, which provides an opportunity to comprehensively analyze the impact of the image on the activities of the enterprise and to harmonize their interactions, purposefully manage the image from the standpoint of ensuring competitiveness. The stages of the process of maintaining a positive image of enterprises in the context of ensuring the competitiveness of enterprises are substantiated.

Originality. The proposed system of enterprise competitiveness management, functioning of which ensures the implementation of a set of strategies, supplemented by the strategy of creating a positive image, involves analyzing the starting position of the enterprise, developing and implementing a corrective action system based on adherence to the principles of effective management, competence, confidentiality, corporate ethics, which will promote the increase of social and the economic responsibility of the industry and strengthening their market position.

Practical value. The results of research of the processes of image formation in the system of increasing the competitiveness of enterprises will allow to expand the list of important factors influencing its state, and allow to determine the main directions of its formation.

Key words: enterprise, management system, competitiveness, positive image, enhancement, strategy.

Сосновська О.О. МЕТОДОЛОГІЯ ПОБУДОВИ ФІНАНСОВОЇ АРХІТЕКТОНІКИ ПІДПРИЄМСТВ ЗВ'ЯЗКУ

Мета. Визначення методологічних елементів фінансової архітектури підприємств зв'язку, органічне поєднання та ідентифікація взаємодії яких буде сприяти підвищенню рівня фінансової безпеки даних підприємств.

Методика дослідження. У даному дослідженні використовувались наступні методи: діалектики та наукової абстракції – при визначенні сутності фінансової архітектури підприємств зв'язку; аналізу та синтезу – при визначенні структурних елементів побудови фінансової архітектури підприємств. При створенні методологічного алгоритму побудови фінансової архітектури підприємств зв'язку використано методичний

підхід, який враховує різноманіття фінансово-управлінських процесів в їх взаємозв'язку та взаємозалежності для підвищення загальної рівня фінансової безпеки.

Результати дослідження. Обґрунтовано наявність проблемних аспектів у існуючих підходах до визначення фінансової архітектури, взаємозв'язку та взаємодії її структурних складових, закономірностях побудови економічних та фінансових елементів в цілісну систему. Визначено сутність фінансової архітектури підприємства як сукупності взаємозалежних та взаємопов'язаних елементів фінансового середовища підприємств зв'язку, логічна структуризація яких буде сприяти підвищенню ефективності їх фінансової діяльності у контексті розробки та реалізації управлінських рішень щодо оптимізації фінансових ризиків для підвищення рівня фінансової безпеки. Запропоновано методологічний алгоритм побудови фінансової архітектури підприємств зв'язку як стратегічного напряму підвищення рівня їх фінансової безпеки в умовах економічної нестабільності та фінансових ризиків. Сформовано методологічну основу побудови фінансової архітектури підприємств зв'язку як низка принципів, які забезпечують логічну структуризацію складових фінансової діяльності підприємств зв'язку, оптимальне їх співвідношення та взаємозв'язки, дають змогу врахувати взаємозалежність із домінуючими детермінантами мікроекономічного та макроекономічного середовища і через реалізацію фінансових управлінських рішень щодо оптимізації фінансових ризиків підприємств зв'язку дозволяють ефективно впливати на весь відтворювальний процес. Визначено основні етапи побудови фінансової архітектури підприємств зв'язку для прийняття та реалізації обґрунтованих управлінських рішень щодо оптимізації фінансових ризиків даних підприємств.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано теоретично-методологічні підходи, які в сукупності вирішують важливу наукову проблему щодо визначення поняття фінансової архітектури підприємств зв'язку, яке, на відміну від існуючих, охоплює логічну структуризацію всіх складових фінансової діяльності підприємств зв'язку, оптимальне їх співвідношення та взаємозв'язки. Розроблено методологічний алгоритм побудови фінансової архітектури підприємств зв'язку, який поєднує усі необхідні складові елементи з урахуванням їх взаємозалежності та взаємодії, а також визначає основні шляхи та етапи досягнення фінансової безпеки підприємств відповідної галузі.

Практична значущість результатів дослідження. Отримано можливість використання розробленого методологічного алгоритму побудови фінансової архітектури на підприємствах зв'язку, що дозволить реальним підприємствам даної галузі протистояти виникненню нових ризиків та загроз фінансового характеру як результату пошуку та впровадження нових комплексних адаптивних рішень з управління їх фінансовими ресурсами, а також забезпечити стійкі параметри функціонування.

Ключові слова: фінансова архітектура, фінансова архітектоніка, структурні елементи, підприємства зв'язку, фінансова безпека, фінансова діяльність.

Сосновская О.А. МЕТОДОЛОГИЯ ПОСТРОЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ АРХИТЕКТУРИ ПРЕДПРИЯТИЙ СВЯЗИ

Цель. Целью статьи является определение методологических элементов финансовой архитектуры предприятий связи, органическое сочетание и идентификация взаимодействия которых будет способствовать повышению уровня финансовой безопасности данных предприятий.

Методика исследования. В данном исследовании использовались следующие методы: при определении сущности финансовой архитектуры предприятий связи использованы методы диалектики и научной абстракции. Структурные элементы построения финансовой архитектуры предприятий связи определены с помощью использования методов анализа и синтеза. При создании методологического алгоритма построения финансовой архитектуры предприятий связи использован методический подход, учитывающий многообразие финансово-управленческих процессов в их взаимосвязи и взаимозависимости для повышения общего уровня финансовой безопасности.

Результаты исследования. Обосновано наличие проблемных аспектов в существующих подходах к определению финансовой архитектуры, взаимосвязи и взаимодействия ее структурных составляющих, закономерностях построения экономических и финансовых элементов в целостную систему. Определена сущность финансовой архитектуры предприятия как совокупности взаимозависимых и взаимосвязанных элементов финансовой среды предприятий связи, логическая структуризация которых будет способствовать повышению эффективности их финансовой деятельности в контексте разработки и реализации управленческих решений по оптимизации финансовых рисков для повышения уровня финансовой безопасности. Предложен методологический алгоритм построения финансовой архитектуры предприятий связи в качестве стратегического направления повышения уровня их финансовой безопасности в условиях экономической нестабильности и финансовых рисков. Сформирована методологическая основа построения финансовой архитектуры предприятий связи как ряд принципов, которые обеспечивают логическую структуризацию составляющих финансовой деятельности предприятий связи. Оптимальное соотношение и взаимосвязи данных принципов позволяют учесть взаимозависимость с доминирующими детерминантами микроэкономической и макроэкономической среды и, через реализацию финансовых управленческих решений по оптимизации финансовых рисков предприятий связи, позволяют эффективно влиять на весь воспроизводственный процесс. Определены основные этапы построения финансовой архитектуры предприятий связи для принятия и реализации обоснованных управленческих решений по оптимизации финансовых рисков данных предприятий.

Научная новизна результатов исследования. Обоснованы теоретико-методологические подходы, которые в совокупности решают важную научную проблему по обоснованию определения понятия финансовой архитектуры предприятий связи, которое, в отличие от существующих, охватывает логическую структуризацию всех составляющих финансовой деятельности предприятий связи, оптимальное их соотношение и взаимосвязи. Разработан методологический алгоритм построения финансовой архитектуры предприятий связи, который сочетает все необходимые составляющие элементы с учетом их взаимозависимости и взаимодействия, а также определяет основные пути и этапы достижения финансовой безопасности предприятий соответствующей

отрасли.

Практическая значимость результатов исследования. Получена возможность использования разработанного методологического алгоритма построения финансовой архитектоники на предприятиях связи, что позволит реальным предприятиям данной отрасли противостоять возникновению новых рисков и угроз финансового характера как результата поиска и внедрения новых комплексных адаптивных решений по управлению их финансовыми ресурсами, а также обеспечит устойчивые параметры их функционирования.

Ключевые слова: финансовая архитектура, финансовая архитектоника, структурные элементы, предприятия связи, финансовая безопасность, финансовая деятельность.

Sosnovska O.O. METHODOLOGY OF CONSTRUCTION OF THE FINANCIAL ARCHITECTONICS OF COMMUNICATION ENTERPRISES

Purpose. The purpose of the article is to identify the methodological elements of the financial architectonics business communications, the organic combination and the identification of their interaction will contribute to increasing the financial security of these enterprises.

Methodology of research. The following methods were used in this study: methods of dialectics and scientific abstraction were used to determine the essence of the financial architectonics business communications. Structural elements of construction of the financial architectonics business communications were discovered using the methods of analysis and synthesis. When creating a methodological algorithm for constructing the financial architectonics business communications, a methodical approach is used which takes into account the diversity of financial and managerial processes in their interconnection and interdependence in order to increase the overall level of financial security.

Findings. The existence of problem aspects in existing approaches to the definition of the financial architectonic, the interconnection and interaction of its structural components, the laws of constructing economic and financial elements into a coherent system is substantiated. The essence of the financial architectonics of the enterprise as a set of interrelated and interrelated elements of the financial environment of the business communications is determined, the logical structuring of which will help to increase the efficiency of their financial activity in the context of development and implementation of managerial decisions on optimization of financial risks to increase the level of financial security. The methodological algorithm of the financial architectonics business communications construction as a strategic direction of their financial safety level increase in conditions of economic instability and financial risks is offered. The methodological basis for the financial architectonics business communications constructing as a set of principles that provide logical structuring of the components of financial activity of communication enterprises is formed, their optimum relations and interconnections allow taking into account the interdependence with the dominant determinants of the microeconomic and macroeconomic environment and through the implementation of financial management decisions to optimize the financial risks of communications companies can effectively affect the entire reproduction process. The basic stages of construction of financial architecture of communication companies for the adoption and implementation of sound management decisions on optimization of financial risks of these enterprises are determined.

Originality. The scientific novelty of the results of this study is to substantiate theoretical and methodological approaches, which collectively solve an important scientific problem regarding a well-defined definition of the concept of financial architecture of communications enterprises. It, in contrast to the existing ones, encompasses the logical structuring of all components of the financial activity of communications companies, their optimal relationships and interconnections. The developed methodological algorithm for the financial architectonics business communications constructing combines all the necessary constituent elements taking into account their interdependence and interaction, defines the main ways and stages of achieving the financial security of enterprises in the industry.

Practical value. The practical significance of the research results obtained is the possibility of using the developed methodological algorithm for the financial architectonics business communications constructing. This will allow real enterprises in this industry to withstand the emergence of new risks and threats of a financial nature as a result of the search and introduction of new integrated, adaptive solutions for managing their financial resources and ensure stable operation parameters.

Key words: financial architecture, financial architectonics, structural elements, business communications, financial security, financial activities.

Мушеник І.М., Чернобай Л.М. ОСОБЛИВОСТІ І ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Обґрунтування особливостей та оцінки економічної ефективності інвестиційно-інноваційної діяльності аграрних підприємств.

Методика дослідження. У роботі використано загально-наукові та спеціальні методи економічних досліджень, зокрема: порівняльний – для зіставлення економічних явищ у різні часові періоди з метою виявлення причинно-наслідкового зв'язку; аналізу – для характеристики особливостей і оцінки інвестиційно-інвестиційної діяльності аграрних підприємств; системно-інституціональний підхід для узагальнення взаємозв'язків інвестиційно-інноваційної діяльності та аграрних підприємств; економіко-статистичний – при проведенні аналізу сучасного стану інвестиційного забезпечення інноваційних проектів у агропромисловому виробництві України. У дослідженні використано такі наукові методи: діалектичний та абстрактно-логічний – при проведенні теоретичних узагальнень, уточнення понятійного апарату з проблеми дослідження та формулювання висновків.

Результати дослідження. Розглянуто теоретичні і практичні основи розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності аграрних підприємств. Висвітлено особливості інвестиційно-інвестиційної діяльності аграрних підприємств. Визначено базові положення теорії формування інноваційної діяльності на розвиток ресурсного потенціалу аграрних підприємств. Обґрунтовано динаміку розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств.

Висвітлено теоретико-методологічні підходи до створення умов підвищення здатності аграрних підприємств щодо подальшого інноваційного розвитку.

Наукова новизна результатів дослідження. Полягає в обґрунтуванні методологічних, теоретичних і науково-методичних засад та рекомендацій щодо вдосконалення впливу інвестиційно-інвестиційної діяльності на розвиток ресурсного потенціалу аграрних підприємств.

Практична значущість результатів дослідження. Результати досліджень можуть бути використанні Кам'янець-Подільською райдержадміністрацією при розробці пропозицій і практичних рекомендацій з обґрунтування Плану економічного розвитку сільського господарства на 2019–2020 рр.

Ключові слова: інвестиційно-інноваційна діяльність, фінансова стійкість, аграрні підприємства.

Мушеник І.Н., Чорнобай Л.М. ОСОБЕННОСТИ И ОЦЕНКА ИНВЕСТИЦИОННО-ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Целью статьи является обоснование особенностей и оценки экономической эффективности инвестиционно-инновационной деятельности аграрных предприятий.

Методика исследования. В работе использованы общенаучные и специальные методы экономических исследований, в частности: сравнительный – для сопоставления экономических явлений в различные временные периоды с целью выявления причинно-следственной связи; анализа – для характеристики особенностей и оценки инвестиционно-инвестиционной деятельности аграрных предприятий; системно-институциональный подход для обобщения взаимосвязей инвестиционно-инновационной деятельности и аграрных предприятий; экономико-статистический – при проведении анализа современного состояния инвестиционного обеспечения инновационных проектов в агропромышленном производстве Украины. В исследовании использованы следующие научные методы: диалектический и абстрактно логический – при проведении теоретических обобщений, уточнение понятийного аппарата по проблеме исследования и формулирование выводов.

Результаты исследования. Рассмотрены теоретические и практические основы развития инвестиционно-инновационной деятельности аграрных предприятий. Освещены особенности инвестиционно-инвестиционной деятельности аграрных предприятий. Определены базовые положения теории формирования инновационной деятельности на развитие ресурсного потенциала аграрных предприятий. Обосновано динамику развития ресурсного потенциала аграрных предприятий. Освещены теоретико-методологические подходы к созданию условий повышения способности аграрных предприятий по дальнейшему инновационного развития.

Научная новизна результатов исследования. Заключается в обосновании методологических, теоретических и научно-методических основ и рекомендаций по совершенствованию влияния инвестиционно-инвестиционной деятельности на развитие ресурсного потенциала аграрных предприятий.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследований могут быть использованы Кам'янець-Подольской райгосадминистрацией при разработке предложений и практических рекомендаций по обоснованию Плана экономического развития сельского хозяйства на 2019-2020 гг.

Ключевые слова: инвестиционно-инновационная деятельность, финансовая устойчивость, аграрные предприятия.

Mushenyk I.M., Chornobay L.M. FEATURES AND EVALUATION OF INVESTMENT AND INNOVATION ACTIVITY OF AGRARIAN ENTERPRISES

Purpose. The purpose of the article is to substantiate the features and assess the economic efficiency of investment and innovation activities of agrarian enterprises.

Methodology of research. General scientific and special methods of economic research are used in this work, in particular: comparative – for comparison of economic phenomena in different time periods with the purpose of revealing causal relationship; analysis – to characterize features and assess investment and investment activities of agrarian enterprises; system-institutional approach for generalization of interconnections of investment and innovative activity and agrarian enterprises; economic and statistical – at the analysis of the current state of investment support of innovative projects in the agro-industrial production of Ukraine. The research uses the following scientific methods: dialectical and abstract and logical – in carrying out theoretical generalizations, clarifying the conceptual apparatus on the problem of research and formulation of conclusions.

Findings. The theoretical and practical bases of development of investment and innovation activity of agrarian enterprises are considered. The features of investment and investment activity of agrarian enterprises are highlighted. The basic provisions of the theory of formation of innovation activity on development of resource potential of agrarian enterprises are determined. The dynamics of development of resource potential of agrarian enterprises is substantiated. The theoretical and methodological approaches to creating conditions for increasing the ability of agrarian enterprises to further innovative development are described.

Originality. It is necessary to substantiate the methodological, theoretical and scientific-methodical principles and recommendations for improving the influence of investment and investment activity on the development of resource potential of agrarian enterprises.

Practical value. The results of the research can be used by Kamenets-Podilskyi rayon state administration in developing proposals and practical recommendations for substantiating the Economic Development Plan for agriculture for 2019-2020.

Key words: investment and innovative activity, financial stability, agrarian enterprises.

Харченко Т.Б. ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Мета. Метою статті є оцінка сучасного стану розвитку фермерських господарств України, зокрема дослідження їх стану, основних тенденцій розвитку в сучасних умовах та визначення перспективних напрямів удосконалення їх діяльності.

Методика дослідження. В ході дослідження використовувалися методи: діалектичний, системний аналіз (для інтегрованої оцінки сучасного стану розвитку фермерських господарств, включаючи соціальну, економічну та ресурсну оцінку), синтез (виконуються загальні принципи ефективного функціонування господарств).

Результати дослідження. Розглянуто сучасні аспекти функціонування фермерських господарств в Україні. Проаналізовано стан та динаміку зміни кількості фермерських господарств протягом останніх років. Висвітлено основні проблеми, що стримують розвиток фермерства в Україні. Визначено роль фермерських господарств у підвищенні самозайнятості сільського населення, створенні ефективного землевласника на селі та розвитку соціальної інфраструктури сільських територій. Визначено перепони функціонування фермерських господарств та запропоновано шляхи їх розв'язання. Проаналізовано основні напрями державної підтримки фермерських господарств та визначено головні проблеми в цій сфері. Визначено, що одним з визначальних факторів розвитку фермерства є розвиток органічного виробництва.

Наукова новизна результатів дослідження. В результаті проведеного аналізу визначено переваги, що створює розвиток органічного виробництва: отримання додаткового доходу фермерами; можливість доступу до міжнародних ринків сертифікованих органічних продуктів; зменшення негативного впливу на навколишнє середовище через зменшення викидів вуглецю; зменшення ризику для здоров'я сільськогосподарських виробників та збільшення корисності продуктів для споживачів; підвищення конкурентоспроможності господарств та рівня зайнятості населення тощо.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати є підґрунтям для розробки стратегії розвитку фермерських господарств України.

Ключові слова: сільське господарство, сільськогосподарські підприємства, валова продукція, рентабельність, землекористування, органічне виробництво, ефективний землевласник.

Харченко Т.Б. ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ В УКРАИНЕ: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Цель. Целью статьи является оценка современного состояния развития фермерских хозяйств Украины, в частности исследования их состояния, основных тенденций развития в современных условиях и определение перспективных направлений совершенствования их деятельности.

Методика исследования. В ходе исследования использовались методы: диалектический, системный анализ (для интегрированной оценки современного состояния развития фермерских хозяйств, включая социальную, экономическую и ресурсную оценку), синтез (выполняются общие принципы эффективного функционирования хозяйств).

Результаты исследования. Рассмотрены современные аспекты функционирования фермерских хозяйств в Украине. Проанализировано состояние и динамику изменения количества фермерских хозяйств в последние годы. Освещены основные проблемы, сдерживающие развитие фермерства в Украине. Определена роль фермерских хозяйств в повышении самозанятости сельского населения, создании эффективного землевладельца на селе и развития социальной инфраструктуры сельских территорий. Определены преграды функционирования фермерских хозяйств и предложены пути их решения. Проанализированы основные направления государственной поддержки фермерских хозяйств и определены главные проблемы в этой сфере. Определено, что одним из определяющих факторов развития фермерства, является развитие органического производства.

Научная новизна результатов исследования. В результате проведенного анализа определены преимущества, которые создает развитие органического производства: получение дополнительного дохода фермерами; возможность доступа к международным рынкам сертифицированных органических продуктов; уменьшение негативного воздействия на окружающую среду из-за уменьшения выбросов углерода; уменьшение риска для здоровья сельскохозяйственных производителей и увеличения полезности продуктов для потребителей; повышение конкурентоспособности хозяйств и уровня занятости населения и др.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты являются основой для разработки стратегии развития фермерских хозяйств Украины.

Ключевые слова: сельское хозяйство, сельскохозяйственные предприятия, валовая продукция, рентабельность, землепользование, органическое производство, эффективный землевладелец.

Kharchenko T.B. FUNCTIONING OF FARMS IN UKRAINE: THE STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

Purpose. The aim of the article is to assess the current state of development of Ukrainian farms, in particular the study of their condition, the main trends of development in modern conditions and the definition of promising directions for improving their activities.

Methodology of research. The following methods are used during the study: dialectic, system analysis (for an integrated assessment of the current state of development of farms, including social, economic and resource assessment), synthesis (general principles of efficient functioning of farms are carried out).

Findings. The modern aspects of the functioning of farms in Ukraine are considered. The state and dynamics of changes in the number of farms in recent years have been analyzed. The main problems hindering the development of farming in Ukraine are highlighted. The role of farms in increasing self-employment of rural population, the creation of an effective landowner in the village and the development of social infrastructure of rural areas has been identified. The obstacles to the functioning of farms are identified and the ways of their solution are proposed. The main directions of

state support of farms are analyzed and the main problems in this area are determined. It is determined that one of the determining factors of development of farming is the development of organic production.

Originality. The benefits that create the development of organic production are defined as a result of the analysis: the receipt of additional income by farmers; the possibility of access to international markets of certified organic products; reducing the negative impact on the environment through reducing carbon emissions; reducing the risk to the health of agricultural producers and increasing the usefulness of products for consumers; raising the competitiveness of farms and the level of employment of the population, etc.

Practical value. The obtained results are the basis for developing a strategy for the development of farms in Ukraine.

Key words: agriculture, agricultural enterprises, gross output, profitability, land use, organic production, effective landowner.

Щукін Д.В. ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ СТРАТЕГІЧНОГО АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Метою статті є розробка та опис теоретичних положень концепції стратегічного антикризового управління діяльністю промислового підприємства.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувались: загальнонаукові методи, зокрема: методи теоретичного узагальнення – для дослідження теоретичних основ стратегічного антикризового управління діяльністю підприємства; системний підхід – для обґрунтування положень концепції стратегічного антикризового управління діяльністю промислового підприємства, її переваг та особливостей; методів систематизації та прогнозування – для визначення стратегічних та тактичних завдань підприємства, які повинні бути реалізовані в процесі запровадження концепції стратегічного антикризового управління підприємством.

Результати дослідження. Обґрунтовано сутність та загальні положення концепції стратегічного антикризового управління діяльністю промислового підприємства. Визначено основні особливості та переваги концепції стратегічного антикризового управління на відміну від інших. Доведено необхідність утворення на підприємстві системи управління ризиком із залученням кваліфікованих ризик-менеджерів – фахівців з управління в ризикових ситуаціях, аналітичної бази або організаційно-методичного забезпечення підприємства, що мають бути інформаційною основою прийняття ефективних антикризових управлінських рішень стратегічного рівня власниками та менеджерами підприємства.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у визначенні теоретичних положень та виробленні концептуального підходу щодо стратегічного антикризового управління діяльністю промислового підприємства.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на упередження ризиків та загроз в діяльності промислових підприємств, забезпечення якісного та ефективного управління їх діяльністю протягом всього життєвого циклу у довгостроковій перспективі. Вони можуть бути використані для удосконалення засад управління на промислових підприємствах.

Ключові слова: концепція, стратегічне антикризове управління, діяльність, промислове підприємство, ризик-менеджмент.

Щукін Д.В. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОЛОЖЕНИЯ КОНЦЕПЦИИ СТРАТЕГИЧЕСКОГО АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Целью статьи является разработка и описание теоретических положений концепции стратегического антикризисного управления деятельностью промышленного предприятия.

Методика исследования. В процессе исследования использовались: общенаучные методы, в частности: методы теоретического обобщения – для исследования теоретических основ стратегического антикризисного управления деятельностью предприятия; системный подход – для обоснования положений концепции стратегического антикризисного управления деятельностью промышленного предприятия, ее преимуществ и особенностей; методы систематизации и прогнозирования – для определения стратегических и тактических задач предприятия, которые должны быть реализованы в процессе внедрения концепции стратегического антикризисного управления предприятием.

Результаты исследования. Обосновано сущность и общие положения концепции стратегического антикризисного управления деятельностью промышленного предприятия. Определены основные особенности и преимущества концепции стратегического антикризисного управления в отличие от других. Доказана необходимость образования на предприятии системы управления риском с привлечением квалифицированных риск-менеджеров – специалистов по управлению в рискованных ситуациях, аналитической базы или организационно-методического обеспечения предприятия, которые должны быть информационной основой принятия эффективных антикризисных управленческих решений стратегического уровня собственниками и менеджерами предприятия.

Научная новизна результатов исследования заключается в определении теоретических положений и выработке концептуального подхода относительно стратегического антикризисного управления деятельностью промышленного предприятия.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на обеспечение качественного управления деятельностью промышленного предприятия в течение всего жизненного цикла в долгосрочной перспективе. Они могут быть использованы для совершенствования принципов управления на промышленных предприятиях.

Ключевые слова: концепция, стратегическое антикризисное управление, деятельность, промышленное предприятие, риск-менеджмент.

Shchukin D.V. THEORETICAL PROVISIONS OF THE CONCEPT OF STRATEGIC ANTI-CRISIS MANAGEMENT OF THE INDUSTRIAL ENTERPRISE

Purpose. The aim of the article is to develop and describe the theoretical provisions of the concept of strategic crisis management of the activity of an industrial enterprise.

Methodology of research. General scientific methods are used in the process of research, in particular: methods of theoretical generalization – to study the theoretical foundations of strategic crisis management of the enterprise; systematic approach – to substantiate the provisions of the concept of strategic crisis management of the activity of the industrial enterprise, its advantages and features; methods of systematization and forecasting – to determine the strategic and tactical objectives of the enterprise, which should be implemented in the process of introducing the concept of strategic crisis management enterprise.

Findings. The essence and general provisions of the concept of strategic anti-crisis management of the activity of the industrial enterprise are substantiated. The main features and advantages of the concept of strategic anti-crisis management are distinguished from the others. The necessity of establishing risk management system at the enterprise with the involvement of qualified risk managers, namely risk management specialists, analytical base or organizational and methodological support of the enterprise, is proved to be the information basis for the adoption of effective strategic crisis management solutions by owners and managers of the enterprise.

Originality. Scientific novelty is to determine the theoretical positions and develop a conceptual approach to strategic anti-crisis management of the industrial enterprise.

Practical value. The obtained results of the research are aimed at preventing risks and threats in the activity of industrial enterprises, providing high-quality and efficient management of their activities throughout the life-cycle in the long-term perspective. They can be used to improve the basics of management at industrial enterprises.

Key words: concept, strategic anti-crisis management, activity, industrial enterprise, risk management.

Насіров Мехді Фарман Огли. ВПЛИВ ТАРИФНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ НА УСПІШНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКО-ПРОЕКТІВ ПІДПРИЄМСТВ З РЕЦИКЛІНГУ ВІДХОДІВ ПЛАСТИКУ

Метою статті є оцінювання впливу тарифної політики у сфері комунальних послуг на успішність реалізації еко-проектів з рециклінгу відходів пластику.

Методика дослідження. Під час проведення досліджень використано низку загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Зокрема, логічний метод, методи індукції та дедукції, групування та узагальнення виступили основою доведення потреби зміни характеру тарифної політики у сфері комунальних послуг як запоруки успішної реалізації еко-проектів з рециклінгу відходів пластику. Графічний метод використано при розробці алгоритму розрахунку тарифу на послуги з перероблення ТПВ (зокрема пластику) згідно Постанови НКРЕКП від 27.10.2017 р. за №1307. Метод монографічний використано при викладенні результатів дослідження.

Результати дослідження полягають у вивченні нормативно-правових актів з питань тарифного регулювання комунальних послуг у сфері поводження з відходами пластику, методики формування тарифів на послуги з вивезення, переробки, утилізації та захоронення побутових відходів, а також розробці практичних рекомендацій щодо зміни характеру тарифної політики, як запоруки успішності реалізації еко-проектів з рециклінгу відходів пластику.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у розробці практичних рекомендацій щодо зміни характеру тарифної політики у сфері комунальних послуг з поводження з побутовими відходами, застосування яких на практиці сприятиме забезпеченню успішності реалізації еко-проектів з рециклінгу відходів пластику.

Практична значущість результатів дослідження. Основні положення даного дослідження у формі практичних рекомендацій можуть бути використані органами місцевого самоврядування та територіальними громадами при формуванні тарифної політики у сфері комунальних послуг з поводження з побутовими відходами.

Ключові слова: еко-проекти, рециклінг побутових відходів, тарифна політика, тверді побутові відходи.

Насіров Мехди Фарман Огли. ВЛИЯНИЕ ТАРИФНОЙ ПОЛИТИКИ В СФЕРЕ КОММУНАЛЬНЫХ УСЛУГ НА УСПЕШНОСТЬ РЕАЛИЗАЦИИ ЭКО-ПРОЕКТОВ КОМПАНИЙ С РЕЦИКЛИНГА ОТХОДОВ ПЛАСТИКА

Целью статьи является оценка влияния тарифной политики в сфере коммунальных услуг на успешность реализации эко-проектов по рециклингу отходов пластика.

Методика исследования. При проведении исследований использованы ряд общенаучных и специальных методов исследования. В частности, логический метод, методы индукции и дедукции, группировки и обобщения выступили основой доказательства необходимости изменения характера тарифной политики в сфере коммунальных услуг как залога успешной реализации эко-проектов по рециклингу отходов пластика. Графический метод использован при разработке алгоритма расчета тарифов на услуги по переработке твердых бытовых отходов (в частности, пластика) согласно Постановлению НКРЕКП от 27.10.2017 г. №1307. Метод монографический использован при изложении результатов исследования.

Результаты исследования состоят в изучении нормативно-правовых актов по вопросам тарифного регулирования коммунальных услуг в сфере обращения с отходами пластика, методики формирования тарифов на услуги по вывозу, переработке, утилизации и захоронения бытовых отходов, а также разработке практических рекомендаций по изменению характера тарифной политики, как залога успешности реализации эко-проектов по рециклингу отходов пластика.

Научная новизна результатов исследования состоит в разработке практических рекомендаций по изменению характера тарифной политики в сфере коммунальных услуг по обращению с бытовыми отходами, применение которых на практике будет способствовать обеспечению успешности реализации эко-проектов по рециклингу отходов пластика.

Практическая значимость результатов исследования. Основные положения данного исследования в форме практических рекомендаций могут быть использованы органами местного самоуправления и территориальными общинами при формировании тарифной политики в сфере коммунальных услуг по обращению с бытовыми отходами.

Ключевые слова: эко-проекты, рециклинг бытовых отходов, тарифная политика, твердые бытовые отходы.

Nasirov Mehdi Farman Ohly. INFLUENCE OF TARIFF POLICY IN THE FIELD OF UTILITIES ON THE SUCCESS OF IMPLEMENTATION OF ECO-PROJECTS OF RECYCLING ENTERPRISES OF PLASTIC WASTE

Purpose. The aim of the article is to assess the impact of tariff policy in the field of utilities on the success of the implementation of eco-projects on recycling plastic waste.

Methodology of research. In particular, the logical method, the methods of induction and deduction, grouping and generalization are the basis for proving the need to change the character of tariff policy in the field of utilities as a guarantee of the successful implementation of eco-projects on recycling of waste plastics. The graphical method is used in developing the algorithm for calculating the tariff for services for the processing of solid waste (in particular plastic) in accordance with the NCRECS Regulation dated October 27, 2017, No. 1307. The monographic method is used to describe the results of the study.

Findings. The results of the study consist in studying normative and legal acts on tariff regulation of communal services in the field of plastic waste management, methods of forming tariffs for services on removal, processing, utilization and disposal of household wastes, as well as developing practical recommendations for changing the nature of tariff policy, as the key to the success of the implementation of eco-projects on recycling waste plastic.

Originality. The scientific novelty of the research results is to develop practical recommendations for changing the nature of tariff policy in the field of communal services for household waste management, which in practice will help ensure the success of the implementation of eco-projects on waste recycling.

Practical value. The main provisions of this study in the form of practical recommendations can be used by local authorities and territorial communities when formulating tariff policies in the field of communal services for household waste management.

Key words: eco-projects, recycling of household wastes, tariff policy, solid household waste.

Цімошинська О.В. БЕНЧМАРКІНГ ОСВОЄННЯ КОШТІВ ДЕРЖАВНОГО ДОРОЖНЬОГО ФОНДУ В РОЗРІЗІ СЛУЖБ АВТОМОБІЛЬНИХ ДОРІГ УКРАВТОДОРУ

Мета. Модифікація механізму розподілу коштів Державного дорожнього фонду шляхом зміни його характеру завдяки використанню інструментарію бенчмаркінгу їх освоєння службами автомобільних доріг областей в попередні роки.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано загально-наукові та спеціальні методи дослідження, зокрема методи: діалектики та наукової абстракції – при визначенні сутності бенчмаркінгу освоєння коштів Державного дорожнього фонду службами автомобільних доріг областей, бенчмаркінгу-аналізу – при вивченні економічної обґрунтованості розподілу коштів дорожнього фонду у 2018 році. Метод монографічний використано при викладенні результатів дослідження.

Результати дослідження. Обґрунтовано доцільності зміни характеру механізму розподілу коштів Державного дорожнього фонду завдяки використанню інструментарію бенчмаркінгу їх освоєння службами автомобільних доріг областей в попередні роки.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у модифікації механізму розподілу коштів Державного дорожнього фонду шляхом зміни його характеру завдяки використанню інструментарію бенчмаркінгу їх освоєння службами автомобільних доріг областей в попередні роки, застосування якого на практиці сприятиме економічно обґрунтованому розподілу коштів дорожнього фонду залежно від готовності та здатності служб автомобільних доріг областей щодо їх освоєння.

Практична значущість результатів дослідження. Основні положення даного дослідження у формі пропозицій та методичних рекомендацій щодо модифікації механізму розподілу коштів Державного дорожнього фонду шляхом зміни його характеру завдяки використанню інструментарію бенчмаркінгу їх освоєння службами автомобільних доріг областей можуть бути використані Міністерством інфраструктури України та Державним агентством автомобільних доріг України при прийнятті рішення щодо розподілу коштів Державного дорожнього фонду між службами автомобільних доріг областей.

Ключові слова: бенчмаркінг, інструментарій бенчмаркінгу, освоєння коштів, фінансування розбудови автомобільних доріг

Цимощинская О.В. БЕНЧМАРКИНГ ОСВОЕНИЯ СРЕДСТВ ГОСУДАРСТВЕННОГО ДОРОЖНОГО ФОНДА В РАЗРЕЗЕ СЛУЖБ АВТОМОБИЛЬНЫХ ДОРОГ УКРАВТОДОРА.

Цель. Модификация механизма распределения средств Государственного дорожного фонда путем изменения его характера благодаря использованию инструментария бенчмаркинга их освоения службами автомобильных дорог областей в предыдущие годы.

Методика исследования. В процессе исследования использованы научные и специальные методы исследования, в частности методы: диалектики и научной абстракции – при определении сущности бенчмаркинга освоения средств Государственного дорожного фонда службами автомобильных дорог областей, бенчмаркинга-анализа – при изучении экономической обоснованности распределения средств дорожного фонда в 2018 году. Метод монографический использован при изложении результатов исследования.

Результаты исследования. Обосновано целесообразность изменения характера механизма распределения средств Государственного дорожного фонда благодаря использованию инструментария бенчмаркинга их освоения службами автомобильных дорог областей в предыдущие годы.

Научная новизна результатов исследования состоит в модификации механизма распределения средств Государственного дорожного фонда путем изменения его характера благодаря использованию инструментария бенчмаркинга их освоения службами автомобильных дорог областей в предыдущие годы, применение которого на практике будет способствовать экономически обоснованному распределению средств дорожного фонда в зависимости от готовности и способности служб автомобильных дорог областей к их освоению.

Практическая значимость результатов исследования. Основные положения данного исследования в форме предложений и методических рекомендаций по модификации механизма распределения средств Государственного дорожного фонда путем изменения его характера благодаря использованию инструментария бенчмаркинга их освоения службами автомобильных дорог областей могут быть использованы Министерством инфраструктуры Украины и Государственным агентством автомобильных дорог Украины при принятии решения о распределении средств Государственного дорожного фонда между службами автомобильных дорог областей.

Ключевые слова: бенчмаркинг, инструментарий бенчмаркинга, освоение средств, финансирование развития автомобильных дорог

Tsimoshynska O.V. BENCHMARKING OF THE DEVELOPMENT OF STATE ROAD FUNDS IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN AUTOMOBILES ROAD SERVICES

Purpose. The aim of the article is a modified distribution mechanism of the State Road Fund by changing its character through the use of benchmarking tools for their development Road Service areas in previous years.

Methodology of research. The general scientific and special methods, including methods are used during the study: dialectics and scientific abstraction – in determining the nature of benchmarking the development of the State Road Fund Road Service areas benchmarking analysis – in studying the economic feasibility of allocating funds road fund in 2018. The monographic method is used to describe the results of the study.

Findings. The results of the study consist of substantiating the appropriateness of changing the character of the mechanism of distribution of funds of the State Road Fund due to the use of benchmarking tools for their development by the roads of the regions in previous years.

Originality. The scientific novelty of the research results is to modify the mechanism of distribution of funds of the State Road Fund by changing its nature due to the use of benchmarking tools for their development by the services of highways of the regions in previous years, the application of which in practice will contribute to the economically justified allocation of funds of the road fund, depending on the readiness and capacity of the road services areas for their development.

Practical value. The practical significance of the results of the study is that the main provisions of this study in the form of proposals and methodological recommendations for modifying the mechanism of distribution of funds of the State Road Fund by changing its nature through the use of benchmarking tools for their development by the roads of the regions can be used by the Ministry of Infrastructure of Ukraine and the State Agency of highways of Ukraine when making a decision on the allocation of funds from the State Road Fund between services of motor roads of oblasts.

Key words: benchmarking, benchmarking tools, development of funds, financing of road construction.

Силенко О.М. МОДЕРНІЗАЦІЯ АРХІТЕКТОНІКИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ЩОДО УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Пошук шляхів модернізації архітектоники прийняття рішень щодо управління інноваційним розвитком металургійних підприємств в умовах посилення конкурентної боротьби на світовому ринку металопродукції.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано загально-наукові та спеціальні методи дослідження, зокрема методи: діалектики та наукової абстракції – при визначенні сутності архітектоники прийняття рішень з управління інноваційним розвитком металургійних підприємств. Графічний - при оцінюванні позицій України серед ТОП-10 країн – виробників сталі у світі. Метод монографічний використано при викладенні результатів дослідження.

Результати дослідження. Обґрунтовано доцільність запровадження у практиці металургійних підприємств методики QFD прийняття рішень щодо їх інноваційного розвитку, застосування якої надасть можливість побудувати «Будинок якості», а отже вивчити вимоги споживачів до якості металопродукції шляхом конкретизації (розгортання) поетапно, починаючи з визначення необхідності виведення металопродукції на ринок і закінчуючи способами контролю її якості.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у модернізації архітектоники прийняття рішень щодо управління інноваційним розвитком металургійних підприємств в умовах посилення конкурентної боротьби на світовому ринку металопродукції шляхом запровадження методики QFD, застосування якої на практиці дозволить закріпити конкурентні позиції України серед ТОП-10 країн – виробників металопродукції у світі.

Практична значущість результатів дослідження. Основні положення даного дослідження у формі пропозицій та методичних можуть бути використані підприємствами металургійної галузі при прийнятті рішення щодо їх інноваційного розвитку в умовах посилення конкурентної боротьби на світовому ринку металопродукції.

Ключові слова: архітектоніка, модернізація, інноваційний розвиток, управління інноваційним розвитком

Силенко А.Н. МОДЕРНИЗАЦИЯ АРХИТЕКТониКИ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ ПО УПРАВЛЕНИЮ ИННОВАЦИОННЫМ РАЗВИТИЕМ МЕТАЛЛУРГИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Поиск путей модернизации архитектоники принятия решений по управлению инновационным развитием металлургических предприятий в условиях углубления конкурентной борьбы на мировом рынке металлопродукции.

Методика исследования. В процессе исследования использованы научные и специальные методы исследования, в частности методы: диалектики и научной абстракции - при определении сущности архитектоники принятия решений по управлению инновационным развитием металлургических предприятий. Графический - при оценке позиций Украины среди ТОП-10 стран - производителей стали в мире. Метод монографический использовано при изложении результатов исследования.

Результаты исследования. Обосновано целесообразность внедрения в практике металлургических предприятий методики QFD принятия решений по их инновационному развитию, применение которой позволит построить «Дом качества», а следовательно изучить требования потребителей к качеству металлопродукции путем их конкретизации (развертывание) поэтапно, начиная с определения необходимости вывода металлопродукции на рынок и заканчивая способами контроля ее качества.

Научная новизна результатов исследования состоит в модернизации архитектоники принятия решений по управлению инновационным развитием металлургических предприятий в условиях углубления конкурентной борьбы на мировом рынке металлопродукции путем внедрения методики QFD, применение которой на практике позволит закрепить конкурентные позиции Украины в ТОП-10 стран - производителей металлопродукции в мире.

Практическая значимость результатов исследования. Основные положения данного исследования в форме предложений и методических рекомендаций могут быть использованы предприятиями металлургической отрасли при принятии решения об их инновационном развитии в условиях углубления конкурентной борьбы на мировом рынке металлопродукции

Ключевые слова: архитектоника, модернизация, инновационное развитие, управление инновационным развитием

Sylenko O.M. MODERNIZATION OF THE ARCHITECTONICS OF DECISION MAKING ON MANAGEMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF METALLURGICAL ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is to find ways to modernize the architectonics of decision making in relation to the management of the innovative development of metallurgical enterprises in conditions of increasing competition on the world market of metal products.

Methodology of research. General and scientific, special methods of research are used in the process of research, in particular methods: dialectics and scientific abstraction – in determining the essence of architectonics of decision-making on management of innovative development of metallurgical enterprises. Graphic – in assessing the position of Ukraine among the TOP-10 countries – steel producers in the world. The monographic method is used to describe the results of the study.

Findings. The results of the study consist in justifying the feasibility of introducing in QFD's practice of metallurgical enterprises decision-making methods for their innovative development, the application of which will enable the construction of a "House of Quality", and therefore examine the requirements of consumers for the quality of metal products by specifying (deploying) in stages, starting with the determination of the necessity of withdrawal metal products on the market and ending with ways to control its quality.

Originality. The scientific novelty of the research results is to modernize the architectonics of decision-making on managing the innovative development of metallurgical enterprises in conditions of increasing competition on the world metal market through the introduction of the QFD methodology, the application of which in practice will strengthen the competitive position of Ukraine among the TOP-10 countries producing metal products in the world.

Practical value. The practical significance of the results of the study is that the main provisions of this study in the form of proposals and methodological can be used by enterprises of the metallurgical industry in deciding on their innovation development in conditions of increasing competition in the world market of metal products.

Key words: architectonics, modernization, innovative development, management of innovative development

Іванишин В.В., Печенюк А.В., Печенюк А.П. ФІНАНСОВО-ОСВІТНЯ ІНКЛЮЗИВНІСТЬ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Мета. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні напрямків та критеріїв оцінки фінансово-освітньої інклюзивності об'єднаних територіальних громад та дослідження їх фінансової спроможності з позицій отримання освітньої субвенції зі сторони державного бюджету.

Методика дослідження. При дослідженні використано метод порівняння – для визначення рівня бюджетної субвенції об'єднаним територіальним громадам нашої держави; метод системного підходу – при розгляді фінансово-освітньої інклюзивності як системи, яка складається з певної кількості взаємозв'язаних між собою елементів, та, взаємодіючи, впливає на ефективність соціально-економічного розвитку сільських громад; метод наукової абстракції – при виділенні в досліджуваних явищах міцного, стійкого, типового зв'язку, що дозволило сформулювати в узагальненому вигляді напрямки та критерії фінансово-освітньої інклюзивності.

Результати дослідження. Досліджено фінансову інклюзивність сільських громад та їх мешканців на предмет виявлення зв'язку з освітньою сферою та рівнем її фінансування зі сторони державного бюджету. Встановлено, що фінансова інклюзивність сільських територіальних громад та її жителів значною мірою пов'язана із сучасними інформаційними технологіями, що вимагає тісної взаємодії з освітнім середовищем. Виділено напрямки оцінки фінансово-освітньої інклюзивності та запропоновано критерії їх оцінювання. Виявлено фінансову спроможність сільських територіальних громад та їх залежність від надходжень державної освітньої субвенції.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано напрямки оцінки фінансово-освітньої інклюзивності та запропоновано критерії їх оцінювання, що, на відміну від існуючих, включає оцінку гуманного капіталу, основою якого є освітня складова, що стане одним із векторів інклюзивного розвитку українських сільських громад та напрямком покращення їх соціально-економічного стану.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження можуть стати одним із напрямів для розробки ефективної національної стратегії розвитку об'єднаних територіальних громад, в основу якої закладено фінансово-освітню інклюзивність як сільської території, так і окремих її жителів, що, в кінцевому підсумку, проявиться значним соціальним ефектом.

Ключові слова: інклюзивний розвиток, фінансово-освітня інклюзивність, сільські територіальні громади, бюджетна субвенція, державний бюджет, фінансова стійкість.

Иванишин В.В., Печенюк А.В., Печенюк А.П. ФИНАНСОВО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ИНКЛЮЗИВНОСТЬ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН

Цель. Цель исследования заключается в обосновании направлений и критериев оценки финансово-образовательной инклюзивности объединенных территориальных общин и исследования их финансовой состоятельности с позиций получения образовательной субвенции из стороны государственного бюджета.

Методика исследования. При исследовании использован метод сравнения — для определения уровня бюджетной субвенции объединенным территориальным общинам нашего государства; метод системного подхода — при рассмотрении финансово-образовательной инклюзивности как системы, которая состоит из определенного количества взаимосвязанных между собой элементов, и, взаимодействуя, влияет на эффективность социально-экономического развития сельских общин; метод научной абстракции — при выделении в исследуемых явлениях прочного, устойчивого, типичного связи, что позволило сформировать в обобщенном виде направления и критерии финансово-образовательной инклюзивности.

Результаты исследования. Исследовано финансовую инклюзивность сельских общин и их жителей на предмет выявления связи с образовательной сферой и уровнем ее финансирования со стороны государственного бюджета. Установлено, что финансовая инклюзивность сельских территориальных общин и жителей в значительной степени связана с современными информационными технологиями, требует тесного взаимодействия с образовательной средой. Выделены направления оценки финансово-образовательной инклюзивности и предложены критерии их оценивания. Выявлено финансовую состоятельность сельских территориальных общин и их зависимость от поступлений государственной образовательной субвенции.

Научная новизна результатов исследования. Обоснованы направления оценки финансово-образовательной инклюзивности и предложены критерии их оценивания, что, в отличие от существующих, включает оценку гуманного капитала, основой которого является образовательная составляющая, что станет одним из векторов инклюзивного развития украинских сельских общин и направлением улучшения их социально-экономического положения.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования могут стать одним из направлений для разработки эффективной национальной стратегии развития объединенных территориальных общин, в основу которой заложено финансово-образовательную инклюзивность как сельской территории, так и отдельных ее жителей, что, в конечном итоге, проявится значительным социальным эффектом.

Ключевые слова: инклюзивное развитие, финансово-образовательная инклюзивность, сельские территориальные общины, бюджетная субвенция, государственный бюджет, финансовая устойчивость.

Ivanyshyn V.V., Pecheniuk A.V., Pecheniuk A.P. FINANCIAL AND EDUCATIONAL INCLUSIVENESS OF RURAL TERRITORIAL GROUPS

Purpose. The purpose of the study is to justify the directions and criteria for assessing the financial and educational inclusiveness of the joint territorial communities and to study their financial capacity from the point of view of obtaining an educational subvention from the state budget.

Methodology of research. In the study, the method of comparison was used - to determine the level of budget subvention to the united territorial communities of our state; the method of systematic approach - when considering financial and educational inclusiveness as a system, which consists of a certain number of interconnected elements, and interacting, affects the effectiveness of socio-economic development of rural communities; the method of scientific abstraction - in allocating in the studied phenomena a strong, stable, typical communication, which allowed to formulate in a generalized form the directions and criteria of financial and educational inclusiveness.

Findings. The financial inclusiveness of rural communities and their inhabitants for revealing the connection with the educational sphere and the level of its financing from the state budget is explored. It has been established that the financial inclusiveness of rural communities and their inhabitants is to a large extent related to modern information technologies, which requires close interaction with the educational environment. The directions of evaluation of financial and educational inclusiveness are allocated and criteria of their evaluation are proposed. The financial capacity of rural communities and their dependence on revenues of the state educational subvention are revealed.

Originality. The directions of evaluation of financial and educational inclusiveness are substantiated and the criteria for their evaluation are proposed, which, unlike the existing ones, includes an assessment of human capital based on an educational component that will become one of the vectors of inclusive development of Ukrainian rural communities and a direction for improving their socio-economic status.

Practical value. The results of the study may become one of the areas for developing an effective national strategy for the development of united territorial communities, based on which financial and educational inclusiveness of both rural territory and its individual inhabitants is established, which, in the final analysis, will manifest a significant social effect.

Key words: inclusive development, financial and educational inclusiveness, rural communities, budget subvention, state budget, financial sustainability.

Панухник О.В., Голич Н.В. РЕАЛІЇ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІЙНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Мета. Дослідження стану та особливостей розвитку малого бізнесу регіону, зокрема Тернопільщини, охарактеризувати структуру бізнесу на основі даних статистичної звітності, виявити головні проблеми та запропонувати ефективні напрями розвитку цих найменших бізнес-структур господарювання в умовах інституційної невизначеності.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є наукові праці вчених, статистична звітність, нормативні та законодавчі акти України з питань розвитку малого бізнесу. У процесі дослідження було використано наступні загальнонаукові методи: аналіз та синтез – для обґрунтування сучасного стану розвитку підприємств малого бізнесу регіону, узагальнення – для визначення ключових перешкод розвитку та шляхів їх подолання та системний підхід – для дослідження підприємств даного кластеру як цілісної складової економіки.

Результати дослідження. Проаналізовано динаміку основних показників та фінансових результатів діяльності суб'єктів малого бізнесу на місцевому рівні. На основі аналізу статистичних даних доведено, що сучасний стан розвитку суб'єктів господарювання малого бізнесу Тернопільщини є нестійким і нестабільним. Досліджено сучасний стан, перспективи розвитку малого бізнесу та головні бар'єри, які перешкоджають їхньому розвитку.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано ймовірні шляхи економічного розвитку малого бізнесу в регіоні та державі в сучасних динамічних умовах нестабільного ринкового середовища.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вирішення проблем розвитку малого бізнесу на регіональному рівні. Вони можуть бути використані в практичній діяльності підприємств малого бізнесу.

Ключові слова: бізнес, малий бізнес, економічний розвиток, ринкова економіка, регіональний рівень, інституційна невизначеність.

Панухник Е.В., Голич Н.В. РЕАЛИИ РАЗВИТИЯ МАЛОГО БИЗНЕСА ТЕРНОПОЛЬЩИНЫ В УСЛОВИЯХ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ НЕОПРЕДЕЛЕННОСТЕЙ

Цель. Исследование состояния и особенностей развития малого бизнеса региона, в частности Тернопольщины, охарактеризовать структуру бизнеса на основе данных статистической отчетности, выявить главные проблемы и предложить эффективные направления развития этих самых бизнес-структур хозяйствования в условиях институциональной неопределенности.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются научные труды ученых, статистическая отчетность, нормативные и законодательные акты Украины по вопросам развития малого бизнеса. В процессе исследования были использованы следующие общенаучные методы: анализ и синтез – для обоснования современного состояния развития предприятий малого бизнеса региона, обобщения – для определения ключевых препятствий развития и путей их преодоления и системный подход – для исследования предприятий данного кластера как целостной составляющей экономики.

Результаты исследования. Проанализирована динамика основных показателей и финансовых результатов деятельности субъектов малого бизнеса на местном уровне. На основе анализа статистических данных доказано, что современное состояние развития субъектов малого бизнеса Тернопольщины является неустойчивым и нестабильным. Исследовано современное состояние, перспективы развития малого бизнеса и главные барьеры, которые препятствуют их развитию.

Научная новизна результатов исследования. В результате исследования предложены возможные пути экономического развития малого бизнеса в регионе и государстве в современных динамичных условиях нестабильной рыночной среды.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются основой для решения проблем развития малого бизнеса на региональном уровне. Они могут быть использованы в практической деятельности предприятий малого бизнеса.

Ключевые слова: бизнес, малый бизнес, экономическое развитие, рыночная экономика, региональный уровень, институциональная неопределенность.

Panukhnyk O.V., Horych N.V. REALITIES OF THE SMALL BUSINESS DEVELOPMENT OF TERNOPIL REGION IN CONDITIONS OF INSTITUTIONAL UNCERTAINTY

Purpose. The aim of the article is to study the state and characteristics of the development of small business in the region, in particular, in Ternopil region, to describe the business structure based on statistical reporting data, to identify the main problems and to offer effective directions for the development of these smallest business entities under conditions of institutional uncertainty.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the research is the scientific works of scientists, statistical reporting, normative and legislative acts of Ukraine on development of small business. The following general scientific methods are used in the process of research: analysis and synthesis – to substantiate the current state of development of small business enterprises in the region, generalization – to identify key barriers to development and ways to overcome them and systematic approach – to study the enterprises of this cluster as an integral component of the economy.

Findings. The dynamics of the main indicators and financial results of the activities of small business entities at the local level is analyzed. It is proved on the basis of analysis of statistical data that the current state of development of

small business entrepreneurs in the Ternopil region is fragile and unstable. The present state, prospects of small business development and the main barriers hindering their development are explored.

Originality. The ways of economic development of small business in the region and the state in the current dynamic conditions of an unstable market environment are proposed.

Practical value. The obtained research results are the basis for solving problems of small business development at the regional level. They can be used in the practical activities of small business enterprises.

Key words: business, small business, economic development, market economy, regional level, institutional uncertainty.

Дзядикевич Ю.В., Любезна І.В., Градовий В.В. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД У СФЕРІ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ

Мета. Метою роботи є дослідження аспектів зарубіжного досвіду в управлінні процесами енергозбереження та енергоефективності виробничої діяльності підприємств.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання. Були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, а саме: абстрактно-логічний, дедуктивний і узагальнення. Використовуючи абстрактно-логічний метод, були окреслені основні чинники, які впливають на управління процесами енергозбереження енергоефективності роботи підприємств. За допомогою дедуктивного методу проаналізовано напрями, які сприяють підвищенню енергозбереження виробничої діяльності підприємств. На основі узагальнення наукових джерел, присвячених проблемі підвищення енергозбереження та енергоефективності виробничих процесів підприємств, досліджено можливість впровадження інновацій, які спрямовані на розробку, створення нових видів технологій і нових організаційних форм виробництва. Це забезпечить конкурентоспроможність продукції підприємств як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Результати дослідження. Встановлено, що на шляху ефективного енерговикористання є низка бар'єрів, а саме: фінансові, управлінські, адміністративні, правові та ринкові. Енергозбереження має бути пріоритетним напрямом економічної політики підприємства. Стратегічними напрямками енергоефективної політики України повинні бути: збільшення обсягів власного видобутку нафти і газу на основі нових технологій; модернізація транспортної інфраструктури; диверсифікація енергоносіїв; зменшення частки енергоємних виробництв і формування світогляду економії енергоресурсів у суспільстві. Значну увагу необхідно приділити відновлюваній енергетиці. Це дозволить демонополізувати ключові сегменти енергоринку та забезпечити його прозорість і прогнозованість, тим самим сприятиме раціональному використанню енергоресурсів. Суттєвий вплив на енергозбереження мають зовнішні чинники, зокрема: нормативно-правова база, стабільність ринку енергоресурсів, заходи стимулювання з боку держави, відсутність матеріальної зацікавленості виробників у впровадженні енергоощадних технологій та економії енергетичних ресурсів.

Показано, що в промислово-розвинених країнах світу спостерігається зростання енергетичного сектора в структурі національної економіки, оскільки постійний ріст цін на нафту та природний газ приводить до енергетичної залежності від країн-експортерів. Зокрема, Німеччина цю проблему вирішує шляхом енергозбереження та застосування змішаної системи енергозабезпечення. В Швеції уряд стимулює використання відновлюваних джерел енергії шляхом звільнення підприємств від енергетичного податку терміном на 5 років, надання субсидій для утеплення старих будинків і спрощення одержання дозволів на будівництво вітрових електростанцій. Водночас держава використовує і адміністративні методи управління. Вона застосовує податки, дотації, субсидії, торгує квотами та електричними сертифікатами. Міністерство енергетики США реалізує національну енергетичну політику та вирішує низку невідкладних енергетичних проблем, які стоять перед державою, а саме: вплив високих цін на енергоносії, захист довкілля, збільшення внутрішніх поставок енергоносіїв, підвищення енергозбереження й енергоефективності, збільшення обсягів використання відновлюваних і альтернативних джерел енергії, розвиток енергетичної інфраструктури та забезпечення енергетичної безпеки. В країнах ЄС для фінансування енергоефективних заходів застосовують два підходи. При першому підході співвласники багатоквартирних будинків самостійно приймають рішення модернізувати своє житло з метою економії тепла та ресурсів. Для цього використовують різні механізми, зокрема державне фінансування та банківські кредити. Другий підхід передбачає проведення енергетичної модернізації за допомогою ЖКГ або муніципальних інститутів. У Болгарії заходи з енергоефективності оплачуються з держбюджету, а громадяни Литви їх оплачують із своїх податків. Зазначено, що масове впровадження ОАСЕС у практику підвищує завантаження традиційних електростанцій у нічний час, знижує пікові навантаження в електромережах, не потребує будівництва нових гідроакумулюючих електростанцій, сприяє впровадженню відновлюваних джерел енергії у виробничі процеси та побут. Концепція «розумної» енергетики повинна враховувати особливості електроенергетичного комплексу України.

Наукова новизна результатів дослідження. Доведено, що головною метою енергонезалежності є енергозбереження та заохочення до використання нових видів джерел енергії у всіх галузях економіки країни.

Практична значущість результатів дослідження. Впровадження у виробничі процеси підприємств високоенергетичних і екологічно чистих джерел енергії буде підвищувати ефективність їх роботи.

Ключові слова: енергозбереження, енергоефективність, енергоресурси, відновлювані джерела енергії, економічні інструменти, зарубіжний досвід.

Дзядикевич Ю.В., Любезная И.В., Градовой В.В. ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ В СФЕРЕ ЭНЕРГОСБЕРЕЖЕНИЯ

Цель. Исследование аспектов зарубежного опыта в управлении процессами энергосбережения и энергоэффективности производственной деятельности предприятий.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання. Були використані общенаукові та спеціальні методи дослідження, а саме: абстрактно-логічний, дедуктивний і обобщення. Використовуючи абстрактно-логічний метод, були окреслені основні фактори, які впливають на управління процесами енергосбереження енергоефективності роботи підприємств. З допомогою дедуктивного методу проаналізовані напрямки, які сприяють підвищенню енергосбереження виробничої діяльності підприємств. На основі обобщення наукових джерел, присвячених проблемі підвищення енергосбереження і енергоефективності виробничих процесів підприємств, досліджено можливість впровадження інновацій, спрямованих на розробку, створення нових видів технологій і нових організаційних форм виробництва. Це забезпечить конкурентоспроможність продукції підприємств як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Результати дослідження. Встановлено, що на шляху ефективного енергопотреблення є ряд бар'єрів, а саме: фінансові, управлінські, адміністративні, правові і ринкові. Енергосбереження повинно бути пріоритетним напрямком економічної політики підприємства. Стратегічними напрямками енергоефективної політики України повинні бути: збільшення обсягів власної видобувної нафти і газу на основі нових технологій; модернізація транспортної інфраструктури; диверсифікація енергоносіїв; зменшення частки енергоємних виробств і формування світоглядних економічних енергоресурсів в суспільстві. Навчальне уваження необхідно приділяти відновлюваній енергетиці. Це дозволить демоніополізувати ключові сегменти енергоринку і забезпечити його прозорість і прогнозованість, тим самим сприятиме раціональному використанню енергоресурсів. Суттєвний вплив на енергосбереження мають зовнішні фактори, зокрема: нормативно-правова база, стабільність ринку енергоресурсів, заходи стимулювання з боку держави, відсутність матеріальної зацікавленості виробників у впровадженні енергосберегаючих технологій і економії енергетичних ресурсів.

Показано, що в промислово розвинутих країнах світу спостерігається зростання енергетичного сектора в структурі національної економіки, оскільки постійний зростання цін на нафту і природний газ призводить до енергетичної залежності від країн-експортерів. Зокрема, Німеччина цю проблему вирішує шляхом енергосбереження і застосування змішаної системи енергозабезпечення. В Швеції уряд стимулює використання відновлюваних джерел енергії шляхом звільнення підприємств від енергетичного податку строком на 5 років, надання субсидій для утеплення старих будівель і спрощення отримання дозволів на будівництво вітряних електростанцій. В той же час держава використовує і адміністративні методи управління. Вона застосовує податки, дотації, субсидії, торгує квотами і електричними сертифікатами. Міністерство енергетики США реалізує національну енергетичну політику і вирішує ряд непростих енергетичних проблем, які стоять перед державою, а саме: вплив високих цін на енергоносії, захист навколишнього середовища, збільшення внутрішніх поставок енергоносіїв, підвищення енергосбереження і енергоефективності, збільшення обсягів використання відновлюваних і альтернативних джерел енергії, розвиток енергетичної інфраструктури і забезпечення енергетичної безпеки. В країнах ЄС для фінансування енергоефективних заходів застосовують два підходи. При першому підході співвласники багатоквартирних будинків самостійно приймають рішення модернізувати своє житло з метою економії тепла і ресурсів. Для цього використовують різні механізми, зокрема державне фінансування і банківські кредити. Другий підхід передбачає проведення енергетичної модернізації з допомогою ЖКХ або муніципальних інститутів. В Болгарії заходи по енергоефективності оплачуються з держбюджету, а громадяни Литви їх оплачують з своїх податків. Відзначено, що масове впровадження ОАСЭС в практику підвищує навантаження традиційних електростанцій вночі, знижує пікові навантаження в електричних мережах, не потребує будівництва нових гідроакумуляуючих електростанцій, сприяє впровадженню відновлюваних джерел енергії в виробничі процеси і побут. Концепція «розумної» енергетики повинна враховувати особливості електроенергетичного комплексу України.

Наукова новизна результатів дослідження. Доведено, що головною метою енергонезалежності є енергосбереження і поощрення використання нових видів джерел енергії в усіх галузях економіки країни.

Практична значимість результатів дослідження. Впровадження в виробничі процеси підприємств високоенергетичних і екологічно чистих джерел енергії буде підвищувати ефективність їх роботи.

Ключові слова: енергосбереження, енергоефективність, енергоресурси, відновлювані джерела енергії, економічні інструменти, зарубіжний досвід.

Dziadykevych Yu.V., Liubezna I.V., Hradovyi V.V. FOREIGN EXPERIENCE IN ENERGY SAVING

Purpose. The aim of the work is to study the aspects of foreign experience in managing energy saving and energy efficiency of enterprises' production activities.

Methodology of research. The methodological basis of the study is the dialectical method of scientific knowledge. Common scientific and special research methods were used, namely: abstract and logical, deductive and generalization. Using the abstract and logical method, the main factors that influence the management of energy saving processes of energy efficiency of enterprises are outlined. With the help of deductive method, the directions, which promote increase of energy saving of production activity of enterprises, are analyzed. On the basis of generalization of scientific sources devoted to the problem of increasing energy saving and energy efficiency of industrial processes of enterprises, the possibility of introducing innovations aimed at the development, creation of new types of technologies and new organizational forms of production is researched. This will ensure the competitiveness of enterprises in both domestic and foreign markets.

Findings. It has been established that there are a number of barriers to efficient energy use, namely financial, managerial, administrative and legal and market. Energy saving should be the priority direction of the enterprise's economic policy. The strategic directions of Ukraine's energy and efficient policies should be: increasing the volume of oil and gas production on the basis of new technologies; modernization of transport infrastructure; diversification of energy resources; reducing the share of energy-intensive industries and shaping the outlook for energy saving in society. Considerable attention should be paid to renewable energy. This will allow demonopolizing of key segments of the energy market and ensuring its transparency and predictability, thus contributing to the rational use of energy resources. External factors have a significant impact on energy saving, in particular: regulatory framework, stability of the energy market, incentive measures by the state, lack of material interest of producers in implementing energy saving technologies and saving energy resources.

It is shown that in the industrialized countries of the world there is an increase in the energy sector in the structure of the national economy, as the constant rise in oil and natural gas prices leads to energy dependence on exporting countries. In particular, Germany solves this problem through energy saving and the use of a mixed energy supply system. In Sweden, the government encourages the use of renewable energy through the exemption of enterprises from energy taxes for a period of 5 years, subsidies for insulation of old houses, and simplification of permits for the construction of wind power plants. At the same time, the state also uses administrative management methods. It applies taxes, subsidies, subsidies, trades quotes and electrical certificates. The US Department of Energy is implementing a national energy policy and tackling a number of urgent energy challenges faced by the state, namely: the impact of high energy prices, environmental protection, increased energy supplies, increased energy efficiency and energy efficiency, increased use of renewable and alternative energy sources, development of energy infrastructure and energy security. In the EU, two approaches are used to finance energy efficiency measures. At first approach, the co-owners of multi-apartment buildings themselves decide to upgrade their housing in order to save heat and resources. Various mechanisms are used for this purpose, including state financing and bank loans. The second approach involves energy modernization through utilities or municipal institutions. In Bulgaria, measures for energy efficiency are paid from the state budget, and Lithuanian citizens pay them for their taxes. It is noted that the mass implementation of OASES in practice increases the loading of traditional power plants at night, reduces peak loads in power grids, does not require the construction of new hydroelectric power stations, promotes the introduction of renewable energy sources into production processes and life. The concept of "smart" energy should take into account the peculiarities of the Ukrainian electricity sector.

Originality. It is proved that the main purpose of energy independence is energy conservation and encouragement to use new types of energy sources in all sectors of the country's economy.

Practical value. The introduction of high-energy and environmentally friendly energy sources into production processes will increase the efficiency of their work.

Key words: energy saving, energy efficiency, energy resources, renewable energy sources, economic instruments, foreign experience.

Хумарова Н.І., Коджебаш А.П. ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНА СКЛАДОВА СФЕРИ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ

Мета. Метою статті є встановлення та визначення характеру взаємозв'язків між Цілями сталого розвитку та векторами розвитку сфери поводження з відходами та її транспортно-логістичної складової в Україні.

Методика дослідження. Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження є такі напрями економічної науки, як економіка розвитку, ресурсна економіка, екологічна економіка, економіка транспорту, а також інноваційні напрями економіки відходів і принципи сталого розвитку. Застосовані такі методи дослідження: метод порівняльного аналізу – при визначенні коефіцієнту використання потенціалу екстенсивного поводження з відходами; метод групування – при визначенні порівняльного потенціалу екстенсивного поводження з відходами в країнах Європи; індексний метод і метод факторного аналізу – при формулюванні цілей сталого розвитку сфери поводження з відходами.

Результати дослідження. На основі аналізу показників використання порівняльного потенціалу екстенсивного поводження з відходами в країнах Європи станом на 2016 рік доведено, що в Україні стан поводження з відходами, що характеризується як один із найкритичніших, вимагає вдосконалення як оперативного регулювання, так і довгострокового планування. Сформульовані цілі раціонального функціонування та прогресивного розвитку сфери поводження з відходами, в тому числі її транспортно-логістична складова в Україні, у відповідності до Цілей сталого розвитку до 2030 р.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у вдосконаленні теоретико-методичного підходу до встановлення та формулювання взаємозв'язків між Цілями сталого розвитку та підцілями розвитку сфери поводження з відходами з акцентом уваги на її транспортно-логістичній складовій.

Практична значущість результатів дослідження. Одержані результати дослідження можуть бути використані регіональними органами державного управління при формуванні стратегій розвитку транспортно-логістичної складової поводження з відходами.

Ключові слова: відходи, транспортна логістика, екстенсивне поводження, Цілі сталого розвитку, Україна.

Хумарова Н.И., Коджебаш А.П. ЦЕЛИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ И ТРАНСПОРТНО-ЛОГИСТИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ СФЕРЫ ОБРАЩЕНИЯ С ОТХОДАМИ В УКРАИНЕ

Цель. Целью статьи является установление и определение характера взаимосвязей между Целями устойчивого развития и векторами развития сферы обращения с отходами и ее транспортно-логистической составляющей в Украине.

Методика дослідження. Теоретико-методологічним основою дослідження є такі напрями економічної науки, як економіка розвитку, ресурсна економіка, екологічна економіка, економіка транспорту, а також інноваційні напрями економіки відходів і принципи сталого розвитку. Застосовано наступні методи дослідження: метод порівняльного аналізу – при визначенні коефіцієнта використання потенціалу екстенсивного управління відходами; метод групування – при визначенні порівняльного потенціалу екстенсивного управління відходами в країнах Європи; індексний метод і метод факторного аналізу – при формулюванні цілей сталого розвитку сфери управління відходами.

Результати дослідження. На основі аналізу показників використання порівняльного потенціалу екстенсивного управління відходами в країнах Європи встановлено на 2016 рік, що в Україні стан управління відходами характеризується як одне з найбільш критичних, потребує вдосконалення як оперативного регулювання, так і довгострокового планування. Сформульовано цілі раціонального функціонування і прогресивного розвитку сфери управління відходами, в тому числі її транспортно-логістичної складової в Україні, в відповідності з Цілями сталого розвитку до 2030 р.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в вдосконаленні теоретико-методичного підходу до встановлення і формулювання взаємозв'язків між Цілями сталого розвитку і підцелями розвитку сфери управління відходами з акцентом уваги на її транспортно-логістичної складової.

Практична значимість результатів дослідження. Отримані результати дослідження можуть бути використані регіональними органами державного управління при формуванні стратегій розвитку транспортно-логістичної складової управління відходами.

Ключові слова: відходи, транспортна логістика, екстенсивне управління, Цілі сталого розвитку, Україна.

Khumarova N.I., Kodzhebash A.P. THE GOALS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND THE TRANSPORT AND LOGISTICS COMPONENT OF WASTE MANAGEMENT IN UKRAINE

Purpose. The aim of the article is to establish and characterize the relationship between the goals of sustainable development and the developmental areas of waste management and its transport and logistics component in Ukraine.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the research is the following areas of economic science, such as development economics, resource economics, ecological economics, transport economics, as well as innovative directions of waste economics and principles of sustainable development. The following research methods have been applied: the method of comparative analysis – when determining the coefficient of using the potential of extensive waste management; grouping method – in determining the comparative potential of extensive waste management in European countries; the index method and the method of factor analysis – in formulating the goals of sustainable development of waste management.

Findings. It has been proven based on the analysis of the use of the comparative potential of extensive waste management in European countries by 2016 that in Ukraine the state of waste management, which is characterized as one of the most critical, requires the improvement of both operational regulation and long-term planning. The goals of rational functioning and progressive development of the sphere of waste management, including its transport-logistic component in Ukraine, in accordance with the goals of sustainable development till 2030 are formulated.

Originality. The scientific novelty is to improve the theoretical and methodological approach to establishing and formulating interrelationships between the goals of sustainable development and the underlying goals of the development of waste management with an emphasis on its transport and logistics component.

Practical value. The obtained results of the research can be used by regional authorities in the formation of strategies for the development of the transport and logistics component of waste management.

Key words: waste, transport logistics, extensive management, the objectives of sustainable development, Ukraine.

Гончар Л.В., Гарна С.О., Мартиненко А.О. ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЯК ФАКТОР УСПІШНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Мета. Дослідження стану фінансової грамотності населення України, а також розробка шляхів щодо підвищення її рівня з урахуванням передового зарубіжного досвіду.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження стали наукові методи пізнання, що базуються на системному підході до розв'язання поставлених завдань. Для досягнення поставленої мети і отримання результатів дослідження використано низку загальних та спеціальних наукових методів дослідження: діалектичний; монографічний (при опрацюванні наукових публікацій); системного аналізу (при дослідженні стану фінансової грамотності населення країни); метод аналогій та порівнянь (при дослідженні міжнародної практики з навчання фінансової грамотності населення); комплексний аналіз (при формуванні висновків та пропозицій щодо вирішення поставлених завдань) та інші.

Результати дослідження. На основі аналізу теоретичних та методологічних підходів розкрито сутність категорії «фінансова грамотність». Досліджено стан фінансової грамотності населення в Україні, визначено причини незадовільної ситуації у цій сфері. Обґрунтовано необхідність питання підвищення фінансової грамотності населення вирішувати на державному рівні. Так, забезпечення ефективної реалізації державної політики у цьому напрямку повинно бути регламентовано певним стратегічним документом. З метою підвищення рівня фінансової грамотності населення, враховуючи передовий зарубіжний досвід, обґрунтовано необхідність запровадження наступних заходів: розпочинати знайомство дітей з базовими економічними поняттями ще з раннього віку; для школярів та студентів необхідно розробити спеціальні курси з фінансової грамотності та

закріпити їх як обов'язкові в навчальних планах; створити систему навчання викладачів для набуття ними відповідних компетенцій та передачі отриманих знань молодому поколінню; популяризувати підвищення рівня фінансової грамотності для всіх верств населення через організацію відповідних майстер класів, круглих столів, лекцій, семінарів, конференцій, друкування методичної літератури тощо; створити відповідні інформаційно-консультативні центри з надання допомоги населенню з питань страхування, а також банківських, фінансових, податкових послуг тощо; активніше залучати до освітньої діяльності з фінансової грамотності засоби масової інформації, використовувати соціальні мережі, розробити спеціалізований веб-сайт для розвитку навичок з фінансових питань різних верств населення.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в уточненні сутності категорії «фінансова грамотність» та розробці практичних рекомендацій щодо підвищення фінансової грамотності населення країни за різними віковими групами, враховуючи передовий зарубіжний досвід.

Практична значущість результатів дослідження. Одержані результати дослідження допоможуть підвищити рівень фінансової грамотності населення України.

Ключові слова: фінансова грамотність, фінансова культура, професійні компетенції, фінансові навички, особисте фінансове планування, програма фінансової освіти.

Гончар Л.В., Гарная С.О., Мартыненко А.А. ФИНАНСОВАЯ ГРАМОТНОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ КАК ФАКТОР УСПЕШНОГО РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВА

Цель. Исследование состояния финансовой грамотности населения Украины, а также разработка путей по повышению ее уровня с учетом передового зарубежного опыта.

Методика исследования. Методологической основой исследования стали научные методы познания, основанные на системном подходе к решению поставленных задач. Для достижения поставленной цели и получения результатов исследования использован ряд общих и специальных научных методов исследования: диалектический; монографический (при обработке научных публикаций); системного анализа (при исследовании состояния финансовой грамотности населения страны); метод аналогий и сравнений (при исследовании международной практики по обучению финансовой грамотности населения); комплексный анализ (при формировании выводов и предложений по решению поставленных задач) и другие.

Результаты исследования. На основе анализа теоретических и методологических подходов раскрыта сущность категории «финансовая грамотность». Исследовано состояние финансовой грамотности населения в Украине, определены причины неудовлетворительной ситуации в этой сфере. Обоснована необходимость вопроса повышения финансовой грамотности населения решать на государственном уровне. Так, обеспечение эффективной реализации государственной политики в этом направлении должно быть регламентировано определенным стратегическим документом. С целью повышения уровня финансовой грамотности населения, учитывая передовой зарубежный опыт, обоснована необходимость введения следующих мероприятий: начинать знакомство детей с базовыми экономическими понятиями еще с раннего возраста; для школьников и студентов необходимо разработать специальные курсы по финансовой грамотности и закрепить их как обязательные в учебных планах; создать систему обучения преподавателей для приобретения ими соответствующих компетенций и передачи полученных знаний молодому поколению; популяризовать повышение уровня финансовой грамотности для всех слоев населения через организацию соответствующих мастер-классов, круглых столов, лекций, семинаров, конференций, издание методической литературы и т.д.; создать соответствующие информационно-консультативные центры по оказанию помощи населению по вопросам страхования, а также банковских, финансовых, налоговых услуг и т.п.; активнее привлекать к образовательной деятельности по финансовой грамотности средства массовой информации, использовать социальные сети, разработать специализированный сайт для развития навыков по финансовым вопросам различных слоев населения.

Научная новизна результатов исследования заключается в уточнении сущности категории «финансовая грамотность», а также разработке практических рекомендаций по повышению финансовой грамотности населения страны по разным возрастным группам, учитывая передовой зарубежный опыт.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования помогут повысить уровень финансовой грамотности населения Украины.

Ключевые слова: финансовая грамотность, финансовая культура, профессиональные компетенции, финансовые навыки, личное финансовое планирование, программа финансового образования.

Honchar L.V., Harna S.O., Martynenko A.O. FINANCIAL LITERACY OF THE POPULATION OF UKRAINE AS A FACTOR FOR THE SUCCESSFUL DEVELOPMENT OF THE STATE

Purpose. The aim of this article is to study the state of financial literacy of the population of Ukraine, as well as to develop ways to increase its level, taking into account advanced foreign experience.

Methodology of research. The methodological basis of the research is the scientific methods of cognition, which are based on a systematic approach to the solution of the tasks. A number of general and special scientific research methods have been used to achieve the goal and to obtain the results of the study: dialectical; monographic (when working out scientific publications); system analysis (when studying the state of financial literacy of the population of the country); the method of analogies and comparisons (in the study of international practice for training financial literacy of the population); complex analysis (when forming conclusions and proposals for the solution of the tasks) and others.

Findings. On the basis of the analysis of theoretical and methodological approaches, the essence of the category "financial literacy" is disclosed. The state of financial literacy of the population in Ukraine is investigated, the reasons for the unsatisfactory situation in this area are determined. The necessity of raising the financial literacy of the population is grounded on the state level. Thus, ensuring the effective implementation of state policy in this direction should be regulated by a certain strategic document. In order to increase the level of financial literacy of the population, taking into account advanced foreign experience, the necessity of introducing the following measures is grounded: to start

acquaintance of children with basic economic notions from an early age; for students and students it is necessary to develop special courses on financial literacy and to consolidate them as compulsory in curricula; create a system for teaching teachers to acquire the relevant competences and transfer the received knowledge to the younger generation; to promote raising the level of financial literacy for all segments of the population through the organization of appropriate master classes, round tables, lectures, seminars, conferences, printing methodological literature, etc.; create appropriate information and advisory centers for assisting the population on insurance issues, as well as banking, financial, tax services, etc.; to involve the media more actively in the field of financial literacy activities, to use social networks, to develop a specialized website for the development of skills in the financial issues of different sectors of the population.

Originality. The scientific novelty of the research is to clarify the essence of the category "financial literacy" and to develop practical recommendations for increasing the financial literacy of the population of the country by different age groups, taking into account advanced foreign experience.

Practical value. The results of the study will help raise the level of financial literacy of the Ukrainian population.

Key words: financial literacy, financial culture, professional competences, financial skills, personal financial planning, financial education program.

Марков Р.Р. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕХНІКИ ДЛЯ ГАЛУЗЕЙ РОСЛИНИЦТВА

Мета. Оцінити сучасний стан та визначити перспективи розвитку ринку сільськогосподарської техніки для галузей рослинництва в Україні з урахуванням основних світових трендів.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано методи: ситуаційний, індукції, дедукції для здійснення оцінки стану і загальних тенденцій на ринку сільськогосподарської техніки та забезпеченості товаровиробників технічними засобами; аналізу та синтезу для визначення причинно-наслідкових зв'язків у формуванні обсягів і складових товарних потоків на ринку; абстрактно-логічний, графічний, табличний для наочного представлення результатів оцінки ключових тенденцій процесів забезпечення сільськогосподарських товаровиробників технічними засобами рослинництва та змін на внутрішньому і світовому ринках технічних засобів; структурний та динамічний аналіз для оцінки наявності окремих видів техніки, структури витрат на придбання технічних засобів у розрізі окремих видів сільськогосподарської техніки.

Результати дослідження. Здійснено оцінку наявності основних видів техніки у рослинництві, проаналізовано забезпеченість ними сільськогосподарських підприємств та господарств населення, оцінено структуру витрат на придбання сільськогосподарської техніки, проаналізовано основні тенденції на внутрішньому та світовому ринку техніки, визначено засади активізації процесів забезпечення технічними засобами галузей рослинництва.

Наукова новизна результатів дослідження. Встановлено основні проблеми забезпечення товаровиробників рослинницьких галузей технічними засобами через наявні механізми функціонування внутрішнього і зовнішніх ринків, окреслено підходи до їх вирішення.

Практична значущість результатів дослідження. Здійснено оцінку стану і тенденцій забезпечення товаровиробників рослинницьких галузей технічними засобами, оцінено тенденції на внутрішньому ринку сільськогосподарської техніки з урахуванням трендів, що спостерігаються на світових ринках, що сукупно дозволяє визначити основні сучасні проблеми технічного забезпечення та окреслити напрями і підходи до їх вирішення, у тому числі шляхом посилення ролі держави.

Ключові слова: технічні засоби, сільськогосподарська техніка, сільськогосподарські товаровиробники, ринок, світові ринки, сільськогосподарські підприємства, господарства населення, технічне забезпечення, галузі рослинництва.

Марков Р.Р. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ РЫНКА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ТЕХНИКИ ДЛЯ ОТРАСЛЕЙ РАСТЕНЕВОДСТВА

Цель. Оценить современное состояние и определить перспективы развития рынка сельскохозяйственной техники для отраслей растениеводства в Украине с учетом основных мировых трендов.

Методика исследования. В процессе исследования использованы методы: ситуационный, индукции, дедукции для оценки состояния и общих тенденций на рынке сельскохозяйственной техники и обеспеченности товаропроизводителей техническими средствами; анализа и синтеза для определения причинно-следственных связей в формировании объемов и составляющих товарных потоков на рынке; абстрактно-логический, графический, табличный для наглядного представления результатов оценки ключевых тенденций процессов обеспечения сельскохозяйственных товаропроизводителей техническими средствами растениеводства и изменений на внутреннем и мировом рынках технических средств; структурный и динамический анализ для оценки наличия отдельных видов техники, структуры затрат на приобретение технических средств в разрезе отдельных видов сельскохозяйственной техники.

Результаты исследования. Осуществлена оценка наличия основных видов техники в растениеводстве, проанализирована обеспеченность ими сельскохозяйственных предприятий и хозяйств населения, оценена структура затрат на приобретение сельскохозяйственной техники, проанализированы основные тенденции на внутреннем и мировом рынке техники, определены принципы активизации процессов обеспечения техническими средствами отраслей растениеводства.

Научная новизна результатов исследования. Установлены основные проблемы обеспечения товаропроизводителей растениеводческих отраслей техническими средствами через имеющиеся механизмы функционирования внутреннего и внешних рынков, определены подходы к их решению.

Практическая значимость результатов исследования. Осуществлена оценка состояния и тенденций

обеспечения товаропроизводителей растениеводческих отраслей техническими средствами, оценены тенденций на внутреннем рынке сельскохозяйственной техники с учетом трендов, наблюдаемых на мировых рынках, что в совокупности позволяет определить основные современные проблемы технического обеспечения и наметить направления и подходы к их решению, в том числе путем усиления роли государства.

Ключевые слова: технические средства, сельскохозяйственная техника, сельскохозяйственные товаропроизводители, рынок, мировые рынки, техническое обеспечение, отрасли растениеводства.

Markov R.R. CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE MARKET OF AGRICULTURAL MACHINERY FOR BRANCHES OF PLANT GROWING

Purpose. The aim of the article is to assess the current state and determine the prospects for the development of the market of agricultural machinery for the branches of plant growing in Ukraine taking into account the main world trends.

Methodology of research. Methods are used in the course of the research: situational, induction, deduction for the assessment of the state and general trends in the market of agricultural machinery and the provision of commodity producers by technical means; analysis and synthesis for the determination of causal relationships in the formation of volumes and components of commodity flows in the market; abstract and logical, graphical, tabular for the visual presentation of the results of the assessment of key trends in the processes of providing agricultural commodity producers with technical means of plant growing and changes in the domestic and world markets of technical means; structural and dynamic analysis to assess the availability of certain types of equipment, cost structure for the purchase of technical means in the context of certain types of agricultural machinery.

Findings. The estimation of the availability of basic types of equipment in crop production has been analyzed, the provision of agricultural enterprises and households has been analyzed, the structure of expenditures for the purchase of agricultural machinery has been estimated, the main tendencies in the domestic and world market of machinery have been analyzed, the principles of activating the processes of providing the technical means of the branches of plant growing are determined.

Originality. The basic problems of providing producers of planting branches with technical means are established through existing mechanisms of functioning of internal and external markets, the approaches to their solution are outlined.

Practical value. The estimation of the state and trends of the provision of producers of planting branches by technical means, evaluation of trends in the domestic agricultural machinery market taking into account the trends observed in the world markets, which collectively allows to identify the main current problems of technical support and outline directions and approaches to their solution, including by strengthening the role of the state.

Key words: technical means, agricultural machinery, agricultural commodity producers, market, world markets, agricultural enterprises, households, technical support, branches of plant growing.

Яцух О.О. ОЦІНКА ВАРТОСТІ ПОЗИЧЕНИХ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ, ЗАЛУЧЕНИХ У ГОСПОДАРСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Формування та висвітлення основних засад методологічного підходу до порівняльної оцінки вартості позичених фінансових ресурсів, залучених у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної фінансової теорії, наукові праці зарубіжних і вітчизняних учених щодо формування вартості позиченого капіталу, а також практичні надбання нормативно-правового забезпечення процесу залучення позикових фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств. У ході дослідження використано загальнонаукові методи, зокрема: теоретичного узагальнення – для осмислення ключових теорій формування вартості позиченого капіталу; систематизації – для формування класифікаційних ознак позичених фінансових ресурсів та виокремлення ключових елементів умов їх залучення в господарську діяльність; аналізу і синтезу – для визначення основних складових вартості позичених фінансових ресурсів та проведення порівняльної оцінки.

Результати дослідження. Запропоновано порівняльну оцінку вартості позичених фінансових ресурсів при банківському кредитуванні, форвардних і лізингових операціях, а також при укладанні угод позики за допомогою аграрних розписок.

Наукова новизна результатів дослідження. На основі власних досліджень автором виокремлено домінуючі форми фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств: банківський кредит, форвардні та лізингові операції, товарний кредит, а також займи з використанням таких нових фінансових інструментів, як товарні і фінансові аграрні розписки. Сформовано комплексний методологічний підхід до порівняльної оцінки вартості різних форм фінансових ресурсів, залучених у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств.

Практична значущість результатів дослідження. Сформований комплексний методологічний підхід до порівняльної оцінки вартості різних форм фінансових ресурсів, залучених у господарську діяльність, може бути використаний сільськогосподарськими підприємствами при прийнятті управлінських рішень щодо використання різних джерел залучення капіталу.

Ключові слова: аграрні розписки, вартість позиченого капіталу, кредитні операції, лізингові операції, фінансові ресурси, форвардні операції.

Яцух Е.А. ОЦЕНКА СТОИМОСТИ ЗАЕМНЫХ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ, ПРИВЛЕЧЕННЫХ В ХОЗЯЙСТВЕННУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Формирование и освещение основных принципов методологического подхода к сравнительной оценке стоимости заемных финансовых ресурсов, привлеченных в хозяйственную деятельность сельскохозяйственных предприятий.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются фундаментальные положения современной финансовой теории, научные труды зарубежных и отечественных ученых по формированию стоимости заемного капитала, а также практические достижения нормативно-правового обеспечения процесса привлечения заемных финансовых ресурсов в хозяйственную деятельность сельскохозяйственных предприятий. В ходе исследования использованы общенаучные методы, в частности: теоретического обобщения – для осмысления ключевых теорий формирования стоимости заемного капитала; систематизации – для формирования классификационных признаков заемных финансовых ресурсов и выделение ключевых элементов условий их привлечения в хозяйственную деятельность; анализа и синтеза – для определения основных составляющих стоимости заемных финансовых ресурсов и проведения сравнительной оценки.

Результаты исследования. Предложено сравнительную оценку стоимости заемных финансовых ресурсов при банковском кредитовании, форвардных и лизинговых операциях, а также при заключении сделок займа с помощью аграрных расписок.

Научная новизна результатов исследования. На основе собственных исследований автором выделены доминантные формы финансового обеспечения сельскохозяйственных предприятий: банковский кредит, форвардные и лизинговые операции, товарный кредит, а также займы с использованием таких новых финансовых инструментов, как товарные и финансовые аграрные расписки. Сформирован комплексный методологический подход к сравнительной оценке стоимости различных форм финансовых ресурсов, привлеченных в хозяйственную деятельность сельскохозяйственных предприятий.

Практическая значимость результатов исследования. Сформированный комплексный методологический подход к сравнительной оценке стоимости различных форм финансовых ресурсов, привлеченных в хозяйственную деятельность, может быть использован сельскохозяйственными предприятиями при принятии управленческих решений по использованию различных источников привлечения капитала.

Ключевые слова: аграрные расписки, стоимость заемного капитала, кредитные операции, лизинговые операции, финансовые ресурсы, форвардные операции.

Iatsukh O.O. ESTIMATION OF THE COST OF BORROWED FINANCIAL RESOURCES INVOLVED IN THE ECONOMIC ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is to formulate and highlight the main principles of the methodological approach to comparative estimation of the cost of borrowed financial resources involved in the economic activity of agricultural enterprises.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the research is the fundamental positions of modern financial theory, scientific works of foreign and domestic scientists on the formation of the value of borrowed capital, as well as the practical achievements of normative and legal maintenance of the process of attracting borrowed financial resources into the economic activity of agricultural enterprises. General scientific methods are used in the course of the research, in particular: theoretical generalization – to understand the key theories of the formation of the value of borrowed capital; systematization – for the formation of classification features of borrowed financial resources and the selection of key elements of the conditions for their involvement in economic activity; analysis and synthesis – to determine the main components of the cost of borrowed financial resources and to conduct a comparative assessment.

Findings. A comparative estimation of the cost of borrowed financial resources is offered in bank lending, forward and leasing operations, as well as in concluding loan agreements with agrarian receipts.

Originality. Based on his own research, the author identifies the dominant forms of financial support for agricultural enterprises: bank loans, forward and lease transactions, commodity loans, as well as loans using such new financial instruments as commodity and financial agrarian receipts. A comprehensive methodological approach to the comparative estimation of the value of various forms of financial resources involved in the economic activity of agricultural enterprises has been formed.

Practical value. The developed comprehensive methodological approach to comparative estimation of the cost of various forms of financial resources involved in economic activity can be used by agricultural enterprises in the course of management decisions on the use of various sources of capital attraction.

Key words: agrarian receipts cost of borrowed capital, credit operations, leasing operations, financial resources, forward operations.

Ільїна О.В., Ільїн В.Ю. ВЕНЧУРНЕ ФІНАНСУВАННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ

Мета. Проаналізувати джерела фінансування інноваційних процесів вітчизняних підприємств через динаміку обсягів фінансування інноваційної діяльності, провести групування джерел фінансового забезпечення інноваційних процесів та визначити місце венчурного фінансування в їх структурі.

Методика дослідження. Дослідження проводилися на основі використання монографічного, абстрактно-логічного, історичного методів. Методологічним підґрунтям в опрацюванні матеріалу виступив діалектичний метод пізнання суспільно-економічних явищ. Методичне забезпечення окремого підприємства чи інвестиційного проекту визначається суб'єктами інвестиційної діяльності, тобто використовуються методики і норми розроблені ними самостійно згідно з власними вимогами та цілями.

Результати дослідження. У статті розглянуто структуру фінансового забезпечення інноваційної діяльності, при цьому основний акцент зроблений на дослідженні фінансових ресурсів, які відіграють ключову роль в забезпеченні інноваційного процесу. Визначено джерела фінансування інноваційних процесів відповідно до трьох категорій: власні кошти, залучені кошти, позикові кошти. Проаналізовано динаміку обсягів фінансового забезпечення інноваційної діяльності в Україні, на основі загальних витрат, а саме власних коштів, державного бюджету, іноземних інвесторів та інших джерел.

Наукова новизна результатів дослідження. Доказано, що кожне джерело фінансового забезпечення має певні переваги та недоліки, але залучати для реалізації інвестиційного проекту потрібно найвигідніший варіант відповідно до фінансового аналізу підприємства. Найбільшу частку в загальному обсязі фінансуванні діяльності фірм становить власний капітал, тому наявність вільних фінансових ресурсів на підприємстві відіграє вирішальну роль у збільшенні виробничих потужностей.

Практична значущість результатів дослідження. Прогресивними джерелами залучення інвестицій визначено форфейтинг, інвестиційний лізинг, інвестиційний селенг, венчурний фонд та бізнес-ангели. На сьогоднішній день показником становлення моделі інноваційного розвитку нового рівня є залучення венчурного фінансування як пріоритетного джерела фінансового забезпечення в інноваційних процесах. Венчурні інвестори надзвичайно ризикують власними вкладаннями, що інвестиційний проект може не реалізуватися, але ймовірність отримання надприбутку виправдовує ризики.

Ключові слова: венчурне фінансування, венчурні фонди, джерела фінансового забезпечення, інновації, інноваційна діяльність, управління, фінансування.

Ильина Е.В., Ильин В.Ю. ВЕНЧУРНОЕ ФИНАНСИРОВАНИЕ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫМИ ПРОЦЕССАМИ

Цель. Проанализировать источники финансирования инновационных процессов отечественных предприятий через динамику объемов финансирования инновационной деятельности, провести группировки источников финансового обеспечения инновационных процессов и определить место венчурного финансирования в их структуре.

Методика исследования. Исследования проводились на основе использования монографического, абстрактно-логического, исторического методов. Методологическим основанием в разработке материала выступил диалектический метод познания общественно-экономических явлений. Методическое обеспечение отдельного предприятия или инвестиционного проекта определяется субъектами инвестиционной деятельности, то есть используются методики и нормы разработаны ими самостоятельно в соответствии с собственными требованиями и целями.

Результаты исследования. В статье рассмотрена структура финансового обеспечения инновационной деятельности, при этом основной акцент сделан на исследовании финансовых ресурсов, которые играют ключевую роль в обеспечении инновационного процесса. Определены источники финансирования инновационных процессов в соответствии с тремя категориями: собственные средства, привлеченные средства, заемные средства. Проанализирована динамика объемов финансового обеспечения инновационной деятельности в Украине, на основе общих расходов, а именно собственных средств, государственного бюджета, иностранных инвесторов и других источников.

Научная новизна результатов исследования. Доказано, что каждый источник финансового обеспечения имеет определенные преимущества и недостатки, но привлекать для реализации инвестиционного проекта нужно выгодный вариант исходя из финансового анализа предприятия. Наибольшую долю в общем объеме финансирования деятельности фирм составляет собственный капитал, поэтому наличие свободных финансовых ресурсов на предприятии играет решающую роль в увеличении производственных мощностей.

Практическая значимость результатов исследования. Прогрессивными источниками привлечения инвестиций определены форфейтинг, инвестиционный лизинг, инвестиционный селенг, венчурный фонд и бизнес-ангелы. На сегодняшний день показателем становления модели инновационного развития нового уровня является привлечение венчурного финансирования как приоритетного источника финансового обеспечения в инновационных процессах. Венчурные инвесторы очень рискуют собственными вложениями, потому что инвестиционный проект может не реализоваться, но вероятность получения сверхприбыли оправдывает риски.

Ключевые слова: венчурное финансирование, венчурные фонды, источники финансового обеспечения, инновации, инновационная деятельность, управление, финансирование.

Iliina O.V., Ilin V.Yu. VENTURE FINANCING IN THE SYSTEM OF MANAGEMENT OF INNOVATIVE PROCESSES

Purpose. The aim of the article is to analyze sources of financing of innovative processes of domestic enterprises, due to dynamics of financing of innovative activity, to organize the grouping of sources of financial support of innovative processes and to determine the place of venture financing in their structure.

Methodology of research. The research is conducted on the basis of the use of monographic, abstract and logical, historical methods. The methodological basis for the study of material is the dialectic method of cognition of social and economic phenomena. The methodical provision of an individual enterprise or investment project is determined by the subjects of investment activity, that is, the methods and norms developed by them independently according to their own requirements and goals.

Findings. The article deals with the structure of the financial support of innovation activity, with the main emphasis on the study of financial resources, which play a key role in ensuring the innovation process. The sources of financing of innovative processes are determined according to three categories: own funds, attracted funds, borrowed funds. The dynamics of financial support of innovation activity in Ukraine, based on the total expenses, namely, own funds, the state budget, foreign investors and other sources, is analyzed.

Originality. It is proved that each source of financial support has certain advantages and disadvantages, but to involve in the implementation of an investment project, the most advantageous option is required in accordance with the financial analysis of the enterprise. The largest share in the total financing of firms' activity is equity, therefore the availability of free financial resources at the enterprise plays a decisive role in increasing production capacity.

Practical value. Forfeiting, investment leasing, investment selling, venture capital and business angels have been identified as progressive sources of investment attraction. At present, the indicator of formation of a new level of innovation development model is the attraction of venture financing as a priority source of financial support in innovative processes. Venture investors are extremely at risk with their own investments that an investment project is not being implemented, but the probability of obtaining a surplus profit justifies risks.

Key words: venture financing, venture funds, sources of financial support, innovations, innovation activity, management, financing.

Пармаклі Д.М., Дудогло Т.Д., Тодоріч Л.П. ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА У ДИНАМІЦІ

Мета. Запропонувати просту і доступну методику всебічної оцінки виробництва продукції сільського господарства в динаміці, необхідної як в навчальних, так і виробничих цілях.

Методика дослідження. У роботі був використаний монографічний метод дослідження на прикладі всебічного аналізу динаміки виробництва пшениці за останні 23 роки. На основі економічного методу порівняння виявлено співвідношення середньорічного виробництва зерна пшениці за перший (1995-1999 рр.) і останній (2013-2017 рр.) п'ятирічний періоди й інші показники. Застосування економіко-математичного методу дозволило виконати розрахунки щодо обґрунтування потенційних показників врожайності пшениці в об'єктах дослідження. В роботі широко використовувався також графічний метод досліджень. Зокрема при аналізі середньорічних темпів зміни валового збору, посівних площ і врожайності пшениці варто виявити рівняння трендів.

Результати дослідження відображають зміни обсягів виробництва пшениці за досліджувані 23 року в абсолютних і відносних показниках; включають оцінку стабільності виробництва на основі виявлення коефіцієнтів варіації і типи нарощування обсягів виробництва (екстенсивний чи інтенсивний тип); показано співвідношення фактичних і середньорічних ковзаючих значень врожайності за весь період; наочно представлені графічні зображення показників за досліджуваний період.

Наукова новизна результатів дослідження знаходить відображення в методиці розрахунків середньорічних змін показників, а також в представлених формулах обґрунтування потенційних значень врожайності пшениці.

Практична значущість результатів дослідження. Представлений аналіз виробництва пшениці в АТО Гагаузія за 1995-2017 роки відрізняється простотою викладу, є цілком доступним як для фахівців сільськогосподарських підприємств, так і студентів навчальних закладів і тому може знайти широке застосування на практиці.

Ключові слова: сільське господарство, пшениця, аналіз, врожайність, валовий збір, стабільність, темп зміни, графік.

Пармакли Д.М., Дудогло Т.Д., Тодорич Л.П. ОСОБЕННОСТИ АНАЛИЗА ПРОИЗВОДСТВА ПРОДУКЦИИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В ДИНАМИКЕ

Цель. Предложить простую и доступную методику всесторонней оценки производства продукции сельского хозяйства в динамике, необходимой как в учебных, так и производственных целях.

Методика исследования. В работе был использован монографический метод исследования на примере всестороннего анализа динамики производства пшеницы за последние 23 года. На основе экономического метода сравнения выявлено соотношение среднегодового производства зерна пшеницы за первый (1995-1999 гг.) и последний (2013-2017 гг.) пятилетний периоды и другие показатели. Применение экономико-математического метода позволило выполнить расчеты по обоснованию потенциальных показателей урожайности пшеницы в объектах исследования. В работе широко использовался также графический метод исследований. В частности при анализе среднегодовых темпов изменения валового сбора, посевных площадей и урожайности пшеницы следовало выявить уравнения трендов.

Результаты исследования отражают изменения объемов производства пшеницы за исследуемые 23 года в абсолютных и относительных показателях; включают оценку стабильности производства на основе выявления коэффициентов вариации и типы наращивания объемов производства (экстенсивный или интенсивный тип); показано соотношение фактических и среднегодовых скользящих значений урожайности за весь период; наглядно представлены графические изображения показателей за исследуемый период.

Научная новизна результатов исследования находит отражение в методике расчетов среднегодовых изменений показателей, а также в представленных формулах обоснования потенциальных значений урожайности пшеницы.

Практическая значимость результатов исследования. Представленный анализ производства пшеницы в АТО Гагаузия за 1995-2017 годы отличается простотой изложения, является вполне доступным как для специалистов сельскохозяйственных предприятий, так и студентов учебных заведений и потому может найти широкое применение на практике.

Ключевые слова: сельское хозяйство, пшеница, анализ, урожайность, валовой сбор, стабильность, темп изменения, график.

Parmacli D.M., Dudoglo T.D., Todorici L.P. FEATURES OF THE ANALYSIS OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN THE DYNAMICS

Purpose. The purpose of the article is to offer a simple and accessible methodology for a comprehensive assessment of the production of agricultural products in the dynamics required for both educational and production purposes.

Methodology of research. A monographic research method using the example of a comprehensive analysis of the dynamics of wheat production over the past 23 years are used. The ratio of the average annual wheat grain production for the first (1995-1999) and last (2013-2017) five-year periods and other indicators is revealed on the basis of the economic comparison method. The use of the economic and mathematical method allowed making calculations to substantiate potential indicators of wheat yield in the objects of study. The work also widely used a graphical research method. In particular, when analyzing the average annual rate of change in gross yield, acreage and wheat yield, it is necessary to identify the trend equations.

Findings. The research results reflect changes in wheat production over the 23 years studied in absolute and relative terms; include an assessment of production stability based on the identification of coefficients of variation and types of increasing production volumes (extensive or intensive type); shows the ratio of actual and average annual sliding values of yield for the entire period; graphically depicted indicators for the study period.

Originality. The scientific novelty of the research is reflected in the method of calculating average annual changes in the indicators, as well as in the formulas presented to substantiate the potential values of wheat yield.

Practical value. The presented analysis of wheat production in the ATU Gagauzia for the years 1995-2017 is notable for its simplicity, it is quite affordable for both specialists of agricultural enterprises and students of educational institutions and therefore can find wide applications in practice.

Key words: agriculture, wheat, analysis, yield, gross yield, stability, rate of change, graph.

Головацька С.І., Курак А.І. ЗВІТНІСТЬ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕНЬ МАЙБУТНІХ ВИТРАТ І ПЛАТЕЖІВ В УПРАВЛІННІ РИЗИКАМИ ПІДПРИЄМСТВА: ОБЛІКОВО-УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ

Мета. Структурування та визначення складу фінансової, нефінансової і внутрішньої управлінської звітності для забезпечення майбутніх витрат і платежів, як засобу формалізації вимог користувачів до облікової інформації, з метою комплексного якісного інформаційного забезпечення управління ризиками підприємства.

Методика дослідження. При написанні даної статті використано такі методи наукового дослідження: порівняння – для визначення відмінностей та спільних рис явищ, які досліджуються; групування – для визначення концептуальних ознак об'єкта дослідження; синтезу та аналізу – задля деталізації об'єкта дослідження, шляхом його розкладання на частини.

Результати дослідження. Визначено, що звітність підприємств є відображенням їх фінансово-майнового стану та результатів діяльності. Встановлено, що інформація, яка розкривається у звітності та безпосередньо призначена користувачам, має певний ступінь невизначеності. Виявлено, що обліковими методами в нейтралізації або зменшенні негативного впливу підприємницьких ризиків на фінансові результати діяльності підприємства є створення різних видів резервів та забезпечень майбутніх витрат і платежів. Обґрунтовано проблему розкриття інформації та прогнози впливу ризиків на діяльність підприємства та створення забезпечень майбутніх витрат і платежів у фінансовій та управлінській звітності, що сприяє формуванню об'єктивної та достовірної інформації про результати діяльності та фінансово-майновий стан підприємства для задоволення потреб користувачів.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в удосконаленні теоретичних, методичних і організаційних положень щодо визначення складу фінансової та нефінансової звітності щодо забезпечень майбутніх витрат і платежів для ефективного управління ризиками підприємства й ефективного використання системи показників звітності.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження будуть корисними для застосування в практичній діяльності вітчизняних підприємств, оскільки забезпечать імплементацію норм європейського законодавства в українську практику звітування підприємствами, а також забезпечать користувачів звітності якісною та достовірною інформацією, дасть можливість оцінити результати діяльності, спрогнозувати показники підвищення ефективності господарської діяльності, залучити інвесторів та спонукати до прийняття стратегічних управлінських рішень.

Ключові слова: забезпечення майбутніх витрат і платежів, ризики, фінансова звітність, управлінська звітність, звіт про управління.

Головацкая С.И., Курак А.И. ОТЧЕТНОСТЬ ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ БУДУЩИХ РАСХОДОВ И ПЛАТЕЖЕЙ В УПРАВЛЕНИИ РИСКАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ: УЧЕТНО-УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Цель. Структурирования и определения состава финансовой, нефинансовой и внутренней управленческой отчетности для обеспечения будущих расходов и платежей, как средства формализации требований пользователей к учетной информации, с целью комплексного качественного информационного обеспечения управления рисками предприятия.

Методика исследования. При написании данной статьи были использованы следующие методы научного исследования: сравнения – для определения различий и общих черт явлений, которые исследуются; группировки – для определения концептуальных признаков объекта исследования; синтеза и анализа – для детализации объекта исследования, путем его разложения на части.

Результаты исследования. Определено, что отчетность предприятий является отражением их финансово-имущественного состояния и результатов деятельности. Установлено, что информация, раскрывается

в отчетности и непосредственно предназначена пользователям, имеет определенную степень неопределенности. Выявлено, что учетными методами в нейтрализации или уменьшении негативного влияния предпринимательских рисков на финансовые результаты деятельности предприятия является создание различных видов резервов и обеспечений будущих расходов и платежей. Обоснованно проблему раскрытия информации и прогнозы влияния рисков на деятельность предприятия и создание обеспечений будущих расходов и платежей в финансовой и управленческой отчетности, способствует формированию объективной и достоверной информации о результатах деятельности и финансово-имущественном состоянии предприятия для удовлетворения потребностей пользователей.

Научная новизна результатов исследования заключается в совершенствовании теоретических, методических и организационных положений по определению состава финансовой и нефинансовой отчетности по обеспечению будущих расходов и платежей для эффективного управления рисками предприятия и эффективного использования системы показателей отчетности.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования будут полезными для применения в практической деятельности отечественных предприятий, поскольку обеспечат имплементацию норм европейского законодательства в украинскую практику отчетности предприятиями, а также обеспечат пользователей отчетности качественной и достоверной информацией, даст возможность оценить результаты деятельности, спрогнозировать показатели повышения эффективности хозяйственной деятельности, привлечь инвесторов и побудит к принятию управленческих решений.

Ключевые слова: обеспечение будущих расходов и платежей, риски, финансовая отчетность, управленческая отчетность, отчет об управлении.

Holovatska S.I., Kurak A.I. REPORTING ON PROVISION OF FUTURE COSTS AND PAYMENTS IN ENTERPRISE RISK MANAGEMENT: ACCOUNTING AND MANAGEMENT ASPECTS

Purpose. The aim of the article is structuring and defining the composition of financial, non-financial and internal management reporting to ensure future costs and payments, as a means of formalizing the requirements of users to the accounting information, with the goal of comprehensive information support for enterprise risk management.

Methodology of research. The following methods of scientific research are used when writing this article: comparison – to determine the differences and common features of the phenomena being investigated; grouping – to determine the conceptual features of a research object; synthesis and analysis – in order to detail the object of research, by its expansion into parts.

Findings. It is determined that the reporting of enterprises is a reflection of their financial and property status and performance. It is established that the information disclosed in the reporting and directly intended for users has a certain degree of uncertainty. It is revealed that accounting methods in neutralizing or reducing the negative impact of business risks on the financial performance of an enterprise is the creation of various types of reserves and provision of future costs and payments. The problem of disclosure of information and forecasts of the impact of risks on the activity of the enterprise and creation of the provision of future costs and payments in financial and management reporting, which contributes to the formation of objective and reliable information about the results of activities and the financial and property status of the company to meet the needs of users, is substantiated.

Originality. The scientific novelty of the research results is to improve the theoretical, methodological and organizational provisions for determining the composition of financial and non-financial statements for provision of future costs and payments for effective risk management of the enterprise and the effective use of the reporting system.

Practical value. The obtained results of the study will be useful for practical application of domestic enterprises, as they will ensure the implementation of the norms of European legislation in the Ukrainian practice of reporting by enterprises, as well as provide users with the reporting of high-quality and reliable information, will give an opportunity to evaluate the results of activities, forecast indicators of improving the efficiency of economic activity, attract investors and motivate to make strategic management decisions.

Key words: provision of future expenses and payments, risks, financial reporting, management reporting.

Зінкевич А.В. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ПОДАТКОВОГО АУДИТУ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Дослідження сучасних аспектів законодавчого регулювання та методичного супроводження аудиту податків на підприємстві.

Методика дослідження. Для дослідження поставленої проблематики використовувалися загальнонаукові і спеціальні методи: діалектичний, дедуктивний, індуктивний, абстрагування та конкретизація, порівняльний та статистичний аналіз, графічний метод, системний підхід та ін.

Результати дослідження. Досліджено законодавчі та інституційні аспекти здійснення аудиторської діяльності в Україні. Висвітлено основні постулати Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність». Систематизовано сукупність послуг, які не поєднуються з аудитом підприємств, оскільки вони становлять суспільний інтерес. Проаналізовано структурні елементи стандартів, виданих радою з міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості. Доведено, що значну роль у розвитку аудиту відіграє Кодекс етики професійних бухгалтерів. Акцентовано увагу на пріоритетних питаннях податкового характеру під час здійснення аудиту на підприємстві. Висвітлено роль аудиторського висновку для суб'єкта аудиторської перевірки. Запропоновано перспективи розвитку аудиту в контексті перевіряння правильності податкової політики підприємства, які мають базуватися на стабільності законодавчої бази, враховувати економічні принципи, націлюватися на суспільні та фінансові ефекти.

Наукова новизна результатів дослідження. Здійснено дослідження сучасних аспектів формування аудиторського звіту, запропоновано концепти удосконалення законодавчого базису аудиту податків на підприємстві.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження сприятимуть суттєвому поліпшенню документального супроводження аудиту податків на підприємстві, продукуватимуть фінансові ефекти для підприємства, покращать рівень розвитку аудиторської діяльності в Україні.

Ключові слова: податковий аудит, підприємницька діяльність, бухгалтерський облік, аудиторський звіт, суб'єкти аудиторської діяльності, оподаткування, міжнародні стандарти аудиту.

Зинкевич А.В. ОРГАНИЗАЦИОННО-МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОВЕДЕНИЯ НАЛОГОВОГО АУДИТА ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Исследования современных аспектов законодательного регулирования и методического сопровождения аудита налогов на предприятии.

Методика исследования. Для исследования поставленной проблематики использовались общенаучные и специальные методы: диалектический, дедуктивный, индуктивный, абстрагирование и конкретизация, сравнительный и статистический анализ, графический метод, системный подход и др.

Результаты исследования. Исследованы законодательные и институциональные аспекты осуществления аудиторской деятельности в Украине. Освещены основные постулаты Закона Украины «Об аудите финансовой отчетности и аудиторской деятельности». Систематизированы совокупность услуг, которые не сочетаются с аудитом предприятий, поскольку они представляют общественный интерес. Проанализированы структурные элементы стандартов, выданных советом по международным стандартам аудита и предоставления уверенности. Доказано, что значительную роль в развитии аудита играет Кодекс этики профессиональных бухгалтеров. Акцентируется внимание на приоритетных вопросах налогового характера при осуществлении аудита на предприятии. Освещена роль аудиторского отчета для субъекта аудиторской проверки. Предложены перспективы развития аудита в контексте проверки правильности налоговой политики предприятия, которые должны базироваться на стабильности законодательной базы, учитывать экономические принципы, нацеливаться на общественные и финансовые эффекты.

Научная новизна результатов исследования. Проведено исследование современных аспектов формирования аудиторского отчета, предложены концепты совершенствования законодательного базиса аудита налогов на предприятии.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования будут способствовать существенному улучшению документального сопровождения аудита налогов на предприятии, продуцировать финансовые эффекты для предприятия, улучшат уровень развития аудиторской деятельности в Украине.

Ключевые слова: налоговый аудит, предпринимательская деятельность, бухгалтерский учет, аудиторский отчет, субъекты аудиторской деятельности, налогообложения, международные стандарты аудита.

Zinkevych A.V. ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF TAX AUDIT OF ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is the research of modern aspects of legislative regulation and methodological support of audit of taxes at the enterprise.

Methodology of research. General scientific and special methods are used to study the problem: dialectical, deductive, inductive, abstraction and concretization, comparative and statistical analysis, graphical method, system approach, etc.

Findings. The legislative and institutional aspects of carrying out of audit activity in Ukraine are investigated. The main postulates of the Law of Ukraine "On Audit of Financial Reporting and Audit Activity" are highlighted. A set of services that are not combined with the audit of enterprises is systematized, since they are of public interest. The structural elements of the standards issued by the Council on International Standards of Audit and Assurance are analyzed. It is proved that the Code of Ethics of Professional Accountants plays an important role in the development of the audit. Attention is paid to the priority issues of tax nature during the audit at the enterprise.

The role of the auditor's report for the subject of auditing is highlighted. The prospects for the development of the audit in the context of checking the correctness of the tax policy of the enterprise, which should be based on the stability of the legislative framework, take into account economic principles, target social and financial effects, are proposed.

Originality. The research of modern aspects of the audit report formation has been carried out; the concepts of improvement of the legislative basis for tax audit in the enterprise have been proposed.

Practical value. The results of the study will greatly improve the documentary support of the audit of taxes at the enterprise, will produce financial effects for the company and improve the level of audit activity in Ukraine.

Key words: tax audit, entrepreneurial activity, accounting, auditor's report, subjects of audit activity, taxation, international standards of audit.

АВТОРИ НОМЕРА

Антохов Андрій Анатолійович, д-р екон. наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії, менеджменту та адміністрування, **Котельбан Сергій Васильович**, аспірант кафедри економічної теорії, менеджменту та адміністрування, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича (serhij.kotelban@gmail.com);

Баглей Ростислав Романович, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин, **Бучинська Тетяна Володимирівна**, викладач кафедри міжнародних економічних відносин, Тернопільський національний економічний університет (rbaglej@gmail.com; t.buchynska@tneu.edu.ua);

Гальчинська Юлія Миколаївна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі Національного університету біоресурсів і природокористування України (galchynska_julia@ukr.net);

Головацька Світлана Іванівна, канд. екон. наук, професор кафедри бухгалтерського обліку, **Курак Анастасія Іванівна**, аспірантка, Львівський торговельно-економічний університет (svitlana-14-10@ukr.net; nastya-kurak@ukr.net);

Гонак Ігор Михайлович, аспірант кафедри міжнародної економіки, Тернопільський національний економічний університет (gogrya@gmail.com);

Гончар Любов Вікторівна, канд. екон. наук, доцент кафедри обліку і аудиту, **Гарна Світлана Олегівна**, ст. викладач кафедри обліку і аудиту, **Мартиненко Анастасія Олександрівна**, магістрантка, Донбаський державний педагогічний університет (lubov.v.gonchar@gmail.com; garnaya31@ukr.net);

Дзядикевич Юрій Володимирович, д-р техн. наук, професор, професор кафедри менеджменту біоресурсів і природокористування, **Любезна Ірина Василівна**, канд. екон. наук, доцент, **Градівий Василь Васильович**, аспірант кафедри менеджменту біоресурсів і природокористування, Тернопільський національний економічний університет (faem_tneu@ukr.net);

Зінкевич Анастасія Володимирівна, аспірант кафедри обліку та контролю в сфері публічного управління, Тернопільський національний економічний університет (tkachyk.fp@gmail.com);

Іванишин Володимир Васильович, д-р екон. наук, професор, ректор, **Печенюк Андрій Васильович**, канд. екон. наук, доцент, **Печенюк Алла Петрівна**, канд. екон. наук, докторант, Подільський державний аграрно-технічний університет (dom.alla@meta.ua);

Ільїна Олена Василівна, канд. екон. наук, доцент кафедри менеджменту, ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана», **Ільїн Владислав Юрійович**, асистент кафедри обліку та фінансів, ПВНЗ «Хмельницький економічний університет» (villin2015@gmail.com);

Кравець Ірина Вікторівна, канд. екон. наук, доцент кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління, Житомирський національний агроекологічний університет (ikravets2009@ukr.net);

Лещук Юлія Анатоліївна, аспірант, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (slobodyanikann@gmail.com);

Марков Роберт Рубенович, аспірант відділу ціноутворення та аграрного ринку, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (rob.markov@gmail.com);

Маршалок Тарас Ярославович, канд. екон. наук, доцент, докторант кафедри податків і фіскальної політики, Тернопільський національний економічний університет (marshaloktm@gmail.com);

Мірон Оксана, д-р екон. наук, конференціар, Кагульський державний університет, Республіка Молдова (oxana1677@mail.ru);

Мішук Наталія Володимирівна, асистент кафедри інформаційних систем у менеджменті, Львівський національний університет імені Івана Франка (mishchuk_n@ukr.net);

Мойсеєнко Ірина Павлівна, д-р екон. наук, професор, професор кафедри фінансів та обліку, Львівський державний університет внутрішніх справ (iruna_m2015@ukr.net);

Мушеник Ірина Миколаївна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри інформаційних технологій, **Чорнобай Лариса Михайлівна**, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, Подільський державний аграрно-технічний університет (mushenik77@ukr.net; chornobaylarisa77@gmail.com);

Насіров Мехді Фарман Огли, аспірант, ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», м. Київ (Nasirovmf@gmail.com);

Негода Юлія Володимирівна, канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів, Національний університет біоресурсів і природокористування (rvps@ukr.net);

Нікітін Юрій Олександрович, д-р техн. наук, завідувач сектору інновацій і трансферу технологій, **Мельник Марина Василівна**, молодший науковий співробітник, Інститут надтвердих матеріалів ім. В.М. Бакуля НАН України (ynikitin@voliacable.com; marina_my@ukr.net);

Панухник Олена Віталіївна, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри економіки та фінансів, **Голич Наталія Василівна**, аспірант, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя (panukhnyk@gmail.com; natakv93@gmail.com);

Пармаклі Дмитро Михайлович, доктор хабілітат економічних наук, професор кафедри економіки; **Дудогло Тетяна Дмитрівна**, доктор економічних наук, викладач кафедри бухгалтерського обліку і фінансів; **Тодоріч Людмила Павлівна**, доктор економічних наук, конференціар, зав. кафедрою бухгалтерського обліку та фінансів, Комратський державний університет, Республіка Молдова (dparmacli@gmail.com; dudoglo_tatiana@mail.ru; todorich24@mail.ru);

Силенко Ольга Михайлівна, аспірант, Класичний приватний університет, м. Запоріжжя (som2302@gmail.com);

Сосновська Ольга Олександрівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів та економіки, Київський університет імені Бориса Грінченка (sosnovska.oo@gmail.com);

Стельмашук Антон Михайлович, д-р екон. наук, професор, головний науковий співробітник науково-дослідної частини, Подільський державний аграрно-технічний університет (stelmasukanton70@gmail.com);

Харченко Тетяна Борисівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри екологічного менеджменту та підприємництва, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (t_kharchenko@ukr.net);

Хумарова Ніна Іпполитівна, д-р екон. наук, с.н.с., вчений секретар, **Коджебаш Аліна Петрівна**, здобувач, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України (alinakod130@gmail.com);

Цімошинська Оксана Валентинівна, доцент кафедри обліку і оподаткування, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», м. Київ (ovmichailenko@ukr.net);

Чикуркова Алла Дмитрівна, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування Подільського державного аграрно-технічного університету, **Фень Катерина Сергіївна**, канд. екон. наук, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (alladomanchuk@gmail.com; fenkat4@gmail.com);

Щукін Дмитро Вікторович, здобувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи, Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ (rvps@ukr.net);

Яцух Олена Олексіївна, канд. екон. наук, доцент, завідувач кафедри «Фінанси, банківська справа та страхування» Таврійського державного агротехнологічного університету (yatsuh@ukr.net).

АВТОРЫ НОМЕРА

Антохов Андрей Анатольевич, д-р экон. наук, доцент, доцент кафедры экономической теории, менеджмента и администрирования, **Котельбан Сергей Васильевич**, аспирант кафедры экономической теории, менеджмента и администрирования, Черновицкий национальный университет им. Ю. Федьковича (serhij.kotelban@gmail.com);

Баглеј Ростислав Романович, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры международных экономических отношений, **Бучинская Татьяна Владимировна**, преподаватель кафедры международных экономических отношений, Тернопольский национальный экономический университет (rbaglej@gmail.com; t.buchynska@tneu.edu.ua);

Гальчинская Юлия Николаевна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры маркетинга и международной торговли Национального университета биоресурсов и природопользования Украины (galchynska_julia@ukr.net);

Головацкая Светлана Ивановна, канд. экон. наук, профессор кафедры бухгалтерского учета, **Курак Анастасия Ивановна**, аспирантка, Львовский торгово-экономический университет (svitlana-14-10@ukr.net; nastya-kurak@ukr.net);

Гонак Игорь Михайлович, аспирант кафедры международной экономики, Тернопольский национальный экономический университет (gogrya@gmail.com);

Гончар Любовь Викторовна, канд. экон. наук, доцент кафедры учета и аудита, **Гарная Светлана Олеговна**, ст. преподаватель кафедры учета и аудита, **Мартыненко Анастасия Александровна**, магистрантка, Донбасский государственный педагогический университет (lubov.v.gonchar@gmail.com; garnaya31@ukr.net);

Дзядикевич Юрий Владимирович, д-р техн. наук, профессор, профессор кафедры менеджмента биоресурсов и природопользования, **Любезная Ирина Васильевна**, канд. экон. наук, доцент, **Градовой Василий Васильевич**, аспирант кафедры менеджмента биоресурсов и природопользования, Тернопольский национальный экономический университет (faem_tneu@ukr.net);

Зинкевич Анастасия Владимировна, аспирант кафедры учета и контроля в сфере публичного управления, Тернопольский национальный экономический университет (tkachyk.fp@gmail.com);

Иванишин Владимир Васильевич, д-р экон. наук, профессор, ректор, **Печенюк Андрей Васильевич**, канд. экон. наук, доцент, **Печенюк Алла Петровна**, канд. экон. наук, докторант, Подольский государственный аграрно-технический университет (dom.alla@meta.ua);

Ильина Елена Васильевна, канд. экон. наук, доцент кафедры менеджмента, ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана», **Ильин Владислав Юрьевич**, ассистент кафедры учета и финансов, ЧВУЗ «Хмельницкий экономический университет» (villin2015@gmail.com);

Кравец Ирина Викторовна, канд. экон. наук, доцент кафедры экономической теории, интеллектуальной собственности и общественного управления, Житомирский национальный агроэкологический университет (ikravets2009@ukr.net);

Лещук Юлия Анатольевна, аспирант, Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины (slobodyanikann@gmail.com);

Марков Роберт Рубенович, аспирант отдела ценообразования и аграрного рынка, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (rob.markov@gmail.com);

Маршалок Тарас Ярославович, канд. экон. наук, докторант кафедры налогов и фискальной политики, Тернопольский национальный экономический университет (marshaloktm@gmail.com);

Мирон Оксана, д-р экон. наук, конференциар, Кагульский государственный университет, Республика Молдова (oxana1677@mail.ru);

Мищук Наталия Владимировна, ассистент кафедры информационных систем в менеджменте, Львовский национальный университет имени Ивана Франко (mishchuk_n@ukr.net)

Мойсеенко Ирина Павловна, д-р экон. наук, профессор, профессор кафедры финансов и учета, Львовский государственный университет внутренних дел (iruna_m2015@ukr.net);

Мушеник Ирина Николаевна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры информационных технологий, **Чорнобай Лариса Михайловна**, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры экономики, предпринимательства, торговли и биржевой деятельности, Подольский государственный аграрно-технический университет (mushenik77@ukr.net; chornobaylarisa77@gmail.com);

Насиров Мехди Фарман Оглы, аспирант, ЧАО «Высшее учебное заведение» Межрегиональная Академия управления персоналом», г. Киев (Nasirovmf@gmail.com);

Негода Юлия Владимировна, канд. экон. наук, доцент кафедры финансов, Национальный университет биоресурсов и природопользования (rvps@ukr.net);

Никитин Юрий Александрович, д-р техн. наук, заведующий сектором инноваций и трансфера технологий; **Мельник Марина Васильевна**, младший научный сотрудник, Институт сверхтвердых материалов им. В.М. Бакуля НАН Украины (ynikitin@voliacable.com; marina_my@ukr.net);

Панухник Елена Витальевна, д-р экон. наук, профессор, заведующая кафедрой экономики и финансов, **Голич Наталия Васильевна**, аспирант, Тернопольский национальный технический университет имени Ивана Пулюя (panukhnyk@gmail.com; natakv93@gmail.com)

Пармакли Дмитрий Михайлович, доктор хабилитат экономических наук, профессор кафедры экономики; **Дудогло Татьяна Дмитриевна**, доктор экономических наук, преподаватель кафедры бухгалтерского учета и финансов; **Тодорич Людмила Павловна**, доктор экономических наук, конференц-ар, зав. кафедрой бухгалтерского учета и финансов, Комратский государственный университет, Республика Молдова (dparmacli@gmail.com; dudoglo_tatiana@mail.ru; todorich24@mail.ru);

Силенко Ольга Михайловна, аспирант, Классический частный университет, Запорожье (som2302@gmail.com);

Сосновская Ольга Александровна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры финансов и экономики, Киевский университет имени Бориса Гринченко (sosnovska.oo@gmail.com);

Стельмашук Антон Михайлович, д-р экон. наук, профессор, главный научный сотрудник научно-исследовательской части, Подольский государственный аграрно-технический университет (stelmasukanton70@gmail.com);

Харченко Татьяна Борисовна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры экологического менеджмента и предпринимательства, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (t_kharchenko@ukr.net);

Хумарова Нина Ипполитовна, д-р экон. наук, с.н.с., ученый секретарь, **Коджебаш Алина Петровна**, соискатель, Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины (alinakod130@gmail.com);

Цимошинская Оксана Валентиновна, доцент кафедры учета и налогообложения, ЧАО «ВУЗ «Межрегиональная Академия управления персоналом», г. Киев (ovmichailenko@ukr.net);

Чикуркова Алла Дмитриевна, д-р экон. наук, профессор, заведующая кафедрой менеджмента, публичного управления и администрирования Подольского государственного аграрно-технического университета, **Фень Екатерина Сергеевна**, канд. экон. наук, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича (alladomanchuk@gmail.com; fenkat4@gmail.com);

Щукин Дмитрий Викторович, соискатель кафедры финансов, банковского и страхового дела, Межрегиональная академия управления персоналом, г. Киев (rvps@ukr.net);

Яцух Елена Алексеевна, канд. экон. наук, доцент, заведующий кафедрой «Финансы, банковское дело и страхование» Таврического государственного агротехнологического университета (yatsuh@ukr.net).

AUTHORS OF THE NUMBER

Bahlei Rostyslav Romanovych, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of international economic relations*, **Buchynska Tetiana Volodymyrivna**, *lecturer at the department of international economic relations, Ternopil National Economic University* (rbaglej@gmail.com; t.buchynska@tneu.edu.ua);

Stelmashchuk Anton Mykhailovych, *dr.sc.(econ.), professor, chief research fellow of scientific and research part, State Agrarian and Engineering University in Podilya, Kamianets-Podilskyi* (stelmasukanton70@gmail.com);

Moiseenko Iryna Pavlivna, *dr.sc.(econ.), professor, professor at the department of finance and accounting, Lviv State University of Internal Affairs* (iruna_m2015@ukr.net);

Nikitin Yurii Oleksandrovych, *dr.sc.(techn.), head at the sector of innovation and transfer technology*, **Melnyk Maryna Vasylivna**, *junior research fellow, Institute for Superhard Materials V. Bakul NAS Ukraine* (ynikitin@voliacable.com; marina_my@ukr.net);

Antokhov Andrii Anatoliiovych, *dr.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of economic theory, management and administration*, **Kotelban Serhii Vasylovych**, *postgraduate student at the department of economic theory, management and administration, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University* (serhij.kotelban@gmail.com);

Miron Oxana, *Ph.D in economics, associate professor, Cahul State University, Republic of Moldova* (oxana1677@mail.ru);

Galchynska Julia Mykolaivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of marketing and international trade, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine* (galchynska_julia@ukr.net);

Kravets Iryna Viktorivna, *cand.sc.(econ.), associate professor at the department of economic theory, intellectual property and public administration, Zhytomyr National Agroecological University* (ikravets2009@ukr.net);

Marshalok Taras Yaroslavovych, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., doctoral candidate at the department of taxes and fiscal policy, Ternopil National Economic University* (marshaloktm@gmail.com);

Mishchuk Nataliia Volodymyrivna, *assistant at the department of management information systems, Ivan Franko National University of Lviv* (mishchuk_n@ukr.net);

Leschuk Yuliia Anatoliivna, *postgraduate student, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University* (slobodyanikann@gmail.com);

Honak Ihor Mykhailovych, *postgraduate student at the department of international economics, Ternopil National Economic University* (gogrya@gmail.com);

Nehoda Yuliia Volodymyrivna, *cand.sc.(econ.), associate professor at the department of finance, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv* (rvps@ukr.net);

Chykurkova Alla Dmytrivna, *dr.sc.(econ.), professor, head at the department of management, public management and administration, State Agrarian and Engineering University in Podilya*, **Fen Kateryna Serhiivna**, *cand.sc.(econ.), Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University* (alladomanchuk@gmail.com; fenkat4@gmail.com);

Sosnovska Olha Oleksandrivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of finance and economics, Borys Grinchenko Kyiv Universitu* (sosnovska.oo@gmail.com);

Mushenyk Iryna Mykolaivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of information technology*, **Chornobay Larysa Mykhalivna**, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of economics, business, trade and exchange activities, State Agrarian and Engineering University in Podilya* (mushenyk77@ukr.net; chornobaylarisa77@gmail.com);

Kharchenko Tetiana Borysivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of environmental management and entrepreneurship, Taras Shevchenko National University of Kyiv* (t_kharchenko@ukr.net);

Shchukin Dmytro Viktorovych, *candidate for a degree at the department of finance, banking and insurance, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv* (rvps@ukr.net);

Nasirov Mehdi Farman Ohly, *postgraduate student, PJSC "Higher educational institution Interregional Academy of Personnel Management", Kyiv* (Nasirovmf@gmail.com);

Tsimoshynska Oksana Valentynivna, *associate professor at the department of accounting and taxation, PJSC "Higher educational institution Interregional Academy of Personnel Management", Kyiv* (ovmichailenko@ukr.net);

Sylenko Olha Mykhailivna, *postgraduate student, Classic Private University, Zaporizhzhya* (som2302@gmail.com);

Ivanyshyn Volodymyr Vasylovych, *dr.sc.(econ.), professor, rector*, **Pecheniuk Andrii Vasylovych**, *cand.sc.(econ.), assoc. prof.*, **Pecheniuk Alla Petrivna**, *cand.sc.(econ.), doctoral candidate, State Agrarian and Engineering University in Podilya, Ukraine* (dom.alla@meta.ua);

Panukhnyk Olena Vitaliivna, *dr. sc. (econ.), professor, head at the department of economics and finance*, **Holych Nataliia Vasylivna**, *postgraduate student, Ternopil Ivan Puluj National Technical University* (panukhnyk@gmail.com; natakv93@gmail.com);

Dziadykevych Yurii Volodymyrovych, *dr.sc.(techn.), professor, professor at the department of bioresources and environmental management*, **Liubezna Iryna Vasylivna**, *cand.sc.(econ.), assoc. prof.*, **Hradovyi Vasyl Vasylovych**, *postgraduate student at the department of bioresources and environmental management, Ternopil National Economic University* (faem_tneu@ukr.net);

Khumarova Nina Ippolytivna, *dr.sc.(econ.), senior researcher, scientific secretary*, **Kodzhebash Alina Petrivna**, *candidate for a degree, Institute of Market Problems and Economic & Ecological Research NAS Ukraine* (alinakod130@gmail.com);

Honchar Liubov Viktorivna, *cand.sc.(econ.), associate professor at the department of accounting and auditing*, **Harna Svitlana Olehivna**, *senior lecturer at the department of accounting and auditing*, **Martynenko Anastasiia Oleksandrivna**, *magistr, Donbass State Teachers Training University* (lubov.v.gonchar@gmail.com; garnaya31@ukr.net);

Markov Robert Rubenovych, *postgraduate student at the department of pricing and agrarian market, National Science Center "Institute of Agrarian Economics"* (rob.markov@gmail.com);

Iatsukh Olena Oleksiivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., head of finance, banking and insurance department, Tavria State Agrotechnological University* (yatsuh@ukr.net);

Ilina Olena Vasylivna, *cand.sc.(econ.), associate professor at the department of management, Kyiv National Economic University named after V. Hetman*, **Ilin Vladyslav Yuriiiovych**, *assistant at the department of accounting and finance, PIHE "Khmelnyskyi Economical University"* (villin2015@gmail.com);

Parmacli Dmitriy Mikhaylovich, *doctor habilitat of economics, professor at the department of economics*; **Dudoglo Tatyana Dmitriyevna**, *Ph.D in economics, lecturer at the department of accounting and finance*; **Todorici Lyudmila Pavlovna**, *Ph.D in economics, associate professor, head at the department of accounting and finance, Comrat State University, Republic of Moldova* (dparmacli@gmail.com; dudoglo_tatiana@mail.ru; todorich24@mail.ru);

Holovatska Svitlana Ivanivna, *cand.sc.(econ.), professor at the department of accounting*, **Kurak Anastasiia Ivanivna**, *postgraduate student, Lviv University of Trade and Economics* (svitlana-14-10@ukr.net; nastya-kurak@ukr.net);

Zinkevych Anastasiia Volodymyrivna, *postgraduate student at the department of accounting and control in public administration, Ternopil National Economic University* (tkachyk.fp@gmail.com).